Verzameld werk 4

Filip de Pillecyn

bron
Filip de Pillecyn, *Verzameld Werk 4*. De Clauwaert , Leuven 1960

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/pill001verz06_01/colofon.htm



Pastor Denys

I

Een pastorke

Op een zuivere, hete dag van juni, in 't jaar 1902, kwam een priester met normale afmetingen in gezelschap van een klein, vinnig, radgetongd pastorke aangeland bij de betenbrakers van Juilly, in het Franse departement van Seine-et-Marne.

De twee priesters waren Vlamingen, de betenbrakers waren Vlamingen. De middelmatige priester heette Verschaffelt, en 't klein pastorke was pastorke Denys.

De mannen die rondom hen stonden, lieten bijna al de verscheidenheden van het Vlaamse dialekt weerklinken: Kempenaars, mannen van Velzeke en Oudenaarde, kerels van West-Rozebeke en Nieuwkerke-bij-Roeselare. Bedaagde mensen praatten kalm en uit gewoonte: daar waren eronder, die reeds dertig maal de beten aan de Franse klei hadden ontrukt; en 't jonge volk, de aankomelingen van zeventien, de ‘brave snotneuzekes’, zoals 't pastorke ze met vriendelijke familiariteit vermeldde, luisterden, bloosden al eens en wisten met hun handen geen weg. Er werd geklaagd over 't weer; de regen had alles doorzopt en daarna had een zon zonder weerga het werk van de verrotting voltrokken.

't Pastorke keek zijn ogen uit over die vlakte. Dat daverde onder 't geweld van de hitte, dat was zo bovenmachtig en boven-

menselijk groot. Daarover moest voet voor voet worden geworsteld door dat volk, dat rondom hem stond. Ah! wat een ras, wat een pezen, wat een hard hoofd om die zon te dragen en wat een harde vuisten om die oneindigheid te temmen. En het scheen zo wonder, die Vlaamse werkers in die vreemde aarde.

Dat was de eerste kennismaking van pastorke Denys met zijn apostolaat. E. H. Verschaffelt had hem bij zijn volk gebracht, voornamelijk Oostvlamingen, die vooral op de afzak van Parijs tijdelijk gevestigd waren. 't Pastorke was met het geestelijk bestuur belast van de Westvlaamse uitwijkelingen en hij kwam zijn stiel leren bij een kollega, die ouder was in het vak. 't Pastorke reisde rond, deed ogen en oren open en, ge moogt mij geloven, zijn mond hield hij evenmin dicht. En als 't gezien had en geleerd en de taktiek had afgekeken om een vergadering te beleggen, trok het naar Brugge, bij Monseigneur.

We zullen nu trachten dit leven van 't pastorke van de Westvlaamse uitwijkelingen uit te beelden. Dit zal onvolledig zijn. Niet omdat in de weinige bladzijden die volgen zullen, dit werk niet kan worden samengevat. Maar omdat er zoveel innerlijks in begrepen ligt, dat alleen tussen pastor Denys zelf en God kan worden uitgemaakt. Het verdriet en de vreugde van de mens en de priester, dit zout van het dagelijkse leven. Het onvertelde, onvertelbare, dat ligt als een vermoede glans van innerlijke martelie en innerlijke zaligheid in pastorkes slameur. Dit tragische van de uitwijking op zichzelf, dat altijd als de ondertoon doorklinkt van zijn woord. Warden Oom heeft er een fragment van geleverd in zijn ‘Trimards’; Streuvels heeft het gebaar getekend van de dwergen op het tafereel van de oneindigheid: de ene nam de consciëntie en de andere de zon. En tussen die bei, boven die bei, tussen en boven allen stond pastorke Denys, de apostel onder degenen die schijnen voorbestemd te zijn om in de vreemde onder te gaan aan hun eigen ongetemde kracht.

Wij zullen pastorke zelf laten vertellen. Herhaaldelijk werd gevraagd dat, uit het vele van wat hij op papier bracht, een bloemlezing zou samengesteld worden. De bladzijden die volgen zijn een bloemlezing. Wij hebben alleen de lijn aangegeven van zijn werkzaamheid en de stoffering genomen in pastorkes werk. Zo kome de verdienste van dit werkje over pastor Denys aan 't pastorke zelf toe.

Het demokraatje

Pastorke Denys is een van die figuren die zouden op afstand geraken en verminderen, als men precieus de onbeduidendheid van het kinderleven zou ophalen. Zijn aard is gekend: dat is West-Vlaanderen waar, zoals in geen enkele andere gouw van onze Vlaamse grond, de geheimzinnige zielslijn wordt doorgetrokken die, van geslacht tot geslacht, de eeuwen aan elkaar houdt. Waar de ingeborenheid sterker is dan het ‘acquisitum’ (om een woord van Verriest te gebruiken), waar het oor-spronkelijke en het oor-primitieve van wat de Vlaamse ziel heeft geteeld, zonder zoeken, uit de intuïtie van haar eigen aandrift, de meest moderne vorm vindt, de eeuwige vorm van Guido Gezelle.

Wij zullen geen hymne aanheffen op het doorbreken van pastorke's eerste tand. Het weze voldoende aan te stippen dat hij in 1865 te Roeselare geboren werd uit een even deftig als nederig gezin. Toen de deken van de stad de jongen bekeek, daar hij tamelijk gedwee de ceremonie des Doopsels over zich liet gaan, zei hij, al gekscherend: ‘Dat is voorzeker 'ne pastor tewege’. En pastor Denys haalde in later jaren met aandoening die woorden aan.

Dit is de begin-anekdote van zijn leven. Het liep zachtjes voort in de goede parochie van St.-Michiel en bracht hem van

kollege naar seminarie. Zijn eerste kennismaking met het werkelijke leven gebeurde in het St.-Lodewijkskollege te Brugge, waar hij tot leraar werd benoemd.

Daar kreeg hij alras van zijn kollega's de bijnaam van ‘het demokraatje’. Het was in de volle vlaag van het ‘Rerum Novarum’. Wat in het hart van zo menig priester naar asem en tong had gewacht, brak nu uit: de Paus had gesproken. En 't pastorke liet zijn hart loskomen over zijn gladde tong. Als men hem toen ‘het demokraatje’ noemde, had dit woord nog heel wat zuiverder betekenis dan nu. De mode had het woord nog niet in de goeie genade verheven, het was nog niet platgelopen onder de voet van de legioenen, die trappelen rondom de parlementszetels. Het behelsde een begrip van strijd, het kittelde, het maakte balorig; het had, spijt alle pauselijke afkondiging, een lucht van brand en een geraas van werkstaking voor de aanbidders van ‘le fait accompli’, de sterkste macht in elke georganizeerde maatschappij.

Het pastorke had de woorden van ‘Rerum Novarum’ absoluut zoals de Acht Zaligheden en onverbiddelijk als een profetie in zijn oor en in zijn hart weten vallen. De vurige, raszuivere jonge priester voelde ze als olie over zijn gemoed lopen. En als hij rondom zich keek, ontwaarde hij gezichten, die staarden naar het verleden, hij zag de hand van de liefdadigheid, die de sociale arbeid weigerde. Dan kwam een droefheid in hem op, die omhoogstoof in vlugge, dwarrelende woorden, en hij vocht zijn zielegebeuren uit binnen en buiten de muren van zijn kollege.

Het verloop van de Beweging in het Brugse, parallel met die in het land van Aalst, is geklasseerd in de papieren van onze Vlaamse historie. Professor Denys liep niet mee buiten de kerk. Hij stond meer vereenzaamd, maar even vast. Hij was van het ras van hen die niet ontworteld worden.

Toen kwam de taak tot hem: hij was gereed.

Zielenhonger

Te midden van dit zeer innerlijke zielsverloop moet er toch iets worden vermeld uit het professorale leven van 'Mondje Denys'.

Hij was dol op brieven uit de missies. Zijn onstuimig bloed, zijn rusteloosheid dreef zijn gedachten naar de streken van onbeperkte werkzaamheid. En, ge zoudt het moeilijk geloven, hij schreef twee zware boeken over 'Onafhankelijk Congoland', versierd met een portret op glanspapier van Leopold II, 'Oppervorst van Onafhankelijk Congoland'. Hij had ervoor gezwoegd en gelopen, gelezen en gestudeerd en de kennis leeggepompt van al de missionarissen die hij kende. Tien jaar had de taaie, nooit verveelde man erover gewreven. Hij gaf beschrijvingen en verhalen, haalde er Herodotos bij en Strabo; leraarde over aardrijkskunde, geschiedenis, godsdienst; gaf een kijk op Afrika door de eeuwen heen; gaf raad tegen luchtgesteltenis en beschreef de kruiden en de dieren.

En alles, spijt die opsomming van geleerde dingen, op de allerpopulairste wijze. Lees maar even de eerste regels van het eerste kapittel: 'Wanneer ge den Vlaamschen grond verlaat en, van Noord tot Zuid, Frankrijk dwerst tot aan de stad Marseille, dan komt ge aan een overgroot water dat men de Middellandsche Zee noemt.'

Zoals ge ziet, vergt hij geen kennis a priori.

De geest van Gezelle en De Bo met de manie voor het etymologische, voor de taalkoopwaar van eigen fabrikaat, was de jonge professor ingedreven. De konsul heet 'landverbeelder'; een miljard riekt naar vreemde prullen en wordt 'duizendmaal tienhonderd duizend' genoemd; de maanden dragen natuurlijk hun naam volgens de Westvlaamse kalender. En als zijn Vlaams woord onverstaanbaar mocht blijken, voegt hij er ter verklaring het vreemde woord bij: oazen of groeizaamheden,

iman of wijman; een 'heldenzeg' is gewoonweg een epos; hij heeft de titel van 'onderzee-hertog' gevonden, wat naar alle waarschijnlijkheid een onderhertog boven de zee moet betekenen. En weet gij wat een spouterwiel is? Een vulgaire fiets. Zo schreef professor Denys over Kongo vanuit zijn kamer te Brugge. Hij was toen toch al die jaren met zijn gedachten in het missieland geweest.

II

Bij de maatjes

Een werkelijk missieland gaf hem de bisschop van Brugge in 1902.

West-Vlaanderen, het toen nog zo verre niet geïndustrializeerde West-Vlaanderen, leverde zijn aandeel in de rolverdeling van de tragedie die 'Arm Vlaanderen' heet. En die rol werd gespeeld in het oude erfgoed, vaderlijk in bezit genomen door onze erfvriend uit het zuiden.

Als ge gaat door dit West-Vlaanderen, waar de aarde, dicht en ver, nooit moegegeven is, waar in de weiden de zekere belofte groeit van frisse, malse spijze en waar de oogsten naar u toeslaan, zó overweldigend, alsof zij heel de mensheid naar hun overvolheid uitnodigen, - als ge door dit land loopt, dan komt de vreugde over zijn onuitputtelijke barensvaardigheid over u. Dan staat ge voor dit mysterie, dat het zijn volk niet voeden kon. Dat de vruchtbaarheid van het volk door geen vruchtbaarheid van de akker kon worden bijgehouden. En de aantrekking van het land op de mens van het land joeg duizenden naar de Franse landerijen, waar de voren ontelbaar zijn en de oogstrapers schaars.

Spijts het verlokkelijke van de industriële groeperingen zocht de buitenmens het wondere, ingeboren genot van de groeite en rijpheid van de aarde; en hoe slafelijk het ook was de zon te

braveren in het reuzelen van de koornstalen of de klei tot bouwsteen om te vormen, toch sprak uit de woorden van de meesten de trots over die eindeloosheden van gewas, waartegen zij hun kracht gemeten hadden.

Een veertienduizend werklieden uit Westvlaanderen was het jaarlijkse kontingent, dat die oer-bodem van de Vlaamse levenskracht tijdelijk aan Frankrijk afstond. In hun eigen streek konden zij van 0,94 tot 1,68 F verdienen, respektievelijk met of zonder de kost.

Wie in Frankrijk in daghuur ging werken, kon zowat 3,50 F winnen. Maar de meesten werkten bij onderneming; dan kwam hun kracht los. Het opkappen en het trekken van de beten werd tegen 50 tot 55 F betaald per hektare; de pikkers kregen per hektare een prijs, die van 25 tot 65 F kon gaan, naarmate de seizoenen. Was het koren scheef geregend, verborsteld en dooreengewoeld, dan kon de machine er geen werk verrichten; maar stond het schoon recht, ongekrenkt in de voren, dan verving het werktuig de arm van de arbeider.

De arbeid bij onderneming kon een dagloon van 5 tot 8 F geven voor het opkappen en uitdoen van de beten, van 10, 15 soms tot 20 F voor de graanoogst.

De mannen die er gekomen waren, gewoon in armoe en schraalheid hun kost te vinden, hadden twee grote vijanden van hun spaarpenningen: de ‘Loden’, een volksetymologische afleiding van ‘l'eau de vie’, en de kroegen, waar de ‘Loden’ zijn natuurlijke bondgenoot had in het slonzige vrouwvolk.

Maar de meesten onder de uitgeweken arbeiders waren er gekomen om hun oogst voor de winter op te doen. De zotte sprongen werden natuurlijk vooral door ongehuwde kerels uitgehaald, die de zorg van een huishouden niet als een waakzame liefde over hun leven wisten. Voor iemand die werkte naar behoren en 's zondags een redelijk verzet nam, bleef er zonder moeite een 400 à 500 frank over na het seizoen.

Pastor Denys haalt het voorbeeld aan van drie gebroeders die, na 82 dagen in een Franse stokerij gewerkt te hebben, bij hun bejaarde moeder de som van 1800 frank inbrachten. Die mannen hadden 18 uur per dag gearbeid. Een inwoner van Veldegem was, na 6 maand, met 900 F teruggekomen. Een vader met zijn zoon, van Moorslede, hadden na een seizoen in de Seine-et-Oise 1400 F samengebracht.

Zo kwamen dan, na de zomercampagne, de bruingebakerde, knoestige mannen naar huis. De pacht kon op de vervaldag worden betaald, de winter moest doorgebracht met wat de zomer schonk. De stal gaf zijn toemaatje en vrouw en dochters, over 't kantkussen gebogen, voegden er het hunne bij.

Aan dat volk zou pastor Denys zijn innig, liefdevol leven wijden; en zijn arbeidsveld was vooral het noorden. Hij had acht departementen of ‘landsafdelingen’ af te ketsen, maar elk jaar breidde hij zijn geestelijke regering uit.

De eerste aanraking met zijn ambtsbezigheden had hem al dadelijk een voorsmaak gegeven van het zoet en het zuur dat hem te wachten stond. Nabij een groot hof joeg de hereboer hem van 't veld. Hij moest maar thuis blijven om politiek te voeren, zei de man; daarbij, ze konden 't in Frankrijk best stellen zonder paperij en andere onnozelheden; 't koorn groeide er des te beter om. Maar een eindje verder liep onze pastor op een troepje Vlamingen, die in een wijde kring zaten te ‘vespereren’. Pastor Denys haalde zijn nieuws uit over ‘Belgenland’ en terwijl zijn tong de vlugge, halfgevormde zinnetjes liet rollen, beten de kerels maar dapper door in hun ongeboterd brood en gaven een hartelijke knauw in schellen vet zwijnevlees.

Dat was de proefreis bij de Oostvlamingen van rond Parijs.

Maar dat waren toch de ‘maatjes’ nog niet.

De kloeke, hoekige Westvlaamse werkers, aan wie 't pastorke de hartelijkste van alle koze-namen gaf als hij ze zijn 'maatjes' noemde. Hoe was zijn hart en zijn mond vol van de maatjes. En hoe eigen klonk die naam van zijn lippen.

Er zijn van die woorden, die almeteens de afstand wegnemen. Woorden of de manier waarop de woorden uitgesproken worden. Dit is geen kwestie van voorbereiding of studie. Dit is kwestie van ziels-aanvoeling. Met het woord 'maatje' heeft pastor Denys de duizenden bijgehouden, die tussen hun geloof en hun liefde de grens van Frankrijk voelden.

De steenbakkers

Van al de maatjes schijnen de steenbakkers wel het eerst en het meest in pastorkes zorg te hebben gestaan.

Op de weg van Hénin naar Bethune, alover Lens, in het hart van die streek waar gans een volk sedert eeuwen tot kulturele onmacht werd veroordeeld om aan Frankrijk zijn boksers en zijn verbitterden te leveren, in de nabuurschap van de koolmijnen, rezen de grote, plompe steenovens. En allenthenen trokken de lange hagen hun rechtlijnigheid over de streek. Daar lagen de klei-verse stenen te drogen onder hun strooien dak.

En daar, met honderden en honderden, wroetten de maatjes in schoon-verdeelde maar even lastige arbeid. In los hemd of in een 'baaiken', met de kortgetrokken broek, in het zweet, niet alleen huns aanschijns, maar van alles wat aan hun lichaam zweten kon, sjouwden de moortelvoerders en moorteldragers, de vormers en opdragers, de branders en invoerders.

'De brandende zonne heeft haar merk op al die verzengde wezens geslagen. 't Is halen en brengen, slepen en voeren, keren en draaien, ijdelen en volduwen, opleggen en afdragen, steken en

slepen, opgeven, opvangen en stompen, sleuren en wroeten de dagen rond, zonder stilstaan schier, en halve nachten, en weken en maanden lang maar ongenadig voort.

De kloeksten onder de kloeken alleen kunnen het volhouden, voornamelijk bij het branden en invoeren. De grote dagloon verzoet het smertelijke van de arbeid, die het lichaam tot de bodem toe uitdroogt, en vijf, zes maanden lang, al de krachten van ons taaiste en gezondste landvolk opslorpt.

- Ik ben zo moê, zo moê als 't avond is, - zei mij een vrome jongeling van Cruyshautem -, dat er mij niemand, noch iet ter wereld het bekijken weerd is.

- O, wat verlang ik mijn herte en mijn ziel uit, - zei mij een andere, - om eens *thuis* mijn *roes* uit te slapen, want slapen is hier eigenlijk onbekend.

- Kloek en struis ben ik genoeg, - zei een beeldschone kerel van twintig zomers, - maar wacht, binnen tien jaar ben ik een oud versleten man.'

Het vuur van de ovens brandt in de longen, het vuur van de zon brandt over hoofd en rug. En zij hebben ze nodig, de zon, want zonder haar is er geen werk en geen gewin, en om te werken zijn ze gekomen.

Zonder meten of tellen gaat hun arbeid voort en als de rijen strodaken aangroeien en de honderden stenen tot duizenden worden om de honderdduizend te bereiken, dan komt een glans in hun ogen: steenbakkerstrots. Voor de pikkers ligt de glorie in de overwinning over de oneindige korenwereld; voor de steenbakkers in de rij zonder einde van de strodaken rond de ovens.

Daar was eens een Franse pastoor, die 't vertelde aan pastorke Denys: hij had vergaapt staan zien op de slavenarbeid. Hij had die lijven zien buigen en trekken, de krachtige mannen, bij wie de hitte en 't geslaaf alleen de pezen en de spieren had ge-

spaard. En daar hij ze niet kon aanspreken in hun taal, was hij op hen toegestapt in een opbruising van liefde, medelijden en bewondering en had hun zwijgend de beide handen gedrukt.

O! de ‘mannen met baarden, kloek ende sterk’, worden gesmolten in Frankrijk. ‘In den wribbel en den krul van hun volle knevels is mannelijke schoonheid te lezen en steenbakkerstrots. Taaie arbeiders, dulle werkers, die de arbeid verslinden als de honden een been’.

De weinige uren die de zon hun gunt in de tijd van haar heerschappij, de lange uren, die de regen hen dragen doet in verbetenheid over de verloren tijd, werden in een soort van ‘zwijnskoten ten dienste van Vlamingen’ doorgebracht. De bazen beweerden dat het de moeite niet loonde barakken op te slaan voor seizoenarbeiders en zij lieten aan de afgebeulden zelf de zorg over hun slaapstee in te richten: ‘een neerlat van stroovlaken van ends tot ends belegd met stroo, o nog geen voetje, met een gangsken in het midden.’ Was het stro beregend, dan moest het maar uitgestrekt op de doorweekte grond. Als afwisseling voor de dagenlange brand van de zon en van de ovens, kregen de steenbakkers een vunzig lager.

‘Broeks en vesten en baaien en vuile hemden sleuren langs de vloer. Potten en pannen staan beladen met een lage vet en vuiligheid van een vinger dik. De pintglazen hebben de kleur gekregen van het leem waar de maatjes in wroeten godsche dagen, gelijk de mollen.

De beddebakken zijn echte hondspolken... en geen wonder of komen er de beestjes, de vlooien in wonen bij hele nesten.

Sommige barakken zijn letterlijk overrompeld, vergeven van ongedierte en ongroei.

- Mij dunkt, zei Cissen Meyers, van Zedelgem, dat de vlooien een komplot gemaakt hebben om ons buiten te dragen! Wacht, ik zal daar middel in schaffen. Hij bond heel zijn boel,

sergiën en kleeren in een pak, dien hij verders aan een pers in de vaart liet hangen om de beestjes te versmooren. Na tien dagen haalde hij zijn pak uit het water, en meent ge dat zij kapot waren? Bijlange niet; ze sprongen en wipten dat het een plezier was...'

Daar mochten zij uitrusten van de twaalfurenarbeid. Want die wettelijke regeling was er in 1905 of 1906 eindelijk gekomen. Twaalfurenarbeid, twaalf uren steenbakkersarbeid! Tevoren waren de dagen van zestien tot achttien uren! Welk ras, dat aan zo'n seizoenen heeft weerstaan en in het najaar terug kon komen, de knevels wribbelend en het lijf rechtend in de trots van de overwonnen arbeid. Of dat de taak onderbrak, om 'gezeten, God weet hoe op een blok of bank, te "dineeren", met beslijkte billen, naar moortelmakersmode, of roerende in de ijzeren panne aardappelen, die zwemmen in het vet, of snijdende met hun krombekte messen schellen zwijnsvleesch in teerlingen, of drinkende bier uit morsige spoelkommen, of knagende een knuistje hesp, dat ze heel en gansch zouden inslikken, ware 't mogelijk.'

De pikkers

Daar waren nog andere maatjes.

De pikkers waren er nog. De mannen met het brede ritmisch gebaar en de dolheid van het slaan in de suizende koornstalen. Ook die staan in 't geweld van de zon en branden mee met de oogst.

De maatjes van West-Vlaanderen zijn trotse kerels. Zij hebben de hovaardij van hun werk en de hovaardij van hun kracht. En als de steenbakkers pronken met hun honderdduizend steen; dan boffen de pikkers met hun vijftig hektaren koren!

Zij staan in de volle weelde van hun werk. 'Hoe geluw, als

met zachtschemerend zonnelicht overgoten. En hoe schoon in eindeloze en rechte reken die koornstuiken, die naar de leegte zinken, en al zinkende verminderen, en wederom opklimmen met het heffen van den grond en tegen de lucht in andere dellingen wegstuiken! Al dit koorn, die zee van koorn gepikt, al die stuiken gerecht door de vlijtige handen van onze Vlamingen.'

Het pastorke werd aangestoken door de driftige trots van zijn maatjes. En al rokend met hen 'hoorntjes Wervikschen', vertelde hij hun van de streek waarover hun arm al slaande ging. Van de kouter van Azincourt, zo wijd, zo stil dit land van 'Haezekoer'. Van dit kerkhof, waar achtduizend Franse edellieden, vrijheren en ridders, benevens duizenden Engelse en Franse voetknechten slapen, sedert de 25e van zaaimaand ten jare 1415. Hij sprak er Latijn bij en gaf een fantazie over 'virtus et antiquitas'. Dat alles bracht de vlakte mee en het epische tafereel van de oogst. Dat was een lyriek die nooit in de klei van de steenovens kon worden te woord gebracht.

De pikkers, dat was zowat de aristokratie van de maatjes. Die waren niet overmachtigd door het geploeter in de klei; hun lijf was in zwier en ritme gehouden op de akker en hun voet gleed losjes over de dansvloer des zondags. Maar 't pastorke had de specialiteit niet van de aristokratie, zelfs niet van deze. Het zwierf in de grauwe streek, waar de koolmijn haar stof mengde met het gepoeier van de steenovens en waar de grond de mannen naar beneden trok.

De betenbrakers

En ook nog mocht hij ronddolen in de buurt van de betenbrakers. De mannen, die krom en scheef worden getrokken en voelen alsof heel hun lichaam nog maar uit één grote rug bestond, waar de pijn in woekert.

Daar waren dan nog de mannen van de mijn. Een biezondere soort. ‘'t Loopen er van alle slag: jonge menschen die 't ouderlijk dak ontvlucht zijn, om ginder op zijn Bebels huis te houden; mannen die alhier hun vrouw hebben laten zitten en wederzijds, kerels die hun schuldeischers of hun gerechtelijke straffen ontliepen en over de grenzen wipten; vluchtelingen, gedwongen of vrijwillige bannelingen; gelukzoekers, dompelaars, werk- en havelozen: dat leeft en roert daar dooreen met Franschen, waarvan velen geen haar beter zijn, en die daar uit de verste hoeken van Frankrijk, op een gewissen dag, hun intrek namen, op jacht naar 't groot gewin.

Deftige Vlamingen, die scharrelen en klauwen om eerlijk door de wereld te geraken, ontmoet ge daar ook, maar zoo gauw ze kin boven water hebben, ziet men ze gelijk de trekvogels naar de bakermat terugkeeren.’

Dat was het publiek niet voor pastor Denys, de produkten uit het mijngebied van Pas-de-Calais. Die waren meestal afgesneden van hun streek en waar Frankrijk definitief zijn zwarte grenslijn had getrokken achter de Vlaamse arbeider, was de moeite verloren. Soms gebeurde het wel dat steenbakkers, die in Frankrijk overwinterden gedurende het koude seizoen, hun kost verdienden in de putten. Maar als de mijn ze niet voorgoed had opgezogen, trokken zij met het warme jaargetijde terug naar hun steenovens. De maatjes van pastor Denys waren kerels die werkten met de zon.

De aardewerkers

Zelfs de aardewerkers.

Die beulden er hun harde dagen door aan spoorlijnen en aan bermen. ‘Die wijdgebroekte venten in de laaiende zon, onge-

nadig delvend, dat het zweet langs hun wreed behaarde borst bij beken uitberst.'

Ja, Fransen zijn er ook bij. Maar het lastdier, het uithoudende, taaie lastdier, dat is ook hier de Vlaming. En kennelijk zijn ze onder alle anderen. 'In de sneê van hun kleed, in hun zwaren gang, in hun doening van we-zijn-hier-ook-thuis, in hun uitzicht staat te lezen, dat zij Vlamingen zijn.'

Ook hen ging pastorke Denys opzoeken. En hij zag ze gaarne afkomen als zij hun hoofd gerecht hadden uit het werk en naar de vergadering kwamen om er ingepekeld te worden door dat vinnige mannetje, dat, na geslagen te hebben, ook zalfde en hun handjes gaf en van zijn Wervikse liet roken.

'Wie beschrijft er mij, zegt het verrukte pastorke, die wemeling van donkergroene, geribde, mollevellen, aschgrauwe, bleekblauwe, hagelblauwe, wijde broeken, die alonder toegeknoopt zijn boven de schoenen, maar alboven, wijdspeurend, langs de beenen lutsen; broekspijpen waar ik en gij nog binnen kunnen. Aardewerkersmode! en toch zo eigenaardig met dien blauwen of rooden sluier in de rieme. En boven die lutsende broeken een machtig gespierd werkmanslijf, dat spant in een witsaaien of veelkleurig baaiken, of in een blauwlinnen vestje, met het knagertje of het zwartberookte pijpje in het borstzakje. En daar bovenop een schoone blondlokkige of zwartharige kop, met fonkelende oogen, vol leven en vuur, en een knevel koornblond of zwart, of bruin, of vlaswit, of ros, knevels klein en knevels groot, boven den vriendelijk lachenden mond.'

Dat waren de maatjes.

De trimards

En de 'outsiders' daarvan zijn de *trimards.* De trimards, aan wie Warden Vermeulen zijn eerste zielvolle werk heeft ge-

wijd. De trimards zijn de leurders van de arbeid, ‘die vandage hier en morgen elders aan den arbeid zijn en drie dagen drinken, als ze er twee gewrocht hebben.’

Ook voor hen was pastorke Denys geen onbekende. Wie, onder de duizenden trekvogels, zou dit ventje niet hebben gekend, dat onvervaard zijn weg ging, al waren er duizend rondom hem die een ‘vieze muile’ trokken.

't Pastorke komt er een tegen, die hem kent van naam... en die hij ook kent van naam.

‘- Hoe, zit gij hier nog? En zijt ge naar huis niet gegaan, als ik u na onderzoek liet weten, dat gij, na vijf jaar uw gevang ontvlucht te hebben, op vrije voeten naar Belgenland mocht terugkeeren?

- Neen ik, 'k en ging niet, want daartoe kan ik nooit spijkers genoeg thoope krijgen. Als ik geld heb, 't is voor den drank, en deze - hij wees naar zijn makker - is geen haar beter dan ik, hij verlapt al dat hij wint.

- Gij dutsen, gij onnoozele menschen, ge verdient schoppen. Wat! uw lichaam aan stukken werken en dat allemaal voor dien stinkenden drank! En dan uw kristelijke plichten?

- 't Is waar, meneer, we gaan moeten ons leven beteren; maar beteren en kunnen beteren, dat is twee. 't En is maar één ding dat deugt in Frankrijk en dat is de genijver...

- Als ge niet en zwijgt...

- Meneer, te naasten winter kom ik af naar Rousselare en gaat ge willen mijn biechte hooren? 't Is zeven jaar’

Ja dat waren biechten die aan pastorke Denys waren voorbehouden.

En men denkt aan 't slot van Warden Vermeulen's boek, waar Remi Braem aan zijn liefje over de verwachtingen spreekt van zijn huwelijksleven:

- En met Gods genade, geen één trimard!

Het Berek en zijn taak

Voor al dit volk, zó veelkleurig en toch zo één in zijn ellende, was een 'Berek' tot stand gekomen. Daarin waren edellieden en priesters. Het was toen nog de tijd toen het goede inzicht ten opzichte van de arbeiders haast uitsluitend zijn uitdrukking zocht in één van de werken van barmhartigheid. Men kan het betreuren of niet: veel kristelijke barmhartigheid heeft zich in de latere tijd als beletsel gesteld voor de enige oplossing van de sociale ellende: de sociale omvorming van ons georganizeerde leven.

Maar dit komt hier niet bij te pas. En pastorke Denys zelf, die een man was van sociale organizatie door middel van klasseredding door eigen klasse, zou zwart hebben gekeken, had men onvriendelijke bijbeschouwingen over de edele lieden van zijn berek gemaakt.

Als eerste middel om de verdoolden bij te houden van over de grens, werd een blad gesticht. 'De Franschman' heette het. Pas was het verschenen of pastorke Denys was erbij met zijn pen. En hij heeft het uitgehouden tot het einde van zijn dagen.

Maar 'De Franschman', dat was geen titel volgens pastorke's gevoel. En het duurde niet lang of hij herdoopte het orgaan. Het zou voortaan 'De Stem uit het Vaderland' heten.

'Den ouden naam, "De Franschman" werpen wij bij 't oud ijzer, schreef hij in 't eerste nummer van het nieuw-gedoopte blad.

Onze vrienden immers, die naar 't Fransche gaan werken, zijn evenmin Franschmans als dat ze Engelschmans of Duitschmans zijn. Ze zijn en ze blijven Vlamingen, Goddank!

Als onze stamgenooten, die sedert jaren in 't Fransche wonen, en zulken zijn er veel, met den naam Franschman niet gediend en zijn, wat moeten onze steenbakkers en pikkers dan zeggen, die ofschoon ze eenige maanden lang op het vreemde

vertoeven, nog veel min dan de eerstgenoemden hun landaard noch hun volksnaam verloochenen.'

De 'Stem uit het Vaderland' had jaarlijks zowat een 19-tal nummers. De oplage hield gelijke tred met de immer uitbreidende werkzaamheid van pastor Denys. Drieduizend en meer eksemplaren werden wekelijks getrokken. Het bracht nieuws uit de streek, veel nieuws, hele kolommen vol. En die berichten hadden werkelijk de aard van parochienieuws. Soms met een stichtend bijwoordje, maar nooit prekerig. Men herleest nog met plezier die zo goed aangepaste, korte bijdragen van Warden Oom. Een weerklapper was er, waar nonkel Sarei, alias Achiel Denys, de overvolheid van zijn sappige en zo typisch-Westvlaamse humor vrij spel liet. Sport was er ook, vooral gedurende de glorieuze heerschappij van Cyriel Van Hauwaert, een oud maatje, dat eerst zijn kracht aan de steenovens had beproefd.

Pastorke Denys gaf er het relaas van zijn zwerftochten.

Pastorke Denys kon schrijven. Het had een vlug penneke, vlug als zijn tong. Die verhalen over zijn tochten zijn boeiend als een roman, met de miserie van dit sterke landvolk, met de liefde en de kameraadschap van de apostel die zijn zieleleven te midden van hun zwoegen had geplaatst.

Preken deed pastor Denys niet in zijn blad. Maar als het Hoogdag was, gaf hij, met een kort en bevattelijk kommentaar, de lering van de dag aan de maatjes. Politieke drijverij was zijn gading niet. Maar als de kiezing kittelde in zijn hoofd, dan liet hij zijn vermaledijdende stem horen tegen liberaal en socialist en zong triomf over de zegepraal van de katolieke regering.

Soms had hij wel last van de onwil van de Franse postbedienden, maar hij liep en schreef - God! wat heeft hij brieven geschreven - tot alles fijntjes op zijn effen kwam.

Het was een heel werk, zo'n blad, voor een altijd wisselend publiek van een seizoen. Klachten kwamen aan van de maatjes

die hun adres hadden opgegeven aan de pastoor van hun parochie en die korzelig werden omdat hun ‘Stem’ niet afkwam. Dan was pastorke Denys niet mals voor zijn kollega's: ‘moesten die heeren, zoogenomen, hun “Bien Public”, zegge niet zes weken, maar zes dagen missen!... Het zou er luiden!’

Het blad had sukses, het kon niet anders. Het reisde van hand tot hand en werd in de barakken door de knapste lezers voorgespeld en het was een grote vreugde voor het pastorke het onooglijke, verfrommelde, beplekte gazetje bij het eetgerei in de slaapstee van de maatjes te vinden.

Het ‘Berek’ had nog een taak, die niet minder lastig was dan het uitgeven van een weekblad. Het hielp ook, naar de mate van zijn vermogen, de geschillen vereffenen, die elk seizoen ontstonden tussen de uitwijkelingen en hun tijdelijke bazen. De meeste maatjes inderdaad gingen aan het werk zonder vaste of tenminste zonder geschreven overeenkomst. Schraapzuchtige boeren of bazen van steenovens vonden een gelegenheid in slecht weder of minder afgewerkte taak om op het loon te knijpen; daar waren werkongevallen of werkopzeggingen. En van de Belgische konsuls was ook zo heel veel niet te verwachten, daar die heren in hun kultureel stelsel aan de taal van de Vlaamse arbeiders geen plaats hadden overgelaten.

Dat was allemaal hulp van buiten af. Pastor Denys was een te overtuigd aanhanger van de eerste demokratische stroming geweest om het er niet op aan te leggen de hulp aan de arbeiders door de arbeiders zelf te laten organizeren. ‘Verenigen moet gij u!’ sprak hij tot zijn maatjes. En richtte die eerste vorm van alle klasse-organizatie, de onderlinge bijstand, in onder de tijdelijke uitwijkelingen.

De leden betaalden een jaarlijkse bijdrage van 1 frank. Vielen ze ziek, werden ze gekwetst in den vreemde, dan kregen zij bij hun thuiskomst een tegemoetkoming van 20 frank. Stierven ze in Frankrijk, dan ontvingen hun huisgenoten een schadeloos-

stelling van 100 frank. Stierven ze alhier ten gevolge van een ziekte in Frankrijk opgedaan, dan werd 30 frank aan hun huisgenoten uitbetaald.

Dat was de inrichting, die ten bate van de uitwijkelingen bestond. Maar de ziel van dit alles, de loper, de wroeter voor dit alles was pastorke Denys. En het voornaamste, het moeilijkste was in Frankrijk zelf te verrichten.

Hoe pastorke Denys het deed, zullen wij aanstonds zien.

Meetje Croxo en zijn Baaitje

Ze liggen verspreid heel het Noorden door; en nog wel een beetje daarbuiten, de maatjes. En met de ‘spoortog’ ze bereiken, gaat niet altijd. Pastorke Denys rept wel zijn korte benen, schort zijn toog op als het gaat door modderweg of akkerland, maar ‘pedibus cum jambis’ is het niet doenlijk, al zijt ge ook een driftig, nooit gezeten mannetje en al heet gij pastor Denys.

Hij reed er dan maar duchtig op los. En als hij met de bloeimaand uitzette om zijn zomerseizoen te beginnen, dan wachtte hem aan de kerk van Watou zijn Baaitje af met Meetje Croxo van Winnezele. Ze waren ‘'t gat uit’, recht naar Steenvoorde ‘waar een wroetelaar van een tolbeambte een half uur werk had om een bewijs te geven bij hetwelk hij vrij en vrank door Frankrijk mocht rondzwieren met zijn blind koetspeerd’.

Want Baaitje was stekeblind, maar het draafde dag in dag uit, zonder verzet, in 't gareel en het reed ‘over klems en daals’ twintig uren in de ronde door Frans Noorden naar Pas-de-Calais.

Maar Meetje Croxo zag zoveel te beter en zijn mondwerk was in nog beter konditie dan zijn ogen. ‘Heere der Heeren, wat babbelgat dat Meetje Croxo van Winnezeele! Mijn ooren tuiten nu nog van dat onophoudelijk gesnater, maar 'k hoorde ’t geern

babbelen in zijn *Frensjch-Vlemsjchen* tongval, doorspekt nogal van Fransche woorden. En 't zweeg maar wanneer ik mijn getijden las, en daartoe moest het zijn zelven groot geweld aandoen. Meetje Croxo was uitwendig Wardje Madeleine van Merckem, gespogen, uitenduit hetzelfde jong ventje, gewisseld noch gekeerd.'

Ik ken Wardje Madeleine van Merkem niet en gij waarschijnlijk ook niet. Maar pastorke's springlevende taal doet u toch meerijden en ge ziet Croxo en ge ziet Wardje... al is 't misschien wel met een beetje fantazie.

Over klems en daals

Met blind Baaitje en met Croxo is een heel stuk leven van pastorke Denys verlopen. Terwijl het zijn fatsoenlijk braaf drafje aanhield, beierde 't pastorke aan zijn rozenhoedje en 'terbinst dat ik zacht geschommeld werd in mijn rijtuig, kwamen al de maatjes, die ik die dag ontmoet had, wederom in mijn zin. Ik zag ze kappen in den bruinen kleimuur en den bakwagen sleuren. Ik zag ze zweeten hun zweet, dat in dikke droppelen langs hun lijf loopt... Ik zag ze slaven weken en maanden lang, zonder te verasemen schier. Ik zag ze langen naar het einde van den zuren arbeid... en mijn hert werd week. Ik wisselde een woord met mijn koetsier en de vlage ging over.'

Baaike verdween en Croxo ook. Paarden en voerlui hebben soms zo'n verwaaid bestaan. In 1909, toen pastor Denys opnieuw uitzette, vond hij zijn tochtgenoten niet. En jaar op jaar als 't pastorke over de grens stak, kwam het beeld van Croxo met zijn 'blind perreken' voor zijn ogen dansen.

'Croxo, Croxo van Winnezeele, waar zijt ge nu belonden? Men zei, dat ge vertrokken waart naar Liévin, om er in de

koolputten te werken, maar te Liévin en vond ik u niet! Men zei dan, dat gij u verhuurd hadt bij een peerdekutser te Haezebrouck, en dat ge vandaar wederom vertrokken waart als een dompelaar... Waart ge bij uwen huurhouder gebleven, ik zou u vandage zoo wel gedaan hebben, nu dat ik wederom mijn zomerseizoen herneem, o Croxo van Winnezeele, met uw blind peerdeken.'

In een leven zoals pastorke Denys voerde, namen de nederigen alle plaats in. Hij onthield ze in zijn gedachten; 't minste letsel, de wrong van een snor, de krul van het haar bleef klaar in hem geprent. En 't was altijd een verwondering bij de maatjes als hij ze, na jaar en dag, opnieuw wist te verkennen en hun zei op welke post hij ze ontmoet had.

In zo'n leven, bij zo'n mensenhart, moesten Croxo, de dompelaar, en zijn blind peerdeken de herinnering stofferen. En na Baaiken, dat tien jaar lang goede dienst gedaan had, en toen onder 't mes van de slachter was gegaan, Belle, de snelle loper, en Vosken en Mina.

Vosken was geen Baaiken. De eerste dag dat het pastor Denys 85 kilometer verre had gebracht, stond het met gezwollen poten. En Mina, die toen inviel, zou door een vuur hebben gesprongen als ze een geweer hoorde afgaan. Ach! die allemaal waren Baaiken niet waard.

Terwijl Pastor Denys over de vergankelijkheden en de wisselvalligheden van paarden en mensen napeinsde, was het rijden en bidden en al de maatjes in de geest overlopen, die hij al die jaren had ontmoet. Hij las de uitsteekborden van dit dooreengesmeten Frans-Vlaanderen: '*Au Schu:* in het Schuw! *A l'estaminet de la Kreule:* In de Krulle... en ik dacht aan zovele maatjes, die een prachtigen krul onder hun kleppe droegen! en aan Baziel, wiens bleske niet en krult maar mij toch aanstaat.' En dan nog: *Au Boerenhol, Au Spotterken, Au Paddeveld, Au Klocke-Hoeck...* Ze wezen hem dan de weg: 'Je moe maar voortryen tot aan dien bollaert (wilg) meê e capèljen op, de route naar

Sylvestre-Capp'l: daar ga je de briekebekkers vingen, maar je mag den angeren weg niet inslaan of angers je loopt naar Haezebrouck'.

En zo geraakte pastorke Denys 'over klems en daals' op zijn bestemming bij de maatjes.

Idylle

Als 't pastorke zo met Baaiken of Mina uren en uren geschokt had, in gezelschap van Croxo of een ersatz-Croxo, dan was het precies niet allemaal olie wat bij de aankomst over zijn hart liep.

Gij kunt u, met een beetje fantazie, voorstellen hoe de barakken er uitzagen, waar pastor Denys op het onverwachts binnenviel.

Hij komt op een goeie morgen in een barak van de pikkers te Moyenneville.

't Was er kermis geweest en de gevolgen waren duidelijk zichtbaar van bij 't eerste binnentreden.

'De eenen sliepen voort en de anderen stonden op en gingen buiten "wat water in hun muile speiten." X... liep als verloren en met vervaakte ogen rond. Uitgerust was hij bijlange niet. Half besnoven, half nuchter, was hij vol teerhertige gevoelens en hij zei "dat hij mij geern zag". 'k En twijfelde er niet aan en ik antwoordde: 't Is goed, maatje, ik ook, ik zie u geern, maar gaat nu rusten, ge zult er deugd van hebben! en hij ging.'

Een verloren reis kent hij niet. Niets is verloren bij pastor Denys. Waar hij komt, zegt hij zijn zeg en die is nooit verloren, of ze dronken of nuchter, balorig of welgezind zijn. Om hen te vinden loopt hij over stukken en slaat zijn beentjes over de grachten en als hij kletsnat is en bemodderd 'van aan zijn voeten tot aan zijn tote', tracht hij ergens bij een Franse pastoor

in de genade te komen om er te drogen en een kollegiale lijfrok in bruikleen te krijgen.

Komend uit de muffige barakken is het een weelde te gaan bij de pikkers, waar zij staan en slaan in hun zwierig bedrijf.

'Ze stonden hemelstorme klaver te pikken. Gusten Cordy van Lichtervelde en zijn twintig man te Téméricourt. In drie dagen hadden ze een stuk kaal geschoren, dat ik nauwelijks overkijken kon, en hun onvermoeibare armen sloegen maar immer slaan. Hun pikken beten maar immer bijten in de malsche vrucht, en de pikkelingen reuzelden ten gronde, als overwonnelingen in een veldslag, daar de pikkers stonden in lange rote op het onafzienbaar klaverveld.'

Dan snuift pastor Denys de reuk van de verse veldvrucht. Maar de verpozing duurt niet lang. Voort, naar barakken en slecht riekende slaapsteden en tussenbei zorgen dat de kopij klaar geraakt voor de gazet, en op zaterdag rondlopen om te zien of ze wel aangekomen is.

En op één van die zaterdagavonden stond er een liedje in. De maatjes lazen het en het deed hun deugd aan het hart. Het was de 'Brief uit Vlaanderen' en daar was niemand die 't kon zingen, niemand buiten pastor Denys. En hij zei het en pronkte ermee, terwijl de rook van de Wervikse maar goedmoedig over zijn vriendelijk gezicht waaide. De maatjes plaagden hem en hij lachte 'als een appeltaarte.'

'Och God! zei ik, gaan de maatjes mij minneliedjes doen zingen in Frankrijk? En ik zong met een stemme lijk een kerkebelle, buiten, voor de barak, terwijl het stillekens avondde, en de nieuwe manezikkel boven de vuurroode westerkimme blonk. En de maatjes luisterden met open mond naar het stemgerinkel, dat nu eens hoog en scherp door de avondstilte losklonk, en dan zoetekens zachtekens uitstierf bij de laatste woorden van het lied "uw trouw Katrientje"'.

Zelden was het dat vanwege de maatjes zelf een scheef woord

tot pastorke Denys werd gericht. Maar als 't gebeurde, stond hij er niet bij als een martelaar.

‘Daar stonden, en daar lagen op een handvol stroo veel jonge springers van Ruddervoorde, Ichtegem en Thourout, met een gebaarden aartsvader aan het hoofd van de ploeg. Ze waren zot en half. Men hadde niet gezeid, dat ze den godschen dag in de beeten gekapt hadden, de bradde kerels. Ik teekende eenige namen op. Mijn naam niet zeggen, snauwde er een uit zijn hoek, daar hij uitgestrekt lag als een verken. Niet goed, niet goed, riep ik, als een mens beschaamd is zijn naam op te geven, maar ik ken u toch, ventje...’

Arm Vlaanderen

Ja, om zo'n stieltje uit te voeren als dit waarbij pastor Denys letterlijk zijn leven heeft versleten, moet men een verhardingskuur hebben ondergaan. En dat had hij niet. Zijn hart was week en gevoelig voor elk hard woord, zoals voor elke glimlach. Gevoelig soms tot het sentimentele toe, heeft hij de kneuzingen die hem moesten pijn doen, zonder verzwakken gedragen. Wat in hem, bij elk ontmoedigend avontuur naarboven kwam, dat was medelijden, soms ook eens een vliegende gramschap, maar ten slotte toch altijd medelijden met de verlopen kinderen van het arme Vlaanderen.

Arm Vlaanderen lag in zijn volle miserie ten toon in de barakken: ‘Wat uitgerust, en dan te voet naar Montémaffroy, waar ik om 8 ure bij maatjes als uit de lucht toeviel. Daar hadden ze liever mijn hielen als mijn teenen gezien, want 't lagen er twee stakestijf uitgestrekt, met 't schuim een vingerdik op de lippen, bedronken als echte tempeliers. ‘t Was gisteren kermis te Montémaffroy; nu is 't Maandagavond en nog en zijn ze uit hun walgelijken roes niet wakker te schudden; absinthe en smerig

eau-de-vie hebben onze twee maatjes zienlijk verbeest; de tranen kwamen in mijn oogen bij 't zien van mijn ongelukkige landgenooten, twee struische, volbloedige volksjongens, die 't vergift bij hele bekers hadden opgezopen, zoodat ze daar nu lagen als verdierlijkte schepselen. ‘t Was er een van de twee die, met gesloten oogen, lalde een dronkemanslied, terwijl zijn lijf bij schokken op en neer ging.’

Eau-de-vie - Loden! Waar de afgebeuldheid haar prikkel zocht, waar verdriet om achterklap over 't meisje troost wilde vinden, waarin zovelen voor altijd hun land hebben verloren en hun herinnering aan thuis. De *Loden* was niet alleen in de kroegen. Die lagen dikwijls te ver voor de moegeslaafde mannen. Hij lag in de barakken, bij brood en eetgerei en angstige brieven van thuis. Wat heeft pastor Denys ertegen gepreekt en gesakkerd en gescholden.

Wij drukken hier, uit zijn aantekeningen, een bladzijde over; 't is aantekening, geen beschrijving, want het pastorke deed niet mee aan literatuur:

‘Twee dronken kerels komen, al waggelende, naar de barak. Trekke zelf de deur open; hun eerste woord is een vloek!

- Maatjes, niet vloeken! - D. C. zijn handen zijn klaar bloed.

- Wat scheelt er dan, ik heb hooren moord roepen, wat hebt ge gedaan? - M. de Pastor, we hebben onzen *presser*[1] geslegen dat hij bleef liggen! - Verschiete. - En waarom deedt ge dat, maatje? - Omdat onze *presser* de nekkepees van onzen *clincheur*[2] wilde afsnijden. - Zoo, zoo, noch min noch meer? - Ja, en hij zal 't zoo verre niet gaan vertellen! De clincheur komt bij: een jongen van vijftien jaar, om zien, met een wezen,

1 De presser is de werkman die stenen maakt al duwend op een handboom.
2 De clincheur of klinkoplichter is de jongen die een klink opheft om aan de handboom vrij spel te laten.

afstootelijk, het wezen van een gemarteld, doodgebeuld kind. Tranen bollen uit zijn roodgekreten oogen en nochtans, weet ik niet wat hij eigenlijk doet: krijschen, of lachen of grijnzen!

- En waar is uw presser? - Ginder in de barak. - Ik ga zien en intusschen: - M. de Pastor, - zegt de kerel met de bebloede handen, - mijnheer, ik ben zes jaar missediener geweest bij Pastor V. D. en Pastor V. C. te X... en laat me eens den *Confiteor* opzeggen! - Ik viel haast van mij zelven, als ik dat hoorde.

Door 't vensterken, in den halven duisteren, zie 'k veel rood, al rood, een menschengedaante klaar bloed. 't Was de presser. 'k Ga binnen en krijg een vloek naar mijn hoofd. - Hola, stille, mijn brave man, niet vloeken! 't Schuim stond op zijn lippen; hij zat op een bank tegen de berdelen geleund, nevens de beroeste kachel. Zijn hoofd al één wonde; gabben, leelijke gabben, boven zijn wenkbrauwen; knobbels onder en nevens zijn oogen; een gapende wonde in de kin, gaten in zijn grijzen kop, het lilleken van zijn één oor gescheurd; bloed, bloed, al hemel en bloed. Hij zat het bloed uit zijn zakdoek te duwen; zijn hemd al in bloed en in flarden.

Bij 't ingaan willen de dronkemans herbeginnen te slaan; 'k spring er tusschen en vraag naar bescheid, naar redenen. - Alla, zijt stil, en horkt naar mij. Zegt waarom... - Waarom? waarom? Hij dreigde 't kind met zijn mes en wij, we hebben aan de moeder beloofd wel te zorgen voor haar kind en we willen niet hebben, dat hij 't kind... - 't Is zoo niet, ik zond hem een flesch genever halen... en hij moest me een halven frank weergeven. .. en hij gaf geen, ik heb niet gedreigd met mijn mes. - Ge doet, ik heb u den halven frank teruggegeven en ge hebt me dan geslegen, maar... sla nog eens. De clincheur gaat om den presser te schoppen. - Hola, manneken, zoo niet, en ik duw het kind achteruit.

Intusschen wat gedaan? Zalvende woorden strijken en de

daders buiten roepen, één voor één. Zoo gedaan. - Maatje, ge hebt hem lelijk geslegen. - Ja, Mijnheer de Pastor, maar niet gesteken met messen! - Goed, maar geslegen met de poke, de stoofhulle en al dat ge grijpen kost. 't Gaat wel, dat ge Vlaming zijt gelijk ik, anders verwittigde ik het gerecht. Wat! een bejaarden man zoo slaan; hoe durft ge, en ik, uwe pastor, uwe vriend, kom daarop; 't is een schande.

En ze stilden intusschen, stilden! en de gekwetste zelve zei:

- 't Is waar, mijnheer, we zijn al Vlamingen thoope en we moeten overeenkomen, en malkaar verstaan, en eten en vergeten. - En de dompelaar stak zijn hand uit naar zijn beulen, die water haalden en - M. de Pastor, zei mijn eerste dronkaard, mag ik nu den *Confiteor* opzeggen? - Enwel ja, zeg maar op! - *Confiteor Deo omnipo... po... tenti* en heel de reke kwam er uit, nogal sterk geijzertongd, maar geen woord ontbrak.

- M. de Pastor, zegt eens *Rate Fratres!* - Enwel, *Orate Fratres!* - *Suscipiat...* en nog eens heel de reke kwam er uit, een weinig geradbraakt, maar evenwel kon men hooren dat hij, de woestaard, waarlijk missediener geweest was.'

Van hart tot hart

En spijts dit alles, misschien om dit alles, was pastor Denys naar zijn maatjes getrokken.

Hij zei 't Verriest na: 'Schoon volk'. Maar hij zag het anders dan Verriest.

Hij zag het meer in zijn ellende, in zijn verlatenheid, in de wreedheid van zijn ongebreidelde natuur. Hij zag het in een vreemde omlijsting, de enige waarin de eigen aard van een mens of een volk goed opvalt. Hij zag ze in de meest karakteristieke tegenstrijdigheden van hun volksaard: 'Beesten en bidden, op zijn Vlaamsch'.

Hij leefde met hen van hart tot hart. Als hij ze zag, gaande of kerende in een van die drukke stations van het Noordfransche industriegebied, dan hoorde hij zijn naam roepen ‘door een opwaaienden halsdoek of een scheeven hoed!’ Dan was er dadelijk een kring om hem heen van fladderende broeken, waarin ruwe kerels staken ‘met een wreed uitzicht, maar met een herte koekegoed’.

Dan staken ze ‘hun wreed-groote, vereelte en toch liefelijke pollekens’ naar hun pastorke uit. Want ze wisten dat dit in de eerste ere stond bij hem. ‘Een handje, maatje’. En dan zei hij hun, met liefelijke verkleinwoordjes, hoe schoon ze waren en 't werd op de duur wel of hij, 't klein mannetje, vriendelijk en beschermend neerkeek op de grote beren van venten.

‘Van mijn levensdagen werd ik nergens beter onthaald als bij die wijdgebroekte aardewerkers met hun forsche leden, sterke knevels en fonkelende oogen, onder breedgerande en neergetrokken hoeden. Om ze te zien en te hooren, allerschuwste kerels, een nieuwe Baeckelandtsbende; onder hun scheuvelachtig werkkleed klopt een priesterminnend hert en schreeuwen ze en tuiten ze in uw bijzijn, het is om kracht en klem te geven aan hun woorden en u te overtuigen van hetgeen ze zeggen.’

‘Arm Vlaanderen,’ zei Pastorke Denys met pater Stracke. ‘Schoon Vlaanderen,’ zei hij met Hugo Verriest. En hij roept de schilder van ‘Regenboog’ bij om ze naar het leven af te tekenen:

‘Komt eens hier, bij mij, terwijl we zitten, zoo, in die houding, langs den kiezel, rechtover de barak met zwartgapend deuregat, schildert eens die Vlaamsche werkmanskoppen, die beetenbrakers, die uit Vlaanderen herwaarts zijn komen beulen, zooverre van vrouw en kind, van bloed- en noodvriend, en kijkt naar het leven, het Vlaamsch landsche leven, dat borrelt, bruischt, spat in uitpuilende aderen, in de billedikke armen van die zwoegers.

Zie dien dullen werker, die mij zei, terwijl tranen in zijn oogen perelden: Mijnheer, wist gij wat vaderhert hierachter klopt! en ik hoor nog hoe hij mij een kruisken vroeg, hij, de man, de vader van veel jongens, een kruisken... om goed te kunnen werken.'

Het vrolijke, drukte-makende pastorke heeft zijn teer en goedig hart zovele dagen weten zeer doen en vreugdig zijn tevens, om dit wondere samentreffen van zoveel grootheid in zoveel slavernij. En was het geen triomf voor hem, op zo'n voorhoofd een kruiske te doppen!

Nu, die kwamen allemaal, of bijna, terug naar het moederland West-Vlaanderen. Maar er waren er toch, hier en daar, die hun leven voorgoed op Franse grond hadden ingericht. Dat waren de Vlaamse boeren die zich met hun gezin op een doening hadden neergelaten, zonder uitzicht van weer te keren.

'Déracinés'

Wij vernoemden daar zoeven Hugo Verriest. Dat is hier een bladzijde voor hem; de pen van pastorke Denys kan het naast die van Verriest houden. Het is op een hoeve van 'déracinés'.

'En hoe stelt gij het hier? Goed, zoo ik zie, en allemaal gezond gelijk de blieken.

O ja, gezond zijn wij, en zeggen dat al die kreeften daar wat kunnen binnenslaan, loech de vader.

- En zijt gij het reeds gewend in Frankrijk?

- Dat kan nog al gaan, zei de vader.

- Gaan??? zei moeder doppe daarop. Gaan??? 't En zal mij hier nooit gaan.

Geen Fransch kennen. Hier godsche dagen alleen als op een eiland! Vriend hier noch mage, en tegen niemand kunnen spreken! en niemand verstaan! - Maar 't ergste van al, 't is dat het hier zoo'n goddelooze streek is, zoo ongesnoekt en zoo wild.

En de scholen? Jongens en meisjes zitten allen dooreen. Wie 's levens heeft gehoord, dat de jongens al thoope zitten en thoope spelen? Dit kan niet deugen. Geen wonder of 't zijn hier allemaal echte brakken de schooljongens. En mijn kinders leeren dat allemaal achter. Hadde ik het geweten... ik ware in mijn land gebleven.

Toen we in België waren, zoo sprak moeder maar altijd hemelstorme voort, gingen onze jongens naar een goede school en ze leerden daar manieren. Maar hier: geen gebed, geen kristelijke leering, ze leeren aleens geen kruisken maken.

En de boerin heur gemoed kwam vol en tranen biggelden uit heur oogen. Heur jongens, heur eigen vleesch en bloed, als wildetuiten te moeten zien opgroeien in dit geuzenland.

Nu dat ze bij een Vlaamschen geestelijke was, moest ze heur hert lossen! - Men zit heele dagen met het hoofd vol en 'k zou er meer tijd van doen om mijn kinders zelve te onderwijzen, maar... onmogelijk, en dan dit kleintje daar... en ze snapte het kind uit de wieg, 't vraagt zooveel zorge... 's Avonds, zeggen we luid ons gebeden op. Ik doe mijn beste, en gij ook, newaar, man, gij doet uw beste?

De boer, die binst dien vloed van rechtzinnigheid geen enkel woord en repte, knikte ja, en hij voegde er bij, dat het hier inderdaad een ongesnoekte streek was, maar we zijn er nu... troostte hij.'

III

De zomervergaderingen

Het bezoek in de barakken dat was het voorbereidende werk. Dat was de uitnodigingsvisite voor de vergaderingen.

Maar ook, dat was het binnenkijken in elk hart, in elke ziel. Dat was het woord van man tot man, dat de biecht uitlokt en de vriendschap smeedt. En al dat afzonderlijke bezoek, al dat pijpen-gerook en handjesgeven met de maatjes vond zijn bekroning in de grote zomervergaderingen die 's zondags gehouden werden.

Het was geen klein spel zo'n vergadering te beleggen en te doen slagen. Uren in de omtrek moesten hoeven en steenovens worden afgelopen. Wij schrijven hier bij voorbeeld een oproep over voor een vergadering te Moyenneville (Oise): 's namiddags ten 3 ure, in de kerk, vergadering voor de Vlamingen van aldaar, van Laneauvilleroy, Pronleroy, Wamavillers, Beaupuits, Wagnemoulin, Montières, Montgénain, Maignelay, St. Martin-au-Bois, Ressons-sur-Matz, Tricot, Cuvilly, Coucelles, Epayelles, Rémy, Fouilleuse, Royaucourt, Bailleul-le-Soc, Fronquoy, Pont-de-la-Roye, Ménévillers, Rouvillers, Grandvillers-au-Bois, Lateule, Léglantiers, Lieuvillers, Assainvillers, enz.

Uren moest gelopen worden om van de groepjes een fatsoenlijke groep bijeen te krijgen. Lees maar hierboven! En wat de

beentjes niet konden aflopen, dat liep 's pastors vlug penneken af. Zondag op zondag vergadering en weekdag op weekdag lopen en schrijven.

De eerste vergadering die hij belegde, is hem steeds in 't geheugen gebleven. Het was de minst troostrijke van de vele waaraan hij de kracht van zijn stem en van zijn gemoed had besteed.

Hij had zijn publiek gekozen onder de arbeiders uit de suikermolens van Bois-en-Ardres (Pas-de-Calais) en omstreken. Die dutsen waren op zaterdagavond aan 't werk gegaan en hadden de nacht door volgehouden tot zondagmorgen zes uur. Zondagmiddag moesten zij weer aan 't werk tot 's avonds zes uur. Dat was *achttien-uren-werk* met zes uren rusttijd na de eerste twaalf uren. En van die zes uren rust moesten zij de tijd afnijpen om naar de vergadering te komen.

Het regende, de grijze grintwegen waren één kleverig slijk. En men had daarbij nog rondgestrooid dat de Belgische pastor terug naar zijn land was gejaagd, dat hij het vertikte van zo maar gratis door de regen te lopen en dat hij daar trouwens niets fatsoenlijks kon komen verrichten.

En toch waren er vijftien Vlamingen aanwezig. Er werd gebeden, gepredikt, gezongen als waren er duizend geweest. Die vijftien waren de mannen van 't Evangelie, die de bergen zouden verzet hebben met hun geloof.

En toen zij terug bij hun kameraden kwamen en 't nieuws vertelden, werden de oproepingen rondgedeeld, die vijf dagen tevoren verzonden waren.

Maar dat gebeurde ook niet meer dan eens. Pastorke Denys was niet lang in Frankrijk of hij was gekend als kwapenning. En zeggen dat ze hem teruggejaagd hadden, of dat regen hem weghield, zou klaps tegen de vaak gebleken zijn. Het waren geen vijftien, maar twee-, drie-, vierhonderd man, die 's zondags af kwamen gemarcheerd, van uren en uren ver, langs de Franse landwegen het schouwspel biedend van hun trotse, ruwe kracht,

in de gehoorzame dienst van hun apostel, pastorke Denys. En als de week te zwaar hing in de benen, als de betenbrakers, de pikkers en de steenbakkers overmand waren door hun bovenmenselijke arbeid, dan deelden zij de vermoeienis in twee: de helft van de weg werd per trein, de andere helft te voet gedaan.

Veertien tot negentien zondagen achtereen werd dit volgehouden. Dat was de duur van een seizoen.

Pastorke hield er nauwkeurig boek van. Hij wist, op één na, hoeveel maatjes op de vergaderingen aanwezig waren geweest; hij zou kunnen zeggen hebben wie daar en wie daar niet waren naartoe gekomen; de Sarels, Lowies, Odiels en Aloïsen wist hij te noemen met hun dorp en hun bedrijf. Om één voorbeeld uit de hoop te halen: in zijn aantekeningen voor 1903-1904 schrijft hij dat, op de 14 zomervergaderingen, tweeduizend vijfhonderd arbeiders zijn aanwezig geweest.

De maatjes keken niet naar goed of slecht weer. Telkens als pastor Denys de zondagnamiddag wachtte in één van die grote landelijke gemeenten en de regen viel erbarmelijk neer, bekroop hem de ontmoediging: ‘De maatjes zullen niet komen. Ik zit hier heel den dag alleen.’ Maar als 't uur daar was, kwam de éne na de andere binnengetroppeld. ‘En de schamele kudde pikkers, de *pusilles grex,* zat klakkenat voor mij neder, op de banken, heel dicht van voren, de woorden uit mijn mond te gapen.’

Op die vergadering ‘behaalden Aloïs Van de Walle van Hooglede en Adolphe Bogaert van Eessen den prijs van verstkomenden. Ze moesten 17 kilometers verre terug en te voet, ondanks den onophoudenden kouden plasregen, die hoe meer het avondde, hoe dapperder ook nederkletste. Andere nog zouden maar na twee uren gaans hun hof bereiken.’

Als het weder meewilde, kwamen de maatjes er naartoe als naar een kermis. De baarden van twee, drie weken werden afgeschoren, de krol werd geleid om sierlijk onder de mutsklep op

het voorhoofd te vallen, de snor kreeg aan weerszijden een flinke wrong in de hoogte, en ze waren op weg.

‘Een ploeg pikkers van *Les Portes par Ressons~sur~Matz* had het gedacht opgevat, een Belgische driekleur te doen maken bij den kleermaker van de gemeente, en ze stapten van in den voormiddag leutig aan, al zingende en spelende op een trekorgel naar Moyenneville, op weg al de Vlamingen meetrekkende die ze tegenkwamen. Het wierd een hele drom, een heel vendel van 56 man. Maar de gendarmen stonden hun te *Gournay-sur-Aronde* den weg af. De stoutste van de bende, die best het Fransch machtig was, sprong vooruit en zei tot de Fransche schâbeletters: “We zijn goê volk; gaat vragen naar den burgemeester van Moyenneville wat we gaan verrichten en waar we vandaan komen.” En toen de gendarmen den naam hoorden van Mr. Boullenger, viel hun wrevelzucht en naarnemendheid plotseling weg: “F... nous le camp, ” zeiden ze, en de maatjes gingen 't wederom aan, al zingende en klingende op een nieuwen kerf.’

Ja, de Fransen keken wat op als ze dit kloeke volk zagen oprukken naar de kerk, helemaal op zijn Vlaams. Dikwijls gingen ze op reis, met een harmonika vooraan (een ‘speelboek’, zegt pastor Denys). En dan gebeurde het ook wel, dat een pikker een mei stak op een boomstaak en onder dit symbool van de blijde groeiende aarde zijn intrede hield.

Zo kwamen ze in de kerk. In die arme, vervallen kerken van Frankrijk, die tot een verdwenen periode van de Franse kultuurgeschiedenis schenen te behoren. ‘In 'nen haai en 'nen draai zaten al de banken van de middel- en een zijbeuk vol Vlamingen, en 't kwamen er nog gestadig binnen. Ze zochten en vonden in hoek en kant nog een zate, en wipten als hansworsten over de gestoelten om geen omweg te moeten maken. 't Was een gegons van zware vriendenstemmen dwars door heel het Godsgebouw en fluks waren al de banken ingenomen door vollijvige, struische

mannengestalten van gezonde landenaars met vernagelde schoenen, die bonkten en kreschen op de kerksteenen.'

Buiten elke vergadering om gebeurde 't ook wel, dat pastor Denys enige maatjes bijeenrakelde en met hen eenvoudig de Mis bijwoonde. Ze waren op zichzelf bijna de hele 'kudde' van de schaaploze Franse herder. Dat waren steeds tafereeltjes vol kleur, die 't pastorke zorgvuldig in zijn notaboekje aantekende. Ziehier het vlugge schilderijtje van een Hoogmis op Sint-Maartensdag:

''s Zondags las de pastor, E. H. Carré, de vroegmis in zijn bijkerk van Mesnil-Domqueur, en ik zong de hoogmisse te Cramont. Acht maatjes woonden ze bij. Binst het Gloria deden ze gelijk de Franschen: het kruimelken brood oppeuzelen, dat ik vóór de misse gezegend had. Ik zag ze met een norsche ooge, daar ik, *ad sedes,* op den zetel zat, stille muffelen en 't gewijde brood achter hun halsdoeken wegkelen, terwijl de pastor aan 't spelen was op zijnen snaarbak, rechtover mij, en dat de zanger, in koorhemd boven vest en broek, stond te zingen, o toch zoo overluid. Ik vreesde dat zijn keel elken stond ging openscheuren, en dat ik baloorde zou worden. Ik vreesde dat Sint-Maarten, die op het prachtig brandraam afgebeeld is, liggende in zijn tent te slapen, terwijl Maantje Klinkaert zoo koddig door 't spleetje guwt, ik vreesde, zeg ik, dat de heilige krijgsman plots uit zijn slaap ging opspringen, zoo geweldig was 't gezang.'

De vergaderingen waren op één zelfde leest geschoeid. Daar werd gebeden, gezongen en gepreekt. Men bad eerst en vooruit de Rozenkrans, daarna werd een lied gezongen en pastoor Denys besloot met een onderrichting.

Wat konden ze kelen, de maatjes, met hun volle, ongeschoolde stem als ze mochten ophalen van

De *Vlaamse* tjok waaruit *wij* zijn geboren,
Zit wortelvast in *onzen* kristengrond;

Wij lossen nooit, *wij* houden, 't is gezworen
Aan *onzen* Heer en aan *Ons-Lieve-Vrouw.*

Ja, en met een stevige klemtoon op *wij* en *ons.* Waren zij niet altijd in hun werk en in hun gebed de levende tegenstelling met alles wat hen omgaf? Als zij in Frankrijk soms een baas vonden, die zich katoliek noemde, dan betekende zulks eenvoudig dat hij ze niet beletten zou 's zondags Mis te horen, maar verder kwam er niets van. En hadden zij, de mannen van de Vlaamse tjok, hun erf niet meegedragen met de hoop van hierboven en die geestelijke discipline, die hen blozen deed als zij mispikkeld hadden, dan ware hun toch niets anders overgebleven dan de treiterachtige ‘Loden’, die de consciëntie van zo menige trimard had doodgebrand.

Pastorke Denys hoorde 't zo graag als de maatjes zongen. Dat was een kermis voor hem, die alle zondagen vernieuwd werd. En als het dan gebeurde, dat er iemand was die het lied kon begeleiden, dan zwom zijn hart in de vreugde. Van de vergadering van St. Just-en-Chaussée heeft hij heel zijn leven lang een feestelijk beeld bijgehouden. Een non, een ‘verwereldlijkte kloosterzuster’ had op het klavier het eenvoudig-ruwe lied van de maatjes gestemd:

‘'t Was tooveren dat ze deed! Ze had er een handje toe om den galm van tweehonderd mannenstemmen nog breeder, nog grootscher te doen uitkomen. Een zoet geprevel, een licht, licht snarenspel, nauw hoorbaar, een ruisching als van ranke riet binst dien zang; - maar nadien, toen de beurt kwam van den tusschenzang, dan was 't een geluid, een gestorm, een echt gebulder, een zee van klanken, alle sluizen, alle kelen open, die smolten in overheerlijken samenzang! 't Was al één hert, één ziel die zong het Vlaamsche lied, zoo schoon, zoo machtig schoon, dat de maatjes het zelven gevoelden en dat een glim van diep genot, een glans op ieder verschgeschoren wezen blonk. En ze waren

't zoo wel gewaar en van die klankenschoonheid zoo bewust, dat al hunne oogen op mij gevestigd waren en vroegen in hun kijk: enwel, wat zegt ge daarvan?'

Het sermoen, dat pastorke hun daarna toediende, dat was eigenlijk geen sermoen. Want in een ordentelijke parochie met de daarbij behorende kerkpilaren en kommenterende kwezels zou hij schandaal hebben gegeven. Want pastorke preekte voor de maatjes, en de maatjes dat waren geen parochielammeren. De maatjes dat waren de dolaards in het land van de genever, waar de geboden Gods niet in het leven stonden en waar de geboden der H. Kerk in puin lagen met de verwaarloosde tempels.

Geselroede en zalfpot

Pastorke spaarde ze niet. Hij gebruikte de woorden uit hun dagelijkse omgang en zocht niet in het woordenboek om zachtere uitdrukkingen te vinden. Hij geselde en sloeg ze met zijn woord, zodat ze woedend werden op zichzelf. En daar hij, 's Heren woord indachtig, de zalfpot droeg samen met de geselroede, balsemde hij 't gekwetste gemoed van die zoeteriken, die schone venten, de maatjes.

Pastorke heeft het plan gegeven van zijn toespraken in de volgende aantekening:

'In het eerste deel van de aanspraak wordt de groote plicht van het *gebed* herinnerd, dat een kristenmensch nooit mag verzuimen. Er wordt gesteund op het onderhouden van de *Zondagsrust* en het bijwonen van de *H. Misse.* De *broederlijke liefde* onder de makkers en jegens den naaste wordt ook ten dringendste aanbevolen.

In het tweede deel worden de toehoorders gewaarschuwd tegen de *ongeloovigheid,* die ze in hun omgeving maar al te dikwijls ontmoeten, tegen de *overdaad in den drank,* tegen de

slechte zeden en de *losbandigheid,* die niet alleen den enkelen mensch in 't verderf storten, maar ook den ondergang van de volkeren veroorzaken.

Altijd ook wordt bondig en eenvoudig uiteengedaan wat onze Moeder de H. Kerk, naar het voorbeeld van haren goddelijken stichter, al gedaan heeft en nog doet ten voordeele van onzen dierbaren werkmansstand, en bij die gelegenheid wordt de liefde tot den *huiselijken kring,* tot de verafzijnde bloedverwanten en het verwijderde *vaderland* opgewekt en de begeerte opgewekt tot een spoedigen en blijden *terugkeer*.'

Dat ziet er zo deftig en kleurloos uit, zoals het hier staat. Net het vervelend doordraven van een propagandist, die de algemene princiepen wil toepassen op de leden van zijn vakvereniging. Maar pastorke gaf er de kleur aan. Och God, wat hebben de maatjes gesidderd als hij hun de rampen van 't slecht afschilderde en ze beschaamd maakte met een ‘ge ziet het op hun tote’. Pastorke kende zijn volk. En hadden moeders en vrouwen uit West-Vlaanderen hem niet gezeid, dat hij maar eens de brandnetels moest trekken door de consciëntie van hun mansvolk? Hij deed het, hij deed het met een virtuositeit, die de maatjes met ontzag sloeg, want bij harde consciënties en bij doorweekte kwezels moet er doorgeslagen worden; die lijken op elkaar.

Pastorke was klein. Het volk tegen wie hij zijn stout gezicht en zijn scherpe oogskes richtte, was van dat bonkige soort, dat Vlaanderen schenkt als werkkracht aan de slappe geslachten.

Zijn stem kon bulderen en briesen en hij zelf leek wel een tempeest in miniatuur. En daarna?

Daarna kwamen de wankelende reuzen stilletjes bij hem en vezelden: ‘Of zij hem eens alleene mochten spreken’.

Heel dat gedoe, die optocht met een mei en een harmonika, die half-dolle kermistocht, die zijn bestemming vond in een kerk en niet in een kroeg, verwekte altijd opschudding in de

kakelende Franse dorpen. Dan gebeurde 't soms ook wel eens dat een bralzieke Fransman zijn beschavende gevoelens eer wilde aandoen met een spottende snoet in de kerk te steken, maar de maatjes waren erbij als de bliksem, om hem aan hun bestaan te herinneren. ‘Kom aan, zeiden ze, buiten is vóór de deur, en ze stekten den rustestoorder bij zijn zielement en ze gooiden hem op straat.’

Als 't dan gedaan was, als er gezongen was, dat de ruiten dreunden en dat pastorke de maatjes eens duchtig had dooreengeschud, dan kwam al dat volk bijeengedrumd rond pastorke Denys. Dan was het een overdaad van handjes geven en komplimentjes maken. Handjes geven, dat was de specialiteit van pastorke. Hij hield zo graag die ‘handen als taartepateelen’ in de zijne en zo'n handdruk van pastorke was een sermoen waard. En hij liet ze dan een ‘hoorntje’ stoppen van zijn Wervikse en zottebolde met hen tot de avond in de lucht kwam en de maatjes, uren ver, de polk weer gingen opzoeken.

Een hoorntje Wervikse

Het is licht te begrijpen hoe beslissend die vergaderingen zijn moesten op het doen en laten van de maatjes. Dat was niet alleen de vermaning uit een geëerbiedigde en geliefde mond, de raad van iemand, die meer hun vriend dan hun pastoor was. Dat was, in de eenzaamheid, het gezelschap van de herinneringen uit het moederland, dat was de nabijheid van alles wat ze ginder goed en flink had gehouden. Want pastorke, dat was een brok van 't dorp en 't gezin, met zijn nieuws en zijn klappeimaren, met zijn berichten en zijn komplimenten. Tot zijn tabak toe, zijn Wervikse, met de geur die Wervikse alleen bezit, was een streling voor neus en verhemelte. Want het land, de heimat, dat is een wondere samenstelling van alles wat u omvatten en doordringen

kan, met kleur en reuk en geluid. En in zijn Wervikse, in zijn ‘hoorntjes’, gevuld met gretige handen en gerookt met gretige mond, bracht pastorke een beetje van West-Vlaanderen mee voor de maatjes.

Persoonlijk bezoek, goed. Maar massavergaderingen, onmisbaar. Pastorke was een te fijn ventje om niet te weten, dat honderd flinke, goedgezinde individu's niet noodzakelijk een flinke, goedgezinde groep uitmaken. Vlaanderen heeft daar trouwens de dagelijkse ondervinding van. Die vergaderingen, dat was de geloofsbelijdenis in het aanschijn van de anderen. Dat was niet de drie Weesgegroetjes in de duik gepreveld, 's avonds of 's morgens, in de schemering van de barak, dat was het ‘Wij willen God’ hand aan hand, van aangezicht tot aangezicht.

Zovelen waren er die, bij een handjegeven en een goed woordje, van pastorke tot maatje, hun binnenste ziel zouden ontoegankelijk gehouden hebben, maar die week werden als zij neerzaten, allemaal struise kerels, in de puinen van het Frans geloof, en de samenzang op hen voelden inwerken. Massa is de machtigste faktor van emotie. En pastorke verwaarloosde geen enkel element. 't Was na de vergaderingen dat hij zijn oogst opdeed en met zijn kameraadschappelijk priesterschap de zere zieltjes balsemde.

Pastorke vertelt een geval onder vele:

Pol

‘'t Was in den voorzomer van 't jaar 1905. De maatjes trokken met heele ploegen naar 't Fransche en Pol trok meê. Maar daar schortte iets bij Pol; hij was geheel uit zijn lood; hij leek dezelfde Pol niet meer van vroeger. Niemand vermoedde, dat er daar een wreede wonde aan 't bloeden was in Pol zijn verbitterde ziel. Onlangs was hem onrecht, veel leed aangedaan geweest en dat

stond daar vóór zijn oogen gestadig in al zijn afschuwelijkheid. Ook moest dat gewroken; 't onrecht zou uitgewischt worden met stroomen bloed; die hem 't onrecht aandeed zou 't met zijn leven bekoopen, hij zou de dood smaken; dat was besloten, onwederroepelijk, dat stond vast in Pol zijn kop, het moest er uit; 't zou eerlang gebeuren...

Dag noch nacht had hij rust; dat de makkers beulden aan den onmenschelijken arbeid als hij zelf, of dat ze bezadigd zaten te kouten of aan hun pijp te lokken, bij noenestond of 's avonds, of dat ze leute maakten ondereen en zeiden: gij daar, dwaaskop, laat de zwarte gedachten varen en doet gelijk wij; uw botten aan alles vagen; Pol hoorde noch en zag. 't Gedacht of hij zelf nu krankzinnig wierd, of van 't kwaad bezeten was, en kwam hem nooit te binnen; op eigen toestand dacht hij niet, noch op God, helle of eeuwigheid. Hij was diep ongelukkig; dat voelde hij; zijn verdriet sneed zijn ziel aan stukken en daar moest een einde aan komen...

Hij beraamde manslag, waar en hoe hem te begaan; hij koos het draaischot geladen met zooveel kogels; na den moord zou hij zelfmoord plegen en aan de zijde van zijn slachtoffer nedertuimelen. Hij stelde in zijn hoofd den brief op, dien hij nevens zijn eigen lijk zou laten liggen en waarop ze lezen zouden: “God kent het recht en het onrecht!”

Op een goeien morgen kwam “De Stem uit het Vaderland” de maatjes blij maken en daarin stond de vergadering te X... aangekondigd. Ik ga naar de vergadering, zei Pol en inderdaad op den gestelden dag trok hij naar de vergadering en hij, die zoo'n woelenden kop, waar 't zoo duizelig stormde, op zijn bezwijkende schouders droeg, wandelde zes uren verre, te voet, naar de vergadering: met een knuist brood en een brokke spek zou hij wel den langen dag uitzien.

De vergadering begon, en hij, de dompelaar, die sedert weken niet meer gebeden had, hij prevelde 't Rozenhoedje meê. En

men zong alle kelen uit het Vlaamsche lied, dat 't daverde. En zou hij meêzingen? Hij die zoo diep ongelukkig was, zou hij kunnen meêzingen? Ja, hij zong meê het lied:

Jezus' kruis zij lof en eer,
aller goed de bron bevonden,
want in 't bloed van Onzen Heer,
wordt er 't menschdom vrij van zonden.

En hij luisterde naar 't woord van den Vlaamschen pastor, dat diep in de zielen drong... en plots scheurden de donkere wolken vaneen, de hemel van zijn moegefolterd hert helderde op, een zalvende rust daalde neer, onbekende snaren trilden in zijn gemoed. De priester zong daareven aan den voet van het altaar: *Emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terrae.* Dat zong de priester, maar Pol verstond het niet en de vernieuwing waarvan de priester zong, geschiedde plots in 't armzalig hert; wraak- en bloedzucht weken af; de plechtigheid was nog niet ten einde, en Pol wierd onderste boven gekeerd. En hij stopte uit 's pastors tabakdoos, hij wierd geluk gewenscht over zijn langen tocht: zes uren verre gaan naar een vergadering! Wat voor een held zijt gij toch, hoorde hij hem den priester zeggen; komaan, geeft mij de hand, gij zijt een brave vent.

Ja, ze doen deugd die bijeenkomsten, mijnheer, zoo zei mij Pol heel begeesterd, ze doen deugd; *gij weet dat zoowel niet als wij zelven.*'

Toch, pastorke wist het wel.

Zielsmomenten

Pastorke Denys was een mens, die van huiselijkheid hield. Een erfdeel van de burgerlijke, Vlaamse families, een soort van

keuken-‘gemütlichkeit’, die onuitroeibaar voortleeft. Als hij stapte door de velden, verloren in die vreemde oneindigheid, of zat in het droeve geschok op de rammelende Franse spoorkarren, in een Franse ‘spoorkloef’, als de lamp bibberde over slaperige mensen, dan kwam het in hem naar boven, dat hij een dolaard was tussen andere dolaards.

Pastorke heeft heel weinig geschreven over zijn eigen zielsgeheimenissen. Daartoe was zijn leven te vlug en te vol van de zorg voor anderen. Maar een paar bladzijden toch van zijn dagboek werden gevuld met de oprechte uitspraak van zijn zwerverswee:

‘'s Namiddags, schrijft hij, door de binnenwegels en koornvelden naar Attainville. Al heuvel en koorn, al hemel en beeten, maar zoo eenzaam en verlaten was het veld! Wel sloegen de vinken hun lied, wel bakerde de zon in een zee van glanzend licht, maar ik hoorde noch zag. Ik was verdiept in mijn gedachten, al stappende moedermensch alleen in Gods wijde schepping. En mag ik het zeggen? Ik werd overvallen door een onuitsprekelijke droefgeestigheid... Niet dat mijn zending mij tegensteekt, o neen. Wanneer ze mij zal tegensteken, zal ik het uitschreeuwen op al de daken, eerlijk waar. Maar toch werd ik zoo bevangen van mistroostigheid tusschen die koornstukken en ik dacht, en ik dacht en herdacht in die gruwelijke eenzaamheid, en ik kwam gestadig op hetzelfde uit... dat ik, zoo het mij scheen, zoo'n verlaten schepsel was...

En de lijdende en de strijdende menschheid kwam voor mijn oogen dansen: al de blootgedeelden en verlatenen van gansch de wereld, woelden, zoo scheen het mij, om mij henen, en ik voelde mijn herte breken en mijn bloed verkruipen bij het zicht van degenen, die zaten te weenen en te kermen, al starende op de scherven van hun verbrijzeld levensgeluk. Doch een straal schoot in hun rood-bekreten oogen: de hope van die scherven toch eenmaal weer aaneen te krijgen! O, de hope in 's menschen leven... Ik zag heele benden mij voorbijtrekken in de smalle

wegelen, en allen droege diepe rimpelen in hun voorhoofd en wangen, waar gegrift schenen de merktekenen van hun verdriet: allen riepen mij tegen: ieder huis heeft zijn kruis! ieder hert heeft zijn smert!...

En ik kon mijn ontroering niet bedwingen, al hadden ze mij daar duizend gulden geteld, en ik stapte zoo voort, een uur verre, onder die droeve gedachten en onder den druk van mijn eigen verlatenheid, die ik hadde willen verkroppen, maar waartoe ik onmachtig was...'

Maar dat is een ogenblik, een zielsmoment, het wankelen in zichzelf, wat de vreselijkste beproeving is van de sterken van ziel, het heimwee van de ziel naar het onuitspreekbare. Pastorke leefde te zeer met al wat aan hem was in de taak, die hij grootmoedig had aanvaard. Hij beleefde te veel schone uren, te veel trotse uren als hij zijn mocht de herder van een sterk en talrijk volk in de woestijn van het Franse ongeloof. Hij zag al te duidelijk hoe de vrucht van zijn werk niet laattijdig groeien zou, maar al dadelijk plukkensgereed was. Waar het pastorke kwam, overwon hij en de terugkeer van de vergadering was bijna altijd een triomferende meditatie over de zege van de dag. Zelfs in de troosteloosheid van een avondtrein bleef de glans van de schone zondaguren over hem:

'Mijn spoorwagen, een Fransche bommelkasse, was armtierig verlicht: een schamel oliepitje vunsde en stonk. Buiten was het helledonker, met hier en daar in de verste verte, een fletshelder gas- of barnlicht, bij een of anderen koolput. Diep in 't Westen, tegen den einder, kronkelde een witte balk: de laatste blos van den overheerlijken zonnedag, en de sterren knipten oogskens ginder hoog...

En nochtans, ik zwom inwendig in een zee van glanzend licht, en mij docht dat ze mij gemakkelijk tot tenden de wereld mochten voeren, in dien Franschen spoorkloef!

Ik had het mogelijke gedaan om mijn edele zending te ver-

vullen: de maatjes opgewekt tot het goede, terwijl ze zaten, nooit horkens-zat, terwijl ik stond, nooit sprekensmoe!

Ik had gebeden met de biddenden, geleden met de lijdenden en gelachen met de lachenden. Die hulp en troost vandoen hadden, en steun, en verlossing, had ik geholpen, en troost en moed in 't hert gesproken, en hoop op een betere toekomst. *Alles was nu volbracht.* Ik mocht nu gerust naar andere oorden varen om hetzelfde liefdewerk, althans in zijn meeste brokken, te hernemen. Ik mocht voldaan van hier wegreizen en sporen naar mijnen douw, en wenschen, dat even blijde dagen uit het Oosten mochten striemen, met de belofte van evenveel zielsgenoegen, als dat ik smaakte op dien heugelijken Sinxendag...

Ik heb des zomers een woelig leven, en na een woeligen dag, in de stilte van den avond, toen alle dingen traagzaam onverduidelijken en wegsterven, in den donkeren, bestormt een wereld van gedachten uwen geest. Men is opgewonden, geestdriftig, koortsachtig en dan zit men te denken en te droomen. Maar mijn bommelkasse vertraagt plots, een schok, en wij vallen stil. Mijn *Daniël* is ter bestemming gekomen, hij is bij zijn steenovenwerk. Een laatste handdruk, een laatste groet, en terwijl hij nog met heuschen zwaai zijn klak in de lucht slaat, en roept tot wederziens, zoo spoor ik voort, moedermensch alleen nu, naar Lens, waar ik tegen middernacht aanstoom...'

O Daniël! wat heeft pastorke Denys een schoon stuk van zijn liefde aan u weggegeven. Gij waart één onder hen, die het oog van de mensenkenner onder alle anderen uitzonderde.

En om een gelukkig uur met de uitgelezenen onder zijn volk, was pastorke al glans en licht.

Aanmoediging

Laten wij nu een bondig overzicht geven in cijfers.

Het eerste jaar van zijn missieleven had pastor Denys 1614

adressen van uitwijkelingen bijeengekregen. Die lijst werd van jaar tot jaar vollediger, zodat hij in 1910 een verzameling van ruim 4.000 namen had; de gezamenlijke oplage van ‘De Stem uit het Vaderland’ steeg respektievelijk van 50 tot 70 à 80 duizend voor een seizoen. De lijst alleen van de gemeenten waar zijn volk verspreid was, besloeg ruim 14 bladzijden dichte druk, over twee kolommen.

Bij al dat was het werk, dat met geen cijfers te schatten is. Gedraaf en geloop en geschrijf. Toen de oorlog uitbrak, had pastorke Denys achttienduizend brieven geschreven aan en voor zijn maatjes. Dat alleen was reeds een halve taak. Maar pastorke schreef zo gaarne.

En hij draafde gaarne ook, niet uit ingeboren plezier, maar omdat het voor de maatjes was. De Noorderdepartementen waren hem niet groot genoeg. Hij kraamde hoger op, tot tegen Parijs.

In Noord-Frankrijk, waar hij bekend stond als een vierig duvelken van een pastorke, wekte zijn sukses geen opzien meer. De pastoors waren niet meer verwonderd honderden mannen te zien samenkomen in hun verlaten kerk. Maar rond Parijs was pastorke nog een nieuwigheid en men stond verwonderd op zijn prestaties te kijken.

Zo trok hij o.m. in 1907 naar Fontenay. Een buitenkans voor de betenbrakers en de pikkers, want zij lagen eigenlijk buiten het bisdom *in partibus* van pastor Denys. Niet minder dan driehonderd tachtig mannen namen stormenderhand de kerk in, die ‘almeteens vliemende vol’ zat. Pastorke was aan 't feest. Hij rilde en zijn preek, neen, zijn gesprek kreeg een buitengewone direktheid. Hij zag hier en daar mannen, waarmee hij reeds in briefwisseling geweest was. En hij zag ook de pastoor van Fontenay, die ‘bleek van aandoening, als een heilige Aloïsius, het vertoog van die plechtige vergadering aanschouwde.’ Het leek hem en allemaal alsof ze aan de voordeur van de hemel stonden.

Van tien uren in 't ronde waren er maatjes gekomen en het was voor pastorke een enig gezicht ‘als ze in eindeloozen zwarten gang, den berg opstapten, tusschen de koornstukken, in de gulden avondzonne.’

En dan, in 't kerkje van Villiers-le-Bacle, waar de maatjes toch naartoe waren gekomen, spijt 's pastors bevel. Want de betenbrakers waren letterlijk afgewerkt, en pastor Denys had gezegd geen maatjes uit te nodigen, die meer dan twintig minuten van de kerk verwijderd waren. Maar ze waren er toch, ‘in lange reken, lijk Bakkers koeien, de eene achter den anderen, langs de voetwegels, in de koornstukken op den hoogen kouter.’

Misschien in geen honderd jaar had het kerkje zoveel mannen binnen zijn muren horen bidden en zingen.

‘Na den zegen sloot de pastoor van Villiers-le-Bacle het Hoogweerdige weg, al zingende, gansch alleen, en met een prachtige stem: *Laudate Dominum omnes gentes,* en zijn smeekzang stierf langzaam uit in een doodsche stilte. Ik kreeg er koud van. En hij keerde hem om, bleek als hij was van aandoening, en hij sprak onze Vlamingen aan, hun gelukwenschende over hun groote godsdienstigheid. O! zei hij, 'k en vroeg maar ééne gunst aan den Heer: zes maanden lang te mogen pastor zijn van zoo'n volk als de Vlamingen, en dan te mogen sterven.’

Maar de schoonste triomf die ons pastorke beleefde, was, toen Mgr. Gibier, bisschop van Versailles, zelf naar een vergadering kwam. Wij laten de opgetogen pastor zelf vertellen. Niemand zou het kleuriger kunnen:

‘De kerkdeur gaat open, en 't is al hemel en purper, met een vuurrooden weerschijn in het glanzend zonnelicht, dat plots als een vuurstraal de half-donkere kerk binnengulpt. “De bisschop is daar, allen op uwe knieën!” zoo roep ik en ik dokker den predikstoel af naar beneden.

't Was inderdaad Monseigneur Gibier, bisschop van Versailles, die op zijn uiterste beste, onze vergadering kwam bijwo-

nen. Hij monkelde zoo zacht en zoo vriendelijk naar mijn volk, kruiskens gevende links en kruiskens rechts; “Sacerdos et pontifex”, priester en opperpriester en zoo'n hertedief.’

En toen Monseigneur was gaan zitten, het gelaat gekeerd naar de maatjes, gaf pastorke hem de welkomgroet van op de preekstoel. Monseigneur bedankte en wees naar pastorke en zei: ‘Kijkt naar hem! 't Is uw vaderland dat daar staat en dat tot u gekomen is.’ En hij vroeg om ze allemaal één voor één een handje te geven. Dat had hij voorzeker van 't pastorke geleerd:

‘En nu begon het handendrukken. De bisschop kwam bij de communiebank staan, en één voor één gingen de honderd-vier-en-twintig mannen bij hem. Ik had hun de les gespeld: knielen en den ring kussen. De eersten knielden inderdaad, maar de bisschop wilde niet meer dat ze knielden. Hij drukte dan met innige liefde de hand van al die taaie werkers en voor allen en voor elk had hij een vriendelijk woord. O, die hertedief.

- Zie, Monseigneur, dat is hier een huisvader met vele kinderen. - Ik zegen hem, en zijn vrouw en al zijn lieve kleinen.

- Bezie mij eens dien kloeken kerel, een hercuul!

- Oh! Il est solide, bevestigde Zijne Hoogweerdigheid.

- Hier, het puik van de ploegbazen, en ik wees naar Corby, van Lichtervelde. De bisschop juichte toe.

- En hier, Dunslager, van Meulebeke, grijs geworden in Frankrijk.

- O! dat is schoon, ik wensch hem geluk en voorspoed.

- Merci, merci, merci, zei Dunslager, al traanoogende.

- Hier Mgr., une fleur des Flandres, een zomerbloem, Sarel Devreker!

- O ja! een zomerbloem, loech de bisschop.’

Als Monseigneur verdwenen was in ‘zijn stinkduivel’ en pastorke Denys de maatjes had laten stoppen van zijn Wervikse, ging hij te bed met een opgetogen ziel en droomde ‘dat ik wandelde in een prachtigen hof, waar ik plukte vuurroode

rozen, en leliën, kroon-imperiaal, vergeet-mij-nietjes, en hertebalsems, zoo geurend en zoo zalig zoet! De avondschemer zonk over al die bloemenweelde, en een vuurrood purperen balke strekte tegen den einder, vlak boven den gloeienden zonnebol die onderging... in een zee van glanzend licht.'

Dat is een van de weinige frazen 'literatuur', die het pastorke op zijn aktief heeft. De bisschoppelijke glans heeft er misschien wel schuld aan.

Op zwier in Wallonië

Pastor Denys vond Frankrijk niet ruim genoeg voor zijn arbeid.

Ook rond Brussel lagen steenbakkers, en de steenbakkers, de hardste wroeters onder de maatjes, hadden pastorke's hart gestolen.

Hij zocht de Harelbeekse branders op. De kerels, die een arbeid aandurven waarvoor men half-duivel, half-mens moet zijn. Pastorke gaf handjes aan al de oude kennissen, die hij in Frankrijk had ontmoet en zette een zoet mondje voor de nieuwe. Hij duvelde op de onbarmhartige, onmenselijke slaping die de mannen daar vonden en nodigde de minister van arbeid uit om maar eens te komen kijken.

Een andere verpozing voor hem was de aardewerkers rond Namen te gaan opzoeken, want 'zoo ge weet, waar zware en moeilijke werken zijn uit te voeren en peerdenarbeid te verrichten valt, daar zijn de Vlamingen aan en bij, daar schijnen onze Vlaamsche werklieden in gansch de wereld toe gedoemd.'

Pastorke stapte een werkerskeet binnen.

- Welgekomen! - riep er een, die bezig was met het kind van de kantinebaas zijn haar te snijden in trappen - welgekomen, meneer de pastor, gaat ge ons beschenken met 'nen druppel?

En pastorke lachte en zei 'misschien wel', en dat ze naar de

vergadering moesten komen in 't gesticht van de Broeders Witlappen, en hij bestelde ‘nen grooten’ voor allemaal en gaf ze allemaal een handje.

In een ander kombuis vond hij Franse soldaten en vroeg hun of ze geen goesting hadden hun vel te gaan verkopen in Marokko. De deserteurs gaven hun opinie over Frankrijk en Marokko en zeiden dat hun dierbaar vaderland noch vel noch benen van hen zou hebben.

Zo ‘sjaffelde’ pastorke de ganse dag door slijk en vuiligheid op zoek naar de aardewerkers. Op die dag was hij van alles tegengekomen: jongelingen, getrouwde mans, mannen die gescheiden leefden van hun vrouw en ‘oude-jongmans, die nergens thuis behooren en toch overal thuis zijn. Ik zag er, die stonden te klutterbillen van de koude in hun blauwlinnen broek, en die gansch hun vermogen op hun rik droegen! 'k Zag er, wier lange slijkleerzen gaatte waren en water dronken lijk de snoeken. Ik vond er lieftallige, innemende menschen onder, en andere, met een barsch, afstootelijk voorkomen, - maar me dunkt, dat ik niet onwelkom was bij die menschen.’

De pastor van Florennes treiterde pastorke. Of ze naar de vergadering zouden komen en vooral, of ze zouden biechten. En pastorke meesmuilde dat hij ‘er geenen tuk op had’. Maar 's avonds zaten er toch zevenentwintig aardewerkers rond de kachel. Enkelen hadden zich geschoren en zich een beetje verzondaagst, anderen ‘droegen al hun preutschheid in den wribbel van hunnen knevel, en alle zagen er veel koopziender uit als 's morgens.’

Pastorke hield zijn toespraak, sloeg en zalfde als naar gewoonte en besloot met een verlokkende uitnodiging om hem dadelijk een bezoek te brengen in de biechtstoel. En hij ging zitten in de biechtstoel die ‘met zeven haasten bijeengeschaveeld’ was.

Hij wachtte. Het was stil in 't kapelleke. Zo stil, dat hij niet

anders hoorde ‘als zijn eigen asem en 't spokken van drie, vier keersen, die brandden met schrikkelijke neuzen.’

Pastorke beierde hardop zijn Rozenhoedje; in de zaal zaten de aardewerkers bezig ‘zou ik gaan? zou ik niet gaan?’

Daar ging de deur open; benagelde schoenen kretsten over de vloer. De eerste biechteling was er. En na hem kwamen nog tien andere aardewerkers.

Toen Pastorke naar de zaal weerging, zaten zijn zevenentwintig aardewerkers daar ‘nog alsaan neerstig te rooken en bij heele teugen het schuimend kerelsnat binnen te gieten.’

Zij beloofden 's anderendaags 's morgens hun ‘zaken te vereffenen.’

Een andere maal trok pastor Denys naar Morialmé, naar de Vlaamse glasblazers of liever blazersgasten. Kinderen van 13, 14 jaar die, ook 's nachts, met een tang gereedstaan om de gloeiende, versgeblazen flessen op te vangen en weg te dragen. Ge blijft er in verstomming bij stilstaan hoe in een ‘geordend’ land een hel voor kinderen kan georganizeerd worden in het jaar Onzes Heren 1909.

Die jongens, die kinderen kwamen uit de volkswijken van Antwerpen, uit het land van Waas, uit de Kempen. Pastorke vond een jongetje, dat zijn werk ontlopen en te voet naar Antwerpen gedompeld was. Maar zijn moeder had het dadelijk teruggezonden. ‘Zie dat ge braaf zait, maande ze, en niet meer terugkomt, anders doe ik u graipen van de policie.’

Tragedie van arme, talrijke Vlaamse huisgezinnen.

Die kinderen leefden daar in heidenisse. Buiten de werktijd liepen ze wild. Pastorke ging er heen.

‘Ze waren zienlijk verblijd om het onverwacht bezoek, en ze sprongen en ze dansten aan mijne zijde en ze schruwelden 't uit van danige welgezindheid. Ik bezag de kereltjes goed. Ze bibberden van de koude, en ze stonden te klutterbillen, in hun verhakkelde en dunne kleren, en met blauwe neustippen en bleeke wan-

gen hunne biechtbeurt af te wachten. Verscheidene onder hen verrichtten den lichaamlijken kuisch, vooraleer den zielekuisch te beginnen: ze speelden hun kleeren uit en ze sprongen in 't ijskoude water van een moeras, op eenige stappen vandaar, om hen heel en gansch te wasschen. Kwakruid bederft niet.'

Pastorke was getroffen. Hij was nooit verhard geraakt tegen de vreugde van de ziel. En op Palmzondag las hij Mis voor die kinderen. 'Zij knielden op de eerste banken, met achter hen de aardewerkers, in hun wijde broeken. Heel van achter zat een Fransche Jezuïet te tuurluuten op zijn snaarbak.'

Pastorke deelde de H. Kommunie uit. 't Was doodstil, 'want de Fransche Jezuïet had opgehouden met tuurluuten op zijn snaarbak.' Pastorke dacht aan het arm Vlaanderen, zo dikwijls gezien in Frankrijk, dat hij nu terugzag in het hart van het Walenland. Hij keek naar de kinderen, naar de grote, grove aardewerkers en nadat hij gepreveld had *Misereatur vestri,* las hij zijn Mis ten einde.

Met vakantie

Als vakantiereis ging pastor Denys dan eens tot in Luxemburg.

Daar waren, gedurende de zomermaanden, jonge dochters van Houthulst, Klerken, Zarren, Poelkapelle en Torhout aan de arbeid. Zij hadden hun bezigheid met erwten trekken, boontjes lezen, wieden voor rekening van de burgemeester van Beaufort.

Dat was zachter werk dan in Frankrijk. 't Was net alsof een Vlaamse kongregatie zomerverblijf hield op den vreemde. De streek was gelovig, de baas was gelovig, maar 't was er toch allemaal Duits en vreemd. Pastorke kwam er preken en biecht horen, de drie klokken van de kerk luidden alsof 't feest was en pastor Denys werd er gevierd als een bisschop.

Vakantie was het voor hem. Hij 'zwom er in zijn water', zo-

als hij zegt. 't Was er zo schoon, hij reed met de burgemeester de streek af in de ‘spouterwagen’, rijden als de bliksem dat het ‘kittelde in zijn hert’, en dat hij in zijn lijf en leden de ‘rennende beweging voelde flikkeren van het stinkerstuig’.

En hij schreef een opstel in zijn notaboek over de rotsen en het struikgewas en... de ‘kabbelende beekjes’.

IV

De wintervergaderingen

Met de herfst trokken de maatjes naar huis. Ze boerden wat in de hof, verzorgden de stalling en kwamen weer bij kracht. Maar ze moesten niet denken dat pastorke hen losliet.

Hij had zijn winterkwartier opgeslagen te Roeselare en vandaar uit regeerde hij zijn volk.

Het was er een gaan en komen van maatjes uit alle windstreken. Die kwamen uit nood of uit vriendschap. Geschil met een baas dat moest vereffend worden, achterstallig loon dat maar niet uitbetaald geraakte; of ook nog angst voor het gerecht, dat door een paar onbezonnen vuistslagen was uitgedaagd om het zedelijk evenwicht in de maatschappij te herstellen. Ofwel kwamen ze in kleine groepen, als ze iets in Roeselare te verrichten hadden en ook wel als ze er niets anders te doen wisten dan een ‘handje te geven’ aan pastorke. Dan werd er een pintje Rodenbachbier opgezet, een ‘hoorntje’ Wervikse gestopt en 't pastorke gekte met hen en gaf al lachend en weldoend zijn goede raad.

Niet altijd waren het vrolijke gezichten, die pastorke zag in zijn kamer in de Ieperstrate. Daar kwam bij voorbeeld Aloïs of Sarel binnengeslopen, zodat pastorke uitriep als hij ze zag:

- Ik schrikke! Wat is er, zeer? Uw tote is één bloed!

En dan hoorde hij geschiedenissen als deze: Aloïs of Sarel

zaten bij 't volk te praten, in 't Franse, op de boerderij. En dan was er kwestie over 't melken. En Aloïs of Sarel zei dat hij zoveel koeien molk op een uur, en een Franse boever antwoordde dat het klaps was tegen de vaak, want dat de baas zelf het nooit zover had gebracht en dat hij de beste melker was van de streek. En Aloïs of Sarel zei ja, en de boever zei neen of omgekeerd. Toen waren ze rechtgestaan en...

't Slot werd verteld op pastorke's kamer, waar Aloïs of Sarel met een ‘tote vol bloed’ zat, terwijl in Frankrijk de boever te bedde lag en de Franse gendarmen, zoals men dat noemt, ‘de zaak in handen hadden’.

Ge moet nu niet denken, dat pastor Denys de godganse winter pijpjes rookte op zijn kamer of in een vriendenhuis zijn uren ging doorbrengen of zich amuseerde met hier of daar te gaan luisteren naar een die aan het ‘tuureluuten was op een snaarbak.’ Daar waren maatjes en waar maatjes waren, daar moesten vergaderingen zijn. De wintervergaderingen werden belegd om de zomervergaderingen voor te bereiden.

Pastorke hield er soms vier en vijf op één week. En evenals in Frankrijk vertelde hij er ‘geen pezeweverspreek, maar harde waarheden in zoete woorden.’ Daar was meer volk dan in Frankrijk, want daar lagen de mannen op eigen grond, dichtbij en onder 't oog van pastoor en moeder de vrouw. En na gebed en zang en de ‘harde waarheden’ van pastorke mochten ze hun keel gaan verversen.

Alleen in het Diksmuidense vond pastorke tegenwerking vanwege de mannen, die zich de titel van liberaal gaven. Maar pastorke liet niet gebeuren: hij had een andere energie dan die van slaag te krijgen.

De liberalen schreven dan tegen 't pastorke in hun ‘pers’.

Een ‘schrijver van tienden rang’ trachtte 't volk van de vergaderingen weg te houden. Pastorke werd uitgemaakt voor ‘leeglooper’, die aan 't hoofd stond van een grote ‘exploitatie’ van

't werkvolk, die de uitwijkelingen ‘aan 't koordje hield’ en ‘in het salon sigaren zat te rooken en flesschen ledigde op hunne gezondheid, terwijl zij met iets meer als water en brood zaten te klawieren.’

‘Jonge snuiters wielden de parochie rond’ en belegden een vergadering op dag en uur waarop pastorke zijn maatjes bijeen had geroepen.

Maar pastorke had al het volk.

Hij profiteerde ook van die tochtjes om moeders en vrouwen te bezoeken en overal waar hij kwam, sprak de hartelijkheid en de bewondering.

Een vrouwke ging aan 't gapen omdat er Vlaams uit pastorke's mond rolde, - rolde in de echte zin van 't woord, want pastorke stopte niet als hij eens begonnen was.

- Wel, zij-je-gij dan van Parijs niet?

- 't Doet, 't doet!

- Maar hemelsche deugd! Van Parijs zijn en Vlaamsch spreken!

- O! 't zijn vele zulke, moedertje.

- Maar je moet gij dan alle talen kennen?

- Ja, ja!

- Ha, geen wonder of zien ze u allemaal zoo geern, da-je-gij Vlaamsch klapt me-je volk.

Briefwisseling

Want geren gezien was het pastorke.

Kon het anders? Al was 't maar voor zijn hartelijkheid, zijn meegaan met hun manieren, zijn handjes-geven en hoorntjes-stoppen.

Maar pastorke's vriendschap was niet platonisch. Pastorke werkte voor zijn volk, hij liep voor hen, ging pleiten voor hen,

schreef ze uit de bak, was boodschapper met het thuis. En waar hij niet heen kon gaan, daar kwam zijn rap penneke aan 't werk.

Geen brief bleef onbeantwoord, en één van de grootste redenen van pastorke's verdriet en verontwaardiging in 1914 was, dat zijn schrijftafel in de beschieting omkwam, zijn schrijftafel waarop hij meer dan achttienduizend brieven aan en voor de maatjes had geschreven. Hij rekende de briefwisseling tot één van de voornaamste faktoren van zijn werkzaamheid en bewaarde het minste papiertje dat hij van de maatjes mocht ontvangen.

‘Uit de nieuwsberichten en handmaren van onze pikkers en steenbakkers, tekende hij aan, leeren we den geest en de gesteltenissen kennen van ons volk, en duizend dingen, waaruit we persoonlijk veel nut kunnen trekken tot het uitoefenen van ons ambt. Daarboven, een brief vraagt een antwoord, en bij het antwoord kan men zoo gemakkelijk een goeden raad, een troostend woord, een zachte vermaning, een herinnering tot plichtbesef neerschrijven.’ En hij dacht aan Franciskus Salesius en aan Ozanam, die ook met de pen hun apostolaat hadden aangevuld.

De kolommen of, zo hij zegde, de ‘sponden’ van ‘De Stem uit het Vaderland’ stonden wijd open voor de brieven van de maatjes. Dat was een aanmoediging voor de schrijvers, want ‘gedrukt worden’ was een eer voor de maatjes. En met zijn briefwisseling kon pastorke zijn arbeidsveld nog verruimen. Amerika, waar de Westvlamingen met hele kolonies gegroepeerd zijn, ontsnapte niet aan zijn apostelijver.

Een schone bloemlezing zou samen te stellen zijn uit de oprechte, eenvoudige brieven die pastorke kreeg, en het kommentaar dat hij erbij gaf.

Een voorbeeld, niet uit de belijdenissen, want die hield pastorke voor zichzelf, maar van de vertrouwelijkheid die uit die briefkes spreekt. Een maatje schreef vanuit de kazerne:

‘Wij vragen u te willen onze complimenten doen aan Warden Noom van Hooglede, dat hij zoo niet moet stoefen dat er zoovele

vrouwen ten optelle zijn. Hij zegt daar dat twintig vrouwen, sterk en kloek, vechten om een oudmansbroek. Wij zeggen dat het niet waar is. Wij hebben hier zoo een schoone broek aan, met een roode striep erin, een schoon habit met zulke schoone knoppen, poletten en roode koorden, schoenen met breede toppen, en wij zijn hier nu al drie maanden en er heeft nog niemand om onze broek gevochten.'

En pastorke tekent erbij aan:

'Maatjes en soldaatjes! dat rijmt toch schoon tegaar. Hier, gij zotte bliksems, mijn allerliefste maatjes, uw briefken is goud weerd! Het is het liefste, het schoonste briefje dat ik ooit van soldaten ontvangen heb. Warden Noom die kan schoon opstellen, maar gij, gij hebt er ook een handje toe.'

Hoe wilt ge dat ze van pastorke niet zot zouden geweest zijn?

V

Frankrijk op zijn smalst

Wij hebben, zoveel mogelijk door pastorke's woord, de taak geschetst, die hij jaren aaneen zo vol apostolische geest heeft volbracht. Laten wij nu ook door zijn keurig woord en zijn direkte zegging zo bondig mogelijk het kader schetsen, waarin zijn werkzaamheid was geplaatst.

Het valt nogal te begrijpen dat de Franse overheid zijn werk niet vergemakkelijkte. Hij mocht rondzwerven, dat was alles. En de meeste bazen hielden er zich buiten, toen zij zagen, dat de invloed van pastorke's woord niet schadelijk was aan het werk.

Zelfs niet van de meeste ‘katolieke’ bazen had hij iets te verwachten. Schreef daar niet een maatje aan pastor Denys dat zijn boer al zijn werkvolk verplichtte 's zondags te werken tot 11 uur en hij ‘was nochtans denzelfden zomer’ *conseiller général* gekozen als katoliek. Nu, etiketten worden niet alleen in Frankrijk geplakt.

Boerenkinkels

Menigmaal als pastorke op een hoeve aanlandde en beleefd vroeg of er maatjes waren, deed ‘zijn drietuit’ de gal naar boven

komen. Dan snauwden ze: ‘ils sont à la plaine’ en pastorke had er het rieken naar. Waarop hij zijn pen neemt ter wraak:

‘Die botte boeren, tekent hij aan, zijn koningen van de streek. Hun hoeven met wijdsche gebouwen, zijn echte hofburgen, vanwaar ze gebieden als wereldbeheerschers; niets kan hen deren; een pastor en al de pastors van de wereld vagen ze aan hun schoên. Het geloof, het bovennatuurlijk geloof, en vandaar eerbied voor den godsdienst of zijn vertegenwoordigers, zoekt mij dat bij die nieuwe heidenen; een voet zetten ze nooit in de kerk, nooit. Ze leven zonder sacramenten; ze komen op de wereld in het mest, ze leven in het mest, die boerenkinkels, en ze sterven in het mest. Ze winnen geld als hooi; 't zijn immers gulden boerejaren; ze weten maar te spreken van eten en smeren, van peerden en zwijns, en van geld, en ze lachen met de Belgen, die gelooven in God. Ha, ha, ha! grijnzen zij, Godjen Heere is allang dood! Hier zie, is God, en ze halen een vijffrankenaar uit hun ondervestzak, en daar is hij, zeggen ze, wijzende naar de zonne.’

Van al dat volk, van die boerenkinkels en ook van andere kinkels, had pastorke veel beziens als hij met zijn maatjes doende was. Hij heeft eens een vent opgetekend, die van half twee tot zeven uur hem stond aan te gapen. En hij ‘keek als de deur van 't gevang, zoo zwart.’ Men zei hem dat het een jood was, en pastorke mediteerde over al de goede hoedanigheden, die de volkswijsheid de zonen Israëls toeschrijft. Maar de maatjes zeiden: ‘dat hij ons botten kusse’, en ze lieten hem staan.

Tot stoornis van zijn vergaderingen in de kerk kwam het nooit. De kerk, dat was een van die plaatsen waar dat volkje liefst van de buitenzijde naar keek. Wel onderweg werd aleens het symbolische gekras van de kraai gehoord. Een jonge ‘snotbek’ soms, die pastorke op de hielen zat en ‘zijn haak sloeg’ in al wat hij zei. Pastorke bleef staan, ineens, en vroeg zo luid hij kon, wat hem beliefde, wat hij te zeggen had. 't Ventje stamelde, werd bleek en de maatjes lachten hem uit met al 't Vlaams geluid dat

in hen was. Te dicht kwamen de spotters nooit, want dat ‘was niet van 't gezondste.’

Politiek was pastorke verboden. Hij moest op zijn tellen letten in 't vreemd en niet gunstig gezind land. Maar hij trok er de socialisten, de combisten en de geuzen door, dat het een aard had. Zijn nota's staan vol van de treurnis die in hem opkwam als hij de puinen zag van het verdwenen geloof. Hij bezocht de Franse priesters en hoorde er hun klachten, hij zag hoe de kerken daar stonden als wegbrokkelende overblijfsels van een tijd, die op en weg was. En hij wist ook hoe de vervreemding van huis en dit nieuwe ongunstige midden inwerkte op de uitgeweken arbeiders. Hij ontmoette een maatje, dat naar Frankrijk gekomen was omdat zijn vrouw een ‘naaituig’ wilde kopen, dat stukken van mensen kostte, en dat alleen van heel de ‘presse’ naar de mis ging.

Puinen

Hoe dikwijls heeft hij zijn anatema niet laten gaan over het ‘Voltairiaansch en collectivistisch Avion’, dat in zijn ongestoorde heidensheid lag onder de rook van de mijnen. Daar moest hij zijn volk vergaren in de kerk. Het regende: ‘de vloer, de uitgebrokkelde, zwom van het water, dat stroomde van de wanden en door de zoldering, die met haar kepers bloot lag. 't Plak viel gestadig af de gewelven en klakte in de waterplassen. Bij plekken zag men de lucht doorblekken. Neen, geen tien mannen woonden, in die stad van 10.000 zielen, de hoogmis bij, en de schamele kudde vrouwen zocht overal rond waar ze best zouden knielen om niet beregend te worden. 'k Verwedde mijn hoofd, dat het kerkedak en 't gebouw, op een gewissen dag, heel eenvoudig en zonder veel gerucht, als een oud vermolmd en rot hennekot zal ineenzakken.’

Pastorke zag er geen beternis aan komen. Het werd gaandeweg slechter. Toen hij terugkwam lag heel de kepering bloot. En bij 't uitgaan nam hem de pastor, 'een knobbeleinde van een bleuzend ventje', naar de nieuwe pastorie, want de oude pastorie was toegemetseld en de nieuwe pastor had een kolendelvershuisje gehuurd tegen 25 F per maand. En de pastor nam hem mee naar de Kalvarieberg.

'Mijn vuisten kittelden, en mijn hertebloed verkroop van verontwaardiging. Schoelies, schobbejakken, nieuwerwetse beeldstormers, de roode koningen van den dag, de socialen waren daar aan 't werk geweest. Van hoofde tot de voeten was er aan heel 't beeld geen gezond plekje meer te bespeuren: het gezicht, de borst, de beenen droegen, in putten, het merk van de steenen, de brieken die de geuzen er met een helsche razernij hadden naartoe gegooid. Al de vingers waren afgeknot, verbrijzeld, en de keien, de kasseien en al het werpgerief lag nog bij hoopen aan den voet van het kruis.'

Te Néry vond hij de pastor aan 't spitten in zijn tuin. Bij gebrek aan werk in de geestelijke gaarde bezorgde hij zijn aardappelen en groenten. Hij had 5 paaskommunies op 600 zielen.

Elders was het mizerie met de pastors onder elkaar. Op een parochie vond hij twee pastors 'als vechthaantjes tegen mekaar'. De oude, de afgestelde, wilde de pastorie niet verlaten. Hij lag in schisma met zijn bisschop en beweerde te Rome gelijk te zullen halen. De nieuwe pastor kon in zijn pastorie niet geraken. En 't volk, dat anders niet naar pastor of kerk omzag, koos nu partij en liet zijn uitspraak gelden in deze kerkelijke aangelegenheid. De aanzienlijksten spanden mede met de oude, de anderen met de nieuwe pastor.

Te Noray was de pastor gaan lof doen op zijn tweede parochie 'voor zeven vrouwmenschen, die van heel 't jaar geen voet in de kerk zetten, maar die meenen dat de wereld zou vergaan

kwame de pastor, op gestelde dagen in de zomermaand, geen lof doen in hun bouwvallige kerk.'

Die pastor speelde zelf kok. Hij huisde in een hok met wat potten en pannen, een tafel en een stoel of zes. Hij had een ijzeren beddeke geleend voor zijn gast. En als pastor Denys er eindelijk in kroop, zei hij maar gestadig bij zijn eigen: 'Waar dat ik nu ligge!'

De scherplange O

Als er dan in dit godverlaten Frankrijk een kerkelijke ceremonie met zekere plechtigheid gebeurt, dan is pastorke gelukkig. Zijn humor komt naar boven en zijn scherpe oogskes zien al wat er voor een Vlaming eigenaardig te zien is.

Dit hier uit de kerk van La Ferté-Milon:

'De koster, een scherpe, lange vent, met zwarten knevel, stond heel statig, in goudlaken koorkap en met zilveren staf in zijn hand, op twee stappen van 't koperen stapeel, bij den communiebank te zingen uit een reusachtig zangboek met muzieknoten zoo groot als teerlingen.

Heel zijn zang was doorfloten, zoo scheen het, van scherplange o's, die met 't rijzen en dalen van zijn stem, harder of zachter trilden. Op bekwamen tijd verliet hij zijn lessenaar, en al bokkende met zijn staf op de gladglimmende tegels, ging hij bij 't hoogaltaar, groette hoofsch tot den pastor en neuriede den aanhef van Gloria of Credo. Daarna stapte hij, in al de deftigheid van een gemijterden abt, naar zijn stoel terug, en herbegon te zingen met scherplange o's in zijn stem.'

En in de vespers was 't nog veel typischer.

'Ten 2 ure gingen ze aan. Ik en een bleuzende, in 't goud gebrilde onderpastor van Mâcon, stonden bij als diaken en onderdiaken. De scherplange O stond aan 't stapeel, dat hij verliet,

al bonkende met zijn staf, iedermaal dat een nieuwe psalm, dien men nooit tot tenden uitzong, moest opgegeven worden. Hij stond vlak vóór ons, naar de epistelzijde gekeerd, met de tippen van zijn stijve koorkap, die daakten tegen den grond, terwijl hij den zang onder den zwarten knevel voren neuriede. En de pastor boog, en mijn in 't goud gebrilde gebuur en de koorknapen bogen, en ik ook neeg diep neder, zoodat 't schier al verging in stuipen en buigen, den dienst lang. En 't magnificat ging op, dat we allemaal vrouwen, kinderen en priesters samen uitzongen, zoodat de scherplange o's maar een weinigsken schier niet meer hoorbaar waren.'

Onderwijl waren de maatjes binnengekomen, die bevreemd al die deftigheid aankeken. En pastorke 'verlangde zijn hert en zijn ziel uit' naar het einde van die dienst.

Hij woonde zo eens een trouwfeest bij, een rijk trouwfeest. 't Was te St.-Omaars. 't Gestoelte zat vol geestelijken, deftig als kanunniken, want de Franse geestelijkheid schijnt veel te houden van een *camail* of winterkappe. Daarbij waren er nog - 'dat waren gewis groote pastors' - die in heuse houding hermelijn droegen.

'Een zwaarlijvige priester met lange peper-en-zouten haartressen in zijn nek, las de trouwmis.

De bruidegom stond zijn knevel te wribbelen en zijn bruid, een echt communiekantje, zat te bidden met in heur witgeschoeide handen een klein kerkboekje, wiens gulden sneê zonnekens kaatste op haar wasbleek wezen.

Roedragers en andere kerkbedienden liepen beslaafd rond en trachtten, tusschen de vele nieuwsgierigen, een weg te banen naar de endeldeur, want de mis was aan 't laatste kruisken en de trouwstoet, die scheen te langen naar buitenlucht, stond veerdig om ter kerken uit te trekken.

Op klokslag twaalf hieven al de orgelpijpen een statigen trouwmarsch aan; het gevezel van de samengestroomde kijkers

verdoofde en elkendeen reikhalsde, want de bruiloft was in aftocht.

De pijkevent stapte deftig vooraan met de roedragers. Dan volgden op twee rijen, al die geestelijken en daarna, arm aan arm, de bruidegom en de bruid in de witte zijden wolke van haar slepend kleed, dat ruischte wel drie vier ellen verre achter heur poppevoetjes. Ze hield gesloten in heur hand een struikje oranjebloesem. En nu in een walm van reukwerk en haarzalve de zoogenaamde suite of nasleep: een geflieflotter van gekoppelde monkelplooiende jonkers en joffers in feestgewaad.’

Maar al die ceremonies en de *camails* van de Franse pastoors hielpen geen zier mee om de maatjes in hun traditioneel geloof te houden. ‘'t Vergaat hier al in 'nen bloemtuil en een kus’, zei een maatje, toen hij bij een Franse processie een pijpje van pastorke's Wervikse stopte.

En 't pastorke bracht zijn verontwaardiging over op meer dan een van zijn Franse kollega's. Zo was hij niet te spreken over een pastoor uit de buurt van Azincourt, die zijn Hoogmis vervroegd had om aan zijn parochianen beter gelegenheid tot de veldarbeid te geven.

- O! die Fransen, zei 't pastorke. Wat een woordziek volk!

Hij vertelde dikwijls de landse verbazing, waarin hem eens de meid van een brave buitenpastor had gebracht.

Pastorke komt aanbellen en vraagt naar ‘monsieur le curé’. Hij wordt zeer hoffelijk verzocht een ogenblik te wachten, want ‘monsieur le curé était au bain’. Ja, denkt pastorke, eer die terug van de stad is, heb ik hier wortel geschoten en hij wil verder gaan. Maar men vraagt toch zo vriendelijk nog een enkel ogenblik geduld te hebben, dat mijnheer de pastor dadelijk zal te voorschijn komen.

Inderdaad! Daar gaat een deur open en 't kletsnatte gezicht van de pastor lacht hem tegen. Hij kwam uit de kuip.

Dat men dit zo solemneel ‘être au bain’ noemde, dat wilde er bij 't pastorke niet in.

Overwinteren

Hoeveel Vlaams geloof viel niet in puin te midden de puinen van de Franse kristelijke traditie. Vooral onder hen, die bleven doorwinteren en aldus meer vereenzaamd stonden te midden van het vreemde volk. Veelal was het overwinteren in Frankrijk het gevolg van een verlopen zomerseizoen aldaar. De schaamte om weer te keren en de moeilijkheid om zich te heffen uit hun vuil, deden er zovelen van de terugreis naar Vlaanderen afzien, als de Franse akkers kaalgeschoren waren en de najaarsregen het seizoen aan de steenovens afgesloten had.

‘Ik hoor spreken van Vlamingen, zei pastorke, mans en jongelingen, die geld winnen gelijk slijk, en te kort komen na den gelddag, om hunnen drank te betalen. Ik hoor spreken van Vlamingen, die hun zuurgewonnen geld verspelen in ontucht en baldadigheid: echte verloren zoons, wier ouders de dood smaken van verdriet; - van Vlamingen, die de messen trekken voor een kaf, en bloed vergieten, en heele gewesten in rep en roer zetten; van Belgen, die de hulp van den priester weigeren op hun sterfbed...’

Hij kwam er tegen, die hem, op de vraag of zij hun kristelijke plichten kweten, antwoordden: - Ik en doe niemand kwaad.

‘- Houdt gij uwen Paschen?

- Neen, ik.

- Gaat gij 's Zondags naar de misse?

- Nooit.

- Spaart ge uw centen? Denkt ge op den dag van morgen?

- 'k En spaar niet. Wie kan er hier sparen? 't Is hier te veel occasie. Nog eens, 'k en doe niemand kwaad. Al dat ik doe

is mij dronken drinken totdat ik er bij val. Niemand heeft daar iets in te zien. Als ik drink, 't is van 't mijne.'

Dat was de dood. Pastorke heette het zo en buiten de vele verwijzingen, die men erover vindt in zijn verslagen en nota's, sprak hij er onophoudend over in zijn 'Stem'. Wij drukken hier een stuk over uit een hoofdartikel van 'De Stem'. Pastorke heeft erin samengevat wat heel zijn werk door verspreid ligt.

De Dood.

'Ik stappe daar in het heetste van den dag, acht kilometers verre, van Fresnoy-le-Luat over Ducy naar Baron.

Ik ontmoet geen levend hert. Het zweet berst en stroomt bij beken langs mijn lijf. De witte kiezel wentelt en slingert, berg op en berg neer, en slaat mij blind. De kalkachtige grond weerkaatst de gloeiende hitte in mijn gezicht. Geen vogel waagt het uit te vliegen en de brandende lucht te doorklieven. 't Is er zoo doodsch als in de Sahara-woestijn, zoo stil als in een graf. De gruwelijke hitte heeft menschen en dingen als in doling geslegen. Niets roert of waagt of leeft rondom mij. Ik alleen wikkel voort in die eenbaarlijke roerloosheid...

Maar nog doodscher is het daar in de zielenwereld.

De kerken zijn er des Zondags verlaten als in de week, schier zonder volk.

Drie maanden lang bleef de parochie Baron zonder goddelijke diensten en niemand kloeg, niemand betreurde dien toestand.

De pastor immers lag ziek te bed en maar eenmaal kwam er een andere geestelijke misse lezen.

Bijna op alle die vijftig gemeenten van het blakke bloote houdt geen enkel mannemensch zijn Paschen, en worden er

mannen gevonden die hem houden, nooit zijn er meer dan vier of vijf, als het wel gaat.

Al het werkvolk schuwt, vlucht de kerk des Zondags, eenige vrouwen uit den boerenstand en een handvol kinderen wonen daar de misse bij.

Het godsdienstig, bovennatuurlijk leven bestaat daar niet.

De eerste communie heeft hare bediedenis verloren. Zij is de gewenschte gelegenheid om kermis te houden, en de weinig onderrichte kinderen hooren er van den naasten Zondag geen misse meer. Ik weet eerste communicanten, die sneukelgoed oppeuzelen vooraleer tot de H. Tafel te naderen. Doe maar op, zeggen de moeders, maar zwicht u... de pastor mag het niet weten...

Nooit zag ik daar des Zondags een jongeling in de kerk! Zegge in vele van die parochiën, die ik zoo goed ken als vele gemeenten van West-Vlaanderen.

Ik kan verscheidene parochiën opnoemen, waar niemand, zegge man noch vrouw, zijn Paschen houdt. Als iemand ziek of zuchtig is roept men den priester niet. Men roept hem soms, toen de zieke den laatsten adem heeft uitgeblazen. Bijna allen sterven zonder sacramenten, en bijna allen worden kerkelijk begraven, de zelfmoordenaars zoowel als de menigte van dezen, die buiten de kerk als doorstekte geuzen leefden.

Het geloof is daar zoo goed als dood. De kerken die in duigen vallen, zijn het zinnebeeld van den godsdienst die te niet gaat.

De werkmenschen werken in de week bij den boer, en des Zondags werken ze in hun eigen lochting.

Ik weet niet in welke gaten men het moet gieten om den kristen geest in deze doodsche streken te doen herleven.’

Tragedies

Welke tragedies heeft pastorke daar beleefd!

Met zijn scherp oog zag hij hoe struise jonge mannen, die hij jaren had gekend, afkerig werden; hij wist wat het betekende. Het begon doorgaans altijd met Loden, het liep doorgaans altijd uit op een verdachte kroeg. Te midden van een volk, dat voor zich geen zedelijke discipline kon vinden, stonden de schamele uitwijkelingen met hun primitief geloof, dat zij van huis uit hadden geërfd. De arbeid, die van hen maakte mensen die niet meer voelen dat zij nog iets anders hebben dan hun afgebeuld lijf, dreef hen, door zijn overdadigheid zelve, tot de stof.

Hoe dikwijls moest pastorke horen van een kollega die verzuurd was en verbeten over de inzinking van zijn eigen volk: ‘Les Belges se battent au couteau et se saoûlent comme des porcs-épics.’ En hoe dikwijls was het antwoord niet, op de vraag waar die of die zat, dat hij op de vlucht was geslagen of achter de grendels gedraaid. Na lange dagen verplichte soberheid door het beulende werk, kwam dan ineens de razende dronkenschap van de Franse brandewijn.

Tragedie op tragedie. Ziek worden was er een ramp voor de Vlaamse arbeider. En de ijskou van de moortelputten beet menig ijzeren gestel door. Dan ‘zat de dood te lekkebaarden’ op de stijfgetrokken man. De moortelputten eisen hun tol.

En het gebeurde ook wel dat de hulpeloosheid te machtig werd, dat de wanhoop het leven overwon. Er was geen moeder bij of een vrouw om *dat* tegen te houden.

‘'t Was in den Vasten van het loopende jaar, op een Maandag-nuchtend, vroeg. Een plomp in het water. De boer loopt buiten en vliegt naar den peerdeput, waar een jonge Belg, die gisteren Zondag gedronken had, kwam in te springen. Moord! Moord! De Belg is bezig met verdrinken! De knechten, de boevers, de meiden komen toegesneld met persen, koorden en

ander toestel. De drenkeling, een schamele Belg, een jongeling, die nauwelijks twintig zomers beleefd heeft, wordt bovengehaald.

Hij leeft nog... hij leeft... hij spreekt... maar niemand verstaat zijn bargoensch! 't Was tijd, hoog tijd, toch nog tijd om den priester te halen, hij woont maar een halve boogscheute van het hof... maar niemand roert, och God!... hij sterft, de Vlaamsche jongen, hij sluit zijn oogen toe! Hij is kapot, zeggen die Fransche geuzen, en inderdaad, hij stierf, de Vlaming, die zijn dood had gezocht en gevonden in den hoeveput!

De knechten hebben hem opgenomen en gedregen van de hoeve recht naar den verloren hoek op het kerkhof van Conteville.

Zoo gebood het “le fieu de monsieur le maire”, de zoon van den burgemeester, die, naar men zegt, een vrijmetselaar is.

Vos Belges se perdent ici! O ja, mijn Belgen gaan te kwiste hier, in dit geuzenland.’

In den vreemde, in de ongebondenheid van hun leven, dat aan niets vastlag van buiten, was, volgens pastorke's woord, het raseigen naar boven gekomen in twee van zijn meest kenmerkende uitingen, in het beesten en het bidden.

Het evenwicht van die mensen was gebroken: het godsdienstig leven van de meesten was een onderdeel van hun goed afgemeten dagelijks of wekelijks leefprogramma. Hun mis horen was bij de overgrote meerderheid een geplogenheid die vastlag aan de verrichtingen van de zondag.

Eens dit complex van omstandigheden weggenomen, viel voor de meesten ook de noodwendigheid weg een onderdeel van dit complex in hun nieuw levensmidden mee te dragen. Bij hoevele ontwikkelde en redenerende katolieken, vooral officiële, is het godsdienstige element wel het allesomvattende, de hele levenswerkzaamheid bezielende en niet slechts een onderdeeltje van drie kwartier per week?

En hoe zou men dan hoger eisen stellen aan arme werklieden,

die met wortel en al op vreemde aarde zijn gegooid en door hun arbeid zelf door ruwere krachten en stoffelijker zorg zijn geregeerd?

O! dat ‘beesten op zijn Vlaamsch!’, de ongetemde woede van de alkohol in die lijven, waarin het zware werk het geweld heeft opgezweept. Dan greep de broeder de broeder naar de keel en de wilde tonelen van de vooroorlogse geneverkermissen werden rond steenoven of hoeve afgespeeld.

Pastorke heeft een van die tragedies in een vlug, direkt artikel van ‘De Stem’ neergepend.

In Stervensnood.

‘Het was drie uurtjes maar van de groote wereldstad, en 't gebeurde op een Woensdag.

De Belgen en konden in de beeten niet, 't was te nat. Ze trokken naar de kroegen en ze dronken bij heele liters *l'eau-de-vie.* Het begon in den drank en het eindigde in het bloed. De kwade geest spookte in het duister en ze waren allemaal peerdedronken. De messen speelden... en 't was er een die vluchtte, en al de anderen er achter... ze plantten hem hun mes in den rug, als echte lafaards, dat hij uitgestrekt viel als een puitje, zonder verweer. Gauw, raasden ze, hij zal 't niet verder gaan vertellen, en zij lieten hem liggen in zijn bloed.

Doch het docht hun, dat hij niet geheel dood en was... en keerden terug... en dan begon me een helsche razernij, en met een verwoede wraaklust gingen zij aan den gang... die beesten! dat mijn pen ervan huivert en stille valt! 't Was de vierde manslag in zeven jaar op hetzelfde dorp!

Daags nadien zei er een moederhert: en gaan ze hem nu laten creveeren, dien landgenoot? Haalde hem iemand binnen, ik

zou hem verzorgen, 't is toch ook iemands kind! Ze laadden hem op de schouders en legden hem te bed, ten huize van een medelijdenden Belg. Aan hem mijn innigsten priesterlijken dank! Duizendmaal dank!

Des avonds, 't moest wel lukken, kwam ik daar te naargange, in een oogwenk, heel het dorp stond uit, zoo Franschen als Belgen, en ik zottebolde van barak tot barak, en 't was mij een handjes geven en een handjes pakken, maar van 't gebeurde wist ik niet het eerste woord, en ze lieten mij allemaal zo wijs als ik was, die rakkers, en ik vertrok.

Den Vrijdagavond, toen ik te X... thuiskwam van mijn bezoek bij den Bisschop van Versailles, kwamen twee Belgen mij halen: Zeere, heer pastor, haast u, hij is bezig met sterven, hij vraagt naar u! - Wie? Hoe? Waar? en ze vertelden mij het bovenstaande. Ik was toch zo verbolgen, dat ik daar gisteren geweest was, en dat geen levende ziel mij van iets gebaard had.

O, de broederlijke liefde onder de Belgen!... Nog eens, die rakkers! Geen wonder of stond heel 't dorp mij aan te gapen!

Ik snap de H. Olie en ik vlieg er naartoe. Is een doktoor bij geweest? - Neen!... Hij lag daar, mijn arme Belg, als één kole vuur van de koorts, gesteken en lazaruslam geslegen en gestampt van de borst tot de voeten. Geen engelenveder zal beschrijven hoe verblijd hij was, toen hij mij zag. Hij biechtte en ontving de H. Olie zoo godvruchtig, zoo overgelaten aan zijn lot, zoo ingekeerd, zoo gereed om voor zijnen Heer en God te verschijnen, dat mij de tranen uit de oogen bolden...

Den zelfden nacht gingen twee Belgen op de vlucht...

Des Zaterdags trok ik hem nogmaals bezoeken, 't Was een stoet van Belgen, die hem kwamen zien, het kotje vol! Een doktoor was bij geweest. Het vonnis was geveld: 't kon nog lang

aansleepen, maar bekomen zou hij nooit. En de blijdschap toen hij mij wederzag! Hij lag daar nog immer lamgeslagen, een martelaar in den vollen bloei van zijn zeven-en-twintig jaren: een reus van lichaamsbouw en zoo nietig nu, zoo weerloos, een puitje, door echte woestaards geradbraakt en gebroken... Och, zei hij, mensch-lief! Vader! Moeder! gaat gij het hun willen schrijven? - en hij weende - ze weten nog van niet! - Ik beloofde 't, en na veel troostende woorden nam ik afscheid van hem vol onuitsprekelijk verdriet.

Des Zondags was 't vergadering op een uurtje van daar, en ik sprak tegen het misbruik van den drank en over 't gemis aan broederlijke liefde onder de Belgen. Ik sprak alle speigaten open, dat de 550 mannen zaten te sidderen op hun stoelen... Kaïn moordde zijn broeder en misdeed, maar wee hem, die een hand durft op Kaïn leggen, hij zal het zevenmaal uitboeten, zoo had God eens gesproken.

En sedert ligt hij in het gasthuis, nog immer in stervensnood. Ingewanden, lieschen, heel 't middenlijf is aan 't rotten. Zijn vader, een stijve, stramme stok, is naderhand daar ook komen zwoegen, om nader bij zijn kind te zijn. De martelaar! zijn groote troost, tusschen de snokken en de lijdensvlagen, was het lezen van “De Stem”, die ik hem zond op zijn aanvrage, met nu en dan een handmare van mij! Doch het einde nadert. Elken dag schijnt de laatste, zoo bericht men mij zooeven, en het afscheid van zijn vader was toch zoo droevig! Hij wenschte, de stervende, niet anders te mogen hooren algauw als het eind-

woord: voorwaar Ik zeg het u, heden nog zult gij met Mij zijn in het Paradijs...

Heel den zomer lang heb ik gezwegen. Maar de mate van het zwijgen is vol. Ik spreke, opdat alle ouders wel zouden toezien met *wien* en *waar* hunne zoons naar Frankrijk optrekken. Ik spreke, opdat alle maatjes toch eindelijk zouden opletten, en nagaan welke afschuwelijke onheilen uit het misbruik van den drank voortspruiten.’

VI

Typen

Pastorke was niet moe geschreven en gepreekt tegen de drank. Hij betaalde graag ‘nen dreupel’ voor zijn maatjes, maar hij profiteerde ervan om er een raad bij te geven: ‘zwicht u van te veel, maatjes’.

Als 't pas gaf, trok hij ze er lelijk door. Dat waren geen kerels voor een welsprekendheid, die naar eau de cologne rook. Maar hij mocht het doen, zij waren er hem dankbaar voor. En in de grond van zijn hart voelde hij toch altijd, spijt alles wat er gebeurde, een grote bewondering voor dit volk van ras-echte werkers, die ‘met een mildheid ongehoord, en een lofweerdige zelfverloochening, te midden en ten laste van zoveel ontberingen, het beste van hunne krachten in leen en ruil geven aan de Fransche bazen, voor een handvol goud.’ En hij werd bitter als hij naar zijn maatjes keek en de veelgeroemde welstand van België overdacht.

Hij ging op zoek naar de schoonheid onder zijn volk, en hij vond ze.

En hoe bewonderde pastorke die zwierige krachtige maatjes naar wie hij keek, zich groot houdend op zijn korte beentjes als hij ze handjes gaf. Welk een deugd had hij erin ze allemaal mee te dragen in zijn gedachte, die schone kerels, en te overdenken hoe die eruit zag en die. En ze beboffen, als hij ze terugzag.

'- En gij daar, mijn engelken, - zei ik, wijzende naar een echten reus met zwarte kijkers, den schoonsten vent van vijftig uren in 't ronde. - Zoo een mag bij de lijfwacht van den Tsaar ingelijfd worden! Ik heb u al tweemaal ontmoet, te Avelghem, binst den winter, en 'k heb u hier zien zitten, vlak voor den preekstoel, met hoofd en schouder boven al de anderen. Komt eens bij. - En hij kwam al lachende vooruit: mijn hand geleek op een kinderhandje in de zijne.'

Een ander type:

'Maar wie staat er daar te klappen tegen mijn boer, aan den ingang van 't spoorhof? Ha! 'k beken hem; 't is mijn oude vriend, de sjouwer, de kolendrager, zoo zwart in zijn gezicht als het onderste van een ijzeren pot; 't is Sloovere, de Vlaming. Iedermaal dat ik hem tegenkom, sta ik vol ontzag naar hem te zien, lijk vergruwd van dit eendelijk stuk mensch. Hij is mijn verdooie twee meters lang, dat 't weinig scheelt: een broek vol beenen, lijk boomen, met een lijf daarop, om een kerk te schragen, en handen lijk taartepateelen.

Hij woont al lange jaren te St. Just, en hij is heel naar Frankrijk gegroeid, een goed hert, Vlaming gebleven hierin, dat hij de Vlaamsche geestelijken niet noode en ziet. Hij heeft vernomen, dat ik welhaast zou afkomen, en lijk andere jaren blijft hij staan loeren om mij te vangen, bij het uitgaan van 't spoorhof. Hij bejegent mij uiterst vriendelijk, en hij begint te vertellen van zijn manneke, dat nu zijn eerste communie gedaan heeft; en van den ouden pastor-deken, die het heeft laten *liggen* in het voorjaar, en van al de Vlamingen die hij kent, van Oudenburg, en andere. Hij vermondt mij al het nieuws van de streek, terbinst ik vergaapt zijn reuzengestalte bewonder! Wie zou er kunnen nalaten een man te beschenken, die u zooveel toef aandoet? Ik niet!'

Pastorken *zag* zo goed zijn volk. Hij zag het niet alleen gaarne, hij zag het met dat gevoel voor het typische, dat uit al de bladzijden van zijn dagboek spreekt. Hij kon typeren met een zeld-

zame gave voor het detail en zijn miniatuurtjes zijn zó af, zo volledig in hun syntetizerende beknoptheid, dat het hem geen kan afdoen.

Lees maar eens dit vlug geschetste, maar levend van kleur en détail:

‘De zoon, een twintigjarige om te zien, in de dracht van een Franschen koeier, met zwart mollenvellen vest. Onder den breedgeranden Transvaalschen bum kijkt hij als Jan-rap en zijn maat. De wijde schuitige broek is boven de knoezels toegeknoopt en moet - o, zeer lang geleden - hemelsblauw geweest zijn. De vader, een klein, zwart mensch, ongeschoren, met bolhoedje en spraaienden halsdoek. Zijn geribde panekleeren, onlangs nieuw, staan stijf, en de beenderlingen piepen in den gang van de korte beentjes, die een paar schoen voortslepen, wit van 't stof en beslegen als met hoefnagels zoo wreed. 't Ventje werkt zeker in een ciment- of bloemmolen en 't draagt een kleinkind op zijn linkerarm, onhebbelijk geschabernakt in een kleedje van 't schetterendste rood. De dochter, een jong vrouwmensch, mager en bleek, dragende op heur aangezicht en in de plooien van heur afgegane kleeren het speur van veel geleden ellende. De moeder, een echte sloore, in blooten hoofde. Heur uitgemergelde wangen zijn zo geluw als perkament. Een rood-wollen omslagdoek hangt van heur schouders, beneden den rug toegeknoopt op den rok, die sleept naar Franschen snof. En laatst, een opgeschoten kerel, de schoonzoon, de dood op stokken, in de zondagsche dracht van een Franschen kolengraver. Hij komt al zwenkelbeenende achteraan: hij is lelijk beschonken... Ja, 't zijn Vlamingen.’

Zoveel in Frankrijk trof dit scherpe, fijne oog. Wij hebben reeds menig staaltje aangehaald, zoals bij voorbeeld dat van de koster van La Ferté-Milon. Laten wij hier nog even *Monsieur Amédée* zien.

Monsieur Amedee

Die Monsieur Amédée speelde de rol van *bonne à tout faire* in het huishouden van de pastor van Ormoy-Villers, waar niets meer van het geloof was overgebleven dan de pastor zelf en het kerkgebouw: geen mis, geen paaskommunie meer.

‘Mijnheer Amédée, ik zie hem nog, een schoone brave man, met sneeuwwit zilveren kroezelhaar: een prachtige kop - en met, het spreekt vanzelf, een sneeuwwitten snor op zijn bovenlip. De man heeft er een handje toe, om als echte keukenmeid, den kok te slaan, want hij was het, die de eierkoek gaar gemaakt en de salade geslegen had, en met heusch gebaar de gerechten opdiende. Hij had er waarlijk deugd van te zien, dat ik eere deed aan zijn maaltijd.

En ja, zegt de pastor, mijnheer Amédée is niet alleen mijn *bonne à tout faire,* maar hij ontsteekt de keersen, 's Zondags, voor de misse, hij stoft en vaagt de kerk en, ik moet het zeggen te zijner eere, hij zou veel werkvrouwen den baard afdoen... maar, zei de pastor voort, terwijl mijnheer Amédée de witte berden afdroeg, vraag hem eens hoe lang het geleden is, dat hij zijn Paschen gehouden heeft.

- Wat? Houdt hij zijn Paschen niet?

- Ja, vraag het hem.

Mijnheer Amédée keerde terug, en ik vroeg: Enwel, mijnheer, ik mag dat wel weten... zeg mij eens hoelang is 't geleden, dat gij uw Paschen gehouden hebt?

- Om u dienst te doen, mijnheer - en de oude man streek zijn verschgeschoren kin en zei: - sedert ik getrouwd ben.

- En sedert hoelang zijt gij getrouwd?

- 't Zal vijf-en-dertig jaar gaan zijn.

- ???!

En toen mijnheer Amédée wegtrok om de schotels te wasschen, vraag hem, zei mij de pastor, of hij gelooft in God.

Ik vroeg het hem, en hij antwoordde: Wel ja, ik geloof dat er een God is.

- En bewijs mij eens, dat er een God is?

- Enwel, mijnheer, al dat groen, dat gij daar ziet, die boomen, de zonne, de maan en de sterren, dat kon toch allemaal vanzelf niet ontstaan, er moet een Schepper zijn.

- Goed zoo, mijnheer Amédée, maar zijt ge wel zeker van hetgene gij zegt, zou er waarlijk een God bestaan? vroeg ik om te horen of hij het wel meende en vast stond in zijn geloof.

- Enwel, was het antwoord, ik kan missen, het kan anders zijn ook.

- ???!

Mijnheer Amédée, zei de pastor tot slot, is nog, alles ingezien, mijn beste parochiaan.'

Tante Mina

Onder de herinneringen, die pastorke uit Frankrijk meebracht, was die van tante Mina wel een van de levendigste. Hij noemde haar ook wel moeder Mina, en gaf haar die eretitel om de moederlijke bezorgdheid welke zij steeds aan de maatjes bewees. Het was een Hollandse dame op leeftijd die, aangegrepen door het geluk goed te doen, als huishoudster diende bij de pastor van Mesnil-Aubry. Zij had zelfs in de pastorie, met toelating van de bisschop, een winkeltje geopend, waar de maatjes alle benodigdheden tegen een uiterst civiel prijske konden verkrijgen.

Tante Mina vierde 't pastorke zoals alleen een oude juffrouw dat kan. En na de vergadering kwam hij er met zijn maatjes een pijpje stoppen en een borrel schenken op de kosten en gezondheid van tante Mina, die altijd vond dat hij te gierig was op haar drank. Tante Mina zette heel 't jaar door haar werk van bermhertigheid voort, niet met de borrelfles, dat spreekt van-

zelf, maar met het behartigen van de korrespondentie van de maatjes die, opgegeven in 't zuiverst klinkende Westvlaams en in zeer ongebonden stijl, voor de Hollandse dame niet altijd gemakkelijk te voeren was. Zij lapte de kleren van de maatjes, en daar al deze moederlijke diensten haar zekere rechten hadden gegund, gaf zij de sterke, wilde kerels een zalig vermaan als het pas gaf.

Pastorke wijdde haar een van zijn beste artikels in ‘De Stem’.

‘Ik sta versteld, schreef hij, over haar geduld, haar goedheid, haar medelijden met de Belgen, met de schamele zwoegers, die in al hun noodwendigheden, in hun uiterste armoede, in hun ziekten en kwellingen en ook soms als ze baldadigheden hebben uitgemeten of rondgezworven met hun dronken kop, tot haar hun toevlucht nemen.

De Belgen zijn haar jongens: die verschaft ze alle benodigdheden tegen zeer lage prijzen; die gaat ze verzorgen in hun ellendige koten, bezoeken in de gasthuizen, opbeuren en troosten in de gevangenissen; die leidt ze op wandel in Parijs naar de vermaardste heiligdommen en de toogzalen der groote wereldstad.

Ziet gij haar langs de grootsche Parijsche lanen, zij met haar hoofsche houding en doening als van een edelvrouw, ja een hertoginne, vergezeld van twee Belgen, daar eventjes uit het gevang losgelaten, zoals ze erin opgesloten werden, in hun baaimouwen en op hun bloote voeten?’

Is het dan te verwonderen, dat pastorke een dekoratie vroeg voor tante Mina?

Daniel in de leeuwenkuil

Maar de eerste en allereerste plaats in pastorke's hart werd ingenomen door Daniël.

Daniël, de meuleman, had niet de algemene, allesomvattende liefde van pastorke voor zijn volk tot zich getrokken. Dat was

een vriendschap, een kameraadschap, een liefde, die altijd zou bijblijven. Pastorke had hem uit de diepte gehaald en pastorke had er onvergankelijk zijn zinnen op gezet.

'Hij stond er te beulen, als meuleman, met zijn neus in den kleigrond, mijn *Daniël,* maar altijd beulen en te scharten aan den eendelijken aardemuur, die als een bolwerk ten hemel opsteeg van uit den put. En als zijn bakwagen vol malsch-bruine moortel en met een toren opgeschoept lag, zoo spuwde hij in zijn arbeidszuchtige handen, en sloeg ze aan de tramen, en voorovergebogen, al schorende zijn sterke beenen, en al vooruitstekende zijn vierkante schouders, rukte hij met de vracht voorwaarts, den berm op, naar de presse...

Intusschen zag ik zijn baaiken luts en zijpelende van 't zweet, als een natte doek op een boterstul, om zijn lijf hangen, dat in welgemaakte lijnen uitteekende. Het zweet leekte hem af in zijn bruine kijkers en in zijn kneveltje, en als hij dertig vademen verre den zwaren last te verpurren en te vervoeren had, nog kloeg hij niet van den arbeid! Neen, hij kloeg nooit... maar hij dacht aan 't plekje grond, daar hij geboren was, en aan de geliefden, die hij verlaten had, om hier zijn brood te zoeken, en zijn oogen werden soms week. Hij peilde met de blikken van zijnen geest diep in de toekomst, vragende in zijn eigen: hoe lange jaren zal ik hier als een onzalige nog moeten beulen?

Hij zag er geen uitkomen aan.

En ze woelden rondom hem, de makkers, de pressers, de steenzetters, de klinkers en de andere meulemans, met halve of geheele vloeken op hun lasterende lippen, weken en weken lang, zonder te verasemen.

Des Zondags geen misse hooren, o neen; ze bleven als echte vadsigaards, als de Fransche, bleeke kolendelvers, in hunnen polk liggen, of slenterden heel den Zondagvoormiddag op het steenvoerwerk, al neuzelende waarhier waardaar, om hunnen tijd dood te doen, terwijl mijn *Daniël,* verschgeschoren en welge-

moed, ondanks den schimp van de makkers, gansch alleen uit heel de bende, zijnen God wist wonen, en vóór Hem de knie boog, elken Zondag in de hoogmisse...

Is 't niet met recht en reden, dat ik mijn meuleman, mijn *Daniël* noem *in den leeuwenkuil?*

Maar op den dag, dat ik zag en toeriep: “Mijn Daniël, leeft ge nog?” op *dien* dag bracht ik hem de blijde mare van de verlossing, de langverwachte, de blijde mare, dat het uit was algauw met dit beulen, uit met dien angst, uit met dit leelijk Frankrijk, en zijn ontroerde blikken straalden mij onuitsprekelijke dankbaarheid tegen...’

Hoeveel ongezegde liefde heeft pastorke's hart niet gedragen voor zijn Daniël. Hoe was hem die sjouwer lief geworden, die hij geestelijk hervormd had en naar wie hij een beetje keek als de artiest naar het uitgekozen werk van zijn scheppende kracht! En toen hij, in later jaren, zag dat zijn Daniël uit zijn geestelijke vorming ontgroeid was, leed pastorke een geweldige smart, die zijn laatste levensjaren versomberd heeft.

VII

1914

Zo had hij twaalf jaar aan een stuk zijn zwervend missionarisleven geleid.

Hij was gekend in een goed deel van Frankrijk en in zijn eigen land; in 1908 was hij gedekoreerd met het ereteken van 1e klas van onderlinge bijstand; reden: hij had 40 mutualiteiten gesticht met ruim 1800 leden. Maar pastorke's 'onderlinge bijstand' was heel wat anders nog, zoals men in deze bladzijden kon nagaan.

Toen hij 't nummer van 'De Stem' zag, waarin zijn portret op een kwart bladzijde stond, dat jonge portret met het seminaristengezicht dat, op kommando van de fotograaf, zijn vriendelijkste plooi had getrokken, zei hij: 'Ik sta der precies op lijk ne snotneuze'. Maar pastorke was er toch gelukkig om. Hij wist dat hij het verdiend had en om een goed woord of een goede daad bleef hij heel zijn leven dankbaar.

Zo werd het 1914.

In het nummer van 'De Stem uit het Vaderland' van 2 augustus van dat jaar had hij nog een artikel geschreven over de wildernis, die Frankrijk heette. Het volgend nummer bracht het laatste; Europa werd naar het slagveld geroffeld. En pastorke besloot dit laatste artikel met de driedubbele kreet:

Leve de Maatjes.
Leve het Vaderland.
Leve België.

Een ander beschavingswerk was begonnen.

Oorlogskoorts

Einde juli 1914 was pastorke nog even vluggetjes Duitsland ingetrokken. Hij was de Vlaamse wiedsters gaan bezoeken in Luxemburg. 't Was er zo ‘windig en zoo gezond; de zonne straalde op de witte kappelientjes en de bleuzende gezichtjes van de werkmeisjes zegge de zonne en de welgezindheid’. Hij was dus eventjes met zijn gastheer Duitsland binnengereden, voor de eerste maal van zijn leven. En zijn klassieke herinneringen kwamen hem te binnen: Schiller, Goethe, Klopstock en ‘andere groote lichten en geleerde koppen’.

Pastorke schrok op, toen hij oorlogszuchtige taal vernam van de lippen van de baas: ze zouden de Fransen wel te koelen leggen. En in het terugrijden hadden ze moeilijkheden aan het tolhuis. Van toen af sprak pastorke van de Duitse gaaien.

's Anderendaags trok hij terug naar Frans-Vlaanderen.

‘De maatjes hadden 't werk hernomen; de moortelmakers pletsten voort in de moortel, en kletsten heele eemers water in den deeg of in de more, die langs hun bloote beenen klom. De vormers vormden hemelstorme voort, het stondeke rustens en klappens willende inwinnen. De afdragers trakelden en pikkelbeenden op een nieuw, en legden de verschgevormde steenen in rechte rij op den den. De voerders voerden lijfsgena hunne bakwagens een sprong verder, en klaaiden de moortel, die met een torentje opeengeschoept lag, in een enkelen armzwaai, behendig om, en vaagden met het vette van hun blooten arm, het zweet af dat op hun wezen perelde.’

Ze werkten voor twee, de maatjes voor hun kameraden, die binnengeroepen waren.

Te Douai luidde de stormklok en hij kreeg de raad van de laatste trein naar België te profiteren.

Dat sloeg hem aan zijn hart: zijn werk laten steken, zijn zo goed opgetekend zomerplan in de war zien. Pastorke was met lijf en ziel in zijn woelig leven vergroeid.

En hij vertrok vol sombere gedachten. Frankrijk was niet gereed: 'Het heeft zijnen tijd verspild met papen te vreten. Het heeft zijn leger gebruikt om schamele kloosterlingen buiten te zetten.' En terwijl hij 'als een Batavier' recht op het station van Douai voortstapte, herhaalde hij profetisch: 'Delicta majorum lues'.

Daar stonden maatjes met groot misbaar. Ze konden geen kaartje krijgen verder dan Toerkonje en namen, onder oneerbiedig aanroepen van de naam des Heren, de wereld tot getuige, dat zij naar Ieper, naar Komen of naar Moeskroen moesten. Pastorke zei: 'Bek toe,' en dat zij anders in de bak zouden vliegen en al dat volkje werd de trein binnengeduwd.

Tourcoing! Tout le monde descend! Een geroep en een getier van 'Vive la France', waarop de maatjes - pastorke wist niet waarom - een 'Vievan den Belgique' tegenkelen. Maar 't was stoppen, want geen trein bracht hen verder.

Zo meteens ziet pastorke een groenselkar.

- Mag ik mee?

- Ja, stap maar op. Wij zitten al met zeventien.

En hij werd op 't spondeberd van de kar gehesen en de sukkeltocht ging tot Moeskroen, vanwaar hij een trein had voor Roeselare.

Hoe pastorke pastor werd

Maar Pastorke zou die dag geen einde weten aan zijn verbijsteringen. Onder de vracht brieven die voor hem in de lade waren weggelegd, was een schrijven van 't bisdom, geen kruisband, maar een gesloten brief. Monseigneur wachtte hem op 4 augustus.

Daar liepen geruchten over pastorsbenoemingen en pastorke was niet gerust. Blijven wat hij was, dat lag hem in zijn hart en de nieuwsgierige kollega's werden afgescheept ‘dat het waarschijnlijk voor 't Werk der Vlamingen was.’

Te Brugge:

‘- Enwel, zoo vroeg mij de bisschop, Mgr. Waffelaert, heb je u een opvolger gezocht?

- Een opvolger, Monseigneur? Neen ik. Mij docht dat er geen haaste bij was.

- Enwel, ik heb er een gevonden. Zijn Hoogweerdigheid zegde mij zijn naam. 't Was een geestelijke dien ik niet kende, van knie noch van elleboog.’

En pastorke werd benoemd tot pastor van Klerken. 't Pastorke bestond niet meer, 't pastorke Denys van de maatjes; 't was voortaan mijnheer de pastor van Klerken. Dat hem dat zo beviel, kan niet worden gezegd. ‘pastor worden in vredestijd, ja, dat ware mijn wikkel geweest, maar pastor worden in den oorlog: wat kruis!’

‘Alzoo was ik “Pastor van de Vlamingen” af! en zoo plotseling uit den zadel gelicht! Door wiens toedoen? Ik weet het niet. Tegen mijn verwachting dus en tot mijn groote verwondering werd ik tot pastor van Clercken gebombardeerd.’

Maar pastorke was er de man niet naar om te zitten broeien op een tegenvaller. En toen hij te Klerken aankwam, was de wereld voor hem al heel wat lieflijker geworden. Het was een van de weinige gemeenten uit de streek waar hij nog niet was geweest om er de maatjes in wintervergadering bijeen te roepen, daar

zijn voorzaat voor ‘geen nieuwigheden’ was. Alles was er vriendelijk, de streek met haar oneindige uitzichten en de mensen, die hem nieuwsgierig van in hun deurgat nakeken. Eén ding viel hem tegen: dat de kerk met haar altaar naar 't westen gekeerd stond. Hij was voorstander van de ‘heilige linie’ en had altijd, in zijn pastoorsdromen, een kerk begeerd met het altaar naar het oosten.

Hij klom naar de hoogste top van zijn nieuwe parochie: land en nog land. Dat heuvelde zachtjes naar omhoog, zonder geweld tot in de verte, waar de blauwe Kemmelberg opdonkerde; dat was stil en eenzaam, groen en ros van oogst met veel zon daarover. Kerktorens overal en heel, heel ver, Frans-Vlaanderen waar het nu gedaan was voor hem, en zijn gemoed kwam vol.

De veertien dagen, die hij aan 't gereedmaken van zijn verhuizing besteedde, werd zijn huis in de Ieperstraat te Roeselare stuk gelopen door de opgejaagde maatjes. Die sukkelaars waren inderhaast uit Frankrijk moeten opkramen, half betaald, bedrogen, een hele boel vernestelde zaken werden pastorke toevertrouwd, die alles schikken zou... na de oorlog. In afwachting schonk hij de maatjes een pintje Rodenbachs bruin.

Op 20 augustus ‘bezetten de Duitschers Brussel en pastor Denys bezette Clercken.’ Een stille ontvangst: de garde-civique ontsperde de weg om zijn verhuiswagen door te laten, de meubels werden effen gezet en drie dagen daarna werd hij ingehuldigd, zonder vlaggen, muziek of vuurwerk.

‘Geen stoet van herders of herderinnekens, geen wagens van ambachten of neringen,geen hemel- of duivewagens, geen optocht van kloeke en gepinte koersepeerden met ros- of blond- of zwart-geknevelde ruiters, geen velomannen met bebloemde rijwielen, geen klaroenen of trompetters, geen feestcommissarissen die, bewust van hun hooge weerdigheid vernesteld over en weerloopen, alsof ze 't vaderland te redden hadden! Geen verkleede groepen met valsche baarden of pruiken, noch karikaturen van hoogweer-

de bisschoppen of gemijterde abten, die pinten stekken langs den doortocht en wat later tegen de gevels staan te waterizeeren!'

Zo werd hij pastoor van Klerken.

VIII

Te Klerken

Het herderlijk leven van de nieuwe pastor is een witte bladzij gebleven. Een witte bladzij waar niets op te schrijven is van het normale, rustige leven van een buitenpastor. De drukking van de eerste oorlogsdagen hing over het dorp; in vele gezinnen schoot het geloof met wakkere vlam op en de kerk werd druk bezocht. Want die eerste oorlogsdagen brachten de mensen nader tot God, zoals de oorlogsgewoonte ze verder en verder van Hem wegtrok. Geen veertien dagen duurde de gedruktheid ongestoord.

Pastor Denys profiteerde ervan om zijn boeken effen te zetten op hun rekken en om zijn behagen te nemen in zijn huis. Hij wandelde onder de eiken, lariksen, sparren en notebomen en keek van over zijn Spaanse haag naar de kerktorens van Pollinkhove, Bulskamp, Veurne, Hondschote, en zelfs van St.-Winoksbergen, in Frankrijk. En dit lag hem nog altijd aan het hart.

De eerste week van september reeds kwamen vluchtelingen voorbij. Die dikten de gruwelmaren van de gazetten nog wat aan. De scholen lagen vol dolaards en pastor Denys, die overal bij wilde zijn, kreeg tranen in de ogen, als hij 't verhaal van hun ellende hoorde. Hij besloot, dat het volk, dat zoiets verricht had, uit de rij der beschaafde naties moest geschrapt worden.

Maar dat was allemaal nog miserie uit de verte.

Op zaterdag 12 september werd de mare rondgedragen dat de Duitsers te Zarren waren. En 't moest wel waar zijn, want ‘die ze gezien hadden zouden voor hun oogputten niet gelogen hebben.’

‘'t Was een schuwe en wilde nacht. Het waaide en buischte vervaarlijk. De wind huilde, en de boomen sloegen hun kruinen tegeneen in het bosselken tenden mijn huis.’ Maar 's anderendaags zagen Klerkenaars van op de toren de ulanen vluchten en korts nadien stormden negen onbereden paarden door de dorpsstraat. Binstdien zat pastor's blinde vader in de pastorie een klinkend liedje uit zijn jonge tijd te zingen.

Van toen af was 't niet meer stil. Er werd gevochten te Esen, te Zarren, te Jonkershove, te Houthulst. Pastor Denys begroef zijn geld en 't goudwerk van zijn zuster in de hof, maar toen de aftocht van de ulanen werd gemeld, werd de put weer open gemaakt: ‘de roede immers was van 't gat.’ En de triomfantelijke indruk werd nog sterker, toen drie gevangen ulanen werden opgebracht. De pastor sprak ze vriendelijk aan, ze toonden hem het portret van hun ouders en van hun lief, en hij gaf ze sigaren te roken, wat hem van de vluchtelingen een zuur gezicht bezorgde. Maar pastor Denys zei: ‘eten en vergeten’.

De ulanen waren weg en onze pastor maakte een krijgsplan op, waarbij Klerken totaal buiten elke gevechtslinie lag. Hij liet de legers van Willem naar Frankrijk oprukken langs de Samber en ging aan 't opschikken van zijn pastorie. Zijn voorzaat had bij de wijze spreuk van ‘'t zal mijnen tijd wel meegaan’ verf en borstel uitgespaard, zodat zijn opvolger met de last zat. Nu, dat zou allemaal wel in orde komen ‘na den oorlog’. Om de huiselijkheid te vermeerderen, kocht onze pastor een hondejong voor vijftien frank van een konfrater, die hem zei, dat het voor nieten was, want dat er echt ras instak; het dier werd Turk genoemd, omdat dat zo'n schone hondenaam is... en Turk mocht zijn

schone rasbelofte niet uitgroeien, want de Duitsers hebben hem doodgeschoten.

De eerste roes

De dagen sleepten aan, de bekommernis van het onmiddellijk oorlogsgevaar ging liggen; er werd gebeden, gevast, gebeeweegd en pastorke was tevreden over zijn Klerkenaars. Maar Antwerpen viel, de ruiterij draafde de wegen stuk en een officier zei: ‘België ligt op sterven!’ Van uit de verte kwam het gegrol der kanonnen. De treinen liepen niet meer, de brieven bleven achter. Het was voorgoed begonnen.

En toen de vliegers de streek overkruisten, profeteerden de vluchtelingen dat het wel spoedig zou beginnen stinken. Ze kenden dat, zij hadden 't bijgewoond en hun ondervinding, opgewerkt door hun fantazie en 't belang dat zij aan hun eigen oordeel gaven, sloeg de schrik in het hart van de Klerkenaars. De troepen volgden: het Belgisch leger was op de aftocht. De stormvlucht van de kwade maandag sloeg over Klerken en pastorke vroeg zichzelf af wat hij er mee zou doen. Als er zoveel aan 't lopen zijn, moeten er wel redenen toe bestaan.

In al die kwelling kwam een seminarist-brankardier hem wijn vragen voor zijn officier ‘die op Soenen's hof’ lag. Pastorke werd bokkig, zei dat het geen tijd was om wijn te drinken, dat zijn officier meer bate zou gehad hebben bij een pot koffie... maar gaf toch een fles, om wille van de seminarist. En daar de wijn goed gesmaakt had en een officier moeilijk met koffie te verzoenen is, werd de seminarist om nog meer teruggezonden.

Het hield niet meer op: aalmoezeniers kwamen aanbellen, zware proviandwagens en geschut rolden voorbij, auto's stoven het dorp over. Ze zegden hem zijn lamp uit te draaien en zijn kostbaarst bezit tegen beschieting weg te bergen. Dan kwam

heel dit gedoe terug voorbijgereden en de pastor van Klerken vond dat het ernaar uitzag alsof de ‘staf van het leger zijn zinnen verloren had.’

Klerken begon op zijn beurt te vluchten. De nonnekens kwamen aan de pastor vragen wat hij in de zin had, - en hij zei: ‘Ik blijf waar ik ben, ik vlucht voor niemand’ en de nonnekens bleven ook. Maar één van de onderpastoors had geroepen: ‘Mij en zullen ze niet vangen’ en hij was de baan op.

‘En Zondag laatst, nochtans, had hij gepredikt, dat de menschen betrouwen moesten hebben, dat ze met kloeken moed en taai geduld den vijand moesten afwachten, en vijven en zessen. En zie, de leeuw is de gaten uit! Ik betreurde zijn weggaan, maar ik schoot toch willens nillens in een hertelijken lach, toen men mij vertelde, dat hij vertrokken was in de richting van Jonckershove, in burgerkleeren, met een pakje dat te kort was en een broek die te nauw spande, en een klakske dat te klein was, en een pakje onder den arm, als een koewachter die van hofstee verandert.

“Zie je hem gaan?”’

's Anderendaags verhuisde de pastor met zijn zuster en zijn blinde vader naar het klooster, daar ‘waren ze bij den hoop.’

Wat was het een treurig bezoek dat ons pastorke aan zijn ledigstaande pastorie aflegde. Hij stak de kachel aan en verbrandde, ‘met schrikkelijk veel hertzeer’, hele hopen papier. Hij had dat allemaal willen bewaren, hij bewaarde alle papierkes, maar ‘wie weet of ik niet doodgeschoten word en dan vallen die papieren in ongewijde handen.’

De brieven van de maatjes, die hele stapel vol bekentenissen en klachten, die schone uren waarop zijn priesterleven verpapierd was, dat ging allemaal de kachel in ‘en in den schijn zoo koelbloedig als een twintigeeuwsche Socrates, veroordeelde ik al die documenten tot het vuur.’

Hij stak zijn neus buiten om 't verdriet weg te luchten en hij zette het op een lopen naar 't klooster: twee huzaren van de dood

nogal, kwamen afgestapt. En toen pastorke veilig achter de toegeslagen deur zat, zei hij: ‘Nu ga ik hier niet meer weg,’ en hij ontstak ‘een bliksemsch groote pijp, terwijl hij het verschot langzamerhand liet inkoelen.’

Ze zijn daar!

Almeteen werd er geroepen: Ze zijn daar!

‘Zoo klonk de kreet in de stilte, en doppe derop beukten kolven van geweren op de buitendeur van de kapel. De deur vloog open en de Duitsers zagen biddende scharen van ouderlingen, die van angst en schrik hun koppen introkken.

Terzelfdertijd zag ik door de vensterramen de Duitschers als tijgers, lijze en omzichtig, op de straatsteenen, tusschen de twee gestichten, halfgebogen, met het geweer vooruit, en den vinger op den haan, loerend en mikkend naar de boven- en benedenvensters, vooruitstappen, alsof er duizend geweren van uit deuren en ramen op hen gemikt waren!

Een ruk aan de huisbel!

Oeie! riepen de zusters tegen malkaar geklest.’

De pastor ging vooruit en stond ‘neus aan neus met den hoofdman met zijn pokdalig gezicht.’

Toen zij zagen dat er geen soldaten waren, trokken zij af.

En in 't klooster te Klerken meenden ze dat het Duitse leger voorgoed voorbijgerukt was.

't Was echter ander bescheid.

‘Wat stond ik vergaapt en verontweerdigd te zien, op dien Zaterdagmorgen! De kerkdeur wijd open! En een stank van mest, die mij tegenstraalde! En al de stoelen tegen den kerkwand gedrumd en de vloer van de middelbeuk bemorst, bevuild, bedrekt.’

Pastorke's bloed, dat vlugge, edelmoedige bloed, ging aan 't zieden. 't Waren geen evangelische woorden, die uit zijn mond

kwamen. En zeggen, dat hij juist die dag zijn eerste begrafenis moest doen. In die kerk, dat kon niet en hij deed alles in de kapel van het gasthuis gereedmaken.

‘Wat akelige uitvaart! Zes menschen volgden. De andere parochianen durfden hunne woning niet verlaten.

Geen klokkengeween, maar kanongebulder dat bij poozen onzen zang verdoofde.

- *Ego sum...* boem!

- *Benedictus Dominus, Deus Israel, quia...* boem! *et fecit redemptionem plebis...* boem!

Nooit 's levens vergeet ik die begraving. Rosalie Boone was mijn moeder noch bloedverwante; ze was een eenvoudige parochiaan van mij, en toch gingen mijn oogen aan 't weien en mijn hert aan 't weenen.’

Maar met dat alles had pastorke zijn grootste schilderijen nog in de pastorie gelaten. Die ‘grote schilderijen’, dat was de fierheid van pastorke, denk maar eens na: ‘De eene verbeeldt den doop van een Franschen dolfijn, in de kathedraal van Versailles. Een bisschop doopt en is bijgestaan door zijn gevolg. De tsaar van Rusland is peter; twee vorstinnen zijn meter, en houden den doopeling boven de vonte. De koning van Frankrijk en zijn broer, twee Bourbons, in koninklijken mantel, enz. Drie-en-twintig personen in alles. De hellebardier, die op 't voorplan staat, meet een meter vijftig centimeters. De doek is twee meters hoog, twee meters en half breed. Hij draagt het wapenschild van den gever of van de gilde die de schilderij deed opmaken. Ze draagt als handteeken: Delmotte pinxit, Tornaco 1736.’

Pastorke had er het grootste respekt voor. Al de pastors die er kwamen, sloegen hun handen overeen en stonden verbauwereerd te kijken naar de pijkenier van een meter vijftig centimeter. De schilderijen werden voorzichtig overgebracht naar het klooster, ‘toen ze in 't feestelijk zonnelicht buiten kwamen, zagen ze er

zoo almachtig schoon uit' en ze werden in de kelder van 't wezenhuis ondergebracht.

Maar daar kwam nu opeens goed nieuws: de Duitsers waren weg, allemaal weg, een vent had ze zien wegstuiven met paarden, wagens en kanonnen.

'Ik en stond daarover niet verwonderd,' zei pastorke, en hij deelde in de algemene geestdrift. Hij ging naar de ledigstaande pastorie en keek in de kassen, onder de bedden, alsof daar de laatste en natuurlijke schuilplaats van een verslagen leger moest zijn. Weg, allemaal weg.

Dragonders en lansiers

In plaats van Duitsers kreeg hij Fransen.

Dat was eigenlijk in pastorke's element. 'Ik begon te spreken van Seine-et-Oise, Seine-et-Marne, enz. En ja, sommige dragonders wisten, dat een Belgisch priester de Vlaamsche pikkers bezocht in Frankrijk. Een Fransch ruiter kwam bij mij en hij zei, dat hij mij alreeds gezien had, daar, in die streek, op dit dorp, op zijn vaders hof. Ik viel om zoo te zeggen bij een hoop oude kennissen.'

Wat heeft het tongske van de pastor van Klerken die dag geswateld. Na de dragonders kwamen de huzaren met hun blauwe wambuizen en hun rode broeken; dan de kurassiers, blinkend van metaal. Daar werd wat opgediend in het klooster! Op één dag versneden de zusters zeventig broden aan ordonnansen en alles wat rond generaals en dies meer loopt. En de officieren dronken een flinke fles, lieten zich trakteren met de kiekens van het klooster en rookten pastorke's sigaren op, nog een overschotje van de dag van zijn inhuldiging. 'Drank en rookkruid achtten ze al om het even keurig, uitgelezen, opperfijn! Uit beleefdheid mochten ze toch niet anders spreken, die loeders.'

Toen pastorke, na dat hartelijk verzet, een oogske in zijn pastorie ging slaan, vond hij alles open en overhoop. En toen hij aan de Franse soldaten vroeg waarom ze daar zo'n overbodige vuilnishoop hadden aangericht, kreeg hij het allesomvattende en niets ekskuserende antwoord: ‘C'est la guerre.’ Een wijsheid die, voor identiek gebruik, in de taal van alle beschaafde, dus oorlogvoerende landen is overgezet.

En zijn wijn?

Ja, dat wisten ze niet, en daarbij: ‘C'est la guerre!’ Waarop het pastorke de filozofische slotbemerking vond: ‘maar die rakkers handelen juist gelijk de Duitsche barbaren!... ze rooven en ze stelen als echte bandieten...’

Het was immers de eerste oorlogsondervinding van een eerzaam man.

Hij was nog aan het einde niet van zijn wijsheid.

Na de Fransen kwamen de Belgen, juist toen pastorke met een begrafenis naar het kerkhof trok. ‘Belgische officieren staan tegen 't hekken van het kerkhof te redekavelen. Onze uitvaart komt, met kruis in top, dichter en dichter voorbijgeschoven. Zouden ze wel groeten, die Belgische lanciers en officieren? Neen, zoo beleefd zijn ze niet! Ze zien den stoet voorbij trekken, onverschillig, zonder aan te slaan, zonder iets te doen dat hun eerbied voor godsdienst, of voor het sterfelijk overschot vertolke! Hun gedrag is dit van echte onbeschofteriken. Ik was vinnig kwaad op die Belgische sabelslepers.’

Pastorke, pastorke, wat een taal is dat?

De overgebleven Klerkenaars sloegen op de vlucht van zohaast de Belgische lansiers de gaten uit waren. Pastor Denys bleef alleen met de nonnekens en met de ouden en gebrekkigen, die niet verder konden. Die eerste, verlaten nacht zou pastorke niet vergeten. ‘Hoe gaat het ginder, in mijn geboortestad, met mijne bloedverwanten? Hoe stelt het ridder Stanislas d'Ydewalle van Sint-Andries? En hoe gaat het met de maatjes? Hoe met Gusten

Liefhooghe van Zillebeke - met Baziel Verstraete, en Hector Supeene van Moorslede? Hoe met Camiel Beheyt van Gits, die soldaat is? Hoe met Wardje Madeleine, van Merckem? Hoe met Camiel Lapère van Schiervelde? Zou hij gevlucht zijn en waar naartoe?... En hoe is 't gesteld te Nazareth in Oost-Vlaanderen? Is er Baziel van Herzele leed gebeurd? Leeft hij nog? Zijn laatste handmare dagteekent van 5n in Zaaimaand!... En hoe is het met Arthur van Colen zijn vader en broer, die te Moorslede boeren op den Droogenbroodhoek? Hoe zit het te Cany-Barville, in Normandië? Ik wensch dat ik bij Arthur ware, in veiligheid, op zijn hof, Ferme de Hocqueville par Cany.

O, wat was ik blijde, toen de dag begon te striemen, en ik al de dingen op mijn slaapkamer langzamerhand in het daglicht zag verduidelijken. Uit de donkere vlek, op de witgekalkte schouw, groeide mijn lievevrouwebeeld, wel vierhonderd jaar oud, uit gebakken aarde en veelvuldig gekleurd met blauwen mantel en gouden sterren, een beeld waarvan ik zooveel hield, ja, meer dan van een heele beurs geld! O, mijn Mariabeeld, dat zooveel eeuwen doorleefd had, en door zooveel handen werd opgetild, totdat het uit Gent in de mijne gekomen was, o, hoe zou het mij deren moest ik het kwijtgeraken... Wees gegroet, Maria.'

De bezetting van Klerken zou niet meer van nationaliteit veranderen.

's Anderendaags 's morgens een witte brand in de heldere hemel: Diksmuide toren.

En toen de pastor over de middag terug naar zijn pastorie ging, waren 't al ledige flessen en dooreengesmeten huisgerief dat hij zag. De mannen waren een beetje beschaamd toen dit kleine pastorke met zijn felle oogjes hun vroeg of zij die verwoesting zagen. Zij spraken over hun kinderen en toonden hoe groot ze waren.

De volle tribulatie

De volle oorlogstribulatie begon nog dezelfde dag. 't Gerucht liep onder de Duitse troepen dat te Zarren-Linde de burgers op de Duitsers hadden geschoten. Pastorke antwoordde dat die parochie niet onder hem stond, maar almeteen komt een kapitein op hem toegeschoten, daar hij met zijn kapelaan ‘altijd even gedoezig’ naar het gasthuis terugkeert. De Duitse officier zet hem zijn pistool op de borst, al brullend: bête! bête! Vooruit gaat het, tot aan de tramstatie, terwijl ‘een dubbele jongen met bleuzende papkaken’ soms op pastorke's hielen trapt. Na een uur van doodsangst geraakten ze weer in 't gasthuis en zwoeren geen voet meer buiten te zetten.

Dat was lastig om vol te houden voor een kwiek ventje als de pastor van Klerken. Hij was immers ‘een groot beloop gewend’. Hij was altijd op de drevel geweest en nu, om aan zijn opgeslotenheid een redelijke schijn te geven, beschouwde hij het als een soort van kloosterleven met vast reglement. Hij was dus zoals een voorlopige pater, wandelde in de gangen, maar stond vooral met zijn neus tegen 't venster 't gewoel van de soldaten af te loeren. Het afleggen van de nieuwsgierigheid stond niet in zijn kloosterlijk reglement geschreven.

De ganse dag stond hij de krijgskansen te berekenen naar de beweging van de troepen. Kwamen ze overhaast terug, dan zei hij bij zichzelf: dat is klop krijgen. Maar als 't gebeurde, dat er een ordentelijke vaart was van komen en gaan, dan zei hij: dat is oorlogstaktiek. Hij was echter voorzichtig in zijn gadeslaan, want de Duitsers waren op niets zo kwaad als op ‘ongezonde nieuwsgierigheid’ en pastorke wilde zich schotvrij houden.

's Nachts lag hij gans gekleed te bed, reiszak en hoed bij de hand, want hij wilde gereed zijn om, bij de eerste ramp die 't klooster overviel, eruit te trekken.

De schrik van zijn eerste opbrengen was hem bijgebleven, en

hij sprak maar met omzichtige tong. Dat was een zeer ernstige penitentie voor hem. Soms dan toch kon hij zijn hart ophalen en zijn tong haar natuurlijke vlugheid gunnen, als hij met Duitse aalmoezeniers aan de klap geraakte. Hij vond het om op te gapen als die mannen, na van zijn eiers, zijn boter en zijn koffie te hebben geprofiteerd, tegen België lelijke woorden gebruikten. Hij trachtte ze op zijn manier naar zijn gedachten te brengen met eigen gevonden argumenten. Aan een Duits aalmoezenier, die hem sprak over de voor België bezwarende papieren, te Brussel gevonden, antwoordde hij: ‘En wat hebben uw Duitsers gedaan? Ze stalden hunne peerden in mijn kerk, en daar vonden we ook “documenten” 's anderendaags.’

De gewonden kwamen toe van de IJzergevechten, 't klooster was een grote bloedvlek; maar begraven en genezen en altijd aan, altijd aan rolde de grijze vloed Diksmuidewaarts. Midden al dat gekerm en gerots was de kapel een oaze van gebed. Daar overzag de pastor van Klerken de schamele overblijfsels van zijn parochie.

‘Komen krankeleuze en oudversleten venten, met hooge ruggen, en hoofdschedels zoo bloot als mijn knie, komen jongere menschen, maar scheeve, manke, slaklendige, moe- en stramgewrochte. Komen onvolgroeide, hukskes-tegen-d'eerde, die maar een kloef hoog zijn, uit wier achterste een aande zou kunnen pikken en die liefst aan kleine tafelkens zitten. Komen de dischgenooten, die hier, door de gemeentebesturen, tegen een spotprijs besteed worden. Komen de paprenteniers en de kostgangers, uit de heeren- en boerenkamers, en de vluchtelingen. Komen al klabetterend op hunne kloefkens, de weezen met hun guitige snoetjes. Eindelijk, onder hun zedige kappen, wit en zwart, met bleuzende kaken of wasbleeke aangezichten, de kloosterzusters.’

En dat bidt, traagzaam, mysterie na mysterie van de Rozenkrans; en dan gaat al dat volkje eten. ‘Het buikske gevuld, het hertje vraagt rust, en hier valt een oud wijveken van zijn stokken, en daar zit een oud ventje te tukkebollen, of aan zijn knagertje te

lokken, of zijn siekje te knabbelen. Die best te gange zijn trakelen de dorpsplaats op om te zien of de knuls nog naar hun land niet zijn teruggekeerd.'

Van uit het venster

Het vuur begon nader te komen.

Van uit zijn venster zag pastorke de toren van Woumen, die sterke plompe toren, wegbrokkelen van 't gebonk van de obussen. Van de omliggende gemeenten kwam meer en meer nieuws van verdere verwoesting. Zo werd het Allerheiligen.

Die dag vonden de obussen de weg naar Klerken. De pastorie was een van de eerste gehavend; het dorpsplein lag met ineengeslagen muren en huisraad bezaaid. En 's avonds lag pastorke te luisteren naar het gedraai van de machinegeweren.

'Ieder mitrailleuse heeft haar eigen getok en taal, als ieder mens zijn eigen sprake!

- Tok, tok, tok, zeggen de eene.

- Tap, tap, tap...

- Kuk, kuk, kuk, zingen de andere.

Ze tokken, tappen, kukken en kloppen maar eeuwig en ervig kloppen, kukken, tappen en tokken met scherpen of dooven klank naarmate het windgezweep tusschen die helsche geruchten komt te waaien.'

En daarop antwoordde het geschut van de bondgenoten, overal vloog het staal, drie uren lang. Het klooster doorwaakte de nacht, beierend aan de paternoster.

De kerk was deerlijk gehavend. 'St. Antonius zijn buik was doorschoten, een tuit van de zitsels afgeslagen, en er gaapte een wijde mok in den marmeren vloer, onder het eeuwig licht.'

Maar alles is toch herstelbaar, troostte pastorke zichzelf.

Een ietsje in zulke tijd is een grote gebeurtenis en 't minste

nieuws werd tienmaal verhaald en de pastor leverde 't kommentaar en trok er de les uit. De kanonnen hielden niet meer op en de oude pekes vroegen hem wie er aan 't winnen was. 't Was de IJzerslag en te midden van 't lawaai viel er een kapitein in 't klooster binnen, een met wie pastorke over de baan kon. Hij ging mee naar de pastorie waar pastorke stond te gloeien van kwaadheid: al zijn prentkaarten, tweeduizend stuks, waren uit de albums getrokken. Dertien jaar lang had hij eraan verzameld: zichtkaarten van de kerken, waar hij gepredikt had of die hij bezocht had, prachtige katedralen en romaanse of gotische dorpskerken, prentkaarten van de oude abdijen en grote pachthoeven. En de portretten van zijn maatjes, steenbakkers en pikkers, die tastbare herinnering uit zijn zwerversleven, alles was weg. Pastorke kropte.

'Maar verloor ik mijn zichtkaarten, de Duitschers verloren meer dan veertig paarden in den slag bij Clercken,' praatte hij goed.

En de kapitein gaf hem een 'Schein', waarbij werd verboden iets uit het klooster weg te nemen.

Binnen zitten, altijd binnen. Waar had pastorke dat toch verdiend? Daar kwamen zo schone novemberdagen gerezen uit de mist, die moeilijk uit de bomen weg te krijgen was, en als pastorke zijn neus eventjes door 't venster wilde steken, was 't met uiterste omzichtigheid.

'Al mijn verlangen is naar den buiten, den wijden, vrijen buiten, waar ik als de vogelen, liber en los, ademen mag de gezonde versche lucht van te lande. Ik gave tien frank mocht ik door de zonnige velden wandelen gaan, naar 't Vrij Bosch, naar Langemarck, of naar Merckem, en slenteren op mijn gemak, langs de baan en mij baden in het heldere zonnelicht. Maar... thuisblijven is de boodschap en opgesloten opmijteren tusschen vier kloostermuren.'

En zwijgen moeten onder al die Duitsers. Hun niet mogen zeggen, zoals hij in Frankrijk zegde aan de geuzen die hem wat te

na kwamen, dat zij ‘snotneuzen’ waren. Een uurtje praten vrij uit, dat was een benediktie voor hem.

De ‘breinaald’

Twee Duitse aalmoezeniers verschaften hem die opperste vreugde in zijn ballingschap. Zij kwamen mis lezen, pastorke zei hun dat de naam van de bisschop Gustavus Josephus was en dat er een bijzonder gebed ‘pro tempore belli’ was voorgeschreven. Zij deden alles wat pastorke zei, de Duitse Divisions-Pfarrer en de andere, ‘mager en fijntig’, die in pastorke's geheugen voortaan onder de symbolische naam van ‘de breinaald’ zou geklasseerd staan.

‘Ik was gezind om niet veel te zwijgen,’ tekende pastorke aan, en inderdaad, de tong haalde vele dagen van stilzwijgendheid in. Pastorke gaf katoen op Duitsland en zijn soldaten, en op de legende van de vrijschutters. En de aalmoezeniers bevestigden hem op hun geweten, dat die schrik werkelijk aan 't ongelooflijke grensde bij hun soldaten. De ‘breinaalde’ was een Pool en vooral tot hem richtte pastorke zijn argumenten en aan de ‘breinaalde’ deed hij de Vlaamse Beweging uiteen.

‘De Vlamingen, zooals de Polen, zei hij, zijn in hun eigen land burgers van tweeden rang. Iedermaal dat de Vlamingen hunne tanden toonen, werpt men hun een been toe, als naar een hond! Alzoo hebben ze, één voor één, hunne taalrechten uit de klauwen van hunne vijanden moeten loswringen en ze hebben bijlange nog al hunne rechten niet veroverd. Doch de Vlamingen slachten de doghonden: ze lossen niet.’

Dat interesseerde de ‘breinaalde’ buitengewoon en pastorke legde zijn tong niet stil:

‘Onze Vlaamsche jongens die, op het oogenblik dat ik tot u spreek, heeren, tegen de Duitschers vechten, worden in het vuur

gejagen door Vlaamschonkundige officieren, terwijl de Senegalezen en de Marokkanen, die ook tegen u vechten, in hunne moedertaal gedrild en tot den strijd aangevoerd worden. Het Vlaamsch is in het Belgisch leger van geenen tel: zoo was het gestaan en gelegen in vredestijd, en ik heb geene redenen om te denken dat het anders is in oorlogstijd...

De hoogere en leidende standen, zoals de adel, de groothandel, de grootnijverheid, de geldbaronnen in Vlaamsch-België, zijn van kop tot teenen anti-Vlaamsch. Een Franschgezinde kliek nestelt aan 't koninklijk hof, in de ministeriën, in de hooger besturen van land en gouw, in het leger.' Ja, pastorke had nooit de waarheid zevenmaal rondgedraaid in zijn mond vooraleer ze, volgens het voorschrift van de wijzen, van zijn tong te laten vallen. Maar dit belette niet, dat hij overdag en 's nachts, als hij de branden zag over de streek, wenste dat 'al de Duitschers verbliksemd en verdonderd werden.'

En dat hij vol weemoed dacht aan zijn 'Daniël in den leeuwenkuil.'

Andacht

Vier volle weken had hij binnen gezeten, en hij 'botste overal met zijn neus tegen vier muren' en 'knaagde zijn kei', toen de Divisions-Pfarrer hem kwam vragen of hij over de kapel mocht beschikken om 'Andacht' te houden. Daar moest pastorke bij zijn.

'Een half uur vóór den tijd begonnen de Duitschers te komen. Hun vernagelde leerzen bokten op de blauwe schorren van den kapelvloer. De mannen waren tot in de lenden beslijkt, venten gelijk boomen, in veldgrauw, voetvolk, peerdevolk en gewone artilleurs. Ook de mannen van het grof geschut, Beierschen, in hun lange zwarte mantels geduffeld, kwamen bij. Ik telde onder

hen weinig jonge soldaten, maar tamelijk veel kale schedels.' Ze zongen, ze baden, en de Divisions-Pfarrer sprak hen aan dat ze week werden in hun gemoed en met vochtige ogen naar de kaars-vlammen keken, en op het einde vond hij een woord, dat vlak in het dankbare, gevoelige hart van pastorke ging, 'vooraleer uiteen te gaan, laat ons bidden voor onze diepbeproefde geloofsgenooten, de Belgen.'

Hij wilde ook iets zeggen en raapte al zijn Duits te zamen; hij dankte en beloofde hun een wedergebed voor al wat hun goed en zalig was.

Als 't gedaan was, stonden de twee geestelijken tegenover elkaar, hand in hand met matte, glimmende ogen, het kleine pastorke van Klerken en de breed opgeschoten Divisions-Pfarrer.

De Divisions-Pfarrer was verder opgerukt; de 'breinaalde', die met gezwollen amandelen ziek te bed lag, was per auto afgehaald. Na de kerk was het de beurt van de pastorie: alles wat er was ingebleven, werd stukgeschoten, ook de eiken lessenaar, waarop pastorke achttienduizend brieven voor de maatjes had geschreven.

Ook in 't klooster was er een bom gevallen: twee doden. De kelder werd het dagelijks verblijf. Nieuwe vluchtelingen kwamen binnen.

Heraus!

Maar de dagen van pastorke waren geteld te Klerken. Op 23 november om drie uur stormden een honderdtal soldaten het klooster binnen. Heraus! Alles moest ontruimd worden op staande voet. Dag op dag was pastorke maar drie maand te Klerken geweest.

Een lijdensweg, die niet te zeggen is, begon.

'Om vier uur trek ik mijn besten lijfrok aan, en twee kapoten,

snakke mijn kleinen reiszak en hoed mede, en werp een laatsten oogslag nog op mijn hoop boeken en woonkamer, en daal den kapeltrap af, recht naar het altaar, en ik nutte de H. Teerspijs uit het tabernakel uit vrees voor heiligschennis vanwege de barbaren.'

Pastorke's blinde vader zit wezenloos voor zich uit te staren met zijn dode ogen. In de keuken hebben de soldaten de hespen, het zwijnsvlees en pastorke's twee boterpotten opgehaald en, terwijl een van hen op de piano speelt, brassen zij met de vette kost.

Honderd zestig wezenkinderen trappelden rond, het een zonder klak, het ander met één schoentje of één kloefje, bevend voor het gebrul van heraus! dat aan alle zijden klonk.

Eindelijk zette de tocht aan van de vierhonderdvijftig uitgedrevenen. Drie boerenwagens werden vooruitgeschoven voor de hulpelozen, en toen pastorke het allemaal overzag, zei hij bij zichzelf:

'Waar zijt ge nu, Rittmeister Sohst, die bijna dagelijks kwaamt koffijdrinken, waar zijt ge nu met uwen luitenant? Uw vrienden worden als weerloze schapen uit hunne woning gedreven en ge laat ons in den brand wanneer we nog het meest uwe hulp vandoen hebben. Een zwerm krombekkige roofvogelen zijn op ons neergevallen: we worden buitengestampt door een bende Joden, en studenten uit de hoogeschool van Berlijn, zoo wordt ons bevestigd.'

Om half zes trokken ze voort. Nu kon pastorke met zijn eigen ogen zien wat er van zijn parochie was overgebleven. Alle huizen zijn gescheurd of ingeschoten en zijn kerk staat er als een geraamte en zijn pastorie, och God! 'Het schrikbeeld van de verwoeste pastorij die tegen den donkeren blok van hooge lariksen en sparren afteekende, wil maar uit mijn gedachten niet. Daar staat ze nu, op haar eenzamen knok, bij den tweesprong van de Eessensche en Woumensche wegen als een verlaten en vernederde beerenwoning, in puinen.'

Altijd maar aan was het van Weiter! Schneller! Een plotse halte: 'een oude man van negentig jaar is over de wagensponde getuimeld, en het breedbeslagen wiel heeft hem een hand tot moes gesmeierd. Bloed, bloed gulpt uit het ijselijk verminkte lidmaat van den dompelaar. Geen lijnwaad, geen verband bij de werke... Een Zuster windt een zakdoek om den bloedenden vleeschklomp en de ouderling wordt wederom op den wagen geheschen.'

Voort gaat de vaart naar Zarren. Vader Denys begon te sleepvoeten; de man sukkelde voort op zijn pantoffels, tweeëntachtig jaar was hij en blind.

Ze zijn aangekomen. 'Traag en met veel moeite stappen ouderlingen en weezen af de wagens met hun pakjes; schamele handdoeken, waarin wat klein goed geborgen zit. En nu wordt heel de bende Zarrenkerk binnengedreven.' Geen eten, geen warme drank. Vader werd op een stoel gezet, pastorke kreeg twee soldaten bij zich. Weemoedige nacht voor hem; 'zagen ze mij hier nu liggen, al de maatjes en al de vrienden'. Onder de godslamp 'zat een officier met den rug naar het tabernakel gekeerd, hemelstorme te schrijven.

Aan den voet van de zij-altaren lagen Duitsche gekwetsten in wollen dekens gewikkeld, in dichte reken op het stroo, zoodat de kerk ook tot lazaret diende.

In de zuidbeuk, met het hoofd tegen den kerkwand, lagen de kloosterzusters van Clercken uitgestrekt, met hun voeten naar de middelbeuk gekeerd. Hunne kapten vlekten wit in de donkerte tusschen de kerkpijlers.

Enkel twee petroollampen verlichtten met hun dofrooden glans het kerkgebouw, en weldra gingen ze aan het zakken bij gebrek aan olie, en aan het stinken, zoodat we nauwelijks eenige vademen konden vooruitzien.

Intusschen wandelden de Duitschers in groot getal, al pijpen en sigaren rookende, door de kerk, en door de wriemelende menigte...

De dag wilde maar niet komen, en ik dacht, o waaraan denkt men niet in slapelooze nachten? Ik dacht immer rond... kwam vóór mijn oogen zweven alles dat ik in den brand gelaten had: mijn parochie, mijn kerk, mijn huis en lochting, mijn huisraad, al spijkerend en sparend, stuk voor stuk aangeschaft; mijn boeken, mijn geschriften en aanteekeningen, mijn schilderijen. O, een mensch mag zijn hert in deze droevige wereld aan niets hechten! - Ik dacht aan mijn huisgenooten, die ook deel hadden in mijne ramp... - Ik dacht aan de Zusters, die te Clercken in de klauwen van de barbaren gebleven waren! O, die arme schapen... - Ik dacht aan mijn Daniël uit den leeuwenkuil... O, wist hij in wat voor deerniswekkenden toestand ik hier verkeer, hij zou al de tranen uit zijn oogen krijten...

Ben arm geworden doodarm... mijn eenig bezit: de kleeren aan mijn lijf... Doch ik ben niet alleen in het ongeluk gedompeld. .. God leeft die 't al geeft: konnen wij nu maar in veiligheid geraken... hebbe toch nog mijn leven bewaard, en mijn gezondheid!...’

's Anderendaags ging het beter; ze werden in spoorwagens gestopt, met een soldaat in elke afsluiting. Op zijn wagen las pastorke de ontboezeming van een diep-getroffen gemoed:

Wir können Belgien nicht vergessen,
Wo wir so viel haben gefressen.

Te Lichtervelde was het afstappen: pastorke zag er oude kennissen. Opperste geneugte, hij kon zich scheren. Het ergste was door; ze stoomden verder door naar Brugge, pastorke's oude stad, waar hij zestien jaar van zijn leven had doorgebracht. In het holle van de nacht kwamen zij er aan.

‘Sedert vijf weken hadden we geen teuge bier meer over onze lippen gebracht, en ik bestelde voor elke Zuster een pinte deugdelijk, Vlaamsch, Brugsch bier, zegge een wekedaagsche pinte, een

kave! Of ze welkom was, want ik verging van den dorst! En zoo stonden we daar, ten elven van den avond, ik en de Zusters, te spelen met den glazen handboom!'

IX

Tot de laatste ademtocht

Te Brugge was pastor Denys niet uit zijn lood geslagen.

De man die *dat* vermocht, was nog niet geboren; daar was te veel kwik in zijn beentjes, te veel edele onstuimigheid in zijn hart om te gaan zitten bij de pakken en te weeklagen ‘hoe dat het toch Godsmogelijk was.’

Hij vond dadelijk een huis, nam dankbaar zijn intrek en keek uit naar wat er te verrichten viel.

Een reguliere pastor was hij eigenlijk nooit geweest, - zelfs te Klerken niet. Dat was immers zijn lotsbestemming niet. Deze huiselijke man, die zo dolgraag de geneugte proefde van de pantoffels en van het hoekje aan de kachel, was voorbestemd om te dolen en te zwerven en overal waar hij kwam een vonkske te laten vliegen van dat immer laaiende vuur in hem.

Te Brugge was er werk voor hem, onvast en onregelmatig werk. Veel van zijn parochianen hadden de wijk genomen naar Brugge en, met de Klerkenaren, nog tientallen van schamele mensen van het Westvlaamse platteland. Dat waren wel geen maatjes, maar het waren toch sukkelaars, dolaards. De pastor van Klerken voelde zich opnieuw het pastorke worden, dat de ver-uiteenlopende schapen opzocht; hij ging handjes geven, praten, altijd maar praten, troosten, vermanen. En preken dat hij deed, onversaagd, zo-

danig dat de Duitsers hem op zekere dag lieten horen dat het nu genoeg was. Hij had op de preekstoel de naam van de keizer op weinig geestdriftige wijze uitgesproken.

Eén ding lag het pastorke geweldig dwars: dat hij niet meer schrijven kon. Geen brieven naar de maatjes, geen artikelen voor ‘De Stem’. En daar hij toch moest schrijven, daar het in hem lag dat hij moest schrijven, overzag hij zijn nota's van Klerken en sloeg er de kopij uit voor het lijvige boek ‘Uitgedreven’, dat het wedervaren vertelt van die geteisterde parochie. Het is een zeer persoonlijk werk; alles wat pastorke zei of schreef was persoonlijk. Daar is een zeer sterke atmosfeer in dit boek, en geen oorlogsliteratuur in onze taal heeft met zo'n naïeve direktheid de climax van die eerste periode doen voelen.

Zijn kollektie van ‘De Stem’ was ten onder gegaan met zijn boeken en papieren. Hij schreef al zijn artikelen opnieuw over uit de verzameling van een vriend en verluchtte de eerste bladzijde van die mooi-ingebonden stapels briefpapier, zó sierlijk en zó kunstig, dat men er lang en nauwkeurig naar kijkt en in dit klein ventje ook nog een fijn ventje ziet.

De oorlog verliep zonder veel noemenswaardigs. Een vliegerbom, die op zijn huis uiteenspatte, verlevendigde de bange uren van Klerken voor zijn geest. Het gerucht van het IJzerfront kwam aangedommeld uit de diepte van het Veurne-Ambachtse, de woeker stak het hoofd op vol onbeschaamdheid, de burgerdeugd wankelde en verloor het evenwicht, de ellende schoot op in de schaduw van de oorlogswinst.

Te Brugge zoals overal elders.

De wapenstilstand.

Stilaan, in de herfst die nooit zo doods was geweest, gingen de verjaagden naar hun vergruizelde dorpen. Pastorke keek van uit het verre Brugge naar Klerken. Hij zag het nog liggen zoals hij het verlaten had. Moest hij nu weer gaan bouwen en in de verwoesting zitten?

De bisschop van Brugge loste de kwestie op. De zielenarbeid was in Frankrijk nog belangrijker geworden. En toen er beroep gedaan werd op pastorke's apostelziel om terug de weg van de zwerver in te slaan en met zijn verminderde lichamelijke vermogens een tiendubbel verzwaarde taak aan te vatten, dan zei pastorke ontroerd ‘ja’. Ze voegen erbij dat Monseigneur niet minder ontroerd was en het pastorke bewonderend aankeek toen hij de hand greep, die terug aan ‘het handjesgeven’ zou gaan. In maart 1919 trok pastorke terug naar Frankrijk.

Wat hij in zijn ‘landsafdelingen of departementen’ vond, is licht te raden. De verwoesting schreeuwde langs alle wegen. Verwildering, verwarring om radeloos te worden. Naar hem echter scheen was de papenvreterij minder dol geworden. Dat viel hem vooral op in de mijnstreek. ‘Iets dat mij wonder voorkomt; 't is dat ik hier nu sedert vijf dagen de streek afreize, en dat er mij nog niemand uitgekwêê-êêkt heeft. Andere jaren werd ik hier onthaald op een echt koor van zulk muziek, en nu ontmoet ik kolendelvers die mij groeten.’ Ook was de heerschappij van de ‘Loden’ afgenomen. Ze hadden 't nu meer met de wijn. Dat was gezonder en minder verbeestend, maar de wijnfles werd, in haar meest populaire variëteiten van pinard en porto, te veel aangesproken en dat deugde ook niet.

Hij herkende te allen kante maatjes. Als hij van de oud-gedienden terugvond, schreef hij met vreugde hun namen in zijn notaboekje. Hij gaf hun een lovend woordje mee over hun gezicht of hun prontheid, of ook nog de hoedanigheden van hun biezondere bekwaamheid. Zo bij voorbeeld noteert hij: ‘Ik vergat te melden, dat ik Zaterdag laatst te Béthune, Henri Colleyt, van Berchaeve bezocht heb, den broer van Cyriel, die vier en veertig pinten kon drinken in vier uren tijd, zonder dronken te worden.’

Frontschuimers

Zoals vroeger was het helemaal niet. Wel ging het weer met Tommy - zo heette de naoorlogse opvolger van Baaitje -, maar die schone werkersbende vond hij niet meer, die leeuwen van de arbeid. De oorlog had er alle soorten volk ondereengesmeten, de heropbouw, waar ruim en kwistig betaald werd - ‘Le boche paiera!’ -, had volk gelokt, dat voorzeker niet uit razende werklust in die woestenij was aangeland. Polen waren er met duizenden en die zetten de traditie van de beschavingsoorlog voort, met ondereen en met de Vlamingen te borstelen dat haar en huid er afvloog. Vreemd volk, verterend volk. ‘Sommigen koopen hedenmorgen een hemd, dat ze 't avond, tegen half geld, zullen terug verkoopen om te drinken. Anderen koopen spadrillen of koorden sletsen, of kousen voor hunne nicht!... En als ze niet tevreden is over dit schoon paar kousen, dan geef ik haar een wip onder haren rok, en ik zoek een andere nicht op! zei er een Gentenaar heden morgen.’

Waar was de tijd van de wroeters, die veertien uren per dag slaafden in de brakke zon. Dat was onmenselijk voorzeker, en pastorke had het genoeg laten horen. Maar zijn werkershart huppelde toch van dezelfde trots, die de pikkers met almachtig gebaar liet wijzen over hektaren ledig geschoren grond en de steenbakkers over eindeloze rijen strodaken.

Nu was er geen arbeid meer, 't was diefstal. ‘Twee frontwerkers zitten 's avonds op den spoorwagen en praten onder mekaar.

- Zeg, zoo vraagt de eene, wat heb je verricht vandage?

- Ik heb twaalf schoepen eerde omgekeerd, en gij?

- Ik heb er zes omgekeerd, antwoordt de ander, en ik heb toch mijn geld opgestreken.’

Zou de liefde tot het werk verdwenen zijn, mijmerde pastorke. En terwijl hij aan 't mediteren en 't schrijven zit, zag hij de pro-

testantse dominee van Bruay voorbijgaan ‘met zijn kortgerokt wijf’.

Ook dat was vroeger zo niet.

Maar wat niet veranderd was, dat was dat wondere Franse katoliek-zijn.

‘En ik kan maar de processie uit mijn hoofd niet krijgen, die processie, waar kinderen van Maria, zegge congreganisten, het vaandel van O. L. Vrouw droegen en hun Paschen niet houden!... Wie heeft dat ooit gehoord? En zeggen dat er elders nog kinderen van Maria zijn, zegge congreganisten, *qui sont des mères chrétiennes,* die in de gilde zijn van de christene moeders.’

Ja, daar was wel een beetje officiële opleving. Was Jeanne d'Arc niet heilig verklaard? Voor een ‘français moyen’ was dat een gebeurtenis die stond in het teken van de viktorie. En pastorke, bij wie uiterlijkheid in de koude kleren bleef zitten, tekende er hoofdschuddend bij aan:

‘De Heilige Jeanne d'Arc zal veel werk hebben om haar hedendaagsche landgenooten te bekeeren... Als men de Franschen hoort spreken, zoo schijnt het mij, dat die *nationale* heilige, in hun oogen, veel meer is en veel meer vermag dan God zelf.’

Als illustratie van dat overwinningsbesef, dat met godsdienst of godsvrucht geen uitstaans had, stonden de kerken op het Franse platteland te weeklagen in schamele vereenzaming. ‘Intusschen laten de Franschen hunne kerken vervallen dat het deerlijk is om zien. De vogelen en de zwaluwen bouwen er hun nesten in de gewelven, boven de ruitelooze vensters, in de kepering, zoodat er straten zijn van vogeldrek op den kerkevloer, en de zitbanken en het altaar bevuild worden. De biechtstoelen, die zelden of nooit gebruikt worden, dienen tot bergplaats voor borstels en bezems. De daking is doorluchtig en 't regent in Gods huis als buiten. De wanden en de vloer slaan er groen uit van den salpeter, en het mos of het gras groeit er tusschen de tegels.’

Dat volkske naaide paddepoten in een skapulier om bevrijd

te blijven van de kwade hand; dat kwam naar de kerk op Palmzondag en bleef er buiten op Pasen; de meisjes gingen naar het bal met het wit kleed waarmee ze 's morgens hun eerste kommunie hadden gedaan; ‘jonge dochters, die heel den nacht hadden doorgebracht in de danszaal, gingen 's morgens ter H. Tafel: 't waren zoogezegde *enfants de Marie,* congreganisten’.

En toen herhaalde pastorke met nog dieper overtuiging dan vroeger: die landverhuizing is een ramp voor de Vlaamse arbeiders. Zij ‘verfransten’ in hun zeden meer dan in hun taal, en zij die er zich kwamen vestigen met hun gezin op de pachthoeven die, na de viktorie, waren ledig gevallen, omdat de wieg niet gezegepraald had over dat slagveld, waren opgeslorpt, onwederroepelijk.

De pastorie van Mesnil-Aubry was hem dubbel dierbaar geworden. Dat was nog van het oude, dat hing nog vast aan zijn eerste zwerversleven met al die schone herinneringen en aan de glorieuze vergaderingen met pikkers, betenbrakers en steenbakkers. Daar kon hij praten met tante Mina die, door zijn toedoen, de medaille van Koningin Elisabeth had gekregen. Want tante Mina had tijdens de oorlog school gehouden voor de kinderen van Vlaamse vluchtelingen en had heel wat piotten tot ‘marraine’ gediend. Nu, dat had ze heel haar leven gedaan en de maatjes die de schuld hadden ontlopen, in tante Mina's winkeltje gemaakt, hadden de liefde van de barmhartige oude-juffrouw niet geknakt. Haar winkeltje was gesloten: het deficit was voor haar beurs te zwaar gevallen, maar zij hielp nog steeds voort, gaf raad, gaf het moederlijke woord, dat in de wilde, vreemde streek ontbrak.

Vereenzaamd

Het werk dat hij zichzelf zo netjes afgebakend had vóór de oorlog, was van karakter veranderd.

In plaats van het schone werk van de oogst, van het slameurige, maar vaste wroeten in de steenovens, was het losse, budget-vretende werk gekomen van de heropbouw. De kwaliteit van het volk was veranderd.

En men ziet daarbij, in 'De Stem', dat een andere kategorie van volk een nieuw missiegebied heeft opengesteld: de boeren.

In het blad roert en rumoert het van organizatie op de maat van de Boerenbond. De Vlaamse boer had gedurende de oorlog de grond van Frankrijk doen opbrengen: waar de oogsten wassen, is het hart van de boer. Dat waren geen trekvogels: die zaten vast op het erf, waar hun arbeid aan het gedijen was.

Maatjes waren het echter niet. Die waren uiteengedreven, veroorlogd; de speciale soort van frontschuimers had hun plaats ingenomen. Het pastorke voelde zich vreemd in zijn oud missiegebied.

Gedaan was het met die heerlijke zomervergaderingen, die telkens de apoteose werden van de Vlaamse werkkracht in den vreemde. Zijn dagboek is vol kleine, nietsbeduidende anekdoten; want hij moest optekenen,krabbelen in een notaboekje, opschrijven waar, bij wie, op welke dag hij gelopen had.

Hij was daarbij zijn oud-vertrouwde winterkwartier te Roeselare kwijt. Dat was in het midden van zijn volk en van zijn vrienden. Maar de oorlog had er lelijk huis gehouden en pastorke moest een onderkomen zoeken te Lichtervelde. Hij had het er wel ruim en gerieflijk in gezelschap van zijn vader en zuster, maar hij voelde er zich verloren.

De opgeruimde toon is weg. Het blij geloof in zijn werk, dat zo doorheen zijn artikels en aantekeningen juichen kon, vindt die opgewekte, opgezweepte zinnetjes niet meer. Hij peinst, peinst, peinst.

Gedurende de oorlog had hij leren mediteren. Met zijn neus tegen het venster, bij het overwegen van de kloosterregel, die hij bij gelegenheid en uit noodzakelijkheid des gebods aan zijn praat-

grage tong had opgelegd, had hij de uren en de dagen gekend die, hoe onrustig ook, de innerlijke stilte brachten. En dan was dit dulle, vurige pastorke een beetje ingezonken. Hij was afgelopen en afgesermoend, hij had met zijn lichaam gebeuld en zijn longen niet gespaard. Zolang hij in de razernij van zijn missie-arbeid was, had hij zulks niet gevoeld. Maar nu luisterde hij naar de vermoeienis die sprak in hem.

Neen, zoals tevoren ging het niet meer. De glorieuze periode was stukgeschoten met de eerste losbrandingen van 1914.

En ook, buiten die persoonlijke en fysische motivering, het was oorlog geweest. Zaken, waarover pastorke vroeger eens eventjes in de gauwte nadacht, kwamen nu dagelijks voor zijn geest te staan. Vlaming was hij altijd geweest; hij lag met te veel vezels vast aan zijn ras om geen ras-voelend mens te zijn. In Frankrijk sprak hij met Vlamingen over Vlaanderen. Hij las hun een lesje op 11 juli. Maar het mindere wijkt steeds voor het meerdere; en het meerdere, het alles-omvattende, was voor hem de zielenarbeid bij de maatjes, de nood van elke dag, de nood van elk verloren schaap afzonderlijk. Zijn hart en zijn geest werden verbrokkeld langs alle wegen; de nood van Vlaanderen, die hij kende en voelde, die nood van een kollektiviteit, werd doof geschreeuwd door die biezondere, scherpe, partikuliere miserie van de slaven in den vreemde.

Gewetensonderzoek

Na de oorlog, met de jaren, met het napeinzen van veel gewetensonderzoek over mensen en zaken, in een missieleven waarin hij niet langer was als het organizerende middenpunt, maar waarin hij zichzelf min of meer voelde als een verdoolde, was hij dichter tot Vlaanderen gekomen.

Hij, die zo fijngevoelig en kwetsbaar was, voelde de tragische

betekenis van de Vlaamse soldatengraven. Op het kerkhof te Staden zag hij de honderden kruisjes, de Duitse en de Belgische met hun Franse opschriften. En dit laatste kwetste hem, en hij schreef zijn ergernis neer zonder inachtneming van het mode-patriotisme van de dag:

'Hadden ze nog de verplichte tweetaligheid geëerbiedigd, die ze onderhouden in de statiën van den spoorweg en op de gemakhuisjes, maar neen! Ik zocht tevergeefs naar een groot Vlaamsch opschrift. De bilinguisten sliepen gewis dat zij ronkten, terwijl het Belgisch militair de hoogdravende uitheemsche woorden neerschreef: *Honneur, Patrie.*'

Pater Stracke kwam voor de rechters van Gent. De schrijver van 'Arm Vlaanderen', die de armoede van Vlaanderen kon meten aan de hersens van een klasse-jury. Pastorke had altijd een grote bewondering gehad voor de jezuïet, die van de ruwe onbeschaafdheid van zijn volk het argument maakte van het miskende recht. Pastorke kende die armoe. Hij had jaren te midden van arm Vlaanderen geleefd.

Toen hij hoorde dat die van Gent en van elders, de makelaars in zuivere bedoelingen, pater Stracke rekenschap vroegen over zijn strijd tegen de zedelijke verrotting in de koncentratiekampen, stoof hij op. En 'De Stem' zei het vlak en vierkant:

'Er zijn ellendigaards gevonden, zoo 't schijnt, die E. P. Stracke verdacht maken en voor het gerecht durven sleuren! Verwoed *patriotardisme* en vrijmetselarij gaan hand in hand om een Vlaamschgezinden kloosterling in den grond te boren en meteen de Vlaamsche geestelijkheid hatelijk te maken.

Maar die poging zal mislukken. Vlaanderen begint uit zijn oogen te zien en het zal zijn verdienstelijkste zonen niet langer laten banbliksemen, bemodderen en veroordeelen. Zulke gezwoornen zal men, zelfs te Gent, niet meer vinden, die alle Vlaamschgezinden in éénen zak sluiten en ze maar goed achten om ze alle in de zee te gooien.'

Nog een illuzie die pastorke, in zijn laatste levensdagen, heeft moeten afleggen.

Het ‘Arm Vlaanderen’ werd een onderwerp van dagelijkse meditatie voor het pastorke. Hij maakte variaties op de gekende brochure, en hij deed het op zijn pastorke's:

‘Twee gemeenten uit West-Vlaanderen, Zwevezeele en Wynghene, hebben na den wapenstilstand, twee millioen marken in Belgisch geld uitgewisseld. Is Vlaanderen dan arm?’

Ja, dat arme, naoorlogse Vlaanderen, dubbel arm in zijn rijk geworden gewetenloosheid, dat tuchteloze Vlaanderen, dat ‘als er staat “verboden te rooken” dampt dat het kuilt; “verboden te spuwen” en het speekt heele plasschen, een zee van tabaksap.’ Dat Vlaanderen dat niet geschoold en beschaafd was, daarover dacht en schreef pastorke aanhoudend.

En ook over het verwilderde oorlogs-Vlaanderen. Over de uiteengelopen haardsteden: de vrouw in Frankrijk, de man in Frankrijk, maar niet bij mekaar. Pastorke verschrok niet van een klein gerucht, van een groot gerucht ook niet. Hij had immers, in zijn biechtstoel en daarbuiten, het gewetenspak gekregen van dolaards, die geen enkel pad van het kwaad hadden onverlet gelaten. Maar nu was het altijd één doorlopende historie en hij was bang, als hij een maatje ontmoette, te vragen: ‘Hoe is het met de vrouw?’ Lees maar even de geschiedenis ‘Van een Beetenbraker’ in ‘De Stem’ van 9 mei 1920, zo vol maatjes-achtige werkelijkheid, dat ze teergevoelige mensen zou kunnen hinderen.

En een tweede onderwerp waarover zijn gemoed en zijn tong niet stilstonden, was de oorlog zelf; het botte geweld, de haat, het verdorren van harten en gewetens.

Pastorke was nooit de man geweest die zijn gal voelde naar boven zwemmen als hij officieelheid en vertoon te horen of te zien kreeg. Hij ging er niet in op, neen; daarvoor was hij te nuchter van verstand en had hij te veel Westvlaamse humor.

Maar nu deed zoveel officieel gezang en geredevoer hem zeer. En als hij de 'Marseillaise' hoorde uit zuivere kinderziel, huiverde hij.

'De schooljongens zongen de “Marseillaise” en ik hoor nu nog de huiveringwekkende woorden uit hun onschuldige kindermonden weergalmen: *qu'un sang impur abreuve nos sillons.* Die woorden bedoelden wel het Pruisisch bloed, maar niettemin 't was akelig om te hooren uit den mond van kinderen die niet kunnen bidden maar zoo wreed kunnen zingen.'

Ook voor pastorke was het oorlog geweest. En pastorke had uit het wapenbedrijf zijn logika gehaald. Hij voelde walg voor de grofste van alle kollektieve ondeugden. Bij zijn maatjes had hij wel soms een wilde periode meegemaakt als de 'Loden' zijn parten speelde, maar dat vond hij nog draaglijk tegenover de blinkende, deklamerende wildheid van de gewapende naties.

Och! wij weten het allemaal, dat men de doden op officiële wijze herdenkt om de levenden van over de grenzen te vermaledijden; maar pastorke had niet gewacht tot tien jaar na de oorlog om uit de parade zijn besluit te halen:

'Ook in ons land wil men den geest van het verfoeilijke militarisme in stand houden. Vandaar al die inhuldigingen van grootsche denkmalen ter eere van onze gesneuvelden, wier zielen gewis al dit marmer, al dien arduin en dit brons kunnen missen. Vandaar die luidruchtige optochten van oudstrijders, die vlaggen en standaarden krijgen uit koningshanden met het doel den oorlogsgeest, den strijdlust in de gemoederen te bewaren. Vandaar dit belachelijk besluit, dit apenspel van te willen Frankrijk en Engeland naäpen met, te Brussel, den *Onbekenden soldaat* te verheerlijken, eene plechtigheid die duizenden zal kosten aan het bewind, terwijl duizenden vluchtelingen nog zuchten in Frankrijk, terwijl de menschen in de verwoeste streken huizen in doorluchtige barakken, terwijl de woningnood in gansch België heerschende is, terwijl het leven zoo onmenschelijk duur is en maar niet wil af-

slaan, terwijl honderden mannen, die in het veld stonden, langs den IJzer, den blauwen zak mogen opnemen en naar Frankrijk gaan sjouwen, omdat hun vaderland, België, zijn dappere zonen niet kan onderhouden noch hun het brood verschaffen...

Fiat justitia! Recht geschiede, *pereat mundus,* al moest de wereld aan spaanders vliegen.'

Rust

Dat was één van pastorke's laatste opflakkeringen. Hij bleef dul en fel, maar hij voelde nu wat hij vóór de oorlog gedaan had. De dagen en weken lopens hingen zwaar in de benen; bij dit ventje, dat de vermoeienis met een kwinkslag had weggevaagd, kwam de afgematheid om weerwraak; en de longen, die geblaasbalgd hadden om de verlokking te vermaledijden en de maatjes te slaan met walg en afkeer, die voelden nu wat het goede woord gekost had.

Dat was een schone ziekte, die van pastorke. Een ziekte en toch geen. Dat was de weerwraak van het verbroken evenwicht: de ziel had het lichaam geregeerd met al te grote dwingelandij, en de dienende stof kon niet langer. Neen, dat was geen ziekte! Dat was een brevet van het apostolaat, dat was het merkteken van de belijder en de kroon van de martelaar. Dat was de verwittiging die zei: 'Pastorke, gij hebt niet geteld en niet gemeten als gij liept, preekte, werkte, gij hebt uw eigen doodgewerkt, doodgelopen, doodgepreekt.'

En pastorke wist het.

'De Stem uit het Vaderland', zoals trouwens heel het apostolische werk in Frankrijk, had een ommekeer gekend. Daar stonden nu twee adressen op: van het pastorke en van de aalmoezenier van de boeren. De boeren nemen meer en meer plaats in.

Het uitzicht van het blad verandert. Het papier is glanzend geworden, het heeft een meer algemeen uitzicht gekregen.

Verse kopij van het pastorke begint zeldzaam te worden: wel worden er artikels van vóór de oorlog herdrukt. De felle adem, de jagende harteklop is eruit. Andere aalmoezeniers nemen zijn dagboek-stijl over, maar, er is maar één pastorke.

Zo verliep het zomerseizoen van 1922: nog werden er vergaderingen met lof en sermoen aangekondigd van Ed. Denys, tot einde augustus. Dan stonden er andere namen in zijn plaats.

Pastorke had zich in zijn winterkwartier teruggetrokken. In die wijde, stille gemeente van Lichtervelde zou hij doorwinteren. Zijn laatste woorden waren gericht tot de maatjes in Frankrijk; uit was het met draven, schrijven, voorbereiden. Voor hem was de laatste oogst geschuurd. De steenbakkers, de pikkers, de aardewerkers zouden niet meer stoppen van zijn geurige Wervikse. De oogst, die aan de aarde was toevertrouwd, zou niet meer vóór pastorke's ogen worden geveld.

Na de laatste vergadering was hij op. De eenzaamheid van het najaar en de winter in het eenzame Lichtervelde wogen zwaar op hem. Ver van de wereld, die voor hem was de maatjes en enige hartelijke vrienden, had het heimwee hem te pakken. Hij die zo hardnekkig de benen had gerept en gesnaterd zonder verpozen, moest blijven staan op de korte wandeling, wachtend tot de adem weerkwam. Hij was neergehaald.

De rusteloze werd tot rust gedwongen, de levensvlugge tot traagheid en kwijnen gedoemd. Hij was stervende, maanden aan één stuk; maar de opperste beproeving voor een man van zijn temperament en zijn apostolisch verlangen bleef hem gespaard; het langzame, jarenlange wegkwijnen heeft hij niet gekend.

En terwijl de ziekte steeg, steeg, dacht hij nog altijd: ''t Zal voorbijgaan.' Het mirakel dat tot genezing nodig was, is niet geschied. Op 14 februari 1923 stierf het pastorke van de Fransmans te Lichtervelde.

Hij werd begraven onder toeloop van vrienden en vereerders, in het teken van zijn priesterschap en zijn apostolaat. En Warden Vermeulen sprak er een afscheidsgroet uit zoals pastorke het verdiende: heel en al hart en schoon Westvlaams geloof.

Nawoord

Hoevelen zijn gestandbeeld, bezongen, bewierookt, die klein uitstralen naast ons Westvlaams pastorke.

Die was geboren om huiselijk te zijn en huiselijk te leven; om een parochie gelukkig te maken door zijn sterke opgeruimdheid en zijn opwekkend geloof. En op onnavolgbare wijze heeft hij zijn leven doorgebracht in de onrustigheid van zijn zwervend missieleven. Toen hij professor was, had hij gedroomd van de kerk, die hij eens 'mijn kerk' zou hebben genoemd: schoon en proper, met kleurige glasramen en opgezet volgens zijn dierbare teorie van de 'heilige linie': met het altaar naar het oosten. En hij werd pastor zonder kerk; hij moest mis lezen en preken in de puinen van het Frans geloof.

In hem was veel onstuimigheid, een nooit moe gesproken, nooit moegewerkte geestdrift. Waar men hem ook had gezonden, zou die haar uitweg hebben gezocht. En nu had men hem een reuzentaak opgelegd: alleen met een temperament zoals het zijne kon zij worden volbracht. Voor iemand zoals hij was het een doodwroeterswerk.

Want hij mat niet, redeneerde niet over genoeg of te veel. Hij keek heen over moeilijkheid en afstand; hij wilde niet moe zijn, hij was niet moe, omdat hij niet peinzen mocht dat hij moe was. En zo heeft het pastorke, het volbloedige, raszuivere pastorke, zich doodgelopen.

En doodgepreekt.

Vlug en ongeduldig, was hij reeds aan een andere zin bezig vooraleer zijn gedachte ten volle was uitgepraat. Hij had te weinig aan één tong, aan één mond: hij kon niet rap genoeg, niet veel genoeg zeggen. En de waarheid, de striemende of de zalvende, stortte, wentelde, barstte los, gulpte alles overweldigend over 't gemoed, het verbaasde en het bewonderende, van zijn volk. ‘Hij heeft zijn longen uitgetierd en zijn herte brokke voor brokke, verbruizeld en uitgedeeld,’ zei Warden Vermeulen in zijn lijkrede. Een machtige keel die het stille geluid niet kende, hield het vol, een uur, twee uren, zondag op zondag.

De fysische uithoudingskracht van pastorke, van dit kleine mannetje, is niet te begrijpen zonder de innerlijke vlam die nooit doofde of verflauwde. Het is pastorke's hart dat pastorke's werk deed. Het sprak in zijn sermoenen, het joeg hem voort over ‘klems en daals’, het dreef zijn vlug, eerlijk pennetje over brief en kopijpapier.

Zijn werk en zijn persoonlijkheid zijn een deel van het lijdensproces van het ‘Arm Vlaanderen’.

In nederigheid en verdokenheid heeft hij geleden en gewerkt, zoals het volk waartoe hij gezonden was. In zijn werk en in de liefde van de schamelen heeft hij al zijn troost en zijn beloning gevonden.

Zijn arbeid en zijn offer wezen zegenrijk voor Vlaanderen.

1927

Monseigneur Bermijn

I
Naar Ortos

Van Sint-Pauwels tot Scheut

Kent gij het stille, zoete Waasland?

Daar wordt de aarde geweld aangedaan en de aarde beantwoordt er aan de arbeid. Daar is zelfs de armoede zindelijk en in de rustige, trage taal van het landvolk spreekt de effenheid van het leven. Niets breekt de horizon dan het struikgewas rond de akkers en de slanke bomen waaruit de klompen worden gekapt, die traag en vreedzaam van huis naar stal en van huis naar akker brengen.

Dit zoete Waasland rijst boven de Durme weg, die rivier met de eenzame kronkelingen waarover de dalende zon zo schoon haar geweld kan leggen. Akkers links, akkers rechts, vlak, afgemeten. Over St.-Niklaas waar de aders van dit rustige leven bijeenlopen in het kalme hart. En dan het noorden in, waar de wind zingt in de kanadabomen, waar de voorwinter troostelozer wordt door het stervende rapenloof.

Daar ligt St.-Pauwels. Een rustig dorp.

En in dit dorp werd een van de schoonste zonen geboren, op wie Vlaanderen, rijke en edelmoedige moeder, haar glorie bouwen mag.

Een hooggebouwde, breedgeschouderde man van Stekene en een goedertierene vrouw van Beveren hadden hun haard te St.-Pauwels gesticht. De kinderen kwamen dapper bij: eerst twee zonen, daarna drie meisjes, dan in 1853 nog een zoon - Alfons heette hij - en dan nog een meisje, en nog, en nog, en nog een jongen... Een gezin, vol van oude Vlaamse sterkte en kinderweelde.

Fonske Bermijn groeide op in die zo eigenaardige, zo kalme atmosfeer van de Vlaamse buiten, waar de evenwichtige en doorredenerende mensen geen zeldzaamheid zijn. Hij genoot de verrassingen van de wekelijkse markt van St.-Niklaas: de altijd nieuwe vreugde bij de opengaande korf van moeder.

En van zijn moeder kreeg hij nog wat anders mee dan de krakende, korstige boterkoeken van de Sint-Niklase markt. Moeder Bermijn maakte haar zoontje deelachtig aan haar stille werk van naastenliefde. Deze vrouw, die in een huis vol kinderen de volledigheid van de moederliefde kende, had nog een andere rijkdom: te geven waar nood was, te spijzen waar de honger regeerde. En als de kleine jongen in stilte, ‘met de komplimenten van moeder’, de aalmoes droeg die nog beter was van goedheid dan van voedsel, kiemde in hem de gave van liefde die zou geheiligd worden in de missionaris.

Toen hij zeven jaar oud was, trok hij ter school naar Puivelde. Een dik half uur van huis was 't. 's Middags at hij er zijn boterhammen. Goed, voedzaam tarwebrood met de toespijs waarmee moeder hem steeds bedacht. Als hij erin beet, met de stille tevredenheid van het buitenkind over die zuivere vrucht van de aarde, keken de arme bengels van de krotwoonders met afgunst naar zijn appetijtelijke partij...

En ze smeedden waarachtig een komplot. Met drieën wachtten zij de jonge Bermijn af: de boterhammen of slaag. En die struik-

rovers in de dop vonden een gewillig slachtoffer. Fonske kende de armoe van die kinderen; zij roken naar de honger en de miserie. Weken aan één stuk leverde hij hun zijn middagmaal af. Thuis zegde hij niets. Hij had van moeder geleerd in stilte liefdadig te zijn. Maar de ontbering was hem te sterk; hij viel ziek en alles kwam toen uit.

Vader Bermijn, die er een andere opvatting over martelaarschap op nahield, liet hem thuisblijven en keek uit naar een andere school. Zijn broeder Petrus, die priester was, bracht de oplossing.

'Laat het manneke voortleren,' zei hij. Vader Bermijn krabde in zijn haar. 'Voortleren' was een zwaar woord voor buitenmensen die de toekomst van hun kinderen aan het land toedachten. Maar moeder knikte, de ogen van de kleine jongen glinsterden zó verlangend. Het was beslist.

Met september reed de speelkar van vader Bermijn met 'de jongen die zou voortleren' naar het pensionaat van Gijzegem. De nonnekes van het gesticht van de H. Vincentius à Paulo zouden hem voorlichten op de weg naar de hogere geleerdheid. Het ventje van acht jaar besefte dat hij veel moest leren. Hij leerde te veel, trachtte twee jaar ineens te doen en werd ziek. De lucht van Sint-Pauwels knapte hem op en de brave nonnekes konden, knikkebollend van ontroering, zien dat het godvruchtige, gehoorzame manneke in hun kapel zijn eerste Kommunie deed en er gevormd werd.

In 1866 had Fonske Bermijn de geheimen van de Gijzegemse wetenschap opgelost. Hij was volleerd in Frans en goede manieren, en eens dat men zover was, stond het Klein Seminarie van Sint-Niklaas open voor de kwekelingen van het zoete Waasland.

In het leven van een knaap gebeuren vele dingen die eerst later duidelijk worden. Hoewel de jonge Bermijn zwak was van gestel, scheen hij ongevoelig te zijn voor koude of hitte. De roeping sprak reeds in hem; die droeg hij in zich met steeds groeiende bewustheid, zonder erover te spreken, met de gelatenheid en

innerlijke kracht die aan ons buitenvolk de uiterlijkheden ontzegt en die soms, als een orkaan, uitslaat en verbaast. Zo werd de hardheid tegen de Mongoolse winter aangeleerd - als zo iets aan te leren is - in dit Klein Seminarie van Sint-Niklaas, waarlangs zoveel idealisme en zieleschoonheid is voorbijgegaan.

De kollegejaren van de jonge Bermijn verliepen zonder noemenswaardige gebeurtenissen. Hij genoot er Vergilius, Horatius en Homeros, met die zeer gedoseerde bewondering die in het verdere leven geen spoor nalaat. Het kunstig geformuleerde ongeluk van Dido liet hem koud in vergelijking met de verhalen over de weggeworpen kindertjes in China. Dan kwam het woord in hem los en de vonken uit zijn hart sloegen over in zijn makkers. Een student, twee klassen hoger dan hij, zegde later dat hij in die uren zijn roeping tot missionaris had gevonden.

Ernstig in de studie, vroom de dag door, volbracht de jonge Bermijn zijn studiejaren, de humaniora en de wijsbegeerte. En toen het laatste jaar ten einde liep, zegde hij aan zijn makkers dat hij niet meeging naar het seminarie.

In september 1873 klopte Alfons Bermijn aan bij de paters van Scheut.

De mannen van Scheut

O! die mannen van Scheut! Wat komt er niet allemaal los in mij als ik aan hen denk. Die lenige vlugge kerels, die stapten door de bossen van Heverlee, in de rook van hun pijp en in 't gewaai van hun jonge baard.

Eerlijke trouwe gezichten. Harten waaruit de jeugd sprak, levensvreugde die steigerde in de wetenschap van de nabije offers. Harde Vlaamse koppen die, omdat zij het ‘Vlaanderen voor Kristus’ zo schoon vonden en nochtans zó weinig, een wereld voor Kristus wilden veroveren.

Hoevelen komen er nu vóór mij staan! Levenden en doden!

Oostvlamingen, Westvlamingen! Nu liggen ze op het veld van hun arbeid, verteerd door het heimwee naar zielenoogst, geveld door tyfus, begraven in de heerlijke verminktheid van het martelaarschap. Nu zwoegen ze, over een halve wereld, zuiver goud van het offer midden de vuile jacht naar goud; veroveraars met het kruisbeeld midden de veroveraars met de mitrailleuse.

Langs Scheut vooral heeft ons Vlaamse volk zijn tol betaald aan het kruis. Langs Scheut ging het grootste deel van de offerwoede en van het edelste idealisme naar de pestvlakten van China, naar de eindloos-stille winters van Mongolië, naar het zwartgebrande Afrika. Zo wat overal in die gewesten heeft Vlaanderen het merkteken gedrukt van zijn geloof en zijn belijdenis, in de graven van hen die eenzaam vielen in de veroveringstocht van het kristendom.

In de heldere, klinkende gang van het missiehuis te Scheut is de galerij van hen die heengingen. Een heel bataljon. Het kruis op de borst, het ernstige gelaat schouwend naar u. Gedenkenis van de doden, herinnering aan de voorbestemden van het offer. Men leest namen: zo vertrouwd klinken ze; zo vol van de klank van onze gewesten. Men herkent dié, en dié, en nog dié andere: ze waren speelse guiten, ruitenbrekers of ernstig blokkende jonge mannen. Nu zijn ze allen gelijk geworden, getreden als zij zijn in de rij van hen die oprukken in stilte, lijden en zwijgen in stilte, sterven in stilte. Onbekende soldaten uit de eeuwige strijd tussen Kristus en Satan.

Het offer is steeds de grootste bekoring geweest voor de zuiveren en edelen van harte. En zoals dit offer zijn er weinige. Het meer dan dubbele offer van de jonge man die zegt: ‘Heer, ik ben bereid,’ en van de moeder die bidt: ‘Heer, ik schenk hem U.’ Het duizendvoudige offer van het huis, van het land, van het leven.

Aan dit gesticht moest Alfons Bermijn aankloppen. En toen hij er binnen was, moest hij zeggen: ‘Nu ben ik thuis’.

Ave Maris Stella

De Kongregatie van Scheut had te dien tijde nog geen eigen scholastikaat voor teologie. De studenten gingen naar het H.-Geestkollege te Leuven of naar 't Kollege der Propaganda te Rome.

Monseigneur Vranckx, de toenmalige algemeen overste der Kongregatie, die de scherpte van Bermijns geest had opgemerkt, was eerst zinnens hem naar Rome te sturen. Maar na rijp beraad liet hij hem naar Leuven gaan.

In 1876 had Alfons Bermijn zijn studiën voltooid en werd op 10 juni priester gewijd in het stille kapelleke van O.-L.-Vrouw van Gratie, en in oktober daaropvolgend begon hij zijn noviciaat.

Dat was een tijd van diepe en ongestoorde godsvrucht.

De kapel waaraan de herinnering van zijn priesterwijding verbonden lag, was de stille getuige van de zovele uren van innigheid. Van toen af leefde hij reeds in de atmosfeer van de missie-arbeid. Hij las, herlas en kommenteerde de brieven die uit China kwamen. Daar kwam nieuws over pater De Vos, die zelf voor het gerecht trad om zijn kristenen te verdedigen en bijna doodgeslagen werd; van pater Verlinden, die zijn stoute tong roerde tegen mandarijn en duivel. En telkens meer groeide in Bermijn het verlangen naar de daad.

De gelegenheid daartoe zou niet lang meer uitblijven. In 't begin van 1878 had hij zijn noviciaat geëindigd. Hij mocht nog enige dagen thuis doorbrengen, en van die dagen profiteerde hij om zijn missiewerk te beginnen: hij liep uit om steun en bezocht vooral hen, die nu en later een geldbelegging in de missie-arbeid als een voordelige zaak beschouwden.

Op 4 maart 1878 was het er druk in de kapel van de missionarissen. Drie jonge priesters betraden het altaar, het ‘Ave Maris Stella’ weerklonk... Bermijn, Steeneman en Van Ostade omhelsden hun oversten en waagden voor 't eerst de verre reis.

Bermijn trok op naar de hardste der voorposten: naar Mongolië.

Een buitenjongen rond de wereld

Van Sint-Pauwels naar Marseille is een hele reis. En alles wat Bermijn zag, was nieuw voor hem. Vanaf de tunnel van Braine-le-Comte, 'waar 't zoo donker is als in 't diepste van den nacht', begonnen de verrassingen. Blijgemoed pakten de drie jonge missionarissen hun proviand uit; 'die glazen had gebruikte ze, die geen had boebelde aan de flesch.' Hij zag dat onderweg het land ongeveer bewerkt werd als in 't Waasland, en dat de oogst er goed uitzag. Het hart van de buitenjongen ging erbij open.

Parijs! Daar zet de jongen van Sint-Pauwels grote ogen op. En hij beschrijft de reuzenstad tot nader begrip van zijn ouders: 'straten van half akkers breed waren zoodanig vol dat men op de hoofden kon gaan, en dat is allemaal groote heer, dame, jonkvrouw; waarvan het volk leeft en zoo rijkelijk leeft is niet om uit te leggen; en dat wandelt, speelt, drinkt en danst tot 2 uur van den morgen'.

Hij gaat er dadelijk naar de kerk der *Missions Etrangères* en zendt vandaar uit naar huis een stukje van het foltertuig dat geheiligd werd door het lijden van Mgr. Borde, bisschop van Tonkin. Want dat was zijn grote bezorgdheid: overal waar hij kwam de herinnering aan de martelie opzoeken. Toen hij te Marseille aankwam, had reeds een mooie kollektie relikwieën de weg naar St.-Pauwels gevonden.

Te Ars leest hij mis met de kelk en het gewaad waarvan de heilige pastoor Vianney zich bediend had, en hij zendt enige stropijltjes uit de slaapzak van de pastoor. Te Lyon ziet hij, tot zijn verbazing, reeds nieuwe aardappelen te koop. Men neemt de drie vrienden daar voor Pruisen en roept hen achterna: 'Geeft ons 5 miljard terug'. Als hij 't schrijft naar huis, voegt hij erbij:

‘Dat ze maar oppassen of dezen keer geven ze tien milliard’.

Marseille en de zee! Het weer was onstuimig; ‘de visschen zullen er goed mee varen,’ troostte Bermijn. Maar bij 't inschepen was de zee gaan liggen en 't ging in gladde vaart tot aan Port Saïd. Hij gaat er de barakken bekijken van de kosmopolitische bevolking: ‘allemaal meest om te liever mannekens die moeten gaan springen uit hun vaderland met bankroeten en diergelijke klodden op hun geweten.’ Verwonderd bezoekt hij het Arabisch kwartier: ‘dat zwarte volkje loopt daar in een soort van zak, met een lang kleed daarboven in alle kleuren van den regenboog. Maar zij hebben geen schaamte in hun geloof, veel min dan de kristenen, en bidden luidop God en Mahomet, zijn profeet.’

Hij vaart voorbij de woestijn ‘waar de Israëlieten veertig jaar in geweest zijn’, ziet de rots spuiten waaruit Mozes de bron deed springen, en wijst de plaats aan ‘waaromtrent God de zee in tweeën spleet om zijn volk droogvoets te laten doorgaan’.

Aan die woestijn brachten zij een ‘plaisirigen’ zaterdagavond door. De muzelmannen groetten hen vriendelijk, ‘met hun hand aan hun rood hoedje met een flosken op’. En in hun vriendschap zeiden ze iets dat leek op elm, selm, dzend. Bermijn beloonde vriendschap met vriendschap en zei hun een paar genegen woorden in het zuiverste Sint-Pauwels. Maar oppassen blijft de boodschap, want mocht ge een woord miszeggen, ‘ze zouden u gauw doen spartelen’.

Zij werden op bezoek verzocht door een ‘langen, sterken kerel, deftig van voorkomen, in militair kostuum: blauwe lastique broek en vest’. Een van de missionarissen gaf een sigaar cadeau en ‘zij trokken er per toer aan’. Bermijn prezenteerde hun zijn snuifdoos: ‘zij niesden als zotten’, en legden half verschrikt het zwarte poeier terug dat aan hun vingers was blijven plakken.

En de prentjes gaan per post naar St.-Pauwels: piramiden, woestijnzichten, Arabieren met ezels, ‘gelijk die laatste leelijke zijn er bijzonder veel’.

Zo geraken zij tot Aden waar het zo warm is dat ze moeilijk ademhalen, het vaderland van de zonneslag. Bermijn en zijn vrienden gaan aan land, om miswijn, hostiën en kaarsen. Vijf kwartier ver is het, en geen denken aan om het te voet af te stappen. ‘Wij kropen dan in een rijtuig, op de kanten open en boven bedekt. Het was mij 't rijtuigske... Twee der wielen waren een vinger dik, gelukkiglijk in ijzer. Met de klad Engelsch die ik ken maakten wij hun wijs dat wij bij de paters Capucienen moesten zijn, en ineens onze tilbori schoof vooruit.’ Zij zien alles wat een buitenlander verbluffen kan: kemels en schapen ‘met een vleeschkussen op hun hespen in plaats van een staart’.

Zo, door hitte en ongemak, vol bewondering voor al het nieuwe en onvermoede, komen ze tot Singapore. Dat begint reeds een beetje te lijken op het nieuwe vaderland waarop hij is afgekomen, want de Chinezen lopen er te allenkante met ‘staarten hair lang tot aan den grond’. En reeds vliegt de reputatie de Chinezen vooruit: het zijn, zo vertelt men, doortrapte deugnieten en te Hongkong stelen ze zo fijn, dat ze ‘'s avonds na negen uren niet meer op straat mogen’.

Te Saïgon worden ze afgehaald door twee missionarissen, ‘zij kwamen er voor als spoken, geel, zoo mager als hout, hun oogen diep in hun hoofd, het haar ten deele kwijt’. Het was daar al serpenten, hagedissen, ‘duistpooter’ dat de klok sloeg, en de tijgers vereerden de buurt met hun lieflijke aanwezigheid. Ook krokodillen zijn er en mieren en dazen. ‘Een Annamiet had een wedspel aangegaan dat hij voor 100 piasters hem 'nen nacht met zijn bloot lijf aan 'nen boom zou laten binden; het was nog geen tien uur als hij smeekte en bad om losgelaten te worden. Die goesting heeft 500 tot 1.000 frank te verdienen, dat hij hem hier maar “nen nacht komt laten bijten.”’

En van uit het veld van zijn toekomstige arbeid dringt het nieuws over de hongersnood tot hem door. Te Hongkong kreeg hij een brief uit Mongolië te lezen. Langs alle wegen lagen lijken,

uitgemergeld en zwart. Die werden minder en minder talrijk, naarmate de honger steeg en het lichaam van de doden dit van de levenden voedde. En ten slotte werd moordslag gepleegd voor het gruwelijke levensonderhoud; vaders verwurgden hun kinderen en kinderen verslonden hun moeders. Het klonk als een vreselijk welkom.

In harmonie hiermede brengt men hem naar de graven van de missionarissen te Hongkong. Alle talen spreken er op de grafstenen, uit alle landen heeft de goddelijke waanzin van het kruis de idealisten naar het oord van het offer gedreven.

Te Hongkong ook zag hij de eerste inlandse priester, en hij vond het ‘aardig’ die man met zijn haarstaart aan het altaar te zien staan.

In die stad ook lieten de drie Scheutisten hun portret maken; ze zouden niet lang nadien uiteengaan, en als missionarissen scheiden is het niet altijd tot weerziens. Wanneer Bermijn zijn portret naar huis zendt, zegt hij de mensen aldaar niet verwonderd te zijn dat hij er ‘flauwkens’ opstaat, want de verandering van klimaat heeft hem parten gespeeld in de darmen.

Te Tientsin aangekomen, vindt hij er de tyfus. Duizenden waren er reeds van gestorven en 't was nog maar een begin. En uit het binnenland kwamen er de akelige karavanen van hongerlijders heengevlucht. Met tachtigduizend waren ze binnengedrongen, en geen tienduizend waren er nog in leven. Dit was nog het beste deel van China!

Per huifkar en per schuit

Eindelijk moesten zij het binnenland intrekken.

Per huifkar zou de reis naar Peking gaan. Een echt luxe-tuig. ‘Men wordt er geslingerd en geslagen van alle kanten omdat men gedurig in straten rijdt - als men het straten noemen mag - waar dan dit wiel, dan dat weer een halven meter hooger staat;

dat is pof van hier en bots van daar, onze Chineesche priester is vol builen en met gekraakte leden bijna toegekomen.'

Zij zouden verder in China wel kunnen reizen per schuit, maar het duurt te lang en er zitten te veel beestjes in, want 'een Chinees zonder luizen dat ware geen Chinees. Zij vangen die in 't midden van de straten, zij schieten hun bovendingen uit en aan 't jagen zijn zij.'

Vooraleer verder te reizen begaat Bermijn zijn eerste grote onbeleefdheid: hij doet blootshoofds Mis. Maar hij leert vlug goede manieren, en de volgende morgen reeds staat hij aan het altaar 'met 'nen grooten vierkanten gekleurden hoed met twee lange binders aan, 'nen eersten vastenavondzothoed'.

Hij heeft ook reeds een nieuwe familienaam gekregen: MING heet hij, en de talloze bedelaars geven hem de eerbiedwaardige naam van 'grote, oude grootvader'.

Ondanks zijn verlangen om de nadere kennismaking met de beestjes tot later te verschuiven, moest het eerste deel van de reis per schuit ondernomen worden, want de mandarijnen hadden al de karren opgeëist. Zij vaarden door het land van de honger; lijken dreven mee het land in; honden namen hun bekomste van hen die aan de oever waren neergezonken. En zij die nog leefden vielen op hun knieën om toch wat eten. Zo duurde het tot in Peking waar oude, afgeleefde mensen, met een ledig eetschoteltje tussen de knieën, tevergeefs op hun naaste maaltijd zaten te wachten.

Zó schromelijk was dit alles, dat Bermijn er de ongelooflijke smerigheid van zijn schuit bij vergat. De twee vaarlui en de eigenaar van het tuig zagen er om te properder uit: 'men zou met hun kleeren wel tien keeren soep gekookt hebben; zo gauw er een oogenblik vrij was speelden zij hun bovenvest uit, en zij waren aan 't jagen, zij hadden goeden appetijt, zij speelden ze naar binnen. De drinkkoppen daar kon men binnen strepen doortrekken, zoo vuil waren zij; hadt gij het ongeluk van afkuischen te

spreken, dan kwamen zij af met een schoteldoek die wel een halve uur in den wind stonk.'

Voor het eerst maakte hij er kennis met de kost van de streek: varkensvlees, maar speciaal varkensvlees: 'hoe oud het was weet ik niet, maar het zweerd was op sommige plaatsen er van versleten, de smaak was precies geen kermissmaak en iederen keer dat er een brok door was dan zong men een Alleluia!'

Hij zou op die reis nog dikwijls alleluia zingen voor de genoten spijs. Hij werd er ook vergast op een soort van koekskens - Chinese koekskens -, waarnaar de mannen van de schuit met waterende monden keken: 'de eerste beten, van boven op, dat was nogal menschelijk, hoewel het een smaak was om te doen overgeven. Ja, maar van binnen voelde men dat er een groote brok brooddeeg in stak, plat, met heel veel vet doortrokken. Het was vet, inderdaad, vet van het fijnste dier volgens den Chineeschen smaak, hondenvet.'[1]

En zo met varkensvlees, hondevet-koeken en de rook van de kombuis trokken ze de rivier af. Een oud boerke stond op het veld te kappen met zijn hark, 'precies vader die in volle bezigheid was'. Plots lag hem St.-Pauwels voor de ogen en vriendelijk ontroerd stapte Bermijn tot bij het ventje, knikte, het ventje knikte en de schuit gleed verder.

Juist vooraleer hij uit zijn schuit stapte om zijn huifkar te bestijgen, kwam een Chinees oorlogsschip voorbij: een schuit met een kanon op, en de soldaten met een opschrift op hun rug dat 'moed' betekent, 'want als er te vechten is hebben zij subiet moed en dapperheid op den rug, zij loopen bij de eerste scheuten weg.'

1 Hier werd de onervarenheid van de jonge missionaris beetgenomen: men kookt in China niet met hondevet. De koekskens waren waarschijnlijk met lijnolie gereedgemaakt; hun smaak is voor Europese tongen tamelijk vreemd (L. D.).

Eindelijk klauterde hij op de vermaarde kar, die hem in een vijftal uren naar Peking zou brengen.

In die kar moet ge op uw kleermakers zitten en gelaten van links naar rechts botsen over alle putten en stenen; de schokken vatten u rechtstreeks, want er zijn geen veren om ze te breken. Nu, 't ging nogal redelijk zolang ze buiten Peking bleven. Ze waren er zonder dat hij 't merkte: want Peking, dat begon met een rijtje lemen huisjes. Maar 't was toch Peking en Bermijns hart sprong op van vreugde, hoger nog dan de sprongen van zijn huifkar. Lang duren zou de blijdschap niet, want nauwelijks waren ze in de stad of ze kregen de volle genieting van een Chinese geplaveide baan. ‘Die baan was gelegd met arduinen van een meter lang en een halven meter breed. Alle vijf voet was er zoo een halve arduin verdwenen en als de kar daar insloeg, in die holen, dan draaide gansch uw lichaam.’

Maar ook hieraan kwam een einde, en half geradbraakt landde hij aan in het huis van de missionarissen. Het eerste nieuws luidde er: in Korea waren drie missionarissen onthoofd.

Tyfus, hongersnood, marteling! welkom, Bermijn!

Peking, de geurige

De moed ging niet liggen. Hij praatte opgewekt met de konfraters en ging een toertje doen door de hoofdstad van het rijk dat, volgens zijn hemelse zonen, als wereld geschapen is met de rest errond.

Van de eigenaardige straten van de stad had hij, in zijn huifkar, een proefje gekregen. Maar nog een andere specialiteit hebben die beroemde Chinese wegen van de hoofdstad. ‘Langs iederen kant van die straat hebt gij grachten liggen die vol zijn met wat men vindt in de beirputten. Met dat vriendelijk likeur worden in den zomer, in de hitte, de straten eens besproeid. Ge kunt denken dat de stad dan een oprechten rozengeur heeft. De

straten zijn gevuld met karren, volk, benden kemels, muilezels en hier en daar een verken dat zijn nooddruft komt nemen. Langsheen de huizen ziet men den een aan 't smoren, den anderen aan het thee drinken, anderen laten zich het hoofd scheren, anderen nog zitten aan het wild jagen in hun vesten.'

In al dat vuil en dat vervallen geknutsel staan de keizerlijke gebouwen. Die zijn hieraan herkenbaar dat zij vuiler en meer vervallen zijn dan het overige. Trouwens, het was geen gemakkelijk stieltje daar keizer te zijn: 'alle dagen moet hij om drie uur opstaan, zijn eten is door de wetten bepaald van den eersten dag tot den laatsten van het jaar... Alle dagen b.v. moet hij een groote portie look nemen; de look is een soort van porei en het stinkt veel meer.'

Twee dagen had Bermijn te Peking uitgerust en hij was blij dat hij verder mocht trekken, dichter bij de arbeid. Na de schuit en de huifkar zou hij het met de muilezels proberen. Solemneel en traagjes reed de stoet door de vermaarde straten van Peking, de geurige. 'Verbeeld u aan het hoofd van den stoet een man met soutane en een grooten witten hoed, een klein paraplu breed, majestueus gezeten op 'nen hoogen muilezel, daarachter twee muilezels die den kop van een rijtuig dragen, de eene muilezel trekt, de andere stoot, want er zijn tremen van achter en van voor. In den kop van het rijtuig daar ligt een tweede soutaneman lang uitgestrekt ofwel zit hij op zijn kleermakers'.

De mensen stonden hen aan te gapen langs de weg waarover een scherpe wind ging, vol kleine steentjes die het bloed uit het aangezicht rukten. Hoe verder zij van Peking kwamen, hoe duidelijker de hongersnood zichtbaar was. Honden liepen over de baan met stukken lijken en waar iemand gevallen was in de laatste hongerkramp stond er een troepje volk gereed om hem uit te stropen.

In de zoete inval

Ze kwamen aan hun eerste halte: het arme, heidense volk vervloekte en verwenste hen. Maar Bermijn ging er recht voor staan, keek eens vierkant in hun ogen en zij dropen af.

Daar kon Bermijn die enige originaliteit van de Chinese herbergen bewonderen. Hij zag er het Chinese bed, de *k'ang,* een soort oven waarin 's winters gestookt wordt. Daar kunt ge dan gaan opliggen en u bedekken met wat ge zelf hebt meegebracht. Boven u is een plafonneerwerk van papier of matten waar soms zo verwoede ‘ratten-oorlogen’ zijn, dat ze op de k'ang worden uitgevochten. Als ge op de k'ang ligt en eens even inspektie houdt van het uitzicht der dingen, dan ziet ge aan de muur het beeld van de god van welvarendheid, met dikke buik zoals bij zijn funktie past.

Op veel welvarendheid kan die god zijn slaperige, luie oogskes niet laten rusten: kleur en geur van de allergemeenste kwaliteit. In de muren houden de wandluizen verblijf en onder de mat van de k'ang zitten de ‘bijblijvers’.

Ge bestelt een maaltijd. De man, die de orders heeft in ontvangst genomen, begint een liedje te zingen: dat bericht aan de kok wat de klant begeert. Dat is de Chinese manier om ‘deux bocks, deux!’ te roepen. En terwijl ge bezig zijt met binnen te slikken, komt iedereen rondom u staan. Dat is beleefd; dat toont de belangstelling van het geachte publiek voor uw maag, want de maag is de grondslag der Chinese beleefdheid. Als een zonneklopper een konfrater ontmoet die rammelt van de honger, dan vraagt hij zeer hoffelijk: ‘Hebt ge smakelijk gegeten,’ en dan antwoordt de holle hongerrammelaar: ‘Ja, ik dank u, ik heb zeer smakelijk gegeten’.

Als gij nu het toebereide vogeltjeszaad onder de beleefde belangstelling van een dozijn riekende en krabbende herberggenoten hebt binnengespeeld, kruipt ge op de slaapoven. ‘Ja maar, ter-

wijl ge goesting hebt om te slapen zijn er twintig reizigers rond u die goesting hebben om nog een pijpken te roken, andere om nog te klappen en te lawijten. Tegen dat alles gerust gaat zijn, wordt ge gewaar dat uw slaapgeburen niet alleen gekomen zijn... en zoo gaat gewoonlijk de gansche nacht door zonder slapen'.

's Anderendaags ging de weg voort, tussen de bergen, in een vallei waarin de tijd de uitgebrokkelde rotsruggen had gezaaid. Zo reisden zij van steen tot steen, tien uur per dag. Aandachtig en met gespannen zenuwen, want een verkeerde stap kon duur te staan komen. En eindelijk, juist toen Bermijn voor de eerste maal en zonder veel erg van zijn muilezel getuimeld was, werden ze opgewacht door de afgezanten van Siwantze, waar hij met ontroering oude en trouwe vrienden weerzag.

'Deur der wetenschap'

Ze trokken als triomfators het dorp binnen, onder 't gebulder van het kanon en het lawaai van de muziek.

Een grote, rode, ver-afhangende paraplu op een lange stok sloot de stoet. 'Dat is een curieus muziek, men moet minstens vijftien jaar in China zijn om er het aangename van te smaken: eenige soorten van harpen, violen en wat bellekens en stokken, een groote houten pot met een vel overdekt, gedragen door drie man, die dient voor grosse-caisse en twee schelen nog, daarmede hebt gij het muziek van Siwantze, het vermaardste, als 't u belieft, van heel China, somwijlen moeten zij gaan spelen twintig uur ver!...

... Eens in het dorp was het hun niet meer genoeg de bergen met het kanon te doen daveren, met honderden fuseekens en geweren werden gedurig afgeschoten, het was waarlijk om iemand dood te maken. Hoe meer geschut, hoe schooner feest in China'.

Bermijn ging aan het altaar zijn vreugde uitwenen. Hij die nooit over zichzelf weende, kon zijn tranen niet weerhouden nu

hij zo dicht gekomen was bij de arbeid en het offer, in dit arme, woeste dorp waar de zieke bisschop hem ontving op een stenen bed, in een lemen spelonk.

Te Siwantze verbleef hij enige tijd vooraleer naar Poro Balgason te reizen, waar zijn bestemming lag. Hij had er definitief zijn naam gekregen: Ming yu tcheng. ‘Het eerste betekent: deur der wetenschap en ander dergelijke groote dingen; het tweede beteekent het fijnste edelgesteente en het derde voegt er bij dat het een schoon gesteente is en dat de zon behagen heeft er zich in te komen spiegelen.’

Een fameuze kerel

Hij verbleef enkele dagen in gezelschap van pater Verlinden, die enige tijd vóór hem zou afreizen en hem ginder aankondigen. Een fameuze kerel was die vroegere onderpastoor van St.-Jans-Molenbeek, en Bermijn had er zijn vreugde aan om hem uit te vragen over zijn tochten.

Vijfentwintig dagen was hij op reis, door graspleinen zonder einde. Hij deed een ketelke eten mede, schoot onderweg al eens een patrijs en als het heet was, reisde hij 's nachts en sliep overdag. ‘Die spreuk van Verlinden verstaat hier iedereen, dat wil zeggen: dag en nacht doorreizen. Want 's morgens vindt hij dat het binst den dag niet heet zal worden en, volgens hem, wordt het van heel den dag niet heet... en dit duurt zoolang tot eindelijk zijn paard niet meer vooruit wil gaan. Dan rolt hij zich in een wolvenvel, bindt zijn paard met de lijn aan de hand en dan aan 't ronken dat de vallei weergalmt. Het is waarlijk bijna niet te gelooven hoe die mensch zich kan vermoeien. De missionarissen van Hiuen hoa fou vertellen ons dat hij daar ook eens was aangekomen na twee dagen en een nacht reizen bijna zonder eten en slapen. Op het zeggen van de missionarissen ging hij dien avond nogal vroeg naar zijn slaapvertrek. 's Anderendaags morgens, vol-

gens hij gevraagd had, zou men hem oproepen. Jamaar, daar was geen Verlinden die antwoordde; op den duur vreezende dat er misschien iets voorgevallen was deed men de deur open... en hoe vond men Verlinden daar? Op zijn knieën voor zijn steenen bed zat hij met het hoofd op den arm, gansch aangekleed, te ronken dat het een plezier was. Men zegde hem dat dit nu toch geen manier van rusten was. "Ja, antwoordde hij, wanneer ik op reis ben slaap ik zoo altijd, want den eenen dag heeft men een bed, den anderen niet en als men dan de gelegenheid waarneemt van in een bed te slapen en 's anderendaags er weerom geen heeft, dan vaart het te veel."

Het is een ijzeren man. In 't begin van den winter heeft hij acht dagen geleefd met onkruid. In zijn streek was de armoe zoo groot dat hij geen kopken haver kon krijgen'.

Ja, een fameuze kerel was die Verlinden, maar even fameus was Bermijn, - en het staal zat bij hem meer al binnen.

Met ijs in de baard

Intussen was het oktober geworden.

Reeds had Bermijn bollekes ijs in zijn baard hangen.

De winter kondigde zijn komst aan, de schrikkelijke winter van Mongolië. Dan wordt het speeksel ijs vooraleer het de grond bereikt, dan plakt de kelk gedurende de mis aan de bloedige lippen. En door die winter moest Bermijn zijn eerste missiereis ondernemen.

Pater Steenackers was van Poro Balgason gekomen om hem te halen. Als alles wel verliep , zouden ze op vijfentwintig dagen ter bestemming zijn. De koffers stonden ingepakt, Bermijn was vol ongeduld en moed: dat was nu voorgoed Mongolië. Hij verwittigde zijn ouders dat ze niet ongerust mochten zijn, als de brieven niet regelmatig aankwamen, 'want de weg was heel gevaarlijk en het zou wel kunnen voorvallen dat de man die onze

brieven draagt onderweg sterft of vermoordt wordt'; in elk geval, zij droegen een revolver mee.

Twee dagen vóór Allerheiligen begon de tocht. De koude beet hard, maar ze zaten in hun kleren als boorlingen in de luiers. Over rivier, over berg en dal, tot aan de stad Kalgan. De ingang tot dit edel verblijf moest geschieden door een hol van twee meter breedte, 'en alles wat door die poort naar beneden komt rolt zo rap als de bliksem de diepte in. Karren in gruis, man en paard omver en al zulke vodden dat is hier dagelijksch brood.' Toen zij daar kwamen, versperde een onafzienbare bende kemels de toegang. 'Ik dacht bij mijn eigen dat het zooveel moeite niet kostte om de stadspoorten van St. Pauwels binnen te trekken.'

's Anderendaags verder op. Hij zat op Rossinante, zijn paard. Was me dat een naam voor het paard waarop een Bermijn zat. Een braaf beest, maar lui. 'Ik heb er meer dan eens mijnen arm op moe geslagen.' Zo kwamen ze, op zijn Rossinantes, door de bergen heen op de hoogvlakte. Schraal en zandig en waar de mensen bouwland aan de woestenij ontworsteld hadden, kwam het zand aanstormen en bevestigde zijn heerschappij.

De derde dag trokken ze voorbij de plaats, waar pater Verlinden leven om leven gevochten had met zes bandieten. 'Sla de oude grootvader dood,' riep het hoofd van de bende. Maar de oude grootvader sloeg er zo woest op los, dat de kerels op de loop gingen.

Buiten de dorpen geen enkel huis. Hier en daar een hol waarin de bedelaars en rovers slaapgelegenheid vinden. Nu moesten ze over een houtachtige moerasvlakte, de paarden bleven in kwelmputten en dolagen steken. Dan wederom naar de bergen toe; de as van de kar brak, de paarden stonden machteloos vóór een berg. Eindelijk werd Eul-cheu-san-hoa bereikt, waar de zusterkes van de H. Kindsheid zich over hun maag ontfermden.

Weer verder onderweg kwam hun een Mongool toegereden. Hij bracht nieuws van Poro Balgason en pater Verlinden. Alles

was er in orde. Wel had de koning soldaten gezonden om de kristenen te verjagen, die er onder toezicht van de missionaris een kerkske bouwden; nu, voor soldaten was pater Verlinden absoluut niet bang. Maar de kristenen waren van schrik weggelopen en pater Verlinden zat alleen te werken aan de kerk. ‘Als gij mijn volk komt verjagen, zegt hij, moet gij zelf hun werk maar doen.’ En op dat zeggen grijpt hij de soldaten bij de benen en trekt ze van hun paard, steekt hun het instrument in de handen, doet ze werken dat ze zweten tot er enige kristenen teruggekomen zijn om hun plaats te hernemen.

Nog een asbreuk. Terwijl een man naar het bijgelegen dorp om ersatz reed, werd de tent opgeslagen. En na een nacht van schrikkelijke koude, de walm van het vuur waarop de tee werd gekookt: met het hoofd in een zak werd het ontbijt afgewacht. Zo kwamen zij aan de Ts'ao ti, de grote Mongoolse vlakte, honderd uur wijd.

Daar was de wind de vijand; die sneed dwars door de klederen en gooide het fijne, koude zand in het gezicht. En toch heeft de Mongool die troosteloosheid niet ontvlucht. Uren van elkaar liggen de lage tenten, verzonken in de eenzaamheid. ‘Wij namen hier de gelegenheid te baat om er een schaap te koopen; het vleesch in den winter blijft hier altijd bevroren. Altijd haver en vogelzaad verveelt op den duur, wat vleesch moet er zijn. Onze Chineezen slachtten het terstond en aten zooveel van de darmen dat zij 's anderendaags 's morgens geen eten konden bekijken.’ En zo, van morgen tot avond, met de harde vriesgrond onder hen en de stijve onverbiddelijke hemel boven hun hoofd, werd de woestenij doortrokken en stonden zij aan de poorten van Kwei hwa tch'eng.

Daar was het volk zeer bitter voor de Europeanen. Pater Verlinden was de eerste die er in volle dag durfde doorrijden. Vermaledijdingen, met hele litanies, kreeg hij naar het hoofd, maar dat bleef bij Verlinden in de koude kleren zitten. De kemels stonden er, gekocht, bepakt en beladen en vandaar uit ging het

naar Paotou. Daar moesten de missionarissen een kudde koeien kopen en ze naar Poro Balgason drijven waar de hongersnood nog steeds heerste. De taak was zwaar en Bermijn schreef naar huis: ‘Ons Heer sta ons bij, want ik geloof dat het geen lachspel zal zijn met die bende koeien te reizen. Gras zoeken in de woestijn en water, ze achterna zitten als zij gaan loopen, 's nachts er op waken. Hetgeen ons veel zal versterken is het onuitsprekelijk goed dat wij ginder met die beesten zullen doen.’

Neen, een lachspel was het niet, zoals wij dadelijk zullen zien.

De tocht met de koeien

Hier begint nu het eigenlijke missieleven van pater Bermijn.

Pas aangekomen te Paotou viel zijn reisgezel, pater Steenackers, ziek. De koude was hem in het lijf gekropen en hij lag als stijfgevroren te bed; van het buitenslapen in de Mongoolse vlakte had hij reuma opgedaan, de ziekte van de missionaris in Mongolië. Dat nestelt rond de knoken en de kou van de Mongoolse ijsnachten gaat er nooit weer uit.

De jonge Bermijn stond dus gans alleen voor de taak. Hoe hij het klaar kreeg, is haast onbegrijpelijk, maar hij liep, sprak met handen en voeten en bracht alles in orde. Hij zocht een huis waar zijn zieke reisgenoot kon uitrusten en verzorgd worden; daarna ging hij op zoek naar een plaats waar de dertig kemels gras en water vonden en waar zij in veiligheid de afreis konden verbeiden. En eindelijk trok hij op de aankoop uit van meer dan honderd koeien. Niemand wilde zaken doen met de Westerse duivel, tot hij eindelijk bij een mohammedaan aanlandde. Die man beoefende als amateur het baanstropersbedrijf en vond noch in zijn godsdienstige opinie, noch in zijn dagelijkse geplogenheden meer redenen tot vijandschap tegen een Europeaan dan tegen een Chinees. Mits een fatsoenlijk profijt makelde hij het koopje van de

kudde en gaf, als toemaatje, enige wenken uit zijn ondervinding van de baan ten beste.

Intussen was pater Steenackers wat bijgekomen, maar aan doorreizen viel niet te denken. Blijven wachten was ook niet doenlijk: de beesten hadden weinig en slecht eten rond de stad en vielen zienderogen af. Bleef het zo voortgaan, dan werden zij onbekwaam om de harde reis door de woestijn te doorstaan. Bermijn zou dus alleen de tocht wagen. Er was juist een koopman die ook met beesten door de woestijn moest en, om wachters uit te sparen, vroeg Bermijn hem of hij zijn koeien mee mocht drijven.

Maar 's avonds vóór de dag van de afreis liep het gerucht, dat benden baanstropers in de omtrek rondzwierven om de kudden af te loeren. Men zegde zelfs dat de mohammedaan de koeien voor pater Bermijn had gekocht om ze aan zijn vrienden in de hand te spelen. Heel de streek wist dat de Europeaan met een kudde op reis ging en dat men hem een poets zou bakken. De koopman liet dadelijk weten dat hij niet samen wilde reizen met Bermijn, want dat zijn koeien met de andere zouden gestolen worden.

Op het laatste ogenblik kwam de mohammedaan met drie geloofsgenoten af: koeiendrijvers, zegde hij. Daarbij kwamen nog een kristelijk katechumeen, een kristen van Paotou en een heiden van dezelfde stad. Vooraleer te vertrekken riep Bermijn zijn volk bijeen en met verschrikkelijke gebaren en veel gerucht van poum! poum! legde hij hun uit hoeveel mannen hij, op een paar ogenblikken, kon van kant maken. Met koninklijk gebaar voegde hij erbij tot zijn Mongoolse katechumeen: ‘als hij een baanstroper op heeterdaad van diefstal omverschoot, mocht hij de beste koe van heel de kudde uitkiezen.’

De koeien werden vooruitgedreven, en een paar uren nadien trok Bermijn met de helft van zijn gevolg de stad uit. Dat geschiedde in volle staatsie, want nadat de mohammedaan van

Bermijns schrikkelijke taal gehoord had, stelde hij voor zelf met een paar kameraden mee te reizen, totdat het grootste gevaar voorbij was. Aangenomen. En daar reden ze de poort van Paotou uit, met de sabel aan de zijde. Bermijn reed te midden, de kemelleiders gingen vooruit met geweren op hun rug, en de stoet werd gesloten door twee gewapende mohammedanen. Als 't getier wat te hevig was naar zijn zin, lei Bermijn zijn hand op de sabel en keek om met een wreed gezicht: alles viel ineens stil.

Aldra heeft de woestijn de karavaan opgenomen. Ze komt vooruit door zand en spichtig heidegras; na een uur of twee staat ze voor de Gele Stroom. Die was toegevrozen, voeten dik, en veilig onder mens en dier, en zo druk wordt erover gereden dat op vele plaatsen haast geen ijs zichtbaar is. Eens de stroom over, strekken de graspleinen zich uit tot in het oneindige. Bermijn reed vooruit om een gunstige kampeerplaats op te zoeken, met goed gras en water, en waar de tent kon worden opgeslagen.

Dat viel mee, die eerste keer. Maar met het volk ging het absoluut niet. Wat met hem meetoog, was een kollektie van domme kwaadwilligen. Eerst kwamen de kemels aan; de drijvers sloegen een praatje ondereen en lieten Bermijn in nesten met zijn tent. Onderwijl kwamen de koeien: de koeiendrijvers liepen niet om een gat te boren in het ijs en om hun dieren te drenken: vuurke stoken en eten interesseerde hun veel meer. Gelukkig staken de Mongoolse katechumeen en de Chinese kristen een handje toe, zodat alles in orde kwam.

Ze waren gelegerd in de nabijheid van een paar huizen en dat is steeds een gevaarlijke plaats voor het vee. Dat werd in een soort van omheining gedreven en de veehoeders, mohammedanen vooraan, trokken uit op zoek naar een herberg om te vernachten. Bermijn zou met de heiden een halve nacht waken, de katechumeen en de kristen zouden de andere beurt nemen.

Toen zijn rustuur gekomen was, legde Bermijn zich op twee pakken wat te slapen. Tenminste, hij gebaarde te slapen. En toen

hij zo een tijdje stilgelegen had en gesnorkt, dat de natuur er haar rechten niet bij verloor, sloop een van de koeienwachters naar binnen en vroeg aan de heidense Chinees of er nog geschut in de tent was. ‘Ja,’ was 't antwoord, ‘hij heeft nog zes schoten rond zijn hals.’ Want de kerels wisten dat het geld voor de missie in een van de kisten stak. Bermijn snorkte door, keerde zich, zuchtte en werd na een paar minuten wakker. ‘'k Ga eens op ronde,’ zei hij tot de Chinees, ‘slaap maar gerust, en als er onraad is, zal ik ze wel klein krijgen.’ En hij keek vreselijk en stapte buiten als een die 't al omver gaat schieten.

Buiten lag de kristelijke Chinees te slapen op zijn sabel, maar een eindeke verder zat de Mongoolse katechumeen te loeren, zo wakker als een vink en zo stil als luisterde hij naar de kou die kraakte in de lucht. Zo verliep de nacht en toen de koude, rode morgen over de woestijn ging, werd de karavaan terug in gang gestoken.

Aanstonds merkte Bermijn dat de mohammedanen al deden wat ze konden, om het tellen van de beesten onmogelijk te maken. Ze joegen ze uiteen naar alle richtingen. Bermijn riep en tierde, maar zij trokken zo'n onnozel gezicht van ‘wat wil die vent’, dat hij inzag dat het al verloren was geschreeuwd.

Na een paar uren van die komedie geraakten zij uit het grasland in volle zandwoestijn. Soms schoten de beesten er tot aan de knieën in; altijd verlei het zand zich, in duinen en diepten, fijn, wit, met schone vegen in van de wind. Altijd maar zand, knersend, droog en koud. En als het opgejaagd werd over het gezicht, sloeg het aan vol logge, zware, onnoemlijke koude. Van tijd tot tijd bleekten een schedel of de zware knoken van een dier op uit de effenheid. De dood was hier dikwijls langs geweest.

Ze trappelden voort, zich losrukkend, plonsend. Tot de ijswind opzette en zijn scherpte doorprikkelde met de naalden van het opgejaagde zand. Altijd kwam het aanstormen, met eentonig geweld, de koppen van de dieren verdwenen in de zandnevels

en alle geluid stierf weg in het zoeven van de storm. Van tijd tot tijd stootte het paard tegen de schoft van een koe, tegen het traagzaam vooruitmalende achterwerk van een kemel. Uur na uur, middag, valavond. Dan voelde men weer gras onder de voeten en alleen de wind joeg nog tegen hen op, als 't ware de klare, doorzichtige adem van het ijs.

Toen ze afstegen, lag het zand in een gele harde laag op gezicht en kleren. Van de ogen der kemels hingen kleverige lodders bevrozen slijk, en waar de adem gegaan had over baard of bovenkleed was het al ijskegels en verstijfde modder.

Zo ging de reis voort, door zand, door gras, altijd in hardvochtige koude. 's Avonds angst voor de nacht, waarin het vee een gemakkelijke prooi was; 's morgens ergernis over het in orde brengen van de karavaan. Tot zij, op een namiddag, op een grasplein waar de aarden hut van een Mongool al het oneindige van de eenzaamheid deed uitkomen, de fameuze Chinese koopman met zijn koeien aantroffen.

De man liep over van beleefdheid, alle vijf woorden klonk er een *Ming* of een *Pou lai la* en zijn stem zong in alle tonen van de vriendelijkheid. Daarbij keek hij met eigenaardige lieflijkheid: de mohammedanen hadden hem vroeger een oog uitgestoken ‘en wacht u van de geteekenden, zegde grootmoeder zaliger.’ Meteen waren de mohammedanen ook biezonder gedienstig en inschikkelijk geworden... en een uur nadien kwamen ze, met betuiging van hun leedwezen, aanmelden dat er twee koeien te kort waren.

Bermijn twijfelde er geen ogenblik aan dat de dieren de stad van herkomst niet verlaten hadden. Hij keek hen heel onverschillig aan en zei dat hij een proces zou aandoen aan de plaats waar de koeien gekampeerd hadden; hun verslagenheid bewees dat hij juist geraden had.

Intussen had hij de Chinese koopman bij zijn woord gevat: de koeien mochten te zamen lopen. Maar nauwelijks had hij 't ge-

zegd of iedereen trok eruit. Brullen hielp niet en de koopman was met geen ogen te zien. Bermijn stond helemaal alleen met zijn koeien. ‘En terwijl dit allemaal aan gang was, kalfde er een koe, 't was mij toch zoo bitter koud, en waar moest ik met mijn kalfke blijven,’ schreef hij naar huis. Want in al die miserie sprak het hart van de buitenjongen.

Hij joeg dus zijn beesten zoveel mogelijk bijeen in de nabijheid van zijn tent en toen hij daar binnenkwam, ondervond hij dat de Chinees die gewoonlijk voor het eten zorgde, met volle potten van het tarwemeel, de lekkernij van het proviand, had geschept en daarmee was gaan trakteren voor jan en alleman...

Daar zat Bermijn in zijn tent, en zijn gedachten overvlogen heel zijn miserie. Wat hem meest pijnigde, was de angst voor wat hem was toevertrouwd: het voedsel voor zijn kristenen, het lokmiddel tot de bekering van zovele heidenen. De droefheid is zoals de rimpels in het water: die rillen voort, altijd verder. En zo omvatten Bermijns gedachten al dat andere, dat menselijk verdriet dat de jonge missionaris aanvalt in de uren van verlatenheid: het heimwee. Hij zag zijn rustig dorp, traagzaam levend tussen kerk en haardvuur, met de bekende gezichten die met heel zijn leven waren samengegroeid. Nu zat de jongen van Sint-Pauwels, amper een paar maand in het duivelsland, te midden van miljoenen mensen die zijn geloof met misprijzen en schelden voorbijgingen. Geen kerktorens stonden er aan de horizon, maar vunzige tempels waarvan de duivelskoppen u tegengrijnsden. En zoals Gezelle greep Bermijn naar zijn brevier. Verloren in de woestenij van natuur en mensen, zocht hij zijn troost in het levende woord. Alles wat hij in zijn officie las, scheen toepasselijk op zijn ellende, ‘In deze ellendige woestijn waar noch weg noch water te vinden is, heeft mijn ziel dorst naar U, o Heer.’ Zijn gedachten gingen naar de anderen thuis, die baden voor hem en dachten aan hem, en hij voelde de kracht van hun zielsverlangen het zijne verster-

ken. Verfrist en opgewekt richtte hij zich op en begon te overleggen wat hem te doen stond.

Hij had vernomen dat er in de buurt Mongoolse koewachters woonden. Mongolen zijn doorgaans trouwe bedienden. Hij nam een plots besluit: 's morgens kregen al zijn Chinezen en mohammedanen hun ‘congé’. Ze waren er zodanig paf van dat zij er stom van bleven. En hij voegde erbij dat zij voorzeker ongeveer de plaats wisten waar de twee vermiste koeien waren achtergebleven, en dat zijn konfrater te Paotou de mandarijn wel zou zeggen waar ze moesten zoeken.

Ze dropen af, zonder te bekomen van hun verbazing.

Zijn Mongoolse katechumeen was onmiddellijk uitgereden om Mongoolse veedrijvers aan te werven. Die kwamen ook af, maar toen zij een kwartier met de Chinese koopman gepraat hadden, waren zij onhandelbaar voor het regelen van het loon. Maar ten slotte wist de katechumeen ze te bepraten en als trouwe mannen trokken zij mee.

De reis ging voorspoedig en ordelijk: de twee koeien werden terugbezorgd, en op de tiende dag haalde pater Steenackers, die intussen hersteld was, hem in en wenste hem een zalige kerstdag. Na drie dagen kwam de hele karavaan behouden aan te Poro Balgason.

Dat was 't begin van Bermijns apostolaat.

II
Het apostolaat in Ortos

Ortosland, het onbarmhartige

In het land der Ortos, bij de Mongolen die leven tussen de Gele Stroom en de grote muur, zou Bermijn de zevenendertig jaren van zijn missieleven slijten.

Een Waasland is het niet. Het behoort tot dat strenge Mongolië, broeder van de Tibet, waar de zon en het ijs beurtelings regeren in onbarmhartigheid. Zand, zandheuvels, en daarna gras en nog gras; vlakten en rotsen, steil, met kloven en diepe valleien.

Daar leeft de Mongool onder de tent. Hij reist mee met zijn vee, nooit vermoeid, zonder wrok tegen zon of winter. De wind en het gehuil van de wolven, de stilte van de sneeuw zijn gezelschap voor hem. De Mongool draagt in zich duizende jaren van eenzaamheid, berustend in de kracht van de elementen, gekromd onder de schrik van zijn geloof, dat opstaart naar de geheimzinnig lachende, in zichzelf kijkende god 'die opbloeit uit het hart van de lotusbloem'.

De Mongool kent de waarde van de tent. En ziet hij een vreemdeling klauteren door de steppe, dan rijdt hij hem tegemoet en zijn breed gezicht wordt nog breder in zijn glimlach. Hij vraagt

of de reis goed verloopt en waar hij heen wil, biedt tee aan waarin vettige boter gesmolten is. Hij heeft de deugd van het woestijnvolk: de gastvrijheid.

Hard als zijn rotsen is de Mongool. Geen koude breekt hem: de bevrozen grond is zijn bed. Eens te paard is hij niet te vermoeien, dan telt geen afstand en geen berg, geen zandwoestijn.

Bij dit volk werd Bermijn gezonden.

Niet lang nog was de streek door de missionarissen bewerkt: wel was in 1844 de grote ontdekkingsreiziger pater Huc er doorgetrokken, maar hij had er geen kristenen gevonden en er ook geen nagelaten.

In 1874 kwamen twee paters, De Vos en Verlinden, er aan. Zij hadden, een ogenblik nadat zij een kleine kijfpartij hielden om de eentonigheid eruit te houden, besloten aan Mgr. Bax, apostolisch vikaris voor Mongolië, voor te stellen het evangelizeren van Ortos te mogen beginnen. De toestemming werd gegeven en in februari 1874 trokken zij op, onder geleide van de oude gids die dertig jaar tevoren pater Huc had gebracht in streken waar een Europeaan nooit de voet had gezet.

Na een tocht van 150 uur kwamen ze aan een heuvel met gele bloemen bewassen. Zij vonden er een veertigtal kristelijke Chinese familiën, die aan vroegere vervolgingen waren ontsnapt. Na een verblijf van drie maand aldaar oordeelden de beide paters dat er toekomst was in de streek, en pater De Vos keerde terug naar Mgr. Bax om nieuwe krachten te halen. Hij kwam weer met vier missionarissen. Die werkers van het allereerste uur heetten: Cuissart, Janssen, Hendrickx en Steenackers. Daar splitsten zij zich in twee groepen. Pater Cuissart en Steenackers gingen mee met pater De Vos naar de heuvel met gele bloemen, de anderen gingen naar het koninkrijk Djoungar, hogerop gelegen.

‘Toen wij eenige dagen later, aldus schrijft pater Steenackers, op het ijs de reusachtige grensrivier der Ortos overtrokken, belovend ons best te doen om gansch het bondgenootschap dier zeven

vorstendommen[1] voor Christus te winnen, hief pater Janssen, van geestdrift opgetogen, maar valsch zingend als een kater, plechtig den lofzang *In exitu Israel* aan en niet min opgewekt antwoordden wij: *Non nobis domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.*'

Op kerstdag werd voor de eerste maal een plechtige kerstmis opgedragen in die woeste bergen, en klonk er het *Adeste Fideles.*

In het hartje van de winter ging de reis voort door de eenzame streken van Ortos. Dagmarchen van 8 tot 10 uur, op de grond slapen onder hun tent, om 2 uur 's nachts optrekken na een ontbijt met vervrozen brood. Zo kwamen ze aan de lemen hut waar pater Verlinden, de ijzeren man, vier maand moederziel alleen had gewoond. En de jonge geestdriftige missionarissen keken met ontroering op naar de gespierde, vergrijsde voorvechter, die alleen tranen vond van geluk omdat de arbeid nu verzekerd was.

Hij had het er niet onder de markt gehad tijdens zijn verblijf. Mandarijnen hadden tegen hem gestookt en op zekere dag werden de twee voornaamste kristenen geboeid, bont en blauw geslagen en weggesleept. Men loopt huilend en jammerend naar vader Verlinden die een groot kruis slaat, zich opricht en de spieren spant en te vierklauwe naar het tribunaal rijdt... niet naar, maar in het gerechtshof rijdt hij binnen en brult zijn bevelen uit. Hij duwt de rechter zijn paspoort in de hand en roept: 'Lees mij dat eens, manneken.' De rechter, ongeleerd als een ridder uit de middeleeuwen, gebaart dat hij het papier leest, geeft het bevend terug en doet de kerkerdeur ontgrendelen.

Zo ging de eerste missionaris van Ortos te werk, op 120 uur afstand van de naaste konfrater.

1 Het Ortosgebied was verdeeld in zeven vorstendommen. Aan 't hoofd van elk stond een koning, die het oppergezag van Peking erkende.

De grijze stad

Maar op de heuvel met de gele bloemen bleven de baanbrekers niet zitten: zij trokken verder het land der Ortos in en kwamen zich vestigen in de vlakte van Poro Balgason, de grijze stad.

Een stad was er geweest, eeuwen geleden. Van in de verte zag men haar reusachtige grijze wallen, waarin geen levende ziel huisde. En naar de oude puinenstad werd heel de uitgestrekte vlakte genoemd.

Zuidwaarts een zee van zand, met heuvels beweeglijk als golven. Noordwaarts een streek met heesters op de bermen, en hier en daar een grazige oaze. Daartussen de vlakte, vrij en open voor de adem van de Mongoolse lucht. Ruimte, eenzaamheid, en op de achtergrond de grijze puinen van de stad, die vernield werd men weet niet wanneer, noch waarom, noch door wie.

De vlakte zelf was verwoest door de mohammedanen: die waren, in de jaren zestig, plots in hun furie geschoten en hadden alles neergesabeld wat op de weg van hun optocht stond. Na hun doortocht in de Ili-vallei bleven er van de twee miljoen slechts honderdveertigduizend mensen over. In de Ortos herkenden de missionarissen jaren nadien de plaats waar de Mongoolse tenten hadden gestaan, aan de beenderen die bleekten in de zon.

Pater Bermijn kwam er aan, toen het nieuwe leven er met de stichting van Poro Balgason pas begon te ontwaken. Zijn eerste bezigheid was een ononderbroken studie van het Mongools en het Chinees. ‘Een taal door den duivel uitgevonden, dat Chineesch,’ schreef hij aan zijn ouders. En om hun dit klaar te maken legde hij uit met wél een greintje overdrijving: ‘de uitspraak is daarbij zoo moeilijk als het leeren, ge moet die klanken somwijlen tot van onder uit uw teenen halen. Somwijlen moeten wij beginnen brullen gelijk een koe om een woord uit te spreken, of bleiten gelijk een schaap; om b.v. “twee” of “oor” te

zeggen moet gij brullen, om “koopman” te zeggen bleiten gelijk een schaap.’

Pater Bermijn leerde dus vlijtig, brulde, bleitte dat het een plezier was en vorderde dat hij er zelf over verwonderd stond. Hij wende aan de streek, leverde nachtelijke gevechten met de ratten die in zijn baard kwamen wroeten en liep op de uitkijk voor de wolven die, pas na zijn aankomst, een veulen hadden verslonden. Hij kreeg er ook wat hij noemde ‘sérénade en permanence’. Dat was het getrommel van een zandorkaan op zijn papieren ruitjes, acht dagen aan één stuk; de serenade hield hem gevangen en dwong hem tot onafgebroken Chinese brul-oefeningen.

Op Ons-Heer-Hemelvaart mocht hij zijn eerste twee Mongolen dopen. Zijn hart zwol van geluk toen hij aan de eerste, ‘klaarblinkende’ genoemd, de naam van zijn moeder mocht geven. In Mongolië was er meteen een vrouw die ‘Victoria de klaarblinkende’ voor naam had. De tweede noemde hij Nathalie, naar zijn tante: ‘zij is er struisch genoeg voor, want 't is de stoel vol.’ Hij was die namen nog niet gewoon; hij die toch heette ‘deur der wetenschap’ en ‘gesteente zo fijn dat de zon er zich met behagen komt in spiegelen’, kon niet zonder lachen over die wondere Mongoolse namen spreken. ‘De eene heet “getiegerde hond”, een andere “hondje”, een derde “morgenster”. Ge kunt u soms niet inhouden van lachen, als ge die bezig hoort: “Hewel, getiegerde hond, hoe gaat het? Goed, morgenster. En gij, eeuwig leven? Goed, hondje.”’

In Poro Balgason zou pater Bermijn niet lang vertoeven. Pater Van Sante, die daar twee jaar vóór hem aangekomen was, oordeelde dat Poro Balgason geen voldoende werk gaf voor drie jonge, sterke missionarissen. Hij ging op zoek naar een nieuwe plaats en koos Bain to hai uit, aan de oever van de Gele Stroom, vijftig uur ten westen van Poro Balgason.

Onder de tent

Fier als een veroveraar trok pater Bermijn erop af. ‘Het rijk van den duivel gaan omverwerpen waar hij, zoolang de wereld bestaat, nog geen enkelen tegenstrever heeft gehad.’ Dat ging gebeuren door twee jonge, onervaren missionarissen, vergezeld door twee kristenen en twee katechumenen.

Hij zou dus in de tent leven, zoals de Mongolen die hij wilde veroveren voor Kristus. Hij zou zwerven, op zoek naar dat zwervende volk dat, sedert eeuwen, de rust niet kent van een vaste haardstee. En hij begon aan dat onbegonnen werk met een ijver die in hem brandde als de onrust van de zwervers zelf.

Hij leefde in de tent. Zoals het volk van de ijzige vlakte, doorleefde hij er de stilte van winters waarin alle leven zwijgt. Gezeten in de rook van het vuur van gedroogde koedrek, in de stank van de rook die wurgt in de keel en de ogen steekt tot zij niets zijn dan zere plekken in het hoofd. De wind snijdt naar binnen, als een golf van ijs vloeit hij over hen die slapen op een grond van ijs. En dan stijft het reuma de rug en de benen, en komt pijnlijk nestelen rond de gewrichten als een altijd knagend ongedierte.

De winter was geen rusttijd. De missionaris kent geen rusttijd; in de winter van de Mongoolse woestenijen roept de zielenood hoger dan het gehuil van wolf en wind. Bermijn was niet de pastoor van een rustig gevestigde parochie, hij was de zoeker naar een zwervend volk. Een buitenjongen bij buitenvolk. Hij geraakte met hen aan de praat over het vee, en geen praatje werd afgesloten of hij had over het geloof gesproken; hij reed rond met medicijnen en zocht samen met die lichamelijke zorgen ook de zielen te genezen.

Hij zelf verhaalt een van de vele gevallen waarin de geneesheer van het lichaam, de redder van de zielen werd.

‘Zekeren avond kwam ik moede en afgemat terug, en rond

een warm vuurken van drogen koedrek gezeten, sloeg ik een gemoedelijk koutje met mijn Mongolen die ik altijd geerne weerzie en met wie ik zou klappen en blijven klappen: het gesprek liep over het nieuws van den dag, en ik vernam dat een gezin der Hälhas, dat op eenige honderden passen van ons de tent had opgeslagen, deerlijk geteisterd werd; drie kinderen lagen met den rooden loop en waren op 't uiterste; onder andere het kleinste manneken, nauwelijks drie jaar oud.

Onze betrekkingen met dit huishouden waren zeer vriendschappelijk, maar volgens een aloud diep ingeworteld bijgeloof, nu er zieken waren, mocht geen enkele vreemdeling de tent binnentreden. Onze kristenen hadden hun best gedaan om die dwaze hardnekkigheid te overwinnen, maar zij werden telkens verstooten en een groote kwade hond lag voor de deur, om alle lastige bezoekers af te weren’.

's Anderendaags nam pater Bermijn een dikke knuppel en trok erop af. De bazin stak haar hoofd buiten en toen zij hoorde dat hij medicijnen bracht, was zij blij hem te mogen binnenlaten. ‘Het driejarig kind - het eenige dat zonder onderwijs kon gedoopt worden - had, volgens mij, nog slechts eenige uren te leven, en ik was bekommerd om een middel te verzinnen ten einde het buiten wete der moeder te doopen. Ik leg de hand op zijn gloeiend voorhoofd, en doe aan de moeder opmerken dat die hitte onverdraaglijk is en wij, kost wat kost, een koel verfrissend middel moeten aanwenden. De vrouw zweeg. Toch, ik moest mijn doel bereiken. Na eenige schietgebeden en verzuchtingen tot het H. Hart vroeg ik rechtuit een weinig water. De oudste dochter neemt een tas, fluistert eenige woorden heel stillekes in het oor harer moeder, en komt terug met een kom melk. “Neen, geen melk, zei ik, dat is gevaarlijk, water moet ik hebben”. Daarop brengt zij mij een tas half water, half melk. Ik moet die nog met zachtheid en beleefdheid van

kant wijzen, en eindelijk met aan te houden, verkreeg ik een kommeken zuiver water.

‘Om de achterdocht eenigszins weg te nemen, begon ik met het bovenste deel van 't hoofd een weinig te wasschen, en zakte langzamerhand naar het voorhoofd af. Het gunstig oogenblik was daar: ik wil de woorden van het H. Doopsel uitspreken, maar tot tweemaal toe doe ik vergeefsche pogingen om ze uit te brengen: mijn geheugen en mijn tong waren als met lamheid geslagen. Uiterst was mijn angst. “Deze tent, zei ik in mijn eigen, is door twee, drie lama's bewoond, die van den vroegen ochtend tot den laten avond den duivel vereeren; voorzeker staat de zetel van dien helschen vijand hier vast als een rots, en gebruikt hij al zijn macht opdat die prooi aan zijn klauwen niet ontsnappe; laat ons God bidden! ” Ik aanriep het H. Hart. Aanstonds werkte mijn geheugen, mijne tong was ontbonden en ik doopte het lieve kind.

Twee dagen vernam ik dat het jongsken, alsook een zijner zusters gestorven was. Mijne kristenen wisten mij wondere zaken te vertellen nopens dit dubbel afsterven. De drie lama's hadden gebeden dat hunne tanden vlasten en de bel gerinkeld voor het overleden meisje dat, naar hun zeggen, in een oord van bitter lijden en wreede folteringen was; terwijl insgelijks volgens hen alle gebed voor het manneken volkomen nutteloos was daar het in eene plaats verbleef van welvaart en rein genot’.

Maar het vreemdste zou nog volgen. ‘Volgens Mongoolse gewoonte werden beide lijken in het gras geworpen op zekeren afstand der tent, om tot aas te dienen aan honden en wolven. Twee dagen later bleef er van het meisje niets meer over; integendeel het gedoopte kind werd door de wilde dieren gespaard. Twee maanden waren reeds verloopen, toen ik met eenige kristenen daar voorbijkwam en hen klaar hoorde hunne verwondering uiten, dat het lijk nog altijd ongedeerd gebleven was in eene plaats die van wolven krioelde’.

En toen, een maand nadien, de Mongoolse vrouw een kind ter wereld bracht, stond zij haar pasgeboren knaapje af aan pater Bermijn. Het bleef bij hem, terwijl zijn moeder en de lama's terugkeerden naar hun geboortestreek, het verre gebied der Hälhas.

Zo ging, in strijd zonder einde, met zeer weinig tastbare uitslagen bij dit reizende volk, het ijzeren leven van pater Bermijn. Maar de moeilijkheid deed hem steigeren in hardnekkigheid. Geen koude ontzag hij. In de winter van 1879 was hij uitgereden bij een temperatuur van -35 graden. Hij moest van zijn paard genomen worden: handen, wangen, neus en knieën waren wit-gevrozen en toen hij zijn bril afnam, kwam een heel stuk huid mee van zijn neus.

In het geheim van de Mongoolse nachten ontving hij het nieuws van moeders dood. ‘Dat is zeer wonderbaar geweest. Ik was op reis en sliep onder den blauwen hemel. Ik had een droom en zag mijne moeder die mij zegde dat zij naar de eeuwigheid ging. Zij heeft met mij nog gesproken en eer zij vertrok heeft ze mij gezegend. Ik werd wakker en was zoo overtuigd dat ik mijne moeder gezien en gesproken had, dat ik 's morgens seffens de H. Mis opgedragen heb tot lafenis harer ziel; eenige weken later kreeg ik de tijding dat moeder dienzelfden nacht gestorven was.’

Zuster armoe was zijn gezellinne. De hongersnood die pater Bermijn bij zijn aankomst in China begroet had, achterhaalde hem in Mongolië. En zijn kerkelijk leven en kerkelijke vreugd stonden mede in het teken van zijn ellende. In schamel gewaad werd het alleluja gezongen en in de kerstnacht werd de armoede van het stalleke van Bethlehem geëvenaard.

Water en ijs

Van uit de diepte van de Gele Stroom daagde een altijddurende vijand op: het ijs in de winter, overstromingen en grondinzakkingen in de zomer. Het overzetten geschiedt er met lijfsgevaar. ‘De booten zijn uiterst ellendig gemaakt, en men laadt er maar roekeloos alles op wat over het water moet: wilde peerden, lompe ossen, kemels, schapen, menschen, alles staat en ligt daar verward dooreen. Als men de knieën der neerliggende kemels niet stevig heeft vastgemaakt, staan die reusachtige dieren soms eensklaps recht met groot gevaar van het plompe vaartuig te doen omklinken; ossen en peerden, vast tegeneen gedrongen, en verschrikt door de beweging van de boot en het stroomen van het hevig water, beginnen dikwijls te stampen en te vechten, zoodanig dat men gedurig water en bloed zweet bij de gedachte dat de brooze schuit elk oogenblik kan vergaan.

Daarenboven zijn de roeiers, vooral bij de Mongolen, doorgaans erg dronken, en in dien staat kennen zij volstrekt geen gevaar en steken al zingend en tierend den vreeselijken stroom over, zelfs te midden van den donkeren nacht.’

In de nawinter, als het ijs begint weg te brokkelen op de stroom, is de overtocht niet minder gevaarlijk. ‘Eens moesten wij, in Februari, over den stroom gaan. Wij waren vergezeld van een ouden Chinees die een kemel leidde, beladen met een vracht allernoodzakelijkste dingen die wij in onze kristenheid dadelijk moesten gebruiken. Ook ons heel fortuin, het geld dat wij voor ons onderhoud gedurende het ganse jaar ontvangen hadden, lag op den rug van het lompe dier. Nauwelijks had het zware beest eenige stappen gedaan, of van alle kanten hoorden wij een vervaarlijk gekraak, en plotseling viel er eene overgrote schol in van verschillende meter breed. Wij waren, gelukkig, juist die slechte plaats over, maar wij moesten nog bijna een halve uur ver over dat sprok ijs gaan vooraleer den overkant van den stroom te

bereiken en aan terugkeeren viel niet te denken: een wijdgapende opening lag ons in den weg. Wat gedaan? Haastig nam ik de koord, die aan eene pin in den neus van den kemel is vastgemaakt en trachtte hem, zoo snel als ik kon, voort te trekken terwijl mijn confrater hem van achter met geweldige stokslagen aandreef. Van alle kanten was het een gekraak en een gescheur dat wij op iederen oogenblik meenden in de diepte te zinken, maar eindelijk toch, met Gods bijzondere bescherming, bereikten wij den overkant'.

De Gele Stroom met zijn draaikolken en zijn stormende hevigheid is zelfs dan niet te betrouwen, als alles voetdik ligt toegevrozen. 'Een geruimen tijd lang moesten wij bijna dagelijks, in het midden van den nacht, meer dan een halve uur ver over het ijs van den Gelen Stroom gaan om eten te dragen aan eenige onzer kristenen: om hun geloof door den mandarijn vervolgd, waren zij zich aan den overkant gaan verduiken in eene plaats die wij alleen wisten. Uit hoofde der hevige strooming van het water lag de rivier hier en daar open en dan moest men, met een langen stok, in den donkere rondtasten om die gevaarlijke plaatsen te vermijden en niet te versmoren. Op zekeren donkeren avond was ik erg bang. Ik werd eensklaps gewaar dat er water in mijn schoenen gekomen was en liever dan mij aan een gewissen dood bloot te stellen, besloot ik den nacht te midden van den stroom door te brengen. Door het blazen van den wind was het zand hier en daar op het oneffen ijs in barmtjes opeengehoopt; ik had een van die heuveltjes wat uiteengekrabd, rolde mij zo goed ik kon in mijn kleed van schapenvel en trachtte, spijts de bittere koude, in te sluimeren, toen er opeens, op den oever juist op de plaats waar ik zijn moest, een groot licht opflikkerde dat duidelijk den weg toonde, dien ik te volgen had. Ik behoef zeker niet te zeggen dat ik spoedig op de been was en ijlings over het ijs heenvloog. Toen ik op den oever aankwam was het licht verdwenen.'

Zand en sneeuw

Water, ijs, zand en sneeuw. Verdolen in de winter is dodelijk. En hoe menigmaal is de dood in die omstandigheden langs pater Bermijn voorbijgegaan. Zo bevond hij zich eens, in een februari-nacht waarin geen ster openstond, plots verdwaald in de zandwoestijn die vijf uur breed en zestig uur lang is. Een zandwoestijn was het niet op dat ogenblik, maar een oneindigheid van sneeuw. De wind had de sneeuw van de heuveltoppen naar beneden gejaagd en de muilezel schoot daar dikwijls in tot aan de nek. Op de toppen was het hard en glad als een spiegel; het dier sloeg op de knieën en bleef daarna in angstige koppigheid, onverzettelijk staan. Pater Bermijn steeg af en leidde het bij de toom, met de sneeuw tot aan de borst, bezweet onder de zware vellen winterklederen, met een baard die door het gejaagde ademen tot een ijsklomp was geworden. Van tijd tot tijd hield hij stil om te roepen, om geblaf te wekken rond een tent. Maar zijn geroep klonk in de winterse, Mongoolse oneindigheid.

Toen hield hij stil en, de armen geleund op het zadel van de muilezel, dacht hij na over een uitkomst. Slapen in de sneeuw kon hij niet; doornat van het zweet zou hij bevriezen. En daar geen menselijk verstand hier redding geven kon, viel hij op de knieën en vond betrouwen in het gebed.

Hij stond op en riep: zijn langgerekte kreet vervlood over de sneeuw. Nog eens riep hij, en daar kwam uit de verte het gehuil van een hond hem tegemoet. Een half uur later zag hij gensters vliegen uit een Mongoolse tent. Daar wachtten hem het vuur en de tee van de gastvrijheid.

Zo was het leven van de apostel van de zwervers: een zwerftocht door het eenzame Mongolië. Reizen van honderd uur, overdag te paard, 's nachts slapen met de koude glans van de sterren boven hem en rond hem het gehuil van de wolven die het leven roken in die uitgestorvenheid.

Altijd stond het sterke, breedgeschouderde kind van het gelovige Waasland op, zonder verwondering over wat het verdroeg, en begon een nieuwe dag die aan de voorgaande gelijk zou wezen. Nochtans was de natuur niet de ergste vijand van de missionaris in Ortos. Lastiger dan water of sneeuw waren de mandarijnen. Met groot geschreeuw kwamen hun trawanten soms ‘van hun neus maken’, maar niet één enkel kristen verzaakte, en voor Bermijns stuur gezicht en hoge gestalte trokken ze meesmuilend terug.

Weggespoeld

Veel had pater Bermijn geleden en gewerkt voor de bekering van de Mongolen, en zo weinig had hij er kunnen bereiken.

De Mongolen, die met de lente de trek over hun tenten voelen gaan, blijven niet vast op één plaats. Dan doorkruisen zij hun eindeloze woestenijen en wanneer men ze terugziet, blijft een raadsel. Van gevolgd godsdienstonderwijs en geregelde praktijk kan geen spraak zijn; wat enkele maanden onderwijs van de missionaris heeft tot stand gebracht, gaat verloren in jaren terugkeer onder de dwingelandij van de lama's.

Een derde deel van de bevolking behoort tot dit gebeden ratelend, bedelend, luie slag van sjachelaars in bijgeloof en schrik voor duivels. Het ontzettende en schaamteloze zedenbederf, dat bij de Mongolen de grootste hinderpaal tot bekering is, vindt geen bestrijders in die gluiperige slechtriekende kerels, die zelf virtuozen van bedorvenheid zijn.

Het was de droom geweest van pater Bermijn zich uitsluitend te wijden aan de evangelizering van dit goedhartige, gastvrije volk dat, wegstervend in zijn dierlijkheid, het eenzaamste deel van alle missiegebieden voor zijn deel had gekregen. Na jaren werken, hongerlijden en zwerven had hij ingezien dat te veel arbeid vruchteloos werd verricht. Hij keek uit naar een gelegen-

heid om zijn werk voort te zetten op een plaats waar het vasthuizende Chinese volk en de Mongolen terzelfder tijd konden bewerkt worden, zoiets als een grensstrook.

De Gele Stroom dwong er hem toe zijn voornemen uit te voeren. In de zomer van 1885 trad het woelige water buiten zijn oevers en veegde heel de kristenheid van Bain to hai weg. Pater Bermijn ging zich aan de overkant van de stroom vestigen en zond zijn kristenen naar Poro Balgason. Enkele gezinnen, die de plaats van hun bekering niet wilden verlaten, hadden een weinig verderop een berg uitgehold. Zij ontvingen daar dan het geregeld bezoek van hun apostel Bermijn.

De nieuwe kolonie werd gesticht op twintig minuten van de stad P'ing lo, en naar deze genoemd. Het was het paradijs van China. Een breed en veel vertakt kanaal bracht het water van de stroom door heel de streek en zegende ze met vruchtbaarheid.

Dat was te schoon om te passen in de levensregel van pater Bermijn.

Aan de jonge missionarissen die hij opleidde, zegde hij steeds bij elke beproeving: dit is het teken van het kruis, en het teken van het kruis is zegening; maar ging alles te wel van de hand, dan waarschuwde hij: dit is de voorbode der beproeving. Inderdaad, dit paradijs van P'ing lo was geen paradijs voor de missionaris. Het kanaal en zijn vertakkingen, met een heel stel van sluizen en grachten, kostten veel geld aan onderhoud. De mandarijn, die de belastingen inde, deed er nog menig extraatje bij voor persoonlijke doeleinden, en vermits hij zijn ambt maar drie jaar mocht uitoefenen, moest hij zijn geldkist spoedig vullen.

Daarbij, de mohammedanen hadden er ook hun brede bloedspoor getrokken. Slechts een tiende van de bevolking was overgebleven, en dit tiende moest nu de onverminderde som opbrengen.

Het gebeurde dat de belasting voor het onderzetten van een stuk land de waarde van de grond te boven ging. Wel gelukte

het soms met stoutheid aan de grijpzucht van de mandarijn te ontsnappen. Zo had pater Verellen op zijn eentje opstand gepleegd: juist toen de oogst dringend water vereiste, kwam de mandarijn de waterleiding met een dijk versperren en eiste een ongelooflijk hoge som om de hinderpaal weg te ruimen. Het volk schreeuwde en huilde, maar niemand waagde het de dijk door te breken. Pater Verellen nam een schop, spuwde in zijn handen en smeet de dam open. Doch dit lukte niet altijd, en de plagerijen zonder einde deden de missionarissen ertoe besluiten meer noordwaarts een kristenheid te stichten.

Die heette Hia-ing-tze.

Pater Bermijn was er nog niet lang werkzaam, toen hij dringend naar Klein-Brugge ontboden werd.

Pater Steenackers, dezelfde die pater Bermijn naar zijn eerste missiepost had gebracht, had daar vijftig hektaren schone grond gekocht voor zeshonderd frank. Het begin was niet gemakkelijk geweest: het gold immers Mongolen, en geen enkel Chinese geloofsonderwijzer wilde er met hem heengaan om ‘dat beestachtig volk dat naar den koedrek stinkt’ te bekeren. Ten slotte was toch alles in orde gekomen en na een jaar werken, bezochten een honderdtal bekeerlingen, Chinezen en Mongolen, de kerk. Maar toen kwamen de mandarijnen ertussen: plagerijen zonder einde, betwistingen over de grond. Ten slotte toch werd de zaak opgelost: de kristenheid van Klein-Brugge zou alle jaren een paard schenken aan de koning van Otok, die heerste over dit gebied.

En zo kwam de geschiedenis met moeder Padde.

Het avontuur met Moeder Padde

Klein-Brugge ligt op een grote baan, die een menigte steden met elkaar verbindt. Op vijf minuten van de residentie van pater

Steenackers moesten de karavanen de rivier overtrekken op een rammelende, ellendige brug.

Die brug en het omliggende land waren eigendom van een Chinese weduwe die, om haar fysische en zedelijke hoedanigheden, de naam had gekregen van Moeder Padde of, om niet altijd hetzelfde te zeggen, Paddevel.

Dit vriendelijk mens, reeds op jaren, had een donkergrauwe huid waarin de pokken lelijk hadden huisgehouden. Zij hield een kroegje in een spelonk, waar rovers en vuil volk hun hart ophaalden. De stank van de opium verminderde een beetje de natuurlijke lucht die van de bewoners uitwasemde en om volledig te zijn zegende haar zoon, een reusachtige bonze, het hele bedrijf met zijn geprevel aan de voet van afgodenbeeldjes.

Die lekkere familie leefde van de buit aan de reizigers en de opiumrokers ontfutseld, en van de tol die geëist werd voor het gebruik van de brug.

Een gevaarlijke buurt was het voor de nieuwe kristenheid: spel en opium hebben een wonderlijke bekoring voor de Chinees. De heidenen zelf, die walgden voor de heks, hadden pater Steenackers aangeraden haar in 't water te smijten. Ja maar...

Neen, dat ging niet. Dat was niet overeen te brengen met de geboden van Kristus, wiens leer de missionarissen kwamen verkondigen en moesten toepassen. Een ander plan werd verwezenlijkt. Aan beide zijden van de rivier, een tweehonderd meter meer noordwaarts, werd grond gekocht, en de beide oevers werden uitgegraven en met een brede, sterke brug verbonden.

Moeder Padde kwam uit haar hol en spoog haar venijn. Samen met haar lekkere zoon, de priester van Boeddha, kwam zij over de werklieden al de scheldwoorden en verwensingen uitbraken die zij kende. Op zekere nacht deed zij, dwars door het werk heen, een gracht delven en toen de werklieden die wilden dempen, ging zij er met haar zoon inliggen om de kristenen van moordaanslag te kunnen beschuldigen, indien één enkele schup aarde

op hen werd gegooid. Dat gebeurde niet, maar de paddenfamilie werd zo duchtig afgerammeld dat zij, onder het gelach van kristenen en heidenen, huilend naar de krocht terugliep.

Honderd uur ver werd gesproken over de brug van de kristelijke residentie. Zulk een voorbeeld van belangloosheid was buitengewoon. De heidenen kwamen pater Steenackers gelukwensen en de militaire bevelhebber van het distrikt verbood zijn soldaten om over de brug van moeder Padde te gaan. Deze procedeerde doch werd zonder de minste beleefdheid door de mandarijn afgescheept, en iedereen meende dat zij haar schoon bedrijf elders zou gaan voortzetten. Maar er kwam een generaal in 't spel en dat is altijd beroerd.

Die generaal heette Tchang. China, dat in oorlog was met Frankrijk, riep in allerhaast zijn troepen terug die zich aan de uiterste grenzen van het rijk bevonden. En zo trok Tchang. gewapend met een paraplu, voorbij Klein-Brugge om Peking met zijn dapperen te verdedigen.

Tchang was niet alleen een ijzervreter, hij was ook een Europeanenvreter, en toen hij hoorde dat er missionarissen in de buurt verbleven, trommelde hij al het volk bijeen en hield een generaalsrede:

‘Welhoe, gij duldt hier Europeanen, die de oorlog aan de Zoon des Hemels, onze keizer, hebben verklaard? Weet nu dat ik gekomen ben om ze te bevechten en ze tot de laatste te verdelgen’.

Maar de heidenen bleven kalm. Zij waren aan zulk geschreeuw gewoon en waren de weldaad van het gratis verkeer over de brug indachtig. De generaal nam verhaal over hun koelheid bij een flinke portie rijst en trok, twee dagen nadien, met zijn soldaten over de rivier. Natuurlijk verkoos hij de brug van moeder Padde.

Daar vond hij gezelschap en gehoor. Het duivelse wijf ging op haar knieën liggen voor hem, loog en toen de generaal zijn dapperheid verder voerde, bleef het Paddevel achter met de be-

lofte dat er wel spoedig bevel van Peking zou komen om de brug van de residentie te slopen.

Een tijdje verliep, en de mensen van Klein-Brugge dachten reeds dat de generaal werkelijk met de Fransen had gevochten en de natuurlijke uitkomst van zijn beroep op het slagveld had gevonden, toen opeens slecht nieuws in de streek de ronde deed: op bevel van Peking moest de zaak van de brug beslist worden door een tribunaal samengesteld uit drie rechters; moeder Padde hoorde het en stak haar kop uit haar spelonk, dreigde, vloekte en verwenste.

Intussen had pater Steenackers vernomen dat die rechtbank maar oogverblinding was: Peking had reeds uitdrukkelijk bevel gegeven om de brug af te breken. Een vertoog werd opgesteld, en eindelijk luidde de uitspraak van het tribunaal: dat men de Europeanen niet genoeg kon prijzen en bewonderen omdat zij op eigen kosten een weg over de rivier hadden aangelegd, maar dat hun werk, hoe loffelijk ook, slecht geworden was door de omstandigheden.

De missionaris speelde sluw tegen sluw. De rechters waren goed gezind, maar moesten naar Peking laten weten dat de brug afgebroken werd. Daarom stelde pater Steenackers hun voor: de kristenen zelf zouden hun brug afbreken, maar gelieven de edele ambtenaren dan te bevelen: 1° dat de oude weg, die naar de brug van de weduwe leidt, verbreed wordt om toegang aan alle gerij te verschaffen; 2° dat de overgang kosteloos is. Kon dit doorgedreven worden, dan was het al winst: geen onderhoudskosten meer voor de brug, iedereen wist dat deze kosteloosheid het werk was van de kristenen en moeder Padde moest opkramen, nu haar stieltje kapot was.

De rechters gingen akkoord en het besluit werd, bij wijze van plechtig vonnis, openlijk aangeplakt. Het komische was er van af, nu begon de tragedie.

Moeder Padde kroop op haar ezeltje, al even schurftig als

zij zelf, en trok naar Peking. De Chinezen van Klein-Brugge lachten tot aan hun oren als zij 't getrek zagen voorbijsjokken. Het was een reis van driehonderd uur en een smerig, verrompeld ding als 't Paddevel zou wel niet in het opperste gerechtshof geraken. Dat was een kwestie van geld, van veel geld, want daarin lag de rechtvaardigheid van de Chinese tribunalen.

Tchang, de dappere generaal met de paraplu, had onderwijl geen vijand ontmoet en liep hovaardig te paraderen in de hoofdstad. En zie, daar ontmoet hij zijn oude kennis, moeder Padde, ineengezakt op haar ezel. Het gevolg van dat liefelijk samentreffen werd weldra te Klein-Brugge waargenomen: verscheidene kristenen werden ervan beschuldigd de man van moeder Padde te hebben vermoord en de missionaris was als opstoker der misdaad aangeklaagd.

Het kwam al te belachelijk voor. De man was zeven jaar tevoren door rovers vermoord en te dien tijde waren er te Klein-Brugge noch kristenen noch missionarissen. Maar in China is niets onwaarschijnlijk.

Op zekere dag werd een van de betichte kristenen door vier trawanten overvallen en getrakteerd met twaalfhonderd zweepslagen, als afkorting op de straf die onvermijdelijk volgen zou. Niettegenstaande zijn schrikkelijke wonden wist de man te ontsnappen en verborgen te blijven tot na de uitspraak.

Kort daarna, heel vroeg in de morgen, werd pater Steenackers gewekt door een vreselijk gehuil. Hij sprong op, greep een stevige bullepees en liep naar buiten. Daar stonden twaalf trawanten van de onderprefekt met de betichte kristenen. Pater Steenackers, geholpen door een Mongool, geeft troef op de trawanten zoveel zijn bullepees maar kan, maar twaalf tegen twee is onmogelijk en pater en Mongool worden blauw en stijf geslagen. Geketend werden de kristenen weggeleid naar Si-ngan-fou, de hoofdplaats van de gouw, honderd twintig uur ver. Daar zou het vonnis worden geveld.

Intussen had pater Steenackers opdracht gekregen om naar Scheut terug te keren om er te leraren, en pater Bermijn werd naar Klein-Brugge ontboden om het karweitje in handen te nemen. Al spoedig speelde hij er de rol van veldheer: een bevel tot aanhouding van pater Steenackers werd gebracht en als repliek liet pater Bermijn de buitendeur versperren en in het huis werd een hoop zware stenen opgestapeld die hij, heel ernstig, de ene na de andere, in zijn brede hand wikte. ‘Ik houd niet van al te geweldige middelen,’ zei hij, ‘maar stenen werpen dat past mij opperbest; ik mag u verzekeren dat de aanvallers niet te dicht bij zullen komen.’

De stenen bleven echter liggen en pater Steenackers reisde naar Europa.

Pater Bermijn liet geen gras groeien over het proces van moeder Padde. Hij nam zijn beste pen en schreef naar de minister van Frankrijk te Peking, naar de gouwvoogd, naar de mandarijnen. 't Was alles vruchteloos en de kristenen bleven opgesloten. Heel de omtrek van Klein-Brugge bleef aan de babbel over de zaak. De mensen zeiden dat de opgesloten kristenen gruwelijke folteringen uit te staan hadden, dat ze nooit meer zouden loskomen, dat ze langzaam doodgemarteld werden.

Dat alles werkte zeer nadelig op het bekeringswerk. De kristenen verloren het vertrouwen in hun priester en kregen schrik voor wat hen in de toekomst te wachten stond, en de heidenen spotten met de onmacht van de missionaris en joegen de kristenen de angst op het lijf. Zo sleepten de zaken aan tot op het einde van het jaar 1886. Toen kreeg pater Bermijn bericht: er was niets aan te doen, de kristenen waren niet los te krijgen.

Als ze in Si-ngan-fou meenden dat Bermijn daarop zuchtend ‘Amen’ zou zeggen, waren ze lelijk mis. Hij ging naar de kerk en knielde er lang, lang voor het tabernakel en toen hij weer oprees, zegde hij: ‘Ik zal er zelf naartoe gaan.’ Hij vroeg een paspoort om de provincie Kansou door te trekken en verkreeg het.

Voor de gouw Chen-si, waar de kristenen gevangen zaten, vroeg hij geen toegang. Hij wilde ze daar onverwachts op het lijf vallen.

Hij ondernam dadelijk de honderd twintig uur lange reis. Hij reed vlug door, over de eenzame vlakten tot aan de dichter bewoonde streken. Daar verwekte zijn harde baard van koperdraad grote verwondering. Bij duizenden kwamen de Chinezen toegesneld en gisten volgens de lengte van dit sieraad zijn hoge leeftijd. Alles ging wel tot aan de grens van Chen-si. Eens daarover werden de bewoonde plaatsen vermeden, pater Bermijn liet zijn Chinese haarstaart goed zichtbaar over zijn rug zwieren en trok zijn grote strohoed over zijn ogen. In die houding doorreisde hij de steden.

‘Langs de huizen, op de bultige, gebochelde voorpleinen spreiden kramers hunne waar ten toon, oud ijzer, met heele hoopen versleten hoefijzers, messen vol schaarden, oude nagels, benevens afgedragen schoenen groote en kleine, met lederen lappen op van alle vormen en kleuren. De straat zelve is om den hals te breken, morsig en vol van allerlei vuilnis, bovendien onophoudelijk doorkruist door een leger van groote, gele, kale en schurftige honden’.

Zo kwam hij door de stad Tch'ang-wou-hsien, vermaard om haar grote strohoeden met schommelende boorden. ‘Mijn confraters schertsen soms met mijn bruingebrand vel, met mijn gelaatskleur, zoo zij zeggen, van ongewasschen Mongool; gewoonlijk stoor ik mij daar weinig aan, maar ditmaal dreigde de zon mij niet alleen te verkoperen, maar mij nog het vel van het aangezicht af te pellen, zoo dat ik het goedvond in onderhandeling te treden om een zonneschermhoed aan te schaffen’.

Hoe dichter hij het doel naderde, hoe lastiger de reis werd. Tot overmaat van tegenspoed had pater Bermijn zich erg bezeerd aan de knie, zodanig dat de pijn hem 's nachts belette te slapen. En het volk werd hoe langer hoe meer vijandig. In een herberg

kreeg hij ruzie met de baas bij 't betalen van de rekening. ‘Onze weegschaal was slecht volgens hem, ons zilver was slecht, onze prijs van zilver niet goed, alles om te slechter; hij, van zijn kant, vroeg maar volop voor den bucht van waren die hij ons geleverd had. Er was geen akkoord mogelijk. Opeens grijpt de herbergier den teugel van een paard vast. Ik snok hem den teugel uit de handen, maar dan valt hij den ruiter aan en wordt hoe langer hoe boozer. Die zuidermannen, dacht ik, met hun citroenkleur, hebben waarlijk te veel gal. Hij roept en schreeuwt, raast en tiert, en ineens zijn wij omringd door een dozijn mannen met besems, kluppels, vorken en spaden gewapend. Ik beproef de gewone manier om bang te maken en met een schijn van gramschap roep ik luidkeels dat wij bij den mandarijn gaan recht vragen’. En met een duw en een stamp zijn ze weg.

Maar van toen af werd pater Bermijn gewaar dat hij bespied werd. Twee dagen voor zijn aankomst was alles te Si-ngan-fou geweten, en de onder-landvoogd had aan alle bazen verbod gegeven de Europeaan te herbergen.

In volle gemoedsrust echter naderde die het doel van zijn reis. ‘De heuvelen zijn vol tarwe en koolzaad waarvan gij de gouden golven van verre ziet wemelen. Hier en daar heeft men dichte bosschen van perelaars, notelaars en moerbezieboomen, en het land is doorsneden met lieve rivierkens’. Pasen was daar en het was voor pater Bermijn een groot hartzeer zijn alleluia niet te kunnen zingen te midden van een kristenheid in die streek, die zo schoon en zo gezegend was. Op Paasavond waren zij nog een twaalftal uren van Si-ngan-fou, en 's anderendaags 's morgens waren zij vroeg te paard om de vijandelijke burcht binnen te vallen.

Te midden het gewemel van karavanen die in- en uittrokken, geraakten zij onder de reusachtige muren van de stad. Beziens had pater Bermijn genoeg, veel meer dan hem lief was, maar onder de algemene verwarring van de menigte had hij de eerste

stadspoort achter de rug gekregen. ‘Toen kwam ik onder de tweede, als ik op zijde een huisken bemerkte met glazen vensters; dat zag er mij niet pluis uit. Nauwelijks was ik er rechtover, of verscheidene mannen kwamen buitengeloopen snel als de wind en bevolen mij stil te houden en van mijn paard te stijgen. Ik gebaarde van niets en trok maar vooruit; ja, maar zij tierden en schreeuwden dat zij met mij te spreken hadden. “Gaat naar de katholieke kerk, riep ik hun, ginder zullen wij klappen”, doch ik klopte aan doovemansdeur. Terstond was er een toeloop van wel 100 man en ziende dat zij mij uit den zadel zouden getrokken hebben, ging ik hun kantoor binnen. Na eenige schietgebeden gezeid te hebben, wenschte ik vriendelijk den goeden dag en trachtte een lachend minzaam gezicht te toonen.

't Eerste woord, ik had het te voren gedacht: “Waar is uw paspoort? ” - “Meent ge dat ik geen paspoort heb? Hoe zou ik hier geraakt zijn zonder getuigschrift van den keizer? ” - “Haal uit, haal uit! ” - “Ik zal het u in de pastorij geven, 't is ergens tusschen mijn reisgoed.” - “Wij weten van kerk noch pastorij, wij kennen niets dan paspoorten, waar is het uwe? ”

Er is niet veel aan te weerstaan. Ik ga uit, stort een vurig gebed, en kom dan statig af met mijn papieren. Ik weet niet hoe, maar ik was gerust en verzekerd dat alles wel zou afloopen. Ik gaf hun het stuk in handen, al wijzende op den stempel van Peking, op mijn Chineeschen naam en andere nutteloozе beuzelarijen, om de aandacht van het woord Kansou af te trekken dat er nochtans heel klaar op geschreven stond en mijn veroordeeling was, daar ik nu in Chen-si reisde. “Hewel, doorluchtige broeders, zijn dat geen papieren in regel, wat kunt ge nog wenschen van getuigschriften? En ben ik geen treffelijke Europeaan die onder de bescherming van den grooten Zoon des Hemels reis? ”’

Hij overbabbelde de Chinese kommiezen zodanig, dat zij in

plaats van Kansou het woord Chen-si op zijn paspoort lazen, sprong te paard en reed te vierklauwe naar de pastorie.

De pastoor, een oude ziekelijke Chinees, hield bovenal van de rust. Goedhartig als hij was, had hij de gevangen kristenen gedurig eten, kledaren en deksel bezorgd, want in de Chinese gevangenissen moet ieder daar zelf voor zorgen. Heeft men niemand die van buiten helpt, dan voltrekt de dood door honger of koude het vonnis. De pastoor had echter een eeuwige schrik van zich in de rechtspraak te mengen, en gaf pater Bermijn de raad zo voorzichtig te wezen als hij zelf: ‘Denk er niet aan, denk er niet aan, herhaalde hij, gisteren nog hebben twee kristenen van 100 tot 1.000 plankslagen gekregen, men heeft ze op alle manieren vermaledijd en aangezet om hun godsdienst te verloochenen. De mandarijn zei, dat hij ging gedaan maken met de kristenen, de Europese priesters vermoorden en hun kerken afbranden.’

Dat was de eerste aanmoediging voor pater Bermijn. Maar hij was van het ras dat even onverzettelijk is als bescheiden. Hij was gekomen om de kristenen uit de marteling te bevrijden en hij zou het doen. De tranen kwamen hem in de ogen, als hij het lot van die sukkelaars overdacht: meer dan een jaar reeds zaten zij opgesloten in de akelige folterkamer die gevangenis heette, hun land lag braak en hun gezin zat in zwarte ellende. Hij zou alles tegen alles zetten, zij vrij of hij erbij.

Eerst en vooral deed hij prachtige klederen kopen, want anders geraakt men niet binnen bij hogere mandarijnen. Het was de enige pracht die hij zich, in de loop van zijn zevenendertig jaar missieleven, heeft veroorloofd. Juist toen hij aan het overleggen was hoe hij zou aanvangen, kwamen de trawanten van de mandarijn vragen naar zijn naam, vanwaar hij kwam, waarom en hoelang hij ging blijven. Op de brief die zij hem ter hand stelden, was zijn naam bespottelijk gemaakt: *Dom* in plaats van *Edelsteen*, en *verachtelijk* in plaats van *doorluchtig.* Veeg voorteken.

's Nachts werd er gebulderd en aan de deur gestampt: ze moesten de vreemdeling bij de landvoogd brengen. Pater Bermijn sloop met de Mongool naar de poort: hij zou de kerels behandelen als inbrekers en nachtrovers. Maar zij trokken op, al schreeuwende dat zij verslag gingen uitbrengen bij hun meester. ‘Goeie reis, schurken,’, riep Bermijn en hij sliep als een roos tot de morgen.

's Anderendaags trok hij naar de mandarijn om hem uitleg te vragen over dit nachtelijk gebrul. Hij was belachelijk-rijk uitgedost: een paar schone laarzen met zolen twee vingers dik (in China hangt de waardigheid af van de dikte der zolen); een hemelsblauw zijden kleed; donkerblauwe prachtige kniestukken en een heerlijke hoed met ring bovenaan. Voor de koets reed een van de twee Mongolen die, daar hij van adel was, een blauwe knoop en gele singel droeg gelijk zij die met het keizerlijk huis verwant waren, en achteraan draafden nog een paar prachtige, sterke en stout kijkende Mongolen.

Stil reed het gevaarte vooruit, Bermijn biddend, altijd maar biddend, vertrouwend en onverzettelijk. Solemneel reed hij het mandarinaat binnen en lei zijn boodschap voor aan een dienaar: ‘Wij komen de grote man groeten en hem uitleg vragen over dringende zaken die hij deze nacht met mij wilde regelen. Bij ons heeft men voor gewoonte 's nachts te slapen, maar overdag zijn wij ter beschikking van iedereen die ons nodig heeft.’ Hij wachtte, onbeweeglijk en streng, en vernam een kwartiertje later het antwoord: ‘Vrede en gemak, oude grootvader, onze grote man biedt u zijn beste groeten aan, maar heeft u over geen zaak te spreken en niemand werd u deze nacht door hem gestuurd.’

Goed nieuws, dacht pater Bermijn, hij begint te deinzen. En hij besloot de kans verder te wagen: 's namiddags zou hij alle hoge ambtenaren, zo militaire als burgerlijke, gaan groeten. Eerst trok hij bij de landvoogd met een schrift waarin heel de

zaak was uiteengezet: het speet de landvoogd de zeer oude grootvader niet te kunnen ontvangen, maar hij zou kennis nemen van het geschrift.

Vandaar naar de mandarijn, die gelast was met de grote misdaden, die onderzocht, veroordeelde en vrijsprak; zelfde ceremonie, zelfde antwoord. En zo nog viermaal, altijd even statig.

Zonder gevolg bleef dit geloop evenwel niet. De hoge mandarijn schreef hem een brief terug; de zaak was nog niet voor zijn gerecht gebracht; volgens de Chinese wetten moest zij van beneden naar boven en van boven weer naar beneden gaan, zij moest eerst nog naar Peking en dan weer terug bij hem komen. Verder kwamen drie mandarijnen hun kaart persoonlijk afgeven.

Eindelijk toch werd hij ontvangen. Bermijn stapte profijtelijk uit zijn koets, trok zijn hoed recht en werd met eindeloze plichtplegingen door de ‘grote man’ begroet. In de verhoorzaal gekomen, ging de mandarijn zelf om een tasje tee, hief het driemaal tot boven zijn hoofd en plaatste het voor pater Bermijn, die even solemneel deed.

De zaak van het nachtlawaai voor de poort van de pastorie? Hij wist er niets van, de ‘grote man’. Wat, zou zijn volk dat doen? Hij zou ze vinden, maar geloofde dat het vreemde rabauwen geweest waren. De zaak van de gevangen kristenen? Daar zat wel vijfhonderd man in de kerker, hij wist niet of er kristenen bij waren. Pater Bermijn vroeg hem de zaak aan zijn oversten voor te dragen, en warmde hem op met lofspraak over zijn wijsheid, zijn gezag en zijn invloed. 's Avonds ontving hij reeds een brief dat de hogere overheid verwittigd was.

Pater Bermijn kende de Chinese manieren: vragen, altijd maar vragen tot vervelens toe. Elke dag was hij op gang, bij generaals en mandarijnen, bij mandarijnen en generaals. Heel de stad sprak van de ‘oude grootvader’, die niets anders te doen scheen te hebben dan in praal en staatsie al de voorname huizen van de stad af te lopen.

Intussen was er geen de minste beternis in het lot van de gevangen kristenen gekomen. Met een veertigtal zaten ze in een kot vier meter lang bij vier meter breed, zonder venster, met z'n veertig opeengeplakt zonder plaats om neer te liggen. Zo waren zij daar reeds meer dan een jaar, overdekt met schurft en riekend naar hun eigen vuil. In hetzelfde kot als zij zaten zestien heidenen, beschuldigd van moord; hun zaak werd nooit behandeld en zij kwamen om van stank, ongedierte en honger.

De gevangenen mochten pater Bermijn niet zien, want eens dat men een voet zet in die pestholen, wordt men bij de mandarijnen niet meer toegelaten. Doch aan de deur van het gerechtshof zag hij genoeg: mensen lagen er, uitgemergeld zozeer door pijn als door honger, in zware ijzers geklonken. ‘De kettingen waren in 't vleesch gedrongen, 't verrotsel en de maaien liepen uit hun afschuwelijke wonden. Anderen lagen met den pranger aan den hals, een soort van vierkant bord dat van 20 tot 50 kilos weegt: het is samengesteld uit twee planken die langs eenen kant halvemaansgewijze uitgehold zijn en met vijzen verbonden, de keel van den ellendige pramen; dit foltertuig belet hen dag en nacht een oogenblik te rusten.’

Pater Bermijn, de man van de steppen, verdroeg de lucht niet in die benepen muren. Hij kreeg hoofdpijn en heel zijn ingewand was zo dooreengesmeten, dat hij reeds meende de tyfus betrapt te hebben. In die omstandigheden werd hij verwittigd dat er terstond een gerechtszitting zou plaatshebben.

De voortekenen waren verre van gunstig. De voorzitter van het geding was dezelfde rechter die de kristenen ongenadig had laten afkloppen bij Bermijns aankomst te Si-ngan-fou, en de barbier van de landvoogd had, met de gewichtigdoenerij die bij zijn ambt paste, uitgestrooid dat verscheidene kristenen zouden onthoofd, de anderen voor eeuwig verbannen worden.

Dezelfde dag liet de landvoogd openlijk uitplakken dat de Europeaan, die zoveel blagaai maakte met zijn klederen en zijn

staatsie, geen groot mandarijn was zoals de mensen zeiden, maar een eenvoudig geloofsverkondiger. Maar tegen alle waarschijnlijkheid in hoopte pater Bermijn, hij bad met verwoede standvastigheid, vocht tegen ontmoediging en ziekte, want hij voelde zich doodaf in die bedorven stadslucht. Hij besloot een wandeling te maken om zijn zinnen te verzetten en zijn hoofdpijn te kalmeren. Toen hij terugkwam, dreunde de pastorie van gejuich en vreugdegeroep. Daar stonden zijn kristenen van Klein-Brugge, uitgemergeld, met ingezonken ogen, met benen vol bloedige strepen van de geselroede, maar vrij en juichend en gelukkig. En de oude Chinese pastoor hief zijn armen omhoog en riep aanhoudend: ‘miraculum, miraculum, magnum miraculum.’

Pater Bermijn zei niet veel. Daarvoor kropte het te hard in hem op. Maar een vreugde als een orkaan kwam over hem en hij sloeg neer op zijn knieën en dankte God.

Kort daarna trok de karavaan, luidruchtg en rumoerig, door de poorten van Si-ngan-fou, terwijl moeder Padde tot levenslange opsluiting, dat is tot de dood door honger en vervuiling, veroordeeld werd.

Bayan-Kesik, de levende vermoorde

Een avontuur als dat met moeder Padde is voldoende om een gans mensenleven tot illustratie te dienen. Voor pater Bermijn was het de herinnering van een jaar.

In 1888 was een missonaris uit Poro-Balgason, de Grijze Stad uit het begin van Bermijns missieleven, vertrokken. Het was er niet rustig en dus was het natuurlijk dat Bermijn naar Poro-Balgason ging.

Het was alweer een moordgeschiedenis. Als men al die dingen overpeinst, komt men tot het besluit dat het aldaar gevaarlijk was, beschuldigd te worden iemand vermoord te hebben die nog in fleurige gezondheid rondliep. Drie Mongoolse kristenen werden

voor het gerecht gedaagd wegens een vermeende moord, vier jaar tevoren gepleegd. De gewaande vermoorde was onderdaan van de vorst van Orat; de zogezegde moordenaars vielen onder de heerschappij van de koning van Otok. De eerste vorst eiste dus van zijn laatstgenoemde kollega de bestraffing van de schuldigen.

Het was mei en die schone maand is voor een Mongools vorst uitstekend geschikt om, na een reisje van een tiental dagen, te midden van een groen landouw zijn tenten op te slaan en de vierschaar te spannen. De vorst van Orat gunde zich 't plezier en maakte zijn toebereidselen tot het geding.

Vanwege een hoge ambtenaar van de vorst van Otok werd Pater Bermijn verzocht de beschuldigde kristenen te vergezellen en, in het aangezicht van de rechters van Orat, hun verdediging op zich te nemen. Zijn roem was de steppen door verkondigd, zijn stoute taal, zijn onverschrokkenheid, zijn hoge vierkantige gestalte waren er bekend. En geen mandarijn was op zijn gemak als hij wist dat de ‘oude grootvader’, met het gerimpelde, verbrande gezicht en de stekelige baard, een zaakje met hem had af te haspelen.

't Moet zijn dat al wie in China is de sluwheid inademt met de ajuin- en poreireuk van de zonen van het Hemelse Rijk.

Pater Bermijn althans vertoonde er een geslepenheid die haar oorsprong niet vond in de rechtschapen eenvoudigheid van het Waasland. Hij wilde de ene vorst tegen de andere uitspelen, omdat die van Orat in staat was een grote som als schadevergoeding van zijn ambtgenoot van Otok te vragen. En er was nog een proces hangende tussen hem en die van Otok, waarin zijn recht erkend werd maar waarover hij de papieren niet kon loskrijgen.

‘Geef mij de papieren van de ene zaak, dan zal ik optrekken in deze moordzaak,’ zegde hij.

De papieren waren er niet. Ze lagen wel dertig uur vandaar.

'"Geef ze," zoo sprak ik, "of ik vertrek niet naar de vierschaar."

Zij beproefden nog eens om mij schrik aan te jagen: "Als het zoo is," antwoordde men, "dan zullen we uw christenen aan handen en voeten boeien, eens duchtig geselen en ze van nu af als ware moordenaars behandelen." "Gelijk gij wilt," hernam ik, "kluistert, geeselt naar hartelust, behandelt ze als moordenaars. Ze zijn uw onderdanen, maar later zullen wij zien, en daarbij hoe gaat ge u dan met de vorst van Orat uit de slag trekken?"'

Dat hielp. Een bode sprong te paard en men zei: 'Kom nu maar mee naar die van Orat.' Maar Bermijn bleef bij zijn stuk: eerst de papieren. En het akkoord werd gesloten: onmiddellijk na ontvangst der stukken zou men naar de vierschaar rijden.

'De overeenkomst eindelijk gesloten, werden er op zijn Mongoolsch wederzijdsche plichtplegingen gemaakt: men biedt zich onderling de snuifdoos aan, een soort van reukflesje, niet om te snuiven maar om er eens aan te rieken; van weerskanten wordt er geneigd en gebogen, van wederzijde gevraagd of men in vrede is, of men dik en vet wordt, of het groot en klein vee in goeden staat is, of de koeien blinken, of kalveren, veulens en lammeren, geitjes of bokskes talrijk zijn, of er veel melk is, of het geregend heeft en hoe diep de regen doorgedrongen is, of het gras goed schiet, enz. Dan, nog eens gebogen, en ik verlaat de vilten tent; immers de groote verhoorzaal van den koning, ja zijn paleis zelf zijn niets anders dan tenten.

Er werd ons uitgeleide gedaan tot aan onze legerplaats, waar de vorst ons een maaltijd liet opdienen. Ik ben nooit te Laken aan de tafel van den koning van België verzocht geweest, doch niettemin ben ik zeker dat men er beter sier maakt dan bij den koning van Otok. Wij kregen gerooste gierst met thee, een soort van brood en een schapenribbeken; 's anderendaags wederom gierst, thee en terwemeel gekookt in water. Naar zulken kost lekken zich de Mongolen de vingers.'

Twee dagen nadien waren de papieren er en pater Bermijn

draafde er duchtig op los; dertig uur had hij af te leggen en binnen drie dagen begon het geding. Daarbij moest hij nog de Gele Stroom overtrekken en de dronken zwierbollen van overzetters bleven soms een halve dag weg van hun ontredderde schuit.

De eerste dag legde hij 15 uur af. 's Avonds was hij te gast bij een kleine mandarijn, die hem trakteerde op een schaap.

‘Daar wij voor hooggeplaatste personen doorgingen was het schaap met kop en staart in zijn geheel gebraden; zoo wil het de plechtige wijze van ontvangen bij de Mongolen; groensels kennen zij niet, enkel eenige meelkoeken komen bij dien reusachtigen schotel, maar zij begieten hem met een goede kruik genever’.

Eindelijk kwamen zij in het zicht van de tenten van Orat. ‘De hitte was stikkend: hoe aangenaam in den lommer te mogen rusten en een tas Mongoolsche thee te drinken met zout en boter daarin, een ware schat voor den reiziger in deze woestenijen’.

Het wemelde er van mandarijnen. Aan beide zijden waren tenten opgeslagen, elk op zijn eigen grondgebied, want het geding zou plaatshebben waar Orat en Otok aaneenpaalden. De beambten van Orat gingen welkom heten, die van Otok gingen tegengroeten en van beide zijden werd dagelijks een ruiter gezonden om lang leven, voorspoed en een voordelige spijsvertering te wensen.

Het geding begon.

‘Over twee jaar was het peerd van eenen der drij beschuldigde christenen verdwenen; na lang te vergeefs gezocht te hebben werd het dier bij een boeddhistischen monnik gevonden: het was klaar dat deze het gestolen had. Daar hij nochtans onbeschoft weigerde het peerd terug te geven, kwam de zaak voor het gerecht van Otok en daar werd de monnik eens duchtig

afgerost, dan, als landlooper en booswicht, naar zijn koning, den vorst van Orat, teruggezonden.'

De bedel- en roofmonnik vond er niets beters op dan de kristenen van moord te beschuldigen.

De geschiedenis van deze verwaande vermoorde is zo tekenend, dat wij er niet uit kunnen ze bondig te vertellen.

Jaren tevoren werd een boever, Bayan-Kesik, door vijf Chinezen overvallen en geboeid weggesleept. De man had een deel vee, dat hem toevertrouwd was, om private redenen van de hand gedaan. Hij werd voortgetrokken, een keten aan de hals en de handen op de rug gebonden, maar hij profiteerde van een ogenblik onachtzaamheid van zijn begeleiders om een schaar te grijpen en zichzelf met een paar sneden in de keel te trakteren. Dat is een manier om zijn vijanden in een slechte positie te brengen. Want toen de vijf Chinezen het bloed zagen leken over de borst van Bayan-Kesik sloegen zij op de vlucht, uit vrees van zijn dood beschuldigd te worden.

Maar toen de vijf vluchtende Chinezen de stroom wilden oversteken, werden ze bij de lurven gevat door kristelijke Mongolen, die een flinke borgtocht eisten en ze daarop lieten lopen. De herder werd met arnica bestreken en na enige weken was hij in staat zijn treffelijk bedrijf voort te zetten. Voorzichtigheidshalve liet pater Van Sante hem een stuk ondertekenen, waarin hij erkende dat hij zelf zich de wond had toegebracht.

De bedelmonnik nu had voor het tribunaal van Orat de kristenen van moord op de herder beschuldigd.

Het proces begon en pas was het bezig, of pater Bermijn trok plechtstatig het dokument uit zijn zak en reikte het aan de heren van het tribunaal over. De mandarijn keek zijn kleine scheve ogen uit en zei: 'Tja, wat wil ik erop zeggen, - ik zal uw redenen aan mijn overheid meedelen; volgens mij zijn zij beslissend.'

Maar in China is de rechtvaardigheid even traag als het ge-

recht. Stillekes en langzaam toegeven is de boodschap. Orat gebaarde nog niet overtuigd te zijn, gaf wat toe, sliep er wat op en deed akte aflezen waarbij de kristenen onschuldig werden verklaard.

Kinderen tegen 2 frank het stuk

Pater Bermijn bleef niet rusten op zijn lauweren.

In juli 1888 was Mgr. De Vos overleden te San-tao-ho en hij moest hem tijdelijk vervangen. Een heerlijke figuur uit het grote heldenboek van Scheut was uit de aktie verdwenen. Een van de eersten was hij, in 1868, het nog ongerepte heidendom in Mongolië gaan aantasten, en in 1874 was hij de nog onbekende Ortosstreek binnengedrongen met de andere man van staal, pater Verlinden. Glimlachend had hij geleefd en glimlachend was hij gestorven.

Pater Bermijn bleef tot in september 1889 en kwam dan weer naar zijn geliefde grijze stad, Poro-Balgason, bij zijn trouwe Mongolen. Het ging er tamelijk voorspoedig, het had bijtijds geregend en de runderpest die in de streek heerste, was tot daar niet doorgedrongen; een schoon kapelleken van het H. Hart was er ingewijd en een plechtige mis met drie priesters, echt ceremonieel, was er opgedragen.

De maanden gingen voorbij in gelukkige arbeid. Lange wintermaanden bij de rook van het tentvuur van gedroogde koedrek, zand en sneeuw en de oneindige witte stilte. Dan de lente en de zomer, de geweldige.

In 't begin van 1891 bracht pater Bermijn een bezoek aan zijn kollega, pater Verellen. Die had veel last van een weduwe - weeral! Die weduwe, een vadsige schoonheid in de aard van moeder Padde, had als vriend en bondgenoot een beruchte rover, die de sympatieke naam droeg van Jan-tze en heinde en verre geëerbiedigd werd om zijn stoute stukken.

Juist toen pater Bermijn de missie aan 't prediken was in de post van pater Verellen, kwam een kristen op hem toegelopen en zei dat Jan-tze met een bende volk en een kar vol wapens het dorp was binnengereden en naar de priester had gevraagd.

Pater Bermijn trok er recht op af en vroeg stoutweg aan de rover wat hij kwam doen en wat uitstaans hij daar eigenlijk had? De vent was een beetje beduusd door die stoutheid en zei dat hij enige rekeningen kwam vereffenen. ‘Daar heb ik nu geen tijd voor, antwoordde pater Bermijn. Kom morgen terug als een fatsoenlijk mens en niet als baanstroper en wij zullen zien wat gij te vertellen hebt.’ En hij ging binnen, rukte de deur dicht en liet het bedremmelde roversvolk buiten staan. Jan-tze met zijn mannen hurkten neer voor de deur en mompelden onder elkander. En toen de tijd voor het avondgebed was aangebroken en pater Bermijn buitentrad, zag hij de rovers deemoedig aftrekken met hun kar vol wapens.

Het jaar 1892 was een schrikkelijke tijd. Vele mensen hadden anders geen voedsel dan onkruid dat men, alvorens het te eten, vijf-, zesmaal moest afwassen om niet onpasselijk te worden. ‘De beesten zelf en lusten het niet,’ schreef pater Hulsbosch, ‘tenzij de kemels en het paard van den Z.E.H. Bermijn, die het altijd weet aan te leggen om zijn rijdier een eigenaardige maag aan te kweeken.’

De Chinezen boden hun kinderen te koop aan tegen 2, 3 frank en zij die wat stro hadden om het, gemalen en geroosterd, op te eten, achtten zich gelukkig. Het veld lag naakt en de grond was zo droog en zo hard als wanneer in de winter de bodem een meter diep bevriest. Van overal smeekten de brieven van de missionarissen, vol vreselijke, haast onnoemelijke biezonderheden.

Van uit Ortos schreef pater Roofthoofd: ‘Tegen wil en dank hebben wij eenen maatregel moeten nemen die ons tot groot hertzeer is: sedert twee maand worden er bij gebrek aan eten of geld geen geloofsleerlingen meer aangenomen. Zij stroomen zoo-

danig toe dat men er van overrompeld wordt. Het is niet uit te houden; ik moet van alle hout pijlen maken. Tarwezemelen, pellen van gierst, kempkoeken, moet ik nog met gierige handen uitdeelen aan het uitgehongerde volk dat op het luttel en slecht voedsel, welk ik hun toe te steken heb, reikhalzend wacht. Wat al vuile kruiden en wortels, wat een walgelijke mengelmoes door die sukkelaars onder onvrijwillig tandengeknars ingezwolgen wordt om den honger te paaien en het leven te rekken, kan ik onmogelijk in zijn naakte werkelijkheid beschrijven.'

Pater Bermijn klaagde nooit, maar nu moest hij de benepenheid van zijn hart uitspreken en hij schreef:

'Op een reis van drij dagen met een goed peerd heb ik maar twee plaatsen gezien waar wat te oogsten valt. De gansche vlakte van Maoninggan was te voren een onmetelijk veld waar welige graangewassen groeiden; nu is zij een echt grasland geworden. In de dorpen ziet het er allertreurigst uit: een groot deel der huizen zijn gesloten of afgebroken. Vraag ik: “Hoe komt dat? ”, dan luidt het antwoord: “Ach, priester, de menschen zijn van honger gestorven ofwel gaan rondzwerven om langs straten en wegen te bedelen. ” Duizenden zijn reeds bezweken en na den winter zullen er niet veel meer overschieten van die tot nu toe ontsnapt zijn. Confrater Vertommen schat dat negen tienden van de inwoners verdwenen zijn. Hier rond Pao-t'eou is geen enkel bedelaar meer te zien; wij reden dwars door de stad van Noord tot Zuid. Welke verandering. Als ik voor 14 jaar den eersten keer er doortrok, te midden van twee Mahomedanen met blooten sabel om mij te beschermen, meende ik dat ik er mijn leven ging moeten laten, zoo fel was het gewoel en het geduivel. Nu kan ik denken dat ik binnen de stad niet was; bijna geen menschen te zien, en allen zoo neerslachtig en stilzwijgend. Ik heb geen schooier op straat ontmoet: allen zijn verdwenen in de drij *Wanjen K'Engs* (kuilen voor 10.000 man) en men zegt dat

in iederen put ten minste 10.000 menschen opeen getast begraven liggen'.

'De inwoners dezer streek zijn zoo arm geworden dat velen genoodzaakt werden vrouw en kinderen te verkoopen. Met gansche schepen werden die, na den koop, naar het gewest van Ning-hia gestuurd. Het was een echte menschenhandel. Men vertelde mij dat er in den zomer alledag markt geweest was van vrouwen en kinderen. Nu nog in den herfst verkocht men ze aan heel lage prijzen. Veel arme sukkelaars van huisvaders, gehoord hebbende dat de oogst rond Ning-hia goed gelukt was, trokken met geheel hun gezin op een schip, hopende ginder al bedelend en slavend hun leven te kunnen redden. De schepen die op den Gelen Stroom varen zijn bijna allen van Mahomedanen en, eenige dagen op reis, zei men ons, smeten de barbaarsche volgelingen van Mahomed den ongelukkigen huisvader over boord en lieten alleen het leven aan de vrouwen en kinderen om ze later te verkoopen.'

Ook de vlakte had de dood nog eenzamer gemaakt. Hier en daar nog een vilten tent, waar een Mongoolse familie overwinterde. Maar zeer dikwijls gebeurde het dat op een hele dagreis de eenzaamheid zonder onderbreking bleef. Dan viel er buiten te slapen. 'Dat is niets, dan windt men zich goed in zijn vellen kleed, bindt een vel rond de voeten, zet een groote muts op het hoofd en men ronkt als een muziek. 's Morgens is de baard vol kegels ijs gelijk een strooien dak, maar dan maakt men een goed vuur van koedrek, die men daags te voren al voor 's morgens heeft gereed gezet, men warmt zich, de baard ontdooit, men drinkt een warme thee en men is frisch man voor de reis.' De honger had moord en brand verwekt. Op alle wegen werd geplunderd en in Oost-Mongolië betaalde de Kongregatie van Scheut haar tol in het offer van de martelie. Een priester, zusters en meer dan duizend gelovigen werden gemarteld en vermoord door een mengelmoes van bandieten en soldaten. 'Laat ze maar

kloppen, schreef pater Bermijn, met een knik is men in den hemel, 't is veel zachter en profijtiger als van ziekte te sterven. Dat is gewonnen, men gaat recht naar den hemel.’

Het volgende jaar scheen iets beter te wezen. Op een rondreis van driehonderd uur zag hij overal wat oogst, maar nog altijd werd angstig gebedeld om wat pellen van vogeltjeszaad. De oogst heeft er weinig tijd om te rijpen, in mei vriest het nog en begin september begint het weer te vriezen. Wordt er vroeg gezaaid, dan vervriest de oogst als hij uitschiet; zaait men wat laat, dan vervriest hij vooraleer hij rijp is. In 1893 was er reeds in augustus veel vervrozen. Ook hadden de ratten dat jaar lelijk huisgehouden. ‘Op drij dagen tijd vreten zij de oogst op de helft, met duizende ratten. Zij bijten de aren af van den oogst en die voeren zij in hunne koten, dat is nog curieus om zien hoe zij den oogst vervoeren; een rat moet kar spelen, die ligt met de pooten in de lucht en haren buik wordt vol geladen. Als de kar goed vol is, steekt een rat haren staart in den bek van de rat die geladen is en zoo gaat het naar het hol waar alles wordt afgeladen.’

De winter, de hongerwinter, was verschrikkelijk koud geweest. ‘De baard en de hoed waren met den asem vochtig geworden en al ineen gevrozen zoodanig dat het gansche wezen maar een klomp ijs was, gij kunt er niet meer door, dan moet ge dat stillekens aan laten ontdooien in een kom warm water of bij een goed vuur.’

Provinciaal Bermijn

Intussen was hij benoemd tot Provinciaal met verblijf te Ologan-Beugerok, een honderd uur verder op. En daar hij specialist in processen geworden was, had Monseigneur hem ontboden om hem te belasten met een geding, waarvan de vrede van de hele missie afhing. ‘Zijn peerd doen zadelen, eenige drooge steenharde tarwebroodjes met een brok brikkethee in zijn

reiszak steken, het oud versleten groen dekentje of liever tapijtje, dat sedert zestien jaar zijn onafscheidbare reisgezel is, op zijn rijdier binden: dit alles was voor hem het werk van vijf minuten. Op zes dagen had hij meer dan honderd uur afgelegd, maar weinig scheelde het of hij moest zijn overhaasting met den dood bekoopen. Reizen in Ortos is altijd echt slavenwerk, maar, in het putje van den winter, nacht op nacht buiten op den naakten bevrozen grond of op de sneeuw moeten slapen onder dat ellendig, tot op den draad versleten groen dekseltje; door de barre zandwoestijnen een dagelijkschen rit van meer dan vijftien uur doen en wel met een voedsel waarmede men in België den schamelsten bedelaar van zijn deur niet weg zou krijgen, dat is iets wat de eerste de beste niet beproeven mag en waartegen het stalen gestel van den Z. E. H. Bermijn zelf niet meer zo goed als vroeger bestand is: doodmoede kwam hij hier aan en twee dagen later lag hij ziek op den bedoven uitgestrekt.' (Brief van pater Lievens.)

Heilige armoede, heilige gehoorzaamheid, heilige kinderlijkheid die vliegt op het eerste bevel. Neen, ongestraft trotseerde hij de winternachten niet meer van de Mongoolse ijsvlakte; de jaren van afbeuling hadden dit stalen gestel aangetast en alleen de ijzeren wil dreef het nog voort zonder verzwakking. Maar ziekte telde bij hem evenmin als hongersnood en koude. En hij schreef naar huis, alsof het de eenvoudigste zaak van de wereld was geweest: 'Ik ben een week of vier ziek geweest, het was misschien met de verandering van streek, ik ben nu honderd uur van mijn vroegere plaats.'

Heilig eufemisme, die 'verandering van streek'.

En laten wij nu eens vertellen hoe pater Bermijn aan een prachtige streep gronds geraakte, een half uur breed en drie uur lang, zonder zijn beurs voor de dag te halen.

Een dorp gratis

In 1895 liepen er te Klein-Brugge geruchten over een opstand van mohammedanen; men wist precies te zeggen dat een hele bende in aantocht was om er alles kort en klein te slaan. Op een voormiddag, tijdens een afwezigheid van de priester, hoorde men opeens een geweldig spektakel. De moeder van 't gesticht der H. Kindsheid viel aan 't dopen van alles wat nog heidens was, en bereidde zich voor tot de dood. De moordenaars bleven echter weg en na een tijdje ging een weesmeisje voorzichtig loeren aan de deur van de kerk: de bende bestond uit een grote, vloekende kerel die op zijn eentje alles aan 't kapotslaan was. Hij werd vastgegrepen en gekoord en gebonden aan de Chinese en Mongoolse mandarijnen overgeleverd.

De Chinezen schoven de zaak op de rug van de Mongolen. En de koning van Otok, een oude kennis, meende slim te spelen met van niets te gebaren: twee jaar lang werd de zaak onverlet gelaten. Pater Bermijn had echter de slimheid van de Chinezen afgeleerd. Hij begon een stuk land te ontginnen dat de koning van Otok toebehoorde en... de man liep in de val. Hij klaagde de residentie van Klein-Brugge aan bij de grote Chinese mandarijn, die het toezicht had over de Mongoolse grond.

Pater Bermijn werd ontboden. Inderdaad, hij had een paar vierkante meter zandgrond van de koning omgereden, maar alleen met de bedoeling hem wakker te schudden en de zaak van de stukgeslagen meubelen uit de kerk te vereffenen.

Nu begon de mandarijn op zijn beurt te slapen. Het duurde een jaar en de zaak bleef doof. Toen greep pater Bermijn naar de pen en schreef een brief aan de heerser van Otok. Lang niet mals, dat briefje: hij vroeg zonder veel komplimenten of hij komaf ging maken, anders zou de zaak bij het opperste gerecht te Peking worden aangeklaagd. In afwachting trok hij zelf naar een verga-

ring, die Otok samenriep, van alle grote en kleine mandarijnen van het rijk.

De ceremonie van de snuifdoos opende de plechtigheid, de koning noemde hem ‘broeder’, er werd over en weer gelopen en gebogen en gewenst tot in het oneindige en het besluit was dat, als schadevergoeding voor de vernieling van kerkmeubelen, het bezit van een grote partij grond aan de residentie werd overgedragen.

‘Laat de bekeerlingen nu maar komen,’ juichte pater Bermijn. En zijn ogen zagen kristelijke dorpen uit de toekomst oprijzen. Hij begon te cijferen: op vijfenzeventig jaar kon een familie een dorp bevolken en, daar hij aan 't bedelen was, redeneerde hij voort: ‘Welnu, vermits wij toch aan 't rekenen zijn, voeg er nog een dertig jaar bij; in een tijdperk van ruim een eeuw na het plaatsen uwer eerste familie hebt gij zes honderd vijf en twintig gezinnen. Vermenigvuldig dat getal van 625 nu eens met vijf en gij zult zien dat gij, op honderd en vijf jaar, ver over de drij duizend zielen gered hebt, en dat met de geringe som van honderd frank.’

Hij trachtte aan grond te geraken om er kristelijke dorpen te stichten en bedelde om de dorpen te kunnen oprichten. Hij vlaste op nieuw grondgebied, zo groot als een hele provincie, waar hij toekomst zag voor minstens vijftien grote dorpen en, opdat alles naar wens zou uitvallen, legde hij op de hard begeerde grond medailles van de H. Benediktus: ‘die gebruikt men nooit te vergeefs.’

Zijn geloof verzette geen bergen, zijn geloof bracht de grond van een heel rijk onder 't beheer van Kristus; hij bedelde in Europa en beloofde interest na honderd en vijftig jaar: drieduizend zielen voor honderd frank.

In mei 1896 overleed zijn vader. Hij had de goede man niet meer gezien sedert 1876. Twintig jaar was pater Bermijn, zonder één dag onderbreking, in Mongolië geweest. ‘Dit is al het werk van O. L. Heer.’

Dringende zorgen beletten hem trouwens veel op Europa te peinzen. In de provincie Kansou was een opstand van mohammedanen losgebroken. Zoals in de jaren '60 rolde de bloedlawine over al de Chinese dorpen die op de weg van de razende muiters lagen. De Chinese generaal die tegen hen was uitgezonden, werd van verstandhouding met de opstandelingen beticht, vijftienhonderd soldaten gingen hun rangen versterken; verandering van vaandel betekende immers niet verandering van bedrijf.

Pater Bermijn werd vestingbouwer in afwachting dat hij generaal zou worden. Hij besloot rondom Klein-Brugge een muur te bouwen van 400 meter lang, 5 meter dik en 6 hoog. Dat zou 2.500 frank kosten. Een buskruitkamer werd in beslag genomen: met enige Chinese lontgeweren en een paar kisten oud Europees schietgetuig was de bewapening volledig.

De vesting was begonnen; gelukkig sloeg de opstand niet over tot bij Ortos. En 't volgend jaar reisde pater Bermijn naar Peking. Hij had er belangrijk werk op het oog: een overgrote uitgestrektheid gronds die hij ten dele krijgen, ten dele kopen zou: toekomst voor tweeduizend bekeerlingen. Tevens lag hij ook te vorsen om Europese zusters over te krijgen, die de opleiding van de Chinese en Mongoolse zusters en het verzorgen van de kinderen zouden aanvatten. Hij had druk te lopen te Peking, want ‘de mandarijnen liegen dat zij zwart zien om zich te wasschen van 't geen zij tegen ons misdaan hebben, en zij kunnen zoo fijn en onbeschaamd liegen dat men de Chineezen goed moet kennen om zich niet te laten pakken in de strikken’. In de hoofdstad zegden de Europese dokters hem dat hij buiten zijn andere kwaal, het reuma, ook nog een ziekte aan de milt had. ‘Waar zij het toch gaan zoeken,’ schreef hij. Hij moest kinine nemen en rustig blijven, ‘maar voor dat men in zijn kist ligt kan men moeilijk gerust zijn in Ortosland’ !

Hij stelde aan zijn familie zijn aanstaande afreis naar Europa in 't vooruitzicht.

Als Provinciaal van Zuid-West-Mongolië

moest hij deelnemen aan het algemeen kapittel der Kongregatie. Zijn komst zou verrassend zijn. ‘Moest ik kunnen, dan kom ik met mijn Chineeschen hairstaart, want als ik dien afsnijd dan zal ik hem moeilijk nog lang en groot krijgen, want het hair groeit zo goed niet meer als men wat ouder is; nu heb ik hair van achter vastgevlochten op den rug. Ik zal den staart onder mijn kapoot steken en niet te ver den hoed afnemen dat men mijn ongeschoren kop niet te goed ziet van voren of anders heb ik geheel Brussel achter mijn rug. Die kop moet alle drie vier dagen eens gekamd worden en de staart hervlochten of anders verwart het te veel. In China doen onze Chineesche en Mongoolsche knechten dat terwijl men heel gerust een boek aan 't lezen is, als zij niet te veel trekken gelijk er sommige trekkers en snokkers zijn.’

Bermijn - en zijn haarstaart in Europa

En inderdaad, einde maart 1898 kwam hij - met zijn ‘hairstaart’ - te Scheut aan. Bruinverbrand, doorvrozen, vol rimpels. De nieuwsgierigheid stoof op rondom hem, en daarom oordeelden zijn oversten te Scheut het dan ook verkieslijk de haarstaart te laten afsnijden.

Na enkele dagen te Scheut te hebben doorgebracht, trok hij naar St.-Pauwels. Het kropte hem in de keel, toen hij dit onveranderde, trouwe zoete Waasland opnieuw zag. Het groen schoot op, overal, en de lucht, de blauwe met de grijze wolken, beloofde de altijd weerkerende vruchtbaarheid. Tweeëntwintig jaar was het geleden dat hij er gestaan en gewandeld had. Daar riepen de klokken hem, en de ‘goêndag’ van het nederige, nooit rustende volk zong hem tegen.

Bij hem thuis was alles veranderd en uiteen. Vader en moeder waren te ruste gegaan, twee zusters waren in 't klooster getreden; de andere broers en zusters waren getrouwd.

In tweeëntwintig jaar is een dorpsgeslacht vernieuwd. De jeugd

kijkt uit andere gezichten en aan de mensen van zijn eigen leeftijd ziet men hoe de grijsheid op de drempel staat. Maar voor niemand was hij een vreemde. In het weergevonden Waasland sloeg de Vlaamse natuur in hem weer boven en hij vond, uit de vervlogen jaren van zijn jeugd, de klanken weer van de streek.

Elke dag was hij op toer. Hij had zovele weldoeners te bezoeken, hij had zovele nieuwe weldoeners op te sporen. Nieuwe welstand was met een nieuw geslacht tijdens zijn afwezigheid opgekomen: die moest zijn tol aan de kapitaalbelegging in Ortos bijdragen. En 's avonds kwam hij naar huis, meer vermoeid soms van trein en ongezellig klappen, dan van een rondreis in de Mongoolse steppe. Hij nam zijn avondmaal: een paar eieren met spek of een snee van de zware boerenhesp, boterhammen en een glas bier. Dan kwam in hem de nood naar de eenzaamheid. Hij voelde God best als geen mensen stonden tussen hem en zijn gebed, en de ruimte van Mongolië had hem de wellust van de diepe zielen geopenbaard: het geluk alleen te kunnen zijn.

Hij doorliep het veld en speurde naar de groeizaamheid van de akkers. Hij bad, terwijl hij onder de vonken van de doorbrekende sterren de kerktoren zag uitlopen naar de hemel. De innige goedheid van het moederland verteerde hem en steeg op in zijn gebed, met het heimwee naar de offerande die hij nog brengen wilde in het woeste land van Ortos.

Dan kwam hij gesterkt terug. Op de boomgaard, onder de goede donkerte van de bomen, wachtten tientallen van mensen hem af. Pater Bermijn zat midden hen, stopte zijn grote pijp en vertelde het epos van Mongolië, glimlachend, eenvoudig.

De vrijkoping van kristelijke vrouwen

's Morgens te vier uur stond hij op. Bidden en mediteren. Heel vroeg las hij mis en trok daarna weer op bedeltocht. Hij ging prediken over de H. Kindsheid en het liefdewerk tot vrijkoping

van kristelijke vrouwen. Ziehier hoe hij zelf die werken voorstelde:

'Ieder jaar komen zich bij den missionaris een groot getal heidensche families aanbieden om kristen te worden. In schier al deze families vindt men jonge dochters die, gelijk het in China overal het gebruik is, van kindsbeen af verloofd werden aan heidensche jongens. De meisjes verloven dat wil eenvoudig zeggen, ze verkoopen aan de ouders van den jongen wiens vrouw zij later zullen worden: en die verkoop gebeurt dikwijls reeds als de beide verloofden nog maar eenige jaren, ja soms slechts eenige maanden oud zijn. Als het meisje veertien of vijftien jaar is komt de onderhandelaar, die de verloving gemakeld heeft, haar in naam van haren toekomende opeischen.

Men begrijpe genoeg in welke uiterste verlegenheid de arme nieuwbekeerde menschen zich dan bevinden. Het geld dat zij vroeger voor hun dochter ontvangen hebben is reeds lang verbruikt, en daar zij meest doodarm zijn is het hun volstrekt onmogelijk, zonder de tusschenkomst van den missionaris, den koopprijs terug te geven. Van den anderen kant moet men al doen wat men kan om te beletten dat het meisje de vrouw van een heiden worde, want dan ware haar ziel reddeloos verloren daar de man zeker en vast zijn echtgenoote zal dwingen met hem zijn heidensche afgoden te vereeren.

Het is hartverscheurend voor den missionaris, die goede kinderen bij gebrek aan geld aan de heidenen te zien overleveren. Hebben wij echter het geluk in Europa een edelmoedige ziel te vinden die ons de middelen schenkt om de medelijdenswaardige dochter af te koopen, dan wordt zij gehuwd aan een deftigen kristen jongen, en zoo sticht zij een nieuwe kristene familie waar men ten volle op rekenen mag. Om dien schoonen uitslag te bekomen zijn er volstrekt geen groote schatten vandoen. Een honderd frank is de gewone prijs voor den afkoop eener jonge doch-

ter, wat ten gevolge heeft niet alleen haar ziel, maar door haar nog menigvuldige andere zielen te redden.'

Het werk van de H. Kindsheid

'Spreken wij nu van het werk der H. Kindsheid. Het vermoorden der kinderen, voornamelijk der kleine meisjes, is de voornaamste, de eenige reden der instelling van dat verheven werk, zeggen duizenden missionarissen. Daar is niets van aan, antwoorden de eenen uit onwetendheid, de anderen uit kwaden wil, schrijvers die China nooit gezien hebben, reizigers die slechts de eene of andere haven hebben bezocht of in alle haast door het land getrokken zijn.

Zie, daar wordt een en hetzelfde feit door de eenen stellig bevestigd, door de anderen volstrekt geloochend. Wie liegt er? Om de echtheid der beweringen van de missionarissen te bewijzen, zouden wij de getuigenis kunnen aanhalen van talrijke Europeesche reizigers, katholieken en protestanten. Maar wij willen nog doorslaander bewijzen aanvoeren. Laat ons de Chineezen zelven uithooren; vragen wij hen of de kindermoord bij hen inderdaad een zoo diep ingewortelde gewoonte is als de missionarissen zeggen. Ja, te weten door middel van openbare akten, ambtelijke verordeningen, plakkaten van de overheid onderteekend, waardoor de kindermoord plechtig afgekeurd en veroordeeld wordt.

Bij de bewijzen door de Chineezen zelf geleverd om te toonen dat de kindermoord in China een algemeen gebruik is, wil men nog eenige feiten voegen waarvan ik zelf ooggetuige geweest ben. Eerst en vooral heb ik een feit waargenomen dat, alleen, duidelijk genoeg bewijst hoe diep de kwaal is ingeworteld: bijna nooit zult gij in een heidensche familie meer dan twee meisjes aantreffen, terwijl de jongens er doorgaans talrijk zijn. Vóór drij jaar deed ik een rijken heiden, die in onze gebuurte woonde, opmerken dat zijn honden den ganschen dag door in 't veld rond-

liepen in plaats van het hof te bewaken. “Dat is om voedsel te zoeken”, antwoordde de man. De honden weten bij ondervinding dat men de lijken der kleine kinderen eenvoudig op het veld wegwerpt; de levendige kindjes, die men niet wil opbrengen, worden daar ook neergegooid, en op het nog warme vleesch en bloed van deze laatsten zijn de honden uiterst verlekkerd.

Er zijn ook plaatsen waar men ze in diepe putten werpt, die geen water meer bevatten. Zoo kwam een onzer christenen mij eens vragen hoe hij het moest aanleggen om de kinderen te doopen die men levend gooit in die afgrijselijke kuilen, reeds half gevuld met verrotte lijken, en waarin men, uit hoofde van de stinkende uitwasemingen, onmogelijk kan afdalen. In den omtrek der stad Tchagan-k'oeren vindt men vele van die putten.

In ons weeshuis van Klein-Brugge hebben wij een meisje dat de ouders opgebracht hadden tot den leeftijd van drij of vier jaar. Toen werd men het moede en men wierp het in het vuur; maar het arme kindje, ofschoon deerlijk verbrand, kwam er uitgekropen; de moeder had de moed niet het er terug in te stooten en bracht het naar het weeshuis, waar men er in gelukt is het volkomen te genezen.

Van schier al de kinderen in onze weeshuizen opgebracht, zou men dergelijke histories kunnen vertellen’.

En als oorzaken van deze veelvuldige kindermoord gaf pater Bermijn op: de harteloosheid van de Chinese heidenen, maar vooral de hongersnood die regelmatig weerkeert telkens als de oogst mislukt. ‘Men mag zeggen dat sommige streken van China alle tien jaar door een hongersnood geteisterd worden, en dan heerscht er een afgrijselijke ellende, aangezien de middelen van vervoer bijna teenemaal ontbreken.

Gedurende den hongersnood van 1877 lagen, in sommige steden, de straten als 't ware bezaaid met lijken, zoodanig dat men des avonds uiterst voorzichtig moest zijn om er niet over te stronken. Te Ning-t'ioa-leang verkocht men op de markt ballekens

van vleesch dat men van de lijken gesneden had. De Z.E.H. Van Sante, dan eens op reis zijnde, wilde de familie waar hij vernachtte onthalen op het weinig eten dat hijzelf medegebracht had. “Aan die twee kinderen daar”, zei de huisvader, “geven wij sedert twee dagen geen eten meer: wij laten ze stillekens sterven. Wij hebben geen voedsel genoeg om met ons vijven in leven te blijven, met drijen zal het misschien gaan; daarom laten wij die twee kleinen verhongeren. Geeft gij hun te eten, het zal hun niets baten want binnen eenige dagen moeten zij toch van honger sterven”. En de twee ongelukkige kindjes zaten daar, met half toegevallen oogleden, allengskens te verkwijnen en moesten hun ijselijk doodvonnis machteloos hooren uitspreken’.

Daarover predikte pater Bermijn, daarover sprak hij ganse dagen, daarvoor bedelde hij.

In de maand mei had de vergadering plaats van het algemeen kapittel; pater Bermijn nam er deel aan, doch op 4 september zegde hij vaarwel en scheepte opnieuw in te Marseille.

Hij gevoelde thans niet meer de verwondering van voor tweeëntwintig jaar, toen hij, jonge missionaris, voor het eerst de wereld introk. Hij groette het beeld van Notre-Dame de la Garde van uit de zee en dacht aan het glanzende Mariabeeld van St.-Niklaas, dat beter uitkomt. De reis was zeer bewogen en dikwijls moest hij ‘rap naar de ballustrade springen van de boot’; hij sprak de wens uit dat men die zeeziekte zou moeten geven aan de zuipers en de socialisten, iedere keer dat zij wat buitensporigheden doen. Hij vergeleek Saigon met wat het was ruim twintig jaar geleden en vond de stad veel verschoond. Alleen viel het hem tegen dat er zoveel Franse ‘theaterspelers’ aan wal stapten. Waarom al die vuile teaterspelers in zulke streek brengen, om de mensen te bederven en hun geld in oneer en schande te verkwisten?

China in de war

Van uit China kwam nieuws: alles was er in de war. ‘De keizer zijn tante heeft zich baas gemaakt, onder voorwendsel dat de keizer te Europeesch was geworden; zijn tante die voogdes was geweest en zot is om baas te blijven spelen heeft de gelegenheid gevonden om keizer te spelen en de echte keizer was ineens verdwenen.’

In de provincie Setchuen was de helft van de kristenheden vernield, kristenen waren vermoord en drie missionarissen geketend weggeleid. Ook uit Midden-Mongolië luidden de berichten ongunstig.

Te Peking was niets vreselijks te merken; Europa heerste daar. Maar te Kalgan, waar pater Bermijn en zijn gezelschap aanlandden in de fameuze draagstoel waarmede de muilezels hun fantazieën spelen, hadden zij veel beziens: men was er verwonderd dat nog één Europeaan in leven was. Vandaar verder naar Ortos. Het sneeuwde zes uur aan een stuk; vuile, nattige sneeuw, die door de klederen zijpelde. En tevens moesten zij een paradijs van baanstropers doortrekken; maar alles bleef rustig, en fris en gezond trokken zij verder.

Nog vóór kerstdag was pater Bermijn in Ologan-Beugerok terug om te helpen biechthoren, en op tweede kerstdag reisde hij verder naar San tao ho, ‘maar twintig uur verder bij twintig graden onder nul. Sommige karrevoerders die wij op den weg ontmoetten zagen erg af, een onder andere was tot over zijn schoenen in het water gevallen in de vallei voor 't boven klimmen; de man liep op zijn kousen en die waren ook nat, die vervrozen aan zijn voeten en ze moesten daar staan wachten onder een koude die in Europa zeer hoog zou gerekend worden; somwijlen vriezen zoo de voeten van de menschen af, het vleesch vervriest en zoo gauw de warmte aankomt vallen de voeten in stukken.’

Bij het binnentrekken van Ortos vernamen zij dat pater Meule-

mans erg ziek was; een jonge man van achtentwintig jaar. Pater Bermijn snelde er heen en stond bij zijn doodsbed. 'Wederom een strijder minder die rap aan zijn kroon is gekomen.' En hij overdacht dat Vlaanderen steeds nieuwe strijders zendt voor hen die vallen, want hij bracht vier jonge konfraters mee naar zijn vikariaat van Zuid-West-Mongolië en loodste ze welbehouden te Poro-Balgason binnen.

Hij vond er een extra-bezigheid. Hij gaf les in Mongools en Chinees aan de 'nieuwe heeren' en de dagen 'vlogen voorbij als een rook'. Die dagen duurden nochtans van vier uur 's morgens tot tien uur 's avonds. De 'nieuwe heeren' maakten ook kennis met andere dingen dan Mongools en Chinees. De zandstormen kwamen over van de woestenij.

Acht dagen lang was geen licht te zien; wie te paard zat, zag de kop van zijn rijdier niet en de herders verloren hun schapen voor hun neus. Daarna bleef de wind doorspelen, droogde alles wat groeide uit, begroef de oogst onder het zand. Zodat de pelletjes van het vogelzaad eens te meer een dure lekkernij werden, die maar eens per dag mocht gegeten worden.

Niettegenstaande wind, zand, hongersnood en duivel begon de harde missiearbeid zijn spoor te trekken door het woeste Ortosland. Verscheidene grote posten en stichtingen van de H. Kindsheid werden gevestigd en groeiden aan. Het aantal kristenen die onder de hoede stonden van Mgr. Hamer, apostolisch vikaris van Zuid-West-Mongolië, was gestegen tot boven de achtduizend.

Toen kwamen de Boksers.

III
De opstand van de Boksers

De ‘Boksers voor eigen haard’

In 1899 was de oogst vervrozen. In juni 1900 had het nog niet geregend. Dreigender dan ooit grijnsde de honger het volk tegen. Als een weerbots van het onzekere en troebele bedrijf in China, vanwaar uit geen vast gezag uitging over het land, werd het baanstropersbedrijf druk beoefend. Honger, haat tegen de Europeanen die te Peking met de sabel rammelden en de reaktie van een heidendom dat met bevreemding en woede de onverzettelijk voortschrijdende tred van het kristendom hoorde gaan door de sinds eeuwen ongestoorde stilte van Confucius en Boeddha, riepen geheime sekten in het leven en gaven aan de bestaande nieuwe kracht. Zo hoorde men half juni spreken van een nieuwe geheime sekte, die zich noemde het genootschap van de ‘Boksers voor eigen haard’.

Als een orkaan vloog deze sekte uit, van dorp tot dorp, en vond vooral bijtreding onder de jeugd. Miljoenen strooibriefjes werden verspreid om de haat tegen de Europeanen aan te prediken en meteen de kristelijke godsdienst uit te roeien.

Om lid van de sekte te worden was het voldoende gedurende enige dagen zekere toverspreuken te lezen en wat met lans en

sabel te zwaaien. Al de missionarissen die deze tijd hebben beleefd, zijn er vast van overtuigd dat de duivel, die in China herhaaldelijk rechtstreeks tussenkomt, zijn macht in deze opstand heeft getoond.

Zo schreef pater De Boeck: ‘Om het harde stroo van vogelzaad af te snijden, gebruikt men een zeer groot mes, dat werkt op de goeste van een valbijl. Welnu, meermalen zijn er van die bezetenen onder dat schrikkelijk tuig gaan liggen, zonder het minste letsel te bekomen. Anderen lieten op hun borst schieten en gaven bedaard de kogels terug aan den man die geschoten had. Een kind van elf jaar, hoofdman eener bende die gekomen was om Tsi-sou-mou te verwoesten, deed, enkel door zijn wil, de wierookstokjes vóór de afgoden branden. Sommigen stegen verscheidene meter hoog in de lucht, overgroote gewichten opnemende.’

De Boksers verspreidden het gerucht dat de kristenen de waterputten vergiftigd hadden en zoals een lawine rukten zij alles mee wat op hun weg leefde. Als propagandamiddel gebruikten zij het nooit versleten patriottisch argument: ‘Het Rijk beschermd’, en door hun uiterlijke ceremoniën troffen zij het gemoed. Ziehier hoe pater Verwilghen de plechtigheid van een inwijding beschrijft: ‘Op den grond worden drij groote cirkels getrokken, de eene juist boven den andere, zoodanig dat zij elkander raken. In 't midden van iedere ronde schrijft men een letterteeken. De jongeling die in het genootschap moet opgenomen worden gaat, terwijl hij zijn oogen met den duim en den wijsvinger zijner beide handen toenijpt, op het woord staan dat in 't midden van den bovensten cirkel geschreven is. Daar maakt hij een plechtige diepe buiging naar het Noordwesten en drij naar het Zuidoosten, waarna hij de van buiten geleerde vervloekingen opzegt. Plotseling valt hij op den grond neder en blijft een geruimen tijd lang als levensloos liggen. Eindelijk komt hij weder tot zichzelven, staat op en herbegint dezelfde oefeningen in den middelsten cirkel. Wederom valt hij neder, maar de bedwelming duurt zoo lang niet

als den eersten keer. Vanher opgestaan zijnde, gaat hij voor de derde en laatste maal zijn buigingen maken in den ondersten cirkel, waar hij nogmaals als door een onzichtbare hand ten gronde geslagen wordt; maar bijna onmiddellijk springt hij recht en, gansch buiten zichzelven, uitzinnig, begint hij te praten en te tieren; hij roept dat men hem messen en lansen brenge; woedend zwaait hij met de armen door de lucht en schermt links en rechts, alsof hij werkelijk bezig was met een onzichtbaren vijand te bevechten en af te weren. Ondertusschen braakt hij de walgelijkste en grofste beleedigingen uit tegen de “westersche duivels” en hun aanhangers en huilt dat de kerken afgebrand, al de Europeanen en kristenen vermoord moeten worden.’

Een andere sekte was samengesteld uit de mannen ‘die de rede aankleven, die aan de oude gebruiken houden’. Als teken van broederlijke erkenning krabden zij een paar maal op hun hoofd als zij elkaar ontmoetten. Ook die verwensten de Europeanen. Maar vermits de Boksers de meest populaire en brutale bende was die in China rondhommelde, gaven zij hun naam aan de opstand die in 1900 het Chinese Rijk overhoop zette.

Op 15 juni begonnen de onlusten te Tien-tsin. De kerken werden afgebrand, de koncessies aangevallen, maar de Europeanen schoten er duchtig onder en een groot deel van de stad werd vernietigd.

De Europese legaties te Peking werden door de Boksers belegerd; maar de troepen van de mogendheden sloegen de benden uiteen voor de stad, waarin zij een triomfantelijke intocht hielden.

De eerste martelaars van Scheut

Mongolië was verder van de Europese hulp verwijderd. Daar zou de Kongregatie van Scheut haar eerste martelaars tellen. Het eerste telegram dat de Algemene Overste ontving, luidde: *In Orientali christiani centuriatim necati, salvis missionariis* - ‘In

Oost-Mongolië zijn honderden kristenen vermoord, de missionarissen zijn behouden.' Twee weken nadien kwam echter het nieuws dat duizenden met ontzetting sloeg: 'Monseigneur Hamer en de Belgische paters Heirman en Mallet zijn vermoord.'

Er valt een rilling door u, als ge in de 'Annalen van Scheut' die koppen ziet, omkranst met het eikenloof van de overwinning, en daaronder dit lakonieke onderschrift: *De Eerste Martelaars der Congregatie van Scheut.* Voorzeker, sedertdien heeft Scheut zijn offers ongemeten gebracht: het geweld van ziekte en haat, zon en koorts heeft gewoed in de rangen van hen, die langs dit grote, rustige huis naar Azië en Afrika gingen, zonder hoop voor de wereld maar vervuld met de hoop op het Rijk van hun Meester. Doch dit eerste bloed wekt de ontroering die ontstaat bij elk eerste offer van een onafzienbare rij: plaatst men geen monument op de plaats waar de eerste viel in een oorlog van miljoenen? Mogen wij dan zonder één woord die eerste bladzijde overslaan van het heldenboek der Kongregatie van Scheut? Wat een goedige, kalme figuur was die Hollander van Nijmegen die, als Monseigneur Hamer, het merkteken van het martelaarschap op zijn orde zou drukken. Vijfendertig jaar missieleven! Vijfendertig jaar Mongolië! Kunt gij u voorstellen wat het is?

Toen de Boksers in aantocht waren en de Mongoolse vorst Djoengar, die de missionarissen altijd veel vriendschap had toegedragen, hem verwittigde dat het gevaar nakende was, riep hij zijn paters te zamen, zegende hen en gaf hun, glimlachend, het bevel om naar veiliger plaats te vertrekken. Hij bleef. In zijn kerk wachtte hij 't gevaar af, zonder tegenstand liet hij zich buitenslepen, en nauwelijks had men hem vastgegrepen of men hakte de vingers van zijn rechterhand af, de hand die zegende.

De verminkte hand werd met een doek omwonden. Toen bond men handen en voeten op de rug bijeen en zo droeg men hem, aan een staak, het dorp rond. Van tijd tot tijd lieten de beulen

hem neervallen, rukten zijn baard uit en beroofden hem van zijn bovenklederen.

Na die optocht werd Monseigneur Hamer op een kar geladen en drie uur vandaar gevoerd. Hij was zó gebonden dat hij op zijn knieën moest zitten op de bodem van het schokkende voertuig en achter hem was een scherp zwaard aangebracht dat hem bij elke schok in het vlees sneed. Als vrij vermaak was het aan iedereen toegelaten hem te bespuwen en te pijnigen.

Ter plaatse van de martelie gekomen nodigde de mandarijn Mgr. Hamer aan zijn tafel, om uit te horen hoeveel geld de missie bezat en waar het was. Toen de missionaris het antwoord weigerde, begon de grote marteling. Men maakte een ketting vast aan de bovenste rib van de grijsaard. Hiertoe had men het vlees in de zijde weggesneden. Overdag werd hij door de straten rondgeleid, men had een dun, scherp touwtje driemaal rondom zijn voorhoofd gebonden en boven op het kale hoofd stond te lezen: *lao iang mo*, ‘oude Westerse duivel’.

Drie dagen lang duurde deze pijniging. Daarop werd de martelaar op een kar gebonden, zodanig dat hij onmogelijk recht kon staan en dat hij neergedrukt was op een dikke, ijzeren pin die, door het gewicht van het lichaam, dieper en dieper in het lichaam moest dringen. Als hij, door de pijn overmand, in onmacht viel, steeg een lachbui op rondom hem.

Eindelijk toch zou de dood verlossing brengen.

In het veld stonden drie palen, van boven samengebonden en van onderen uiteengezet. Men bond de benen van de martelaar aaneen en men omwond ze, alsmede het onderlijf, met watten. Dan rukte men, met ijzeren haken, het vlees van de rug, kapte handen, voeten, neus en oren af en hees hem op aan de staken, met het hoofd naar beneden. De watten werden overgoten met olie en boter en in brand gestoken. Maar het vuur wilde niet doorbranden, zodat de benen en het onderlijf niet verkoolden maar afzichtelijk verbrandden. Daarna sneed men het lichaam

open, men haalde er het hart uit, dat men braadde en door twee bedelaars deed opeten tegen een beloning van 500 geldstukken.

Sedert Nero was zo'n verfijning in het folteren niet uitgevonden. Aan de eerste martelaar van de Kongregatie van Scheut was zij voorbehouden.

In zijn gang tot de schare van de martelaars had Mgr. Hamer talrijk gezelschap gevonden. In Oost-Mongolië werd pater Segers levend begraven: de eerste bloedgetuige uit het Waasland van de Kongregatie van Scheut; in Midden-Mongolië beleden in bloed en foltering drie Vlamingen en twee Hollanders de leer van de Gekruiste: paters Heirman en Mallet [1], en hun konfraters Abbeloos, Dobbe en Zijlmans[2]. En het volledig bilan van de verwoesting in Mongolië was: zeven paters van Scheut gemarteld of vermoord; in Zuid-West-Mongolië (Ortos) de bisschoppelijke verblijfplaats en het klein seminarie verwoest, 17 residentiën, 68 kristenheden, 15 kerken en kapellen, 5 weeshuizen en meer dan 30 scholen platgebrand, 15 missionarissen verdreven en weggejaagd. In Midden-Mongolië: 19 residentiën, 60 kristenheden, 6 weeshuizen, 72 scholen vernield. In Oost-Mongolië: 16 residentiën, 35 kristenheden, verscheidene bidplaatsen, 4 weeshuizen en een veertigtal scholen verwoest.

Een ramp zonder weerga voor het jonge missiehuis. Toch steeg in de harten van de zendelingen die smartelijke maar trotse vreugde op, die door offers als hierboven aangeduid worden verwekt. Een nieuwe adeldom was aan de Kongregatie geschonken, de gruwel van het afgrijselijke was niet af te scheiden van de bewondering voor de heldenmoed die op meer dan menselijke kracht moest steunen. Het teken van het kruis was verschenen boven het arbeidsveld waar de paters van Scheut hun eerste palmen

1 Levend gekruisnageld, met pieken doorstoken en met sabels doorkerfd.
2 Deze laatste drie werden, samen met verscheidene kristenen, in de kerk verbrand.

hadden behaald. En daar ligt, in de woorden die toentertijd in de ‘Annalen’ verschenen, een kalme verhevenheid die u nog aanpakt na die tientallen van jaren:

‘Wat de familiën onzer missionarissen betreft, wij begrijpen hun angst en de tranen van hen wier zonen op het eereveld van het apostelschap gevallen zijn. Maar tevens ook zeggen wij hun: “Christene ouders, gij hebt uw zoon aan God gegeven, en God heeft uw offer aanveerd omdat het Hem lief en Zijner weerdig was! Christene ouders, het bloed van uw kind heeft uw gansche familie tot een hoogen edeldom in de kerk van Christus verheven, gelijk eertijds de dood op het slagveld een gezin tot de weerdigheid van prinsen en baronnen verhief! Christene ouders, lang en veel hebt gij voor het geluk van uw zoon gebeden; voortaan zal hij zelf om de overvloedigste zegeningen van den hemel over u te trekken, slechts behoeven den God, voor wien hij gestorven is, den palmtak te toonen, dien hij met zijn bloed geverfd heeft. ”’

De epische rit

Waar bleef nu pater Bermijn in deze stormloop van het heidendom? Toen de orkaan over Mongolië samenpakte, zond Mgr. Hamer een snelbode naar Klein-Brugge om pater Bermijn te ontbieden en samen over de toestand te beraadslagen. Te Klein-Brugge was tot dusverre alles rustig gebleven en, ongeveer gelijktijdig met de aankomst van de koerier van Mgr. Hamer, begonnen alarmgeruchten de ronde te doen. De koningen riepen hun volk op, waarom wist niemand; de ene zei dat Peking in gevaar was, de andere dat de Russen oprukten langs Ourga; de keizerin was op de vlucht geslagen en de Mongolen moesten haar uitgeleide doen. Een zaak was echter zeer duidelijk: dat het tegen de Europeanen en de kristenen ging. In een naburig dorp was een Bokser aan 't rondlopen en soldaten trokken links en rechts met een plakkaat tegen de ‘Westerse duivels’ en hun godsdienst.

Pater Bermijn oordeelde dat het gevaar niet zo dringend was en gaf dadelijk gehoor aan de oproep van zijn bisschop. Hij verzamelde zijn konfraters en zegde hun wat er in geval van nood te doen viel, liet in de vroegte zijn muilezel zadelen en trok op naar de bisschoppelijke residentie in gezelschap van twee Mongolen, beproefde mannen en beste ruiters. Het was een reis van 480 kilometer die, bij gunstige omstandigheden, op minstens tien dagen werd geschat.

Maar voor pater Bermijn bestond geen afstand noch berekening van dagreizen. Hij draafde door de vlakte en rustte als de dieren het nodig hadden, zodanig dat hij de zevende dag 's avonds Siao-noor bereikte, dat in de nabijheid van de bisschoppelijke residentie gelegen is.

Onderweg had hij vernomen dat zijn hoofd door de Boksers was op prijs gesteld en kort nadien botste hij op een bende gewapende bandieten, die op zoek waren naar de Ming chen fou (Bermijn). Zij vroegen hem of hij die kerel niet kende, want dat hij eraan moest. ‘Zeker ken ik hem,’ zei pater Bermijn, ‘en hij is niet ver van hier.’ Hij keerde zijn hielen en reed weg zo vlug zijn muilezel hem dragen wilde.

In dergelijke omstandigheden kwam hij op 20 juli te Siao-noor. Die dag had hij 20 uur afgelegd. Daar kwam droevig nieuws hem tegemoet.

Kristenen die erin gelukt waren aan de slachting in de residentie van Mgr. Hamer te ontsnappen, kwamen hem met hele hopen tegen en verhaalden het gebeurde. Verder reizen was nutteloos en de angst greep hem aan voor zijn kristenheid van Klein-Brugge. Daar wist men niets van het gevaar dat naderde. Misschien waren de razende benden reeds tot daar doorgedrongen en hadden de Mongolen tot moordslag en brandstichting opgezweept. Er viel niet te wachten en na de noodzakelijke rust reed pater Bermijn terug de woestijn in.

Wat een rit, die honderden kilometer door het zand en de een-

zaamheid! Voor een Mongool is het reeds een sterk stuk, maar doenlijk is het toch. Voor een spoedbestelling van Kalgan tot Ourga - 250 uur - wordt een man te paard gezet: men omzwachtelt zijn benen, lijf en armen om zijn spieren te sterken. Eerst rijdt hij traagjes, gaat tot de draf over, om dan in wilde ren vooruit te schieten. Dag en nacht vliegt hij van post tot post, wisselt er vlug van paard, en herneemt zijn springloop. Drie dagen en drie nachten duurt het en als hij aan zijn leven houdt, mag hij niets nutten dan eieren en genever.

Pater Bermijn was echter geen Mongool. Het leven in de woestijn had hem verhard, maar geen als hij had zijn lichaam afgebeuld in de dienst van zijn apostelschap. Meer dan twintig jaar van zwerven, slapen in open lucht, hongersnood en reuma, hadden de kracht van dit sterke lichaam verzwakt, dat alleen door de onbuigzaamheid van de ziel werd voortgejaagd. Ook hij zou zijn proefrit door de woestijn aangaan. Hij reed de nacht door, en dan geheel de dag. Zand en heuvels, wind en zon boven hem en rond hem, ofwel het mysterie van de sterrenhemel boven het mysterie van de woestenij. In hem joeg het steeds: naar Klein-Brugge! De angst van zijn ziel legde de afmatting van zijn lichaam het zwijgen op.

Door dezelfde woestijn kruisten Boksers en Mongolen, op zoek naar hem. Hij reed de tent van de koning voorbij en een trawant die hem kende, riep hem toe: *Sa!* ‘ge moet er aan.’ Maar voorbij ging dat alles en hij verdween van de ene verte in de andere.

Achter hem vaagde de wind het voetspoor van zijn rijdier weg. Een spoor wordt niet in het zand gedreven. Zo vermeed hij de benden die hem naar het leven stonden. Maar eens toch, toen hij de top van een heuvel had bereikt, kwamen Mongolen en Boksers op hem aangerend. Zij grijnsden hem tegen en hij stond stil. Zou het nu gedaan zijn met zijn missiewerk? Zou hier zijn verminkt lijk aan dolende wolven worden achtergelaten? Hij dacht niet na. Alles vloog aan zijn geest in één ogenblik voorbij. Hij keerde zich

om en begon te roepen naar de kant van de heuvel waarlangs hij was opgekomen. Hij zwaaide zijn armen en riep: ‘Komt haastig, ze zijn hier! Wij zijn tweemaal zo talrijk als zij, zij zijn vermoeid, wij zijn fris. Haast u, of ze ontsnappen!’

Dat klonk zo dapper over de heuvelkling, dat was het kommando van een krijgsheer die de viktorie in de handen heeft. Mongolen en Boksers wachtten niet tot de bende hun op 't lijf viel: ze keerden hun paarden en verdwenen achter de zandheuvels.

Dit voorval vuurde pater Bermijn nog meer aan. Het was alsof een kracht hem voortjoeg, die niet van hem was. Hij nam een stuk hard brood, zonder af te stijgen, en rende vooruit, altijd maar vooruit, en na drie dagen en drie nachten van dolle vaart had hij de ruim 400 kilometer afgelegd.

Hij viel doodmoe neer, maar gelukkig, en gesterkt door het geluk: Klein-Brugge stond nog behouden voor hem.

Daar was grote vreugde in de residentie: de sterke aanvoerder, de verstandige raadsman was terug, en bovenal, de geëerbiedigde apostel van Ortos was ontsnapt.

Pater Bermijn rustte niet uit. Hij was juist intijds teruggekomen. Het gepeupel van de stad sloeg aan 't rumoeren en sprak ervan om zo maar dadelijk de missie te plunderen; de Mongoolse soldaten werden opgeroepen om de kristenheid uit te moorden.

De negen missionarissen die in het distrikt werkzaam waren, werden verwittigd om onmiddellijk naar Klein-Brugge te komen: daar zouden ze al te zamen de stormloop afwachten. Weldra kwamen missionarissen, kristenen, vee in het holle van de nacht de versterking binnen.

Op 31 juli waren allen teruggetrokken achter de hoge, dikke muren van gestampte aarde, die de hoofdresidentie van Klein-Brugge omringden: tien paters van de Kongregatie van Scheut, vijf Italiaanse missionarissen uit het vikariaat van Chensi, en talrijke kristenen die besloten waren zich te verdedigen liever dan te

vluchten: ruim driehonderd veertig mensen, waaronder een honderdtal weesjes van de Kindsheid. Van al dat volkje waren er maar een tiental Chinezen die tot de werkelijke strijdmacht konden gerekend worden. De anderen zaten te prakkezeren of de muren het wel zouden uithouden.

Sterk was hij genoeg, de muur. Onderaan 6 à 7 meter dik en bovenaan nog anderhalve meter, op een hoogte van ruim zes meter. Daarboven nog een klein muurtje van een paar meter hoog, waarachter de verdedigers schuilden en er door de schietgaten op los schoten. Die muren moesten allerhande volkje tegenhouden: de Chinese Boksers, de Mongolen van twee koninkrijken en een tiental militaire mandarijnen, die gezonden waren om de kristenen te beschermen en hun best deden om ze te doen uitmoorden.

Met het proviand zat het maar knap. Het was een jaar van hongersnood, en hoewel pater Bermijn twee maand tevoren al het beschikbare graan uit de streek had opgekocht, zag het er maar schraaltjes uit. Zo werd de vijand afgewacht.

Generaal Cronjé

De rollen waren verdeeld en het romantisme ontbrak er niet aan.

De oorlog van Transvaal lag nog in de gedachten: pater Bermijn kreeg de glorievolle naam van Cronjé, waarmee hij tot het opperste generaalsambt werd verheven, en pater Van den Abeele, pastoor van Klein-Brugge, werd tot Krüger gepromoveerd. Cronjé, Krüger en hun legerscharen keken van de hoge muur van de residentie naar het dorp van Klein-Brugge, naar de bezittingen *extra muros* en naar de eindeloze vlakte, waaruit het geweld zou opdagen.

Dat kwam in de nacht van 9 augustus.

Tegen de avond rolde een rookwolk over het land, waarna een gloed opvlekte tegen de heuvel: de kerk van het naburige Ning-

kiao-leang stond in brand. Rond elf uur ronkte de schijf ten teken van alarm: ‘De Boksers zijn daar!’ Hun geschreeuw klonk akelig in de stilte van de nacht. ‘'t Was al van *Sa! Sa! Sa!* (sla dood), en dat werd met zulk aardig keelgespan uitgeroepen dat ik het aan niets vergelijken kan dan aan het gekwek der puiten in de weiden binst de zomeravonden.’ Maar die *sa! sa!* stichtte weinig kwaad, en verzwakte toen er van de hoge muur enige schoten waren afgevuurd.

Dadelijk trokken de aanvallers naar de huizen, bewoond door de kristenen van het dorp, en staken ze in brand. Dat kan pater Bermijn kwalijk aanzien, en hij stelt voor om naar buiten te lopen en de Boksers op de vlucht te drijven. In alle stilte wordt de poort geopend en met vijftien man sluipen zij naar buiten, Cronjé vooraan. Hier en daar zitten groepjes Boksers in de klaarte van de vlammende huizen; ze worden omsingeld en dan krijgen ze almeteens de volle lading. 't Was een schieten en roepen dat horen en zien verging. Daarna terug naar de vesting en om aan de vrienden daarbinnen te tonen dat alles goed afgelopen was, zongen de mannen van Cronjé een dreunende... ‘Vlaamse Leeuw’ en trokken triomfantelijk de poort binnen.

De eerste veldslag was dus een zegepraal geweest. De stoute uitval had indruk gemaakt en de faam van onkwetsbaarheid van de Boksers had een lelijke knauw gekregen, want ze hadden een half dozijn van hun broertjes dood weggedragen en evenveel zwaargewonden aan hun lot overgelaten.

Het beleg van Klein-Brugge

De twee volgende dagen bleef alles rustig. De versterkingsmuur werd nog een beetje opgeknapt want, naar het heette, waren de Mongolen in aantocht en die hadden niet zo'n hazenatuur als de Chinese Boksers. Kwamen de kerels af, dan zou Cronjé met zijn mannen meer dan één warm kwartiertje beleven. Pater

Bermijn nam dan ook zijn toevlucht tot zijn beproefde schutspatroon, de heilige Benediktus. Hij deelde al de medailles uit die hij bezat en wachtte onverstoord de aanval af.

Die kwam op 12 augustus. Te vier uur 's morgens werd alarm geroepen: de Mongolen en Boksers zijn daar. In een ommezien stond iedereen op post: daar kwamen ze af, Tartaren met het hoofd omhoog en vast op hun vlugge paardjes. Een hoop Boksers liep ordeloos en huilend vooraan, draaide rond de residentie en ging aan de oostzijde in de verst afgelegen huizen van het dorp nestelen. Vandaar uit vielen ze aan 't schieten, drie dagen en drie nachten aan een stuk, naar de muurtjes boven de vestingwal.

De 14 augustus begon slecht. Pater Jaspers zat 's morgens vroeg aan een schietgat boven de poort op de uitkijk, toen hij een schot kreeg vlak in 't gezicht en van de muur tuimelde. Pater Bermijn kon hem nog berechten en, kort na de dood van de gesneuvelde, deed hij hem aanstonds begraven om het verlies voor de kristenen verborgen te houden. In alle stilte werd de missionaris te ruste gelegd.

Nu waren de Boksers in een huis gedrongen dat dicht bij de poort lag. Daarop hadden zij het dus gemunt en inderdaad, na wat geklop en wat geroffel, sprongen er drie mannen uit het huis en naderden de poort, voortstappend achter twee deuren. ‘P. Braam zat gereed met zijn kogelgeweer, dat sedertdien vermaard geworden is in de streek. “Alla, Jan, dit is uw werk, ” en paf, een kogel heeft de deuren doorkloofd en de drie mannen die er achter zitten zijn in hun kot teruggekropen. Vijf minuten later begint het spel opnieuw, maar deze keer hebben ze twee planken bijgehaald die nog veel dikker zijn dan die deuren. Een vent alleen, met grooten sabel, schuilt erachter. Paf! paf! zegt Jan nog eens; de vent struikelt, laat de twee planken die hij vóór hem bijeenhield wat los en wordt alzoo zichtbaar door een spleet en paf!’

Het werd stil onder Boksers en Mongolen, stil tot middernacht.

Toen kwamen een tiental Boksers naar buiten gesprongen en al tierend naar de poort gelopen, voorafgegaan door een vent met een lantaarn. De verdedigers schoten er maar helder op los en zo gauw de rook van de geweren opgetrokken was, sprongen de Boksers terug in hun kot.

Van toen af hadden de Boksers uitgedaan en de mannen van Cronjé kregen alleen nog met de Mongolen af te rekenen. Die waren zo roekeloos niet als de Boksers en huurden Chinezen voor elk vies karweitje; aanhoudend zaten de heren Mongolen op hun gemakje te schieten naar de Zuidertoren. Een ongewoon ding. Eindelijk kwam het uit dat men die toren aan 't ondermijnen was en dat heel die schieterij alleen voor doel had dit ondermijnen te bedekken.

Een Italiaans missionaris, die ook was binnengevlucht, was oud-officier en hij zei: tegengraven. Aanstonds werd er gewroet, de ondermijners tegemoet. Toen deze het gerommel hoorden, namen ze de vlucht zonder goedendag of goedenavond te zeggen, en een van hen kreeg als aandenken aan het wapenfeit een pilleke lood mee in de dij.

Daarmee bleef het voorlopig stil, maar de Mongolen hokten in het dorp en de kring rondom de vesting bleef ongebroken.

Op 20 augustus komt een Mongool nader en doet teken dat hij wil parlementeren. Hij spreekt van vrede; de missionarissen mogen terug naar Europa. 's Anderendaags keerde de man nog eens terug, doch men liet hem staan zonder hem nog antwoord te gunnen.

Op 27 augustus viel het tweede slachtoffer van de belegerden. Hij kreeg een kogel in het hoofd van op 120 meter afstand. In de namiddag hielden de Mongolen een vertoog van hun strijdkrachten, met vendels en briesende paarden. Kort daarna klonk een zware ontploffing: zij hadden met een oud tuig van een kanon geschoten; onder meer hadden ze in het ding een beeld van het H. Hart gestoken. Maar het oude, verroeste krijgsmeubel was aan

stukken gesprongen en had lelijke verwoestingen onder de Mongolen aangericht.

De volgende nacht waren de belegeraars alweer aan 't ondermijnen gegaan. Zij hadden twee dikke planken tegen de muur gezet en daaronder werkten ze. ‘Wat gedaan? Hout halen en vuur maken tot dat zij verbranden of wegloopen? Jamaar Si-ti-eul, de dapperste onder onze christenen, wist het best; ik ga naar beneden, zegt hij, en schiet ze dood in hun hol. Zoo gezeid, zoo gedaan; ik geef hem seffens mijn revolver en, de toren vierkant zijnde, zakt hij langs een koord beneden aan den overkant van dien waar de vijand graafde. 't Was donker, zoodat geen enkel Mongool hem zag dalen. Wij baden een gebed voor den H. Michaël opdat de zaak goed mocht lukken. Jamaar het duurde al een halve uur en de vijand wrocht maar voort. Was onze vent dan dood of wat was er? Later vernamen wij dat hij zijn revolver verloren had en hem zoolang had moeten zoeken, maar dat wisten wij niet en daarom waren wij boven zeer angstig. Eindelijk een tweede christen gaat ook naar beneden, dan was het seffens geklonken: wij hoorden alrap de revolvers knetteren en na eenige oogenblikken waren beiden weer boven. Een van de ondermijners bleef ter plaats en de andere kon hinkend wegvluchten.’

Op 30 augustus zonden de missionarissen een brief aan de mandarijn om hem hun zaak in handen te geven. Hij antwoordde dat hij reeds viermaal de Tartaren had aangewakkerd om te vertrekken, maar zij wilden niet luisteren, en wat kon hij er dan aan doen?

Een paar dagen bleven de Mongolen buiten zicht en de kristenen profiteerden ervan om enige huizen af te breken en brandhout in de versterking te slepen. De derde week van de belegering begon.

Zo kon het niet blijven duren. Daar kwam gebrek aan veevoeder en een massa-aanval langs alle kanten tegelijk zou noodlottig wezen. Daar moest verandering komen. Pater Bermijn liep

reeds enige dagen zenuwachtig op en neer. Kon hij de Mongolen eens duchtig de schrik op het lijf jagen, dan zouden ze meer op afstand blijven, en intussen kon er goed nieuws van Peking komen. Hij zou de Tartaren een poets bakken.

Een kogeltje in de bil

In de namiddag stonden vier kristenen gereed om stillekes buiten te gaan. Zij wilden de Mongolen langs deuren en vensters gaan beschieten. De vluchtende of achtervolgende Tartaren zouden van boven op de muur hun part meekrijgen.

'Onder mijn voeten hoor ik de poort stillekes opengaan en 'k zie onze vier mannen optrekken, gewapend van top tot teen. Zij zullen het huis, dat de Mongolen langs den grooten weg in 't dorp bezetten, langs het Zuid-Westen aanvallen. Een paar geweren langs den Noord-Oosterkant van de versterking geplaatst zullen wel beletten dat de Mongolen, die daar nestelen, onze mannen van achter aanvallen en ze aldus tusschen twee vuren stellen. Onze vier dapperen zijn dus op weg, nu eens kruipende, dan een sprongsken doende of goed gebogen vooruitgaande om hun komst te verbergen.' Maar nauwelijks hebben zij het huis bereikt waarin de Mongolen zitten, of pater Bermijn kan het niet langer uithouden achter de poort: hij springt buiten, gevolgd door een bende kristenen met pijken en sabels gewapend, en langs kronkelwegeltjes gaat hij 't zelfde huis langs het noordoosten aanvallen. Zij die boven op de muur zijn gebleven, zien heel die krijgsverrichting niet zonder angst aan: mocht Cronjé vallen, dan is de leidende kracht weg, dan is 't gedaan. En ook de mannen van de wacht lopen naar buiten, recht naar het huis van de Mongolen. 'Ik van mijn kant,' schreef pater Vereenooghe, 'kwam toe aan den kant waar pater Bermijn en de kristenen stonden. Was me dat een gewemel, schreeuwen en tieren, schieten. Wat is dat geschreeuw hier, vroeg ik. 't Zijn onze vier man-

nen die in huis aan 't vechten zijn, zei pater Bermijn, maar nu, Mon, zei hij, hier in dit eerste kamerke zit ook een Tartaar. Ik spring naar het vensterke en zie, daar ligt juist een christen voor, badend in zijn bloed en 't hoofd dwars doorschoten. Hier ligt een christen geschoten, roep ik. Ja, zegt pater Bermijn, hij is slachtoffer voor mij, zonder hem ware ik zelf getroffen geweest. Al die klappinge ging er door rapper als de wind, want daar viel niet veel aan te dubben.'

De Mongool in het kamerke kreeg zijn bekomste, terwijl in de andere kamer een tempeest van de helse duivels opging. 'Ik heb het vast,' riep pater Bermijn opeens, een kogeltje in de bil, maar 't is niets, lachte hij. En hij sprong rond zoals tevoren. ''k Moest er waarlijk om lachen,' gaat pater Vereenooghe voort, 'hoewel wij volop aan 't vechten waren. Maar ons vechten naderde ten einde. Een Chinees, van boven op de versterking, deed de domheid van een valsche alerte te geven. De Mongolen naderden van alle kanten, wij zouden langs achter aangevallen en ingesloten worden, enz. zoo riep hij. Wij gingen dan terug; aan de poort vonden wij onze vier dapperen weer, van wie wij meenden dat zij in huis gedrongen waren en lijf om lijf gestreden hadden met de Mongolen. Dat was ook al onwaar. Wat hadden onze vier mannen dan gedaan?

De Mongolen hadden langs dien kant in het huis een schietkot gemaakt om op ons te schieten, onze mannen schoten maar gedurig hun revolvers en geweren af door dat schietkot op de Mongolen zelf, die niet dorsten vluchten, omdat wij deur en venster hielden aan den anderen kant. En daar dat huis zeer klein was en er vele Mongolen in zaten, zoo trof bijna ieder schot.'

De uitslag was: zware verliezen bij de Mongolen, de kristenen hadden één man verloren en pater Bermijn liep met een kogel in de bil.

De indruk was buitengewoon. De Mongolen trokken zich uit

het dorp terug en gingen verder kamperen. De kristenen konden uitgaan om gras te halen voor paarden en hoornvee.

Toen pater Bermijn terug achter de poort was, vroegen zijn konfraters hem wat hem deerde. ‘Een kogeltje in de bil,’ zei hij, ‘doch 't is niets.’ Toen zij echter nader toekeken, bemerkten zij dat de rechterzak van zijn bovenvest lelijk doorschoten was. ‘Ja,’ zei hij, ‘daar heb ik ook een schot gehad, maar daar ben ik niet gekwetst, want daar zat een medaille van de H. Benediktus in mijn zak.’ En hij haalde ze inderdaad te voorschijn.

Een paar dagen nadien plofte een kanonbal van een paar kilo door het dak van de kerk. De Mongolen, stellig rekenend op het effekt van hun geschut, zonden een brief: ze hadden streng bevel gekregen van Peking om al de kristenen uit te moorden, anders zouden ze erg gestraft worden. Uit goedhartigheid nochtans mochten de kristenen de streek verlaten; daarmee zou alles effen zijn. Maar pater Bermijn diende hun van antwoord: hartelijk dank voor de goedhartigheid, maar wij hebben nooit kwaad gedaan, en de kliek uit Peking die bevel gaf om ons te vermoorden, zit nu zelf ingesloten en is om zeep. Zodus, salut en de kost.

Dezelfde dag vernamen de belegerden dat een bataljon Chinese soldaten in de buurt lag. Zij waren gezonden om de kristenen te beschermen, en... dat was een nieuwe onrust voor de missionarissen. Die kerels lagen daar reeds twintig dagen en hadden maar laten begaan. Misschien wachtten zij hun beurt af om te plunderen, als 't grofste werk door de Mongolen verricht was.

7 september was de dag van het grote bombardement. Met twee kanonnen tegelijk schoten de aanvallers op de noordwestertoren. Maar een van de schiettuigen viel weldra buiten gebruik. Het tweede werd achter een muurtje getrokken en schoot vanop 85 meter. De Mongolen zochten het schuilmuurtje weg te krijgen, om daarna zonder veel gevaar aan de dikke afsluitingsmuur te geraken en deze dan te ondermijnen. Op een hele voormiddag werd maar vijfmaal raak geschoten; zo zaten er rond de middag

vijf ballen van twee kilo in het muurtje, dat hier en daar een berst vertoonde. Dadelijk werd er een tweede achter gebouwd. Maar het begon geweldig te regenen en in China legde men de oorlog stil als het weer ongunstig was. Want dat ging nog met de lont en laadstok en hoe wilt gij met zo'n rommelgeschut uw poer droog houden?

Daarop trad het Chinese leger op. De generaal liet de Mongolen aanzeggen dat zij absoluut met dat groot kanon niet meer mochten schieten. Die beschermer van de kristenen wilde de krijgskansen evenwichtig houden, en daarom liet hij ook aan de kristenen mededelen dat er van weerskanten niet meer mocht geschoten worden. De Mongolen sleepten hun kanon van achter het muurtje en nauwelijks waren zij weg, of de mannen van Cronjé trokken naar buiten en stampten het muurtje omver. Daarmee was de beste schuilhoek voor de Mongolen verdwenen.

Die dag ook kwam een brief van de soldaten-mandarijn: de missionarissen moesten, onder de bescherming van de soldaten, naar de hoofdstad van de provincie vertrekken. Maar pater Bermijn antwoordde doodeenvoudig dat zij bleven. Daarop kwamen twee officieren van het Chinese leger: er werd een tapijt opengespreid voor de poort en daarop gingen die heren zitten, want binnen mochten zij niet. Pater Bermijn parlementeerde met hen van op de muur, en ze konden terugkeren zoals zij gekomen waren. Nog een onderhoud met de mandarijnen en er kwam een soort wapenstilstand: de kristenen deden een uittocht om de oogst zoveel mogelijk binnen te doen, terwijl de missionarissen rondom hen de wacht optrokken.

De Mongolen hadden het spel afgezien en ten noorden van het dorp begon er beweging te komen. Toen de kristenen terugkeerden, kwamen een honderdtal Tartaren hen achternagereden, onder het huilen van *sa, sa!* Twee missionarissen bleven staan om de aftocht te dekken, de Mongolen losten hun geweren in 't wilde en zonder gevolg, maar toen twee van hun paarden doorschoten

waren, bleven zij staan. Een eindje verderop had pater Bermijn dertig man met zijn albinigeweer teruggeslagen, en daarmee was de veldslag afgelopen. Nog een ganse nacht werd gewerkt aan de oogst, en een flinke voorraad werd binnengehaald.

Intussen was het nieuws aangekomen van de inneming van Peking door de Europese troepen. Dat bracht de mandarijnen tot nadenken: zij verschenen voor de poort van de residentie en verleenden er een brede strook grond rondom, waarin de kristenen zich veilig mochten bewegen.

's Anderendaags 's morgens echter werd een Chinees doodgevonden op de grens van het neutraal gebied. De mandarijnen verschenen onmiddellijk om de missionarissen van woordbreuk te beschuldigen. Maar pater Bermijn liet het op geen koude steen vallen. ‘Zoekt de moordenaars bij uw volk,’ zei hij, ‘wie heeft al de kristenen vermoord? Verjaagt eerst al dat gespuis van hier, en komt dan klagen.’

Zo stierf de belegering uit: de generaal trok weg en boog zeer beleefd in 't voorbijgaan, en op St.-Michielsdag, 29 september, verdwenen de Mongolen voorgoed. Een plechtig Te Deum werd aangeheven.

Dank zij de volharding en het beleid van pater Bermijn had Klein-Brugge, de enige onder de residentiën, de strijd tegen de Boksers en hun bondgenoten volgehouden.

Puinen

Heel Ortos was verwoest.

Het vikariaat lag overdekt met puinen. Alleen Klein-Brugge was ongedeerd gebleven. De bisschop en een schaar missionarissen waren gemarteld, 15 missionarissen verjaagd, 1.500 kristenen gedood. De overlevenden hadden alles verloren. Hun woningen waren afgebrand, hun vee gestolen, hun oogst verwoest; in elk gezin was een ouder of een kind ten offer gebracht; dochters en

vrouwen waren weggevoerd om aan de mohammedanen verkocht te worden.

De winter die volgde op de opstand van de Boksers was schrikkelijk voor die wrakken van de bloedgolf. Zonder haard, zonder voedsel, in lompen gehuld, moesten zij de langdurige koude doorstaan. ‘Als zij mij vertellen hoe zij, binst den guren winter, hun ouders of hun kleine kinderkens, aan het zweerd der moordenaars ontsnapt, van honger en koude hebben zien bezwijken, dan ja, komt soms nog een zware zucht uit hun boezem opgestegen, dan zie ik hun ruwe hand de tranen wegvegen die over hun wangen rollen.’

Alles was te herbeginnen. En dit nieuw begin werd nu bemoeilijkt door de vijandschap van de heidenen, die thans gezien hadden hoe ze ongestraft mochten plunderen, moorden en branden tegen kristenen en Europeanen. Ook konden de missionarissen in de eerste tijden niet uitgaan, tenzij vergezeld door een troep soldaten.

IV
De bisschop Bermijn

De opvolger van Mgr. Hamer

Een eerste werk, nog voor het heropbouwen, was de uiteengedreven kudde weer te verzamelen. Die taak nam Mgr. Bermijn op zich.

Want intussentijd had hij Mgr. Hamer opgevolgd in het vikariaat van Zuid-West-Mongolië. De grote waardigheid betekende voor hem alleen een grotere verantwoordelijkheid en meer dan ooit zou hij zwoegen om het rijk van Kristus te vestigen in dit land, waar het heidendom zoëven storm had gelopen. Het bovenmenselijke lijden van de bisschop, van wie hij nu de plaats had ingenomen, moest betaald worden met een oogst van zielen. Het vuur van het apostelschap laaide op in Mgr. Bermijn, en hij stelde het onder het teken van het martelaarschap van Mgr. Hamer.

In februari 1901 verliet hij Klein-Brugge in gezelschap van paters Anicq en Bongaerts, twee luitenanten uit het leger van Cronjé. Hij had zich tot taak gesteld de vrouwen en dochters die tijdens de opstand als vee ter markt gebracht waren, te verlossen en weer te brengen in hun gezin. De kristenen zelf werden aan 't werk gezet om de verblijfplaats van die ongelukkigen op te

sporen; eens de verblijfplaats gekend, trok Mgr. Bermijn erop af om de verlossende taak voort te zetten.

De kopers waren verplicht de kristelijke slaven weer te geven, zonder recht op schadevergoeding. Dat werd een bron van inkomsten voor de gerechtsdienaars: zij lieten zich betalen door de eigenaars van de slaven, om te verklaren dat zij geen kristenen onder hun gebied hadden. Zo werd, van rechtswege, de taak zeer bemoeilijkt. Wat erger was, zelfs de slachtoffers staken nog stokken in de wielen. De meesten behoorden toe aan de mohammedanen en werden redelijk goed behandeld. Zij hadden zich laten wijsmaken dat niet de missionarissen, maar Europese kooplieden hen opzochten om hen in afgelegen landen terug van de hand te doen. Daarbij werd hun onder verschrikkelijke bedreigingen verbod opgelegd om hun aanwezigheid kenbaar te maken. Zo gebeurde het dat kristelijke slaven weerstand boden aan hun bevrijders en hun hoedanigheid van kristen loochenden.

Deze opzoekingen werden ook een nieuwe oorzaak van woede vanwege de heidenen. 'Te Pao-fou-sien moesten wij ophouden met zoeken. De Mahomedanen zijn er ten getale van meer dan duizend. Bij de aankomst van onze kristenen begon al dat volk "te wapen" te roepen. Een kristene vrouw van 20 jaar weigerde tweemaal, in tegenwoordigheid van honderden Mahomedanen, tot ons terug te keeren. Zij beweerde dat zij nu heiden was. Onze kristenen hebben ze toch meegenomen. Als zij mij zag, viel zij op haar knieën, bekende haar fout en riep dat zij kristen was.'

Met een stalen gezicht trok Mgr. Bermijn erop af. Hij profiteerde van de omreis om de mandarijnen, die aandeel hadden genomen in het ophitsen van de Boksers tegen de kristenen, aan de oren te nemen. Een triomftocht was het precies niet. Overal woede, die des te heviger oplaaide daar ze onmachtig was geworden. Te Hwang-kia-k'iao werd hij door meer dan tweeduizend heidenen uitgejouwd. Maar onverstoord stapte hij erdoor en ging verder

op, in de residentie van Sia-ing-tze, de mandarijn verantwoordelijk stellen voor de verwoestingen.

Die man had kepers en balken naar de afgodentempel laten voeren. Mgr. Bermijn eiste van hem schadevergoeding voor de vernieling van de residentie en voor de gestolen voorwerpen. ‘Zoo ik dit niet verkrijg, heb ik hem bedreigd alles over te dragen aan den grooten mandarijn van Ning-hia, aan den gouverneur der provincie en zelfs, zoo 't noodig was, aan 't hof te Peking. En alles rolt op wielkens.’

Officieel ging het tamelijk glad af, want te Peking patrouilleerde Europa. Maar de bevolking zelf in het diepe Mongolië bleef onhandelbaar. In de tenten diende het misgewaad voor tapijt en lag op het zadel van de ruiters; van de stijve, schone stolen waren buikriemen gesneden voor de paarden. De kelken werden als tabakspotten gebruikt. Peking was ver en de opgevlamde wildheid van Mongolië was nog door geen dekreten gekalmeerd.

Dreigende geruchten werden voortdurend rondgestrooid, en datums vastgesteld waarop een nieuwe kristenmoord zou beginnen. In de oude bisschoppelijke verblijfplaats van Santao-ho vertelde de grote mandarijn openlijk dat hij ging optrekken tegen de residentie. De uitgeplunderde kristenen moesten de wortelen van wilde planten uittrekken om in leven te blijven. En Mgr. Bermijn was gelukkig, als hij hun, als toespijs, een beetje vogeltjeszaad kon uitdelen.

In het distrikt waar Mgr. Hamer de marteldood had aanvaard, kwamen velen van de overgebleven kristenen om van ellende. Al hun land was door de heidenen ingepalmd en bezaaid. Van de regering werd verkregen dat de mandarijnen voor het levensonderhoud van de kristenen moesten instaan. Zij gaven hun, als bespotting, een tas vogeltjeszaad om de vier dagen. Wat de honger spaarde, rukte de tyfus weg.

Nog een laatste oplaaien van de moordlust. In de residentie van Sia-ing-tze werd pater Van Merhaeghe overvallen en het

hoofd gekloofd. Pater Bongaerts, een trouwe verdediger van Klein-Brugge, werd zo geslagen dat hij aan zijn wonden bezweek. De mohammedanen, woedend dat de verkochte vrouwen hun ontrukt waren, hadden zich gewroken.

Zo stond Mongolië haast zonder missionarissen. Vijftien waren er verjaagd, een dozijn vermoord. En de puinen eisten arbeiders. Zij die overgebleven waren, moesten werken voor hen die de arbeid waren ontvallen. Op de schouders van Mgr. Bermijn rustte het voornaamste deel van de reuzentaak.

In zijn oude residentie Poro-Balgason teruggekeerd, vond hij een opeenhoping van puinen die een andere dan hij zou ontmoedigd hebben, 'Hier schiet niets over, geen huis van christenen zelfs, alles is verwoest of verbrand. Onze mensen hebben allemaal een jaar gebedeld; van iedereen zijn ze verstooten en versmaad, als men ze niet vermoordde. Hoe zij alle van honger en koude niet gestorven zijn is niet te begrijpen: O. L. Heer heeft mirakelen gedaan. Meest allemaal zijn zij gekwetst van sabels, pijken of geweren: zij zijn nu wederom toch zoo kontent en geschikt in hun lot; tot nu toe nochtans kunnen wij onze voorwerpen niet terugkrijgen dan met grooten last; om vrouwen en kinderen vrij te krijgen moet men paardenwerk doen: tien, vijftien keeren gaan eischen, dan doen de mandarijnen ze nog niet geven. Voor onze oogen werken de heidenen met onze ossen en peerden, en wij hebben dit jaar geen oogst kunnen zaaien bij gebrek aan ploegdieren. De moordenaars van vader en moeder, vrouw en kinders, broeders en zusters, loopen voor onze oogen en zij worden niet gestraft.'

In 1902 zat de bisschop in een slechte buurt. Prins Toan, de grote hoofdman van de Boksers, verbleef in de streek bij zijn broeder, die koning was van Alachan. Op dat grondgebied woonden tweeduizend kristenen, en daar Toan hoorde dat er te betalen zou vallen voor de aangerichte schade, had hij een trawant naar

Peking gestuurd om een van de invloedrijkste ministers te vergiftigen.

Ziende dat er met de mandarijnen niets aan te vangen was, trok Mgr. Bermijn naar Peking. Hij wilde schadevergoeding hebben. Hij moest absoluut geld krijgen om paarden en vee te kopen, want het leven van zijn kristenen zou afhangen van de oogst. 'Zij zullen moeten afzetten; de mandarijnen zijn anders taai maar alle dagen wordt achter hun hielen gezeten en de H. Jozef is er mee gelast, daarmee ben ik niet erg bang.'

De maanden, te Peking doorgebracht, waren de lastigste van Mgr. Bermijns missieleven. Dat rondlopen en bedelen, dat opgesloten zijn in de vuile stad, was een zware proef voor hem, die ruimte nodig had en beweging in de woestijn. Hij had een onuitsprekelijk heimwee naar zijn deerlijke kristenen; hun verlatenheid woog op hem en de honger naar het apostolaat en naar de bekroning er van door het offer woekerde in hem. 'Wij zullen trachten,' schreef hij van uit Peking, 'nog wat goed te doen vooraleer wij voor den rechterstoel moeten verschijnen: zij zijn waarlijk gelukkig die als martelaren mogen sterven, hun rekening is effen als zij ginder toekomen en verders, op de gewone manier dat men de martelaren kapot maakt, ziet men er weinig af, na eenige kloppen of kappen weet men van niets meer.'

Had de ontmoediging vat gehad op hem, hij zou meer dan eens uit Peking zijn vertrokken en het zenuwachtige gedraaf gestaakt hebben. De hoofdaanvoerders en opstokers van de Boksers liepen er vrij rond. 'Om zand in de oogen der Europeesche gezanten te gooien, heeft men eenige der voornaamste plichtigen tot de gevangenis veroordeeld; doch deze zaten niet in kerkers, maar in bijzondere huizen, waar zij goed onderhouden werden, niet op de kosten van de mandarijnen maar - o uiterste hoon! - met het geld dat de mandarijnen van het volk afpersten onder voorwendsel van schadevergoeding aan de missie en de christenen.' De mandarijnen die het best hadden meegeholpen met Boksers en

rovers, kregen een promotie; zij die de kristenen hadden beschermd, werden afgezet.

‘De beruchte Tcheng-tao-t'ai, de voornaamste prefekt van de Blauwe Stad, die, zoals men zeide, zich vergeven had en wiens lijk plechtig acht dagreizen ver teruggebracht was van de plaats waar hij zich had verdaan, en wiens zoon, om de klucht te voltrekken, verscheidene maanden lang zwaren rouw had gedragen, diezelfde Tcheng-tao-t'ai leeft nu frisch en gezond in Mandchourië.’

Voor de rechtschapen, openhartige zoon van het eerlijke Waasland was het een afmattende bezigheid zich te moeten weren tegen schijnheiligheid en leugen. Niets krijgen dan beloften en weten dat die beloften niet zullen gehouden worden; vanwege de Europese machthebbers een vriendelijk onthaal genieten met de verzekering dat zij niets méér konden verrichten dan zij reeds gedaan hadden. Een jaar lang liep hij rond in Peking, koppigheid zettend tegen de arglistigheid, en stoute taal tegen bedreiging. Eindelijk verkreeg hij, als herstel van schade, enige landerijen in het zuiden, oosten en westen van Ortos.

De enige troost

Een troost had hij in deze dagen van aanhoudende kwelling, de grootste troost die een missionaris sterken kan: het bekeringswerk ging vooruit met een snelheid die in Mongolië nooit tevoren was bereikt. ‘De menschen verstaan er zich niet aan; met te komen bekeeren loopen zij gevaar vermoord te worden en toch komen zij af. 't Is toch ook zeker dat Ons Heer overal klare mirakelen heeft gedaan.’ Het offer heeft op zichzelf de kracht nieuwe offers te telen; de marteldood van de aanvoerders had de nederigen rijp gemaakt voor de vervolging.

Nieuwe kristenheden werden gesticht; het werk steeg boven de arbeidskrachten: vooral in de streek waar Mgr. Hamer ter dood

werd gebracht, had de zielenoogst een nooit tevoren gekende omvang gekregen. Beproevingen bleven niet achter. In verscheidene kristenheden begon de pest te woekeren en dunde de reeds zo deerlijk geminderde schaar van missionarissen. Pater Marchal bezweek er aan de ziekte; de jonge, pas aangekomen missionaris ging met een naam de erelijst van Scheut vermeerderen. Niettegenstaande al hun pogingen slaagden de zendelingen er niet in de plaag te beperken. In China laat men de ziekte vrij spel. Te K'ou-loan had de mandarijn een verordening uitgeplakt waardoor hij ten strengste verbood alle slag van meloenen te eten; welnu, op de plaats zelve van het gerechtshof, en tegen de muur waar het plakkaat ophing, werden de verboden vruchten openlijk verkocht. ‘In een heidensch dorp, op twee uur afstand van onze residentie, hadden de bewoners in hun overhaaste vlucht, hun huisgerief, hun beesten en al wat zij bezaten achtergelaten. De honden en verkens drongen in de woning binnen, verscheurden de lijken en sleepten de afgeknaagde ledematen door het gansche dorp rond. Op een andere plaats, drij uur van Tai-fou-ing-tze gelegen, gebeurden er nog schrikkelijker dingen. In een huisgezin van dertien leden lagen er twaalf op den bedoven; de dertiende ging op de vlucht. Des anderendaags waren er verscheidene dood; de honden kwamen binnen, en scheurden de lijken aan stukken onder de oogen der nog levenden, die er naast lagen.’

Zo was de toestand, toen Mgr. Bermijn terug van Peking kwam en vol verlangen het vikariaat doorreisde dat hem, na de marteldood van Mgr. Hamer, was toevertrouwd. Er was grote vreugde te Klein-Brugge, toen hij er na zovele maanden afwezigheid aanlandde. 19 maart van het jaar 1903 was er een feestelijke dag, want sedert het beleg van de residentie stond Sint-Jozef er in grote faam. De kristenen hadden te zijner eer een liedje gedicht, waarin berijmd was dat hij terzelfder tijd in de graanschuur en de waterput zat!

Inderdaad, toen de belegering van Klein-Brugge begon, bestond

de hele voorraad graan uit 30 grote zakken, waarvan dagelijks 400 mensen moesten leven. Toen na een belegering van vijftien dagen de Mongolen eindelijk optrokken, bevond men dat er nog 30 grote zakken graan in de schuur stonden. In de waterput van de residentie was er doorgaans amper genoeg water voor vijftig mensen. Gedurende het beleg hadden vierhonderd mensen en een grote kudde paarden en hoornvee, zoveel water als zij nodig hadden. Dat alles werd herdacht in een plechtige pontifikale dienst, waarin het hart van Mgr. Bermijn jubelde in de wetenschap van Gods genade en in het geluk terug te zijn onder zijn kristenen.

Hij voelde dat zijn werk gezegend werd. Twee jaar na de vervolgingen telde de missie meer kristenen dan vroeger. In 1903 waren er niet minder dan 1.500 bijgewonnen. Geen beproeving kon de arbeid voor Kristus doen verflauwen: de pest dreef dorpen uiteen, de overstromingen vernielden er andere. Maar steeds groeide de schare aan, die getuigenis aflegde van de leer die kort geleden geheiligd was door de martelie.

Mgr. Bermijn stichtte nieuwe posten waar hij enigszins kans zag. Te Djoengar werd een belangrijke post gesticht waar pater Van Peer, een kind van de Kempen, pastoor werd.

De kerk werd toegewijd aan de H. Benediktus, de grote schutsheilige van Ortos. Mgr. Bermijn kocht de vilten tent van een Mongool om er zijn pastoor te logeren, en waarschuwde deze een flinke voorraad medailles van St.-Benediktus mee te nemen en ze hier en daar in de grond van het nieuwe missiegebied te verbergen.

Had hij toch maar meer missionarissen gehad! ‘Ik weet niet hoe de zaken aaneen te spinnen, schreef hij, om de posten te bezetten. Wij missen nog missionarissen voor de posten die opgericht zijn en er zouden nieuwe moeten bijgemaakt worden. De missionarissen zouden moeten voor een 20, 30 jaar onsterfelijk zijn, dan zouden we wel vooruit kunnen gaan.’

Een galadiner

Toch stichtte hij maar voort. Te Ha-kiao, een streek waar de heerschappij van de lama's nog nooit werd bestreden, richtte hij een post op en stelde er als pastoor aan de gulle Waaslander pater Van Havere.

Die aanstelling was een ceremonie, zoals er weinig zijn. Het was in maart en de wind sloeg een gesel van keitjes in het gezicht van bisschop, provinciaal en pastoor, terwijl men worstelen moest en in alle snelheid doorrijden om niet te bevriezen. In de namiddag kwamen zij aan te Ha-kiao. Het huis van een heiden, waar pater Van Havere een half jaar geleden had gelogeerd en dat om dieswille door de Mongolen was uitgeplunderd en verlaten, werd tot pastorie uitgekozen. Sedert meer dan vijf maand was daar niet gestookt; het dak hing scheef en was vol gaten, de papieren ruiten hingen aan flarden en een dikke ijskorst bedekte de muren. Haastig werden de grote gaten dichtgestopt en, om zich een beetje te verwarmen, begonnen de feestelingen, de een achter de ander, de kamer rond te wandelen. De volgende dag was het galadiner. Mgr. Bermijn had van een mandarijn een hesp, een half bolleke kaas en een bevrozen brood meegekregen; pater Van Havere had gedroogde appelen meegebracht en had op reis enige bergkiekens geschoten. Zo werd, voor het feestmaal van de eerste pastoor van Ha-kiao, de volgende spijskaart samengesteld:

1° Soep met bergkiekens,
2° Hesp met bevrozen brood,
3° Bevrozen brood met kaas,
4° Bergkiekens met appelspijs in heet water opgelost.

Als drank werd een pot Mongoolse tee druk aangesproken.

Dergelijk feest was echter geen jaarlijkse kost, en nauw was de inhuldiging van Ha-kiao voorbij of noodkreten weerklonken van uit San-tao-ho en Ologan-Beugerok. In deze laatste streek stonden de kristenheden in rep en roer. De oorzaak van die onrust en

miserie was een Chinees heerschap, dat de klinkende naam droeg van Wang-king-ts'ai.

De vent was naar Mongolië gekomen om de ‘stinkende Tartaren’ - zo noemen de Chinezen hun vazallen uit Mongolië - uit te buiten. Zijn zaken draaiden goed en zijn hoofd begon in hetzelfde tempo te draaien. Hij vond het beneden zijn waardigheid om nog langer pacht of belasting te betalen. Daar was niets aan te doen, want Wang-king-ts'ai had een kollektie boeven gehuurd voor wie het vuilste werk het liefste was.

Wang was niet bang voor de mandarijnen. Hij maakte er een dertigtal met één slag van kant. Dat legde hij op echt Chinese wijze aan boord. Hij had de waardigheidsbekleders op een feestmaal uitgenodigd en terwijl die edelachtbaren onder veel plichtplegingen aan het smullen waren, hoopten de trawanten van Wang droog hout en gras rondom hun tent en rookten ze in. 's Anderendaags werd hun gebeente in de Gele Stroom geworpen en geen mens sprak er nog over.

Het spreekt vanzelf dat iemand met zulke begaafdheid haantje vooruit was geweest tijdens de opstand van de Boksers. Hij nodigde de kristenen uit om de grote mandarijn van Talat eens te komen groeten; de sukkelaars kwamen af met honderd twintig en toen zij nederknielden om de plechtige groet te brengen, werden zij beschoten van alle kanten. Tweeëntachtig doden bleven ter plaatse.

Het antwoord van Peking op de aanklacht van de missionarissen was tergend. Meester Wang-king-ts'ai werd tot de waardigheid van mandarijn verheven en paradeerde met een blauwe knoop op zijn hoed. Sedertdien liet hij de kristenen met geen rust meer en zijn gestook was een oorzaak van aanhoudende bezorgdheid voor Mgr. Bermijn.

Te San-tao-ho was een nieuwe samenzwering tegen het leven van priesters en kristenen op touw gezet; de samenzweerders waren gewapend met splinternieuwe geweren die het gewetenloze

Europa graag verkocht. Bijna waren driehonderd man de residentie binnengedrongen.

'De zaak was zoover geloopen dat zij juist bezig waren aan het uitdeelen van costuums waarin zij zich moesten verkleeden, voor het uitvoeren van de moorderijen. Op dat oogenblik betrapte ze een christen, die juist zonder erg in het huis gegaan was van een der hoofdmannen. Men had geen de minste achterdocht in dien vent. Dan, eens de zaak gekend, begonnen de christenen zich ferm te wapenen en wacht te houden. Een soldatenmandarijn was goed gesteld en deed met de kerk. Drij der hoofdmannen zijn onthoofd geworden. Een hoofd hangt hier niet ver van de kerk in een muit. Zij wilden bijzonder 's nachts de priesters en christenen overvallen. Ik heb nog al de bekentenissen die ze deden, op papier geschreven juist zoals zij 't gezegd hebben. 't Was waarlijk erg. Er waren van die hoofdmannen komen probeeren om te bekeeren, zij zouden de schijnheiligen uitgehangen hebben en dan hun moorderijwerk uitgevoerd. Wij letten nu altijd goed op als wij in de religie mannen opnemen die niemand kent'.

En opdat het jaar 1904 zijn volle maat van de beproevingen voor de missie van Ortos krijgen zou, trad de Gele Stroom buiten zijn oevers. Bijna heel de oogst werd verzwolgen; ganse kristenheden stonden onder water en slechts met grote moeite werden honderden bedreigde mensenlevens gered. Dat was een nieuwe en ontzaglijke last op de schouders van de bisschop: de ten gronde gerichte kristenen moesten gevoed worden en nieuw zaaigraan gekocht. 'Ons Heer moet daar wederom al in voorzien.'

Wormen, sprinkhanen, wind

Maar de zegen rustte op het werk. De nieuwe bekeerlingen kwamen zo dapper dat men ze haast niet durfde aannemen, want de missionaris staat niet alleen in voor het geestelijk voedsel. Elfduizend kristenen waren de trots en de vreugde van Mgr. Bermijn,

en hij schreef vol geluk: ‘Hoe meer volk er is, hoe meer er bijkomt.’

Maar voor de velen die er waren en de velen die er moesten bijkomen, was het eten schaars. Niet alleen de Gele Stroom had alles weggevaagd dat op en naast zijn weg lag, maar het scheen waarlijk of de gesels van de natuur het erop aanlegden om de hongersnood als blijvend regeerder op de troon te houden.

De wormen knaagden de oogst af van 1905. En wat die lieten staan, werd de buit der sprinkhanen. ‘Wee den oogst waarop deze gevleugelde wolken vallen: er blijven slechts drooge stekken over.’ Dan kwamen daar nog de ratten bij. ‘Wat hun vraatzucht betreft, daar wil ik een staaltje van geven. Een heiden, ziende dat zijn oogst bijna rijp was, huurde een veertig werklieden om zijn gewassen op eenige dagen af te doen en ze onmiddellijk op den dorschvloer te voeren. Onze sukkelaar won er niets bij: den nacht die deze overgroote opeenstapeling van schoven volgde, kwamen de ratten in menigte den dorschvloer overrompelen en 's anderendaags bleef er niets over dan verbeten stroo.’

En dan de wind en het zand. ‘Van 't jaar zal de oogst maar armtierig wezen bij onze christenen van Ning-tiao-leang, Zuider distrikt; het onweder heeft er vijftien dagen geduurd. De wind nam het zaad met de bovenste laag lichten grond weg, of versmachtte het onder een dikke laag zand. Ik kan hierover een bijzonder geval aanhalen. In grond van dien aard had ik aardappelen doen planten; men legde er het zetsel in een ploegvoor en het werd door een volgende snee ondergereden. Welnu, eenige dagen nadien ging ik mijn veld eens bezichtigen en ik vond mijn patatten in een bijgelegen gracht, waar de stormwind ze ingerold had.’

Jammerkreten stegen op uit het oosten van de missie. Daar had het maar eenmaal geregend en de oogst was verdord. Alles werd verkocht wat verkoopbaar was. Daarna wachtte men een aalmoes of de hongersnood. ‘Ga met mij het eerste huis het beste binnen en zie wat zij bezitten in de eenige kamer die zij bewoonen: be-

nevens eenige heilige printen vindt gij een ijzeren pot, 2 of 3 aarden kommekens met eetstokskens, een aarden kan met water, een handvol gruis van vogeltjeszaad, eenige onnoemelijke vodden, die 's nachts moeten dienen als deksel voor de kinderen, en 't is alles. Op den aarden bedoven nevens de moeder, die een zuigeling aan de borst houdt en zit te weenen omdat zij, van ellende, geen melk genoeg kan geven om haar kind in 't leven te houden, zitten de grootere kinders, ternauwernood gekleed met een versleten hemd of, voor de meisjes, een enkel ongevoerd broekje, overal gescheurd en versleten. En nochtans, buiten is het 25 tot 30 graden koud en vele huizen hebben van binnen de muren met een laag ijzel bedekt.'

En juist dan is het tijdstip voor zo menige bekeringen aangebroken. Grijsaards en wezenkinderen worden opgenomen, heidenen schenken hun kinderen aan de priester om ze van de hongerdood te redden. En juist als er zovele monden bijkomen, is er nauwelijks genoeg om de reeds bekeerden van de honger te vrijwaren.

Organizatiewerk

Te midden van deze rampen zette Mgr. Bermijn onverpoosd zijn organizatiewerk voort. Hij deed het seminarie van zijn vikariaat naar gunstiger gewesten verhuizen. Hij stichtte een nieuwe kristenheid in het oosten, te Siao-han-ing-tze, waar nooit een missionaris was geweest. De dappere pater Van Oost, die er als pastoor gezonden werd, kwam er toe met een koude van 30 graden en vond er een bevolking die juist genoeg lompen had om haar naaktheid te bedekken. Er moesten grote schulden worden gemaakt om die uitgemergelde mensen te redden en aan te nemen

In het roerige San-tao-ho stichtte Mgr. Bermijn een godshuis. Drie oude bedelaars waren de eerste kostgangers en liepen rond, fier als pauwen dat zij van hun lompen en hun misprezen be-

drijf verlost waren, en tot kristelijke renteniers gepromoveerd.

Te Pa-la-kai werd een nieuw huis van de H. Kindsheid opgericht. En al dit nieuwe stond het oude niet in de weg. Sedert het oproer van de Boksers werden al de kristenheden heropgebouwd en met dertien nieuwe eenheden vermeerderd; vooral de werken van de H. Kindsheid kregen zo'n uitbreiding dat Mgr. Bermijn er dikwijls met een beangstigd gemoed over napeinsde. In 1906 had hij voor het onderhoud van meer dan 700 kinderen te zorgen, en daarvoor trok hij van het werk een vaste jaarlijkse toelage van 13.000 F. Dat volstond niet, hoe profijtig hij alles ook uitrekende. Tegen 30 frank per jaar, was dat nog een uitgave van 21.000 F.

Een platte beurs! Die heeft Mgr. Bermijn nooit afgeschrikt. Want in de streek van de hongersnood moest nog een H. Kindsheid worden gebouwd. ‘De nabijheid van groote heidensche dorpen, de ellende dezer streek, dat alles doet een wonderschoonen uitslag voorzien.’ En hij bouwde en hij stichtte maar voort.

Niet alleen geld had hij nodig. Nonnetjes moest hij hebben, van die goede, moederlijke zusterkes uit Vlaanderen. Hij zond een brandbrief aan een Eerwaarde Zuster Overste: ‘Wanneer komt ge nu af naar China? Nu heb ik werk voor al uw Zusters. Ik zit reeds met meer dan honderd kindertjes. Een kleine helft weliswaar is nog bij de voedsters, maar voor een twintigtal Zusters en aspiranten-zusters zijn er honderden kindjes waarvoor eten is te maken, al de kleederen, schoenen, deksel; dat volk is te wasschen, te kammen, daarvoor moet school gegeven worden, alle dagen. Zooals gij ziet zoudt gij hier werk genoeg vinden. Het is hier een zeer gezonde streek, droog en helder weder het jaar door; 't is veel kouder dan bij ons, maar men ziet er niet van af, 't is geen bijtende kou. Eten is er ook genoeg, vleesch, legumen, patatten en bij de Mongolen is er zelfs boter.’

Hoe heerlijk! Hij zelf leed regelmatig hongersnood met zijn volk en peuzelde dan aan het spaarzaam toegediende vogeltjes-

zaad. Daarom voegde hij aan zijn verlokkende brief toe: 'Ik eet ook geern den kost der Chineezen en Mongolen.'

In mei 1906 reisde hij af naar Peking. Met tien bisschoppen, honderd uur van elkaar verwijderd, kwamen zij in synode bijeen. Een van de voornaamste punten aan de dagorde was de stichting van een seminarie voor inlandse priesters. Jarenlang reeds liep Mgr. Bermijn met dit plan in het hoofd: in zijn diepe kennis van de Chinese ziel had hij de noodzakelijkheid ingezien het geloof onder de hoede te stellen van de natie zelf. Hij is een van de grootste en eerste promotors geweest van wat nu door het hoogste kerkelijk gezag zelf bekrachtigd is. Gedurende de veertien dagen werd de toestand van de missiën in China onderzocht en de toekomst voorbereid, die er niet rooskleurig uitzag. Er liepen immers weer geruchten dat de Chinese regering openlijk zou optreden tegen de kristenen en de missionarissen.

In afwachting van het geweld groeide de schare aan. Dat jaar waren reeds 400 familiën bijgekomen: een klein dorp. En om de zielen bij te houden waakte de bezorgdheid van Mgr. Bermijn ook over het lichaam. In de streek van San-tao-ho had hij een kanaal doen graven om in het gemis van regen te voorzien en regelmatig een goede oogst te hebben. Er waren dagen dat 600 man aan 't werk waren om van die duizenden hektaren goed polderland te maken.

Hij deed een dorsmachine komen 'van over de honderd frank'. Twee man draaiden eraan en zo kreeg men tweeduizend bussels per dag gedorst. Fijner tuig kon niet dienen want, ''t zou stilstaan zoo gauw er iets kapot is'. Hij schreef aan zijn broeder: 'zooals gij ziet, wij zijn hier volop boer en al mijn missionarissen moeten zich met het boeren bezighouden, want al onze bekeerlingen zijn boer en wij moeten die menschen helpen.'

Ook Ons Heer deed hij meeboeren. In de buurt van een kristenheid hadden de sprinkhanen 7.000 hektaren afgevreten. De processie zou door gras en velden gaan om de plaag te weren.

‘Als de stoet komt, luiden de twee Europeesche klokken in vollen zwier, buldert 't kanon, poeffen de vuurpijlen bij honderden en speelt het Chineesch muziek zijn luidruchtigste stukken. Voor Chineezen is dat gerucht, gespel en gezang als een voorsmaak van 't hemelsch geluk en met 28 jaar in China te leven ben ik er ook gevoelig aan.’

De sprinkhanen vielen niet meer op de akkers van de kristenen. Ons Heer had meegeboerd.

Het volgende jaar werd Mgr. Bermijn naar Poro-Balgason geroepen voor een ernstige kwestie: de Mongolen van het koninkrijk Wouchen hadden een grenssteen, het land van de kristenen afpalend, enige honderden meters achteruit geschoven. De missionaris zette hem terug op zijn plaats. Vandaar bedreigingen.

Maar de taak was ernstiger dan dit feitje zou kunnen aanduiden. Die Mongolen van Wouchen wilden hun vadergrond ongeschonden behouden, en dit was er maar een deeltje van. Sedert jaren immers trachtte de Chinese regering de Mongoolse landerijen in de handen te spelen van Chinese landbouwers. Een van de zeven koningen van het Ortosgebied had al de gronden van zijn stam ter beschikking gesteld van de Chinese maarschalk. Zijn volk stond tegen hem op en een eedverbond kwam tot stand om het erf van Mongolië te vrijwaren.

In die omstandigheden kwam Mgr. Bermijn het rijk van Wouchen ingereden. Overal hielden schildwachten post, in de bergengten en op de hoogten. De bisschop werd staande gehouden; men vroeg hem of er in 't oosten, vanwaar hij kwam, ‘beweging van armen en beenen was’, wat in hun schilderachtige taal ‘oproer’ betekende. En spoedig was men vriendschappelijk aan 't praten. Zodanig ver ging de vriendschap en het vertrouwen, dat men Mgr. Bermijn vroeg zich ermee te willen belasten een smeekbrief aan de maarschalk te overhandigen en de zaak van de Mongolen te bepleiten.

Alles viel mee. De Wouchenezen behielden de grond van hun

vaderen; de kristenen kregen hun streep land terug; Mgr. Bermijn ontving van de maarschalk een geschenk en van de Mongolen de verzekering van eeuwige dankbaarheid. De reputatie van de 'grote man', die de leer van Kristus in dit woeste land kwam prediken, werd er nog vaster bevestigd en het uitzicht op komende bekeringen meer en meer hoopvol.

Bij de terugkomst van zijn reis rond het vikariaat besloot hij de overblijfsels van paters Van Merhaeghe en Bongaerts, gevallen in de laatste opflakkering van de opstand, naar de kristenheid van St.-Jakob te laten overbrengen. Het was een prachtige dag: twee karren waren uitgezonden om de kisten te halen en toen zij in 't zicht waren, trok een ingetogen stoet ze tegen. De overblijfselen van de martelaars werden in de kerk op twee grote tafels gezet en overdekt met een doodskleed, waarover twee kazuifels met het hoogwaardige purper. Boven dit alles werden twee kransen van papieren rozen, rood als de wonden die op hun lichaam bloeiden, neergelegd.

's Anderendaags pontifikale mis met het rode gewaad, kleur van de martelie. En daarna naar de grafstede. Toen werd het Mgr. Bermijn te machtig. Nauwelijks kon hij de laatste gebeden zingen. De sterke man, die zijn lichaam misprees en zijn wil plooide, werd week als een kind en de tranen dansten voor zijn blik. Zijn geestelijke kinderen waren die prachtige, ijverige jonge mannen geweest; naast hen had hij de aanval weerstaan te Klein-Brugge. En hij die de verwijdering van huis en land droeg met blijmoedigheid en tot vaderland had uitverkoren dit gewest van ellende en strijd, dacht aan het land en aan het huis van die twee Vlaamse kinderen, die thans rustten in de verre, vreemde grond die zij geheiligd hadden.

Ortos was meer dan ooit het arbeidsveld van zijn ontembare werkkracht: die grond mocht niet in Satans klauwen blijven.

Een verterende werkfurie had hem aangevat. Nieuwe missieposten, weeshuizen, werken van de H. Kindsheid kwamen tot

stand. En hetzelfde vuur sloeg over op de zendelingen. Het werk steeg boven menselijke arbeidskracht, de bekeringen namen toe op een nooit gekende wijze en al wie in Ortos werkzaam was, zwierf rond op de heilige jacht van de zielen. In het heerlijk boek van de missie-arbeid zou een aparte bladzijde moeten geschreven staan over de ‘ijzeren brigade’ van Mgr. Bermijn.

Hij zelf vond verpozing in het samenstellen van een Mongools woordenboek, waarvoor hij sinds 30 jaar materiaal had verzameld. Daar hij dan toch aan het schrijven was, zond hij meteen de ene brief na de andere naar Europa. Vooral het werk van de H. Kindsheid lag in het liefste hoekje van zijn hart, en hij bedelde ervoor met ontroerende welsprekendheid. Die zoon uit het kinderrijke Waasland had zich tot levenstaak gesteld een kinderrijk kristelijk Mongolië aan Kristus' voeten te brengen. Met honderden kinderen redde hij uit de muil van honden en wolven, met honderden wichtjes die reeds vóór hun geboorte veroordeeld waren om weggeworpen te worden. ‘Ik heb 1900 weesmeisjes te onderhouden van eten, kleederen, van alles wat zij noodig hebben. Daarbij loon te betalen aan 754 voedsters. Verders 90 scholen te bekostigen en loon te geven aan meesters en meesteressen. Doch vergeet niet het afkoopen van de honderden kindjes, die hunne ouders nooit zouden onvergeld afstaan, maar ze liever zouden verdrinken.’

Hij was oud geworden. De rimpels lagen dicht over zijn gelaat; het reuma had gewoekerd in zijn gestel. Maar nog had hij 't rondreizen niet verleerd. Samen met jonge konfraters, die met vurige dravers het woestijnzand achter zich legden, steeg hij op zijn oude, lang gediende muilezel ‘die de zotte sprongen der Mongoolse rijdieren ontwend was’.

Hard was de tijd voor bisschoppen en missionarissen. Maar jubelend zag hij hoe de zielenoogst oneindig en overal opschoot, en het klonk lijk een triomfkreet als hij schrijven mocht dat het bilan van 1909 sloot met een winst van bij de drieduizend nieuwe

gelovigen, die aan het barre, weerbarstige heidendom van Mongolië ontworsteld waren. Eén voor één rezen de kerken op uit de woestijngrond. Dan knetterden de springbussen, dan gingen de processiën uit vol kleur en gezang, zodat duizenden heidenen overal kwamen toegelopen en zegden tot elkaar dat de God van de kristenen machtig wezen moest, om zo schoon en plechtig gediend te worden.

Het jaar 1909 was het jaar van de wolven.

Slimme dieren en ruwe dieren. Zij slopen rond de bewoonde plaatsen en lagen op loer in het warme zand. Hun huid kon dienstig zijn; de ruwe vacht was warm in de winter. Dus trok de Mongool op jacht. ‘Als 't heel warm is, vlak op den middag, gaat men er met eenige ruiters op af. Hij ligt in struiken tegen 't zand en dat zand is uren breed en lang. Men stouwt hem daarin; in die dagen brandt het zand van warmte, de wolf zijn pooten kunnen het niet uithouden, hij kan maar slecht vooruit en dan schiet men hem. De wolf gaat, zegt men, gewoonlijk op drie pooten; hij bewaart eenen poot die niet mag aan den grond komen uit vrees dat de nagel zou verslijten en dat hij niet goed zou kunnen in 't vleesch boren. 't Is een sluwe deugniet. Men zegt, als hij wil schapen pakken dat hij een struik wild gewas, een halven paraplu groot, in den muil neemt, stillekens aan vooruit kruipt tot bij de schapen, dan ineens zijn struik laat vallen en op de schapen springt.’

Na de wolf kwam weer hongersnood. En met de hongersnood de toevloed van katechumenen. ‘Dagelijks komen nu nog nieuwe familiën zich aanbieden om te bekeeren, ja zelfs tachtig familiën ineens somtijds. 't Is groote hongersnood tewege in de streek, sedert Oktober van verleden jaar heeft het niet eens goed geregend. Ik heb hier ten minste tien duizend menschen gansch te onderhouden: reken maar tegen tien frank per hoofd dat is al honderdduizend frank. Met tien frank per kop zal ik de menschen in leven kunnen houden. Maar dan eten zij de pellen van vogel-

tjeszaad, pellen van kempzaad, een soort van ruw raapbrood, raapkoeken, dat alles ondermengeld met wat vogeltjeszaad; ook nog zaad van gras en onkruiden. Dan, wortels van planten, in de lente. De heidenen eten dingen die bij ons de honden niet eten. Mijn karman had in 1877 met den hongersnood nog stroo geëten dat men roosterde. Dat jaar verkocht men ook frikadellen van menschenvleesch op de markt. Dan liet men in de huishoudens een kind leven dat men eten gaf, de andere kinderen moesten op het eten, stervende van honger, zitten kijken totdat zij eindelijk bezweken. De koestront wordt gemalen en daaruit zift men de graantjes die niet verteerd zijn in de maag der beesten.'

De noodkreet van Mgr. Bermijn klonk in een dringende oproep tot de katolieke Vlamingen. 'Ik kom nog eens, schreef hij, aan uw barmhartig hart de Chineesche weezekens aanbevelen. Ik heb 3.000 weezen en ware het niet dat er zeer veel sterven, bijna de twee derden, dan had ik er 8.000 tot 9.000. De arme schepselkens worden ons dikwijls in zeer ellendigen staat toevertrouwd. Het werk der H. Kindsheid kan mij slechts 28.000 fr. per jaar geven; ik zou wel 80.000 fr. van noode hebben. Zonder bijzondere hulp der Vlamingen zal ik dat schoon werk moeten staken. Het is nochtans hartverscheurend, die arme kinderen aan hun ongelukkig lot te moeten overlaten, zij die van hun eigen ouders verlaten zijn en al kermend hun smeekende handjes tot ons uitreiken als om te bidden, dat we zouden hun ziel redden en hun lichaam ontrukken aan den muil der honden en zwijnen.'

Hoe dikwijls heeft het hart van die man geweend, die zo hard was voor zichzelf, maar voor de verlaten kindertjes goed en zacht als een moeder. Hoe zou hij, die het werk van de Kindsheid in het midden van zijn missiearbeid had gesteld, een uitgehongerd, kreupel kindje kunnen afwijzen hebben? Voor hen smeekte hij, herhaaldelijk, zonder ophouden. Alle dagen gingen zijn gedachten nu naar zijn streek, omdat vandaar uit de spijze komen moest voor zijn duizenden kinderen, voor zijn duizenden honger lijdende

kristenen. ‘In mijn uitersten nood kom ik tot u. Sedert maanden heb ik met den hongersnood duizenden oude en nieuwe kristenen te onderhouden, alle in groote ellende. Vóór een maand ben ik nog verplicht geweest 2.000 heidenen aan te nemen, die mij smeekten hun ziel en leven te redden. Bovendien heb ik nog meer dan 2.000 kinderen van de H. Kindsheid en 500 oude mannen en vrouwen. Van alle kanten komen zich nog heidensche dorpen aangeven om te bekeeren. De heidenen zijn vrouw en kind aan 't verkoopen, en in hun wanhoop breken zij tot het dak van hun huizeken af om met het hout wat eten te koopen of om op te stoken. De sneeuw ligt heel dik, er is geen stooksel om vinden en 't vriest tot 36 graden, regelmatig bij of boven de 30°.’

De oogst

En hij schreef, schreef, tot twaalf brieven per dag; al reizende schreef hij. Want meer dan ooit was er rond te zwerven om de onderstand in te richten en de overmande missionarissen met zijn aanwezigheid te sterken. Het jaar 1911, voortzetting van het buitengewone hongerjaar 1910, was het hardste dat de missionarissen uit Ortos ooit hadden gekend. Maar buitengewone, nooit gedroomde uitslagen kwamen lonend te voorschijn uit het offer van honger en afmatting. ‘Zulke gelegenheid om zielen te redden heb ik op de 35 jaar dat ik hier ben, nooit gezien,’ schreef Mgr. Bermijn.

De missie telde dertigduizend kristenen en katechumenen. Bekeerlingen kwamen bij met duizenden, dag en nacht werd onderricht gegeven, ganse dorpen vroegen om tot het onderricht te worden toegelaten. Het volk, dat tien jaar tevoren was samengelopen om de zendelingen te doden en hun lering te vernietigen in de vlammen van de residentie, zond nu van overal gezanten om onderwijzers te vragen. En de missionarissen, ver-

zwakt door arbeid en zorg, overdachten met ontroering de woorden die Mgr. Hamer gesproken had op de avond vóór zijn gevangenneming: 'Van uit den hemel hoop ik gansch de vlakte voor het Geloof te winnen.'

De overwinning was in aantocht. Mgr. Hamer werkte van daarboven en zijn opvolger, Mgr. Bermijn, trok ter zege vooruit in Ortosland.

Opgetogen schreef hij. 'De beweging om 't geloof aan te nemen is oprecht wonderlijk. Duizenden en duizenden zijn de nieuwe christene huishoudens, mijn zendelingen kunnen hun werk niet afkrijgen. Ik vraag er tien man bij en op voorhand roep ik tot hen: *Macte animo,* moedig en dapper! Geenen dag in het jaar zult gij ruste vinden. Zielen, zielen zonder tal zijn er te winnen, meer dan gij er zult kunnen voldoen.'

In dit wonderjaar 1911 kon de volgende balans worden opgemaakt:

	1910	***1911***
Kristenen	15.106	19.233
Geloofsleerlingen	7.357	11.973
	22.463	31.206
Doopsels	2.266	5.380
Kapellen en bidplaatsen	68	105

Als men vergelijkt met de laatste balans die in 1898 werd opgemaakt, twee jaar vóór de bloedige vervolging die gans de missie op één residentie na verwoestte, dan ziet men dat de kristelijke bevolking van Ortos sedertdien vervierdubbeld is.

Er was een seminarie, dat zo pas drie inlandse priesters had geschonken; twee kolleges waren in volle bloei en bereidden 69 normalisten voor tot het ambt van onderwijzer of katechist. Er waren 235 lagere scholen, die onderwijs verleenden aan 2.039

jongens en 1.768 meisjes. Naast de werken van de H. Kindsheid bestonden vijf grote wezenhuizen, waarin 568 meisjes tot het kristelijke leven werden voorbereid, terwijl 145 kleineren waren uitbesteed bij voedsters. In elf bijgebouwen van de voornaamste residentiën werden 532 grijsaards en zieken geherbergd

De opstand die dat jaar losbrak, ging de residentiën voorbij. Nu was het voorgoed politiek: republikeins of keizerlijk. Wel profiteerden de roversbenden ervan om hier en daar door plundering en roof hun buit op te doen, maar tot een ramp kwam het niet. De missieposten werden in vele gevallen hulp- en verbandposten en het liefdewerk, door de zendelingen op slagveld en in hospitaal uitgevoerd, won hun de achting en de eerbied van de heidenen.

De laatste rustpoos

Toen Mgr. Bermijn in 1911 neerzag op de toestand van zijn missiegebied, mocht hij in het diepste van zijn hart verheugd zijn. Schitterend was de uitslag. Maar wie naar het gelaat van de bisschop van Ortos keek, besefte wat die uitslag gekost had. De schone, hoge gestalte was rijzig gebleven, dat breekt maar buigt niet. Maar de reus was geknakt. Het harde leven van de laatste twee jaren, de hongersnood, het zwoegen zonder ophouden, hadden zwaar gewogen op dit missieleven, dat 35 jaar zonder onderbreking de Mongoolse woestenij had vruchtbaar gemaakt. Rust was geboden. Niet de rust die de arbeid voorgoed afsluit. Die rust zou Mgr. Bermijn alleen vinden in de dierbare aarde, die door het bloed van zijn voorganger haar wijding had gekregen.

Hij luisterde naar raad omdat hij zelf duidelijk voelde, dat het niet anders kon. In oktober 1911 vertrok hij uit Peking en kwam, over Siberië, in november in België toe. Na enige dagen rust te Scheut trok hij naar zijn geboortedorp.

Daar stond alles in rep en roer. Een bisschop is voor een ge-

lovig dorp een eer, waaraan de mensen zeer gevoelig zijn. Mgr. Bermijn wilde in alle stilte aankomen, maar de bevolking was van een andere mening. De muziek liep bijeen en besloot hem plechtig met bestuur en vaandel en klinkende stapmarchen uitgeleide te doen tot aan de hofstee van zijn broer. Maar Mgr. Bermijn kwam het te weten. Hij hoorde graag de Chinese muziek in onmogelijk lawaai losdreunen ter ere van het Allerheiligste, maar nu als gevierde te stappen achter een maatschappij stond hem absoluut niet aan. Hij was bang en beschaamd en sloeg op de vlucht. Het bezoek bij de pastoor bleef duren en geduldig wachtten volk en muzikanten op de brede aardeweg. Toen men hem van op de straat opeiste, was Mgr. reeds lang heengeslopen langs een wegeltje en zat te praten met zijn familie.

De maanden van ‘rust’ in Europa werden zeer druk besteed. Er was zoveel nood in Mongolië en de ontdekkingsreiziger van Kristus was bedelaar van Kristus geworden. Zijn verstrooiing vond hij bij de kinderen. Was hij niet de man van het werk der H. Kindsheid? Zuster Emiliana van het klooster te Kemzeke haalt hierover aan: ‘Monseigneur zei aan de kinderen dat hij eens in den zomer met hen zou gaan braambeziën trekken, herinnering aan zijn kinderjaren. Ons kinderen waren eerbiedig-eigen met Mgr. Een keer of twee per jaar, in het schoone jaargetijde, gingen wij in Kemseke zelf met hen wandelen. Eens altijd zeker in de meimaand naar een kapel van O. L. Vrouw op de Trompe, een wijk drie kwartier van de klas. En zoo vind ik aangeteekend in ons missieboek van het jaar 1912: 23 Mei, wandeling rond het dorp alover de Trompe, juist toen Mgr. Bermijn weer eens was tot ons gekomen. Nauwelijks was hij op de speelplaats, of al de kinderen omringden hem, vielen op de knieën om zijn zegen te vragen en riepen van 't allen kanten: Monseigneur, nu gaat ge mee met ons, niet waar? Mgr. lachte en paaide de kinderen weeral met de belofte van later te komen, doch toen ik hem zei dat wij al wandelende eenige vrienden gingen aanspreken voor onze

dierbare missiewerken werd Mgr. zeer ernstig. Dat trof hem. Wanneer ik hem dan ook vroeg die menschen op voorhand te zegenen en ook hun engelbewaarder, opdat zij mild zouden zijn, dan keerde Mgr. zich naar de verschillende richtingen die wij gingen nemen en sloeg een groot kruis langs alle kanten, met de woorden der zegening. Twee, drie uur later kwamen wij thuis met 140 fr. voor ons lieve missiewerk.'

De klank van het metaal

De kinderen hadden hem lief. Zij voelden hoeveel goedheid die grote, stekelharige man in zich verborgen hield. Maar ook op de groten, op de ontwikkelden maakte hij een indruk die blijvende was. Zijn kalme, maar diepe godsvrucht, zijn levendige, kleurige taal trof iedereen die hem naderde. Als hij over zijn missie sprak, glinsterden zijn ogen, en het was alsof hij in de onmetelijke verte zijn Mongolië zag; hij keek in de ogen van zijn genoten met een ontroering die moest aangrijpen.

Een van hen schreef: 'Ah! les yeux de Mgr. Bermijn, nous ne les oublierons jamais; un de nos amis de Rome esquissait ainsi son portait: Des poils et des yeux, deux yeux bleus candides, comme ceux d'un enfant, brillants d'un reflet intérieur de zèle, de charité, d'une gaieté simple et communicative.' (Misonne)[1].

Te Rome werd hij in audiëntie toegelaten bij Paus Pius X. Hij zelf heeft in een brief aan zijn broeder dit wonderbare bezoek verteld. Toen Mgr. Bermijn de Paus wilde spreken, vroeg deze een ogenblik te wachten. Een half uur later kwam de vikaris bij hem terug: Mgr., hebt u Z. H. reeds gesproken? Neen, Hij vroeg mij een ogenblik te wachten. De vikaris die oordeelde dat dit ogen-

1 Oh! die ogen van Mgr. Bermijn, nooit zullen wij die vergeten. Een onzer vrienden te Rome schetste zijn portret als volgt: haar en ogen, twee ogen blauw en naïef zoals die van een kind, schitterend met een inwendige glans van ijver, van genegenheid, van eenvoudige en meedeelzame vrolijkheid.

blik zo lang duurde, stelde voor nog eens te kloppen. Geen antwoord. ‘Dan opende de vikaris de deur en zie: midden in de audiëntiezaal op een halven meter hoogte, de handen en oogen ten hemel verheven, het gelaat schitterend van licht, zweefde Paus Pius X in verrukking.’

Te Leuven sprak Mgr. Bermijn voor de studenten. Zij die op de vergadering van ‘Amicitia’ waren waar hij het had over zijn Mongolië en de opstand van de Boksers, zullen de herinnering aan die man meedragen tot hun laatste levensdag. Groot, breed, sterk gebouwd, met borstelig haar en borstelige baard, met wenkbrauwen die vooruitschoten over de bril, stond hij daar, al eenvoud en hartelijkheid. Het bisschoppelijke kruis op zijn borst was het enige dat niet armoedig-simpel was. In zijn taal klonken nog de vertrouwde klanken van het Waasland. En als hij vertelde wat hij gezien en gedaan had, leek dit alles zo eenvoudig en gemakkelijk, omdat hij zelf toch zo eenvoudig en gemakkelijk achtte de reuzentaak die hij verrichtte.

Nooit had hij zoveel gebedeld als gedurende die rusttijd. Hij had een campagne ingezet om weldoeners en bidders te verwekken voor Mongolië. Hij doorliep heel Vlaanderen, hield missie-dagen en missiepreken. Wat heeft hij gepredikt over de arme kindertjes! En hoe vulde zijn groot hart de onvolkomenheid aan van zijn redenaarsgaven.

Hij vergat zijn zendelingen niet die in Mongolië gebleven waren. Van allen bezocht hij de ouders of naaste bloedverwanten, in Holland zoals in Vlaanderen. En terwijl hij de manschappen van ginder indachtig was, bereidde hij de komst van nieuwe manschappen voor. Hij liep kolleges en seminaries af, en zijn woord heeft er in menig edelmoedig studentenhart gerijpt.

Waar hij kwam wachtte hem eerbied en ontzag. Hij droeg zijn epos zo duidelijk geschreven in de harde groeven van zijn gelaat. Dat was toch de man die meer dan dertig jaar in de woestijn had gezworven, de winters en de zomers had getrotseerd, en de Bok-

sers de enige kristelijke residentie had onttrokken van het Ortos-gebied. Dit ontzag kwam hij tegemoet met zijn eenvoud, die de weerga was van zijn grootheid, en die, in het hart van de kinderen, dat wonderbare vertrouwen verwekte dat iedereen verbaasde.

Mongolië was een oord van verstorvenheid, voorzeker. Maar die verstorvenheid droeg de grote bisschop mee waar hij zich ook bevond. Hij verkoos de vloer boven het donzen bed: hij had immers zijn lichaam gesteld in de tucht van het dagelijkse offer. En hoe meer hij vorderde in jaren en afmatting, hoe harder hij dit moegetobde lichaam behandelde. Eén voor één wierp hij weg van zich de kleine genietingen, die tot de dagelijkse noodwendigheden van de mens behoren. De Vlaming die in de rook van de sterke, geurige tabak van te lande was groot gewonnen, bevond dat ook dat een weelde was, te groot voor hem. Om zich aan zijn pijp te ontwennen ging hij aan 't snuiven, maar ook dat was hem te veel, en om het snuiven voorgoed af te leren vulde hij zijn doos met zand.

Als die bisschop, met het blinkende kruis over het schamele gewaad, zijn brevier bad, keken de mensen van Europa verwonderd op. Het boek was zo zwart van binnen als van buiten, doodversleten. Maar het leek Mgr. Bermijn tegen de heilige armoede, om die trouwe trooster uit zoveel duistere uren voor een blinkend brevier met gouden snee te verruilen.

De zusterkes van Kemzeke wilden hem een nieuwe singel kopen. Zo'n singel als hij er een rondsleepte, paste geen bisschop Maar hij lachte welgezind en zei: ‘Geef mij 't geld maar voor mijn missie.’ O, die singel! die arme, ros-groene, uitgeplozen singel!

Als hij van bedeltocht of sermoen na het avondmaal te Scheut toekwam, wilde hij niet dat men voor hem alleen zou opdienen. En hij at een paar appelen. Gebeurde het dat hij in de late avond toekwam en de broeder moest opbellen om binnen te kunnen, dan liet hij de broeder slapen en bleef de ganse nacht buiten.

Heiligheid in eenvoud, grootheid in verstorvenheid.

De laatste beproeving en de laatste zegen

Hij had de lente genoten in Vlaanderen; hij had zijn hart nog eens opgehaald aan het zomerse land, de schone oogsten wiegelend in de zon. Hij had de schoonheid van de aarde van het moederland nog eens gezien. Voor het laatst. Toen de herfst gekomen was, aanvaardde Mgr. Bermijn de terugreis naar Ortos-land.

Grote gebeurtenissen hadden zich intussen in China afgespeeld. Het oudste keizerrijk van de wereld bestond niet meer. De vorsten van Mongolië trokken naar de Blauwe Stad om er de republiek te erkennen. De opperkoning kocht er een vracht republikeinse vlaggetjes en zond ze naar zijn mandarijnen. Vlaggetjes zijn immer goedkope getuigschriften geweest.

Niet alleen het keizerrijk was verdwenen. Ook aan de haarstaart was de oorlog verklaard, en de gewapende macht ging de staartdragers met geweld tekeer. De plattelanders, die steviger in de traditie stonden dan de stedelingen, durfden zich niet meer in de stad te wagen. Voor de Chinese soldaten was de oorlog aan het haar een buitenkansje. Er werden tochtjes georganizeerd die niets gevaarlijks hadden, en waarvan ontelbare haarstaarten als slachtoffers vielen. De dappere soldaten waren er even fier over als hadden zij de grootste veldslag uit de geschiedenis gewonnen.

De van oudsher gebruikte hoed werd bij de huwelijksplechtigheden verboden; evenzo de toneelspelers en stoeten van steltlopers, die eeuwenlang het hart van de Chinezen bij de nieuwjaarsfeesten hadden verblijd; de plechtige manier van buigen en groeten werd afgeschaft. Maar de rovers bleven, talrijker dan ooit, en zonder voldoende ingrijpen van de republikeinse macht, hun plundertochten voortzetten.

Mgr. Bermijn liet zijn gemoed niet storen door die ommekeer.

Hij was maar pas aangekomen of hij richtte een oproep aan het katolieke Holland om er werkers te vinden voor de missiearbeid in Ortos. Het betaamde dat, in het gebied van Mgr. Hamer, Nederland niet ten achter bleef.

Werkers waren er nodig. Verscheidene missionarissen werden weggerukt door tyfus. De beproeving was zwaar voor de zo overbelaste missie; maar ‘alles gelijk het God belieft,’ schreef Mgr. Bermijn. ‘Beproefd zijn, mag men zeggen dat een teeken is van genegenheid van den Heer en voorspelling van grooteren zegen van den Hemel.’

Onlusten staken op in het Noorden. De Mongolen van Ourga verwoestten de streek op een lengte van 30 uur en een breedte van 10 uur. Al de mannen zonder haarstaart werden gedood. De wilde ziel van het oude duivelsland was losgebroken. Van boven het rotsgebied, waar zij hun kudden hadden ingedreven, bleven de Mongolen op de loer liggen. Naar verluidde, werden zij ondersteund door de Russen. En bij die gelegenheid voorspelde Mgr. Bermijn aan zijn broeder de oorlog van 1914. ‘In Europa gaat gij ook een ergen oorlog krijgen tusschen Rusland en Oostenrijk, en de andere groote landen zullen moeten vechten.’

Hij ging op rondreis om te gaan vormen. Een tocht van 300 uur. De muilezel werd opgetoomd en een klein karreke - vijftien frank kostte het - werd meegesleurd om proviand en deksel op te laden. De jaren begonnen te wegen: ‘als ik wat moe ben kan ik daarop wat gaan zitten of liggen.’ De eerste ‘uitstap’ was iets van honderd uur. Waar hij kwam, vond hij vooruitgang in harde arbeid: 3.245 kleine kinderen, onder wie een tweeduizend uitbestede zuigelingen, berustten in zijn zorgen. Door gans het missiegebied was er een beweging naar het kristelijke onderricht. De ellende van de tijd bespoedigde het ritme van de bekeringen: ‘met 30° kou hebben zij niets dan wat kapotte lompen aan het lijf en dat is dan ook hun eenig deksel in den nacht, zij vervriezen letterlijk. Men ziet menschen met een stuk voet afgevrozen,

andere moeten kruipen, zijn alle twee de voeten afgevallen van de vorst.' Ook aan zijn beurs klopte de nood. Hij beschikte maar amper over de helft van de sommen die hij nodig had om in alles te voorzien. Maar kon hij weigeren? 'De kindjes weigeren die al kermende hun handjes tot ons uitreiken om hen te redden, hun lichamen te onttrekken aan den muil der honden en zwijnen, dat kan men over zijn hart niet krijgen.'

De scholen bloeiden mee met de rest. Er waren er in 1913 niet minder dan 284 met 171 meesters en 140 meesteressen. Zodat Mgr. Bermijn met vreugde zijn laatste rondreis deed en God dankte van uit de eenzame nachten, als hij in de Mongoolse vlakte in de koude van de Mongoolse winter insluimerde 'met het blijde manelicht boven het hoofd'.

Het jaar 1914 was waardig in de reeks van de beproevingen te worden vermeld. Hier en daar brak de pest uit; acht missionarissen op de 40 vielen de tyfus ten offer, en de Mongolen namen weerwraak op de eeuwenlange heerschappij van China over hun land. De hongerlijders stierven in drommen. Nog levend soms, werden zij in grote kuilen geworpen, waar honden en ratten op deze nieuwe prooi vielen.

In Europa was de oorlog uitgebroken. De toevoer van nieuwe krachten, die zo nodig waren om de gedunde rangen aan te vullen, werd uiterst moeilijk. De oorlog van de beschaafde wereld wilde niet achterblijven bij de massamoord die in China hongersnood heet.

De laatste promotie

Te Kang-fang-ing-tze was pater De Wolf gestorven en pater Crabbe bleef alleen voor een al te zware taak. Een nieuwe onderpastoor kon niet komen. Mgr. benoemde zichzelf tot onderpastoor. ''k Zal ik het werk van onderpastoor doen (aldus pater Crabbe in de "Annalen van de Missiën van Scheut"); gij hebt

maar te zeggen wat ik te doen heb, en al het overige daar kom ik niet tusschen'. 'Twee dagen nadien kwam, wat Monseigneur de "berline épiscopale" noemde, mijn koer opgereden. De Chineezen zeggen:

> Onder de kleeren zijn de nieuwe de beste,
> Onder de menschen zijn de oudste de beste.

Monseigneur kende het tweede deel van het spreekwoord goed: maar 't eerste?! - Hoe ouder de kleeren en al wat hij te zijnen dienst had, hoe beter. "Die nieuwe kleeren zijn zoo ongemakkelijk, dat wringt en dat spant; en de stof is ook niet meer gelijk in den ouden tijd". - "Die kar ken ik goed; zij loopt zachter dan al het nieuw getuig, zij heeft zoo een bijzondere manier van schokken waaraan ik gewoon ben. Geen schoon uitzicht, mijn berline, maar deugdelijk...!" - Nu de berline kwam binnen, gevoerd door een karreman die met Mgr. tientallen keeren Ortos doorkruist had; uit de berline kwam Mgr. en dan een pakje kleeren en boeken dat een kind van tien jaar gemakkelijk had kunnen verporren.

't Programma der werkzaamheden stond gauw vast. Mgr. wilde eerst 't lastigste: bedienen der buitendorpen; maar op mijn zeggen dat hij daar minder goed zou kunnen doen, daar omstandigheden van plaatsen en personen hem gansch onbekend waren, nam Mgr. het aan te zorgen voor de parochie, de H. Kindsheid, en nu en dan eens rond te rijden om de buitenscholen te bezoeken'.

Dat gebeurde in december van het jaar 1914. Het vroor bij nacht 20 tot 30 onder nul. Elke morgen ging Mgr. Bermijn om kwart over vijf de ijskoude kerk binnen. Daar bleef hij geknield tot zeven uur, de armen rustend op het altaar, in samenspraak met het Allerheiligste. Dan las hij Mis en deed de kruisweg. Tegen half negen kwam de schoolmeester om met hem de preek voor de avondschool van de katechumenen gereed te maken. Rond half tien gaf hij een korte onderrichting in de jongens- en meisjes-

school. Van kwart voor elf tot twaalf bad hij zijn brevier in de kerk of was in aanbidding voor het Allerheiligste. ‘s Namiddags schoolbezoek en inspektietocht naar een van de buitenposten.

En als de avond viel, ging Mgr. Bermijn de kerk binnen en knielde, op de zo vertrouwde plaats, vóór het Tabernakel. Na het avondmaal kwam de verstrooiing. Die vond hij in zijn bezoek aan de mannenschool: de gemoedelijke verteller vond vreugde in de aandachtige gezichten die avond aan avond naar hem waren gericht.

Als het negen uur was, ging Mgr. Bermijn de dag eindigen zoals hij hem begonnen had. Lang ging hij knielen vóór het altaar. Het was alsof zijn doorvrozen lichaam de beet van de kou niet meer voelde als hij in aanbidding lag. Hij was reeds half verstorven van de aarde en de last van het lichaam woog niet meer zwaar op hem. Zo leefde hij twee maand lang te Kang-fang-ing-tze. Het zouden de laatste van zijn leven zijn.

Op 6 februari 1915 ging Mgr. Bermijn mis lezen in een kristenheid op 10 km van de residentie. Hij was ziek; en hij die nooit de ziekte had willen voelen, hoorde nu duidelijk haar vermaning. Hij ging op een oude bedoven liggen in de verlaten sakristie: ‘Hier lig ik dicht bij mijn Meester,’ sprak hij.

De ziekte groeide. Het was de tyfus, de opperste vijand van de missionaris in Mongolië. Pater Van Hauwermeiren, Provinciaal, en pater Benoni De Wilde, die bedreven was in de geneeskunst, werden ontboden. Zij kwamen bij hem op 15 februari. Vrankheid is wet bij mannen van zo'n gehalte. En pater Van Hauwermeiren zei hem rondweg: ‘Monseigneur, we zijn nu reeds lang genoeg in China om geen illuzies meer te hebben over uw ziekte; het is heel ernstig met u. Bereid u alstublieft voor. Wij bidden echter veel, opdat God u nog zou bewaren voor het goed van de missie.’

Monseigneur glimlachte en keek pater Van Hauwermeiren in de ogen, zacht en goedmoedig zoals hij dat kon: ‘Ik dank u,’ zegde hij, ‘dat gij zo oprecht zijt. Ik heb geen illuzie over mijn ziekte. Ik ben niet bang voor O.-L.-Heer te verschijnen. Ik heb altijd de rechte weg bewandeld.’

's Anderendaags stierf, in armoede en vreugde, Mgr. Alfons Bermijn, Vlaams apostolisch vikaris van Zuid-West-Mongolië, zendeling van de missie van Scheut, na zevenendertig jaar missieleven in Mongolië.

Zijn kristenen noemden hem: de Sint-Paulus van Ortos.

Nawoord

Hebt gij reeds getracht, in de stille vree van de avond, te beseffen wat het is: zevenendertig jaar Mongolië? Tracht vóór uw ogen te doen defileren het geraamte van de honger, het grijnzende masker van de afgoden, de kou, de zon, het zand, de oneindigheid, de verlatenheid; gij zult het niet kunnen.

Want daar zijn offers die zo onmeetbaar zijn, dat zij ongemeten blijven zullen. De liefde die wij kennen, is onmachtig om deze liefde te verklaren, de pijn die in ons heeft geschreid of getoornd, mag niet worden vernoemd naast deze onstilbare smart die een deel is van de smart van het Kruis: dat het bloed van Gods Zoon voor zovelen nutteloos zou vergoten zijn. Eerst dan voelen wij hoe klein wij zijn in een kleine wereld.

Ik geloof dat iedereen van missionarissen houdt, zelfs zij die hun leven voor het bovennatuurlijke hebben gesloten.

Dat is het offer in zijn volle, gave volledigheid. Dat is het verhaal van martelie, het graf onder de tropen of in het zand van het beweegloze, in zijn heidendom verstarde Mongolië. Dat is de moeder die ineens de zee weet tussen haar en haar kind, en door haar tranen het kruis ziet schemeren op zijn borst.

Kolonie! Ministers vertrekken en administrateurs en ambtena-

ren. Zij kijken nog eens naar het plaatsje waar ze binnen een paar maanden of binnen een paar jaren terug landen zullen met hun verslagen, hun gummi, hun ivoor, hun pensioen. Maar de kerels met hun baarden, de mannen voor de gewesten waar de schorpioenen, de tseetseevlieg en het ontzaglijke gesuis van de wouden wonen, of waar de tyfus en de hongersnood gehuwd zijn met de woeste geheimenis van de Gele Stroom, die hebben hun gelaat en hun ziel gekeerd naar een arbeid waaraan maar één eindpaal is: R. I. P.

Een andere eindpaal kan niet worden gesteld aan een leven zoals dat van Mgr. Bermijn.

Daar zijn levens die onbegrijpelijk blijven, als men er het bovennatuurlijke buiten houdt. En wie kan dat zevenendertigjarige verblijf in Mongolië zo maar eenvoudigweg bij de natuurlijke verschijnselen rangschikken? Dat stijgt, stijgt altijd voort, dat leven; daar is geen verpozing in de arbeid, geen stilstand in het offer. Naarmate de afmatting groeit in hem, wast ook de behoefte aan grotere offers. Als het lichaam verzwakt, wordt het strenger gekastijd. Het is alsof de ziel het stoffelijk hulsel reeds lang tevoren was ontgroeid.

De gemoedelijke Waaslander zet het epos in. En daar rijst in u 'n kameraadschappelijk gevoel als ge de brieven leest. Maar stilaan komt de eerbied de kameraadschap in u vervangen. Het spook van de honger stijgt voor u en angst en bewondering is in uw hart; en als de bisschop ten slotte het bloedige erf van Mgr. Hamer doet gedijen door de ongeziene martelie van elke dag, als ge denkt aan die uren van lichamelijke dood en louter zielebestaan in de ijzige kerk, aan die nachten waar de stenen van de bedoven afwisselden met het doorvrozen zand van de woestijn, aan die volledige vergetelheid van alles wat niet ‘ziel’ was, dan slaat uw eerbied over tot ontzag en ge buigt neer.

Hoevele geestelijke waarden kent gij zo onder de groten van deze tijd van dit land?

Ik heb dikwijls gedacht, toen de officiëlen Sint-Franciskus herdachten: kwaamt gij nu toch eens weer met uw broeder Wolf en uw zuster Armoe, en gij gingt vooraan zitten en drongt met uw ruige pij tussen het pelswerk van de dames en met uw levensdaad tussen de daadloosheid van uw officiële vereerders. Waar bleef de fraze van de hulde? Waar bleef de leugen van de hulde? Waar bleef de gemeenschap tussen uw werkelijkheid die van Kristus is en hun dagelijks werk dat niet buiten deze wereld durft te gaan?

En nu vraag ik: monster ze te zamen, in hun schoonste staatsie en met hun beste argumenten, al wat klinkt in dit land, wat over het lot van duizenden beslist, brood geeft of brood rooft, de kultuur in banken koncentreert en de ziel van het volk doet ritmeren op de golvingen van de wisselkoers. Zet ze allemaal te zamen, onze glories van nu, de welgedane en welgezinde, de tevredenen over zichzelf en de mistevredenen over Vlaanderen, en laat Bermijn in hun midden vooruittreden, met zijn groene, uitgerafelde singel, met zijn zwart-ijzeren bril, met zijn grote handen waar het reuma zijn knopen heeft ingelegd.

Wat is werkelijke glorie, werkelijke schoonheid, werkelijkheid?

Het Kristi-kruis of de dekoratie?

Daarom is het weldoende dat Vlaanderen in dit reusachtige zandgraf dat Mongolië heet zijn Bermijn terugzoekt en aan hem zijn ziel warmen en sterken gaat. Want Bermijn, dat is de schone, Vlaamse werkelijkheid.

De ontzaglijkheid van het offer, in de gebieden die kolonies heten, moet worden opgeroepen voor de ogen van ons volk, dat dagelijks dichter wordt gebracht tot de ‘koloniale waarden’.

Naast de beursrubriek moet het te lezen krijgen de rubriek van de Vlaamse, kristelijke, koloniale waarde die 'Scheut' heet.

Hoevele edele gezichten roept die naam op bij allen die in Vlaanderen kolleges hebben bezocht. Naar Scheut ging de tocht van hen die de priesterlijke roeping het volledigst wilden beantwoorden. Die meer dan discipel, apostel wilden zijn.

Zij staan in de eerste rij van de herinneringen aan medestudenten.

O! het is soms zo onbehaaglijk om denken hoe een arm tientalletje van jaren onder vrienden van één zelfde klas verhoudingen schept die alle sociale en geestelijke mistoestanden begrijpelijk maken. Zo weinig innigheid komt over u, als gij denkt aan de versukkelden in parlement, apotekerij, zakenkabinet, bank, bureau, magistratuur. Soms blijft uw liefdevolle weemoed hangen bij een geteisterde van het leven, bij een gesneuvelde van het leven: die ziet ge terug als de avond u beter maakt en de stilte rondom u begint te leven.

Maar dan komen er ook voor u staan die u zelf terugsmijten in de kleinheid van uw eigen leven. Die het hoogste hebben geprobeerd en het hoogste zijn nabij gekomen; die de eindeloosheden hebben getrotseerd van Mongolië en de tropenlanden, die stierven, gemarteld werden, geknakt in hun lichaam en het einde van hun vlug-uitgebrande jeugd hebben gevonden op de plaats zelf van hun offerande.

Dan wordt ge beter door hen, beter Vlaming door dit Vlaamse heimwee naar het offer, beter kristen door die kristelijke liefde die niet in de schaduw ligt van dagelijks sofisme.

En dan zijt ge het Missiehuis van Scheut dankbaar dat het zoveel Vlaamse schoonheid heeft gekristallizeerd.

1929

Hugo Verriest

Het vaderhuis

Tussen Leie en Schelde, waar Vlaanderen zijn vlakten met zachte heuveling begrenst, heeft de Verriest-stam gebloeid.

Een schone en sterke stam was het. Heel een landelijk geslacht heeft met eerbied en dankbaarheid opgezien naar Petrus-Joannes Verriest, koster en armmeester te Deerlijk, hoog opgewassen en zo onversaagd als hij vroom was, die in 1827 een klein, tenger en voornaam vrouwtje van Zwevegem huwde. Die beiden zouden een streng kristelijk leven leiden door zware jaren, zeven schone kinderen schenken tot glorie van hun volk en hun God, hun huishouden inrichten in geloof en gerust het hoofd neerleggen in hoge en gezegende ouderdom.

Een struise potige kerel was Petrus-Joannes Verriest, schoon was hij ook, na zijn broer Louis de schoonste jongen van de streek, een beeld van opene, krachtige flinkheid in gezicht en lichaam. Een heldere kop, een geboren muzikant. Geboren in 1796 was hij gesproten uit een van die eerzame families die te lande de steun en toevlucht zijn van de geestelijkheid. Hij hielp in de kerk waar het pas gaf en zong met volle stem in mis en vespers. Als de oude koster van het dorp gestorven was, zond de pastoor Petrus-Joannes Verriest naar 't bisdom te Gent[1] met een brief waarin hij vierkant zegde dat hij niemand anders dan

1 Toen waren Oost- en West-Vlaanderen nog in één bisdom verenigd.

drager van het schrijven als koster en armmeester wilde aanvaarden. Dat gebeurde, niettegenstaande de kandidaat-koster pas de 18 jaar had bereikt.

Vijftig jaar heeft vader Verriest in de parochiekerk van Deerlijk over dood en leven gezongen. De stem van zijn zoon, Hugo, kreeg steeds een ontroerende klank telkens hij aan nichtjes en neefjes de plaats in het koorgestoelte wees waar, links van de pastoor, de kaarsrechte gestalte van de koster zat bij de dienst van de overledenen en hij vertelde hoe een rilling door de kerk vaarde als zijn volle, rijke stem in de uren van jubel het ‘Magnificat’ aanhief.

En als hij de dertig voorbij was, huwde hij Caroline van Acker, van Zwevegem, die bij haar broers Louis, notaris en burgemeester, en Odo, gemeentesekretaris, te Deerlijk inwoonde. Zodat al de autoriteit van het dorp, de militaire uitgezonderd, rond dit paar samengetrokken was. Herinneringen had dit tengere maar kerngezonde, zwijgzame vrouwtje met zwarte blinkende ogen genoeg mede om er het huiselijk gesprek mee te stofferen. Oorlog en de miserie die ermee samengaat, hadden haar jeugd geteisterd. In 1807 moest broer Odo naar Rennes om vandaar uit de Europese slagvelden af te ketsen met afgod Napoleon. Zeven jaar bleef hij weg. En als de krijgsheer uit de strijd der volkeren gesmeten was en de mogendheden de Verenigde Nederlanden hadden verbonden en ontbonden, werd de oud-soldaat van Napoleon met zijn broer orangist.

Een voornaam vrouwtje was het dat de koster van Deerlijk huwde. Haar vader had aan zijn huishouding een ‘bon ton’ gegeven die indruk maakte in de streek; men kon hem zien wandelen in zijn gekleurd habijt met fijn-linnen jabot, koppig vasthoudend aan de mode van zijn vader, zeer statig in zijn antieke dracht. En het schijnt heel wat minder voornaam toe dat het jonge echtpaar, om aan te vullen wat door een koster niet kon verdiend worden, een kleine lakenwinkel open hield.

Een jaar verliep: Karel Verriest werd geboren, onkel Charles-Louis, zoals de nichtjes en neven hem eerbiedig noemden. Hij was zeer begaafd voor muziek, wat zijn vader veel fiere uren heeft laten beleven. Hij werd sekretaris te Deerlijk. Maar na de dood van zijn oom, de burgemeester-notaris, volgde hij deze op in zijn dubbel ambt. Hoewel hij geen kollege had bezocht, had hij na een enkel jaar studie zijn diploma van notaris te Gent verworven.

Nog vóór de Belgen de ‘oranjeappel op de vrijheidsboom hadden afgeschoten’ kwam een tweede zoon het gezin vermeerderen: Adolf. Die deed flinke humaniora-studiën te Roeselare, waar hij zeer de aandacht op zich trok door het vervaardigen van een Frans heldendrama in alexandrijnen. Dit gewrocht heeft het niet verder gebracht dan de lade van Hugo Verriest die het, met andere familiepapieren, zorgvuldig had geklasseerd. Samen met Adolf studeerde dan te Roeselare een schamel ventje met zwaar hoofd en diepe verstandige ogen; het betaalde zijn kostgeld met portier te spelen en heette Guido Gezelle. Uit de kameraadschap van het kollege is een duurzame vriendschap gegroeid voor het leven.

Nadat Adolf de medaille had behaald in de retorika, ging hij in de rechten studeren te Leuven, werd advokaat te Kortrijk waar hij, tot verbazing en ontstichting, soms in het Vlaams pleitte, bracht het in die stad tot schepen en... tot direkteur van de muziekschool. Want ook de gave van de muziek had hij van zijn vader geërfd.

Slag op keer zagen daarna drie meisjes het levenslicht: Odo, de vroede, die zuster Agnes van de H. Vincentius à Paulo werd en te Parijs les gaf... in de Franse taal; waarna zij naar Westerlo kwam en er lange jaren overste in het godshuis was; Louise die van 1895 tot aan haar dood in 1907 het leven deelde van Hugo in de pastorie te Ingooigem, gelukkig haar dagen sleet in de schaduw van zijn roem, en broers uitbundigheid met een ‘och! Hugo toch!’ trachtte in te tomen; Julie die later vrouw Sobry werd,

tot 1907 in de brouwerij te Zwevegem woonde en daarna haar intrek nam in het vaderhuis te Deerlijk.

De reeks werd afgesloten met twee zonen: Hugo (25 november 1840) en ruim twee jaar nadien Gustaaf. Deze laatste werd een gekende en geëerbiedigde figuur in Vlaanderen. Professor in de geneeskunde te Leuven en lid van de Akademie voor Geneeskunde, genoot hij een zeer stevige wetenschappelijke beroemdheid. Zoals al zijn broers had hij zijn erfdeel van de artistieke natuur van zijn vader meegekregen. Zijn studenten spraken bewonderend over zijn lessen: de anatomie werd een les in estetika. Zijn 'Les Bases physiologiques de la parole rythmée' dat later in 't Nederlands in 'Vlaanderen' verscheen en als brochure werd uitgegeven [1] is samen met zijn Studie 'Beeld, Woord en Dicht' bij Gezelle [2] van het beste wat over de psychologie van het vers in Vlaanderen werd geschreven.

Daar was bedrijvigheid en leven in het vaderhuis van Hugo Verriest. De moeder was altijd in de weer, nooit ziek, nooit moe. Zij hield de winkel, verzorgde het drukke huishouden en onderhield met vrome oppassendheid het lijnwaad van de kerk. Tot in haar hoge ouderdom, toen zij tachtig jaar was, plooide zij nog de roketten en de alben dat zij sierlijk over schouders en borst van mijnheer pastoor zouden vallen.

Als de jaren gekomen waren voor het schoolgaan, gingen de kinderen hun eerste wijsheid opdoen bij de(n) 'drie en dertigmaal gelauwerden kostschoolhouder P. J. Renier' [3], dichter van 'Fabelen'. Deze waardige man was er zeer op gesteld, zoals alle echte Vlamingen uit die tijd, dat een vroege kennis van het Frans de trots van de ouders zou verblijden. Een van zijn gelief-

1 C. A. J. Van Dishoeck te Bussum.
2 Dietsche Warande en Belfort 1899.
3 Coopman en Scharpé. - Geschiedenis van de Vlaamsche Letterkunde, blz. 304.

koosde oefeningen was een algemene leesles waar al de leerlingen één voor één aan de beurt kwamen en mochten doordraven tot zij een fout begingen. De goede man, die de wetenschap wilde belonen met de wetenschap, vergastte dan ook 's zondags zijn leerlingen op voorlezingen en verhalen.

Van deze waardige magister is Hugo Verriest een uitstekende indruk bijgebleven:

‘U groete ik eerst, zegde hij in de Vlaamse Akademie, ontroerd in mijn diepste gemoed, u schoolmeester van den ouden tijd, die in armoede ons Vlaamsche volk hebt wakker gehouden, licht en vreugd en deugd in het oud vlaamsche wezen hebt gevoed, die het oudste lampke vier tegen alle vreemde macht hebt geschut.

Ik groete u, vader Renier, die den eersten glans van mijn schoone moedertaal hebt in mijn hoofd gelegd, het eerste genot van zijn rythmen in de roering van mijn zoete lippen hebt doen wagen en wiegen:

Op den zolder van een bakker,
Woonden muizen, machtig veel...

Dat was het eerste priemen op mijn beschaafde lippen.’[1]

Maar meester Renier die van de muzen de gave had meegekregen om statige versregels met rijmen te besluiten, kon alleen tokkelen op de figuurlijke snaren. En vader Verriest wilde dat aan zijn drift voor de muziek ook zijn kinderen zouden deelachtig worden. Geregeld kwam dan ook uit Harelbeke een begaafde jongen naar Deerlijk gestapt, het haar in de hals, het hoofd recht, de arm klemmend over de viool: Peter Benoit.

Dat was een weelde-uitgave voor een huishouden, waar de moederhanden waakten over een zuinig gebruik van het geld. Want moeder Verriest was spaarzaam met kaars en mondvoor-

1 Verslagen en mededeelingen van de Koninkl. Vl. Academie 1921.

raad en ging, de korf gedoken onder de grote kapmantel, te voet naar Kortrijk om het huiselijk gerief op zijn voordeligst in te doen.

Het leven verliep er vreedzaam en stichtelijk. Dag en werk werden begonnen en besloten met het gebed. 's Vrijdags, de dag waarop het kruis op Golgotha werd geplant, plaatste moeder Verriest de doornenkroon op het crucifix; 's zondags werd voorgelezen uit het zware boek der Heiligenlegenden van Ribadeneira dat, eerbiedwaardig door vroom gebruik van vele geslachten, als een relikwie door Hugo Verriest bewaard werd.

De toom werd niet gevierd voor de wispelturige bengels. Het kleine, stille vrouwtje was een sterke moeder. Streng op schoolgaan en kerkgaan. Haar liefde houdend boven alle weekheid. Zij, die nooit haar moeder had gekust, was zuinig met strelingen. En als Adolf, die een opvliegende knaap was, een kwade bui aanbracht, nam ze hem op haar schoot en bad luidop het ‘onze vader’.

Het jaar '47 was vol ellende en honger voor de streek. De oogst was mislukt, de aardappelen rotten weg van de plaag, er was krisis in het vlasbedrijf en in de weefnijverheid. De honger overrompelde de lemen hutten waar, met een dagloon van een plaket (3 ½ stuiver), geen reserve voor de kwade dagen kon worden aangelegd [1].

Honger redeneert niet; wat niet kon gewonnen worden in het zweet des aanschijns, trachtte men door de plundering machtig te worden. Zo kwam op een van die onheilvolle dagen een wagen

1 Het was ook voor de familie van Hugo Verriest weggelegd in de toekomst hieraan te verhelpen. Zijn oom, de burgemeester van Deerlijk, stichtte een weefschool en zijn oudste broer Charles-Louis werd naar Verviers gezonden om de verbeteringen in de weefnijverheid te bestuderen.

koren door het veld gereden. In een ommezien werd hij overvallen. Vader Verriest kwam toegelopen, schudde met zijn geweldige vuisten het volk uiteen en zei hun dat zij hun handen thuis moesten houden. En toen de mensen hem toeriepen dat zij als razende duivels waren van de honger, riep hij: - Zi je gi duvels, awel dan ben ekik Lucifer.

Hij was immers een man van tucht en orde. Maar hij was ook een man van liefde en barmhartigheid.

‘Daar (te Deerlijk) armmeester zijn, schreef Gezelle, was vele te zeggen, immers 't was: onvergeld, geheel alleene, uit ware menschlievendheid, bijkans een geheele prochie uit den nood helpen. Dat deed vader Verriest van 1848 voort. 's Avonds bij wintertijde ging hij de velden op, kloppende aan de arme deuren om te zien of er vier, brood en dekkinge was. Als hij gewaar wierd dat er misbruik of kwaad onder stak, keek hij bij nachte onverwacht binnen en hield goed maar streng meesterschap.’ [1]

De honger had een vreselijke kameraad meegebracht: de zwarte tyfus. Die woekerde in de vunzige hokjes waar 't landvolk geboren werd en stierf. Om de zieken te isoleren van de gezond geblevenen droeg men ze in de kapel van O.-L.-Vrouw ter Ruste. Daar lagen zij te vervuilen, want niemand durfde ze nabij komen.

De pastoor nam zijn toevlucht tot vader Verriest: ‘Of hij niet te spreken was om die schamele dutsen te helpen en te verzorgen.’ Pieter Verriest sprak erover met zijn vrouw. Die keek naar haar kinderen, naar de schone sterke man die hun vader was en zei ‘ja’. - ‘Dat had ik van u verwacht, vrouw,’ zei Pieter Verriest en hij ging naar de tyfuslijders. De ziekte greep hem aan, de koorts brandde in hem; hij weigerde te bed te gaan. - ‘Als ik mij neerleg, blijf ik liggen,’ zei hij en hij genas. Want hij was

1 G. Gezelle. - Rond den Heerd 1871, blz. 316.

van het ras van hen die rechtstaande moeten getroffen worden.

Zijn samaritanenziel heeft hij aan zijn kinderen meegegeven. Toen twintig jaar later Gustaaf Verriest hem de toelating vroeg om de choleralijders te gaan verplegen te Leuven, gaf vader hem met fierheid zijn zegen, - later nog pleegde zijn dochter Louise hetzelfde liefdewerk en Hugo kreeg een ereteken omdat hij honderden bezoeken bij tyfuslijders had afgelegd.

Misschien is van uit die tijd in Hugo Verriest die schone liefde gekomen voor het arme volk. In de hongersnood, toen hij nauwelijks 7 jaar was, zag hij een man doodvallen. De ellende van zijn volk had zich geopenbaard aan hem, toen hij nog een kind was.

Van kollege tot seminarie

Wij hebben zo vlug en bondig als wij het konden, het midden geschetst waarin Hugo Verriest zijn kinderjaren doorbracht. Moeders die dit lezen, zullen misschien graag, als stof tot vergelijkingen, vernemen dat de kleine Hugo van zijn tien maand kon lopen. Hij ging ter school bij meester Renier, haalde guitenstreken uit, mocht soms meegaan naar Kortrijk als beloning voor een uitzonderlijk stille week. Toen hij twaalf jaar geworden was, besliste vader Verriest dat Hugo op het Klein Seminarie van Roeselare zou komen, waar zijn oudere broer hem reeds was voorgegaan.

Tot pas vóór zijn aankomst aldaar, was het er zeer formeel toegegaan aan dit Klein Seminarie. Zijn broer Adolf had er nog het dekoratieve uniform gedragen: chapeau haut de forme - pantalon blanc - gilet paille nankin - cravate bleue. Een dracht waaraan de statige vader van vrouwe Verriest voorzeker zijn hart had opgehaald. En het was een anekdootje van Verriest gebleven dat de surveillant als regel ter kledij voorschreef: ‘Si le temps est beau, les élèves mettront les pantalons blancs; autrement ils n'en

mettront pas.' Die surveillant moet trouwens iemand geweest zijn met zeer originele opvatting over de draagwijdte van de Franse taal, want hij liet in de meditatie het woord Gods op eigenaardige wijze genieten aan de leerlingen: 'Si vous rougissez de moi devant les hommes, je vous rougirai devant mon père.'

De eerste kollegejaren van Hugo Verriest verliepen zonder noemenswaardige gebeurtenissen. Hij sleet de vele lange uren in de grote studiezaal onder de rode, rechte vlam van de 'quinquets', assimileerde in de klas het Latijn en het Grieks en het Frans met buitengewone vlugheid en waakte met moederlijke bezorgdheid over zijn jongere broeder Gustaaf, wiens bed hij dag aan dag zelf opmaakte. Een kapoen was hij toch en één van zijn kwaperterijen was dat hij op een mooie nacht de klokken en bellen van hun klepels ontdeed. De dader van dit opschudding wekkende feit werd niet ontdekt. Wie zou toch ook, in dit zoetkijkende ventje, zulke booswicht hebben vermoed.

In de vakantie mocht hij, zoals de groten, naar Tielt, Ieper of Brugge met de diligence. Dit brave voertuig dat door zijn zeer gematigde snelheid meer vertrouwen inboezemde dan de trein, genoot de voorkeur van de familie. Met dertig zaten de reizigers van binnen gepakt, met twintig van boven uit te luchten en uit te weren. En als er gerust werd, drumde al dat klein volk naar buiten en, met al de vreugde van jonge grootdoenerij, rookten zij een pijp en dronken een pint of 'nen dreuple'.

Van heel dat Klein-Seminarieleven van Hugo Verriest zou niets verder te vermelden zijn, ware het niet dat er almeteen een stem had in gesproken, ware het niet dat er onverwachts een schoonheid geopenbaard was, die ook buiten de kollegemuren van Roeselare een nieuw leven verheerlijken zou. Het portierke dat met zijn eigen arbeid ten tijde van Adolf Verriests studiejaren zijn kostgeld had betaald, was professor geworden in 1854.

Hugo Verriest had over hem wondere dingen horen vertellen van zijn broer Gustaaf, die hem als professor had, als interimair

professor. Want Gezelle, die in 1854 professor was benoemd van de ‘cours de commerce’ te Roeselare, mocht professor Roose tijdelijk vervangen die in de 4e en 3e Latijnse klassen een uur per week les gaf in Vlaamse syntaxis en grammatika.

Die interimaire professor deed zo wonder en toch zo schoon en de jongens luisterden naar hem met ontzag en verrukking.

Gustaaf Verriest vertelde er later over:

‘Ik zie hem nog op het gestoelte stijgen bij zijne eerste les, met een heelen boel losse bladen die hij stilzwijgend op zijnen lessenaar verdeelde.

Wat mocht dat zijn?

Hij begon. - Van de les in de spraakleer die wij hadden moeten leeren, en werd ons noch geroerd noch gewaagd, maar Gezelle reikte ons en las ons voor eene aansprake van Hertog Jan van Brabant vóór de slag van Woeringen.

Dat klonk zo eigendommelijk; dat was geene half vreemde, - dat was onze echte eigene moedertaal! Dan begon hij den uitleg der woorden en wendingen, en hier - welk een vertoog rees voor onzen geest! - werden de rijkdommen en schatten van onze taal ten toog gebracht, de verwantschapte woorden van verre en van bij aangehaald, uit het heden en 't verleden, gesproken of geboekt in ons eigen levende, roerende vlaamsch, in het grieksch en het latijn, in geheel het germaansch, en ja het indogermaansch taalgebied. Alles op bewijzen gesteund, met hulp van losse bladen.

Dan kwam de rij aan de karolingische verhalen, aan “Reinaert de Vos,” aan van Maerlant, aan de liederen der middeleeuwen, aan Vader Cats en aan Pater Poirters, en vele andere dichters der vroegere eeuwen.’ [1]

1 H. Verriest. - Voordrachten, blz. 208.

In het schooljaar 1857-1858 zat Hugo Verriest op de banken der poësis. De professor, E. H. Castel, werd pastoor benoemd te Vormezele. En, hoe ongelooflijk het ook schijne, Gezelle werd professor van poësis benoemd.

Och! het komt ons thans zo vanzelfsprekend voor dat geen schijn van twijfel kon bestaan over die keuze. Wij zullen verder trachten aan te tonen hoe onlogisch die benoeming was in de heersende opvattingen.

Gezelle kwam dus in de klas van Hugo Verriest de vernieuwing brengen die door zijn leerling jaren nadien zo glansrijk zou worden voortgezet in hetzelfde Klein Seminarie.

Die lessen zijn van onberekenbare invloed geweest. Nooit tevoren en ook nooit nadien werd in het Vlaamse land een geslacht van jonge mannen gewekt als er uit en door het Klein Seminarie van Roeselare kwamen. Door de handen van meester Gezelle werden o.m. rechtstreeks gevormd de twee Verriesten, Eugeen Van Oye, Karel de Gheldere, Van Coillie, Callewaert. Maar met de opsomming van enkele namen blijft de indruk onvolledig. En niemand anders dan de wijze en bezadigde deken De Bo heeft Gezelles vormende invloed beter geformuleerd: ‘Gezelle, zegde hij, heeft de steenen weggeschopt die over de bronnen lagen, en de bronnen zijn aan 't spruiten gegaan.’ [1]

In Gezelle sprak de demon van de poëzie. Bij zijn lessen verdwenen al de etiketten die door het traditionele onderwijs op de schoonheid waren geplakt. ‘Zijn onderwijs was gericht van binnen naar buiten,’ heeft Hugo Verriest geschreven als kanttekening op de brochure waaruit wij bovenaangehaald citaat hebben genomen. Van binnen naar buiten! En niet andersom, niet zoals het jaren en geslachten had geduurd, van buiten naar buiten,

1 Rede van H. Verriest ter gelegenheid van de Hulde van het Davidsfonds aan Guido Gezelle. - Brugge 1905.

van het schrijfboek van de professor naar het schrijfboek van de leerling.

Voorzeker, bij een gewoon mens gaat de Gezelliaanse onderwijsmetode de krachten te boven. Wat Gezelle deed kon alleen een begaafde doen als hij. Spreken uit de ziel tot de ziel is het voorrecht van de groten onder ons. Maar toch heeft hij ook de min begenadigden de openbaring gegeven van de hernieuwing: dat de grondslag van het onderricht op eerlijkheid moet berusten. ‘Een heele wereld van leugen, valschheid, conventie en gebaren wierd buitengezet en vergeten.’ [1]

Die waarheid en eerlijkheid, die toch niet het uitsluitende voorrecht zijn van enkelen onder de allergrootsten, werden door de geniale persoonlijkheid van Gezelle tot het hoogst denkelijke opgevoerd. Hij heeft zijn studenten in een roes van schoonheid laten leven. Jaren nadien nog wekte de herinnering aan zijn lessen de rilling van die onvergetelijke uren.

‘Ik zie hem nog, schrijft Hugo Verriest, als hij op die wondere dagen binnenkwam in de school.

Met den eersten oogslag waren wij dat gewaar, en wij zwegen tusschen de banken. Hij, hij klom op het gestoelte en stond recht. Een marmeren, bezielde beeld! Hij was bleek en zinderde. Wij, wij kropen, zwijgend, over den bank, en zaten neer, verwachtend. Hij zei het gebed, en zijn stemme ruischte innig en trillend, gedwongen. De onze antwoordde zuutjes en ontroerd. - “Fermez vos livres.” - Een ure lang, in licht en donker, in muziek, in overweldigend gedachtenspel, in jubelend en pijnend gevoel, overhong ons het oneindige. Het spel der zeebaren, de oneindige zee, overplaschte ons.’ [2]

1 Twintig Vlaamsche Koppen. He Deel: Guido Gezelle.
2 H. Verriest. - Voordrachten, blz. 209.

Dat was niet alleen het samenleven in de les. Dat waren de uren daarbuiten doorgebracht, op zijn kamer, in de klas, na de lesuren. Dat was de kennismaking met Dante en Tasso, Francesco da Scese, Fra Jacopone, St.-Alfonso de Liguorio, Camoens en Theresia, de Duitsers, de Platduitsers, de Engelsen, Schotlanders en Ieren, de Denen... in hun eigen taal.

Het volgende jaar ging Hugo Verriest naar het Seminarie te Brugge. Hij was tweede geweest in retorika en had er de 2de prijs in ‘langue flamande’ behaald.

Het seminarieleven is kalm en vervuld van studie! Het glijdt voorbij, jaar uit jaar in, met dezelfde ernstige gang. Het levert jaarlijks het personeel van onderpastorieën en kolleges.

Hugo Verriest deelde met vlijt dit leven, knoopte er dierbare vriendschap aan, las in zijn vrije tijd de ganse Schriftuur.

Twee maal in de week gingen de seminaristen op wandel. Hugo Verriest blonk uit te midden van zijn gerokte medestudenten en het is een herinnering die hem bijgebleven is dat, van achter menig gordijn, op die twee dagen nieuwsgierige meisjesogen het voorbijgaan van de slanke en elegante seminarist naspeurden.

De pastoor van Deerlijk hield er waarschijnlijk een ander estetisch criterium op na, want als hij tijdens de vakantie zijn pijp kwam roken bij koster Verriest, liet hij aan Hugo's moeder horen dat haar zoon nog heel wat bijwinnen kon want dat het ‘een planke van een jongen’ was.

Professor te Brugge

De seminariejaren waren vlug voorbij. In 1864 werd Verriest leraar aan het St.-Lodewijkskollege te Brugge en kort na zijn benoeming werd hij, op 17 dec. 1864, tot priester gewijd. Hij was

hoog in aanzien bij studenten en professors en sleet er drie jaar zonder dat echter iets merkwaardigs in zijn professorsleven voorviel. Dat hij in die tijd toch reeds het Vlaams hart onder zijn leerlingen spreken liet, bewijzen o.m. brieven van gelukwensen die door zijn studenten op zijn feestdag werden voorgelezen en waar men hem heil wil wensen in ‘onze geliefde vlaamsche taal’. Die feestdag van Hugo Verriest moet trouwens een hele gebeurtenis geweest zijn in het kalme en éénvormige kollegeleven, want het jaar nadat Hugo Verriest van Brugge naar het Klein Seminarie van Roeselare was verplaatst, schreef hem de superior van St.-Lodewijkskollege:

> Bruges, 31 mars 1868.
> Mon bien Cher Hugo,
> Le premier jour d'avril, votre Fête Patronale, comptait depuis plus de trois ans, parmi les jours les plus chers du collège St.-Louis.
> Chaque année lui apportait des charmes nouveaux, chaque année lui en promettait de plus grands; car chaque année, en aimant de plus en plus notre chère famille Brugeoise, vous vous y faisiez aimer davantage.
> …
> Mais ce souhait même me rappelle ce que nous avons perdu. C'est de tout cœur que je vous dis: Puissiez vous faire à Roulers tout le bien que vous faisiez à Bruges.
> Minne.

En deken De Bo die er professor was, schreef onderaan dit briefje met zijn vaste, klare hand:

> Een zalig naamfeest, Hugo, uit den grond mijns harten.
> Meester Lenaert.

Een gelukkig leven zonder geschiedenis sleet Hugo Verriest te Brugge. Samen met de fijngevoelige en tere superior Minne en de onvermoeibare werker De Bo, met Pieter Busschaert, [1] de innige muzikant. Soms werd hij 's nachts wakker geklopt door Busschaert, als deze, in een smartelijke hoestbui, zijn kapotte longen uitspuwde; met zachte, vrouwelijke hand verzorgde Hugo hem tot de poos over was.

Een uitgelezen en hartelijk gezelschap was het daar, in dit Brugse kollege. ‘Leefden daar een tal mannen, weerd om herdenken bijna al “figuren” die entwie en entwat waren; want dat was ook eene bijzonderheid in het Brugsch bestuur, de eigen gaven te laten bloeien onder wijs beleid. Geene algemeen vorms waarin men kindergeesten en herten kneedde om er eenvormige beelden uit te halen, maar ware menschen, met eigen verstand en hert en wil, richtend en vormend naar een hooger doel.’ [2]

Hugo Verriest had te Brugge het wittebrood van zijn professorsleven gegeten. In dankbare herinnering heeft hij die tijd bewaard en toen hij zijn ‘Twintig Vlaamsche koppen’ uitgaf, waren de eerste twee die hij plaatste: deken De Bo en Pieter Busschaert.

In 1867 werd hij benoemd aan 't Klein Seminarie te Roeselare. ‘Puissiez vous faire à Roulers tout le bien que vous faisiez à Bruges,’ had hem superior Minne toegewenst.

Maar te Roeselare was er een superior die Delbar heette.

Professor en surveillant te Roeselare

En nu is Hugo Verriest in een periode gekomen die wij beschouwen als de meest interessante uit zijn welgevulde leven.

1 Aan Pieter Busschaert dichtte Gezelle zijn

> Kom e keer hier flieflodderkin,
> 'k Hebbe... 'k hebbe u zoo lief.

2 Twintig Vlaamsche Koppen I. De Bo.

Om de vormende invloed die van hem is uitgegaan en die aan West-Vlaanderen heeft geschonken de voorhoede van de Vlaamse Studentenbeweging waaruit de wekroep over heel het Vlaamse land weerklinken zou; om het onversaagde positie-kiezen van Verriest in een konflikt dat hem neus tegen neus bracht met zijn overheid; om de nieuwe geest die hij, door zijn opvoedingsmetode als voortzetting van de zo spoedig onderbroken lessen van Guido Gezelle, in het leven heeft geroepen.

Wij kunnen ons in 't geheel niet meer voorstellen hoe het onderwijs eruit zag, toen Hugo Verriest, vergezeld door de wensen van zijn Brugse principaal en de ‘chère famille Brugeoise’, te Roeselare aanlandde.

Een korte verrassing had Gezelle gebracht. Die had de wereld van konventie, van ‘gebaren en liegen, verdrieten en verdroten zijn’, met zijn weergaloze persoonlijkheid terzijde geduwd. Maar ‘après qu'on l'eût vomi du petit Séminaire’, zoals Delescluze schreef aan Verriest, was de harmonie in het kleurloze en onharmonische hersteld. Daar was geen wanklank in het mechanische voorhouden van wat schoon en lelijk, prijzenswaard of verderfelijk was. Men erfde de bewondering met de schrijfboeken, en deed die bewondering in andere schrijfboeken overgaan.

‘Het was het eeuwig en ervig ontleden en zoogezeid uitleggen van ieder sprake, van ieder vers, van ieder woord, met handverlammend schrijven, honderde en honderde bladzijden verre.

Het was met Lafontaine een eindeloos lange geschreven bewondering over le Grand Siècle; - een langdradige geschreven bespiegeling over La Fable; - eene lange geschreven historie van den fabeldichter; en eindelijk de uitleg van de fabel zelf.

Le Corbeau et le Renard.

En wederom schreven wij:

Le sujet de la fable;

Le but de la fable;
Les moyens d'atteindre ce but.
En dan vong de uitleg aan:

> Maître corbeau sur un arbre perché
> Tenait en son bec un fromage.

Soulignez le mot *maître.* - En 't was: Ce n'est pas sans intention que le fabuliste a mis maître au commencement de sa fable!

De uitslag was prachtig: Men leerde ons dat het "un grand progrès was die Grands Auteurs te beminnen"; en wij beminden ze! Alzoo van heel verre met twijfelende onverschilligheid; of om ze weg te schoppen met onze voeten; en in den duik, onder half licht en op onze knieën, gingen wij uit andere boeken van de verboden vrucht proeven en genieten.

Niet alleen pedantenuitleg douw onze ziel dood, maar liegend gebaren was dagelijksch vergiftigd brood: men bewonderde zonder bewonderen, men beminde zonder beminnen, men genoot zonder genieten.

Bij dien pedantenuitleg en dat gebaren lag nog dat ander groote kwaad, dat de studenten maar eenige korte kleine bladjes te lezen kregen van de meesters, en bergen uitleg zwelgen moesten. Zij leerden de meesters niet maar de Commentators.' [1]

Wat ons niet klaar voor de geest kan komen, is dat een pedagogische waarheid die thans in België algemeen wordt aangenomen, al maakt men er zich dan ook gemakkelijk van af, nog niet werd vermoed: de moedertaal grondslag van het onderwijs. Van zijn eigen jeugd getuigde H. Verriest: 'Als wij daaruit (uit de dorpsschool en den huiskring) kwamen traden wij een vreemde wereld in: een beschaafde, schoone geleerde wereld;

1 H. Verriest. - Voordrachten, blz. 209.

wij ontleerden ons zelven, wij ontwierden het vlaamsche kind.' [1]

De verachting voor de taal van het kind ging logischerwijze samen met het miskennen van alle levende, oorspronkelijke kracht in het onderwijs. 'Het vlaamsch lag sedert lang in den vergeethoek; of als er nog hier of daar iemand was die over het vlaamsch sprak en handelde met eerbied en liefde, het was als van eenen gestorvene, wiens lichaam men bezalfde of balsemde om het in eene kas ter bewondering uit te stellen, maar die toch eeuwig moeste dood blijven. Het vlaamsch was dan in 't gedacht van velen, alzoo dood als de oude koningen van Egypte.' [2]

Voorzeker de vlugge en schitterende verschijning van Gezelle in dit dode boeltje had ogen doen opengaan. Studenten waren er die het woord van de Meester in hun hart droegen en op hun beurt leraarden in de kolleges van West-Vlaanderen. De steen die in het water valt, rimpelt de spiegel over heel zijn uitgestrektheid. En men begon ook wat te fezelen over 'het Vlaamsch'. Had Gezelle niet, met een fantazievolle filologie, de oudheid en de treffelijkheid van het levende, landse Vlaams bewezen? Had hij niet de verwantschap aangetoond met het edele Grieks en Latijn? En had hij daarbij niet aan de mannen herinnerd die deze taal spraken? De eerste les van spraakkunst die hij gaf, was de voorlezing van een aanspraak van Hertog Jan van Brabant vóór de slag van Woeringen.

Maar dat alles liet het grote logge systeem van het onderwijs onaangeroerd. De diktatuur van de traditionele ontaarding bleef oppermachtig heersen.

1 Al. Walgraeve. Jaarboek der K. Vl. Academie 1925, blz. 56.
2 H. Verriest. - Voordrachten, blz. 2.

Te Roeselare regeerde kanunnik Delbar. Superior Delbar had een hoge dunk van zijn ambt. Twee monseigneurs waren zijn onmiddellijke voorgangers geweest en dat is een gevaarlijk erfdeel voor een superior. Vooral als men het hoog gebaar van de voorgangers wil nadoen.

‘Kanunnik Delbar was een man van indrukwekkend uiterlijk, Hij was zwaar van lijve, en heusch in zeden en manieren; hij kende zijne wereld... Hij was man van den ouden tijd, en de studenten wisten zulks; hij was waal, en de studenten wisten zulks ook.’[1]

Hugo Verriest heeft geen kwaad geschreven over de superior van Roeselare. Wat hij over hem dacht en hoe de betrekkingen tussen beide mannen waren in de laatste jaren van hun samenzijn, zullen wij verder zien. Maar één ding toch willen wij thans citeren uit de herinneringen van Verriest over kanunnik Delbar:

‘In 't Klein Seminarie te Rousselaere, schrijft hij, de Superior, Kanunnik Delbar had geenen smaak! - Senator Solvijns was ons komen bezoeken en zei aan tafel dat hij dat oud, sterk, Rousselaarsch bier niet en vermocht. De Superior deed ander bier halen en schonk den Senator en zijn eigen een glas ervan. Versch bier? Jamaar hij hield den Senator in de ooge; en bemerkte dat hij traag dronk en met kleine zeupjes. Hij zelf proefde en dronk aan zijn glas maar, mistrouwde het, en al met eens greep hij de karaffe, schonk mijn glas vol, en vezelde in mijn oor: goûtez je vous prie et dites moi si la bière est jeune et fraîche. Ik dronk, knikte stilletjes met de oogen toe en zei zuutjes: versch!’ [2]

Superior Delbar was een ‘grand Seigneur’ en van nature uit moest dat aan Verriest bevallen. De eerste tijden waren de betrekkingen dan ook hoofs en in 't geheel niet onvriendelijk. Bewijs daarvan is dat, toen Hugo Verriest in 1873 te zamen met zijn

1 Rob. P. Buyse. - Het Klein Seminarie van Rousselaere ten tijde van A. Rodenbach. - Rumbeke 1909.

2 Voordrachten, blz. 139-140.

kollega Flamen een klein bundeltje ‘Liederen’ liet drukken, dit ‘den zeer eerweerden Kanonink Hendrik Delbar Superior van het Kleen Seminarie te Rousselaere eerbiedig opgedregen’ was.

Daar waren trouwens ook naast Verriest trouwe Vlaamse mannen als Decarne, De Monie, Van Hee, Flamen, die het leven in het Klein Seminarie hartelijk wisten te maken.

Verriest was dus leraar in de poësis. Leraar volgens zijn metode: niet het boek en het dode papier regeerde. Hij deed zien, voelen, beminnen en bewonderen. En daarbij, in dezelfde geest waarin hij opvoeding en onderwijs opvatte, trachtte hij de jongens voor wie hij verantwoordelijk was, dichter tot eigen aard, tot hun vlaamsheid te brengen.

Dat ging wel in de eerste jaren. Daar was een oprechtheid en een vertrouwelijkheid van student tot leraar zo dat superior Delbar met vreugde het werk nazag van die flinke, fijne, welgebekte professor ‘qui ensorcelait ses élèves’. En hij verzocht hem in 1871 hoofdbewaker te worden van de grote sektie, de studenten van de wijsbegeerte inbegrepen. Verriest nam aan.

Hoofdbewaker, surveillant van 1e klasse! Wie, van de studenten die in de Vlaamse kolleges zijn gevormd, zal niet enige moeite hebben om dit akelig stieltje met de persoon van Hugo Verriest overeen te brengen. Surveillant zijn! Langs de rangen lopen op koer of wandeling, oog en oor openzetten om strafbare woord of daad op te vangen en in de studiezaal de stilte en de discipline met dwingende blik over de jeugd brengen.

Maar de rol welke Hugo Verriest in zijn hoedanigheid van surveillant vervulde, was heel anders. Professor Verriest deed de schoonheid stralen uit ieder gedicht, uit elke bladzijde van de meesters. Surveillant Verriest vormde door zijn konferenties de studenten voor het leven en de toekomstige priesters voor een vruchtbaar priesterschap.

Wij hebben kunnen inzage nemen van een interessant hand-

schrift [1]: de samenvatting door een student van de konferenties van surveillant Hugo Verriest. Nergens hebben wij een betere samenvatting gevonden van Verriests beschouwing over mens en leven, kunst en verstandelijke schoonheid. De enkele uittreksels die wij hieronder laten volgen, zullen dit voldoende bevestigen.

'Mens sana in corpore sano' is een leuze die gemakkelijk versleten wordt. Maar wij hebben hoger gezien hoe die 'mens sana' met de voet gestoten werd door het onzinnige, levenloze, papieren onderwijs. En hoe het met de opvattingen over 'corpus sanum' gesteld was, kunnen wij ons best voorstellen als wij in bovenvermeld handschriftje lezen dat men in sommige Brusselse scholen lichaamsoefeningen liet doen door de leerlingen met als nieuwigheid 'on fait tout cela pour les soldats déjà'.

Voorzeker was het in die tijd geen traditioneel tema voor de konferentie van een surveillant de leerlingen op de lichamelijke verzorging attent te maken. En Hugo Verriest deed het met een volharding en met een volledigheid die zijn eigen studenten verbaasde.

Zo lezen wij als zeer merkwaardig aangetekend: 'Nourriture. Bien la mâcher. Pas manger trop' met de daarbij behorende fysiologische uitlegging en de raad: 'Pas étudier immédiatement après le diner.'

Ja, de zorg voor het lichaam was een tema dat Hugo Verriest graag voor zijn studenten ontwikkelde. Hij zelf was altijd fijn uitgestreken en hij beleefde er een oprecht plezier aan, als hij kon merken dat andere mensen notitie hielden van zijn properheid en elegantie. En hij wilde van zijn studenten schone mensen maken, zo volledig als het kon: 'Il ne faut pas que le chrétien dédaigne la perfection, la beauté corporelle. - Combattre l'idée qui a cours parfois, qu'un homme bien mis, portant barbe, etc. soit un libéral: tout cela ne messied pas à un chrétien' en samengaande

1 In het bezit van Eerw. Heer Van Eeckhoutte, Oostende.

hiermee: ‘Politesse, manières, extérieur, se produire. Déclamation: leur importance’. En verder nog: ‘La prestance corporelle, porter la barbe etc. était libéral, être fier était libéral, savoir se présenter, parier en public etc. tout l'extérieur enfin: tout cela semblait libéral aux yeux de tous. Le chrétien était petit, devait d'ailleurs de par la religion être humble et petit...’

Thans zal men deze wenken tamelijk natuurlijk vinden, want daar is geen negerij in heel Vlaanderen of zij telt ten minste een paar mensen die hun moderne opvatting tot deze aller natuurlijkste pedagogische voorschriften uitstrekken. Maar dit werd gezegd in de jaren zeventig. Dit werd gezegd in een tijd toen de Vlaamse vernieuwing waarop Gezelle zijn stempel had gedrukt, liefhebberde met de mensen die de taal van de Vlaamse grond spraken: het buitenvolk, de landman waarrond Gezelle een apoteose schiep. In de geesten lag het begrip van het onverzoenlijke van echte Vlaamsheid met distinktie in kleding en manieren: het Vlaams droeg een muts en een hoed was franskiljons.

Dit toont aan hoeveel persoonlijks er lag in de opleidingsmetode van Hugo Verriest. Enerzijds moest hij optreden tegen het onvruchtbare en geestesverminkende onderwijs dat van de studenten rekruten moest maken voor het leger van de onbegrijpende bewonderaars van de diktators der literatuur; anderzijds had hij af te rekenen met het verdichterlijkte Gezelliaanse Vlaams-zijn, dat fijnheid in kleding en manieren als een schennis van het eigengeaarde Vlaamse wezen brandmerkte.

Herlees maar even dit zinnetje: ‘Combattre l'idée qui a cours parfois, qu'un homme bien mis, portant barbe, etc. soit un libéral: tout cela ne messied pas a un chrétien’. Is er wel iets moeilijkers om opruimen dan een opinie die haar basis zoekt in het dragen of niet dragen van een baard?

‘Entendre M. Verriest faire ainsi une méditation, c'était entendre un homme qui nous développait, expliquait, analysait une vérité. Quand il commençait toute son attitude disait: “écoutez

bien, vous allez voir" et l'on écoutait merveilleusement bien; on se disait "que va-t-il nous dire a présent, quelle vérité verrons nous", dès avant la méditation'.

'Quelle vérité verrons nous'!

Is dit niet een prachtig getuigenis? En heeft Verriest wel ooit anders gedaan dan de waarheden en de werkelijkheden die onopgemerkt en vergeten waren, of zelfs de waarheden en de werkelijkheden die gemeengoed waren geworden, op eigen, tastbare en zienlijke manier voorhouden?

De surveillant was de professor Verriest niet vergeten: 'un sérieux défaut et un défaut assez général chez les étudiants, est celui-ci: on ne se présente pas clairement la pensée des auteurs: on ne la voit qu'à travers un nuage formé par l'explication, la traduction du professeur, on voit la traduction, le cahier, non la pensée: ainsi on ne connait pas le latin du tout, on ne comprend pas la pensée latine'.

En dan, lange uitbreidingen over het zoeken, het vasthouden van de waarheid van de dingen: 'on contemple chaque chose dans sa vérité.' Opwekkingen tot levensblijheid: 'Il faut de la gaité, de l'abandon. - Les farces: bon.'

Ieder student was voor Hugo Verriest een onderwerp van studie en zorg; elk karakter werd nagegaan ter ontdekking van goed en kwaad: 'il ne faut jamais désespérer, n'eut-on qu'une seule bonne qualité: sur elle on peut bâtir tout un édifice: un surveillant ne désespère pas d'un élève méchant chez qui il rencontre une seule bonne qualité: quand il aime sa mère, par amour pour elle, il fera ce qu'on veut de lui et ira à bien.'

In zijn mooie voordracht over Shakespeare heeft Hugo Verriest dat zeer typisch weergegeven: bij de oefeningen van het zoeavenkorps in het kollege te Roeselare moesten de studenten zich rangnummeren: 'Geen een die zijn cijfer gelijk uitsprak. Allen volgens karakter zeiden, riepen, zongen: één-twee-drie-vier! Hoog, leeg, licht, zwaar, lang, kort, blijde, droog; allen verschillig.

Het was mij een genoegen die kinderen en jongelingen die ik kende te bezien en af te horken, en in dien roep hunnen geest, hun hert, hun wezen, hunne gesteltenis te volgen of te zoeken. Ik ging ze wedervinden dezelfde knapen, overal. Dien roep, dat roepen, ging geheel hun leven beantwoorden, en 't was mij een boeiende en opjagende studie te zoeken hoe die ziel zou klinken en zinderen nu en later, in blijheid en droefheid, in vrede en strijd: - geen gemaaktheid, zuivere klank naar het metaal, - metaalklank, - zielenklank - door al de gevaarten van het leven.' [1]

Heel de volledigheid van hart en geest, van lichaam en ziel omvatte Hugo Verriest in zijn bezorgdheid en die volledigheid kwam tot uiting in zijn konferenties. Nooit hadden de studenten zo'n surveillant gekend en hij die zo trouwelijk de onderrichtingen van surveillant Verriest optekende, merkt dan ook aan: ‘Quand on allait à la messe un simple regard du surveillant rendait présent à l'esprit tout ce qui se disait sur le devoir, etc.’

De volledige mens in Vlaanderen moest, volgens Hugo Verriest, een Vlaming zijn. Het reglement was Frans en Verriest heeft altijd de eerbied voor het reglement aangepredikt. ‘Parler français par devoir.’ Maar als hij het reglement kon gebruiken als een mes dat aan de beide kanten snijdt, liet hij de gelegenheid niet voorbijgaan. Het reglement legde het Frans spreken op: ‘Parler français par devoir.’ Maar flink Frans spreken bij franskiljons en er gekend staan als flamingant, geeft ontzag: ‘pour le mouvement flamand même: on dit: il est flamand parce qu'il ignore le français. Conscience, Gezelle, etc. le savent très bien. On gagne beaucoup quand on peut parler un excellent français en présence d'un non-flamand, d'un adversaire.’

Hugo Verriest dacht dan voorzeker aan zichzelf, want hij was er niet weinig fier op omdat de bisschop eens over hem had

1 Voordrachten, blz. 119.

gezegd: ‘die flamingant kent het best fransch van al mijn priesters.’

Hij bereidde zijn studenten op later voor. Sprak hun over het leven aan universiteit en seminarie, over de beroepsplichten van dokters en advokaten, met als slotwoord van heel zijn lering het woord dat hij aan het hoofd schreef van zijn onderwijs: ‘il ne faut pas se laisser dépoétiser.’

De besten onder Verriests studenten hebben zich niet laten ‘depoëtizeren’. En dat is de redding geweest van Vlaanderen.

Eerste optreden

Omstreeks de jaren zeventig was er roering in de goede stad Roeselare. De liberalen, die toen algemeen versleten werden als vrijmetselaars of ‘moortelbroerkes’, trachtten in alle maatschappijen van de stad vaste voet te krijgen. Onder leiding van Karel de Brouckère, grootvader van de katolieke konservateur Max Pastur, hadden zij de overrompeling van de katolieke maatschappijen begonnen. Zij lieten zich zoveel mogelijk als lid inschrijven en eens dat zij op een meerderheid konden steunen, annexeerden zij doodeenvoudig de hele maatschappij.

De aloude toneelmaatschappij ‘Rhetoria’, die met fierheid terugwees op een vierhonderdjarig bestaan, viel het eerst in de handen van de liberale stormtroepen, De muziekmaatschappij ‘St.-Caecilia’ en de schuttersgilde ‘St.-Sebastiaan’ kwamen daarna aan de beurt. De ‘Vriendschap’ weerstond. De poging werd daarna tegen de eeuwenoude schuttersgilde ‘De Carabiniers’ gedaan.

‘De Carabiniers’ hadden in hun lokaal een beeld van St.-Michiel, groot strijder in de hemelse heirkrachten; en het was een gewoonte, van de vaderen overgeërfd, een kaars voor dit beeld te laten branden tijdens de schietoefeningen. Even traditioneel was

het dat de ‘Carabiniers’ een erewacht rond het Allerheiligste opstelden bij de processie.

Door de toevloed van liberale leden in de maatschappij waren de aartsvaderlijke tradities bedreigd. De kaars van St.-Michiel en de erewacht in de processie liepen gevaar. Het Klein Seminarie zou verdedigend optreden. De professors lieten zich in de schuttersgilde inlijven, schoten er dapper op los in de schietzaal en, bij de eerste stemming over de symbolische kaars, werd met een stem meerderheid beslist dat St.-Michiel, patroon van de Roeselaarse stede, zoals voorheen zijn erelicht zou zien branden.

Er bestond ook te dien tijde de ‘Bond der Westvlamingen’ onder kenspreuk ‘Voor Taal en Volk’. Hij had voor doel de Vlaamse belangen te handhaven en was samengesteld volgens art. III van de standregelen, ‘uit alle maatschappijen der provincie, die verklaren hem bij te treden’.

Ook te Roeselare was er een afdeling van deze ‘Bond’. En op 26 december 1872 had aldaar de algemene vergadering voor West-Vlaanderen plaats onder voorzitterschap van M. Alfons Carlier, vader van de latere voorspringer van de ‘Amitiés Françaises’ in die stad.

Hugo Verriest zou er spreken.

Zij die weten dat zulks geschiedde op aanraden van superior Delbar, hebben hun verwondering daarover uitgesproken. De zeereerwaarde kanunnik was immers geen vlaamsgezinde en de ‘Bond’ was een zeer overtuigd en werkzaam Vlaams organisme. Maar ook daar werd het liberale indringen gevreesd en de superior van het Klein Seminarie meende geen beter tegenwicht dan Hugo Verriest te vinden. Dat was tevens een erkenning van dezes talent en Vlaamse invloed.

Hugo Verriest gaf er zijn eerste voordracht. Zij is een mijlpaal in de geschiedenis van de Vlaamse Beweging. Nog tientallen jaren nadien dweepte ieder student met de sterk-geritmeerde aanhef van deze voordracht.

‘Eertijds heeft er een volk bestaan, edel en groot, de wereld rond bekend. Over vijf zes honderd jaar en hadt gij onder de zon geene bezochte streek gevonden waar men den Vlaming niet kende, waardeerde en prees...

Velen in Europa zelf weten bijna niet meer dat er nog Vlamingen bestaan...

Welnu dat groot, dat edel volk moet wederom onder de zon komen, leven, roeren, spreken, werken, in een woord, bestaan. - Geen ander volk, geen nieuw volk, dat volk.’

En dan, het tafereel van het verleden, de halletoren van Brugge, de Breydels en De Konincks, de strijd tegen koningen en keizers, de kunst, de taal, de godsdienst - en waar was dit alles gevaren?

Hugo Verriest heeft er zijn Vlaams credo in uitgesproken, en dat is het credo geworden van een heel geslacht. Voor hem was het een openbare standneming, voor de Vlaamse strijd in de kolleges van West-Vlaanderen was het een vertrekpunt.

‘Oh! 't en is niet gelijk er velen peizen, 't en is niet van 't bestier des lands, van de provincie niet dat het vlaamsch moet komen. 't Is van ons. 't Is wij die het moeten naar boven dwingen... Wij moeten het vlaamsch in geen pakske dragen, dat wij van tijd tot tijd open doen, wij moeten vlaamsch zijn, - zijn! Wij moeten het vrij gevoel, de macht, het werk, de kunst, de tale, den godsdienst, de eigenaardige hoedanigheden en deugden in ons doen herleven en in ons dragen.

Die daartegen werkt, verandert, verkracht en bederft, of vermoordt de Vlaamsche Beweging. Nooit heeft hij ze verstaan. Hij weet niet waar hij naartoe wil. Hij zoekt geen vlaamsch, maar wat nieuws dat vlaamsch heet, maar niet is en sterven moet.

- Vlamingen weest gijzelve vlaamsch! ’

En het Verriestse slotwoord, de korte samenvattende regelen die bij hem procédé zouden worden:

‘- Vlamingen helpt Vlaanderen op!

- En daartoe helpe U God!'

Superior Delbar, oorzaak van deze belijdenis, wist niet wat hij gedaan had.

De rede van Hugo Verriest had opschudding verwekt te Roeselare. Dat was begrijpelijk, want hij had er almeteen een reputatie en een invloed bij gewonnen die de liberale annexeerders dwars op de maag moest liggen. De 'Westvlaamse Bond' kwam in opspraak. Deze vereniging die buiten alle politiek stond en op eerlijke wijze trachtte er zich buiten te houden, werd bestormd door 'zekere geruchten in de stad verspreid' zoals 'De Landbouwer', een plaatselijk weekblad dat onder rechtstreekse invloed stond van het Klein Seminarie, duidelijk liet horen.

De roep was over de stede: Hugo Verriest had, openlijk, een plaats ingenomen en een rol gespeeld waaraan hij zich niet meer onttrekken kon.

En een paar maand nadien gaf hij zijn tweede voordracht te Roeselare: hij sprak op 23 februari 1873 in de 'Kring der Jongelingen' en hij nam als onderwerp: 'De Vlaamsche Beweging'.

Bij ons weten is deze rede nergens elders in druk verschenen dan in het weekblad 'De Landbouwer' en in de 'Vlaamsche Vlagge'. Zij is wat betreft de gedachtengang een herhaling van de rede uitgesproken in de 'Bond', maar het is toch een andere rede, speciaal geschreven voor de vergadering van de 'Kring der Jongelingen'. Hugo Verriest die steeds in de loop van zovele jaren één zelfde voordracht heeft gegeven met verschillende varianten, liet niets over aan het gevaar van de improvizatie.

Sommigen weten wel dat een paar maanden na zijn beruchte voordracht in de 'Bond' H. Verriest er nog een andere te Roeselare heeft uitgesproken. Maar ik meen wel dat weinigen

in Vlaanderen ooit van de inhoud van die rede hebben kennis genomen.

De inhoud van een rede van Verriest kan tweeërlei zijn: over Vlaamse Beweging en over Kunst. Verriest zegt er steeds zijn zelfde waarheid. Maar hij zegde ze soms wel een beetje met andere woorden. En ook in de Jongelingenkring van Roeselare liet hij zijn woorden gaan over het Vlaanderen uit het verleden, want het 'Eertijds heeft er een volk bestaan' was de aanhef bij een herinnering aan de glorievolle Boerenkrijg. Het verleden met zijn veelvoudige schoonheid - en het heden. En uit het verleden van godsdienstigheid lichten wij deze enkele woorden die toentertijde als zeer gewaagd moesten klinken en steeds in Vlaanderen hun aktualiteit hebben bewaard:

'En liever als te bidden in eene kerk waar een franschgezinde priester stond, verliet geheel Brugge de stad en ging in 1394 naar Gent zijn Paschen houden!'

Een optimistische stemming klinkt op uit het slot van zijn rede: 'Overal klinken vlaamschsprekende stemmen.' Ook dit optimisme is onverwoestbaar in Verriests leven en spreken gebleven. Hij zag het steeds beteren, hij vergeleek en was gelukkig met zijn vergelijkingen.

Iets nieuws is in die rede van 23 februari 1873 aan te stippen, iets dat later in de 'Vlaamsche Vlagge' schering en inslag worden zal van zijn slim en gehandschoend redeneren tegenover de kwalijk-gezinde geestelijke overheid: de liberalen proberen zich meester te maken van de Vlaamse Beweging.

Ei! Te Roeselare was dit een vraag van de dag. Waarom immers had superior Delbar aan Verriest gevraagd het woord te voeren in de onzijdige 'Bond'? En wat Verriest om die reden in de 'Bond' niet had kunnen zeggen, liet hij thans horen: 'De liberalen weten dat zowel, (dat Vlaanderen zijn recht zal krijgen) dat zij allen, buiten een of twee, voor het vlaamsch den hoed afnemen, en hoe liberaal en onvlaamsch zij zijn, roepen: Leve

't Vlaamsch en viva de Vlamingen! als zij ze inwendig in 't eeuwig vier wenschen.'

En daarbij aansluitend zijn groot gelegenheidsargument van de Roeselaarse strijd: 'Die tegen het Vlaamsch is en Vlaanderen tegen werkt, werkt tegen Godsdienst, voor ongeloof en liberalen. Wie voor 't Vlaamsch werkt, dat hij wille of niet, met of tegen dank, hij werkt voor 't goed en voor 't christen geloof.'

De geuzerij die met het Vlaams liefhebbert, uitspelen als waarschuwing tegen de eigen overheid die 't Vlaams misprijst! Hoort gij dat niet weerklinken in Rodenbachs gedicht 'Wanhoop':

> Mijn God, indien het werk der Geuzen lukken moest,
> - wij weten door wiens schuld - indien die bonte stoet
> verkochte schrijvelaars en gierige democraten
> in wiens bezoedeld hand wij 't kampen moeten laten
> voor 't lieve Vlaanderen, *Hun* Vlaanderen, monsterbeeld
> uit hun Voltairegeest - hoe vlaamsch nietwaar? geteeld,
> met leugen en bedrog, in onze onteerde gouwen,
> verdelg ons, O mijn God.[1]

Uit het slot van zijn voordracht willen wij enkele regelen aanhalen die van betekenis zijn, omdat zij als het ware de historische periode inluiden die geboekt staat onder de benaming van 'Blauwvoeterie': 'Gelijk het bloed springt uit het hart, en vloeit door geheel het lichaam, Roeselare zou moeten 't herte zijn van den vlaamschen opstand, en zijn gevoelen, leven en vier zenden door heel Vlaanderen!...

De jeugd en de jongelingschap van de Stad is Vlaamsch gezind.

Wel, aan hun en aan U Vlamingen, zeg ik: Gij kent uwe macht niet! Wildet gij, gij wierd het hoofd en het herte van Vlaanderen.

1 A. Rodenbach. - Gedichten (Veen, Amsterdam 1909) blz. 119.

Gij zijt hier met twee honderd, wildet gij, wat zou er van het fransch geworden!'

Niet waar dat deze haast ongekende voordracht van Hugo Verriest haar historisch belang heeft. Lang immers zou het niet meer duren of Roeselare zou ''t herte zijn van den vlaamschen opstand' en zijn 'vier zenden door geheel Vlaanderen'.

Hoe het Vlaamse leven erin kwam

Wij hebben een Verriest gekend die voordrachten hield, die deklameerde over Gezelle. Een Verriest met sierlijk gebaar en verrukkelijk woord. Hij heeft bekoring gebracht in Noord-Nederland door de zoetheid van zijn Vlaams.

Wij hebben een Verriest gekend die voorzichtig en optimistisch was. En in het Vlaanderen van na de oorlog was voorzichtigheid en optimisme een zeer slecht getuigschrift.

Wij hebben, door de deklamerende, charmerende Verriest, de Verriest vergeten die, naar een woord van pastoor Blancke, 'het hout en het poeier samenbracht waaraan Rodenbach het vier zou steken'. Of liever wij hebben die Verriest nooit gekend. Wij hebben van Verriest geweten dat hij leerling was van Gezelle en de leraar van Albrecht Rodenbach, dat hij een uitstekend professor was, dat hij de studentenbeweging genegen was.

En wij weten ook dat, ten tijde van zijn professorschap in het Klein Seminarie te Roeselare, er aldaar een 'Blauwvoeterie' ontstaan is: een opstanding van de Vlaamse, studerende jeugd tegen een onderwijsregime dat hen vervreemdde van hun Vlaamse natuur, en dat van uit Roeselare de brand zijn gensters zond over heel het Vlaamse land. Maar de naam van Verriest wordt er maar terloops bij vermeld. Die bewogen en vruchtbare jaren zijn bladzijden uit de geschiedenis van de Vlaamse herwording waarbij Hugo Verriest in het halfduister blijft.

En nochtans die periode, dat is juist de periode van Verriest, van de *man* Verriest, van de Vlaming Verriest. Wij zullen in de volgende bladzijden trachten aan te tonen hoe hij stond in het hart van de Blauwvoeterie, hoe hij medeleefde met de studenten, voor hen optrad en naar Brugge trok en om hunnentwille de bitterheid van de ongenade heeft gekend.

Wij leven vlug en wij vergeten vlug. Wij hebben bitterheid te over voor wie niet evenmatig met ons opmarcheert. Ook Hugo Verriest heeft zijn deel daarvan gekregen. De oude pastoor die zoveel ten goede had zien veranderen in Vlaanderen en om zijn optimisme te wettigen, steeds terugdacht aan de tijd toen de adressen op koffers en naamkaartjes verplicht Frans waren, voelde het ongeduld niet waarvan Vlaanderen thans davert.

Wij achten het een daad van rechtvaardigheid en piëteit tevens, aan de rol te herinneren door Hugo Verriest vervuld toen de eerste schijn van Vlaamse zelfbewustheid over de studentenjeugd ging.

Hij had zijn tijd als surveillant voleind. Twee jaar lang had hij, door zijn gesprekken en konferenties, de studenten gevormd en voor hun geest andere en schonere verten geopend dan degene, die, volgens de uitwerking van het officieel programma, hun hart en hun verstand moesten omsluiten. In 1873 werd hij leraar in de retorika.

Almeteen nam hij bezit van zijn studenten.

Als surveillant was zijn naam gevestigd onder de leerlingen, en de voordrachten in ‘Bond’ en Jongelingenkring hadden hem vooruitgeschoven als een man die, onder de professors van 't Klein Seminarie, de Vlaamse Beweging leidde.

Daar was trouwens leven gekomen in die jeugd. Het onderwijs van Gezelle had nagewerkt; de woorden van Hugo Verriest, zijn dagelijkse lessen en opmerkingen vonden graag gehoor. Ook in andere kolleges was er rumoer; daar porde iets naar omhoog. En als men in Vlaanderen voelt dat er iets moet gedaan worden, dan sticht men een tijdschrift.

Dit tijdschrift zou voorlopig een almanak zijn, de ‘Almanak der leerende Jeugd’, gesticht door Amaat Vyncke en Zeger Malfait. Wat de studenten deden, wist Verriest. Hij was hun mentor, hun Vlaamse biechtvader, hij stond in hun midden [1].

En hij was ook de eerste die op de hoogte werd gehouden van de toestand van de ‘Almanak’. Uit het Seminarie van Brugge schreef Amaat Vyncke hem een brief, gedateerd St.-Huibrecht-dag 1874:

‘Zeer Eerweerde Heer ende Meester,

God zij geloofd, de actieën van den “Almanak der Leerende Jeugd” staan goed...

D'Eerweerdige Heer ende Meester Guido Gezelle heeft Zaterdag laatst de boekskens afgezonden met aanduiding der Stukskes die hij weerdig achtte van in den Almanak te staan: er zal een beetje van soorten zijn: wat van Jezus en Maria, Sinte Luitgarde, Pius IX, Karel Blancken's Vooruit, 't Is beter, Vanhee's Winter en Zomer, Decarne's Keuntje, Wat van de Geloofszendelingen van Vlaanderen te Mogol, enz., enz. te lang om te melden. Er is ook een plaatsje gereed open voor iets dat wij van Lodewijk De Coninck verwachten, want hij is de West-Vlaamsche Gebroeders [2] genegen, en eene andere plaatse wacht achter hetgene Gij, Eerweerde Heer ende Meester, beloofd hebt over de Vlaamsche Beweging.’

Ja, als er over de Vlaamse Beweging te spreken of te schrijven was, ging men naar Verriest. Zijn formulering uit de voordracht in de ‘Bond’ was de handleiding geworden van de vlaamsgezinde studenten.

En zij laten steeds meer en meer van zich horen, die studenten.

1 Volgens Ferd. Rodenbach (De Blauwvoeterij) was het verschijnen van de ‘Almanak’ een paar jaren verschoven op aanraden van Gezelle en Verriest.

2 West-Vlaamsche gebroeders, later West-Vlaamsche Gilde (W. V. G.), gesticht op 29 oktober 1873 door Amaat Vyncke en Zeger Malfait.

Daar was reaktie tegen het onderwijsstelsel dat, als een log blok, drukte op de mens en op de Vlaming. In stilte werd er gedicht en gestudeerd. De geschiedenis van Vlaanderen, de taal van Vlaanderen, werden door de studenten met passie besproken. Maar het bleef nog bij innerlijke tegenwerking en de gevallen van openlijke opstand tegen het regime hadden tot geen opspraakwekkende feiten aanleiding gegeven.

Ook buiten Roeselare was het ‘vier’ gevlogen. Zo lezen wij o.a. in de hogervermelde brief van Amaat Vyncke aan Hugo Verriest:

‘Uit Thielt is er mij vandaag nog al raar nieuws toegekomen (per blauwbrief) van Firmin Verhelst, ook eenen West-Vlaamschen Gebroeder. - Ik deel het UEd. mede opdat gij zoudt weten hoe hooge 't vlaamsch daar geschat is en hoe veel het te werke gesteld wordt.“Ik ga, als 't God belieft mijn exaam passeeren, en in het vlaamsch hoop ik, zuiveruit omdat ik zoo vroedende dul ben dat onze leeraar van geen vlaamsch en gebaart... Over jaar hebben ze 18 tot 20 vlaamsche lessen gehad, en nu heeft hij de ure van vlaamsch met latijn vervuld, zeker omdat wij allen zooveel van het vlaamsch kunnen!!! - Nu, ik zal mijn exaam in 't vlaamsch doen, en krijg ik een buize, ik steke mij soldaat.”’

Dat is reeds Blauwvoetentaal.

De kollega's

Het was nu juist een toeval vol ironie dat, samen met superior Delbar tronend boven zijn antiquarium van onderwijsrecepten, er in het Klein Seminarie van Roeselare, een schare professors was die trachtten natuurlijk en Vlaams te zijn en van de studenten natuurlijke en Vlaamse jongens te maken.

‘Er bestond tusschen meesters en leerlingen eene innigheid, eene sympathie, grootendeels rustend op liefde en bewondering, die de stoffelijke regeltucht om zoo te zeggen nutteloos miek, vervangen daar zij was door eene wederzijdsche levendige genegenheid, die van studeeren en gehoorzamen een waar genot miek.’ [1]

In de wijsbegeerte stond professor De Gryse, later deken te Kortrijk. Hij was een filozoof en beschouwde de dingen als een filozoof. ‘Hij was een geboren Vlaming, en het scheen hem zoo natuurlijk voor een Vlaming van vlaamschgezind te zijn dat hij, door zijn gedrag en zijne houding, liet verstaan dat hij maar niet kon begrijpen, hoe men zooveel moeite wilde doen, en zoovele pogingen inspannen, om eene klaarblijkende waarheid nog klaarder te doen uitschijnen.’ Wat hem niet belette met Verriest in 1876 naar Brugge te gaan protesteren dat het ‘vlaamsch als vlaamsch, strafbaar was en zonde.’ Hij was een man van stoute gedachten, een demokraat. De encycliek ‘Rerum Novarum’ sloeg zijn toon aan en men zegt zelfs dat hij aan het ontwerpen ervan niet vreemd was.

Waren daar nog met Verriest: De Monie, professor van poësis. Rasvlaming, filoloog, trouwe vriend, gouden hart. Verriest heeft hem een paar schitterende bladzijden gewijd in de ‘Twintig Vlaamsche Koppen’. Decarne, de ‘blijde Carne’ met de ‘zotte spreuken en den schetterenden lach en zijne onhebbelijke vertelsels’, maar die toch de ‘Heliand’ wist te vertalen; Van Hee, een van de twintig koppen, de struise, vierkante, die zijn enig-sappige moppen en vertelsels met een ganzepen schreef en dat lustige, geestige ‘Manneke uit de Mane’ opstelde. Lanssens, surveillant van 't internaat, nederig, heilig, vlaamsgezind. Die had

1 Voor verdere details, zie het reeds vermelde werkje van Rob. Buyse, Het Kl. Seminarie van Rousselaere ten tijde van A. Rodenbach.

zelf zijn doodskist samengetimmerd en ze in zijn kamer geborgen. Toen Rodenbach gestorven was, dook hij zijn hoofd in zijn handen en kondigde 't nieuws aan, al wenend, voor de knielende en wenende studenten. Was daar nog Axters, hulpsurveillant, aan wie Rodenbach zijn 'Blauwvoet' opdroeg.

En bij deze keurmannen, de onverschilligen en kwalijk gezinden: Boone, leraar in de derde, wiens lessen 'noch laag noch hoog' waren, Barbe, surveillant en dienstbaar loopjongen van de superior, De Boedt, leraar in de vierde, antivlaams, braaf en vlees geworden 'aurea mediocritas'; Moulaert, leraar in de vijfde, 'gansch uiterlik' en Delorge 'het cijfer mensch geworden'.

De studenten

Dat was het personeel van het Roeselaars Klein Seminarie in die heuglijke en beslissende jaren. En daaronder en daarrond roerde een jeugd die de adelbrieven van haar oorsprong met fierheid aan het ontdekken was.

Consciences Kerels van Vlaanderen was in 1871 verschenen. Dat was nu eens werk waarbij de jeugd haar bloed kon horen kloppen. Dat was de felle taal van helden uit de legende, dat was het volk van West-Vlaanderen, dat was Brugge.

Gezelle was begonnen met de historische herinneringen. Voortaan was de legendarische atmosfeer van het oude Vlaanderen de atmosfeer geworden van een romantische en edelmoedige jeugd.

Hugo Verriest stond er middenin. Lees maar zijn rede in 'Bond' en 'Kring der Jongelingen' over het 'eertijds heeft er een volk bestaan'. En in zijn lessen klonk steeds één zelfde taal. In een dagboekje van de nog niet vergeten Van Coillie, die student was bij Verriest een jaar vóór Rodenbach, lezen wij o.m. onder de vermelding der opgaven voor 'Discours flamand': Rede van Gewijde van Dampierre bij zijn terugkeer uit Frankrijk, -

Gewijde van Namen voor de slag der Gulden Sporen spreekt het Vlaams leger aan, enz.. En in de ‘Lettergilde’ waarvan hij bestuurder was, ging de historische orgie haar gang. In de opstellen van Rodenbach weerklinkt het met volle onstuimigheid. In zijn opstel ‘De Kerels’, voorgedragen in de ‘Lettergilde’, gaat het aanhoudend: ‘Lacy! Lacy! Waar zijn de kloeke vlaamsche kerels! - O Kerels, onze vaders, trilt onder uw steenen graven!...’ En in de spelersgilden werden opgevoerd: ‘Philippine van Vlaanderen, - Breydel en De Coninck, - Gewijde van Dampierre, - Jacob van Artevelde, - Lodewijk van Nevers, - Zannekin, - Uit den Franschen tijd, - De Witte Kaproen, - De Gilde, - Schilt ende Vriend, - De Wacht over Vlaanderen, - De Brugsche Metten, - Ondergang der Kerels’. [1]

Het regime en de reaktie

Als de studenten dichtten en droomden over de Kerels en over het ‘eertijds heeft er een volk bestaan’ en dan even opkeken naar de welgevulde persoon van superior Delbar, moest hun de afstand onoverkomelijk toeschijnen.

En als zij dan de onderwijsmetode van de eerwaarde man toetsten aan de lessen die Hugo Verriest over het Klein Seminarie zond, moest hun klaar voor de ogen staan hoe onverzoenlijk de twee opvattingen tegenover elkander stonden.

Gezelle was hiermee begonnen. Maar Gezelle stond alleen en Gezelle werkte in een studentenmidden zonder voorbereiding. Hugo Verriest was omgeven door tientallen zich vernieuwende jongens en sympatieke kollega's.

De geschiedenis van Vlaanderen als bron van bezieling: goed. Maar de taal van Vlaanderen als kenteken van hoger leven vroe-

1 Lodewijk Dosfel. - Schets van eene geschiedenis der Vlaamsche Studentenbeweging, blz. 73.

ger en middel tot hoger leven thans was de noodzakelijke aanvulling.

Taal? Maar was dat geen mummie geworden in het onderwijs? 'In onzen tijd was het vlaamsch in onze gestichten verre te zoeken. Twee boeken waren geheel ons gerief en wij stonden voor onze moedertaal met dit dubbel gevoelen:

1. Zij is ons vreemd, Wij kennen er niets van, kennen alleen straattaal of patois. Wij zouden moeten hollandsch leeren en waartoe kan dat dienen? Hollandsch en vlaamsch! beteekenen toch niets; zijn niets. Vreemd en leelijk.

2. De taal is in de spraakkunst te vinden, en de vlaamsche spraakkunst is moeilijk en verdrietig. Tegenzin.' [1]

Toen was Gezelle binnengevallen. Spraakkunst? Zijn eerste les in de spraakkunst was de voorlezing van een rede van Jan van Brabant vóór de slag van Woeringen. Hij zei aan de studenten: Gij kent Vlaams, gij moet alleen uw taal zuiveren, verrijken; de taal van de oudere schrijvers en de zuivere volkstaal is een en dezelfde; de taal ligt in het volk, de boeken zijn dikwijls ernaast en hij besloot 'onze taal is de schoonste sprake van Nederland'.

En samen met de rehabilitatie van de Geschiedenis van Vlaanderen ging de rehabilitatie van de taal van Vlaanderen gepaard: in 1866 verscheen 'Rond den Heerd' van Gezelle, die in dit tijdschrift en later in 'Loquela' de ouderdomspapieren van de volkstaal opzoekt; in 1873 gaf De Bo zijn reuzenwerk het 'Idioticon', uit; in 1874 werd de 'Sinte-Luitgarde-Gilde' gesticht onder kenspreuk 'Voor Taal. en Oudheid' en op de eerste vergadering hield De Bo er een voordracht 'Over de dialectische woorden die burgerrecht in de schrijvende taal verdienen'. - Iedereen liefhebberde met woordafleidkunde en in de nalatenschap van Hugo Verriest (Biblioteek van Antwerpen) liggen honderden papiertjes vol opzoekingen van etymologische aard.

1 H. Verriest. - Guido Gezelle als leeraar (Verslagen en mededeelingen der K. Vl. Academie 1913, blz. 437).

Eens dat men zover was, kon het niet anders of heel de rest van het traditionele onderwijs moest in opspraak komen.

Het persoonlijke in de student werd gedood door de gedikteerde bewondering, zoals het eigen-aardige in de auteurs werd weggedoken onder een overmacht van formeel kommentaar. En was het karakteristieke van Verriests onderwijs nu juist niet het ‘wezen’, de ‘aard’ in de student los te laten komen en open te laten bloeien en de originaliteit van de auteurs uit hun werk zelf te laten stralen? Reeds als surveillant had hij als tema van konferenties voorgehouden: ‘On ne se représente pas clairement la pensée des auteurs: on ne la voit qu'à travers un nuage formé par l'explication, la traduction du professeur, on voit la traduction, le cahier, non la pensée.’

Heel zijn leven heeft Hugo Verriest zijn Roeselaarse metode ontwikkeld. Het ‘wezen, het leven, de waarheid’.

Het leven, het roerende, werkelijke leven als grondslag van kunst en onderwijs; het bloed, de zenuw, het hart in plaats van papieren estetiek en papieren pedagogie; de eerbied voor de persoonlijke aanleg van het levende wezen.

Hoe moet het vreemd hebben aangedaan, toen Hugo Verriest als opgave van een ‘Discours flamand’ de vraag stelde: ‘Wat peist *gij* over Cicero?’

GIJ? Wie kon er ooit aan gedacht hebben dat een student er een mening over Cicero op nahield? Die werd hun toch klaar en gaar voorgeschoteld.

Hoe kon het anders of de botsing zou geweldig wezen. Superior Delbar zag welhaast dat er ‘une école dans l'école’ bestond. De openlijke strijd was in aantocht.

Zo wordt het ons duidelijk dat de hevige beweging onder het studentenvolk rond de jaren '75 geen zuivere ‘studentenflaminganterij’ was. Het was de opstand van het levende wezen tegen de verdrukking van het papier. Het Vlaamse wezen, de menselijke aard bleven ongescheiden in deze strijd. De persoonlijkheid van

de studenten weigerde nog langer de vernederende onderwijsformule aan te nemen. En die persoonlijkheid sprak Vlaams.

De ‘groote stooringe’

Daar studeerde toen te Roeselare een genadekind dat Albrecht Rodenbach heette. Het ‘eertijds heeft er een volk bestaan’ had zijn onstuimige natuur ontketend en zijn geniaal gemoed, zijn zeer sterke persoonlijkheid werd opgezweept door het regime.

Zijn rol is voldoende gekend; wij kunnen ervan afzien erover uit te weiden. Hij ‘stak het vier aan waar Verriest het hout en het poeier had opgestapeld.’ En hout en poeier was er voldoende opgestapeld. Toen het vuur erin sloeg, was de Blauwvoeterie ontstaan.

Reeds vroeger werd het ontstaan en de ontwikkeling van de Blauwvoeterie uitvoerig beschreven; wij menen nochtans dat de psychologische drijfveren, zoals wij die hierboven hebben trachten uiteen te doen, te veel werden uit het oog verloren voor toevallige, maar meer direkt-sprekende feiten. Het weze voldoende hier te herhalen dat er gisting was onder het studentenvolk te Roeselare, dat Rodenbach op strooibriefjes zijn gedichten liet rondgaan en het poëtische vuur aanwakkerde en dat, na een paar incidenten, het feest van superior Delbar in de zomer van 1875 de ‘Blauwvoet’ over heel West-Vlaanderen zond. Deze incidenten, die uitliepen op de wegzending van Julius Devos, de eerste martelaar, zijn voldoende gekend.

Rodenbach heeft in zijn nagelaten nota's de gang van deze feestelijkheden geschetst. Wij hebben in een notaboekje van Hugo Verriest een kort relaas gevonden, dat wij hier letterlijk weergeven:

‘In de feeste van M. Superior zijn er 2 deelen: 't Officieel:

refter redevoeringen in 't fransch buiten de leegere fransche schole. 't Niet officieel: spelen en souper.

De spelen gekozen en ingericht door de studenten met overzicht en toelatinge van de surveillanten en meest den 2 surveille. Souper binst den welken liederen en muziek gekozen en gemaakt door de studenten met overzicht en toelatinge van de bewakers.

In 't jaar 1875 vierde men den feestdag van M. Superior den van twee liederen wierden gedicht aan den bewaker behandigd met toelatinge van M. Barbe en M. Destoop op muziek gesteld, met toelatinge van M. Barbe geleerd door geheel de poësis. Verscheidene keeren ging hij horken en vond dat alles omterbest was. Binstdien waren de studenten onder het bestier van M. Axters bezig met in de tegenwoordige klasse van M. Deprez het programma te schilderen en verschillige opschriften.

Al met eenen keer wordt er den studenten gezeid door M. Barbe dat zij moeten een liedjen vervangen door een fransch lied en 't andere veranderen [1]. Daarop rumoer sprake en weersprake en zegsels van Devos en Watteeuw. Daarna gaat M. de Sup. hun de lesse spellen in poësis en alles komt hierop uit dat zij mogen kiezen: oftewel een fransch lied zingen met het veranderd vlaamsch lied oftewel zwijgen.

Zij zeggen dat zij gaan zwijgen.

Lerouge maakt een fransch lied maar 't wordt door de studenten daargelaten. Groot rumoer en opgewondenheid.

Binstdien hadden de studenten het plakkaat half geschilderd. Bij de schutterstoet stond eene oude gilde met dees twee verzen getrokken uit het lied 't voorgaande jaar gezongen voor M. Superior en wel aanvaard “der vadren schimmen rijzen blij en groeten d'eedlen stoet” in den “duel aux vessies” stonden op de beukelaars van de overwinnaars Leeuwen, van de overwon-

1 Ferd. Rodenbach (A. Rodenbach en de Blauwvoeterij) deelt mede dat de keuze werd gelaten tussen Frans zingen of niet zingen, blz. 69, Ie Deel.

nen leliën... M. Barbe komt in en gebiedt van dat uit te vagen zonder daarvan iets gezeid te hebben aan M. Axters daarover ontevreden.

Meerder rumoer en ontevredenheid.

Ondertusschen groeide de misnoegdheid en de studenten en zouden bij hooge noch bij leege 't fransch lied gezongen hebben.

In de tegenkantinge waren De raad van de Congregatie: Van Coillie prefect; Denduvver, Rodenb., V. Dosselaere, Lievens, Laevens.

De raad van Vincentius: Van Coillie, Rodenb., Deruyscher, V. Dosselaere. En al de braafste J.-H. Desmet. M. Barbe gaat naar de bedden der poëten. Wilt dan rhetorika doen zingen en dan philosophie - lukt niet.

's Avonds voor de feeste gaat M. Barbe naar de bedden van eenthoeveel en vraagt of zij van de kwaa niet zijnde zullen zingen. Zij antwoorden van neen. Zoo wordt er gezeid dat zij zullen zingen, dat zij niet zullen zingen en 't vier wordt opgejaagd.

Drooge feest bijzonderlijk snavond.

De volgende dagen alles kwaad.

Jules Devos wierd gewaarschuwd den Vrijdag (?) dat hij zou weggejaagd worden zoo hij nog een woord zei. Hij zweeg.

Sedertdien heeft hij [1] tien keeren studenten geroepen, bedreigd van ze weg te jagen. Van den onderstand aan Watteeuw te ontnemen, enz., enz.

Tien keeren in de studie j'agirai, faut-il en chasser dix je les chasserai.

Alle Zondagen jaagt hij het vier op.

M. de Superior roept de professors bijeen zegt dat hij moeilijkheden heeft met de studenten dat de professors niet en meugen

1 De superior.

ondersteunen dat zooder eene professor hem niet en gedraagt hij hem niet in het huis en zal kunnen houden.

Den Zaterdag hoort M. Superior dat hij gezeid heeft aan Jul. V. de Putte dat hij tvolgende jaar geen fransche liedjes en moeste zingen. Hij wordt geroepen en weggejaagd den Zondag nuchten. - Een professor vraagt of hij dat gezeid heeft achter de waarschuwinge of te vooren. Sedertdien worden redens van vorig gedrag gevoegd bij de eerste reden.

Dit bekend gemaakt door de biechtvaders van Julius zelve aan superior die dan mij zegt - dat hij tevreden is van zijn openhertigheid.

M. Barbe zegt aan J. Devos eenige dagen voor de moeilijkheid dat hij stijf voldaan is van zijn doeninge'.

De katakombentijd was volop ingetreden. Superior Delbar zette al zijn welvoldaanheid en al zijn traditie tegen de Beweging; er werd streng toegezien dat de werken van Conscience geen verdere verwoestingen onder de studenten zouden aanrichten, het was de tijd van het 'on sévira - prudemment - paternellement, mais fortement'. Jongens die zich tot het priesterleven voorbereidden, werden bedreigd met 'obstacle à la vocation'. Onbemiddelde studenten werden met het vooruitzicht van broodroof in het superiorlijke spoor gehouden.

Het Vlaams was tot dan toe begraven en de doden laat men met rust; maar nu leefde het, geweldig en vol onstuimigheid: heel het oud regime stond op om het weer in de grond te krijgen. Verbod werd gegeven nog over Vlaanderen te spreken. Zelfs werd niet toegestaan in het Vlaams te bidden.

'Jaarlijks werd er door geheel het college een bedevaart gedaan naar Dadizeele. Er werd gevraagd, door Am. Lootens (student) in naam der studenten op 15 Juni 1876 of men in het Vlaamsch mocht bidden, ten einde aan de menschen van te lande geen verergernis te geven, en dat het betaamde te midden vlaam-

sche velden, hunnen God te aanbidden in de tale die Hij aan het vlaamsche volk geschonken had.'

De toelating werd geweigerd en M. Dierickx, hulpsurveillant en vlaamsgezinde, kon geen ander antwoord geven: ''t Is tegen het bevel van den baas.'

Lazen toch in het Vlaams de vaandeldragers en de jongens van het 'klein koerken' die volgden.

'Schande! Schande!' was het wederwoord. 'Wij die ter opbeuring werken en moeten verergernisse geven!' En Al. Bruwier riep uit: 'Zes fransche paternosters op ons herte!' [1]

Het was uit tussen Hugo Verriest en superior Delbar. Deze eerwaarde kanunnik wist maar al te veel wie door zijn lessen en gesprekken 'une école dans l'école' had gesticht. En hoe Hugo Verriest dacht over de superior, staat heel duidelijk in zijn notaboekje te lezen:

'M. De Gryse spreekt altemets van M. Super.

Zoo zeide hij nog dat M. Sup. ne keer was zoodanig buiten zijn zelven als surveillant dat geen mensch meer maar een wilde beeste was zijn eigen niet meer bezittende.

- Dat mediteerende over de gramschap de studenten ronkten zoodanig dat hij zei dat hij wist wat hij daarvan voor zijn eigen moeste nemen.'

En dan, dit korte, ongenadige rekwisitorium:

'Incapacité pr la direct;

Incapacité pr la science;

Incapacité pr caractère;

1 Ferd. Rodenbach. - A. Rodenbach en de Blauwvoeterij. Deel I, blz. 126.

Son act avec les lettres; [1]

Son act avec les secrets confiés par les élèves et sur lesquels promesse de secret;

Son act et parole sur les anciens professeurs sur les prêtres des environs. - Sur les princip professeurs des autres collèges sur tous les prêtres du diocèse qu'il connait sur les prêtres revêtus de autorité;

Son act et parol, tchant anciens, étudiants et prêtres dont il révèle ts les secrets les misères, etc. avec nom et prénom.'

De Blauwvoet Verriest

Maar Hugo Verriest die 'het hout en het poeier' opeengestapeld had voor de Blauwvoeterie, was er de man niet naar om achteruit te trekken. Hij zweeg niet tegenover superior Delbar. Hij zelf heeft zich nooit uitgelaten over de lastige rol die hij tijdens deze jaren heeft vervuld; men weet dat hij sympatiek stond ten opzichte van de studenten; men weet niet dat hij zelf handelend optrad en tot in Brugge het goede recht van de studenten ging bepleiten.

1 Hiermede wordt waarschijnlijk het volgende incident bedoeld: 'M. Axters werd bij den Superior geroepen, en ziehier letterlijk de nota (van A. Rodenbach):
- M. il paraît qu'on envoie clandestinement des lettres de flamingants?
- Non.
- Cependant J. Stichelbaut.
- Un mandat de poste.
- Et une lettre.
- Le mandat de poste ne s'envoie pas seul, du reste pas de faits ni allusions.
- Si.
- Non, etc.
- Au haut de la lettre il y avait: "Met kruis in top 't zal beter gaan."
Or - vervolgde de nota - la lettre fut mise à la poste par M. Axters. Ou bien: trahison à la poste, chose impossible, ou bien (et cela est probable) manteau fouillé à la sacristie pendant la messe.' - F. Rodenbach. - A. Rodenbach en de Blauwvoeterij, I, blz. 110.

Wij drukken, ter illustratie hiervan, de brief over die hij schreef aan Van Hee:

Rousselaere, Zondag

Mijn goede, dierbare Fons,

Eerst dank ik U voor den wensch; en wete! daarna om 't goed nieuws dat gij mij schrijft. Wonden, in gezond lijf, moeten genezen. Dat gij 't Klein Seminarie vergeten zult, daar en twijfel ik volstrekt niet aan, en dat de blijheid daarbij zal komen is ook zeker. [1] Zij komt alrêe. Onze tafel is ten anderen zoo appetijtig niet. Ginter verre, in refter, dreunt mij den feestweischt toe [2] en op het speelhof, gelijk de studenten zeggen, leeft mijn naam en woord; maar daarbuiten is alles dood. Wel is er nu beleefdheid voor mij, en vriendelijk wezen, en vriendelijke tale: Aber!... 't betrouwen is al lange begraven. D'historie van Brugge zal U dat uiteen doen.

Ik ben naar Brugge gegaan met M. De Gryse; daar hebben wij vijf kwart in gesprek geweest met M. Van Hove en ik heb in 't korte 't volgende gezeid:

1. M. Barbe en is de studenten geen meester, en ze ontsnappen hem.

2. M. Superior wilt in 't internaat recht maken 't gene krom is, en moeit hem overal met onze zaken.

3. 't Vlaamsch als vlaamsch is strafbaar en zonde.

4. Wij zijn dood voor malkaar:

Antwoorde:

1. Surveillanten moeten weg.

1 Van Hee was, naar aanleiding van de opstand in 't kollege, aan kant gezet. In de nota's van A. Rodenbach lezen wij: ‘Op 17 Maarte: M. Van Hee, professor der tweede fransche klasse en Blauwvoet, wordt coadjutor genoemd te Alveringhem (een uur van zijn huis opdat men hem...)’

2 Op 1 april, feest van St.-Hugo.

2. a) is gevaarlijk en b) mag niet zijn.
3. Dat is geen waar.
4. Dat is geen waar.

Maar ge moet altegare doen al dat ge kunt. Sedertdien is het vriendelijkheid. Zoo spreken wij met overheid, en overheid handelt, boven ons hoofd, met de overheid en wij gebaren dat wij het niet en weten en dat wij stom en blind zijn.

Nu! Al stillekens gaat mijn kamer toe en Hugo Verriest houdt hem groot! Zend mij morgen a.u.b. den brief van Gustaf: goed bloed zal mij ook te passe komen - en zorg voor moeders kind.

Hugo.

Niets is duidelijker in deze brief dan de gespannen toestand die heerst tussen Verriest en de superior. Maar hoe is hier een andere Verriest aan 't woord dan de vriendelijke, voorzichtige voordrachtgever die als de type-Verriest bij het tegenwoordige geslacht bekend staat. Nog duidelijker misschien straalt dit uit een andere brief aan Van Hee:

19 Dec. 1876.

Mijn beste Alfons,

In deze laatste dagen heeft M. Stroom in 't Seminarie hemel en helle geroerd om te weten wie de schrijver van het Zoete Manneken [1] was en wie er al in de vlag schreef of ooit geschreven had. Die jongens hebben in de nepe gezeten en in 't bedwang dat hunne tranen gutsten. Ik hebbe brieven ontvangen bitter en lang en droevig. Jamaar mij docht dat het nu genoeg was en ik ben naar M. Superior gegaan en hem gezeid kort en staal que cela était de la persécution, enz., enz. en daar dat al rond mijnen name draaide en om mijne gedachten en gevoelens in die dutsen tegen te kampen geschiedde, ik dat niet herden en mocht, en daar het

1 'Het Manneken uit de Mane', volksalmanak vol geestige satire.

nu duidelijk en klaarblijkelijk tegen 't vlaamsch zijn was dat men stormde, - dat ik mijnen naam en mijn werk ook in het spel smeet en luide ons recht wilde verdedigen. - Seffens heb ik eenen brief gezonden naar M. Stroom en hem gezeid alzoo: Die heeren hebben dat zoete manneken niet geschreven. Dat en is in zijn eigen niets maar daar rust en toekomst van velen in gevaar zijn kan ik, is 't noodig, 't geen ik zegge met eed bevestigen. Dit laatste voeg ik hierbij omdat ik weet dat mijn woord geen geloove weerdig is.

Vandage schrijft een seminarist mij dat de director gezeid heeft dat ze mogen gerust zijn, maar het is waarschijnlijk omdat de superior ook eenen brief gezonden heeft. Nu, daarbij heb ik bij mijzelven beslist: 1. dat ik eene revue uitgeve: de Vlaamsche Vlag of iets dat ze vervangt, handelende over vlaamsch, wetenschap, opvoeding, wezen en recht en geschreven door Hugo Verriest, studenten, meesters en geleerden; 2. Dat ik den vlaamschen Penning stichte! hoe? Dat doe ik U later uiteen.

Ik was van zinne dat van den avond aan al de professors te verklaren maar Carne De Monie en Moulaert zeggen: Wacht! Qu-est-ce que je vous?

Wij zijn in onze kolleges een heel eind vooruit tegen die tijd, maar hoeveel professors kennen wij wel onder onze beste en hevigste flaminganten, die zouden durven wat Verriest in die gevaarlijke jaren deed? En hoever staan wij hier van de voorstelling dat Verriest alleen de professor was die lessen gaf in literatuur. ‘Daar dat al rond zijnen name draaide en om zijne gedachten en gevoelens in die dutsen tegen te kampen geschiedde’ nam hij de strijd op en ‘smeet zijnen naam en zijn werk ook in het spel’.

Hoeveel voorzichtigheid van de hoogbejaarde Verriest kan niet worden voorbijgezien om deze prachtige houding in een tijd, toen

er heel wat meer moed en energie nodig was dan tegenwoordig om te doen wat hij deed.

Heeft hij, nadat hij de Blauwvoeterie uit zijn lessen en gesprekken had zien rijpen als de vrucht uit de bloesem, de verantwoordelijkheid van de Beweging niet offervaardig op zich genomen?

Het is een daad van rechtvaardigheid voor Vlaanderen dit niet te vergeten.

De klas van 75-76

De felle klas van poësis 1874-75 die gestormd had in het Klein Seminarie, kwam onmiddellijk na de hevig beroerde dagen van opstand en wegzending bij Hugo Verriest terecht.

Wat een klas! Wat een 'wonderlijk jaar', zoals Verriest zelf heeft geschreven. Wat een geslacht van schone, krachtige kerels met de uitblinker Albrecht Rodenbach vooraan.

Zie die beeltenis: te midden Hugo Verriest, die van toen af reeds wist hoe hij zich best liet fotograferen. En daarrond die weelde van jonge krachten.

Bovenaan Rodenbach, de fijne dromerige kop met het zware haar, en dan, verspreid onder hun makkers, Constant Lievens die in zijn kortstondig missieleven 27.000 heidenen in Indië kerstende, de zwakke mismaakte Renaat Adriaens, een helder en lustig ventje, dat zijn ziekelijkheid vergat in goedhartigheid en werken voor zijn volk, Van den Bulcke die pastoor werd van St.-Catherine-Kapelle en bij de herdenking van de Sporenslag in 1902 te paard naar Kortrijk toog aan het hoofd van zijn boeren; Kamiel Watteeuw, die reeds van op de kollegebanken een eigen woord schreef en stierf vooraleer hij groeien kon tot een 'wonderen schrijver, een spreker, een werker en heiligen priester', en Bruwier die nog dokter was te Ichtegem, die kloeke, koppige, taaie Bruwier die de Blauwvoeterie van 't kollege in de praktijk heeft

gebracht tegen het Belgisch regime, een schone onvergetelijke man, jong van oog en van hart. Dan ontbreekt daar nog Devos, de ‘eerste martelaar’ van de Vlaamse studentenbeweging, die 't jaar tevoren door superior Delbar was weggejaagd, - wat hem niet belet heeft een strijdlustige en geëerbiedigde bruine pater te worden met vrije geest en vrije tong.

‘Metaal! Metaal! Kostelijk metaal!’ schreef Hugo Verriest terecht.

O! wat een geslacht van studenten is er uit de handen van Verriest gekomen! Wat een ‘legio’ van overal werkende en duldende krachten. Daar was een zucht naar ruimte in dit geslacht; daar was de adem van de zee over gevaren en de onrust van een rijk-geaard temperament. Dat vertaalde uit eigen beweging de Prometheus [1], dat trok naar zee als Bruwier, dat trok naar Indië zoals Lievens, of naar Algiers en Kongo zoals Amaat Vyncke. Daar was de zucht in naar apostolaatschap, de honger naar het offer. ‘Staal met kruit doorstoven.’

Stel u een klas voor zoals deze, met een professor zoals Hugo Verriest!

Dat waren de mannen die de ‘groote stooringe’ hadden verwekt. En sedert die heuglijke zomerdagen was de rust en het vertrouwen voorgoed verdwenen uit het Klein Seminarie. Van Hee was coadjutor benoemd te Alveringem, de goedgezinde surveillant Axters was in de ban, omdat hij een brief van een student had trachten buiten te smokkelen waar het zondige ‘met kruis in top, 't zal beter gaan’ was aan het hoofd geschreven. Superior Delbar ondernam een kruistocht in de klassen om de ‘Vlaamsche Vlagge’ te verketteren: ‘Le vlague, publication destinée à répandre des idées malsaines’. Meer dan ooit ging het er over ‘une école dans l'école’ en de hogere ontevredenheid vond haar uitdrukking in deze plastische formule: ‘On com-

1 Rodenbach, Lievens en Adriaens.

mence par critiquer les professeurs, puis les auteurs classiques.'

Dat was klaar en duidelijk. Wie ook had het in zijn hoofd gekregen aan zijn studenten de vraag te stellen: 'Wat peist GIJ van Cicero?' Bovenaan werd gesakkerd, onderaan werd met verbetenheid gedicht en gepraat en gekomplotteerd en tussen beide hield Hugo Verriest de Vlaamse en literaire waarheid hoog.

Troost en aanmoediging van hogerhand kreeg hij niet - en ook in de stad waren ordelievende en franslievende zielen die hem zijn vernieuwingswerk kwalijk konden nemen. Zo werden b.v. de ouders van Rodenbach tegen hem gewaarschuwd door een schrijven dat een model is van een naamloze brief:

Mijnheer en Madame,

Het zij mij toegelaten als lettergekende maar als rechtzinnige Vriend ed. eenen raad te geven.

Albert die moest uwen troost en uwe glorie wezen, is uw kruis en uwe vrees. Waarom? Omdat hij eerst zijn meesters van 't Klein Seminarie miskend heeft, en alzoo tot miskenning van alle overheid, zelf van deze zijner ouders, en misschien later van deze van de Heilige Kerk moet komen.

...

Gij hebt nu uwen oudsten door Mr Verriest laten leiden en wat is er van geworden?

Natuurlijk was dit ondertekend door 'een regtzinnigen vriend'.

Donkere wolken en zonneschijn

Neen, verkwikkelijk was het leven niet in het kollege te Roeselare en Hugo Verriest had als enige toevlucht in die pijnlijke verhouding met zijn overheid de vreugde in zijn werk en in zijn studenten.

Hoe zwaar het hem, die toch de opgewektheid was in persoon en die ‘olle-nuchtende 'n dreupeltje walgezendheid’ dronk, in die tijden op het hart lag en in welke stemming hij verkeerde, kan niet beter worden gekenschetst dan door onderstaande brief die tevens een duidelijke kijk geeft op de gespannen toestand aan 't Klein Seminarie:

Rousselaere 23 9ber 1876.

Alfons,

Gij zijt een brave knecht! Wij hebben onder ons die groote gave van God ontvangen dat wij met spreken en schrijven malkaar deugd doen.

Ziet ge die Exempels! (dat moet trouwens met een hoofdletter geschreven zijn) ziet ge die Exempels brieven schrijven. Ik gaf een pond om er een van te lezen. Zoo dan wij zitten hier altijd even hooge en even drooge, en 't gesprek over tafel wordt geheel en ghans fatsoenlijk en betaamlijk en 'n kwetst niemand - allah! Niemand, daar niemand een gedacht en uit, noch iets en zegt. Wij spreken wel, maar iets zeggen nooit! De Carne alleene stoort altemets het concert. Gij weet hij en is geen ‘gehoor machtig’ en hij geeft Henri Vandermeersch zijne ‘educatie’ dat die ooren tuiten ook altemets dat het krabbelt en bijt. Zeide hij niet over tijd dat Henri ‘était un de mes anciens amis’ al den klemtoon zetten op ancien. De wijn blijft stillekens weg - Signe du temps, en de vergaderingen 's avonds sterven uit en Mr Debondt geeft lesse aan (Pierret) (aan tafel) en zegt dat hij moet altijd 's avonds naar de vergaringe gaan, en dat SACRIFICIE doen pour maintenir les bonnes traditions; en hij gaat ook alle dagen in den hof of buiten wandelen met de jonge heeren en is uitnemende vriendelijk. Hoe dat het komt en wete ik niet, maar ik heb overtijd belet dat ik sedert maanden noch binnen noch buiten een stap gewandeld hebbe met Debondt, met Gaillarde en nog nooit met die H.H. Verraes, Henri V.D. Meersch en Pierret; nog nooit.

Zoo worde ik buiten te groeien. Dat schrijve ik U lichtelijk, maar daar mijne penne vaart, zinkt mijn herte en gevoel het gewichte er weerom op drukken en de bitterheid eruit druipen en leken. Ik hebbe nogtans al den eenen kant op mijne ziel een helder zonnegesching... Mijne leerlingen van nu en mijne leerlingen van eertijds bestralen mij. Als ik de brieven leze van die weggegaan zijn smake ik alleen en stil een lang en durend en onuitsprekelijk genot. Ik smake! en als ik opstae, ik blake en heffe van den grond. En als ik lesse geve of spreke met die hier zijn, en voele hoe zij dorstig zijn, en met zwellend hert weggaan en jubelende oogen, ik en gave mijn lot voor niemands, en ga aan mijn venster staan en kijke naar den blauwen, of grijsden, of bewolkten hemel en zegge niets. Zonnesching, maar al den anderen kant, als ik peize op ons oud wezen en zijn en spreken en doen doen en op onzen gang en hoe dat al gebroken wierd door onverstand en onmate gehouden voor wijsheid en heiligheid, door blende passie en eigenliefde; en hoe wij nu leven en zullen leven, en dat al onze braafheid en deugd bestaat in zwijgen en niet doen. En kon ik nu klasse geven dat de jongens niet en weten, en niet en peizen, en niet en beminnen en niet en zijn ik wierde nog perfect, en voorzeker een goê professor. God betere 't. Dat en is geen zonnesching maar donker. Gij leeft daar in de schoone natuur en U zijn de boomen schoon en goed, en zij en verdenken u niet, en den eeke is u welwillend en de nuchtend ook en de navond en ... de mensch.

Eens zal het ook alzoo worden voor mij, en ik wondere wat een leven ik zou leiden ware ik onderpastor. Nu dat en zijn maar voorbijdrijvende luchten en wolkenvorms. Hebben wij ze niet, t is toch eene voldoening van ze te bezien; en zijn ze schoon de geheugenis en de begeerte blijft in de ziel, gelijk van veel andere dingen, gelijk Philippina en Thielt en Wijtsgate dat ik allicht alleene bezoeken kome of ware het Dijssendag en acht dagen scilicet den maandagavond (onzeker) en de blauwvoet o wee, o

wee die ik doe in muziek zetten, is 't dat gij mij niet en schrijft dat ge het zelf gezongen hebt.

...

Hugo.

Is dat geen schone brief? En heeft Hugo Verriest zichzelf daar niet getekend in die intieme samenspraak met zijn goede en hartelijke vriend? Heel de Verriest van deze tijd en ook van later, met zijn dorst naar waarheidszin, met zijn vreugde in het groeien en worden van zijn studenten, met zijn doordrijvendheid tegen ‘onverstand, eigenliefde en blende passie’ staat hier onverminkt, natuurgetrouw.

In al de bitterheid die, sedert de openlijke vijandschap met superior Delbar en dezes geestesgenoten, op hem woog, was hem een grote troost overgebleven: die liefde van zijn studenten.

Hoe onvergetelijk heeft de professor Verriest zijn beeld geprent in het hart van zijn leerlingen. Bij de talloze brieven die hij bewaard heeft - en hij had de manie van het bewaren der minste papiertjes en postkaarten - zijn er een massa van zijn oud-leerlingen. Dat is getekend ‘uw toegenegen kind en leerling’, daar spreekt een vriendschap uit die grenst aan een mystieke, geestelijke liefde. Hij begreep zowel elke natuur, elke onstuimigheid. Hij verhief, door zijn persoon, het leraarschap tot een bewonderd en geëerbiedigd apostolaat. Niets is zo ontroerend als het pijnlijke schrijven van een nieuwbenoemde onderpastoor, die steeds ervan gedroomd had professor te worden zoals de Meester.

Van uit Leuven werd hij op de hoogte gehouden van het verdere lot van zijn studenten, van zijn kinderen. Zij schrijven hem:

Beminde Heer,

Laat mij toe deze name te geven in mijn geschrifte. Het is toch gekend dat al deze die 't geluk hebben U te kennen en te

hooren, niet enkel een gedachtenisse van U meedragen maar ook liefde en, mag ik het zeggen, ware vriendschap.

En Rodenbach? Wat een prachtige wisselwerking tussen deze twee begenadigde naturen. Wie heeft vollediger en menselijker over de geniale jonge man geschreven dan zijn oud-professor? En wie heeft de oud-professor warmer bewondering toegewijd dan de dichter. Herlees hier die enkele regels uit de brief die door Rodenbach in december 1875 aan Verriest werd geschreven:

Al dezen die van hier weggaan na onder uwe handen te zijn geweest dragen in de ziel eene schat mede, hun geluk, hunne macht voor nu en voor later, men mag zeggen hunne tijdelijke en eeuwige zaligheid, en terzelve tijde een erkentenisse die weinigen rondom hem begrijpen, voor U, uit wiens handen en ziele zij den schat ontvingen...

Als gij spreekt dan voel ik het licht door mijne ziele stroomen, en ik ben dan niet gejaagd, maar versta, begrijpe en omvatte, en heb meer verstand dan anderzins...

Licht voor het verstand, vrijdom en orde en vrede voor het herte dat ben ik u verschuldigd. Ook nog kracht voor den wille. Want dat is bijzonderlijk flauw bij mij, in gemeene dingen en daarom, ook in grooter...

Het is ook gij die in mijn herte de liefde beteugelt en richt voor ons heilig arm Vlaanderen...

Gij die met ons doet wat gij wilt, gij hebt ze beteugeld en, dewijl de macht het geweld niet en is maar de wel bespaarde krachten, gij hebt die liefde krachtiger gemaakt.

Hugo Verriest plooide hart en geest, zijn wachtwoord voor Vlaanderen werd het wachtwoord van zijn studenten, zijn opvat-

ting over mens en kunst werd de opvatting van heel het West-vlaamse studentengeslacht.

Rodenbachs opstellen over kunst zijn samenvattingen van de lessen van Verriest. Hij bracht 'eenheid' in het wezen van de jeugd die hem was toevertrouwd: het letterkundige wezen één met het groeiende zichzelf ontwikkelende menselijke wezen; éénheid tussen hoofd en hart.

Een ruime vergelding schonk de liefde van zijn studenten hem voor de onverkwikkelijke dagen die de betrekking met zijn overheid meebracht. Geen gelegenheid ging voorbij of Rodenbach en zijn kameraden lieten dat blijken.

Het was de gewoonte geworden onder hen vóór zich op hun lessenaar een beeldje te hebben van Sint-Lutgard, 'die uit liefde voor de deugd van ootmoedigheid en om de eere te ontgaan van Abdisse te worden in de fransche kloosters van het Order van Sint Bernardus aan God gevraagd en van hem bekomen had nooit geen fransch te kunnen leeren'. Dat duurde tot de superior vond dat Sint-Lutgard een weinig officiële heilige was en haar beeltenis 'indésirable' achtte.

Twee dagen vóór de naamdag van Hugo Verriest had een openbare verkoping plaats, ingericht ten voordele van het genootschap St.-Vincentius à Paulo, waar volgens het verslag van Rodenbach, 'on se disputa avec acharnement les plus belles pièces et *celles qui,* sans valeur intrinsèque, *pouvaient avoir grande valeur à cause de la pensée qui s'y attachait.* Vous vous rappelez M.M. la tarte conquise vaillament par la 4e; *les images à 0.50 fr. vendues à 15 à 30 fr. etc. etc.*' Die 'images' waren beeltenissen van Sint-Lutgard. Een ervan werd door de klas van Rodenbach opgejaagd en 's anderendaags, ter gelegenheid van St.-Hugo-avond, Verriest aangeboden.

Deze dankte ontroerd, 'toujours avec trop d'émotion', zoals Rodenbach aantekent. En hij hield een korte toespraak waarvan

een samenvatting in de nota's van Rodenbach werd weergevonden [1]. Daarin lezen wij o.m.:

'On reconnait mes élèves, et moi, les revoyant, je regarde dans leur oeil pour voir s'ils ont conservé dans l'âme ce que j'y ai mis. Et s'ils ont erré, ils ont toujours conservé assez pour que, à l'heure de Dieu, cela germe et qu'ils deviennent tout de même *hommes.*'

Hoe profetisch en tragisch klinken deze woorden, op 31 maart 1875, boven Rodenbachs hoofd.

Vlug was het jaar voorbij en afscheid werd genomen door hen die zo innig en zo goed met elkaar hadden geleefd. De retorika van 75-76 werd verspreid naar universiteit en seminarie. Wat zou er geworden van zoveel edele drift en onstuimigheid? Ook hierover werden enkele regels weergevonden in de nota's van Rodenbach. Hij vergelijkt de scheiding met deze van ouder en kind: 'Embrassement tacite et bénédiction. Plus significatifs que discours... Vous avez formé notre vie...

Merci avec tout ce que cela implique...

Et nous ne vous oublierons jamais...'

De naam van Verriest, de roep over de oorspronkelijkheid van zijn opvattingen, was intussen buiten de muren van het Klein Seminarie gedrongen. Hij trad op te Leuven met de voordracht 'Leven en Dood'.

Deze voordracht is overbekend: Het leven, grond van kunst.

1 Ferd. Rodenbach.- Alb. Rodenbach en de Blauwvoeterij. Deel I, blz. 122.

‘Het leven krenken is de eenheid krenken. Het leven krenken is de orde krenken, de sterkte krenken, de waarheid krenken. Gekrenkt leven is gekrenkte schoonheid.’

‘Leven is waarheid in taal. Levende taal is schoone taal. Leven is schoonheid.’

En hij profiteert ervan om met zijn onnavolgbaar zeggerstalent verzen van Gezelle voor te dragen. Wat de voordracht ‘Bond’ betekende voor de Vlaamse Beweging in West-Vlaanderen, betekende de voordracht ‘Leven en Dood’ voor de verspreiding van Gezelles roem boven en beneden de Moerdijk.

Wij vermelden hier deze voordracht ook nog, omdat Verriest zelf er een smakelijke brief heeft over geschreven aan Van Hee. Wij geven hem hier weer om de anekdotische waarde van het schrijven en ook om de vlugge, natuurlijke trant van Verriest.

Rousselaere, 9 Januari 1877.

Fons,

Wedergekeerd van Leuven, heb ik Dijssendag avond uwen brief vinden liggen op tafel. Ergo dus geschichten zijn in de mane gebleven. Gij moet weten, ik was van hier vertrokken Vrijdag avond. Jammer van die nevekes en van dat kwae kind met zijn groote oogen.

Leven en Dood is met waaiende vendel en zingende lied uit den slag gekomen: vijf professors waren daar tegenwoordig Alberdingck, Pietje Willems, Joseph van Biervliet, Jungmann, Helleput. Die Helleput heeft 's anderdaags te Brugge in eenen smul bij Mgr. Bethune eenen toast gedaan en mijnen lof ‘uitgegalmd’ peizende dat alleman daarvan ging voldaan zijn. [1] -

1 Het pikante van dit zinnetje ligt wel hierin dat, toen H. Verriest kort daarna zijn voordracht in druk liet verschijnen en ronddeelde onder professors en studenten, hij van hogerhand een blaam opliep.

Pietje Willems heeft mij mijnen speach gevraagd om hem in Tijd en Vlijt te doen drukken en heeft mij willen doen avondmalen, ten zijnen, en gaat mij presenteeren om lid te worden der Akademie van Nederland waarin Conscience, Heremans, Frans De Cort, etc, etc, 't geen ik aanvaard hebbe natuurlijk omdat ze hier zouden peizen dat die stokken die ginder verre vlotten oorlogschepen zijn.

Bij Alberdingck hebben wij maandag genoend!! als edelmannen!!! - zonder een woordeke fransch. Carne heeft daar Veurn Ambacht's geklapt slag om slinger, en Alberdingck bezag hem strak in zijn oogen, en verstond daar geen enkel woord van, maar zei op zijn Hollandsch: Zoo! Een huis zonder weerga; welgezind ge'n kunt nie meer!

De vinnigheid in 't Klein Seminarie wilde maar niet luwen: het vuur bleef branden onder de studenten en superior Delbar bleef zijn waardigheid en de traditie hardhandig verdedigen. Verriest zag het rond zich stormen en stak een stok in 't wiel waar hij de gelegenheid toe zag. Het volgende mooie staaltje briefde hij over aan Van Hee (22 jan. 1877):

Zwijg Zwijg Zwijg Zwijg Zwijg Zwijg

Gij weet dat M. Superior een brief *gevonden* (zegt hij) heeft, geschreven over de Vlagge-gilde aan Vyncke, Fonteyne, Dierick, etc. Berten Stroom heeft daarvoor tegen Maat Vyncke die op zijne kamer was, al zijne colere met 'ne keer afgeschoten en daar die ratte het niet schoone en vond van brieven te rooven, heeft Berten geroepen: Comment! vous ne savez pas qu'un supérieur a le droit d'ouvrir les lettres des professeurs, etc. Mais c'est de droit commun!

Aei! Aei! Aei!

Dergelijke incidenten waren dagelijks brood in dit laatste jaar van Verriests professorsleven.

Hij zelf schetst de toestand in een schrijven aan Van Hee, gedagtekend 22 maart 1877.

‘Te Rousselaere is de beker glad vol of liever staat met eene schuimende kroone boven den boord. Ge zult gaan hooren: Geheel 't Kollegie is bezig met zijn vlaamsch gelijk eertijds en nog meer. Ik heb de meeste moeite van de wereld om een vlaamsch stuk te krijgen voor mijn lettergilde. De jongens schrijven en dichten van in 't zesde tot in philosophie en Warden Vermeulen heeft ne geheele cahier gedichten gemaakt waarvan verzen in uwen brief. Studenten geven in Oogst liederen uit. Zij schrijven met 'k en wete niet hoevelen, rond België: naar Brugge en ander seminariën, naar collegies en pensionnaten, naar pastors en onder-pastors (naar U?) naar kloosters en nonnen en iffrouwtjes. Z'hebben naar De Jaegher geschreven in Holland en schoone antwoorde ontvangen. Ze peinsden van drij vier honderd inschrijvingen te hebben, nu rekenen ze op duist. 85 zijn er gekomen uit het groot seminarie! 60 uit St Niklaas, etc, etc. De bijzonderste schrijvers zijn Aug. Ghekiere, Segher De Vaere, Karel Dartoo en... Miel Lauwers! en anderen. Superior schelt en smeert en smout Ghekiere overal waar hij hem tegenkomt: in klasse zegt hij hem dat hij ne leegaard is, nen babbelaere, dat hij beter zou doen van hem met zijn studiën bezig te houden, etc. Op zijn kamer, dat hij zoo gemakkelijk in philosophie en seminarie niet en zal aanveerd zijn! etc., etc. Ghekiere gebaart hem dom maar en gaat naar 't seminarie niet. Hij trekt naar de missiën en wilt entwat doen eer hij weggaat zegt hij. Daarom zal *hij* die liederen uitgeven verzameld door Aug. Ghekiere, liederen van Gezelle, Debo, Verriest, Carne, Van Hee, Rodenbach en studenten.

Superior doet hem zeggen wat er op de koer ommegaat en 'n heeft geen zier betrouwen meer in M. Lammens. Hij doet mee,

zegt hij. Zij bezien malkaar en zwichten malkaar. Als al die brieven weg zijnde, de antwoorden moesten komen en in handen van Superior vallen, heeft Lanssens hem gezeid dat Davidsfonds alhier en Davidsfonds aldaar, enz., enz., en dat zij gingen liederen uitgeven en gevraagd hadden of ik ze wilde overzien, en dat ik bezig was. Waarop antwoorde van te laten doen, en dat het jammer was dat ik dat niet wilde verstaan.'

Toen was de vruchtbaarste tijd van zijn bestaan in vervulling gekomen. Zij die als zijn geestelijke kinderen over Vlaanderen waren verspreid, legden door hun strijd getuigenis af van de lering van de Meester.

In de grote vakantie 1877 werd Hugo Verriest 'gepromoveerd' tot direkteur van het nonnenklooster te Heule.

Intermezzo

De 'Almanak voor de Leerende Jeugd van Vlaanderen' was met geestdrift begroet. De beweging ging vooruit. Een almanak voldeed niet meer aan de behoeften, er moest een tijdschrift komen: 't gebeurde. En met het paasverlof 1875 werd de eerste aflevering van de 'Vlaamsche Vlagge' de Vlaamse wereld ingezonden. Die eerste aflevering bevatte de programmarede van Verriest, uitgesproken in de 'Westvlaamse Bond'; Vyncke, 'ratte Vyncke', stond aan 't hoofd van de financies en Zeger Malfait belastte zich met het inzamelen van kopij.

In de tweede aflevering van de tweede jaargang verscheen de voordracht door Verriest gehouden in de 'Kring der Jongelingen'. De 'West-Vlaamsche Gilde' (latere benaming voor 'West-Vlaamsche Gebroeders') had de zaak in handen. Maar moeilijkheden van allerlei aard rezen op, tot men in september 1877 maar één enkele uitweg zag: Hugo Verriest.

Het volgende voorstel werd door de vlaggemannen goedgekeurd: 'Indien de E. H. Verriest alles wil op zich nemen: - opstel, schuld, boekerij - de gilde te ontbinden; indien de E. H. Verriest weigert, de zaken in eene toekomende vergadering te vereffenen.'

Bij briefkaart, gedagtekend: Kortrijk, 6 Sept. 1877, 'aanveerdt' Hugo Verriest. En in het vlaggenummer van 20 september verscheen een 'Belangrijk Bericht', dat klinkt als een zucht van verlichting: 'God zij gedankt, zooals wij het verhoopt en voorzien hadden, de "Vlaamsche Vlagge" is gelukkig en gave en gezond tot het einde van haren derden jaargang gekomen.'

Hugo Verriest had 'De Vlaamsche Vlagge' gered, die zo'n heerlijke brok leven betekent uit de lastige strijd van onze Vlaamse studenten. Hij nam er de last en de verdrietigheden van op zich en ook de schulden. Pas nadien werd hij principaal te Ieper. Hij bleef de 'Vlagge' leiden. Een principaal die de redaktie waarneemt van een studententijdschrift, zó dat het tijdschrift van en voor studenten blijft en met eerbiedige koppigheid de eigen overheden terechtwijst.

Daar zijn er zoveel in Vlaanderen, priesters en leken, die heel wat minder voor Vlaanderen hebben gewaagd en van uit de hoogte van hun principiële 'vierkantigheid' op de oude pastoor hebben neergezien.

Verriest van de Blauwvoeterie.

Verriest van de Vlagge.

Dat zijn titels die klinken en de erkentelijkheid van Vlaanderen waard zijn.

In die vakantie van het jaar 1877 hield hij te Brugge, in de 'Gilde van Sinte-Lutgard', zijn bekende voordracht over 'Vaderlandsliefde': 'De mensch bestaat uit lichaam, en uit ziele die

peist en gevoelt in geest en hert. *Lichaam, Geest* en *Hert* hebben hun Vaderland.' Een ontwikkeling van de gekende maar uit het oog verloren waarheid, van zijn geliefkoosde en steeds herhaalde teorie over het groeien en ontwikkelen van het wezen volgens eigen aard en eis van de natuurlijke omgeving, met het besluit: 'Bij ons zijn vele dingen fransch geworden, maar, God zij gedankt, de grond van het herte is nog goed. Een deel van mij is fransch; nagel en vinger, hand en beenen en ook wel een hoek en kant van geest en hert. Wij zijn alzoo - vergeeft mij die vergelijkenis, wij zijn een soort van aardige gedaanten:

Wij kunnen nog wel iets van de oude leeuwen hebben; het oude leeuwenhert; maar die leeuwen hebben hondesteerten, peerdemanen, vogelpootjes, en een gezicht dat ik niet noemen durf, maar dat alles namaakt. Die leeuwen zijn preusch met al die schoone vreemde veranderingen. Zij steken kop en poot uit en zijn hooveerdig en bewonderen.

Als ik in de spiegel van mijn gedacht mij alzoo bezie: ik ben beschaamd.' [1]

Direkteur te Heule

Intussentijd was de grote kuis in 't Klein Seminarie van Roeselare begonnen. Van Hee en Axters waren weg. Verriest, De Gryse, De Monie, Decarne zouden volgen. 'L'ordre régnait à Varsovie.'

Verriest kreeg het direkteurschap van een nonnenklooster. Het viel hem hard. Hij was toch zo gegroeid met heel zijn wezen in het leraarschap; hij had de schoonste vreugde van zijn mannenjaren gekend te midden van de studenten die luisterden naar hem met liefde en ontzag en in wie hij zijn lering zo vruchtbaar zag voortleven.

1 Verhandelingen van de Gilde van Sinte-Lutgarde (Brugge, Dezuttere, 1877, blz. 97).

Met een zwaar hart trok hij naar Heule. Maar bij Verriest was de neerslachtigheid steeds van korte duur. Pas was hij in de streek, zijn streek, zijn buurt van Deerlijk en Kortrijk, of hij zette zich aan 't werk, zoveel er in zijn ambt te werken viel.

De negen maanden die Verriest te Heule doorbracht zijn zonder geschiedenis. De overheid had hem daar eens een gelegenheid gegeven om te mediteren over Blauwvoeterij, Vlaanderen en dies meer. En Verriest kreeg er een oprechte buitenkans om zijn goed hart te tonen aan de oudjes van het gesticht. Zoals de oude pastoor in latere dagen de lach kon wekken op de mond van de jeugd, zo wist de jonge priester tot het hart te spreken van de arme dutsen die het brood van de oude dag op den vreemde moeten eten.

Hij maakte er ook eerste-kommuniegedichtjes. De Vlagge van 't jaar 1879 bracht er een late echo van over. Gemoedelijke versjes die buiten het banale wisten te blijven.

Wat doet daarbij nog zo'n direkteur van een klooster dan veel uit bezoek gaan en veel bezoek ontvangen? Hugo Verriest was heel zijn leven graag uit en ze hebben 't hem, in zijn oude dagen, genoeg laten voelen, de mensen die hem te Brugge in de miserie wilden brengen. Hij zag graag veel mensen omdat hij graag praatte. Is er trouwens al veel plezieriger in de wereld dan een gezelschap naar het hart en een frisse dronk waarbij de vriendschap bate vindt?

Het was ook te Heule dat het anekdootje gebeurde, waarover men later nog heeft gefilozofeerd als men het over de ritmiek van Gezelle had. Op een avond kwam Gezelle aangeland - en Verriest zag al dadelijk dat Heer ende Meester Guido in zijn dagen van grote innerlijke werking was. Hij zat voor een papier, schreef, zat ongeduldig. En opeens vroeg hij aan Verriest die voor vuur en onthaal aan 't zorgen was: ‘Weet gij mij niet een woord met een p voor doopkleed? - De pelder, 't is alsof 't een wiegkleed waar.’

Verriest wist het niet. Gezelle vond het niet. Het torment van de dichter is, evenals de versregel, onvoldaan gebleven [1].

Zo gingen de dagen te Heule nog al vlug voorbij. Na negen maand kwam de promotie: Hugo Verriest werd principaal benoemd aan het geestelijk kollege te Ieper.

Principaal te Ieper

De taak van superior Delbar toevertrouwd aan de handen van Hugo Verriest. Maar niet te Roeselare, helaas! Maar in een kollege waar de invloed van de zeer verfranste Ieperse burgerij oppermachtig regeerde.

En, spijt dit alles, viel het hem mee.

Met een karakter zoals het zijne moest men overal aarden waar de mensen hoffelijk en welopgebracht zijn; met een ondervinding en een vaardigheid zoals de zijne moest hij gezag en vertrouwen vinden onder elk leraarskorps. Daar waren trouwens van zijn oud-leerlingen professor te Ieper; die hadden niet vergeten wat Verriest voor hen was geweest en de anderen hadden toch ook reeds de reputatie vernomen van die fijne causeur, die zijn studenten onder zijn toverroe hield en te Roeselare een zeer durvende en karaktervolle rol had gespeeld.

En ook in het vrij aristokratische, Franse midden van de stad vond hij steeds welkom onthaal door zijn aangeboren voornaamheid en de fijnheid van zijn geest. Aan tafel was hij de held, in de vergaderingen beloerden ze de woorden van zijn lippen. Daar mocht komen wie wilde, mgr. Faict of vikaris-generaal Van Hove, de stijfste eksemplaren van de Ieperse aristokratie of de erfelijke senators en volksvertegenwoordigers, de Surmonts, Struyes en Meerssemans, niemand was zo weinig gegeneerd en

1 Zie Voordrachten, blz. 103.

nam met zoveel eenvoudige hoffelijkheid de eer van de tafel waar als principaal Verriest. Zo gepast en snedig was zijn woord en wederwoord dat de bezitters van het monopool der Ieperse kultuur tot elkaar hoofdschuddend zeiden: ‘Quel diable d'homme tout de même.’

Al de professors die met Hugo Verriest in het kollege van Ieper zijn geweest, hebben de herinnering bewaard van een prijsuitdeling die door mgr. Van Hove werd voorgezeten. Aan tafel sprak Verriest een toast uit op de hoge gast die zijn professor van retorika was geweest: hij schilderde hem af als de hooggeleerde man die speelde met Latijnse en Griekse auteurs (wat hij zelf dan ook dacht over de Van Hovese metode betreffende die auteurs) en herinnerde fijntjes aan de streek die hij zelf had uitgehaald als student, toen hij alle klokken en bellen van hun klepel had beroofd. Gelach, onbedaarlijk. En toen keken ze allen naar mgr. Van Hove. Wat die wel zou antwoorden. En hij begon: ‘Je *le* connais, monsieur le Principal, je *le* connais de longue date...’ En dat was alles zo fijn, zo gepast, zo blijmoedig, zo'n duel van hoffelijkheden dat geen kermis van de geest erbij kon vergeleken worden. En alleman zei: zo iets kan alleen met Hugo Verriest gebeuren.

Vreugd en verwachting was er altijd onder de professors als, na een afwezigheid van een paar dagen (want het reisduiveltje had Verriest zo graag te pakken), de principaal 's avonds zijn hoofd binnenstak en begon te vertellen van wat hij op reis gehoord en gezien had. Hij stak dan een sigaar op, smekte lekkertjes, gebruikte het ene lucifertje na het andere, omdat hij, naar eigen bekentenis, nooit verstand had gehad van roken, en ging aan het opdissen.

Zo kwam hij op een avond binnengemuisd en zei: ‘Ik kom van Gezelle's en ik heb iets mee dat ge moet horen.’ En voor de eerste maal werden de heerlijke verzen gezegd:

Jordane van mijn hert
en aderslag mijns levens!

Dan ging de rilling van de schoonheid over het gezelschap. De principaal Verriest was terug professor geworden onder en voor zijn professors. Zoals zijn leerlingen destijds, zegden ze dan: ‘Dat moeten we lezen.’ En als zij het lazen, dan ondervonden zij dat het *dat* niet was.

Verriest als voordrachtgever werd maar eerst ten volle bekend, toen hij reeds flink in jaren gevorderd was. De mensen van ons geslacht die hem hebben horen voordragen, hebben het beeld voor zich van de ‘pastor van te lande’ met zijn opzichtig-grote en effekt-makende sjaal. Maar dat was de Verriest niet meer die Gezelle voorlas aan studenten en professors en de schoonheid van het vers vertiendubbelde.

Zelden hadden ze in de stad een principaal gekend die met zoveel gezag en hartelijkheid binnen en buiten het kollege omgang had. Hij was bekend als flamingant, hij was *de* flamingant van Ieper, maar de heren en dames van de ‘bonne société’ zegden welwillend van hem: ‘En voilà au moins un qui ne l'est pas parce qu'il ne connait pas le français.’ Dat was een nieuwe oorzaak van plezier voor Verriest.

Buiten zijn kollege trachtte hij vooral er wat Vlaamse aktie in te krijgen door het Davidsfonds, waarvan hij de bezielende voorzitter was. Om zijnentwille kwamen de heren van de Ieperse aristokratie erheen: want men kon best Davidsfondser zijn en hartgrondig franskiljon. En vóór dit gezelschap profeteerde Verriest, met vaardige tong en sierlijk gebaar, over de machtige toekomst van de Vlaamse Beweging.

In de annalen van het Iepers Davidsfonds verdient als een merkwaardig feit geboekt te worden de voordracht die Hugo Verriest er gaf over de muurschilderingen in de Halle.

Daar was, onder de estetizerenden van de stad, een strijdvraag opgerezen: een grote zaal van de Halle met de schilderingen van

Pauwels genoot aller bewondering; maar een andere zaal was, pas vóór de tijd waarover wij hier handelen, versierd met muurschilderingen van een zekere Delbeke. De bladen polemizeerden over de waarde van deze konterfeitsels en de intellektuelen van de stad legden hun hersens de penitentie op er een oordeel over te vellen.

Dat was een buitenkans voor Hugo Verriest. Hij kondigde een voordracht aan in het Davidsfonds met als onderwerp: de muurschilderingen van de Halle. Heel de Ieperse 'fine fleur' kwam aanzetten en ook de liberalen staken nieuwsgierig het hoofd binnen. Verriest beleefde er een triomf: hij loofde om de beurt de beide muurschilderingen, zette zijn estetische begrippen met klaarheid uiteen dat het klonk als een absolute waarheid uit het Evangelie en klom zelf een trede hoger als plaatselijke beroemdheid.

De professor was uit de principaal niet weg te krijgen. In 1881 bekwam hij van mgr. Faict niet alleen dat elk studiejaar een biezondere professor zou krijgen, maar voor zichzelf verkreeg hij les te geven in Franse en Vlaamse letterkunde in poësis en retorika. Dit in verband met de politieke strijd die rond de school werd gevoerd. Het kwam erop aan de konkurrentie te voeren tegen het ateneum. Hij was met een deeltje van zijn leven weer in Roeselare. Hij kon verzen voorlezen, de jongens natuurlijk leren zijn; hij kon doen 'beminnen en bewonderen'. In het brochuurtje dat in 1909 verscheen ter gelegenheid van de 75e verjaardag van de stichting van het Ieperse kollege, lezen wij:

'Son enseignement, qui fut partout si recherché, ajouta encore à la bonne renommée du collège. M. Verriest avait conquis sur ses élèves un ascendant extraordinaire. Aussi bien que ses leçons, sa parole chaude et vivante, l'exquise bonté d'âme qui rayonnait de ses yeux, créaient entre lui et ses jeunes disciples un courant aimanté qui lui gagnait les esprits et les cœurs.'

In een rede, uitgesproken in september 1878 voor de 'Asso-

ciation des Anciens élèves et professeurs du collège St Vincent de Paul à Ypres', heeft hij zijn ideaal geschetst over de opleiding van de jeugd. Wij vinden er helemaal de richtlijnen in terug, die wij konden waarnemen in zijn konferenties toen hij surveillant was te Roeselare.

'Nous voulons que nos enfants aient l'esprit clair... Nous devons leur faire connaître les vérités qui composent les mondes merveilleux de la pensée humaine: la vérité de toute affirmation, de toute logique, de toute conséquence, et tout ce qui est la vigueur, la lumière, la marche naturelle de la pensée quand elle n'a pas dévié ou faibli...

'Il faut donner aux jeunes gens des corps sains... Pour tout cela le collège non seulement éduque l'esprit et le cœur, mais donne et organise des jeux, des marches, des exercices et demande un gymnase que nous n'avons pas, mais que nous bâtissons - non pas en Espagne mais dans la réalité d'un prochain avenir...'

Verriest was niet alleen de principaal die het gezag binnen en buiten het kollege op schitterende wijze vestigde. Hij was en bleef de oud-professor van Roeselare. Hij bleef de grote vriend en de raadsman van hen met wie hij, in die stormachtige en toch zo schone jaren, van ziel tot ziel had geleefd. Menigeen kwam om troost en hulp. Hulp en troost voor het gekneusde gemoed en ook wel stoffelijke steun voor harde dagen. Verriest putte in zijn ziel en in zijn geldbeugel.

En dan was het ook, op de kamer van de principaal, een steeds aangroeiende toeloop van artiesten en letterkundigen. Het ging zo goed praten met hem.

De liefde en de bezorgdheid welke hij zijn professors toedroeg, werden hem ook door deze in ruime mate teruggeschonken. Overlast met werk en met zorg voor de zeer bezwaarde financies van zijn gesticht, heeft Verriest veel ziekelijke dagen gesleten gedurende zijn negenjarig verblijf te Ieper. In deze lange pozen mocht hij zich verheugen in de onbegrensde toewijding van het leraars-

korps, die alles zo wisten te schikken dat, spijts ziekte van de principaal, de zaken in de beste orde vooruitgingen.

Het kollege bloeide. De hartelijke betrekkingen welke Hugo Verriest met de geestelijkheid van het Ieperse onderhield, hadden voor gevolg dat het aantal studenten van het internaat aanmerkelijk vooruitging. Want wie is beter propagandist voor een kollege dan een pastoor of een onderpastoor?

Anderzijds had zijn voornaam optreden de hogere burgerij van de stad gunstig gestemd ten opzichte van het kollege dat, zelfs in andersdenkende middens, waardering genoot spijts de gespannen toestand die ten gevolge van de schoolstrijd heerste.

De prijsuitdelingen waren, onder zijn bestier, prachtige kunstfeesten die beroemd waren in de streek. Durfde hij het niet aan in 1879 de *Choëphorai* van Aischulos op te voeren ter gelegenheid van de prijsuitdeling, waarvoor Rodenbach een ‘Prologe’ had geschreven?

En het noodlot wilde ook dat Hugo Verriest bouwmeester zou worden. Dat geschiedde in de volgende omstandigheden:

Het was traditie dat, voor de prijsuitdelingen van het kollege, de stadshalle beschikbaar werd gesteld. Maar geen traditie was bestand tegen de passie die door de schoolstrijd was ontketend. De Ieperse gemeenteraad verbood in 1882 aan Hugo Verriest, van de stadshalle voor zijn prijsuitdeling gebruik te maken. Grote opschudding in de stad. Vlammende verontwaardiging. Op de vergadering van de oud-leerlingen van het kollege, gehouden een paar maanden nadien, brandmerkte advokaat Biebuyck de onvriendelijkheid van het gemeentebestuur in een typische vergelijking:

‘Est-il besoin de le dire, on livre à nos maîtres une guerre sans trêve ni merci; l'on n'emploie contre eux ni le fer, ni le feu, mais de par la loi on les met hors la loi!

Il n'y a plus de place sous le soleil ni pour nos institutions ni pour leurs élèves!

C'est ainsi que les Halles, que l'on accorde à l'occasion des concours de bétail, que l'on ne refuse même pas à des prestidigitateurs, ont été refusées au collège St-Vincent de Paul.

Ce refus a privé les parents et les élèves de ces douces et saintes émotions qui s'attachent aux distributions de prix et dorénavant, comme on l'a fait très bien observer, il sera permis au catholique Yprois de franchir le seuil de l'hôtel-de-ville pour voir couronner son bœuf ou sa vache, mais cet honneur lui sera refusé lorsqu'il s'agira de voir couronner son fils.'

Besluit: het kollege moest een eigen feestzaal hebben waar voortaan de prijsuitdelingen met alle mogelijke plechtigheid konden gevierd worden.

Hugo Verriest, krachtdadig geholpen, legde zich in 't gareel. Tien maand nadien stond de feestzaal er en de eerste prijsuitdeling die erin plaatshad, was een triomf.

De zaal stond er, maar zij was niet betaald. Het geld kwam moeilijk binnen; de families die hadden kunnen toeschieten, vonden een ekskuus of een voorwendsel in de krisis die een waardevermindering van de grond voor gevolg had. En Hugo Verriest die van nature uit met het bestier van geld niet al te best weg wist, zat in moeilijkheden: de vervaldagen moeten afwachten zonder geld is een pijnlijke beproeving. Verriest trok het zich ter harte, werd er herhaaldelijk ziek van en geraakte erdoor in moeilijkheden met het bisdom. Lange jaren nog na zijn vertrek uit Ieper wogen de schulden van het kollege op hem en de verhoudingen met Brugge bleven zeer gespannen.

Hugo Verriest en de 'Vlaamsche Vlagge'

Spijts de beslommeringen die drukten op zijn reeds welgevuld leven van principaal en pofessor, bleef Hugo Verriest medeleider van de studentenbeweging in West-Vlaanderen.

Dit gebeurde vooral door de 'Vlaamsche Vlagge.'

Bij het overzicht dat wij hebben gegeven van Verriests bedrijvigheid te Roeselare, hebben wij gezien hoe hij in september 1877 de last, de schulden en de verantwoordelijkheid van de 'Vlaamsche Vlagge' op zich nam.

Als principaal van het geestelijk kollege van Ieper heeft hij zonder verflauwen zijn leidende rol in het orgaan van de Vlaamse Studentenbeweging blijven waarnemen.

De eerste twee jaargangen van de Vlagge hadden van Verriest zijn twee eerste voordrachten overgedrukt.

Dit was niet zo heel veel. Maar dat hij met aandacht het tijdschrift volgde en in de geheimen van de redaktie en medewerking was ingewijd, bewijst een brief aan Van Hee naar aanleiding van een zeer geestige bijdrage van deze laatste in de Vlagge verschenen: Joos Spanoghe. 'Den toon hebt ge genoeg, schreef Verriest. *Dien* toon niet misschien, maar den anderen, den besten!'

Met de eerste aflevering van de derde jaargang (paasverlof 1877) begint voorgoed medewerking. In dit nummer, waarvan Rodenbach voor het laatst de inleiding schreef, komen niet minder dan acht grotere en kleinere bijdragen van Hugo Verriest voor met acht verschillende deknamen [1]. Onder meer een verdediging van het standpunt van de Vlagge op gebied van het taalpartikularisme: 'neen, van West-Vlaamschen kamp willen wij niet.' Hij 'dicht' ook in meer dan prozaïsche versregels:

Het volk van Vlaanderen is sedert eeuwen
Aan 't zinken, en is diep gezonken. Dat
En loochent niemand, of tenzij misschien

1 Deknamen zijn: Scerpscutter, De Schrijvers, Die Goedendach, Die Sute, Yker, Claer, Gildeman, V. R. S. T., Sorle, Van Isseele, Die Vaanderiks, Leidsman, Z. Levaert, Aardigaard, Willems, Tweeds, Jan, Quadaert, Etiamsi, Immer.

Een dwazerik die niets in zijnen geest
En draagt noch in zijn hert, noch ooit
Hem omgekeerd heeft om 't verleden te
Bezien.

Hij liet er ook de toon horen die reeds geklonken had in zijn voordracht in de 'Kring der Jongelingen' en die onder zijn leiding steeds luider zal klinken in de Vlagge: 'De vrijmetselaarslogiën van Brussel hebben order gegeven van overal in de Vlaamsche Beweging te springen en te geleiden.'

Pas in september van dat jaar zou hij de opdracht krijgen en aanvaarden om de verantwoordelijke persoon voor het tijdschrift te zijn. Maar toch schrijft hij reeds de inleiding voor de tweede aflevering van die jaargang (half-Oest 1877).

Was het misschien reeds dat feit dat hij bedoelde, toen hij op 22 maart 1877 schreef aan Van Hee: 'Te Paschen komt uit mijn redevoeringe en inschrijvinge voor *mijn* tijdschrift.'

Wat er ook van zij, in deze aflevering valt reeds duidelijk de richting waar te nemen welke 'De Vlaamsche Vlagge' onder Verriest volgen zal:

1) De Vlag is niet tegen de overheid: 'Ook zeggen wij dat wij willen en moeten gehoorzamen aan alle "reglementen" van kollegiën, enz. mits de uitnemingen die in de cathechismus staan, maar wij zeggen ook dat het jammer is, bitterlijk jammer, dat vele van de reglementen noodig zijn in Vlaanderen, en dat wij zullen doen al wat wij kunnen om de veranderinge mogelijk te maken.'

En 2) 'Ik geve U dezen raad: "En strijd niet om te bewijzen dat de Vlag tegen geen Overheid en is, maar vraagt overal hetgene de Vlag schrijft waar is ofte niet"'.

Deze tweede wenk wordt gegeven door Verriest, maar met een andere deknaam, in aansluiting bij zijn inleidend woord.

Deze aflevering bevat tien bijdragen van Verriest, waaronder

zijn twee bekende gedichten 'Morgenwinden' en 'Avondstilte'. Aan te merken valt dat hij zijn gedichten met de beginletters van zijn naam ondertekende en voor zijn andere bijdragen steeds afwisselende deknamen gebruikte. Begrijpelijk is dat wel. Hugo Verriest zelf heeft er, zonder omwegen, de reden voor opgegeven in de zesde van zijn ophefmakende reeks brieven in de Vlagge van 1885: 'Wij en teekenen niet omdat wij onze wet en onze tribunalen niet betrouwen'.

In deze aflevering heeft Verriest ook een van de geestigste artikeltjes geschreven die 'De Vlagge' ooit kreeg. 'Aardig' heet het. Het is een zeer fijne satire op de verfransingswoede die iedereen in Vlaanderen had aangegrepen. Verriest tekende: 'Aardigaard'.

De komst van Hugo Verriest als titulaire en werkelijke baas van het tijdschrift was reeds voorop geboodschapt door zijn toonaangevende bijdragen. De 3de aflevering van 1877 zou de Verriestse richting bevestigen.

Het inleidend woord bestaat uit een bloemlezing van de gunstige beoordelingen welke de 'Vlaamsche Vlagge' in de pers begroeten. Zelfs 'Le Bien Public' spreekt 'met veel lof van het Vlaamsche studentenvolk'. Ook het oordeel van het Davidsfonds wordt ingeroepen en daar dit organimse met zijn begrijpelijke kalmte de raad geeft 'voorzichtig' te zijn, wordt dit eerbiedwaardige woord in vette letters overgedrukt.

Die 'Inleiding' is een kostbare illustratie van de taktiek van Hugo Verriest. Hij zelf, in zijn persoonlijk optreden, was geen ruitenbreker. Daar was hij te hoffelijk en ook te geestig voor. Dat de studenten hevig aan 't spartelen waren, kon hij begrijpen, - en hij koos hun verdediging, zelfs indien hij in de grond van zijn opinie dacht dat zij het een beetje te bont maakten.

Maar nu was hij de verantwoordelijke leider van een studententijdschrift. Hij had het zien opkomen in een tijd toen alles op de wereld tegen de studenten scheen samen te spannen; hij

had de Blauwvoeterie zien stormen en hij had ze meegeleefd, zo direkt en zo innig als iemand ze maar kon meeleven die er niet als student instond. Hij was de professor die opvoedde, leiding gaf, met een woord 'kulturele arbeid' verrichtte onder de jeugd en in die kulturele arbeid de Vlaamse aard van zijn studenten begreep.

Hij wist, uit persoonlijke ondervinding, dat het gemakkelijker is rond een berg te gaan dan er door te boren. En daarbij, was hij zelf geen professor, was hij zelf geen deel van die overheid die bestormd werd en tegenstormde? De Vlagge had de wilde adem van Rodenbach gevoeld. Dat was geen kwaad, dat was een doodeenvoudige weergalm van de Blauwvoeterie onder superior Delbar. Maar de professor Verriest, die het kon verdragen van Rodenbach en de andere dappere vlaggezwaaiers, kon het zelf niet doen. Noch uit temperament, noch uit taktiek.

En zo lezen wij in een notaboekje van hem, dat een klein etiketje draagt met een opschrift 'ontlettingen of aanteekeningen', enige regels waarin hij de richting van de Vlagge heeft samengevat:

'De Vlagge en mag tegen de overheid niet werken: heur macht moet hierin bestaan dat zij altijd voortdoet zonder voor de tegenkantinge bezorgd te zijn en zonder derachter te loopen. Driften doen ontstaan zoodanig dat z'in volle doeninge zijn eer dat de tegenstrevers der op peizen en dat alles gedaan is zonder dat zi het weten: we moeten uit hun dommigheid weten voordeel te trekken'.

Verriest door Verriest zelf getekend! Niet tegen de overheid werken, - gebaren dat men de woede van de overheid niet weet. Dat is de Verriest die schreef aan Van Hee: 'Zoo spreken wij met de overheid en de overheid handelt, boven ons hoofd, met de overheid en wij gebaren dat wij het niet en weten en dat wij stom en blind zijn.'

Verriest had gezien dat het de enige metode was die slagen

kon. Hij was er wel bij gevaren te Roeselare. Hij paste ze toe op de Vlagge.

Niet tegen de overheid? Maar de voorschriften van de overheid toepassen op de overheid zelf, - de woorden en werken van de overheid laten blijken uit het gedrag van de Vlagge; de algemene uitspraken van de geestelijke overheid toepassen op het biezonder geval van de Vlagge en besluiten: ‘Ziet gij wel, wij zijn ten volle akkoord en wie durft er zeggen dat wij tegen de overheid handelen?’

In de septemberaflevering van de Vlagge 1877 wordt een uittreksel overgedrukt van de bulle van Paus Alexander IV aan de Gentenaars, ‘ten voordeele van het gebruik der vlaamsche talen in de rechterlijke zaken’. Dat was wel zeshonderd jaar oud, maar 't was toch de stem van de Paus die erin weerklonk [1].

Voortaan zult gij in de ‘Vlaamsche Vlagge’ de gunstige of aanmoedigende woorden kunnen lezen die, hoe onrechtstreeks ook, erbij kunnen worden gehaald als een brevet van goed gedrag voor het tijdschrift: de goedkeuring van Gezelles ‘Dichtoefeningen’ door de bisschop van Brugge, de goedkeuring van de letteroefeningen van Sint-Truiden door de bisschop van Luik, de goedkeuring van ‘Rond den Heerd’, enz., enz.

Daar was in de Vlagge (IV-I) een artikel verschenen, ‘Chris-

1 Ea propter, dilecti in Domino filii, vestris justis postulationibus, clementius annuentes, auctoritate apostolica inhibemus, ne contra vestram antiquam consuetudinem per inimicorum pericula et alienae linguae homines pro causis ecclesiasticis undecumque ortae fuerit, quod diu coram decano vestro obedire et simpliciter judicio stare volueritis, ad longinqua ire judicia aliquatenus cogamini.

van mijn gedacht mij Om die redenen, beminde Zonen in de Heer toestemmende in uw rechtvaardig verzoek, verbieden wij door ons apostelijk gezag, dat gij door het gevaar van vijanden of van menschen van vreemde taal, voor 't is om 't even welke zaken van geestelijke aard, daar gij sedert lang voor uw deken geweigerd hebt te gehoorzamen en eenvoudig het vonnis te aanvaarden, verbieden wij dat ge voor verdere rechtbanken zoudt betrokken worden.

ten en Heidensch'. Daarin werd voorgesteld als klassieke auteurs meer kristelijke en minder heidense schrijvers te gebruiken, Hugo Verriest schrijft nadien in een klein stukje dat dit artikel verbittering heeft verwekt bij hen die 'de Vlagge alleenlijk lezen om te zoeken wat zij gaan kwalijk uitleggen'. En hij profiteert van de gelegenheid om het oordeel aan te halen van Chrysostomus, Hiëronymus, Augustinus, Gregorius en Pius IX. De kerkvaders aan de zijde van de Vlagge.

Deze intellektuele sport beoefende Verriest zo graag. Hij was te verstandig om zich in te beelden dat daardoor de mensen van het slag van kanunnik Delbar tot een gezondere opvatting zouden komen. Maar het was toch een troef voor de openbare mening en maakte het de overheid heel wat lastiger om openlijk en ruw in te grijpen.

Voorzichtig zijn, - maar geen voorzichtigheid die de handeling uitsluit. Wat heeft dat woord 'voorzichtigheid' op onze dagen een slechte klank gekregen. Zoveel passiviteit zonder reaktie, zoveel gemis aan durfkracht en daad heeft in Vlaanderen het etiket 'voorzichtig zijn' opgeplakt.

Het voorzichtig-zijn van Verriest moet dan ook in zeer relatieve zin worden begrepen. Ook te Roeselare was hij voorzichtig geweest, maar uit zijn brieven is duidelijk gebleken hoe hij de voorzichtigheid verstond.

Hij zelf trouwens heeft een zeer gevatte bespiegeling over dit woordje geschreven in de Vlagge.

'Daar zijn menschen - zij zijn voorzichtig - die nooit van hun leven en zullen missen.

Zij en zullen niet dolen, zij en peizen niet.

Dat hetgene zij peisden eens valsch ware!

't Kan toch gebeuren.

Maar dat ware nog 't minste.

Als men iets peist - hoe voorzichtig men ook zij - zou men eens kunnen zijn gedacht zeggen.

En *dat* is gevaarlijk.
Dat gedacht en zou waarschijnlijk 't gedacht van iedereen niet zijn.
En peist op de gevolgen.
ja, - maar - wat doen zij met hun verstand?
Zij peizen 't gedacht van een ander - voorzichtig - als zij wel weten wie die ander is, en met wien hij goed vriend is.
Zij en zullen niet *gecompromitteerd* zijn!
Want zij weten *hoe* men spreken moet.
En 't is daarin eigenlijk, dat hunne groote voorzichtigheid bestaat.
...
Maar hun werken?
Zij zien alle werken na
Men trekt, men steekt, men zweet en men blaast.
Zij staan der bij.
Van als de wagen voortgaat, zij zullen helpen.
En in een twee drij, staan zij aan 't hoofd van de bende die den wagen in gang gezet heeft.
Zijn zij niet voorzichtig?
Ja, maar de wagen is te diepe in de modder gezonken, of hij is te zwaar, of de wielen breken.
De voorzichtige mensch heeft er bij gestaan.
Hij heeft wel gezien dat de wagen niet en roerde!
Ja, had hij een gedacht gehad, of had hij 't gedacht van een andere durven zeggen, hij wist van te voren dat het niet en ging gaan en ook men was te overdreven.' [1]

Is dat niet wat in onze tijd onder het woordje 'voorzichtig' wordt begrepen? Maar is het ook niet zonneklaar dat een dergelijk begrip niet met Verriests gedragingen overeen te brengen is?

Had hij de richting niet reeds van den beginne af duidelijk

1 Vlaamsche Vlagge, IVe Jaarg., IIe Aflevering, blz. 78.

gemaakt toen hij schreef: ‘En strijd niet om te bewijzen dat de Vlagge tegen de overheid is, maar vraagt overal of hetgene de Vlagge schrijft waar is ofte niet.’

Dat is steeds het grote strijdargument geweest van Verriest. Zijn taktische handelwijze hebben wij hierboven nader toegelicht, maar zijn strijdargument was: waarheid.

‘Onze Vlagge voert door Vlaanderen haar schoon treffelijk, edel en groot christen gedacht.

Zij vaart ten strijde voor iets.

Waarvoor?

Voor de waarheid.

Voor de waarheid in ons christen zijn - overal.

Voor de waarheid in ons vlaamsch zijn - overal.

Voor de waarheid in letterkunde, waarheid in kunste, waarheid in tale: voor de waarheid in één woord waar zij ook zijn moge!’ [2]

Dat was de grondslag geweest van de Roeselaarse Blauwvoeterie; het onderwijs en het woord van Verriest trachtte die driedubbele waarheid te omvatten, en dit complex van mens, kristen, Vlaming, dit complex van opvattingen over kunst, taal, opvoeding berustend op het wezen, op de aard van de mens, deed superior Delbar uitroepen dat er ‘une école dans l'école’ bestond.

Die lijn wilde Hugo Verriest logisch voorttrekken in de ‘Vlaamsche Vlagge’.

En van het ogenblik dat Verriest in de keuken van de Vlagge stond, was dit ook merkbaar.

De Vlagge was voor het eerst opgestoken in de stormwind. Zij was gezwaaid door kerels en klauwaerts; de ziel van de vaderen had er luide gesproken. De wilde lyriek van Rodenbach had er haar echo laten horen. De jaren 77 en 78 waren overgangsjaren naar een kalmere periode. Gedurende die twee jaar had Verriest

2 Vlaamsche Vlagge, IVe Jaarg., Ie Aflevering, blz. 4.

er een zakelijke en zeer eigenaardige polemiek in ere gehouden. Een voorbeeld van argumentering was het geweest: geestig en beknopt zonder iemand te kwetsen maar toch met speldeprikjes op de gevoelige plaats. Van dan af is de medewerking van Hugo Verriest bijna uitsluitend gewijd aan bijdragen over kunst, - en, bewijs van zijn invloed, ook andere medewerkers sloegen hetzelfde spoor in.

Die artikelen over kunst in de Vlagge vallen samen met het principaalschap van Hugo Verriest te Ieper. Bij het ontleden van Verriests werk zullen wij gelegenheid hebben er nader mee kennis te maken.

Hier mag toch echter reeds gezegd worden hoe klaar en levendig deze leergang in de estetiek was en hoe schitterend Verriest er zijn ‘Waarheid in letterkunde, waarheid in kunst’ heeft toegepast. Het zijn geen losse artikels; het is, volgens de Vlagge zelf, ‘een boek’ dat als titel draagt: ‘Vlaamsche studiën over Kunst’. Dit boek is nooit verschenen; het is het verschijnen waard.

Was het Verriest niet die, jaren tevoren, in zijn rede in de ‘Kring der Jongelingen’ gezegd had: ‘Die tegen het vlaamsch is en Vlaanderen tegenwerkt, werkt tegen godsdienst, voor ongeloof en Liberalen.’ Dat was nu nog aktueler geworden: de schoolstrijd was losgebroken in al zijn heftigheid en zijn dwingelandij en Verriest had er, als principaal te Ieper, de gevolgen van ondervonden. De anti-geuzentoon klinkt dan ook aanhoudend uit ‘De Vlagge’ op. Het Willemsfonds krijgt het hard te verduren, de liberale Vlaamse schrijvers worden niet gespaard, de ‘Judasstreken van de Zweep’ worden met misprijzen vernoemd. Als er geklaagd wordt over het ellendige Vlaams van het Beknopt Verslag (voor de gelegenheid Verknopt Beslag geheten), dan

wordt er in een voetnota op gewezen dat het 'immers de vrijmetser Julius van Thielt, alias Hoste, uit de Zweep van Brussel' is, die aan 't hoofd staat van de Vlaamse uitgave.

Er werd aan herinnerd zonder verflauwen dat de loge 't wachtwoord had gegeven: 'Il faut s'emparer du mouvement flamand.' En de 'Vlagge' tekende erbij aan: 'Geen kunste! 't er zijn daar in de Logie eenige flamenganten-lawijtmakers, aanveerd, die zeker ievers meê b. v. met vlamingen te luchten met verpieterde ware uit te venten, de vriendschap en de munte van den Grooten-Oosten moeten betalen. 't Is goed te weten met wien men te doen heeft.' [1]

En de datums worden aangegeven waarop de Vlaamse 'moortelbroerkens' in de loge werden aanvaard: Peter Benoit, Huberti, Julius Hoste, Theophiel Coopman, Emmanuel Hiel. Klokke Roeland wordt geklept over de bedreigde godsdienst.

Maar dat al is geen loutere anti-geuzerij uit plezier. Voorzeker, de hatelijkheid van het liberale regime werd hartgrondig verfoeid, maar Verriest vond, in het verwijzen naar de liefhebberij-met-het-Vlaams van de geuzen, een troefkaart voor zijn spel. Hij kon de loge uitspelen tegen de overheid die een machtselement miskende dat door de vijanden van de godsdienst met aandacht was nagegaan. En als de 'Vlagge' de 'vrijmetselaar Julius van Thielt, alias Hoste' heeft naar de oren getast met zijn 'hoogdravend, officieel gerâbraaksel, op zijn hedendaagsch Willemsfonds', dan wordt, met hetzelfde protesterende mondvol, de(n) 'grooten, eersten omzendbrief der Bisschoppen' vermeld waarvan de Vlaamse vertaling 'stram-stijf en in 't geheele niet vatbaar, voor den komenden en den gaanden man' wordt genoemd, en moet het jezuïetenkollege van St.-Barbara te Gent het ontgelden om de franskiljonnerij van de eerwaarde paters.

Met dit alles was er een kalmer toon gekomen in de 'Vlagge'.

1 Vlaamsche Vlagge, Ve Jaarg., IIIe Aflevering, blz. 137.

En ook Verriest zag het in, hoewel hij, onbewust misschien, er de aanleiding toe had gegeven. Hij tracht onmiddellijk te reageren en opent de zesde jaargang met een inleidend woord over 'Storm en Stilte'.

Storm is gevaarlijk, maar nog veel gevaarlijker is de stilte 'als niets en roert, als in het hert geen vlaamsche liefde en brandt, als in den geest geen vlaamsch gedacht en werkt, als de hand dood hangt met haar werk... Die *stilte* vragen zij (die tegen 't vlaamsch zijn); die stilte is het eenige doel van hun woord en werk.'

En de samenvatting: 'Wij en begeren geen *storm,* wij vreezen de *stilte*.'

Maar de last van zijn taak drukte zwaar op Hugo Verriest. In zijn kollege te Ieper had hij de handen vol en de financiële zorg die woog op hem, knakte zijn gezondheid. Een mens zoals hij kan met geestig woord het hoofd bieden aan de grootste verdrietigheden vanwege overheid en tegenstrevers, maar zinkt ineen voor een onbetaalde rekening. Hij bleef meeijveren, jaren aaneen, aan de Vlagge, hij bleef nog de leider met de raad: maar in de keuken van het tijdschrift had hij de plaats geruimd. Hij voelde er zich trouwens eenzamer; in 1880 verscheen de derde aflevering van het tijdschrift met een rouwband: Albrecht Rodenbach was gestorven. Verriest had zijn geestelijk kind gesterkt en getroost in de laatste levensdagen, gans Vlaanderen was bij de begrafenis vertegenwoordigd. Superior Delbar voelde zich niet ontwapend vóór de dood: het Klein Seminarie was niet aan het graf van zijn geniale oud-student.

Hugo Verriest verloor met Rodenbach de meest bezielde van zijn medewerkers voor de Vlagge; in 1881 verliet Amaat Vyncke zijn kapelaanschap te Dadizele: de Ratte moest ruimte hebben en trad in het noviciaat der Witte Paters, wachtkamer voor het missieleven. De staf van de Vlagge was weg. Eerw. Heer De

Monie, oud-kollega van Verriest en toentertijde onderpastoor te Brugge, sprong in de bres.

Voor Hugo Verriest is het hoofdkapittel van zijn leiderschap in de 'Vlaamsche Vlagge' afgesloten. Het geeft aan zijn nagedachtenis recht op erkentelijkheid van al degenen die weten dat de heropleving van Vlaanderen uit het studentengeslacht is gegroeid dat, geleid en geraden door Verriest, de weg heeft schoon gemaakt naar het eigen leven.

Als dokument van de tijd is de 'Vlaamsche Vlagge' enig. En enig ook is het voorbeeld van de professor die de verantwoordelijkheid op zich nam van een studententijdschrift dat op eigen kracht de strijd had aangevat tegen regime en tegen overheid en de poging tot ontvoogding van een jeugdig geslacht in het licht wist te zetten van de kultuur van Vlaanderen.

De ruitenbrekers

Een opschuddingwekkend incident toch dient vermeld: het incident van de ruitenbrekers of het konflikt ontstaan tussen Guido Gezelle en de studenten.

Guido Gezelle die, sedert zijn verbanning uit Roeselare, geschrokken was voor wat rondom zijn naam gebeurde en niets anders zocht dan de rust en 't geluk in zijn arbeid, was in de jaren '85 kwalijk te spreken over de studenten. Het was hem allemaal te hevig, te luidruchtig. Hij die als mens geen flamingant en als dichter een zeer Vlaams dichter was, die als mens zich priester voelde onder de overheid en deemoedig die overheid aanvaardde, en als dichter een priester was die kommuniceerde met zijn volk en zijn aarde, onkrenkbare schepselen Gods, wilde geen kompromis met het onstuimige studentenvolk.

De 'Vlagge' had af en toe het Davidsfonds onder handen genomen. Vooral sedert Rodenbach te Leuven met dit eerzame

genootschap in stokken had gelegen, was er in de ‘Vlagge’ een zuur-zoet toontje waar te nemen.

‘Gezelle was daar uit zijn eigen niet veel mede bezig maar het geronk dat rondom de nieuwste blauwvoeterie ontstaan was, kwam toch ook aan zijn ooren en zoo werd hij wat zenuwachtig. Zijn naam was eenigszins met de “Vlagge” gemengd, en hij had er genoeg van, sedert lang, mistrouwd en verdacht te zijn.

Voor hem konden de studenten en hun blad niet te wijs, te voorzichtig, te verstandig en te geleerd worden en nooit had hij een woord in 't openbaar gezegd, geschreven of geduld tegen het gezag. Dat was tegen zijn aard, en ook zijn weg liep langs die richting niet... Als hij dat al las, of nog meer, hoorde zeggen, schoot hij uit zijne bedaardheid op. Daarbij - genus irritabile vatum! - de “Vlagge” kondigde daar juist met een half schimpken op 't Davidsfonds aan dat dit genootschap “Hiawatha” ging uitgeven “het werk, zeide zij, van Dr Emile Lauwers en van Heer ende Meester Guido Gezelle” Dat stak hem tegen omdat hij de vertaling eertijds met Lauwers begonnen, sedert eenigen tijd tot eigen werk en voor eigen rekening had genomen.’ [1]

Gezelle vierde zijn slechte luim bot op het huldebetoon van De Bo dat op 30 van herfstmaand 1885 te Tielt werd gehouden. Met een hevigheid waarbij eenieder verbaasd opkeek, slingerde hij er onder meer uit:

‘Te veel vlamingen zijnder wier nuttelooze beweginge te vergelijken is bij een deel vreemde sprongen en aardige tuimelperten, ja, bij naamloos guitenwerk en verwaande ruitebrekerij van machtelooze kinders wier ouders naderhand de boete betalen.’

Zo draafde hij voort en kwam tot dit besluit:

‘Noch de Burgoensche wulpschheid, noch het Spaansch geweld, noch de fransche terreur, noch te laat bekende en beklaagde dwalingen en overijlingen van het gewezen hollandsch bestuur,

1 Al. Walgrave. - Het Leven van Guido Gezelle, II, blz. 137.

neen, noch onze hedendaagsche fransche hofhouding, noch ons fransch geld, noch onze fransche maten en gewichten, noch onze fransche wetgeving, noch ons fransch bestuur, noch ons fransch recht, noch ons fransch krijgswezen, noch onze fransche academiën, noch onze fransche hooge en lege scholen; neen, *noch onze zoogezeid vlaamsche beweging* zelve en hebben van ons volk ooit iets anders kunnen maken, als het oude en 't eerbiedweerdig vlaamsch volk, en hebben van de tale van dat volk ooit iets anders kunnen maken als onze vlaamsche en eerbiedweerdige moedertale.'

Bevreemdend, die opsomming van machten tegen ''t oude en eerbiedweerdige vlaamsche volk' en de 'vlaamsche en eerbiedweerdige moedertale,' - waar de 'zoogezeide vlaamsche beweging' op één rang wordt gesteld met de 'Burgoense' wulpsheid, het Spaans geweld, de Franse terreur en de andere plagen die over Vlaanderen werden gezonden.

'Gezelle was geen flamingant,' schreef Hugo Verriest en, intiem aan Van Hee schrijvend, voegde hij erbij:

Over Gezelle zou ik U moeten zes blaren schrijven. Kan nu niet zijn: Zegge u dat liever.

1. Hoe hij van de schenen is.

2. Belast met twee bergen.

3. Dichter was en is en dichter in 't vlaamsch voor 't vlaamsch en de gevolgen ervan aanveerde maar nooit eigenlijk beoogd en heeft 't gene wij willen.

4. Hoe wij willen wat wij willen en misschien wij alleene en

5. Hoe anderen zouden zijn waren wij daar niet.'

Dat werd geschreven in 1877. En in 1885 was Verriests opinie stellig niet gewijzigd. Tussen beider opvatting over Vlaamse Beweging lag een afgrond. 'Gezelle is geen flamingant,' schreef Verriest. En Gezelle zegde vertrouwelijk dat 'Verriest een Vlaamse franskiljon' was.

'Dat volk moet herleven,' zei Verriest.

‘Dat volk leeft,’ zei Gezelle en hij voegde erbij: ‘de zoogezeid vlaamsche beweging heeft ons volk nooit anders kunnen maken.’

Gezelle nu had te Tielt, tot verslagenheid van de meeste aanwezigen, zijn geruchtmakende De Bo-rede gehouden. Tevoren reeds was de ronk gegaan dat hij tegen de Blauwvoeterie en tegen de ‘Vlaamsche Vlagge’ zou spreken. De bom barstte. Verriest liep links en rechts, trachtte te kalmeren en goed te praten en de vergadering liep uiteen.

Gezelles woorden hadden een geweldige weerklank gevonden. Was dit nu geen buitenkansje voor de mensen die op loer lagen? Gezelle, door hen weggejaagd om zijn hevigheid, die nu de les las aan die lastige studenten. En de studenten zelf waren verbitterd om de harde woorden van hem die zij toch steeds, in eerbied en bewondering, hun ‘Heer ende Meester’ hadden genoemd.

Daar kwam de ‘deus ex machina’ en hij heette Verriest.

In de ‘Vlagge’ van het nieuwjaarsverlof 1886 verschenen zeven brieven die, samen genomen, een schitterende ontleding zijn van het geval van Gezelle en enerzijds aan de overheid zeggen: ‘juicht niet, gij hebt geen reden,’ en anderzijds aan de studenten: ‘laat Gezelle gerust’.

Wat een enige polemist zou Hugo Verriest in de journalistiek zijn geweest. Aan monseigneur de bisschop van Brugge schrijft hij: ‘men zegt dat Uwe Hoogweerdigheid tegen 't vlaamsch is. Wij gelooven daar niets van’.

Maar hij somt op wat gebeurd is: moeilijkheden aan professors aangedaan en seminaristen en studenten, om wille van hun vlaamsgezindheid, en besluit:

‘Wij hebben reeds ondervonden hoe dit al verre is van waar te zijn, maar...

Wij *verzekeren* dat hetgene wij hier schrijven gezeid is geweest door hooggeplaatste mannen, die nogtans zouden moeten weten en overwegen wat zij zeggen.’

Aan kanunnik Dambre, inspekteur van het vrij middelbaar onderwijs in het bisdom Brugge, vraagt hij eens te willen onderzoeken hoe onwettig tegen de Vlaamse studenten wordt opgetreden:

'Geheel de provintie peist en zegt en weet hoe *men* tegen studenten-vlaamschgezindheid werkt: al de principaals weten het, al de professors weten het, al de studenten weten het, al de leeken weten het, maar dat bekennen!

- Nooit!'

En streng als een rekwisitorium volgt de opsomming van wat de professors ongestoord tegen de reglementen mogen bedrijven, hoe een superior studenten en professors onderling en wederzijds laat bespieden. Na met 'genegen eerbied' de eerwaarde kanunnik te hebben gegroet, schrijft hij zijn brief tot Guido Gezelle.

'Het is een misse van, om uw tegenkanters en, ja, vijanden aangenaam te zijn, op uw vrienden te slaan.

Gij hebt te veel ondervonden en onthouden om dat woord vijanden en vrienden niet te anveerden'.

Zonder bitterheid maar vast en bedaard en streng vraagt hij aan Gezelle wie hem altijd geduveld en wie hem altijd terzij heeft gestaan: 'mis, Gezelle, dat hebben zij nooit van u verdiend.'

Dan draait en keert hij de beruchte volzin welke wij daareven uit Gezelles rede hebben aangehaald: over 'Burgoensche' wulpsheid en de zogezegde Vlaamse Beweging die ons volk en onze taal nooit anders hebben kunnen maken.

'De waarheid of onwaarheid van hetgene gij schrijft hangt af van wat er door het woord volk bedied wordt.

Is het volk niets anders als het landsche boere en werkmansvolk en de kleene niet geleerde burgerij: dan hebt ge gelijk. Dat volk is in 't algemeen vlaamsch gebleven en heeft onze vlaamsche moedertaal bewaard. God en hem zij dank! Maar het volk is voorzeker nog wat anders. Boven en neffens, en rond dat volk woont er in Vlaanderen en in 't Vlaamsch België nog volk dat

ook het vlaamsche volk is. Wat zou het wel anders zijn dan? Wel dat volk is verfranscht'.

Hugo Verriest bewijst het, zoals het gemakkelijk te bewijzen was, en hij vraagt:

'En gij, Gij onze Meester, Gij zegt dat het vlaamsch volk gebleven is wat het moest zijn... het eerbiedweerdig vlaamsche volk!!! en dat de moedertale, die moest de sprake zijn van een geheel volk, het woord van al zijn gedachten, van al zijne gevoelens, gebleven is wat zij moeste zijn...!

Onze eerbiedweerdige moedertale !!!'

Raak! elk woord raak! Maar vol groothartigheid besluit de brief:

'Welnu, onze meester, gij hebt gemist. Het zij zoo. Maar toch blijft gij onze meester.

Gij zijt onze Dichter, de koning onzer Dichters.

Gij zijt onze Schrijver, de koning onzer Schrijvers.

Gij zijt onze taalkender, de koning onzer taalmeesters.

Wij, uw woord van Thielt vergetend rechten eens een standbeeld op in Vlaanderen *aan den Meester.*'

Dat was een flink stuk dat door geen repliek kon worden aangetast, en het groot hart van Verriest sprak het slotwoord ervan uit.

Maar ten einde was de reeks niet. Want onmiddellijk daarna volgde de brief: 'Aan den zeer vermaarden Heer Ruitenbreker in Europa'. Aan de ruitenbreker zegt hij: gij kent Gezelle niet, - Gezelle heeft de bronnen aan 't spruiten gebracht in Vlaanderen.

En zeer typisch en juist:

'Die bronne is aan 't spruiten gegaan en haar water loopt en stormt... hoe en waar en weet hij zelve niet...

Heeft hij nu het geruisch hoorende van dat water, dat de doode stilte stoorde, en schuimde en brobbelde tegen de steenen en rotsblokken die men op zijnen weg wierp heeft hij zegge ik eenen steen aanveerd dien men hem in zijn handen gaf en dien

steen gesmeten naar die bruischende en dulle studentenriviere dat kan wel zijn, en 'k geloof 't.

Maar dat hij is of ooit was

- de hoofdman der vlaamsche of westvlaamsche beweging
- den beweger
- den leader
- dat zijn woord een politieken misstap is, waarop een leader nooit terugkomt

Daar en is niets van'.

En hij tekent Gezelle naar waarheid en waarde in korte maar afdoende regelen:

'Hij leeft buiten alle beweginge die spreekt van recht, van herstellinge waarvan het ook zij, hij leeft buiten alle beweginge die spreekt van de vlaamsche beweging zelf.

Hij leeft in zijn eigen beweginge die hierin bestaat: hij spreekt, schrijft, studeert vlaamsch, en wil het zonder gerucht door dagelijksch werk, door woord en zang en studie en leering doen kennen, beminnen en uit- en ook voortzetten, quasi van eigen.

Dat is Gezelle.

Wat gij dus zegt tegen den leader is wind.

Hij is en blijft en zal blijven: - de bronne, met klaar, deugend, zingend water.

Maar om Godswille, en moeit hem met geen vlaamsche beweginge noch voor noch tegen...

Roert gij lieden maar voort, in uwen rechtveerdigen strijd en kamp maar *laat Gezelle gerust.*'

Hoevele mensen in Vlaanderen die de Vlaamse studentenbeweging laten verlopen over Gezelle - Verriest - Rodenbach, hebben met een zelfde grondkleur die drie namen gedekt en het onderscheid alleen gemaakt in lichte schakering van aanleg en temperament. Hoe grondig verschillend staat Gezelle van zijn

twee nakomers: het onbewuste tegenover het doelbewuste, het engere, in de landelijke kring en de landelijke poëzie beslotene tegenover het ruimere, een geheel volk omvattende. Als Gezelle zegde: 'Verriest, dat is een Vlaamse franskiljon', dan lag daarin zijn opvatting uitgedrukt over wat zijn ideale Vlaanderen was: geen uiterlijke sier, die hij blaai noemde; maar het traditionele van hut en muts.

Verriest had echter nog een ander publiek aan te spreken in zijn brievenreeks: '... de heeren tegenkanters die zoo jubileerden te Thielt om het woord van Gezelle', tegen wie hij een uittreksel uit de Gezellerede uitspeelt, en de 'Zeer Geachten Vanderblixem', aan wie hij uitlegt waarom hij zijn artikelen niet ondertekent, 'omdat wij onze wet en onze tribunalen niet en betrouwen,' en eindelijk: 'Aan alle oversten, superiors, principaals, bestuurders, professors en bewakers in onze collegiën en pensionnaten van West-Vlaanderen'.

Hij kende ze, hij wist hun verlangens en hij zegde hun: 'Indien iemand van u gelooft dat het woord van een man - hoe geacht en bemind ook - het woord van Gezelle - dat iets (het herleven van Vlaanderen) zal dempen en doodleggen: - hij mist.'

Verriest kende zijn volk. Hij wist hoe een superior met gewichtig gebaar zijn eigen orakel graag laat doorgaan als een uitspraak van hoger. Een geheimzinnig gezicht en een zekere geslotenheid in het gesprek dragen er veel toe bij om dit effekt te bekomen.

En aan hen zei Verriest 'dat het zoo kwalijk is van de missen en fouten van sommigen onder te duiken in bisschopskleeren, en onverstand en onrecht te doen doorgaan als bisschoppelijke wil'. Hij wijst er hun op dat het hun plicht is van hun leerlingen 'jongelingen en mannen te maken die hun Vaderland, hun Vlaanderen beminnen' en groet ze vol achting.

Deze zeven brieven, in één Vlaggenummer verschenen, zijn

een model van polemiek. Verscheiden en scherp, zonder boosaardigheid, maar met een grote kennis van de gevoelige plek van de tegenstrever.

En dat alles in het teken van waarheid.

Jaren zijn over dit alles heengegaan, maar zo levendig en fris klinkt nog de toon op van die brieven. Daar was veel gissing naar wie ze mocht geschreven hebben, want Verriest was behendig genoeg geweest om met een zinnetje het vermoeden van zich af te leiden. In de brief aan de ‘Heer Ruitenbreker’ kon men immers lezen: ‘Het is dertig jaar dat ik met Guido Gezelle vriend ben, met hem leve, en zijn lessen indachtig blijve. Nu nog woon ik zijn lessen van Engelsch bij, en aanhoore ze gretig en met blijden lust.’

Iedereen dacht aan Adolf Verriest, Gezelles intieme vriend, advokaat te Kortrijk, waar Gezelle onderpastoor was.

Deze schreef aan zijn broer:

Broeder Hugo,

Den brief van den ruitenbreker, dat is van U zegt mij een vriend. - Zeker van U, zegt mij een ander, - ongetwijfeld van U, zegt mij een derde. En die brief herlezende ik zie dat hij geheel op mij past, en dat de schrijver ervan misschien wel getracht heeft dien brief te doen doorgaan als mijnen.

Gij, Broeder, die alles weet, kunt en meugt gij mij zeggen wie dat verzind heeft, zulken brief te schrijven?

De principaal van Kortrijk is eergister in de studie gegaan van de thuisliggers en daar solemneel verklaard dat hij verbood de Vlagge te lezen omdat de Vlagge schreef tegen den Bisschop, tegen Bisschops meening.’

Die superior was een schitterende illustratie van Verriests woord aan zijn kollega's dat zij ‘hun missen en fouten trachtten te verduiken in bisschopskleeren’.

Wat Gezelle betreft, die had de Vlagge niet gelezen. En toen men hem vertelde van die opschuddingwekkende brieven, schudde

hij zijn zware kop en zei: 'Laat ze maar geworden.' Maar toen men hem verder aan het licht bracht dat dit alles niet tegen hem was bedoeld en dat ze erin spraken van hem een standbeeld op te richten, zweeg hij. Dit was zalf over zijn diep gewond gemoed.

Te Ieper zat er een principaal die tevreden was dat de waarheid tot haar recht kwam en die eens te meer met zijn richtend woord de jeugd van West-Vlaanderen op het pad had gehouden.

Pastoor te Wakken

Hugo Verriest had veel gewerkt te Ieper, was er veel ziek geweest, had er voor zware lasten gestaan. Hij had schulden gevonden toen hij er aankwam; hij had gebouwd en zich afgesloofd om het nodige geld te vinden dat de kosten zou dekken. Geld is een kwa beest en... Verriest was geen financier. Daar waren moeilijkheden ontstaan tussen hem en het bisdom over zekere te Brugge gestorte gelden. Brugge wilde niet luisteren, Brugge werd balorig. Verriest die zoveel geofferd had als hij kon, werd gepromoveerd tot... pastoor te Wakken.

Wakken is een schoon, ruim dorp. Het is een nabije gebuur van de Oostvlaamse Leiestreek. Een lange straat die voorbij de kerk voert en vanwaar uit men links en rechts een uitzicht zonder onderbreking heeft van akkers en lage pachthoeven, van bomen die te dun schijnen om de zucht van de vlakte te dragen.

In een van de notaboeken waarin Hugo Verriest zijn gedachten neerschreef, zijn schema's voor artikels of de zovele eventuele boeken - onder andere over de Gezellestam waarmee hij André De Ridder in 1908 liet opsnijen -, heeft hij geschreven:

Een dorp
Ingoyghem-Wacken

‘Er ligt in ieder dorp een leven dat eigen geest en gevoel heeft, en goed en kwaad verwerkt tot eigen wezen. - Het verzoet of verscherpt wat er binnenkomt, rondt af en lijnt, zoodat het vreemde, meegevoerd in den algemeenen gang, den aard en het uitzicht, het doen en laten van het dorp aanneemt, alsof het ware verzwolgen, dorp wordt: het dorp; dat dorp.

De menschen mogen weggaan of binnenkomen. Het dorp blijft.

Wat op het dorp niet past teekent af en is vreemd.

Er is een algemeen goed, een algemeen kwaad.

Er is een algemeen goedkeuren, en kwaadkeuren.

Daarin is er mate die verdraagt of wegjaagt.

Een dorp heeft zijn gamme van gepeizen, van gevoelens, van daad en woord.’

Verriest was nu pastoor in zo'n dorp. Hij had vroeger zichzelf reeds afgevraagd en die overpeinzing medegedeeld aan zijn boezemvriend Van Hee: ‘Ik wondere wat een leven ik zou leiden ware ik onderpastoor.’ Hij was nu pastoor en zoals hij geen professor geweest was die de gebaande wegen opstapte in blinde bewondering en dood kommentaar, zo was hij geen pastoor die het parochiewerk volgens sleur en traditie verrichtte. Hij had zijn eigen opvatting over zijn taak: hij wilde ze vervullen in alle rechtzinnigheid en hij heeft het gedaan.

En wilt gij nu eens horen hoe hij de zending van een pastoor opvatte? Wij hebben zijn opinie weergevonden in één van zijn notaboeken waarboven hij geschreven had: ‘Deze geschriften wille ik later gebruiken of benuttigen.’ Het is bij dat goede voornemen gebleven.

Pastor bonus

Uit de voorgenomen 'Brieven aan mijn pastor, aan mijnen Kapelaan' schrijven wij hier over: 'Een brief: wat het eerste werk is van een pastor.'

'Maken dat geheel de parochie God, den godsdienst, de kerk, en hare priesters genegen is.

Maken dat geheel de parochie den pastoor genegen is; dat geheel de parochie weet dat gij haar genegen zijt, niet in gebaring maar in waarheid. Dat gij elkendeen helpen wilt, en veerdig staat ter hulp dat niemand U een oogenblik mistrouwt, zoodat in allen nood, in alle moeilijkheid, in alle ellende, zelfs van zonde en kwaad, het eerste gedacht, of ware het bij den slechtsten mensch van de wereld, het eerste gedacht naar de pastorie gaat om hulp, om raad, om troost.

2) Zoo moet eerst het menschelijk leven beschongen en geholpen worden door God en Kerk, en mag niet eerst voorengaan die godvruchtige demonstratie die de godvruchtigheid en de deugd maakt.

3) Zwicht U van geldzoek.

4) Zorg dat uwe "vergaderingen" geen goed volk wegdrijven en doen aanzien als halve of geheele vijanden.

5) Maak dat geheel de parochie kan meeleven met de Kerk.

6) Geen leven van onwaarheid, met genootschappen waar geen verstanden en herten, deel in nemen, maar die levende ruïnen zijn.'

En in een 'Brief over godsdienst' aan een juffrouw, schrijft hij;

'Voorzeker zult gij zeggen: Hola M. de Pastor, gij zult toch niet zeggen dat wij geen Godsdienst genoeg... Neen!... Godsdienstige oefeningen, geplogendheden en gebeden genoeg, de Godsdienst uit de godvruchtige boekskes en maandschriften genoeg en somtijds teveel - maar de Godsdienst uit het Evangelie te weinig. Ja, moet ik u zeggen: Er zijn er twee.'

Dat is de opvatting van Verriest en Verriest leefde volgens die opvatting.

Dat hij daarmee in de gratie van de overheid zou bijgewonnen hebben, is te betwijfelen: de opvatting van de pastoor gaf aanstoot zoals de opvatting van de professor had gedaan. Hoe kon zijn 6de uit de 'brief aan zijnen pastoor' genade vinden, met 'geen leven van onwaarheid, met genootschappen waar geen verstanden en herten deel in nemen maar die levende ruïnen zijn'?

Maar een goede herder was hij en bij het eerste opzicht heeft het vele mensen verwonderd dat die fijn-uitgestreken en voorname man, de eerste vertegenwoordiger van de geestelijke Vlaamse aristokratie in die tijd, zo heel en gans het hart van het arme, wroetende, ruwe volk had gewonnen.

Dat is nochtans zo licht om te begrijpen.

Hugo Verriest was eerst en vooral mens. Als professor had hij uit zijn studenten het menselijke laten opbloeien en de papieren voorschriften weggeruimd die deze opbloei hinderden. Leven, eigen leven, leven volgens eigen aard, leven als grondslag van kunst, leven, ja, leven als grondslag van het leven. In een onderwijswereld waar het onnatuurlijke en mummistische regeerde, gaf dit aanstoot. Maar het was de kracht van Verriest omdat het steunde op de waarheid, op de waarheid van het wezen.

Dat menselijke lag ook als grondslag aan de bedrijvigheid van de pastoor Verriest. Het dode, het papieren, het gebaarde in het godsdienstige en parochiale leven stuitte hem tegen de borst.

Hij wilde pastoor zijn van een levende godsdienstigheid en zijn leuze was - hij zelf heeft ze neergeschreven: 'De beste deugd is deugen.'

'Welk is het eerste gebod?' - En hij antwoordt met de Schrift: 'Maar dat tweede gebod, gelijk aan het eerste: Gij zult uwen Evennaaste beminnen gelijk u zelven'. En hij schrijft er de volgende nota bij:

'Wilt dat eens frank bezien. Dikwijls gehoord maar nooit bezien.

Daarom zette ik dat eens voor mijn oogen, klaar, en bezie het scherp.

bezie het in mij

rondom mij

en bezie bijzonderlijk de personen die dat christendom moeten in de wereld houden en door de wereld dragen.

De pastoors, de onderpastoors, de priesters in hun woord en werk.

Lacy Godsdienst en Godsvrucht wordt een abstract dingen dat op zijn zelven bestaat, maar het dagelijks leven noch doorademt, noch bezielt.

Maar beminnen, beminnen, zijn leven, zijn geld en goed geven, de armoede doorvâmen onderschragen waar werk en streven enz., enz.

Indien de millioenen priesters sedert 2000 jaar, de menschheid overal geholpen - in alle huizen goed en recht overal verdedigd.

Niet alleen een vormken van Godsdienst maar den grooten dienst van God en de menschen gewekt en in hun eigen leven geoefend, of beter geleefd hadden.'

Een steen des aanstoots zullen deze regelen wel zijn. Maar heeft Hugo Verriest ze niet in de praktijk gebracht en was zijn leven van 'pastor bonus' geen steen des aanstoots voor zovelen die, in het geestelijke leven zoals in het onderwijs, de papieren formule als hun wapen opsteken en die het verwijt van Verriest verdienen: 'en zoo gebeurt het dat die gevoelige godsdienstigheid haar zelven voedt, maar geen deugden, noch deugen, en maakt dat die menschen niet beter zijn dan de andere, integendeel.'

'Christelijke liefde (tweede wet zoo hoog als de eerste) kennen zij niet, noch in daad, noch in woord, noch in gevoel'.

Herinnert gij u nog hoe Hugo Verriest, als surveillant te Roe-

selare, aan zijn studenten voorhield dat 'een baard dragen, en sierlijk zijn' geen liberaal monopool of geen liberaal kenteken was? Hij was van mening dat een kristelijk Vlaming de lichamelijke opschik niet moest versmaden - en dat was tegen de heersende begrippen. Het kristen-zijn en het Vlaams-zijn was geen apart ding: het was een vorm van het leven, de levensvorm van zijn volk.

Zo ook kon hij niet aannemen dat de godsdienst een 'abstract dingen' zou wezen. Hij moest het leven doorademen en spreken uit alle daden van het leven. Teoretisch zou daar wel niemand tegen opgekomen zijn, aber... zoals Verriest zei!

In het artikel dat Karel Van de Woestijne genadiglijk aan Verriest heeft willen wijden bij diens afsterven, schrijft hij: 'Ik stel mij Verriest niet voor dan met den fazant dien wij samen eens aten, den dag dat hij mij verklaarde hoezeer hij de armoede lief had.' [1]

Ja, als ge eenmaal de pastoor niet kunt scheiden van zijn lekkere fazant en de tirade over de armoede in het ironische licht stelt van alle platonische liefde, dan meent ge wel diep doorgedrongen te zijn tot de schuilhoeken van Verriests persoonlijkheid.

En nochtans, Verriest kon met alle oprechtheid in aanwezigheid van een fazant en zelfs in het bijzijn van Van de Woestijne zijn liefde voor de armoede verklaren. Hij zelf was nooit een van de gelukkige en ongestoorde bezitters; hij kende de waarde niet van het geld en dat berokkende hem veel last. Te Ieper had hij de schuld van zijn kollege op zich geladen: voor 40.000 F had hij er gebouwd en de helft van de som was lange tijd op zijn beurs blijven drukken. En wat hij bezat, gaf hij graag weg.

1 Nieuwe Rotterdamsche Courant 31 October 1922. - Avondblad.

Als professor te Brugge en te Roeselare heeft hij gedurende 14 jaar de mis gelezen voor de knechten; te 4.30 uur moest hij ervoor uit bed.

Iedereen die de aantrekkingskracht van de peluw kent bij de sneeuwmorgenden, zal beseffen dat zulks iets meer is dan het platonische. Verriest beminde het arme volk. En het arme volk kwam graag bij hem, omdat zijn hart altijd voor hen openstond. Daar zijn in zijn notaboeken heel veel bladzijden gewijd aan zijn arme parochianen. Met name worden ze erin genoemd, hun geduld en hun zedelijke schoonheid worden erin geprezen. Ja, Verriest had de arme mensen lief.

Wij kennen allen dit optimisme dat de ‘pastoor van te lande’ zo graag tentoon spreidde in zijn voordrachten: het ‘arm Vlaanderen’ bestond niet. ‘Ons volk is een schoon volk,’ zegde hij. En hij geloofde't, in werkelijkheid hij geloofde't. ‘Ik heb in mijn leven geen slechten mensch tegengekomen,’ luidt een van zijn aantekeningen. Hij bewoog zich te midden van dat ‘goed’ volk, behandelde het als ‘goed’ volk. Hoe kon het anders dan dat ze hem dankbaar en genegen in hun hart droegen.

Hij was er zo op gekend en - het is de hoop van de wereld - die onverwoestbare goedheid van zijn hart werd ook wel meer dan eens geëxploiteerd. Drinkebroers die aan financie zochten te geraken om de verversing in ruimer mate te kunnen deelachtig worden, aarzelden niet hun bedrukt wezen aan Verriest te vertonen, - en Verriest gaf uit pure goedheid. In de armste huizen bracht hij vrolijkheid, kon er met de kaart goochelen, plaagde de kinderen en was kind met hen. Met top en ‘diabolo’ wist hij weg als niet één.

In nood en droefnis vonden de mensen de weg naar de pastorie - en Verriest ook vond steeds de weg naar de miserie. Als de tyfus de streek teisterde, was hij niet weg te krijgen uit de talrijke lage woonsten waar de ziekte haar heerschappij had gevestigd.

Hij kreeg er een dekoratie voor en was er blij en fier om als een kind.

Onder de groene tente

Wakken is een afgelegen dorp. Maar Verriest had eindeloos veel vrienden en zij kwamen uit alle hoeken naar zijn pastorie.

Eigenaardig weggestoken die pastorie. Ge moet eerst over het kerkhof lopen om erbinnen te kunnen. En door het hek van de voortuin hebt ge 't gezicht op de kruisen van de Wakkenaren die er ter ruste gegaan zijn in de Heer.

Vlak vóór het hek, onder het heerlijk gewas van een reusachtige ‘tulipier’, vergaarden daar de mannen van de(n) ‘Swigenden Eede’. Gekend als een geheim genootschap, zonder vastbepaalde oorsprong, was het een gezelschap van vrienden die met elkaar de beker der vreugde hieven en Vlaanderen aan hun blijde stemming lieten deelachtig worden.

En als zij gezeten waren in de tuin van Verriest te Wakken, gezellig spijts het perspektief van het kerkhof, sloegen zij elkaar ‘Ridder van de Groene Tente’ onder 't vriendelijk geblaarte, bij 't roken van een ‘brander’ en bij 't drinken van een ‘hoorn’ wijn.

O! dat gulle en hartelijke romantisme waarin de vriendschap haar jeugd behield, en waarin Vlaanderen zo schoon oprees in de verwijdering van het heldentijdvak.

Toen hij vijfentwintig jaar priester was kreeg hij een schone hulde van zijn oud-studenten en van de vrienden die elk jaar van zijn leven talrijker geworden waren. Zijn bekend marmeren profiel door Josué Dupon werd hem door hen aangeboden. Dat was de eerste van een reeks eerbetuigingen die voor Verriest al de tegenheden van het leven hebben goedgemaakt.

Noblesse oblige

Daar was nu ook te Wakken een kasteelheer. Die was natuurlijk geen lid van de ‘Swigende Eede’. Die zat op zijn kasteeltje goed afgesloten van boer en burger, een wereld op zichzelf, zijn wereld vullend met het genoegen van zijn eigen persoonlijkheid. Verriest kon niet alleen hartelijk om met het arme volk, hij was ook hoofs en fijn van tong met de aardse potentaten en ging bij tijd zijn partijtje biljart bij mijnheer de baron.

De kasteelheer die misschien dacht dat de roem, van zijn voorvaderen geërfd, onvoldoende was om zijn hoofd te sieren, zocht eigen verdiensten voor het nageslacht te vergaren. En om hiertoe te komen had hij zich graag opgeofferd bij het aanvaarden van het burgemeestersambt dat, ongelukkig, door iemand anders was ingenomen.

Nu, wat doet iemand die in het geval verkeert van de edele heer baron? Die denkt natuurlijk dat de pastoor het kan schikken, en dat de pastoor het dan ook maar moet schikken. Want in die tijd kon menig kasteelheer van zijn torentje naar de kerktoren kijken met de glans van het leenroerig tijdvak in de ogen.

Maar die pastoor heette nu juist Verriest, en die wilde zich niet laten aanspannen aan de zegewagen van de edele heer baron. Waarop de heer baron de staf brak over het hoofd van de pastoor en alleen, in een dun gezelschap van enkele verplichte volgelingen, het strijdpad opging.

Van toen af druppelde de gal in het dagelijks leven van pastoor Verriest. Noblesse oblige. De kasteelheer kende juist genoeg Vlaams om zijn tong te laten rijden over de pastoor. Daar werd gelameerd bij het bisdom en juist te dien tijde was er nieuwe opleving van de moeilijkheid tussen Verriest en Brugge over het vereffenen van de bouwkosten van Ieper.

Och! Waarom zou het niet mogen gezegd worden: te Brugge was Verriest geen ‘persona grata’ en men leende er een gewillig

oor aan de praatjes. Zo werd de pastoor van Wakken op een mooie dag naar het bisdom geroepen en kreeg aanzegging pak en zak te maken.

Verriest had een gevoelig hart. Heel zijn leven lang voelde hij kinderlijke blijdschap om oprechte lof, en even kwetsbaar was hij voor de slagen van onrecht en onwil. De ongenade trof hem diep en, in het gezelschap van intieme vrienden, weende hij zijn hart uit.

Dezelfde avond nog deed het gerucht van zijn heengaan de ronde van het dorp. De mensen die vernomen hadden dat hij bij een goede vriend ten huize was, drumden samen voor dezes woning en riepen dat zij hun pastoor niet wilden zien vertrekken en, als spontaan protest tegen de beslissing van hogerhand, werd de edele heer baron, in de tastbare vorm van een stropop, in het openbaar verbrand. Hugo Verriest die langs de tuin, over haag en al, in stilte wilde ontsnappen, werd ingehaald en in triomf naar zijn pastorie gedragen. Zijn troost kwam immers nooit uit zijn professionele omgeving: te Roeselare had hij zijn vreugd moeten vinden in zijn werk en in zijn studenten; te Wakken moest het volk het op zich nemen de uren van ongenade te verzoeten.

Wij schrijven 1895. Hugo Verriest werd pastoor benoemd in het afgelegen Ingooigem. De dag van zijn inhaling liep Wakken ledig en van uit zijn kasteeltje kon de heer baron aan de stilte van het dorp de sympatie van de mensen meten.

Pastoor te Ingooigem

Ingooigem.

Dat is de naam die aan die van Verriest gekoppeld ligt in de voorstelling van ons geslacht. Daar heeft hij zijn glorieuze jaren gekend, de jaren van de effektmakende sjaal, de krijgshaftig gehouden paraplu, de talloze foto's, de bewonderende bezoekers.

Zijn zuster Louise had er haar intrek genomen samen met de

historisch geworden Paulien, die de regering van de keuken had op zich genomen. Te Deerlijk was het uitgestorven. Reeds in 1886 had moeder, die nooit ziek of moe was, gezegd: ‘'k Zal vandage sterven, ik ben zoo moe - 't is ook wel’ en zij was zonder doodsstrijd uit het leven gegaan, in het huis waar, sedert 1871, de kinderen kwamen voor het jaargetij van vader. In 1894 was Charles gestorven. Het werd eenzamer rondom de ouder wordende pastoor.

Maar de mensen waren hem vriendelijk en de natuur bloeide heerlijk open voor hem.

Ingooigem heeft, als schone streek, een beroemdheid gekregen. Tiegem ligt er vast bij met zijn bekorende glooiing. Verriest heeft die landouw beschreven in zijn beste proza. Streuvels heeft er de machtigste bladzijden uitgehaald die in onze literatuur aan de aarde zijn ontweld.

Hugo Verriest genoot ervan, van de streek en van het volk, en hij was er gauw 't verdriet van zijn wegzetting uit Wakken te boven gekomen. Hij was trouwens licht over alle verdriet heen: de wereld was schoon, de mensen waren goed en Hugo Verriest zegende het leven.

‘Als ik 's morgens uit mijn pastorije naar de kerk ga en in den Oosten kijke, schreef hij in zijn notaboek onder de titel “Oud”, Ik groete U, o dageraad, want ik wete wat er worden zal. - Beziet, het is nog maar een onzichtbaar klaren, een levende purperheid, maar zij groeit. - De zonne komt; de hemel straalt, de velden juichen in 't groene kleed.

Ik groete U dageraad.

Geheel de natuur... Ginds de Tieghemberg... daaronder de helle bosch,... dervooren de velden en hagen - en rond mij en voor mijn voeten.

Ik groete U dageraad.

Geheel mijn wezen wordt een morgenstond, een dageraad! mijn hoofd... mijn hert... mijn lichaam.

Ik groete U dageraad.'

De streek en de mensen. Want niemand was er op zijn parochie of hij kende hem. En ge mocht de grootste wallebak van de gemeente uitkiezen en proberen of ge ongestraft kwaad van pastoor Verriest mocht vertellen. Zijn intiemen kennen de geschiedenis van de verlopen vent aan wiens daad en woord het niet meer merkbaar was dat hij ooit zijn katechismus had geleerd. Maar die toch al zijn goedheid voelde boven komen als hij zijn pastoor zag en hem kwam toefluisteren 'als hij soms goeste had in een haas, hij wist er een zitten'.

Daar zijn zovele persoonlijke herinneringen van die aard aan het leven van Verriest te Ingooigem vastgebleven. In dit volk zonder gloed van liefde of haat, dat tegenover alles zijn lijdelijkheid en apatie stelt en onderstaat wat over hem neerkomt zoals zijn grond de wisselende grillen van de seizoenen aanvaardt, had Hugo Verriest de heerschappij van zijn goedheid opgeslagen. Want het is door zijn groot hart, door zijn liefde voor alle mensen dat hij zijn parochievolk heeft overwonnen. Men luisterde zo doodgraag naar hem en als er een gezin was waar het niet ging, dan kwam Verriest binnen, praatte, effende en de vrede was met hem langs het huis gegaan.

Hoezeer hij zijn mensen bestudeerde, de schoonheid en de goedheid bestudeerde die zijn liefderijk oog in hen ontdekte, getuigen zijn nota's waaruit 'Regenboog' en 'Op Wandel' zijn gekomen. En de mensen schonken 't hem weer. Als 't gesneeuwd had, lag 's morgens vóór de eerste mis het pad gebaand van de pastorie naar de kerk.

De professor die van ziel tot ziel met de studenten had geleefd, was te Ingooigem, zoals te Wakken, de pastoor die leeft van ziel tot ziel met zijn volk. Iedereen kent de schone bladzijde van Streuvels over die pastorie van Ingooigem, over het grote, witte huis, en hoe de man die daar woonde, regeerde door goedheid en vertrouwen.

De predikant Verriest

De fijne esteet die in zijn onderwijs een hele traditie van bewondering voor versteende grootheden had doodgeslagen, kon zijn kristelijke leer aan het buitenvolk zó voorhouden dat zij hun begrijpende voldaanheid uitdrukten in een ‘de pastoor heeft het weerom eens goed gezegd’. Zoals alles wat hij voorhield, waren de sermoenen van Verriest steeds zorgvuldig voorbereid. Eenvoudig, klaar bevattelijk door het direkte dat hij eraan gaf, door zijn aanhoudend verband met het gebeurende van de dag. Over de opgeruimdheid, over de kristelijke geest die niet alleen in de kerk maar in heel het leven moest liggen en blijken, en veel, heel veel over het gebod van de naastenliefde waarvan de schitterende historie van Sint-Maarten een eksempel is: ‘Ik wille U een hoog sermoen doen. Ik rake daarin met ontroerde handen, ontroerde lippen en woorden aan het grootste geheim en de grootste macht van onzen Godsdienst,’ aldus begint hij zijn preek op Sint-Maartensdag. Altijd, onverflauwd, de predikatie van de goedheid.

Maar wat telkenjare een gebeurtenis was in de streek, dat waren de vastensermoenen. Dat was het lievelingstema van Verriests kanselwelsprekendheid. Zorgvuldig heeft hij er de schema's van geklasseerd en bewaard. En niet zonder ontroering leest men op het grote blad in onbeholpen en dansende lettertjes:

1916 - Laatste Passiesermoen.

Jezus Christus aan het kruis,
Zijn lijden - en zijne woorden
en daaronder staat zijne Moeder
zijn lijden - haar lijden
zeven woorden zeven zweerden
O moeder U spreke ik aan in deze avond

Gij hebt nog uw kinderen zien lijden
Gij hebt er bij gezeten bij dage en bij nachte
en geluisterd naar hunne woorden
en ze getroost, gelaafd, en bezorgd met zachte
handen. Ik heb u zoo dikwijls bekeken en beluisterd...
En vandaag peize ik meest op U die uwe zonen
ginds op het slagveld
O moest gij nu weten dat zij gewond en stervend
O moeders
en deze moeder
Wie is er de schuld van Zijn leed
van haar leed
van uw.

Wat moet zo'n sermoen, in zo'n tijd, geweest zijn als de zesenzeventigjarige Verriest van hart tot hart sprak met zijn volk, over de grote passie van ons Heer in de grote passie van een ganse wereld.

Zelfs in gewone tijden stonden de passiesermoenen van Verriest bekend. En 's avonds in de vastentijd waren er steeds een vierhonderd mannen die, de kruisweg doende, het woord van Verriest zagen leven in de veertien statiën van het bitter lijden.

De ‘Nieuwe Tijd’

Uit de ‘Swigende Eede’ was meer voortgekomen dan gezellige bijeenkomsten en vriendelijk gesprek: waren de mensen die samenkwamen onder de ‘Groene Tente’ nog student geweest, ze hadden voorzeker iets veranderd of uitgebreid aan de ‘Vlaamsche Vlagge’. Maar zij waren die jaren voorbij. Een klub als de hunne echter moest iets stichten: de vrucht van hun samenkomsten was ‘De Nieuwe Tijd’, waarvan het eerste nummer verscheen op 5 november 1896.

Weekbladen zoals 'De Nieuwe Tijd' bestaan er thans niet in Vlaanderen. 'De Nieuwe Tijd' wilde zijn een 'weekschrift uitgegeven voor verstandig en geleerd volk' en het heeft zijn doel volkomen bereikt. Elke donderdag heeft het, gedurende vijf jaar, artikelen gebracht over kunst, politiek, godsdienst en sociale vraagstukken. En de vaardige pen van Dr. Lauwers, afwisselend met de sekure en klare artikels van zijn kollega Depla, vulgarizeerde er de geneeskundige vraagstukken ten gerieve van alleman.

Vijf jaar lang heeft Hugo Verriest er, week aan week, in geschreven. Het werk dat hij heeft uitgegeven is de bloemlezing van wat, naar zijn oordeel het beste was uit zijn bijdragen van 'De Nieuwe Tijd'. Zo werden 'Twintig Vlaamsche Koppen' - 'Op Wandel' - en 'Regenboog' gebundeld. Ook de meeste zijner voordrachten, in boek verzameld, verschenen in dit weekblad.

Maar hoeveel lezenswaardige stukken zijn er, buiten deze bundels, niet van hem opgenomen in dit blad waarvan de kollektie een rariteit voor bibliofielen is geworden. En hoe helder een licht wordt door sommige van de vergeten, zegge onbekende artikels op de natuur van Verriest geworpen.

'De Nieuwe Tijd' was vlaamsgezind, dat spreekt vanzelf. En hij was ook dwars-door demokraat, - en die laatste hoedanigheid had een voorrang in de kopij van het blad. De encycliek 'Rerum Novarum' die te dien tijde in leidende kringen ongeveer behandeld werd zoals de vredesbrief van de Paus na de wapenstilstand, werd er doorlopend in behandeld. En Hugo Verriest, die geen politieker was, werd medegerukt in de 'Rerum Novarum'-jacht van zijn mede-redakteurs. Veel heeft hij er niet over geschreven, een drietal artikelen slechts. Maar zij zijn duidelijk en sterk door de natuurlijke bewijstrant die van al zijn betogen zo'n gemakkelijke indruk nalaat.

'Wij denken, vol eerbied en dank voor het oude, dat aanbreekt een *nieuwe tijd* in nieuwe eeuw, wijzigen de oude rich-

ting, en aan het volk, dat eigen bestaan en eigen macht vraagt, zeggen wij luide en klinkend en genegen en welgezind: Ja!' Hij heeft het ook, met vinnigheid, tegen de konservatieven die de demokraten trachten dood te verven met ze voor socialisten te verslijten.

De verachting en de onredelijkheid van de patriarchen der katolieke Ark dreven sommigen buiten de partij. De gewone taktiek: men smijt iemand buiten en noemt hem dan scheurmaker.

Hugo Verriest waarschuwde zijn vurige demokratische vrienden: 'niet nevens de partij'. En hij voegt erbij aan 't adres van de konservatieven:

'Maar die niet zien of willen dat buiten de oude catholike bewaarderspartij er een nieuw volk is; dat er tegen nieuwen vijand, nieuwe vriend staat, dat er sedert de nieuwe kieswet eene zee woelt die niet gedijkt is of door vaarten geleid; dat de nieuwe tijd gaat naar het volk;

Die niet willen luisteren naar hooger stemmen die zeggen: toekomende eeuw zal de eeuw zijn van het volk en van zijn meesterschap.

Die dat deel van meesterschap en eigen woord en wil en gebod weigeren en bestrijden,

die blijven zeggen:

Wij zullen voor het volk zorgen, -

niet het volk, maar wij;

Zij ook zijn mis.'

De houding die men zowat van hogerhand tegen de jonge demokratische stroming aannam, kwam vrijwel overeen met de muilentrekkerij waarin men zich tegenover het jonge flamingantisme naar hartelust geoefend had. Men keurde niet af, maar... - men aanvaardde een algemeen beginsel, maar elke logische toepassing van dat beginsel werd halsstarrig tegengewerkt. Ja, de Paus had gesproken, maar het was niet van hogerhand dat het onsterfelijke schrift werd mondgemeen gemaakt.

Hugo Verriest noteerde erbij in zijn aantekeningen:

'Wij zijn in België en andere landen ook misschien, in een wonderlijke gesteldheid. Die wat veel spreekt van Encyclique of wereldbrief, wordt met scheele oogen bezien, en wordt alzoo half verdacht van een kwade geest te zijn, een scissionaris, een oproermaker, een halve ketter.

Ja, die van den wereldbrief zwijgt, maar wat veel van Paus Leo XIII spreekt, hem wat hoog verheft, en wat dikwijls leve de Paus, of: vive Léon XIII roept, wordt ook inwendig afgekeurd, mistrouwd en verdacht.

Wij spreken natuurlijk van hetgeen er binnen in het hoofd, binnen in het hert gebeurt, en niet van hetgeen er openbaar gezeid en geschreven wordt. Daar is 't van notre grand pape; notre illustre pape.'

Ja, Hugo Verriest was een kristen demokraat van de eerste ure. Hij kon niet meegaan met de mensen die hun demokratie met een gebaar van bovenaf aantoonden met te zeggen: 'Voyez nos œuvres,' maar die willen dat, als er iets voor het volk gebeurde, het door hun handen ging; die hun 'œuvres' gebruiken als een maneuver-massa voor hun eigen macht. Hoe aktueel zijn die drie, vier artikelen van Hugo Verriest nog na zoveel jaren.

Hij was 'un affirmant' en niet 'un combattant', zoals Firmin Vanden Bosch heel juist over hem zegde: ook zijn strijdende artikelen in de aard van de hierboven vernoemde een zeldzaamheid en de lange reeks van bijdragen die hij regelmatig, week na week, gedurende vijf jaar in de 'Nieuwe Tijd' heeft laten verschijnen. Zo ook is het Vlaams-strijdend proza dat van zijn hand in het blad kwam, uiterst zeldzaam.

Een paar stukken dienen vermeld: het eerste waarin hij de weledele heer baron Surmont, die hij te Ieper wel had gekend, naar de oren tast. Die edele senator had, in zijn kiesmeetings, ten voordele van de Vlaamse rechtseis gesproken. Natuurlijk. En die Vlaamse rechtseis bestond in dat zeer elementaire gelijkheidsvoor-

stel Coremans-De Vriendt. Als het er nu op aankwam, bestreed baron Surmont, in gezelschap van zijn katolieke kollega's van Ieper in het parlement, het voorstel als ongrondwettelijk, ontoepasselijk, overdreven. Hugo Verriest liet het hem horen en pakte bij die gelegenheid de hele bende Ieperse schoonweermakers in huis:

'Dat is de oude Surmont niet.

Wat of wie er daar bachten?

Aardig ook het gevolg daarvan voor Ieper en het Iepersche.

Stad en streek zitten in 't ongemak, en durven, over kwestie van kiezing, noch handelen, noch spreken, noch... peizen.

Wat gedaan?

Wat zal er gebeuren?

Belet wel in geheel het Iepersche, niemand die over kiezing spreken of piepen durft; niet uit benauwdheid of dwang, maar uit ongemak.

Hooger wereldlijke overheid - zwijgt.

Hooger geestelijke overheid - zwijgt.

Pastors en priesters - zwijgen of zeggen: Sst!'

En hij verduidelijkt deze gedachte de week nadien in een artikel, dat zijn levensleuze als titel draagt: 'Ons volk moet herleven.'

'Moest het gebeuren dat de wet wederom verworpen en de vlamingen weer naar Brussel geroepen worden, en wilden wij onderpastoors en Pastoors een woordeken zeggen: Geheel Vlaanderen staat op, en Brussel zou - geen vijftien duizend - maar honderd duizend Vlamingen door zijne straten zien stroomen...

Wat zou het zijn kwam er een woord, een enkel woord van een onzer bisschoppen!

God spare mij! het ware de zondvloed!'

Het woord dat de sluizen van de zondvloed moest openzetten, is achterwege gebleven.

Vijf jaar lang heeft ‘De Nieuwe Tijd’ het volgehouden. Het laatste nummer verscheen op 21 oktober 1901. Dezelfde ploeg opstellers bleef er onvermoeid aan de arbeid en leverde er van het voortreffelijkste journalistieke werk dat in Vlaanderen kon verricht worden.

Naast de vlugge, klare studies van Verriest en de gemoedelijke en onderhoudende vulgarizatieartikels van Dr. Lauwers en Depla, zorgde E. H. Lauwers voor een uitstekende sociale kroniek en Streuvels gaf er van zijn eerste schetsen in uit.

In 1912 dacht Hugo Verriest eraan het blad opnieuw uit te geven. Het bleef zoals zovele zaken bij een goed voornemen.

De voordrachten

De naam van Verriest was ook buiten West-Vlaanderen bekend geworden. Niet zozeer als de flamingant die de Blauwvoeterie had gekweekt, maar als de man met het fijne woord, de klare gedachten over kunst, de onnavolgbare verzenzegger die het woord van Gezelle liet schitteren.

In 1892 was hij te Antwerpen komen spreken. Dat was een verpozing in zijn Wakkense bezorgdheden. Maar het is eerst als pastoor van Ingooigem dat hij Vlaanderen en later ook Holland afreist.

Brussel kwam aan de beurt in 1896. Verriest sprak er voor het letterkundig genootschap ‘De Distel’ over ‘Steenen gedachten en gevoelens in de Kunst’. Hij laat er voor het eerst de aanhef weerklinken die later zijn refrein zou worden: ‘Ik ben een eenvoudige pastoor van een nederig dorp uit West-Vlaanderen,’ en hij vraagt verschoning voor woord en tale aan de ‘verder opgevoede lieden, kunstenaars, geleerden en hooger volk’. Wij moeten erbij glimlachen en Verriest heeft het heel zeker meer dan eens zelf gedaan. Welnu, de ‘eenvoudige pastoor van een nederig dorp in West-Vlaanderen’ hield daar te Brussel een van zijn

allerbeste voordrachten en stellig een van de merkwaardigste uiteenzettingen over de invloed van associaties van gevoelens en beelden op de vorming van het estetisch criterium.

Het jaar daarna werden de Davidsfeesten gevierd te Lier. Het was een plechtige dag. Kardinaal Goossens, aartsbisschop van Mechelen, was aanwezig op de feestzitting en Verriest sprak er, voor zijn hoogste geestelijke overheid, over 'wat wij eertijds waren; wat wij zijn, nu; wat wij willen worden.' Daar klonk een plechtige toon in het einde van zijn voordracht en hij richtte zich tot de aartsbisschop en zegde:

'Eminentie, wij buigen voor uwe hoogheid neder, en herdenkende dat woord: "Deus fecit nationes sanabiles" wij vragen uwen zegen over dat vlaamsche volk en over al dezen die medestreven tot het groote en grootsche doel en medewerken tot zijn herworden.'

En de Verriest die de studenten, zijn kinderen naar de geest, had verdedigd door dik en dun, zelfs op ogenblikken van onstuimigheid en ruitenbrekerij, sprak tot de bisschop die regeerde over kolleges en seminaries:

'Ja, hier en daar kunnen er wel zijn die de palen der voorzichtigheid en wijsheid te buiten loopen, maar dat is rijkdom en overvloed van leven. Al dat groeit heeft overwassende macht en leefte. Daarover zendt God zijnen weldoenden regen en zonneschijn.'

De indruk was overweldigend. Ook Hugo Verriest was ervan overdaan en hij schreef een lyrisch artikel over dat 'vriendelijk, blijde en treffelijk volk van Lier', waar alles zo heus en Vlaams, vrij en vrank was en waar tot zelfs de 'statiedienaar' hem, op de vraag naar een lucifer, antwoordde: 'Ja, Mijnheer, een heele doos voor U.'

Hugo Verriest was gelukkig in zijn werkzaamheid. Ingooigem werd meer en meer een middenpunt van het Vlaamse toerisme. De heerlijke uitzichten van de streek en de aanwezigheid van

pastoor Verriest lokten er kunstenaars van alle slag naartoe. Ze kwamen hem groeten, met hem praten en ook, hem interviewen. Zo vond André De Ridder in 1908 middel om een oppervlakkig en vaak onnauwkeurig boek uit een interview met de praatgrage pastoor te trekken, die hem dan ook fijntjes aan het lijntje liet lopen met zijn boek over de Gezellestam dat nog dat jaar ging verschijnen en over het kastje vol brieven dat sensationele dingen over Gezelle bevatte. Over hem tekende Verriest aan: ‘André De Ridder is mij pijne en ongemak.’ Misschien viel het Verriest tegen dat die ‘vreemdeling in sierlijk stadskostuum’ - zoals André De Ridder over zichzelf getuigt, - over zijn kaalheid sprak, daar hij toch, tot op zijn laatste levensdagen, fier was over het lokkende haar dat zo schoon zijn gezicht omkranste.

Verriest was op reis of ontving bezoek. Al trok de jicht hem ook terug in zijn zetel, hij sputterde tegen de tergende kwaal en ging op bezoek. ‘De Groene Tente’ van Wakken was vervangen door het ‘grote witte huis’. En onder al die er geregeld kwamen, bekleedde de eerste plaats Gustaaf Delescluze, de ‘Upnofanes’ van de ‘Nieuwe Tijd’.

Deze geniale man, die in Duitsland om zijn teorie over de kleurengamma's beter bekend is dan in zijn eigen gewest, had veel invloed op Verriest. ‘Gustave Delescluze,’ schreef hij in zijn nota's, ‘met lichten luister en zoete reuklucht. Ook vol licht en schemeringen.

't Gebeurt wel als hij mij bezoeken komt en spreekt dat een deurken opengaat in mijn hoofd, waarvan ik niets wist en waardoor ik een nieuwe wereld ontware.’

In de stapel papieren die Hugo Verriest bewaard had zonder veel orde, liggen de brieven en artikels van Delescluze zorgvuldig geklasseerd. Brieven over alles: politiek, onderwijs, taal, estetika. Vlaamse maar meestal Franse brieven, met een even grote minachting voor de ortografie in beide talen. Ook over hem wilde Hugo Verriest een boek schrijven met o.a. de volgende kapittels:

‘Boek der spreuken, vertalingen en stukken Letterkunde, over taal, grammatica en academie, enz.’

Uit dit ‘Boek der Spreuken’ willen wij enkele regels aanhalen:

- L'embarras dans le maintien dénote un homme qui s'objective lui-même. Cet homme se conçoit comme individu et non encore comme partie d'un tout.

- Quand l'homme né pour être professeur s'est nourri sous forme de synthèse il digère sous forme d'analyse.

- Quant aux grammatici flamands, ils ressemblent aux juifs qui attendent le Messie alors que le Messie est depuis longtemps venu.

- La décadence des arts est venue quand l'atelier s'est transformé en Académie, le maître en professeur, l'exemple en précepte.

En ziehier zijn oordeel over het onderwijs zoals het van hogerhand werd opgevat:

- Education anglaise: l'initiative appartient à l'élève.

Chez Malou: elle appartient au professeur.

Chez Rommel: elle appartient à l'inspecteur; le professeur est devenu machine.

En verder:

‘Quant aux idées sur la littérature, elles sont en opposition directe avec celles de *(Hier den naam van een hooge geestelijke overheid)* qui de partipris envoie des professeurs médiocres à ses collèges, ne tenant pas à former des littérateurs, des humanistes et des philologues. Par contre il tient à doubler l'année de philosophie comme si un cours de littérature bien donnée n'était pas un cours de philosophie.’

De fijn-proever Verriest haalde zijn hart op aan die festijnen van de geest. En die werden talrijker naarmate het Ingooigemse toeristengebied verder in de Vlaamse gewoonte doordrong. Zijn

buitengewoon vermogen van assimilatie kreeg er een haast onafgebroken oefening mee. Hij kende trouwens zichzelf genoeg om het te weten en hij doorproefde het des te beter. ‘Hoe ik ben’ zegt hij zelf: ‘Als die heeren, zooveel in getal binnen komen rijst in mij, die Hugo Verriest, die kan de weerklank zijn, van hun kunst, van hun woord, van hun wezen. Mijn verstand, mijn hert, mijn lichaam ook, spannen of lossen, en worden onbewust wat u verstaan en genieten, of met u meêgaan kan.’

In 1898 ging Hugo Verriest naar Kortrijk en hield er zijn voordracht over Shakespeare en 't jaar daarna werd hij door het St.-Thomasgenootschap van Leuven uitgenodigd om er het jaarlijkse triduüm te preken. Deze drie voordrachten - want sermoenen zijn het niet - werden het volgend jaar uitgegeven onder de titel ‘Drij geestelijke voordrachten’. In die drie voordrachten hing Verriest een heerlijk tafereel op van de ziel en het leven van het landse Vlaamse volk en hij sprak er zijn opvatting uit over de priesterlijke zending zoals hij ze onder zijn volk had toegepast: ‘Geen vormken van Godsdienst maar de dienst van God.’

‘Zijn christelijkheid (van den landman) die geheel zijn leven doortintelde, verlichtte en richtte, is genegen om over te gaan tot plicht van gebed, tot kerkelijke plicht, tot onderhoud van uitwendige wetten, tot voldoening van vereischte geplogendheden, soms tot ijdelen vorm...

Christelijke plicht zou reeds willen nevens het leven staan en het leven in ruïnen laten.’

Een brok geestes- en harteleven ligt in die drie voordrachten besloten en geen wonder is het dat zij door de Vlaamse studenten met ontzag en verrukking werden beluisterd. Zij lieten Verriest niet los: hij moest onmiddellijk komen spreken in Met Tijd en Vlijt’ en hij sprak er over Smaak’.

In november van dat jaar was Guido Gezelle gestorven. De dode werd de eer bewezen die de levende onthouden werd. Verriest nam het op zich de naam van de Meester voor de brede schare te brengen en niet alleen de naam, maar ook de geest en het genie van hem die uit eigen natuur had gedicht gelijk het hem niemand voor had gedaan of na zou doen.

Gezelles verzen horen uit de mond van Verriest, dat was niets nieuws. Geen voordracht had hij gegeven zonder enkele gedichten van de Heer ende Meester te zeggen; ging het over smaak, ritme, leven, natuur: daar klonken verzen van Gezelle. Maar nu zouden de voordrachten van Verriest haast uitsluitend aan het werk van de dichter zijn gewijd.

Daar is veel over gefluisterd, over het waarom' van deze voordrachten. Zegde een neef van Gezelle niet: Hij (Verriest) ging rond Holland met zijn Gezellevoordrachten maar 't was niet Gezelle die hij leerde kennen, maar hemzelf, Verriest.'

En Verriest is daarmee begonnen toen nonkel Guido al gestorven was, want voor Guido's dood wist Verriest wel best dat er voor hem geen kans bestond om met zijn meester's werk te pralen.' [1]

Wat een gal kan een Vlaming voelen zwellen als hij een andere Vlaming beziet! Verriest had toch immers, lange jaren vóór Gezelles dood, in zijn voordrachten Gezelle als *de* dichter genoemd en te pas of te onpas dezes verzen als illustratie van zijn teorie gegeven. En in vriendenkring had hij nooit opgehouden zijn genot, bij het zeggen van die verzen, vrije loop te laten.

Deze Gezelle-voordrachten, waarmee hij onmiddellijk na de dood van de Meester begon, waren niets anders dan een logische voortzetting van zijn vroeger begonnen werk. Het was trouwens een gevoel van kiesheid dat licht te begrijpen is, dat Hugo Verriest tijdens Gezelles leven moest weerhouden om de dichter als mid-

1 Dr Marcel D'Haese - Hugo Verriest (De Sikkel, Antwerpen), bl. 17.

denpunt van zijn voordrachten te stellen. Gezelles schuchterheid was bang voor gerucht rond zijn naam; de eerste beroemdheid die hij in 't Klein Seminarie van Roeselare had genoten, was voor hem het begin geweest van een lange tijd van bitterheid en inwendige kneuzingen. Hij vreesde voor zijn rust. Verriest wist het.

Het is daarbij geweten dat het tussen beide mannen in de laatste jaren niet wilde vlotten. Zij waren zo verschillend van natuur en begaafdheid. Meer nog, jaren vóór Gezelles dood was de breuk tussen hem en Verriest om redenen van persoonlijke aard onherstelbaar geworden.

In die omstandigheden *kon* Verriest zijn Gezelle-voordrachten niet houden zolang de dichter in leven was. Het was niet alleen een kwestie van takt ten opzichte van Gezelle, het was een daad van eerbied voor eigen waardigheid.

Maar wat Verriest ook dacht over de *man* Gezelle en hoe hij ook stond te zijnen opzichte, de verering en de eerbied voor de oud-leraar en voor de dichter bleven steeds ongerept, van de dag waarop hij, samen met Van Doorne, de tweede uitgave van Gezelles gedichten bezorgde tot op het einde van zijn leven.

En zijn voordrachten waren een eerlijke en oprechte hulde aan de dichter die hem zoveel schoonheid had geopenbaard. Zij strekken tot eer van Verriest, zoals zij tot de glorie van Gezelle hebben bijgedragen.

De Gezelle-voordrachten begonnen nog hetzelfde jaar van diens afsterven. In december 1899 sprak Verriest te Gent voor het Davidsfonds en vlug volgde de ene stad de andere op. Verriest was beroeps-voordrachtgever geworden.

Hoe heeft dat levende, sprankelende, kleurige woord duizenden mensen in Vlaanderen betoverd. En hoe weinig sprekers hebben, in de mate waarin hij 't vermocht, het zielskontakt kunnen vinden met het luisterende publiek. Bijna altijd was het tema van de voordracht hetzelfde, en bijna altijd werd het op een zelfde wijze ontwikkeld: maar het direkte, die schakering van

avond tot avond en van voordracht tot voordracht, ontsproot aan de wisselwerking tussen Verriest en zijn toehoorders.

Het levend woord moet uitbotten, ja, uit den mond van den spreker, maar ook uit het gezicht, en ooggestraal van de vergadering, uit haren monkel, uit haar zitten en roeren, uit haar wezen en kleed. Dat levend woord verschilt telkenmale volgens zaal en volk, en volgens duizend kleine zaken, warmte of koude, klaarte of donker, verre- of bijzitten, hoog of leeg staan, en wat weet ik al.

Het gaat mede met de toehoorders, of blijft staan, en heeft blijspel in hand en voet en lijf, in kop- en oog- en lippenroering.' [1]

Zorgvuldig bereidde Verriest zich steeds voor. Elke voordracht werd nauwkeurig overpeinsd, afgemeten, geschikt. Al moest hij voor een kongregatie van deemoedige dochters of voor een gezelschap van lijdzame derde-ordelingen spreken, steeds was zijn voorbereiding gewetensvol. En altijd, dat bekende hij zelf, had de 'trac' hem te pakken als hij voor een zaal moest spreken. Maar al spoedig kreeg hij de atmosfeer van het publiek over zich.

Bijna altijd hadden die voordrachten een zeer persoonlijke inzet. 't Was een voorvalletje van de dag of een woord dat in zijn hoofd had gehangen. En dat voorvalletje was nogal dikwijls het 'pinkelke' of een 'tee', waarmee de jicht had gespeeld. Want die jicht van Verriest was zelfs een onderwerp voor de Westvlaamse muze geworden. De fijne Dr. Lauwers had hem in 'De Nieuwe Tijd' dit gedichtje opgedragen onder de titel 'Kelderrooze' (Volkswoord voor kozijntjes, jicht):

Gij die als 't noene slaat,
In uwen kelder gaat
Het eerbiedwaardig vat uithalen,

1 Voordrachten. - Voorbericht.

Waaruit de wijn bij volle schalen
Op uwen disch,
Geschonken is.

Nu wordt ge aan 't nijpend wee
Van uwen grooten tee,
Geware dat, ter kelderstreken,
Nabij de versche wijnvatreken,
Ook roozen aan
Het bloeien gaan.

Hun glanzend-roode pracht
En kan geen verruw-macht
Van andre roozen evenaren;
De kelderrooze en heeft geen blaren,
Maar doornen wel,
Die steken fel.

Evenals zijn ‘ik ben maar een eenvoudige pastor van te lande’ was zijn zinnetje over de teistering van de ‘kozijntjes’ een van die onschuldige procédés die Verriest aanwendde om de ‘trac’ kwijt te spelen en tijd te winnen, erin te geraken en voeling te zoeken met zijn publiek.

Hoe Verriest Holland bekoorde

Vóór zijn dood was Gezelle haast onbekend in Nederland. Wel had Pol De Mont hem trachten binnen te loodsen in 1897 met een zeer opgemerkt artikel in ‘De Gids’. Maar toch kon Willem Kloos in 1901 nog schrijven: ‘Gezelle is hier te lande nog niet gekend.’ Verriest was het nog minder.

En voor Verriest zelf was Nederland een streek vol onbekend-

heden. Van de literatuur aldaar wist hij weinig en wat hij ervan wist, vatte hij samen in de afwerende formule: 'Wij staan daar buiten.' Alleen in Frederik van Eeden vond hij een zielegrond, gelijkaardig met de zijne.

'Niemand, schreef hij naderhand in een notaboek, zal ons verstaan en gelooven hoe en hoeverre wij buiten de letterkunde stonden en dat wij er niets van en wisten; niets, van niemand. Hoe ik b. v. beschaamd stond als ik in Holland zelf, den naam niet kende van de vermaarde letterkundigen en mij Heeren en Vrouwen voorgesteld wierden wiens naam ik nooit gehoord noch gelezen had.'

Maar het 'wij staan daar buiten' van Verriest betekende niet alleen dat buiten zijn kennis er een hele brok literatuur lag, maar dat Holland een andere wereld van gevoel en opvatting was dan Vlaanderen. De Hollandse kritiek sprak over Rodenbach: Rodenbach stond daar buiten, dat was Rodenbach niet. Kloos schreef over Gezelle en citeerde als typisch en syntetisch gedicht van Gezelles eigenaardige schoonheid 'De Kobbe'. Hoe was dat toch Gods mogelijk.

En Verriest tekende aan:

'Ziet ge wel, als ik op U (vlaamsche dichters) peize, U bezie en geniete, Hollandsche dichters en zangers komen wel nevens U staan en ik wille ze met uwe mate meten. Dat gaat niet. Zij zijn anders en spreken en dichten anders. Zij zijn uit andere vormen gegroeid.

En ik, ik ben alzoo dat mijne oogen ze min zien, mijne ooren ze min hooren, mijn hoofd ze min verstaat, mijn hert ze min gevoelt, mijn stap en lijf min passen.'

Hollandse kritiek, dat was geleerdheid voor Verriest. Dat was zo helemaal anders dan zijn medevoelend kommentaar, als zijn schoon en harmonisch verband tussen mens en uiting van mens.

'Ja, zeker, schrijft hij in een nota, Hollandsche geleerden, wij achten U hoog, heel hoog, hooger misschien dan gij het onder

malkaar wel doet, want wij hooren U twisten en malkaar kleineeren en neerhalen. Maar toch, als wij U hooren zeggen dat Pol De Mont maar 21 goede verzen geschreven heeft en dat Rodenbach onder Pol De Mont staat, wij lachen, lachen gezond, wij lachen luide en schudden onzen blijden kop, en voelen ons eigen leven naar boven gulpen.

Want in ons blijft dat gevoel dat gij dat zuiden ginds misacht, ons vlaamsch miskent, of liever dat gij ons niet kent, noch ons, noch onze taal, noch onze kunst.'

Buiten West-Vlaanderen was Verriest in literaire betrekkingen gekomen met de Van Nu en Straksers. En die kennismaking was als een soort overgang tot de nadere kennis met het Hollands. Maar toen Verriest de eerste maal naar Holland trok om er de reeks van zijn voordrachten in te zetten, ging hij het vreemde tegemoet. En ook de Nederlanders die hem hadden uitgenodigd, stonden voor het onbekende.

'Niet zonder vrees, schreef naderhand W. De Veer, zag ik den uitslag tegemoet. Deze Vlaming sprak voor 't eerst in Hollandschen kring. Zou zijn Vlaamsch de verwende ooren van het Amsterdamsche publiek, van de vrouwen vooral, niet kwetsen? Zou hij niet den lachlust wekken?'

En na zijn eerste voordracht schreef 'Het geïllustreerd Zondagblad':

'Voor ruim zes maanden toch was H. Verriest in onze kunst- en letterlievende kringen niet of nauwelijks gekend.'

Dat eerste optreden was een heuglijk feit in het leven van Hugo Verriest. Het was het begin van een reeks ongeëvenaarde triomfen; het was de viktorie van de 'pastor van te lande' over het puik van de intellektuele aristokratie van Nederland. En hij zelf beschouwde het als een overwinning van het levende, echte Vlaamse woord over de gekatalogeerde taal van het Noorden.

Deze eerste voordracht werd gehouden te Amsterdam, de 10e november 1902. Verriest sprak er voor het genootschap 'Geloof

en Wetenschap'. De indruk die hij er maakte, was zonder weerga. Heel Holland door ging het nieuws over die zoetsprekende pastoor uit Vlaanderen die de volle zalen in ademloze spanning hield en verzen kon zeggen zoals geen andere. Nog tweemaal moest hij in Amsterdam optreden, en in zijn triomferende tocht door Noord-Nederland ging hij zijn bekoring brengen over Haarlem, den Haag, Zwolle, Rotterdam, Maastricht, Hilversum, Deventer, Osch. Een paar citaten uit de Nederlandse pers zullen een kleine dunk geven van deze feestelijke tocht.

'Zelden was een auditorium zoo machtig onder den indruk van het gesprokene woord als dien avond, toen Gezelle's grootheid en adel en zieleleven gemaald werden door Gezelle's besten vriend en discipel.'

'Geïllustreerd Zondagblad' 1902, Nr 49.

'Herhalen wat hij zeide, zoo als hij het zeide, 't is niet mogelijk. Aanhalen eigenlijk ook niet. Maar dit kan ik zeggen: dat dagen, weken, maanden zelfs, nadat hij hier was, geen van wie met mij deze lezing bijwoonden den naam van Gezelle of Verriest kon uitspreken dan met verzachte stem en verteederden blik.'

'De Hollandsche Lelie', 26 oogst 1903.

'Zelden heeft een spreker hier te lande zoo terstond de harten zijner toehoorders veroverd als Hugo Verriest. Op het spreekgestoelte gestegen, kijkt hij met van geest tintelende oogen even de zaal rond terwijl een guitig glimlachen om de geestig samengenepen lippen dartelt; dan begint hij zijn causerie met niet luidklinkende maar wel verdragende stem en zeldzaam goede articulatie. Een paar volzinnen heeft hij gesproken en meester is hij over zijn auditorium... Niets vermag de aandacht af te trekken van hetgeen hij daar staat te vertellen. Soms met woorden nauw begrijpelijk voor den Noord-Nederlander, maar altijd juist en pakkend en fraai schilderend wat hij ons wil laten zien, of vol van de muziek der verzen welke hij ons wil laten hooren, op zijne wijze, dan teeder en innig warm, dan pittig en puntig, dan breed en

grootsch met rustige kalme geste zoo even met kittige kantige bewegingen nu, met ruim wijd gebaar straks.'

'De Telegraaf', 17 okt. 1903.

'Van Verriest's voordracht is geen juist verslag te geven. Men *moet* hooren, hooren dien zang zijner woorden, als hij een vers zong van Gezelle - zong zeg ik: 't was muziek. Maar niet de klanken alleen, niet de uitbeelding door zijn woorden, ook de *voordracht* zelve. 't Was teekening in elke beweging, elke houding, in alles. ... die trilling in de oogen als hij een gedicht zijns meesters voordroeg; die innige ontroering op het gelaat, toen hij verhaalde van dat groote stille, vlijmende lijden, dat de miskende en ontkende Gezelle moest dragen.'

'Ons Noorden', Leeuwarden, 17 nov. 1902.

Vlamingen die het voorrecht hadden Verriest te horen, zullen deze geestdrift begrijpen. Ook in Vlaanderen verwekte de pastoor van Ingooigem deze diepe schoonheidsvreugde. Maar in Nederland bracht hij een schoonheid die er tevoren niet werd vermoed: Gezelle met zijn enige rijkdom van ritme en beweging had nog niet tot Nederland gesproken. En de heel weinigen die hem kenden, waren naast zijn zo talrijke geheime schatten voorbijgegaan. Had Willem Kloos niet, tot bevreemding van Verriest, 'De Kobbe' aangehaald als 'een voorbeeld, een enkel uit allen'?

De Gezelle van Verriest, dat was een openbaring zelfs voor wie Gezelle kende. En de voordracht over Gezelle, dat was niet die abstrakt gemaakte kritiek die het vers neemt alsof het zo helemaal zonder verband met de dichter in de wereld gekomen was. Gezelle leefde erin, hij stond voor het publiek en naast Hugo Verriest, zijn zwaar schoon hoofd gebogen over de kwetsuren van zijn gemoed. Zijn aderslag en zijn harteklop waren hoorbaar.

En in die grote aanwezigheid fluisterde, zong, jubelde of kloeg zijn vers door de mond van Hugo Verriest. Geen vers of het verband werd gelegd met het leven: Verriest speelde met de ijstop en daar klonk het van

Timpe, tompe terelink
vliegt van hier naar Derelik.

De wilgeboom treurde aan de uitgang van de kelder naar de hof, in 't Klein Seminarie te Roeselare, en daar rees het gedicht van de(n) 'Droeven wilgeboom'.

Elk gedicht werd een gelegenheidsgedicht in die schone en vergeten zin van het woord dat elk gedicht een moment was uit het zieleleven: het Septuor van Beethoven dat voortwentelde in

Der viel ne keer een bladjen
op het water...

De kreten van zielehonger en de jubel van de berusting in God: van het oude brevier en van de blijde dagen die er nog in 't leven zijn; de tragiek van de tijd, toen Gezelle ging 'met den donkeren mantel over het hoofd en hert en ziel door het leven'; heel dit leven en heel dit dichten dat rees en daalde naar de ritmen van de ziel.

Of ook nog over Rodenbach, Verriests liefste kind, of over allebei samen die zijn meester en zijn leerling waren geweest en waartussen hij stond, hij de pastoor van uit het verre Vlaanderen.

Zo'n nauwe verwantschap tussen leven en kunst, zo'n poëzie die men rechtstreeks borrelen zag uit de bronnen, konden niet minder dan een onweerstaanbare bekoring brengen over dit publiek van mensen die nooit vermoed hadden dat hun taal, hun Nederlands uit Vlaanderen tot die zielemuziek stijgen kon.

Want buiten zijn onnavolgbare gave van de Gezelle-verzen te zeggen, was de taal die Verriest sprak een bekorende muziek voor de Noordnederlanders. Wat Kloos schreef over de taal van Gezelle, kon met nog meer waarheid op Verriest worden toegepast: 'Dat is zuiver Hollandsch, alleen maar wat leniger, wat frisscher, wat jeugdiger dan het burgerlijk-nette en afgepast schoolsche van de meeste Noorderlingen in zijn tijd.' Zelfs voor de Vlamingen was de 'klankgamme' (om Verriests woord te gebruiken) van de 'pastor van te lande' vol schakeringen, vol

zoetheid: geen die als hij de klanken ‘proeven’ kon. Hoeveel meer dan moest dat voor de Hollanders opvallend zijn.

Woord en gebaar waren één bij Verriest. Dat lag in de natuurlijke teorie van zijn geslacht. Delescluze schreef dat men bij 't aanleren van de taal ook de hierbij passende gebaren aan het kind moest onderwijzen. Dat was essentie in de voordrachten van Hugo Verriest. Hij assimileerde met heel zijn wezen, met geest en lichaam, wat hij zeggen en voordragen moest. Hij zag, hoorde, gevoelde: dan rees, naar zijn eigen woord, in hem ‘die Hugo Verriest die kon de weerklank zijn van kunst, woord, wezen, en wiens verstand, hert, lichaam ook, spannen of lossen en worden onbewust wat verstaan en genieten kan.’

Hugo Verriest was, als mens, een mooie verschijning. Wie hem eens gezien had in de volle ontplooiing van zijn gaven, vergat hem niet. ‘Fijne gestalte, schreef pater Linnebank, volgroeid in omvang en in hoogte... En van boven uw schouders - het sieraad - een rozige vlaamsche kop, het dunne vel vol wisseling en wending en plooi, drieërhande in drie minuten, met uw oogen waarin leven is voor tien, mooie man!’

Zo kon die pastoor uit Vlaanderen, sprekend over een andere pastoor uit Vlaanderen, over de nederigste van alle pastoors uit Vlaanderen, de aandoening wekken van waarheid en schoonheid voor een publiek dat naar levensopvatting en godsdienstige richting grotendeels weinig voorbestemd was tot gelijkaardigheid met Verriest.

Niet alleen tijdens de voordracht maar ook daarna vestigde Verriest zijn reputatie van bekoorlijkheid en beminnelijkheid in Nederland. Geen midden was er of hij wist er zich in volmaaktheid mee aan te passen. Hij was geestig en lustig over tafel, hield een heel gezelschap bezig met zijn blij en fijn geklap en imponeerde de stijfste etiket-mensen door zijn gemakkelijke en natuurlijke hoofsheid. En als ze hem bezig hadden gehoord en hem zegden dat hij toch niets aan zijn taal mocht veranderen, dan

kwam een fiere en guitige plooi om zijn lippen en hij zegde bij zichzelf dat hij dat wist van overlang.

Holland bekroonde de glorie die Vlaanderen reeds geschonken had.

Lauwerkransen

De populariteit van Verriest te dien tijde kan best worden gemeten aan de bezorgdheid die sprak uit heel de pers, toen hij in 1904 met een zware pleuritis geteisterd werd. Hij maakte de gevaarlijke ziekte door en het was wonderlijk om horen hoe luid de verering sprak uit de blijheid van honderden stemmen in Nederland en Vlaanderen.

Zijn ziekte en genezing vielen ongeveer samen met de 30ste jaargang van de 'Vlaamsche Vlagge'. En men kon geen schoner en tevens beter verdiende hulde brengen aan Verriest dan door het feestnummer dat hem werd gewijd. De Vlagge verscheen op extra-papier. Zijn vrienden uit de 'Swigende Eede' en zijn oud-medewerkers uit de 'Nieuwe Tijd' schreven er bladzijden in vol oprechte bewondering. Persijn en Lauwers, D. Van Haute en Streuvels, Cuppens en Muyldermans o.m. zonden hun bijdrage voor dat nummer.

De tijd van de eer, de officiële eer, was aangebroken. In 1906 werd hij briefwisselend lid van de Kon. Vlaamse Akademie en doctor honoris causa van de Leuvense Universiteit. Hij genoot deze eerbewijzen, oprecht, in kinderlijk geluk. Waar hij verscheen, straalde de blijdschap uit hem; als Verriest op een feest was, dan werd hij het middenpunt van het feest. En als hij een zaal binnentrad, met tintelende ogen en gehuld in de reusachtige wollen sjaal die de nonnetjes van Ingooigem te zijner intentie hadden gebreid, dan dreunde de ovatie onbedaarlijk rondom hem.

Zo was de grootse Rodenbachviering in 1909 tevens een

triomfdag voor Verriest. En was het niet een deel van hemzelf dat hij daar gestandbeeld zag? De Blauwvoet die zijn vlerken spande boven het hoofd van zijn geniale geesteskind, moest toch zijn vlucht kiezen over de storm die door Verriests lering en woord ontketend was.

Bij de inrichters was het een angstige vraag te weten of Verriest zou kunnen aanwezig zijn. Hij zat weer geplaagd met de jicht en de tijdingen die zij uit Ingooigem ontvingen, klonken niet hoopvol. Zodat men, de dag zelf van de viering, eraan begon te wanhopen hem te zien. De zaal waar de feestviering gehouden werd, was stampvol: jubelende studenten, rumoerig en geestdriftig volk. En toen de zitting bezig was, kwam daar almeteen Hugo Verriest binnengesukkeld; ze sjouwden hem op de trap, lastig en met trage, kranke stapjes. Maar toen hij op het verhoog gekomen was, almeteen, kwam er vlugheid en leven in 't stramme lijf van de oude pastoor. En zijn rede maakte een indruk die onvergetelijk is bijgebleven.

Enig! zoals in 1900 enig was de feestvergadering der letterkundigen in de tentoonstelling te Brussel. Verriest moest er spreken en de koning en de koningin zouden de zitting bijwonen. Verriest had lange tijd vooraf met deze voordracht in het hoofd gelopen. Hoe zou hij de vorsten wel aanspreken? Sire? Mevrouw? Neen, na lang zoeken had hij het gevonden en hij zei aan zijn vertrouwden: ‘Ik zal ze aanspreken: Koning, Koningin. Is dat niet prachtig?’

Wel ja, dat was prachtig. En dat klonk zo vorstelijk uit de mond van Verriest dat hij zelf erbij hoger groeide en op hetzelfde plan kwam te staan als zijn verheven toehoorders. Hij sprak over de dubbele bloei van de Vlaamse letteren in het boek en in het wezen van ons volk. Nergens schoner openbaart zich het wondere aanpassingsvermogen, die takt-in-de-literatuur van Verriest. En veel edeler verschijningen zal Albert I wel nooit voor

zich hebben gezien dan de Vlaamse pastoor met zijn medaillonprofiel en zijn onnavolgbaar klankrijk woord, die zei:

'Ik, Hugo Verriest, de simpele pastor van te lande, ik sta in het licht, in de waaiende lucht, met mijn hooger vlaamsch denken, met mijn hooger vlaamsch willen, geworden en gegroeid uit vlaamsche kracht en kunst, tot vlaamsche schoone beschaving, en voor uwe majesteit in dien krachtigen toog van de wereldkrachten, ik spreek hier mijn vrij vlaamsch woord.'

En zelfbewust. - 'Wie zal er den vlaming tegenhouden en zijn weg versperren?

- Niemand.'

En waardig: 'Ik groet U, o Koning;

Ik groet U, o Koningin.'

Rust. - Ongenade en triomf

Als de jicht hem niet thuis hield, vloog Hugo Verriest graag uit. Want de menigvuldige reizen waartoe hij door zijn voordrachten genoodzaakt was, putten zijn reislust niet uit. Dat deed velen scheef opkijken in die middens waar men hem om vele redenen en niet het minst om zijn vlaamsgezindheid lang niet in het hart droeg. Te Brugge ging 'men' klagen dat het parochiewerk leed onder de herhaalde afwezigheden van de pastoor, dat hij zich niet inspande voor het oprichten van broederschappen allerlei. Wij weten nu wel dat Hugo Verriest, uit eigen opvatting, met die 'vorms' van godsdienstigheid niet ingenomen was en in zijn 'voorschriften aan den pastoor' geschreven had: 'Geen leven van onwaarheid, met genootschappen waar geen verstanden en herten deel in nemen, maar die levende ruïnen zijn.' Heel de parochie moest meeleven met de kerk, heel de parochie moest de weg weten naar de pastorie.

Officieel was deze opvatting niet, en 'men' vond een luiste-

rend oor te Brugge. Daar kon men het trouwens niet best velen dat Verriest zo vertrouwd en hartelijk omgang had met niet-katolieken uit de wereld van letterkunde en kunst. In 1912 kreeg hij dus te verstaan dat hij rust had verdiend. Het heette dat pastoor Verriest ontslag had ‘genomen’.

Hij was erdoor neergedrukt. Zij die zijn dagelijks leven deelden en zijn opgeruimdheid steeds over zich hadden gevoeld, hadden hem nooit zo smartelijk getroffen gezien. De goede, knorrige Paulien zelf was van haar grond en nooit kon ze aan die treurige dagen herinneren zonder te zeggen: ‘'k è toe verdrie geha.’

Ook in het dorp vond het ontslag van de pastoor een zeer hevige weerklank. Terecht of ten onrechte zetten de mensen een naam op de ‘men’ die Verriest te Brugge in het nadeel zou gesproken hebben. En daar hij ook tot de geestelijkheid behoorde, werd hij van stonden aan zeer oneerbiedig bekeken.

Het was juist in de passieweek, die tijd van de oratorische triomfen van Verriest. Hij zou, als pastoor van Ingooigem, zijn laatste sermoen houden op Witte Donderdag. ‘Die van Thieghem’, die al evenzeer op Hugo Verriest verslingerd waren als de Ingooigemnaars zelf, waren afgekomen en met ontroerde stem, in de kerk vol van ontroerde stilte, hield de pastoor zijn afscheidspreek. Hij vroeg vergiffenis voor het kwaad dat hij gedaan had en schonk vergiffenis aan hen die hem hadden misdaan. Aan die woorden werd buiten de kerk rumoerig kommentaar gegeven, er werd geroepen en zelfs een paar onschuldige vensterruiten moesten het ontgelden.

Maar Verriest zou Ingooigem niet verlaten. Wel zou van uit het grote witte huis zijn goedheid niet langer gaan over hen die onder de staf van een andere herder waren overgegaan, maar hij bleef in dit dorp waarin hij vastgegroeid was met al zijn genegenheid.

Van uit heel Vlaanderen en zelfs van over de noordergrens kwamen de blijken van genegenheid en bewondering naar hem

toe. De Vlamingen hadden vernomen dat Hugo Verriest 'zijn rust' genomen had, zij wilden de kroon zetten op zijn oude dag. En op 17 augustus 1913 dreunde Ingooigem van een betoging die het wellicht nooit meer zal zien terugkeren.

Wat zal Verriest gesmekt en gemonkeld hebben als hij zijn klassiek geworden zinnetje over de 'eenvoudigen pastor van te lande' overdacht. Noord- en Zuid-Nederland, het 'hoofd en het hart' van de nederlandssprekende gouwen waren vertegenwoordigd in de huldebetoging die zich ontvouwde onder de erebogen. Daar was geen partij te zien, daar was geen schakering te merken. Eindeloze rijen van mensen, die Vlaming waren zonder meer, kwamen hem groeten die het levende, Vlaamse woord ten dienste had gesteld van de waarheid in de kunst en de waarheid in het leven. Wat was er overgebleven van de verdrietelijkheden die hij doorstaan had: juichte daar niet een gans volk? En zag hij niet, in zijn eigen stille dorp dat uit tientallen jaren stilte scheen opgeschrokken, dat herlevende volk waarin hij had geloofd en waarvoor hij was opgestaan?

De stem, krank reeds door de jaren, gebroken door de aandoening, dankte. Boven de hoofden rees hij, sierlijk steeds in gebaar, met zijn schoon, scherp gelijnd profiel. Het was de man die te Brussel 'Koning, Koningin' had gezegd, het etiket weglatend in het aanspreken en 'nu telt Vlaanderen ook' als aanhef van zijn rede klinken latend. Vlaanderen, dat begon te tellen, huldigde hem koninklijk.

De avond van deze dag zal Verriest, toen hij uitrustte en alleen was, wel bij lippenspel en bij ogenstralen hebben gezegd: Skoon, skoon, skoon! Kinderlijk verheugd zoals hij kinderlijk nieuwsgierig en kinderlijk blij in de vroege morgen van zijn gloriedag het dorp had doorlopen om toch bij het versieren en pinten aanwezig te zijn.

Een andere dan Verriest zou zich in ongeduld en verwachting achter zijn gordijn hebben gezet en zijn meid op verkenning heb-

ben uitgezonden. Verriest was blij, hij kon niet blijven zitten, en hij liep zelf uit om aan 't plezier deelachtig te worden.

Een jaar verliep. De pastoor, zijn plaatsvervanger, kon zich niet genoeg beloven van Verriests takt en kiesheid. Augustus 1914. De moordgolf sloeg over tot Ingooigem.

Oorlogsjaren

Voor Verriest waren deze vier jaren zonder geschiedenis naar buiten. Zijn dorp was nu zijn hele wereld geworden. Uit was het met reizen. Uit met bezoek. Het was de tijd van de noodgedwongen reizen in het eigen gemoed.

En dat deed Verriest ook wel zonder ertoe gedwongen te zijn. Een veellezer was hij nooit. Hoeveel boeken heeft hij niet onopengesneden gelaten? Hoeveel werken, door de schrijvers met eerbied en in afwachting van een prijzend woordje aan Hugo Verriest opgedragen, gingen niet plaats nemen in de rij van hun ongerepte biblioteekgenoten. Een eigen boekerij heeft Verriest nooit aangelegd en zijn persoonlijkheid valt niet in de minste mate op te maken uit zijn boeken. Die bestonden deels uit wat zijn vriend, Pieter Busschaert, hem had nagelaten, deels uit wat hem toegezonden was, en een zeer gering aantal boeken waren er door Verriest zelf ingebracht.

Rondom hem loeide nu 't geweld. Uren kon hij in zijn zetel zitten zonder boek, zonder papier. Hij was gezelschap geworden voor zichzelf. Hij kon in stilte en eenzaamheid van zichzelf zitten genieten, overdenkend de schone dagen van zijn leven, de herinnering aan hartelijke vrienden, bekijkend rondom zich de vele getuigenissen van achting en genegenheid.

En ook haalde hij soms uit de kist de notaboeken die, half volgeschreven en reeds vergeeld, plannen en gedachten van vroeger bevatten, bracht er wat orde in en werkte wat bij.

Hoeveel ‘te schrijven boeken’ lagen daar niet in. Wij sommen er slechts enkele op: Over *Godsdienstigheid,* - *Kinderkopkes,* - *Over dien eersten bloei van de Vlaamsche Letterkunde,* - *Alle beelden van armoede,* - *Nog tien Vlaamsche koppen* (waarvan slechts zeven namen worden aangegeven: Van de Woestijne, De Clerck, Teirlinck, Buysse, Vermeylen, Van Langendonck, Hegenscheidt), - *Drie andere geestelijke Voordrachten,* - Over *puinen* (de kristelijke puinen achter de gevel van het onware en gebaarde), - *Welke beelden er in de boeken van die schrijvers* (hierboven opgesomd) *leven*, - *Welke wereld zij gezien, bezien en herschapen hebben,* - *Een boek brieven aan Professors,* - en eindelijk het zo dikwijls aangekondigde boek over *Gezelle en den Gezellestam,* waarmee Verriest zo graag uitpakte en dat hij met de vinger aanduidde in de grote kast.

En daarbij anekdoten over mensen van het dorp, over vrienden, over mensen die hem niet goed gezind waren. Zij dragen, buiten enkele ervan (o.a. elementen van een heel hartelijke studie over deken De Grijze), een persoonlijk karakter en zouden trouwens slechts kunnen dienen om reeds bekende verhoudingen in een scherper daglicht te stellen. Een enkel voorbeeldje ervan willen wij, met verzwijgen van de naam, aanhalen:

Kent gij Eerw. Heer...
Hij woont te... Zijn vader was van...
Wat is hij?
Hij is niets. Hij is monsieur l'Abbé!
Hij is onderpastor misschien, pastoor misschien,
kanunnik misschien, maar voorzeker monsieur l'Abbé!
Hij is niets.
Hij weet niet wat klaar verstand is,
Hij weet niet wat rechte wil is,
Hij weet niet wat wetenschap, wat kunst is,
Hij weet niet wat beleefdheid is.
Hij en is noch vlaming, noch partisan de ces exagéra-

tions flamingantes.

Ook geen franschman. Hij is ook niet kwaad.

Hij is, door natuur en opvoeding, dat ijdel, ronkend, pralend en pratend wezen dat niets is, en nochtans is;

Mr l'Abbé.

Over 'taal' heeft hij in die laatste jaren van zijn leven heel veel nota's en indrukken neergepend. In een volgend hoofdstuk zullen wij gelegenheid hebben daarmee nader in kennis te komen. Ook zijn indrukken over Vlaamse schrijvers heeft Verriest, voor eventueel gebruik in een nog bijkomend eventueel boek, in zijn notaboeken geschreven. Het is wel interessant er enige van te citeren:

'*Buysse:* (over Bolleken) Hij kan mij tot geen één wezen groeien.

Karel Van den Oever, beoordeeld door professor *Lecouter:* Hij legt den boek neder, blij van ermede gedaan te hebben: Pfe! niets weerd.

Ik leze die critieken met groot genot zelfs al het kwaad dat hij weet van onzen vriend Kanunnik Muyldermans.

Wij staan honderd uren van malkaar.

Hij, Mr Lecouter, zoekt het acquisitum, het letterkundige, het geschoolde, het academische, het pedante, het betamelijke uit boeken en regelen gehaald. Een mensch in boekenpapier gekleed.

Wij, wij genieten natuur: den schrijver die eene natuur heeft, - dat eerst - die zijn gedacht, zijn gevoelen in zijn eigen taal, eigen zin, eigen woord zegt.

De taal en de zeg van Lecouter kunnen de taal en de zeg zijn van honderd, van duizend anderen, de taal van alleman, 't is een uniform.'

Dat is voor de professor; aan de dichter zegt hij: 'ja, ja, laat Lecouter en al de schoolmeesters van geheel de wereld daarover sjouwelen, zij zullen nog geen reke schrijven waar zulk eene ziel in juicht en bidt en leeft.

Want ja, dat is de kunst, of liever dat is wezen.'

Over *Streuvels,* aan wie hij reeds vroeger een van de meest kernachtige studies uit zijn Twintig Vlaamsche Koppen' had gewijd: Zijne kunst is van geen kunst te hebben, maar van te laten drinken uit bronnen, uit zijn eigen groot wezen, uit zijn Volk.

Zijne kunst is de natuurlijke buitenklank van zijn binnenwezen.

Voor *Van de Woestijne* heeft Hugo Verriest een grote bewondering; tal van bladzijden heeft hij met losse gedachten over de dichter gevuld. Een lange studie schrijven, aldus een voornemen van Verriest, met hier en daar verzen van hem, of een vers, met hier en daar direkt gepraat met hem, en stil gevezel, kozend gevezel, dat niemand moet verstaan, tenzij wij, en soms wij ook niet...'

En ziehier enkele van zijn indrukken:

'Zijne moedertaal heeft hij veredeld en verheven met een zielgebaar, met een zielrythmus, die waagt in edel wagen en klinkt gelijk zware avondklokken en gebeden.

Hij is niet alleen een uitgaaf van zijn vreemd wezen, hij is ook als een weerklank van vreemd zoet en wee uit mijn eigen diepten, als een stroom uit vreemde meeren binnen mij, als een voller hooger gedachtenwereld vol genot.

Wie is er onder allen die boven of nevens hem staat? Niemand.

Wie is er die vol waarden zoo oorspronkelijk zijn eigen is?

Wie heeft dien vollen adem voor uitsprake. Wie zegt er zoo breed en innig zijn gevoel. Wie is er passive zoo geroerd gelijk water en lucht vol roering die ginds verre uitstrekt, en vol daver, gelijk kanon in dezen oorlogstijd op mijn venster?'

En na een beschouwing over het etische in Van de Woestijne, schrijft Verriest:

'Ik mag in Vlaanderen elders ook misschien, als priester, dat niet zeggen; maar ik moet dat wezen en ons wezen uitleggen, of ben niet eerlijk.'

Over *René Declercq:* De taal van René Declercq, zij is niet rijk, zij is niet juist maar geweldig en overdadig.

Zij is niet net noch gewasschen noch gekuischt.

Zij gelijkt aan het werk van dien jongen wiens kop vol schoone beelden, bloemen en lijnen zit maar wiens hand ze nooit geheel zuiver kan uitwerken.

Zijn vers heeft dezelfde gebreken.

Over *Herman Teirlinck:* Een artist in dien bijzonderen zin van 't woord, dat niemand misschien in België en zelfs in Nederland, een fijn spel heeft van vingeren, hand en arm, van teen voet en knie, van kop en hals, van lijf en leden, als hij. Zijn fijne geest, zijn fijn en speelsch gevoelen, zijn licht woord, zijn lichte vlotte ziel spelen daarin een zekere, onzekere en losse fantasie; - maar hij zelf, hij, Hij! blijft daar nog half of geheel buiten.

Hij levert zijn zelven nog niet.

Of hij dat weet, wete ik niet.

Of hij zou kunnen dat wete ik ook niet.

Hij is nog almaal, of ten grooten deele toch, kunst.

Daarom houdt hij zoo aan kunnen...

Als ge de eerste bladzijden van Herman T... leest, hebt ge het gevoelen als van iemand die niet uit het volle, rustig eigen wezen spreekt en handelen doet maar zijne snaren wat hooger spant en een tierce of quinte boven zijn natuurlijke stemme spreekt (en ziet).

Over *Vermeylen:* Ik kan het niet loochenen.

Uwe woorden vezelen over mijne lippen niet machtig genoeg, en verraden geen abyssus in geest en hert, geen scheppende macht in dracht van woord.

Daarbij er blijven in mij te veel ijlten, te veel ondervragingsteekens.

Uw letterwezen is niet genoeg doorbloed, doorwaard, doorlicht, doorwezend.

Ik voel geen angst genoeg, geen barensangst, geen wilde be-

teugelde wondere macht genoeg, geen moedermacht om dat wonderkind uit te kramen; geen liefde die dat kind getroeteld, gedouwen bemind heeft. Of hier en daar schijnt het mij overdreven, verouderd, afgesleten.

Hugo Verriest had gezelschap nodig en beweging. Hij was nooit een zittende natuur geweest en de jaren hadden hem niet van die jacht genezen. De eenzaamheid van de oorlogsjaren woog zwaar op hem en, hoe zelden dat ook gebeurde, toch welde de bitterheid van het leven bij hem naar boven.

'Ik heb een wandeling gedaan door mijn armoede, tekent hij aan, de mijne.

Wat ligt er gebroken, - gekwetst, ineengezonken, doorzonken in mij.

Betrouwen
Goedheid
Deugen
Sterkte
IJdelheid

Van al wat er in mijn geest in klaarten opgaat,
van al wat er in mijn hert begeerte en nood heeft,
van al wat mijne ziel verwacht.

Niets legt mijne ziel vol - (vol-doet) geen vrede.

Er ligt een eindelooze ijdelheid in mij, door niets verzoet tenzij door 't gevoelen dier eindelooze eenheid.'

Trouwens, hij die eens neerschreef dat hij nog nooit een slecht mens had ontmoet, had gezien hoe lelijk de oorlogsmanieren in het volk hadden gevreten en met bevende hand tekende hij aan:

- graan beesten - geborgen om te doen stijgen
- liever aan de beesten
- liever in den aalput

En hij vermeldt een ‘dochter uit den raad der Congregatie’ die bij de dood van zusters zegt: ‘ze zouden al moeten creveeren.’

En later, bij 't herlezen, besluit hij met bevende hand:

‘Je suis un meurtri.’

Dat is een zijde van Verriests opgewekte natuur die nooit aan iemand is gebleken. En nochtans Verriest gaf zich heel en gans. Een Verriest die 't genot van de pijn voelt, ‘un meurtri’. De hoge jaren en vooral de eenzaamheid drukten op hem.

De echo van wat in Vlaanderen roerde en gistte, drong door tot in Ingooigem. Verriest hield zich buiten de beweging.

Hoe hij de toestand inzag, is weinig bekend: hij vermeed erover te spreken. En zeer weinig in zijn nota's heeft rechtstreeks betrekking met de oorlogsgebeurtenissen. Wat hij over het aktivisme aantekende, schrijven wij hier trouw over:

Bezoek van Zaterdag 30 September 1916.

Ik en wille daaronder mijnen naam niet zetten. [1]

1. Ik geloof niet dat Bezet dat recht heeft.
2. Hadde het Bezet dat recht, nog ware het nu abuus.
3. Dat manifest werpt op de Vlaming haat, beschuldiging.
4. Dit scheurt de Vlamingen in tweedracht en partijen.
5. Een tegenmanifest.
6. Niet geteekend door 't Bestuur der Bond Hoogschoolsten - ook niet Bond Letterk.
7. Wij zijn hier nu krijgsgevangenen en Vlamingen mogen niet samen komen om te bespreken voor en tegen.
8. Die Universiteit staat op onvaste grond. Wat? Indien België en zijn Bestuur wederkeeren.
   Wat met de leraars - wat met de studenten.
   Wat met die Universiteit.

1 Bedoeld wordt het manifest ter vervlaamsing van de Gentse Hogeschool.

9. Een onzuiveren klank uit vele monden.
10. Nutteloos, helpt tot niets (de universiteit bestaat). Een manifest tot wat?

I. Geen recht.

In dien zin niet het Haagsche Verdrag. Wel om hetgeen er bestaat zijnen gang te laten - niet om hem te veranderen.

- Recht van Duitsch voor voertaal?

- recht indien Vrankrijk kwam Vlaamsch voor voertaal?

Dat zeggen ook de Hollandsche professors.

II. 8. geen vaste gronden.

Wat, zoo de vrede kwam binnen een maand, wat wierden de oude leraars? Wat de nieuwe? Vlamingen; Hollanders; Duitschmans of Berlijnsche leeraars? Wat dede met hun 't Bestuur - als Belgen - Kamers en Senaat - 't gerecht.

Het onderwijs: Leve B. en Koning

Wat dede die Universiteit?

9. Die twee jaren bezet hebben in aller harten eene verbittering doen ontstaan die inwendig doet vermaledijden al dat van daar komt ook nu die Hoogeschool. Ook die Flaming

En op een andere bladzijde vat hij samen:

De activ. willen Vrankr. en fransch weg maar loopen 't Duitsch in.

De passiv. willen dien oud fr. dwang ook weg, maar ook weg dat dreigende en inbrekende Duitsch.

In zijn betrekkingen met de Duitsers was hij beleefd en vriendelijk. Zo was hij met iedereen, hij die geen slechte mensen had gekend. En dat bezorgde hem van een dapper Belgisch strijder in

Holland de toezegging van een executiepeloton met twaalf flinke kogels. Toen Verriest dat vernam, schrikte hij op: hij moest wel denken dat in een land waar zo een uitspraak als dagelijkse uiting van het patriotisme geldt, de gekken na de oorlog met het geweer zouden kunnen spelen op even zotte wijze. En meer nog dan tevoren kroop hij in zijn schelp.

Over de Duitsers schreef hij volgende regelen in zijn notaboek:

‘In dezen laatsten tijd hebben wij ook gevoeld dat wij andere menschen waren als de Duitschers, dat wij ander lijf en roering hadden, anderen kop en hert. Wij hebben gevoeld dat wij eene andere ziel hadden, bestaande op haar geheel, buiten 't vreemde.

Wij hebben bij ons zelven gewezen op dat verschil, er over gedroomd, en het bepeizend ontleed. Wij hebben wel gehoord waar de weerklank wegbleef, de weerklank van ons zelven in 't vreemde; van het vreemde in ons.

Ons denken is hetzelfde niet noch de bouw van ons gedacht.

Ons voelen ligt elders en roert anders.

Ons willen heeft ander wezen en andere uiting.

Onze kunst.

Ons woord.

Ons beschaafd beleefd zijn. Ons staan en gaan.

Ons leven.

Wij zijn Barbaroi voor malkaar door geheel ons wezen.

Met Holland verschillen wij wel; maar wij zijn niet vreemde, geen Barbaroi.’

De jaren gingen heen. En korte tijd voordat Hugo Verriest achtenzeventig jaar moest worden, gaf men aan de westzijde van de fronten het sein tot de laatste aanval.

Het dorp werd geteisterd. De bommen spatten open in straat en hof en voor velen bleef nog de grote toevlucht het huis waar

de oude pastoor Verriest het tempeest doorbracht. En nochtans, het werd niet gespaard: zevenentwintig bommen vielen in huis en hof zodat de kelder de enige plaats bleef waar het niet regende. En toen de Duitsers er hun gekwetsten wilden inbrengen, zagen zij dat Hugo Verriest er dit treurig verblijf deelde met een blinde en veel schamele zieken.

De laatste episode van Verriests oorlogsleven was de opgejaagde vlucht voor de stikgassen, struikelend over de doden, tot eindelijk een wagentje hem naar Kortrijk bracht.

Avondzon

In dat naoorlogse Vlaanderen, vol passie en strijd en onrustigheden, zonder regelmaat of orde, vol gerucht van vervolging, miskenning en stormende liefde, voelde de oude pastoor zich een beetje op zijn ongemak.

De studenten die hij tot het einde van zijn levensjaren in het warmste plekje van zijn hart heeft gedragen, waren hem niet meer dezelfde. ‘Zij zingen te weinig,’ zegde hij eens. De vroege ernst die over de Vlaamse knapenschap was gevaren, beviel hem niet te best.

‘Ik worde te oud, schreef hij, om in dat jong geruchte te wonen in overvloeiend jong leven. - Mijn leven, mijn denken en voelen, mijn doen concentreert, blijft binnen en deurwasemt in fijne reuken, hersens, hert, lijf, en ziel, kamer huis en hof. Als ik alleen wandelen ga onder blauwen hemel, onder heldere lucht, en door zoet stroomende velden, er omhangt een soort van reukwerk mijn lichten stap en heel mijn levend lijf.

Een binnenzang ook doorvedelt mijn wezen en doet het jong gerucht wijken.

Wat zal het zijn als kwader tonge en bitterheid, onrecht en

onchristen heiligheid, wantrouwen en laster uit de vuile grachten heft...'

Binnenzang! Hij was tijdens de oorlogsjaren vergroeid in de eenzaamheid. Hij had er 'gewandeld in zijn eigen ziel'. De bijna tachtigjarige pastoor had de stilte liefgekregen. Binnenzang die door het gerucht van het leven werd gestoord.

Maar dat Verriest vijandig of met afkeurende lip zich tegen het studentenvolk of het radikaler sprekende Vlaanderen uitsprak, kan niet worden gezegd. Groeien! was een van zijn wachtwoorden. De groei van Vlaanderen, de groei van de gedachte bij de jeugd kon hem niet onnatuurlijk schijnen. Hij was toch de man die, in het aanschijn van de aartsbisschop van Mechelen, had gezegd: 'Ja, hier en daar kunnen er wel zijn die de palen der voorzichtigheid te buiten loopen; *maar dat is rijkdom en overvloed van leven.*'

Hij bleef op zijn dorp geplaagd door ziekelijkheid. Graag liep hij nog rond, hier in,daar uit. Maar de inzinking was gekomen. Verriest, die zich steeds een sinjeur had gevoeld en zich als een sinjeur had gehouden, die zijn leven binnenshuis had doorgebracht in zijn grote kamer vol herinneringen, hokte nu in zijn keuken, en hield er Paulien gezelschap. Ook was de tijd lastig en voelde hij zwaarder het wegen van de geldelijke zorgen.

Te Brugge kwam hij getuigen voor zijn oude vriend en studiemakker, Eugeen Van Oye, die men aan Moloch wilde ten offer brengen. Het was een ontroerend ogenblik in het Brugse Assisenhof: als getuige pastoor Verriest, de tachtigjarige, met het schone, fijn afgelijnde profiel, omkranst door het lange grijze haar; als beschuldigde de bijna tachtigjarige Van Oye, met het nog frisse gelaat, fier opgericht in de krans van de zilveren lokken. En de ene oud-student van Gezelle, die Gezelles gouden woord had laten klinken door de nederlandssprekende gouwen, pleitte voor de andere oud-student van Gezelle, voor de liefste leerling van Gezelle. Wat een tragedie voor Vlaanderen.

De tachtigste verjaardag van Verriest werd in stilte gevierd: van overal kwamen betuigingen van hulde, door Verriest met piëteit bewaard, want hij had stapels van bewonderend papier verzameld. En het volgende jaar trok die wondere man nog naar de Akademie om er, als samenvatting van de waarheden die hij gans zijn leven als stokpaardjes had bereden, zijn lezing te houden over ‘Beschaafd West-Vlaanderen’.

In september 1921 werd in de tuin van het Klein Seminarie van Roeselare het bronzen borstbeeld gehuldigd van Gezelle, die er zestig jaar tevoren uit weggejaagd was. Hugo Verriest was er springlevend, gezond, blij en fris van geest. Met hem was Eugeen Van Oye. En het zware, buigende hoofd van Meester Gezelle staarde op zijn twee nog levende studenten die elkaar voor de laatste maal de hand drukten.

Dat was de laatste vonk. In 1922 raakte hij zienderogen bergaf. Ziek, ziekelijk, beter, ziek en ziekelijk. Toen men hem zegde dat zijn broer Gustaaf, die tijdens de oorlog te St-Cloud was gestorven, gaarne zijn leven herbegonnen had, keek Hugo Verriest eens ver voor zich weg en zegde peinzend: ‘Ik ook.’

Hij zag het einde naderen. Reeds in zijn vorige ziektepoos had hij zijn doodsbeeldeke opgesteld: sober, zonder opgave van titels, met openlating van de plaats waar de datum van zijn dood moest worden ingevuld.

De zomer, zijn laatste zomer, stierf weg over de heuveling die, met het goud van de oogsten, Ingooigem had omkroond. En toen de herfst intrad, zakte de levensvlam. Hij werd berecht en zei: ‘Alles is nu in vrede’; en aan een vriend van elke dag die hem nog eens bezoeken kwam, drukte hij de hand: ‘'k Ga dood, fluisterde hij, en 't spijt mij.’

De Vlamingen hebben Hugo Verriest op 4 november 1922 koninklijk begraven.

Het literaire werk van Verriest

Zijn verzen

Gezelle had de bronnen doen spruiten. En niet alleen die bronnen waaruit het levenwekkende water over Vlaanderen zou stromen; niet alleen de bronnen van de poëzie maar ook de bronnen van de verzen, met of zonder poëzie.

Ik geloof niet dat er een student van Verriests geslacht was, die niet minstens een paar verzenbundels in de schuif had liggen. Het was aanstekelijk en maakte omzeggens deel uit van de vlaamsgezindheid. Ook Verriest is er niet aan ontsnapt.

Enkele van zijn gedichten zijn gunstig gekend: Avondstilte, Morgenwinden, De Zee. Daarbuiten heeft hij nog een goed dozijn gedichten in de 'Vlaamsche Vlagge' laten verschijnen en vier liedjes in het kleine bundeltje die hij in 72 uitgaf in samenwerking met E. H. Flamen.

Het overdrukken van al deze gedichten kan wel een betrekkelijk dokumentair belang hebben. Maar noch de letterkundige naam van Verriest noch de Vlaamse literatuur zouden er veel bij winnen. Zijn verzameld dichtwerk is geen uiting van zijn persoonlijkheid, geeft geen kijk op zijn eigenwaardigheid, beantwoordt niet aan een noodwendigheid van zijn natuur.

Die gedichten zijn geschreven in de Roeselaarse periode en toch is er geen de minste eenheid in dit werk. Leest men de tal-

loze gedichten na die Verriest bewaard heeft als werk van studenten of gekregen heeft van oud-studenten, dan zou men er voorzeker een gewisse gelijkenis van kleur en inspiratie in terugvinden. En datzelfde zou men ook in de meeste gedichten van Verriest bespeuren. Wanneer wij hier dan spreken over 'eenheid', wordt de 'persoonlijke eenheid' bedoeld, de eenheid uitgaande van de dichter en niet gegeven aan de dichter.

Zonderlinge wisselvalligheid! Verriest werd bekend, dank zij zijn verzen. Het was Prosper Van Langendonck die zijn 'Avondstilte' overdrukte in 'Van nu en Straks' en het inleidde met volgende woorden:

'Wij zijn zoo vrij dit stuk te herdrukken, omdat het tot heden in de Nederlandsche letterkunde onbekend bleef, en daar eene eereplaats mag bekleeden. Wij kennen er geen uiting van reiner, hooger melancholie "Tristitia rerum".

Van 't oogenblik dat die verzen - waar een heele wereld in wentelt - geschreven werden, was de tijd aangebroken voor eene algemeene, klassieke, tevens echtvlaamsche poëzie.'

'Avondstilte' was verschenen in de 'Vlaamsche Vlagge' van oogst 1877.

De avondstilte

't Wordt laat, en 't zwijgen zinkt met stillen avond neder,
en stille navond dringt me in 't eindloos diepe hert,
en 't eindloos herte, moe van 't wentelen weg en weder,
staakt 't wentelen en rust in stille zoete smert.
O smert, geen zoetheid kan aan 't rustend zoet genieten,
het zoet genieten van uwe ijdele eindloosheid,
uwe ijdele eindloosheid die 't dromen vol kan gieten,
het stille dromen van des avonds enigheid.
't Is eens en avond, en de duisternissen dalen

in halve duisternis doorschijnend in den nacht,
waar schijnend d'heldre sterren aan den hemel pralen,
den hemel licht doorlaaid in heldre sterrenpracht;
die sterrenpracht die ginds oneindig wendt en wiegelt,
oneindig wendt en wiegt in 't meteloos gespan,
en meetloos in den klenen klaren dauwdrop spiegelt,
den dauwdrop, mijne ziel, die 't eindloos spieglen kan.
Het eindloos hangt daar hoog en ligt hier neer te droomen
te droomen in de vlakte en in het zwijgend woud,
het woud dat zwijgend rijst met halfverlichte boomen,
die boomen vormeloos die schijnen eeuwenoud;
want eeuwenoud is 't al en meteloos te samen
als samen stilte ligt en nacht op de natuur,
natuur, onroerbaar stil waar blad noch boomen aâmen
noch de adem van den tijd waait in de drijvende uur.
De drijvende uur ligt stil op roereloze boomen,
en roerloos voor den bos strekt 't ongemeten land,
het ongemeten land dat donkre verten zoomen,
die verten meteloos lijk zeeën zonder strand.
En zeeën zonder strand van stille zoete smerte,
van smert onroerbaar, kalm en vrij van bitterheid,
onroerbaar liggen, kalm, in 't zwijgend eindloos herte
met 't eindeloos gevoel der eeuwige eindloosheid.

Men heeft het kosmische van die verzen geroemd, de wondere wisselwerking van ziel en natuur; Vermeylen, in de ‘Inleiding’ tot de bloemlezing die hij van Verriests werk heeft samengesteld, vermeldt het als een gedicht ‘waarin ziel en wereld ruischen als eenzelfde sferengang’. En inderdaad, als een complex van indrukken is het een zeer biezonder werk, als wegdrijven van woord naar woord. ‘Tristitia rerum’.

Het staat alleen, in de gedichten van Verriest; het is het zuiverst afgewerkte, maar toch ook in zijn afgewerktheid, in zijn in-

getoomdheid en berekendheid, verwekt het de indruk van het artificiële. En daarom hebben wij liever dat andere bekende gedicht van hem, ‘De Zee’:

De zee

Eens heb ik in het zand gestaan, allene
op ene duine, die de zee sinds eeuwen
verlaten had. 't Was avond, en het duister
hing meetloos over de ongemeten vlakte:
noord, zuid, ten oosten en ten westen
was alles dood. Geen boom en stond daar ievers
noch tekend' heimlijk zijne donkere schoonheid,
noch ritselde in den stillen wind zijn blaren.
Geen zee meer; zand! Geen effen zand van zeegrond,
maar duinzand, ongelijk en onbetreden.
Geen ziele en roerde daar, en onbeweeglijk
blonk ook 't doorschijnend duister, waardoor de sterren,
stom, blaakten.
Geen leven meer.
En eens toch was het anders, als de waatren,
de grote wateren der zee daar spoelden,
der rusteloze zee. Haar lied zong dan
bij dage, zong bij nachte, zong als 's avonds
de roode zon met gulden stoet ging duiken,
en zong als 's morgends door den oosten purprend
de dag verrees, haar lied ging altijd zingend
voort! 't Zij 't wentlend water rees of daalde,
het zij de stille wind erover vaarde,
het zij het onweer zweepte en sloeg die zee die
nog luider 't hooge prachtig lied deed klinken;
en als de witte wolk bleef roerloos hangen

nog droeg het grootste lied zijn blijde toonen
aan de ooren van de schippers, aan hun herte
zijn blijde droomen. - O het zeelied zwijgt nu.
Geen schoonheid meer!
En eens toch was het anders, als de waatren,
de groote wateren der zee daar spoelden.
Het immer zwalpend water rees en daalde
en wentelde zijn laatste baren open
op 't effen zand; en ginder dieper liepen
gekroond met 't witte schuim en door malkander
de blauwe baren. Verder nog daar strekte
de groene blauwe schoone zee tot tegen
den blauwen groenen hemel; en de zonne,
zij rees in 't oosten werpend purpere tinten
door 't glinsteren des hemels en al over
de groene zee, de vlakke zee aan 't wentelen.
Zij rees, de zon, en goot uit middaghoogte
haar stralengloed der tintelenden baren.
En 's avonds slapengaande lei zij 't westen
in gulden wolken en de zee in gulden
gloed. - Schoone loeg de zee bij dage
en schoon bij nachte strekte zij daar onder
den sterrenhemel die met gloeiende herte,
stom, blaakte.
Die schoonheid is verdwenen!
De rijkdom ook heeft lang die streek verlaten:
armoe!
En eens toch was het anders, als de waatren,
de groote wateren der zee daar spoelden.
Dan kwamen witgevleugeld daar gevaren
die schepen uit den oosten, uit den westen,
den noorden en den zuiden, en zij brachten
daar rijkdommen onschatbaar, en zij laadden

de rijkdommen des lands en vaarden henen:
geen streek of hier had zij haar handelhuizen,
geen volk of hier weerklonk zijn tale.
De wereld leerde, wondrend hier de vrijheid,
de fierheid van een volk, zijn edel wezen
en vrome deugden. - 't Was eigen weelde
en rijkdom. Alles is nu lang verdwenen.
Geen zee, geen schepen meer, geen volk, geen rijkdom:
de duinen arm en bloot. De sterrenhemel
blijft, stom, blaken.
En eens toch was het anders, als de waatren,
de groote wateren der zee daar spoelden.
Want ja, daar heeft in anderen tijd door Vlaanderen
een zee gestroomd! Zij zong haar blijde liedren
in eigen taal, haar machtig woord had weerklank
van in het leem des sterken vrijen poorters
tot in 't paleis des graven. Op de markten,
in 't pand en in het huis van de gemeente,
op straat, en rond den heerd, bij laat en prinse,
beleefd of ruw somtijds, zoo 't paste en waar was,
die stemme klonk, die stem der zee, der groote,
die Vlaandrens hert deurstroomde. Lang vergeten
is 't hooge lied. De zee is weg en 't duinzand
zwijgt.
Geen schoonheid meer.
En eens toch was het anders, als de waatren,
de groote wateren der zee daar spoelden.
Haar schoonheid vlotte in 't hert der kunstenaren;
de dichter schilderde en hij lei de kleuren,
de tinten duizendvoud van geest en herte,
in kostelijke verwen op paneelen
onschatbaar. Schilders dichtten die poësis,
die nog te lezen staan en zullen blijven

door de eeuwen in museums en in kerken.
Gebouwen rezen, reuzen, kloek, als beelden
van 't Vlaamsche volk en van die grote zielen .
O prachtig volk! - De zee is weg en 't duinzand
en spiegelt niets.
De rijkdom ook is weg, wij hebben armoe:
En eens toch was het anders, als de waatren,
de groote wateren der zee daar spoelden.
Wij hebben nood aan geest en nood aan liefde:
ons eigen geest, die oude zee, is henen.
Ons liefde voor het land, die blijde stroomde
in roode bloed, in roode zee, gestorven;
de welvaart ook is weg, de volle kassen
zijn ijdel. Ook geen eigen heerd meer; Franschen
blaai heeft ons betaald. Daar zijn wij rijk in:
een ijdle kas is goed als zij verguld is.
Armoe!
Wij leven in die duinen die sinds eeuwen
de zee verlaten heeft. 't Is avond; 't duister
hangt meetloos over 't verder strekkend duinzand.
Noord, zuid, ten oosten en ten westen
is alles dood.
Hoort gij de verre zee niet wederkeeren?

Daar is een grootsheid van aanhef en een gedragenheid van ritme die wij in onze Vlaamse verzenkunst zeer zelden aantreffen. Het verscheen in het nieuwjaarsnummer 1878 van de ‘Vlagge’. Tussen de aanhef en het zeer klankvolle laatste vers dat sleept door al de schakeringen van de *e*, ligt een schoon wentelend gedicht. In detail laat het zich niet snijden. Is er lelijker proza dan b.v.:

de welvaart is ook weg, de volle klassen
zijn ijdel. Ook geen eigen heerd meer; Franschen
blaai heeft ons betaald. Daar zijn wij rijk in:
een ijdle kas is goed als zij verguld is.

Maar als één epische fraze klimmend en dalend, als één bezielde ademtocht, is het schoon. Weer verschillend van toon is het ‘Kasteel van Rumbeke’:

De boomen stonden pal en stil, en dronken, looverlavend,
met open lippen in de lucht, 't verkoelen van den avond.
't Zijn linden wijdgetakt, die staan in breede, halve ronde,
hun groene kleed van breede blâan, hong slepende ten gronde
en strekte tot aan 't water dat, van d'heete zon nog smachtend
daar droomend in de schaduw lag, naar frissche winden wachtend.

Denkt ge niet onmiddellijk aan de breed-openvouwende zin van Rodenbach, met minder onstuimigheid en drift?

André De Ridder vermeldt ook het gedicht ‘Avondzotjes’ als ‘een der weinige exclusief-plastische gedichten van Verriest’ en vindt terecht dat de toon ervan sterk aan Guido Gezelle herinnert. Dat is al te ernstig. Dat gedichtje (verschenen in ‘De' Nieuwe Tijd’) is een repliek op het gedichtje van Dr. Emiel Lauwers, dat een paar weken tevoren in hetzelfde blad verschenen was. De strofen waarvan de Gezelliaanse toon aan De Ridder is opgevallen, zijn haast letterlijk overgeschreven uit Lauwers' stukje.

En om de reeks volledig te maken, willen wij dit sonnet overschrijven dat Verriest had opgedragen ‘aan den dichter van de Rozen’ Karel De Gheldere:

De roos mijner poezij

Ik weet een roos met wonder donkre kleuren,
Zij ligt en schuilt diep in mijn hert, en houdt
Ver van het licht haar schoonheid en haar geuren
In 't groene blad vol weedom toegevouwd.

Zij slaapt en droomt als 't ware in eeuwig treuren.
Geen dichteroog die haar met liefde aanschouwt;
Geen zonnestraal die haar komt op te beuren.
Diep in mijn hert is 't winter en is 't koud.

Maar hoort! Het lied des dichters van de rozen
Weêrklinkt, en doet haar bangen boezem blozen:
Zij schudt en beeft; haar smachtend herte zucht.

De Roos herleeft! Ze ontvouwt haar purpre blaren.
Haar geuren zoet mijn geest en hert doorwaren
En rondom mij doorbalsemen de lucht!

Een sonnet van Hugo Verriest? Neen, van Hugo Verriest is dit niet. Daar is niets in van Hugo Verriest en het deinend sonnetvers van Hélène Swarth, dat door menigvuldige behandeling van zovele schone-verzenmakers tot het onpersoonlijke is geworden, heeft alleen wat nagegalmd in zijn ontvankelijk gemoed.

Hugo Verriest bezat genoeg zelfkritiek om zijn verzen niet te verzamelen. Wij eerbiedigen zijn besluit.

Van de weinige gedichten zijn, buiten de bovengenoemde twee breed-opgezette stukken, enkel een paar 't herlezen waard: poëtisch kleingoed dat veeleer als geestesontspanning en intellektuele oefening dan als een noodwendigheid van het scheppend gemoed moet worden beschouwd.

Zijn estetika

Het werk van professor Verriest, van de Verriest van de Vlagge, werd niet verzameld. Het grootste deel ervan ligt trouwens zo innig vast aan omstandigheden waaraan het zijn zin te danken heeft, dat het bundelen een nutteloos werk zou zijn. Maar wie de gelukkige bezitter is van een kollektie 'Vlaggen' tussen de jaren 77-85, zal met genoegen en profijt de geestige bijdragen van Hugo Verriest herlezen.

Wat wel uit dit Vlaggewerk een plaats in de boekerijen zou verdienen, dat zijn de studiën over kunst. Zijn voordrachten zijn trouwens varianten van deze studiën.

Bij het onuitgegeven werk dienen vermeld een paar bijdragen in 'Van Nu en Straks' (o.m. een stuk over Starkadd), en, veel vroeger, enkele stukjes in 'Rond den Heerd', ook verscheidene lezingen in de Vl. Akademie, tussen 1906 en 1921.

Het was pas toen de opvallende artikelen van Hugo Verriest in 'De Nieuwe Tijd' de vrienden en vereerders naar hem dreven, dat hij aan het bloemlezen begon. En uit dit losse werk zijn ontstaan: Regenboog, Twintig Vlaamsche Koppen, Op Wandel, en gedeeltelijk ook Voordrachten.

Maar buiten deze bundels ligt nog zoveel in dit weekblad van hem verspreid. Journalistiek werk, voorzeker, maar laten wij, om rechtvaardigheidswil, dat woord niet al te hard in onze oren klinken. 'Journalistiek werk', dat roept al de associatie-machten van herinnering en dagelijkse ondervinding in ons wakker. Het grijze, kleurloze dat alleen aan de scheurmand is ontsnapt omdat de direkteur van de scheurmand doorgaans een kwantitatief personage is. De Verriestse stijl, zo typisch met zijn bondig-samenvattende zinnetjes, met zijn spelen rond een woord om het in passend reliëf te brengen, zou een model zijn van journalistiek werk.

De mensen die met dit syntetizerende oordeel 'Journalistiek

werk' van Verriests schrijven willen vonnissen hebben, zullen dan ook wel de lijn hebben willen trekken tussen literair werk en de bladzijden die Verriest heeft verzameld. En werkelijk, dat is het lot van de mensen die verdiensten hebben van verschillende aard, dat men slechts in één zijde van de begaafdheid de hele man zoekt te vinden, en het estetisch evenwicht meent te herstellen met de andere hoedanigheid in het teken van het minderwaardige te brengen. Sully Prudhommes reputatie ligt, bij alle pensionaatjuffers, in de korte schaduw van zijn 'Vase brisé'. Dat is ook het lot geweest van Hugo Verriest. Ze hebben hem zoveel geprezen als verzen-zegger en artiest in het voordrachtgeven, dat ze zijn literaire bagage met gerust geweten zeer licht hebben geschat.

En nochtans hebben wij zo'n weelde niet aan oorspronkelijke figuren, om de schrijver van de 'Twintig Vlaamsche Koppen' in een kanttekening te vermelden als men later de historisch geworden vinder van 'dit volk moet herleven' zal herdenken.

Dat is nu juist het oorspronkelijke van Hugo Verriest, dat zijn literair werk geen apart deel is van zijn leven. Wij kennen allemaal dichters, in vers en proza, en als wij het voorrecht of het ongeluk hebben met hen persoonlijk bekend te zijn, dan zeggen we bij onszelf, als wij een van hun produkten lezen: 'Zo, is dat toch van hem!' Gij praat met mensen die schrijven, gij drinkt er een glas mee, rookt er een pijp mee, gaat er mee op wandel. En gij ondervindt dat de mens die schrijft niet de mens is met wie gij praat, drinkt en uit wandelen gaat. Gewoonlijk dan is de mens die schrijft de beste.

Dat is wel begrijpelijk. Zij hebben twee kompartimenten in hun leven; zij verdelen hun bestaan, ook geestelijk, in zondagen en werkdagen. Als wij de werkman uit de stad, die bij ons aan huis is geweest om behangpapier tegen de muur te smijten of het mysterie van een weigere gasbek op te lossen, als wij die 's zondags zien, dan kennen wij hem niet meer: dat is een op-

rechte heer. Bij een buitenmens is het wat anders. Die blijft boer tot in zijn halsboord en tot in zijn schoenen.

Hoeveel vakmannen uit de literatuur zijn geen stadse werklieden, met hun intellektuele plunje van alle daag en hun intellektueel zondagspak?

Iemand die 't geloof aan zijn zolen lapt in de dagelijkse praktijk, kan de mooie fraze vinden over Golgotha en het goddelijk offer; iemand die over de massa heen kijkt van op een terras waar het rieten zeteltje kraakt onder zijn zelfgenoegzame persoonlijkheid, kan een nieuwe formule van gemeenschapskunst in 't gezicht slaan van de primairen die met het dagelijkse bestier van de literaire kritiek zijn overdaan. Uitzonderlijke momenten? Bevlieging geholpen door meesterschap in de techniek? Luchtbel die naar boven zucht en openspat uit een donkere poel? Dat alles en nog heel veel daarbij. Maar het is niet origineel in dit gezelschap maar een enkel pak te hebben en maar één enkele kategorie van geestelijke momenten. Maar één enkel kompartiment te hebben in zijn geestesleven.

Kalff heeft van Gezelle gezegd: ‘Wat ons in zijn poëzie treft is de eenheid van levensbeschouwing die ons volk in de middeleeuwen eigen was.’ Dat is een kracht van oorspronkelijkheid die Gezelle vóór heeft op heel het dichterdom dat hem in Vlaanderen heeft opgevolgd. En het is ook de oorspronkelijkheid en de kracht van Verriest geweest in zijn levensbeschouwing en in zijn werk, in de verschillende bedrijvigheden van zijn bestaan die harmonie te hebben onderhouden.

Verriest heeft als professor dezelfde overtuiging beleden en beleefd die hij tot maatstaf van zijn gedraging had verkozen in zijn pastoorsleven. Zijn criterium voor de kunst was tevens zijn criterium voor de levensdaad. En gij moogt hem volgen waar gij wilt: eenheid, overal dezelfde.

Die estetika van Hugo Verriest is niet ingewikkeld en niet om-

slachtig. En niemand, in deze tijd, zal ze nieuw vinden Maar zij is stevig en staat boven de mode.

Het pedagogische voorschrift van Verriest was ook zijn estetische leer: 'Elk houdt zijn eigen wezen, ontwikkele het, en geve kunst volgens dit wezen.'

Heel zijn onderwijs, heel zijn studie over kunst, al zijn voordrachten zijn niets anders dan de ontwikkeling van dit tema. De woorden 'wezen' en 'aard' komen haast op elke bladzijde weer: het is de basis voor vaderlandsliefde, zoals voor kunst. En hij kon terecht verklaren aan André De Ridder: 'Hetgene wij wrochten, is eigenlijk geene kunst, dat is wezen.' Hij wijzigt er zelfs de betekenis voor van het woordje 'aardig' en spreekt van ons 'aardig volk' om in dit woord de rashoedanigheden van dit volk samen te vatten.

Hoe helder en onomstootbaar heeft hij dat toegepast in zijn studie over kunst. Wie een inleiding tot de letterkunde zoekt voor studenten, zou moeilijk een gezonder boekje kunnen vinden. Des te rechtstreekser is het, daar het zelfs door Verriest in het onderwijs werd doorleefd.

O! die wereld van 'leugen en gebaringe' die door Gezelle werd buitengeschopt. Hoe sterk overleeft hij de stormlopen van elke vernieuwing. Is het niet de literaire mode van alle tijden? En klinkt dan telkens weer de eis naar geestelijke gezondmaking niet in een verwonderde en verontwaardigde sociëteit van literaire regeerders?

Uit de opstand tegen de literaire leugen en de gebaarde bewondering ontstond het princiep van die specifiek Westvlaamse literatuur, die 'partikularistisch' werd genoemd. In de kolleges waar men 'Ilias' en 'Eneïs', het geluid en de echo, in één zelfde kommentaar omving, viel de onverbiddelijke eis naar waarheid als een oproerig woord. 'Altijd blijve ik verwonderd, schreef hij in de Vlagge (1879), dat boeken en meesters de

grieksche en latijnsche letterkunde op denzelfden voet stellen of even hoog verheffen.

Altijd blijve ik verwonderd dat iemand aan de jonkheid kan leeren dat waarheid en gebaring 't zelfde is, dat de plaats van 't gene er gezeid of geschreven wordt en de vorm alles is, en zijne weerde maakt, dat men, in een woord, altijd en overal, steunt op het “Hoe” men schrijven moet, terwijl men de waarheid van gedachte, de waarheid van gevoel buiten laat, daar zij alleen den schoonen waren vorm dragen kunnen. De waarheid, - de gebaringe niet - is de man en den christen weerdig.

- Het eigen wezen van het schoone is wet.

- Poësis is waarheid.

- Schoonheid is de glans der waarheid, - de waarheid is het zijn of wezen.’

Ziedaar enkele van de herhalingen, die in alle artikelen voorkomen welke Verriest aan de kunst heeft gewijd.

Waarheid - Wezen: als een obsessie heeft het geklonken in de tijd van zijn leraarschap, in de brieven die hij kreeg, in de Vlagge, en uitzonderlijk hevig in Rodenbach: lees zijn gedicht ‘ter Waarheid’, zijn opstellen in de lettergilde.

‘De lesse van vlaamsch moet handelen van het vlaamsch en van het vlaamsch wezen,’ luidt een van zijn nota's.

‘Hier leeren wij één zijn,’ zegt hij in zijn toespraak tot Verriest in de lettergilde, en die eenheid bestond in de harmonie tussen het wezen van de studenten en de vorming die Verriest eraan gaf.

En in zijn afscheidsrede van dit genootschap zegt hij: ‘Continuez à bien faire l'œuvre de cette société: développement de l'être littéraire, consistant à ne pas faire de la littérature une classique admiration exhibée en temps et lieu, une facilité d'expression, etc, etc... mais un développement supérieur de notre être intime.’

Het is de eigen-aardigheid van heel dit Westvlaamse geslacht

geweest dat het die leer - de leer van Verriest - zo hardnekkig heeft geleefd en dat zijn criterium voor kunst ook zijn criterium was voor alle levensdaden.

Uit deze belijdenis is ook het literaire werk van Hugo Verriest gegroeid.

Het prozawerk van Verriest

De 'Twintig Vlaamsche Koppen' is een bloemlezing uit de kunstkroniek die Verriest verzorgde in 'De Nieuwe Tijd'.

In het 7e nummer van dit weekblad (17 december 1896) opende hij de reeks onder de algemene titel: Kunst. En hij schreef vooraan:

'In den "Nieuwen Tijd" willen wij voor den dag brengen de kunstveerdige vlamingen, de meesters van eertijds en nu, en bestudeeren hun werk, hunne werken, hunne wondere koppen, en doen genieten en smaken hunne allerprachtigste schoonheden.

Daartoe willen wij niet alleen, gelijk vroeger, ontleden, en daaruit regel en wet halen; maar den mensch zoeken en zijne macht, de hoogte, breedte en diepte van zijne kunst, haar licht en donker met alle stralen en schemeringen, haar wezen.'

En hij begon met Vondel.

Wat staat die Vondel daar enig en eenzaam in de galerij van de koppen en hoe begrijpen wij dat Verriest hem terzij heeft gelaten toen hij, onder de zes-, zevenentwintig koppen er twintig uitkoos om er zijn boek mee samen te stellen.

Want Vondel, dat is de studie, - dat is het werk van Vondel los van de man Vondel. Dat is de studie die iedereen kan schrijven als hij zijn indrukken neerpent over wat hij gelezen heeft.

En het karakteristieke in de 'Twintig Vlaamsche Koppen' is dat het in hoofdzaak geen lettermensen geldt, maar mannen die hun beeld hebben nagelaten in het leven van Verriest. Mens en

werk: een geheel. Lees maar die studie over Rodenbach. Dat staat boven de sterkste ontleding. Dat is de harteklop zelf van Rodenbach. Het harmonisch verband tusschen het wezen en de kunst van dit wezen, een schitterende illustratie van Verriests estetische leer.

In een van zijn nota's heeft hij dat nog verduidelijkt:

De beelden die voor mijn oogen rijzen als ik de boeken van onze schrijvers leze:

a) De beelden van de schrijvers zelf (geest, hert, ziel, lichaam).

b) De beelden van het volk dat in die boeken roert.

c) De beelden uit het volk waarin die menschen uit den boek leven.

d) De beelden van het volk dat uit die boeken zou moeten worden.

Hun wezen walmt niet naar boven.

André De Ridder heeft er zijn spijt over uitgesproken dat Verriest zijn ‘actieve macht niet heeft “besteed” aan het werk eenigen onzer “grooten in de kunst van het schrijven”: Van Langendonck, Van de Woestijne, Teirlinck.’ Waarom Verriest het niet deed?

Ja, de eerste reden zal wel die zijn dat Verriest slechts vijf jaar heeft geschreven om te laten drukken: de periode van ‘De Nieuwe Tijd’. Want van al de nota's, materiaal voor zovele boeken, is niets uitgewerkt. En Verriest had nota's over de ‘grooten in de kunst van het schrijven’. De enkele korte uittreksels die wij ervan hebben gegeven, tonen aan hoe syntetisch-juist zijn oordeel over hen was.

Maar dat was niet het echte terrein waarop de Verriest van de ‘Koppen’ zich bewoog. Hij had daarbij geen vaste grond genoeg onder de voet. Mensen moest hij hebben die hij kende, van wie het wezen gegroeid was in zijn wezen; de mens als materiaal voor zijn lyrisch kommentaar. En in de mens, de kunstenaar.

In die geest staan de 'Twintig Vlaamsche Koppen' alleen in onze literatuur, zoals die kollektie mannen een enig-schone kollektie zijn. Wat een geestelijke gezondheid, wat een trouw, wat een schoonheid, wat een harmonisch geslacht van mensen. En, zoals een schoon mens wel meer dan één schoon boek waard is, zo zijn deze twintig koppen wel de portretten waard van een half dozijn cenakels zich onderling bewierokende en onderling bevuiltongende literaire schepselen.

Een schoon dokument van de tijd is dit boek: van De Bo tot Rodenbach: de taaie, verduldige, vrome arbeid van het Idioticon en het brede, onstuimige dichterwerk; van Van Hee tot Gezelle: de lustige, vettige lach van de streek en de diepste, heiligste ontvouwing van het priesterdom in de afgronden van de poëzie; van Amaat Vyncke tot Eugeen Van Oye: de rusteloze drang tot mannelijk werk, het 'kruit met staal doorstoven' en de innige, tere kontemplatieve verrukking. Mensen allemaal, soms gesierd met het dichterschap, soms met het genie, maar allemaal mensen met eigen wezen: harmonische mensen.

Nemen wij b.v. de koppen: Rodenbach, Gezelle. De professor Verriest komt aan het woord: niet ontleden, doen voelen, doen zien, doen horen. Niet van boek tot verstand, maar van ziel tot ziel, van zintuig tot zintuig.

En kan er één studie vollediger, syntetischer zijn dan de bladzijden welke Verriest aan hen heeft gewijd? Zijn dat niet brokken waar de hele mens te zamen, onafscheidbaar met het hele werk naar boven komt?

En als het alleen mensen gold zonder meer, zonder het geniale en zonder de kroon van het dichterschap, maar treffelijke en eigenaardige mensen, hoe komen ze dan toch levend en vriendelijk voor u staan.

Deken De Bo:

'De twintig laatste jaren van zijn leven bleef hij, lichamelijk, daaromtrent dezelfde, en droeg, op lichte, platte schoentjes, op

lichten voet en stap, een zwaarder wordend lichaam, wat gebogen en rond van schouderen, waarboven op korten hals een schoone leelijke kop naar boven helde en het voorhoofd toogde, wederzijds met verre bloote platen achteruitspringend nevens een dunne waaiende haarstrepe. Daaronder twee kleene, lachende oogen, notenkleur, een langen neus, fijne smekkende vette lippen, en ronden malschen kinne.'

En dat onvergetelijke portret van Ratte Vyncke; een opstel dat jaagt van de drift waarover het spreekt, voorbeeld van dat assimilatie-talent van Verriest die meezinderde met het metaal waarop hij sloeg en in zijn fraze het ritme weervond dat uit het onderwerp zelve kwam.

En hebben wij vele bladzijden van zuivere en rijke ritmiek als die 'Legio' ons geeft? Zo vol afwisselende, innerlijke bewogenheid die zo gaaf deint door zijn zin en woord?

Dan kan men lezen dat Verriest geen 'literator' geweest is, dat hij niet mogen zijn heeft 'een artist zonder meer'. Wat is dat: 'een artist zonder meer'?

Samen met de 'Twintig Vlaamsche Koppen' zijn 'Regenboog' en 'Op Wandel' ontstaan, en wij hebben ze eveneens aan 'De Nieuwe Tijd' te danken.

Zij volledigen het eerstgenoemde boek: na een keuze uit de schone bloei en de 'aard' van het volk van West-Vlaanderen in zijn meest rasechte kinderen, dat volk zelf, het landse volk in het kader van zijn natuur. De hele atmosfeer van het landse West-Vlaanderen.

'Regenboog' is een hymne aan het arme, wroetende, schone volk. Van hen die de armoede in hun wezen hebben laten groeien en ze niet voelen, die al slavende de dood ingaan; van hen die 't een beetje beter hebben in 's wereld aandeel en geteisterd zijn

in hun gezin: Alma, die gekende, broze bladzijden proza met fijne schakering; de rauwe, walgelijke armoede, worstelend in het vuil en in de vodden; en dan ook, als een verblijding in al dat grauw, het schone, sterke, gezonde boerengezin. Maar boven dat alles 'daaruit, daarin, daarover, Godsdienst die de ziel is van het leven'.

Atmosfeer, dit boekje. Wie heeft er sedert Verriest van zo dichtbij dat wantrouwige, gesloten buitenvolk doen zien; wie heeft er zo volledig en zo tastbaar de zieleroerselen van dat volk samengevat als Verriest het deed in deze weinige bladzijden? Typen zijn het die hij geeft, persoonlijk genoeg om in eigen beweging voor ons te komen en toch volledig genoeg om één van de kategorieën te belichamen waaruit een landelijke samenleving bestaat.

Neem uit de hoop 'Dolende Schaduwboorden': de straatketser die in elk dorp met het uitzicht van het dagelijkse leven is vergroeid, die 'de strate heeft ingezwolgen':

'Heeft het een glas bier, of liever een druppel te drinken gekregen, het is lichtelijk zat, en gaat met een soort van schemering om zijn hoofd en een warme gloed in de borst. Komt het mij dan tegen, het heft zijn hoofd op, van zijds, beziet mij door luikende ogen, blijft staan, slaat de hand uitewaarts aan zijn hoedje en zegt met korte knik: Serviteur, Mesieur, Serviteur! - Het monkelt weer, gaat voort, steekt met stijve arm de stok in de lucht, houdt hem hoofdshoogte in zijn gesloten vuist, en schijnt, op muziekspel, met vuist en stok, tel en ritmus te vatten.'

Hier en daar is er in 'Regenboog' wel wat 'literatuur zonder meer'. Zinnen geschreven om het mooi geluid of een effektbejag met al te gezochte middelen. Maar in zijn geheel is het een, in onze Vlaamse literatuur ongeëvenaarde kleinschildering van het landse West-Vlaanderen.

'Op Wandel' heeft de rest gekregen van een bloemlezing uit 'De Nieuwe Tijd' en het werd bijgewerkt om er een boek

van te maken. Een deel ervan, zoals 'Armoede' en 'Ursenie', zou nog wel als een kleur in de 'Regenboog' hebben kunnen dienen.

In 'Op Wandel' is het literaire opzet duidelijk. Daar komen bladzijden 'literatuur' in voor die zeker fijntjes zijn afgewerkt, maar het eigen leven missen dat in Verriests geschreven woord steekt. Bekoorlijke bladzijden zijn erin met zeer verfijnd klankenspel:

'Ja, ik beminne de leliën van verre; niet van bij. Van verre zie ik geern hun ranken stam, met ranke bladeren; hun edelen wit-matten kelk, vol ontastbare, diep weevolle drift, die rijst en verteert, als zeer.'

En zinnen waardoor het ritme heft, zinnen vol sterke visie en fel koloriet:

'Zij (de waterlelie) droomt en ligt met verten in oog en hert, verten van blauwen hemel, verten van weiden groen, verten van bosschen met donkere zwijgende diepten, verten van water, onder stillen wind, stillen adem, breed. Zoo ligt de lelie buiten wereld en gewoel, eenig, altijd eenig, in eenigheid van den dag en nacht, roerloos te droomen, neen te leven ademend dien adem die de borst niet heft, noch het water wellen doet; ademend den adem van groene bladeren, van witte bloemen, vol geuren, vol onbewuste, wakke, wonnige levensgenoegte.

...

De groente, in zoetzingende gamme, vol dooreenwemelende harmonije, ligt en strekt verre verre voor onze voeten in ontelbare onvatbare tinten en lichten. Donkere diepten, bruiner tronken en struiken, hooger groene boomtrossen, en naar boven weêr blauwendig rijzende verten met purpere peersche door- en overhangsels.

Rondom ons staat alles onroerbaar in de blakende zomerhitte, onder de schitterende zon, die luide en traag den allerheer-

lijksten lofzang van licht en warmte door de zwijgende ruimte galmen doet.'

Daar zijn bladzijden in vol subtiele sensiviteit:

'Ik zou willen mijn hoofd leggen in de roozen, in de geurende roozen, in de zachte roozen, in de zoete roozekes van mijnen hof, maar in de leliën niet.

De leliën bezie ik, bewondere ik, en rieke van verre hunne dronkmakende geuren.

Ik ben ervan benauwd.

Roozen zal ik kussen. Leliën niet.'

Verriest die de schoonheid zocht onder de armoede van zijn volk, zag die schoonheid in de armoede bloeien in zovele kinderogen. Hij had woorden vol grootse bewondering voor het arme volk; hij vond woorden vol teerheid, vol kostbaar gevoelen voor de kinderen. Zijn 'Kinderkopjes' behoren tot zijn allerbeste werk. Zo zuiver van tekening, zo vol innige tinten, zo vol begrijpend raden naar het mysterie van de kinderziel. Daar zijn prachtige onuitgegeven bladzijden van hem over kinderen en een van zijn voorgenomen boeken zou als titel gedragen hebben 'Kinderkopjes'.

Alles samen genomen staat 'Op Wandel' buiten die eenheid van atmosfeer die van de 'Twintig Vlaamsche Koppen' en 'Regenboog' een sterk geheel maakt. Daar zijn meer geschreven en minder gesproken bladzijden. Daar is meer literaire verzorgdheid en literair opzet, meer precieusheid. Daar is minder direktheid, minder verband van ziel tot ziel, daar staat meer papier tussen u zelf en tussen Hugo Verriest.

Zelfs als Verriest schreef, sprak hij. En dat geeft de eigenaardigheid aan zijn stijl. Heel vroeg heeft hij door dit gekombineerde in het woord en de zin, die typische vorm gevonden waaraan hij

dadelijk te herkennen is. Het woord van Verriest is onvolledig zonder het gebaar van Verriest.

Lees bij voorbeeld:

'Maar ziet: daar! wat is dat daar? - Daar roert in mij, daar krevelt iets in mij; daar groeit iets in mij; daar herwordt iets in mij.

Ginder, ginder verre, tenden mijne armen, tenden mijne vingeren. .. voel ik. - Zal ik ze kunnen roeren? Zal ik... Zij roeren! Zij roeren! Ik voele ze roeren.

Een angst omvangt mijn hert en grijpt het vast in ijzeren handen en duwt het toe. Maar een jubel gaat op in mij, ontsluit alle banden, juicht en warmt. Ik kan mijne vingeren roeren! Daar welt eene blijheid in mij die geheel mijn hert volstroomt, overstroomt en door geest en lichaam vaart door geheel mijn lichaam;

- Gaat het ontwekken? Ik roere mijne vingeren; mijne vingeren; zij roeren! Zij vingeren! Een zonne giet over mij haar warme stralen van geluk.

Roeren!

Mijne voeten?' [1]

Dat is niet geschreven, dat is gesproken, dat is 'lippe- en tongespel'. En dat is ook de reden waarom er tussen zijn 'Voordrachten' en zijn ander werk geen merkbaar verschil in de vorm is waar te nemen, - bij uitzondering nochtans van enkele stukken uit 'Op Wandel', waarvan wij het literaire opzet daareven hebben vermeld.

Het is opvallend, zelfs voor iemand die de 'Voordrachten' slechts oppervlakkig doorkijkt, hoe die vorm er pas gekomen is toen Verriest, laten wij zeggen, beroepsvoordrachtgever is geworden.

Zijn voordrachten 'Bond - Leven en Dood - Vaderland' en de niet gebundelde voordracht over Vlaamse Beweging wer-

1 Op Wandel. - Herworden.

den geschreven. Het zijn geschreven stukken die als voordracht moesten dienen: het gesproken woord van Verriest, het gebaar van Verriest stond daarbuiten. Zij ontstonden zonder dat Verriest naar het publiek keek, terwijl hij schrijvende was; zij werden geschreven door een Verriest die nog onwetend was van de bekoring van zijn gesproken woord. De volzin mist die veerkracht, die beweging, dat leven, dat ritme dat één was met het zo stijlvolle voordragen van Verriest; daar is niets in van het direkte dat uitging van de spreker tot zijn toehoorders. Het woord, dat als gesproken woord moest dienen, was een geschreven woord. En juist andersom is het gegaan toen de voordrachtgevende Verriest de baas geworden was over de schrijvende Verriest.

Wat de inhoud van de 'Voordrachten' betreft, die is vrijwel dezelfde gebleven in het verloop van de lange spanne tijds die ligt tussen zijn 'Bond' (1872) en zijn voordrachten over Gezelle (1902). De geestelijke inhoudsbepaling van Vlaanderen in zijn kunst en in het wezen waaruit de kunst ontbloeien moet. De bepaling van 'Kunst': een redelijk, natuurlijk ontplooien van het wezen in het kader waarin het door het leven werd geplaatst. Als verdere uiteenzetting van zijn estetische leer zijn deze voordrachten onovertroffen.

Een nieuwigheid was het, in die tijd toen de officiële kunstopvatting en taalopvatting in het onderwijs de mummies huldigde, de taal en de kunst in het midden van het leven te plaatsen.

Wij hebben gezien hoe Verriest, als surveillant en professor, aan het lichaam, aan bloed en zenuw en temperament een belang toekende dat de mensen bevreemdde. Literatuur was niet langer iets apart dat naast en boven de levende mensen stond, taal was niet langer het museum dat uitgestald was in woordenboek en grammatika. In zijn beoordeling van literair werk zocht Verriest het leven, de uiting van de levende mens. 'Het leven is de wet

van het schoone. Hoe komt het dan dat er in de beoordeeling zoo weinig gesproken wordt van het leven?' vroeg hij. En heel zijn leven lang heeft hij ervoor geijverd die abstrakties te vernietigen.

Dat was een naklank van het onderwijs van Gezelle. Die had eigen woord gesproken in een oneigen wereld. En als reaktie tegen het onpersoonlijke trad het hevig uitgesproken persoonlijke op het voorplan. Het katalogeren van de versmaat in trocheeën en anapesten kreeg zijn beslag; in de plaats daarvan werd de bewondering gekweekt voor de(n) 'wonderlijken matedans' die bestaat 'buiten en boven alle leering en onderwijs bij de poëten'. Het persoonlijke werd gehuldigd, tastbaar als de slag van het bloed, in ritme en taal.

Het is een onderwerp geweest waar heel het geslacht van Verriest mee bezig was. Verriest zelf heeft er haast niet over gezwegen toen hij zijn Gezelle-voordrachten hield; Eugeen Van Oye heeft er een lange studie aan gewijd in 'Biekorf' ; Gustaaf Verriest behandelde het vraagstuk in zijn 'Grondslagen van het rythmisch woord'. 'Versbouw en rythmus, schrijft hij, hangen naar mijn begrip hoofdzakelijk af van ons spierstelsel, en ten kleenen deele maar van ons gehoor.'

En nog:

''t Ware hoogst belangrijk in de werken van groote Dichters na te gaan tot hoever zij de wederzijdsche afhankelijkheid van denk- en zinnebeelden, ademtocht en woordrythmus hebben verwezenlijkt. Ieder kunstenaar moet leven in zijn werk met al wat spier en zenuw aan hem is. De volksstammen van eender temperament, eender streven, eender lijden en verblijden moeten vormen telen overeenstemmend met hun aard en geschiedenis. Alzoo wordt de letterkunde tot in hare uitwendige vormen, een spiegel der volkeren.'

Zo werd het woord gekoppeld aan ademtocht en gebaar, gebonden aan het levende lichaam, werktuig en medewerker tevens van de levende geest. En, samengaand hiermee, lezen wij in de

papieren van Delescluze, die met paradoksale zegging soms zo klaar een gedachtencomplex wist te syntetizeren:

'On parle de la prononciation des mots. Moi je crois que les mots n'ont pas de prononciation. Je ne trouve que des individus qui prononcent et qui mettent dans leur langage l'accent de leur volonté et l'expression de leur intention appuyée par le geste.'

En ziet ge niet duidelijk, zelfs in 't geschreven woord van Verriest, het gebaar van de zegger?

Het taalpartikularisme van Verriest

Zoals Verriest dacht over kunst, dacht Verriest over taal.

'Leven is waarheid en taal. Levende taal is schoone taal. Leven is schoonheid.'

Wat is er niet al gepraat geweest over het partikularisme van de Westvlamingen in 't algemeen, van Verriest in het biezonder. En het loont wel de moeite dat partikularisme eens van dichterbij te onderzoeken.

Eerst en vooral dient opgemerkt dat het taalpartikularisme van de Westvlamingen uit die tijd onafscheidbaar deel uitmaakt van hun vlaamsgezindheid; het was een bestanddeel van hun verzet tegen de papieren tirannie van het onderwijsregime.

Onnatuurlijkheid, doodverven van eigen aard en oorspronkelijkheid ging immers samen met het anti-Vlaams beheer. Wat men aanleerde als Vlaams, was geen taal. Het onpersoonlijke boekenvlaams riep de reaktie in het leven van het zeer persoonlijke Westvlaams. En zo werd de slepende *e* een teken van vlaamsgezindheid.

Dat spreekt heel duidelijk uit de brief van Secundus, één uit de reeks van de 'ruitenbrekers':

'In één onzer collegiën had een professor - laat ons hem Langvoet noemen - op het bord een vlaamsch woord geschreven en 't niet uitgevaagd.

Achter de klasse een andere professor, anti-vlaming, al voorbijgaan, ziet deur de opene deure dat woord staan.

Een glans in zijne oogen! de lippen vooruit! en met dubbelen stap, weg!

't En duurde niet lang of al dat tegen was, was komen kijken en... de wereld moest vergaan!

Op het bord stond een woord met een slepende *e*!!!'

De overheid die het Vlaamse leven naar beneden duwde, speelde tevens gendarme tegen de slepende *e*. En niet tegen vlaamsgezinden, maar tegen kwaadwilligen ging de strijd voor het Westvlaams.

En tevens ook behoorde dit Westvlaams tot het complex van hun katoliciteit. In de dubbele kamp tegen fransgezinde geestelijkheid en tegen liberale vlaamsgezindheid was de slepende *e* en wat er mee verbonden lag, een kenteken van het Westvlaamse katolieke flamingantisme. Het zal in deze tijd wel velen ongelooflijk schijnen, de redenering van De Bo hierover te vernemen.

In een voordracht, opgenomen in de Handelingen van de Gilde van Sinte-Luitgarde, over de vraag: 'Waarom er geene eloquentie in het letterkundig Nederlandsch is' zegde hij:

'Waarheid en valschheid hebben noodwendiglijk elke hunne taal. Nu, in Holland, even als in Duitsland, is het protestantisme ingevoerd en verspreid geworden ten grooten deele door de predikatie; maar omdat het protestantisme eene dwaalleer is en geene waarheid, daarom kon de predikatie van het protestantisme, gelijk alle leeringen die grond en waarheid missen, niet eenvoudig, niet natuurlijk, niet rechtzinnig zijn. Daaruit moest dan volgen - zoo 't met der daad gevolgd is - dat de taal van die predikatie belemmerd en stram wierd, verwrongen, gezocht, hoogdravend, vol wind en declamatie.'

En de natuurlijke, logische gevolgtrekking van deken De Bo was dan ook dat een katoliek in het Hollands niet bidden kon.

Hieraan knoopte hij het argument vast dat dienen moest tegen het zich opdringende liberale Willemsfonds:

'En 't is bemerkensweerdig dat zij, die hier in België die taal willen inbrengen, ook al lieden zijn die van de waarheid niet veel maken; zij gevoelen instinctieflijk dat deze taal hunne taal is, de taal van de kwade trouw en van de verwaande en hooveerdige miswetendheid.'

Dat was het bewuste, gewilde partikularisme. En ook Gezelle deed hieraan mee naar hartelust.

Hij schrijft in een brief aan de voorzitter van de Gilde van Sinte-Luitgarde:

'Ik en heb niets anders dan West-Vlaamsch geschreven, en zoo ievers iets ingekropen ware dat het West-Vlaams oneigen is, zoo is het tegen mijnen dank geweest. Ik beklage mij trouwens van te veel Hollandsch, vooral te veel bastaard-hollandsch, en niet genoeg oud- of ander West-Vlaamsch geleerd, gelezen en gehoord te hebben, anders zou het weinige dat ik gedrukt hebbe ook zuiverder West-Vlaamsch zijn.'

Een hele campagne tot rehabilitatie van het Westvlaams werd ondernomen. De verwantschap van dit woord en van dat woord werd gezocht in het 'edele' Grieks en Latijn. Geen enkel vlaamsgezind professor of hij liet zijn studenten ongeboekte woorden verzamelen; na Gezelles dood werden op zijn kamer nog duizende van die niet gekatalogeerde Vlaamse rijkdommen gevonden en in de nalatenschap van Verriest ligt een dikke stapel blaadjes vol etymologische aantekeningen.

Wetenschappelijke ijver trachtte het instinktieve partikularisme te steunen: De Bo vond in de verscheidenheid van uitspraak onder de Westvlamingen zelve een faktor van historische waarde, omdat zulks, zijns inziens, een mengeling van volkeren bewijst en Decarne hield in de St.-Luitgardegilde een lezing over 'Middeneeuwsch Vlaamsch', om te bewijzen dat 'de grond der

vlaamsche taal, vóór Maerlants tijd, zeker en vast *Westvlaamsch* was'.

Ziedaar het terrein van het Westvlaams taalpartikularisme in Verriests tijd afgebakend. Wij vinden, één van streven en opvatting, ongeveer allen die met hem werkten en dichten: Gezelle, De Bo, Decarne, Van Hee, Callebert en die hele lijst van vooraanstaanden en toonaangevenden die in de St.-Luitgardegilde waren ingeschreven.

Hoe stond Verriest daar tegenover?

Zover als De Bo die vooruitzette dat letterkundig Hollands niet geschikt was om te spreken met God, heeft hij het niet gebracht. Die logiek van de waarheid was al te ver in de uiterste hoeken gedreven en herinnerde wat te veel aan de opinie van de baard als liberaal monopool. En daarbij, hij stond niet tegenover het Vlaamse levensbeeld zoals Gezelle: voor Gezelle was het Westvlaams de klank die onafscheidbaar verbonden lag met het buitenvolk, met de wroetende landman zonder uiterlijke sier of voornaamheid.

Verriest heeft heel veel over zijn opvatting van het taalwezen geschreven; in zijn voordrachten, in zijn verhandelingen ter Vlaamse Akademie, in zijn notaboeken. Nooit heeft hij een enkel van de argumenten aangehaald die de Westvlaamse kruisvaarders van het taalpartikularisme hadden voorgebracht.

Zijn taalinzicht stond in het zeer goed gesloten geheel van zijn levens- en kunstteorie: 'de taal komt uit den stam, uit den groei, uit den mond van een levend volk, buiten alle boeken en geleerdheid of geleerden die slechts mogen onderzoeken, getuigen en gebruiken.'

En hij maakt tot de zijne de vijf grondregels van De Bo:

1. Hebben burgerrecht alle woorden die rusten op gegronde etymologie.
2. Hebben burgerrecht alle woorden die door analogie te wettigen zijn.

3. Alle woorden die medebestaan in aanverwante talen.

4. Alle woorden die vroeger in de schrijftaal bestonden en nu nog bleven in den mond van het volk.

5. De woorden die in de algemene schrijftaal geen weergade hebben.

Zoals gij ziet, is er speelruimte tussen die grenzen van het burgerrecht en dat is de geleerde zijde van Verriests betoog. Wonder genoeg, hij die toch nooit anders met geleerdheid uitpakte, heeft alleen magister gespeeld als hij in de Akademie zijn opvatting over taal wilde verdedigen. In november 1909 neemt hij Max Muller bij de hand om, in gezelschap van Curtius, Bopp, Breal, Egger, Bailly en Schlegel, op te trekken tegen kanunnik Am. Joos die had gezegd dat woorden willekeurige tekens zijn, geen natuurlijke.

Maar dat is uitzondering: want Verriest hield anders altijd zijn teorie over de taal in het kader van zijn teorie over kunst en leven. En zoals hij in de kunst het uitgroeien zag van een wezen, zo zag hij in de taal een vorm die niet vast te leggen was in eenvormigheid. Het persoonlijke element dat bij hem overwegend was in zijn kunstopvatting, was het ook waar hij over taal sprak.

Zeer logisch en zeer behendig heeft hij die twee zaken steeds samengehouden.

'Neen, van West-Vlaamschen kamp willen wij niet,' schreef hij in 1877 in de 'Vlaamsche Vlagge'. En voorzeker zou hij nooit, zoals Gezelle, hebben gezegd dat het Westvlaams bij hem een heilig opzet was. Want hij schreef in een nota: 'Ik ben geen West-Vlaming, ik ben van den rechteren oever van de Leie. Ik zegge niet gi, wi, uus; maar wel gij, wij, huis'. Taal was voor hem niet de dagelijkse munt van het verkeersleven; taal was voor hem 'licht en lucht en zonnestraal'. Hij zocht er de kleur in, de klank, de openbaring van een persoonlijkheid, het metaal van een eigen wezen. Hij wilde ze niet beschouwen als een uniform: 'de taal en de zeg van Lecouter kunnen de taal en de zeg zijn

van honderd, van duizend anderen, de taal van alleman, 't is een uniform,' schreef hij en hij besloot: 'De taal van de schrijvers die wij geren kan alleen hunne taal zijn.'

En hetzelfde diste hij op tegen de promotors van de 'Beschaafde Nederlandse uitspraak', kort voor de oorlog. Vorm voor beschaafd, aldus zijn teorie, vindt de beschaafde in zichzelf. Bij een keurend intellekt berust daarover ten slotte de beslissing. Nu verschilt dat intellekt van individu tot individu, en niet zelden zal dat verschil vrij groot zijn. Vandaar van individu tot individu ook verschil in het beschaafd, zowel wat betreft de woordenschat als wat betreft de klanken.

Wel zeker dacht Hugo Verriest dan aan die Hollandse 'beschaafde sprekers' die hem zeiden: 'Pastor, gij moogt niets aan uwe uitspraak veranderen.' En in de Akademie zegde hij in september 1920 in een voordracht, waarin hij het opnam tegen de wettenmakers van de vereenvoudigde spelling:

'Ja, er bestaat buiten uwe, de uwe, beschaafde uitspraak, een beschaafde uitspraak, de onze, die een geheel leven omvat, een geheele kunst, een geheel volk, van boven naar onder, van den hoogsten man tot den laagsten vergeten mensch. Wat komt gij ons vertellen, dat uwe, uwe, uwe beschaafde uitspraak de taalwet is?'

En zijn besluit was:

'Wij zeggen: dat vlaamsch is nederlandsch; geen patois. En is dat geen Nederl. dan zijn er twee talen, het holl. en het vl. en mijn taal verzake ik niet. Ik wille er in begraven worden, en haar doodskleed mag mijn lijkkleed zijn.'

Logisch voorttrekken van de levenslijn op alle gebied. Als men de taal van Verriest vergelijkt met die van de meeste van de schrijvende Westvlamingen uit zijn tijd, dan is het opvallend hoe weinig partikularistisch zij getint is. Het is toch niet omdat men weerde in de plaats van waarde schrijft, dat men bij de zo stelselmatig doorgedreven partikularistische strekking van b.v. een Ge-

zelle, een Callebert, een De Bo mag worden gerangschikt. ‘Ik en wete somwijls niet wat West-Vlaamsch of ander vlaamsch is,’ zegde hij in zijn voordracht ‘Gaaf en Gezond’.

En dat is inderdaad de indruk die zijn werk nalaat.

De flamingant Verriest

Hugo Verriest heeft in de Vlaamse Beweging openlijk gestaan van in 't jaar 1872, toen hij te Roeselare zijn voordracht hield over ‘Bond’. Die voordracht werd het programma van het flamingantisme dat een paar jaren nadien tot zo'n rumoerig leven zou komen.

Ja, ‘dat volk moet herleven’ en het loflied op de schoonheden en begaafdheden van dat volk werd nadien een tema voor studenten-retoriek, maar het zou zeer onrechtvaardig zijn het flamingantisme van Verriest te omsluiten in de klank die door deze machtsspreuk in ons gewekt wordt.

‘Dat volk moet herleven’ wordt doorgaans opgevat in de zin van het Breydel-en-De-Koninck-gestorm. Men heeft dat Vlaams ideaal willen onafscheidbaar verbonden houden met trapgeveltjes, macekliers en ‘slaat al dood’. En daarbij het vizioen opgeroepen van een twintigste-eeuws geslacht dat een witte kaproen zou dragen in plaats van een hoed en zijn erf beschermen met een Groeningse goedendag. Met die speciale schoonheidsdroom heeft men de strijdleuze van Verriest wel enigszins gekompromitteerd.

Maar reeds in 1872 formuleerde hij zeer juist zijn opvatting en die opvatting is hem bijgebleven heel zijn lang leven door. Die opvatting paste in het kader dat Verriest aan heel zijn verdere beschouwing over mens, kunst en godsdienst had gegeven. Als grondslag van alles was bij hem het wezen van de mens met zijn eigenaardigheden van persoonlijke aanleg en van omgeving. En de eerbied voor dat wezen, voor deze eigen aard heeft aan zijn

opvatting over al de uitingen van dat wezen eenheid en harmonie gegeven.

'Dat volk moet herleven'. Ja, maar men heeft verkeerd begrepen, als men meent dat Verriest katedralen en belforten in middeleeuwse trant wenste te zien bouwen door het Vlaanderen van de XIXe eeuw. Kunst, zoals alles wat uit de mens komt, is leven, is toepassing van de levenswet. En die levenswet is niet vast te leggen door wetten van de tijd.

In dezelfde voordracht waarin Verriest de klassiek geworden zin over West-Vlaanderen zond welke men onafscheidbaar heeft gemaakt met zijn persoon, heeft hij zelf voor de omschrijving gezorgd: *'Dat volk had eigen gedaante, houding, gedacht, inborst en opvoeding.'* En hij voegde daaraan toe: 'Waar is de vlaamsche rechtzinnigheid, rondborstigheid, treffelijkheid en mannenmoed?'

En wij zijn zo vrij te denken dat Verriest hier een veel bredere opvatting had over een herwordend Vlaanderen dan zoveel radikale mensen uit later tijd. Vlaamse mensen, in de zin dat hun denken en doen, de vorm van hun gedachte en de inhoud van hun woord specifiek Vlaams zijn en dat het complex van hun geestelijk bezit een nationaal merk heeft? Goed. Maar indien die mensen, als mensen, niet rechtzinniger zijn, niet beter en treffelijker, niet menselijker zijn, dan hebben wij maar de helft van onze inzet bekomen.

Zo moest 'dat volk herleven': 'Wij moeten het doen herleven in ons eigen. Oh! 't en is niet gelijk velen peizen, 't en is niet van 't bestier des lands, van de provintie niet dat het vlaamsch moet komen. 't Is van ons; 't is wij die het moeten naar boven dwingen.'

In zijn voordracht 'Wat er in Vlaanderen roert en stil blijft' heeft hij zelf het onderscheid gemaakt:

'Die eerste roering of beweging is... hoe zal ik dat nu noe-

men? - is, als of het ware, eene beweging van buiten naar binnen.

De tweede: eene beweging van binnen naar buiten. De eerste is de quasi officieele vlaamsche Beweging, de welbekende en luidsprekende vlaamsche beweging, vol praktijke maatregelen en dadelijk werk: die wilt, in wet, en bestuur, het vlaamsch hebben nevens het fransch, ook in 't gerecht, ook in 't onderwijs en in geheel dat hooger levend gebouw.

Haar bijzonderste woord is: “Gelijkheid”.

Die tweede, is die min bekende Vlaamsche beweging, die bijzonderlijk in West-Vlaanderen, in 't stille roert en uitzet. Zij wil van binnen naar buiten. Zij wil uit de vlaamsche ziel geheel het vlaamsch wezen doordringen. Zij zegt: “Worden en groeien en bloeien en vrucht dragen.”’

Het valt buiten de bedoeling van deze bladzijden een ‘Kritiek der Vlaamse Beweging’ te herschrijven. Toch moet worden aangestipt hoe het uitgangspunt van Verriest zuiverder is en veel meer omvattend dan hetgeen hij noemt ‘de beweging van buiten naar binnen’. Wij weten nu wel dat ‘gelijkheid’ een argument is en geen principieel vertrekpunt. Maar men kijkt zich zo blind op het argument dat de princiepen erbij in het onklare geraken.

En wordt de passende kritiek niet lang tevoren door Verriest zelf geleverd in zijn voordracht: ‘Gaaf en Gezond’?

‘Gij zult mij zeggen: Het betert. - Inderdaad het betert. Maar om te beteren moet het slecht geweest zijn. De mensch betert uit ziekte. Het betert toch, en gij zult zien dat bij later tijd men de wet officieel vertalen zal en in officieele boeken zetten. Zwicht U dan dat die vertaalde wet in boekenrekken blijve en dat de hoofden de herten en de zielen fransch blijven en franschen mond houden.

Wederom zijn er onder U die peizen: Dat ook betert; onze Koning kan Vlaamsch; onze prinsen kunnen Vlaamsch; onze Kamers en ons Senaat kunnen Vlaamsch. - Ik en vrage niet wat

zij kunnen; ik vrage wat zij zijn, en welke bij hun de natuurlijke klank, het natuurlijke woord, de natuurlijke uitsprake, de gewone, de gemakkelijke besturende taal is.'

Wat Verriest voorstond, was de logika van de Vlaamse levensleer. En die logika heeft hij doorgevoerd als professor en als pastoor.

Voorzeker, het sterk persoonlijke element, ontstaan door de tegenstrijdigheid van Gezelles leer met het kleurloze en onpersoonlijke onderwijsregime, had zijn invloed onweerstaanbaar over heel West-Vlaanderen laten gelden. Maar de richting in dat persoonlijke werd door Verriest gegeven. Wij zien in de 'Vlaamsche Vlagge' en in de opstellen van Rodenbach hoe sterk de gedachten van Verriest op het studentengeslacht hebben ingewerkt.

Hij was breed genoeg van zin en logisch genoeg met zijn eigen teorie om anderen naast zich te weten met een tegenovergestelde mening, - en de verdraagzaamheid voor eenieder aan te prediken. Reeds in 1885 schreef hij in de 'Vlaamsche Vlagge':

'En er zijn, ja, geen twee vlamingen, geen twee menschen op geheel de wereld die juist hetzelfde karakter hebben en gelijk gezind zijn. - Die oud is en gezeten, zegt: stillekes, stillekes! - Die jong is en vierig, zegt: wij moeten er deur. - Die zacht en langmoedig is, zegt: zoetjes en patientie. - Die kort is en beraden, zegt: recht vooruit en voor niemand uit den weg. - Die voorzichtig (sic) voorzichtig is, zegt: geen ruiten te breken - een deurendal zegt: als 't niet buigen en wil 't moet bersten.

Zij peizen al dat zij gelijk hebben. Ja, eenieder moet binnen plicht en recht, een ieder moet zijnen eigen weg gaan.'

Een toepassing van deze raad zou in Vlaanderen, ook in deze tijd, van heel wat zachter zeden getuigen.

Dat is zijn Vlaamse leer, of liever dat is zijn algemene leer toegepast op de Vlaamse Beweging.

En zijn levensdaad is een daad geweest van schone en gave vlaamsgezindheid.

Wij hebben getracht, bij het schetsen van zijn leven, dat zulks uit zijn handel en wandel zelf zou te voorschijn komen: zijn positie kiezen en rechtstreeks tussenkomen in de Blauwvoeterie, de verantwoordelijkheid die hij, als principaal te Ieper, op zich nam met de leiding van de 'Vlaamsche Vlagge', zijn rake en scherpe artikelen soms in 'De Nieuwe Tijd'.

Kan men hem verwijten dat hij tijdens de oorlog en daarna niet, zoals men dat heet, op de barrikade heeft gestaan? Toen de oorlog uitbrak, was hij vierenzeventig jaar. De bezwaren die hij had tegen de vervlaamsing van Gent hebben wij overgeschreven uit zijn notaboek. Het is waar dat het dolle oorlogsgebeuren hem voorzichtig had gemaakt. De twaalf kogels die een patriottisch tafelschuimer hem had toegezegd, maakten hem bang. En toen aanbrak hetgeen men de bevrijding noemde, werden zijn oud-student Bruwier en zijn oud-studiemakker Van Oye gevangen gezet.

Hij was wantrouwig opgeschrokken uit de eenzaamheid die de oorlog en de avond van zijn leven over hem hadden gelegd. De tijd was ernaar. En het is zeer typisch dat de twee enkele brieven waarop hij het antwoord in klad heeft nagelaten op het papier dat hij ontving, die zijn van de uitgeweken flamingant Bellefroid en van de gevangen Wies Moens: wantrouwen!

Beiden hadden hem hun wensen toegezonden bij zijn tachtigste verjaardag. Wies Moens had erbij geversd. Aan Bellefroid antwoordde Verriest: 'Aangenaam is het mij bovenmate een gelukwensch van U te ontvangen en uw vriendelijk woord te lezen. Wij leven immers in zulke wereld dat geen kwaad gedoe ons vriendschap stooren of scheiden kan en wij hopen wel donkere dagen te zien opklaren.'

En aan Wies Moens schreef hij deze enkele woorden uit het hart: ‘Zit gij daar gevangen? Ik weet maar één dingen: 't Is dat het uit liefde voor Vlaanderen is. De muren ook van uw gevang moeten schoon zijn.’

De Verriest die het leven wekte onder de Vlaamse jeugd en voor het aanschijn van de aartsbisschop van Mechelen had gezegd dat onstuimigheid de overvolheid was van het leven, onthield zijn liefde niet.

Maar de bitterheid die sprak uit zoveel monden, deed hem het hoofd schudden. Dat lag niet in zijn aard. Hij was steeds opgeruimd en optimistisch geweest en hij had veel ten goede zien veranderen. Hij dacht aan de tijd toen de adressen op koffers en brieven verplicht Frans waren; hij vergeleek die provincieraad van West-Vlaanderen van 1878 toen de enige vlaamssprekende raadsheer werd uitgelachen, zelfs door de ‘vlaamschminnende heer gouverneur Ruzette’, met dat stormende en Vlaams bulderende West-Vlaanderen van nu. En toen hij Jozef in Dothan zag opvoeren in openlucht, was hij ontroerd: hij zag de nieuwe schoonheid van Vlaanderen. Hij die toch alleen aan de innerlijke waarde en aan de waarheid van de levensuiting zijn belangstelling had geschonken, wist dat, spijts al het officiële, zijn volk herlevend was.

Die vreugde heeft zijn laatste jaren schoon gemaakt.

Samenvatting

Het zal niet moeilijk zijn uit de bladzijden die deze laatste regels voorafgaan, de betekenis van Verriest voor Vlaanderen op te maken.

Van Gezelle had hij de openbaring gekregen van de schoonheid en van de eerlijkheid in de kunst.

Verriest is, ook literair gesproken, een eerlijk man geweest. Hij heeft de levenswet van waarheid toegepast in alle domeinen van het geestelijk bestaan; harmonie door eenheid in alle uitingen van het leven. Hij heeft de kunst midden in het leven geplaatst en het leven gesteld in het teken van de waarheid.

Hij heeft een geslacht verwekt zoals geen tweede in Vlaanderen is opgestaan en dat in Albrecht Rodenbach een hoogte heeft bereikt, waarnaar nog vele studentengeneraties bewonderend zullen mogen opstaren.

Hij heeft een eigen taal geschreven, typisch eigen, zodat zijn woord onmiddellijk de kenmerken toont van zijn geestelijk vaderschap.

Hij heeft in Vlaanderen en daarbuiten de dichter Guido Gezelle aan de bewondering opgedrongen en met het goud van zijn dichterschap ontelbaren verbaasd.

Hij heeft Vlaanderen gediend, in oprechtheid, tot het offer toe, in een tijd toen Vlaanderen de stormende liefde niet kende van duizenden en duizenden. Hij heeft zijn volk gediend, het liefgehad in zijn armoede en nederigheid, hij heeft de schoonste woorden uit zijn hart gevonden om tot de uitspreekbaarheid van die liefde te komen.

En ook het leven heeft hij bemind en gediend: het leven in de waarheid, het leven in de kunst, het leven zoals het priemt en bloeit in het altijd wordende werk van de schepping.

Hij heeft over zichzelf getuigd, in een van die aantekeningen waarin de ‘binnenzang’ vedelde die zijn laatste eenzame jaren heeft doorzongen:

Mijn wezen heeft echo geweest, echo van natuur.
's Morgens van dat oosten daar
's Middags van den zonnekrans
's Avonds
Ik hebbe echo of weerslag geweest van die bosschen,

van die rilde sparre, van dien zwaren eik, van dien lichten populier.

Ik hebbe echo geweest van mijn arm volk, verlaagd, verzonken.
Ik hebbe echo geweest van de dichters.

Heel Vlaanderen heeft in hem weerklonken.
En een schoon deel van de mensheid.

1926

Stijn Streuvels

Van Frank Lateur tot Stijn Streuvels

Op het lijsternest te Ingooigem woont Stijn Streuvels. Van op de bergwei heeft hij het uitzicht over de ongemeten hemelen waaronder het land zich heft en daalt in de kleuren van elk seizoen. Het trage leven gaat er voorbij langs de landstraat die te volgen is tot ze verloopt in de wasem van de verte.

Stijn Streuvels leeft daar in het geluk van het werk-in-eenzaamheid en de rust van zijn gezin. Zijn oog, zo scherp van kleur, neemt licht en schaduw in van achter het venster dat over de hele breedte van zijn werkkamer strekt. Land en hemel, wolken en aarde, zon en groen, vlammende oogsten, zachte nevels aan de grenzen van dag en avond. Koninklijke rust en vreugde van eenzaamheid.

Te Heule werd hij geboren in 1871. Zijn moeder was Guido Gezelles zuster, zijn vader heette Kamiel Lateur. En hij die in Vlaanderen en daarbuiten Stijn Streuvels heet, staat op de burgerlijke stand ingeschreven onder de naam van Franciscus, Petrus, Maria Lateur.

Zijn eerste lessen kreeg de kleine Frank te Heule, in de nonnekensschool. Hugo Verriest was er toen bestuurder ten gevolge van de grote kuis in het klein seminarie te Roeselare. De fijne en vriendelijke man bleef er echter niet langer dan negen maanden, tot grote verslagenheid van de nonnekens. Zijn heengaan moest onvergetelijk blijven: al de schoolkinderen kregen bevel

te wenen bij het afscheid. Wat aan de vijfjarige Frank Lateur de gelegenheid gaf voor de eerste maal een openbaar eksempel te geven van koppige eerlijkheid: hij voelde zich niet aangedaan genoeg om te wenen en weende niet.

Bij de nonnekens van Heule werd hij tot zijn zevende jaar ingewijd in de eerste geheimen der wetenschap. Onder andere nuttige dingen leerde de jonge Lateur er ook breien. Heel ver heeft hij het in die huishoudelijke kunst niet gebracht.

Die kloosterschool van Heule diende tevens als wezenhuis. Het aandenken aan de vreugdeloze weeskinderen die met hem in de klas zaten is Streuvels steeds bijgebleven. *De blijde Dag* is de vrucht van die herinneringen.

Ook een speldenwerkersschool was in de gebouwen van het klooster gevestigd. Jongens en meisjes werkten er kant en kregen, in ruil voor hun arbeid, gratis katechismusles.

Dan moest hij naar de gemeenteschool, juist toen de schoolstrijd in zijn volle furie was uitgebroken. De vrome Louise Gezelle haalde haar jongen dadelijk uit de ‘school zonder God’, waarop de liberale huisbaas haar voor de keus stelde: ‘in de gemeenteschool of uit mijn huis’. Maar moeder Lateur troostte zich met het spreekwoord dat in die tijd zo dikwijls werd toegepast: ‘Er zijn meer huizen dan kerken’ en de jonge Frank Lateur bleef thuis in afwachting dat het nieuwe schoolgebouw voor het vrij onderwijs werd opengesteld.

Die kinderjaren, te Heule doorgebracht, hebben in Stijn Streuvels een indruk nagelaten die eerst lange jaren nadien, in de gelukkige rust van Ingooigem, zal tot stilte komen. Het geslotene, op zichzelf levende volk van de streek, de verbittering van de schooloorlog vormden de ondergrond van al het sombere dat in Streuvels' eerste werk naklinkt. Het merendeel van zijn werken zijn dan ook in het dorp en het landschap van Heule gesitueerd.

Een griezelige geschiedenis uit die tijd werkte trouwens zeer sterk op zijn fantazie. Een kommissaris en gendarmen van Kortrijk

kwamen *manu militari* een gedeklasseerd waggelend gebouwtje sluiten dat als zondagsschool werd gebruikt. Onverwachts werd de brandklok geluid. Het volk komt toegelopen in het nauwe straatje en de gendarmen schieten in de lucht. Er wordt gehuild en gedreigd, vrouwen gooien met peper naar de gendarmen; slotsom: twee doden. Twee jaar lang duurde het proces; geen getuigen werden gevonden in het mondgeslotene dorp. Dat is de beruchte ‘Moord van Heule’.

Toen Frank Lateur twaalf jaar oud was ging hij naar het ‘Pensionnat du Bienheureux Jean Berchmans’ te Avelgem. Eerst als extern, inwonend bij zijn oom aldaar, later toen zijn broeder hem kwam gezelschap houden, als intern van het pensionaat. Een modelscholier was hij niet. Hij leefde, zoals velen van zijn lotgenoten, op voet van oorlog met de surveillant en, vermits hij nooit ‘goede punten’ kreeg, ging hij ook nooit ‘en congé’.

Van uit die school heeft hij een haat meegedragen voor de formalistische en zinledige ‘kuddekweek’ (zoals hij het pensionaatsysteem noemt in *Dorpslucht).* De directeur gaf er Duits, en de les bestond hierin dat elke jongen op zijn beurt een woord uitsprak; de man was trouwens eerlijk genoeg om te bekennen ‘qu'il n'en connaissait pas un traître mot’.

In de bloemlezing die als enigmatieke titel ‘Denk- en Stijlleer’ voerde en waar Conscience de moderne letterkunde vertegenwoordigde, kreeg hij zijn eerste opleiding tot de kunst van schrijven. En al spoedig werd hij als ‘schrijver’ vermaard.

Gewoonlijk kregen de jongens als onderwerp voor een ‘narration’ iets dat hun fantazie in het ongekende joeg, zoals ‘een leeuwenjacht’ of ‘een brandend schip in volle zee’. Eens las de professor hun een romantische kerstnovelle voor, in 't Frans natuurlijk, waaraan de jongens dan drie dagen te werken zouden hebben. De klastijd was verstreken alvorens het verhaal ten einde was gelezen en in het buitenstormen vroeg de kleine Lateur of zij

het opstel niet mochten in 't Vlaams maken. Het werd toegestaan en met volle ijver viel de toekomstige Stijn Streuvels aan het schrijven van zijn eerste literair produkt.

Het gewrocht maakte de algemene bewondering gaande en bezorgde de schrijver toegang tot de 'Société Littéraire' die voorbehouden was aan de leerlingen van hogere klassen.

Het was een echte verlossing voor de kleine Lateur eindelijk weg te mogen uit dit milieu. Hij zou bakker worden zoals zijn oom was en ging op stiel bij Jantje Verdure. Wie de novelle van die naam leest en het verse brood kan rieken in het *Uitzicht der Dingen* erkent duidelijk de liefde van Streuvels voor zijn bedrijf. Zelfs nu nog bakt hij geurig brood en zijn bakte is zuiver als kermiskost. Na van Jantje Verdure zijn eerste vorming te hebben gekregen, ging hij zich volmaken te Kortrijk en eindigde zijn bedrijfsopleiding te Brugge waar hij het fijne banketwerk ging leren.

En dan kwam hij naar Avelgem, waar vader de bakkerij van zijn broeder had overgenomen; voortaan zou hij werken in het witte huis waar, boven deur en toogvenster, te lezen stond 'Wwe Lateur-Gezelle. Pasteibakkerij', want vader Lateur was intussentijd gestorven. In zijn vrije uren trapte hij geweldig zijn rijwiel over 's Heren straten, beoefende de toneelkunst in het repertorium van 'Hoop in de Toekomst' en nam deel aan de muziekuitvoering met felle baritonstem. Vooral de dramatische kunst vond in hem een trouw beoefenaar: van de laagste rang als figurant begonnen bracht hij het weldra tot 'jeune premier', wat vooral hieraan te danken was, dat hij zijn rollen veel vlugger van buiten leerde dan zijn medespelers. Als bestuurder van 'Hoop in de Toekomst' eindigde hij zijn loopbaan op de planken.

De literatuur lag vooralsnog buiten zijn ambitie. Conscience, vrouwe Courtmans en Snieders waren voor hem de syntesis van de kunst van schrijven. Wel had hij een oom die Guido Gezelle

heette en geregeld op familiebezoek kwam, maar de dichtkunst werd daarmee niet hoger gebracht in de achting van de jonge man. Zijn oom met het zwaar voorover buigend hoofd droeg trouwens zijn kunst en zijn schoonheidslust in de geslotenheid van zijn ziel.

Wel groeide in Streuvels die onrust welke elk verlangen naar kunst en schoonheid steeds voorafgaat. Naarmate hij ouder werd steeg in hem de gejaagdheid om boeken te bezitten en de zucht naar alles wat geheimzinnig was.

Zijn eerste belangstelling ging tot *Le Magasin Littéraire,* dat toen bij Siffer te Gent verscheen en waarop hij zich abonneerde. En dan greep hij naar alles wat boek was of er als boek uitzag.

Eens vond hij onder al dit gedrukte een catalogus waarin een drama *Lucifer* van een zekere J. v. d. Vondel werd vermeld. ‘Vondel zelf kende ik niet, nooit van gehoord tenzij de naam horen noemen misschien, maar Lucifer’. Die duivelrije had aantrok voor hem en hij bestelde 't boek. Een uitgave van het klassiek Letterkundig Pantheon.

Streuvels liet zich niet uit zijn lood slaan noch door Lucifer noch door dat Pantheon. Het geheimzinnige gebeuren van Paradijs en Hel beviel hem, maar de ebbe en vloed van Vondels schone verzen liet hij over zich heen gaan zonder het zich verder aan te trekken. En nochtans zou die *Lucifer* de aanleiding zijn tot nieuwe en, voor Streuvels, definitieve leeswoede.

In het ‘voorwoord’ had hij gezien dat een Dante en een Milton ook over Hel, Vagevuur en Paradijs hadden geschreven. En die boeken wilde hij bezitten.

Voor Streuvels begon nu, na het ordeloze en oordeelloze lezen, de wereld van het schone genot in het boek. Hij kocht en las; heel de wereld die geleefd heeft in het hart en de geest van begenadigde mensen kwam vóór hem te staan; hij zag de geheimzinnigheden van die tweede schepping die het werk van het Paradijs vereeuwigt. Hij kocht van alles en las alles wat hij

kocht. Hij kreeg een catalogus van de *Reclam-Bibliothek:* voor tien pfennig per deel kon hij het beste van de wereldliteratuur krijgen. Het was in 't Duits. Streuvels leerde Duits. Hij zag dat er een *Penny-Edition* bestond. Streuvels leerde Engels. Om wille van Björnson leerde hij Noors. Die Russen en Noren hadden een machtige bekoring voor hem.

Hij hield van geheimzinnigheden en de roes van die geheimzinnigheden zou hij meedragen doorheen de eerste periode van zijn eigen schepping, en in de tover geraken van die andere mensheid welke ons verrast in de Russische en Skandinavische literatuur. En om ze beter in zich op te nemen vertaalde hij enkele korte stukjes en verhalen.

Zo kwam Frank Lateur tot de literatuur.

Zijn schuchtere eerbied voor alles wat met het etiket ‘Letterkunde’ getooid ging schiep hem een ideale wereld: nooit had hij iemand gezien van al die schrijvers waarvan hij las, en, ach, hoeveel schoner is de man die een boek schrijft dan de schrijver die naast u op straat loopt.

Hij las Kloos en Van Deyssel en stond verbluft. Bilderdijk, de man die een halve biblioteek vulde, sneuvelde daar zienlijk voor zijn ogen met tal van anderen. En het geluid van de nieuwe poëzie en het gedreun van de nieuwe leer deed het bloed gonzen van de jonge man die 's avonds op zijn slaapkamer, met het schijnsel van de lamp over het boek, zijn tweede leven aan 't beginnen was.

Een boek is, voor de jonge man die de eerste aanval van de demon literatuur ondergaat, het bewonderde van op afstand; veel naderbij ligt het tijdschrift, vers afgedrukt met de datums van kopij die onlangs werd geschreven en met namen die minder angstwekkend klinken dan die van de grote bazen. Streuvels hield nauw voeling met de *Jeune Belgique* en vond een familiariteit in *De Jonge Vlaming,* ‘piepjong van uitzicht, sober van

gewaad, met iets teders in de dunne bladen, iets dat de weemoed verwekt gelijk alle dingen die in hun broos bestaan telke stonde kunnen sterven'.

Hij voelde dadelijk verwantschap: 'jong en van mijn soort' zegde hij bij zichzelf. Daar waren schetsen, korte verhalen in de landelijke toon, versjes, impressies, alles waarmede aankomelingen hun ingang tot de literatuur voorbereiden. Dit scheen hem niet zo onbereikbaar volmaakt als de boeken. Want een boek geeft op zichzelf reeds de indruk van het afgewerkte van de vakman.

Streuvels las. Hij herkende zichzelf in die proeven van belletrie. Moest hij zelf schrijven, zo zou hij het kunnen. En de bekoring kreeg een bepaalde vorm: in de *Jonge Vlaming* werd een prijsvraag uitgeschreven voor een schets of korte novelle.

Een schets, een novelle.

Het was zaterdagvoormiddag na de markt. Streuvels kwam na al de drukte wat verpozen aan de deur. 'Daar kwam een draaiorgeltje aangerold op een versleten karretje; een halfblinde bedelaar lag in de tramen, hield stil voor de deur, hief de oude versleten frak op, die 't orgel toedekte, en begon te draaien: Iets om lopen te gaan was het vooisje dat er uit opsteeg, iets zó triestig, zo moe en afgesleten, waar de meeste tonen uit weggevallen waren en andere te vroeg of te laat kwamen. De hond zelf, die 't al duizend keren moest gehoord hebben omdat hij tussen de wielen gebonden was met die gruwelijke muziekkast boven zijn kop, de hond zelf kon 't niet uithouden en ging deerlijk aan 't huilen, alsof het hem in de oren pijn deed en door zijn hondenziel snerpte. Die orgelman draaide al maar door, tot dat het wijf van hier naar ginder de huizen afgedaan had om centen... dan reed het getrek verder de straat in... en de triestigheid vervolgde het schamele ding op heel zijn doortocht'.

Dat zou Streuvels' eerste schets zijn. En door een groot deel van zijn werk loopt de miserie van die zwerversfamilie. Toen het

huis rustig was schreef Streuvels heel het ‘ding’ neer. En dit nachtelijk proza kreeg een titel in de trant van de schetsen-taal *November-Idylle.*

De *November-Idylle* kreeg geen prijs. Maar een eervolle vermelding. Streuvels voelde zich geridderd in de orde van hen die de pen hanteren. En hij werd koud tot in zijn haar bij de geweldige aandoening van het gedrukt papier, van zijn eigen gedrukte proza. Het was net alsof hij iets las van iemand anders: ‘Eerst waren de blaren bleek geworden, doodsbleek; later wierden ze geluw-bruin en dan gingen ze aan 't wikkelen...’.

En onder die gedrukte werkelijkheid stond: Stijn Streuvels.

Helaas! tijdschriften hebben een broos bestaan. De *Jonge Vlaming* stierf en niemand die door zijn dood zo getroffen was als de aspirant-schrijver van Avelgem. Het tijdschrift was zijn hoop en zijn toekomst. Maar het kopij-leverende Vlaanderen had geen afzetgebied te kort in die tijd. Te Antwerpen verscheen *Vlaamsch en Vrij,* het fabrikeerde een grote Vlaming aan tien centiemen per week en bood gastvrijheid aan voor alle ‘goede’ kopij.

Weldra kregen de lezers Streuvels' tweede schets: 's *Zondags.* Dit wondere meesterwerk van de beginneling: de twee koeiertjes in bewondering voor de duiven. Was het goed wat hij schreef, was het slecht? Niemand zei het hem; maar *Vlaamsch en Vrij* slokte zijn proza als klokspijs. En toen hij verzen inzond was er niemand daar die opstond en zei: ‘Halt, jongen!’ Gelukkig voelde Streuvels zelf dat het gevaarlijk was in de schaduw te gaan zitten van de grote oom Guido en hij bleef ten slotte bij het proza.

Dat was de gouden tijd van de onschuldige, zuivere vreugde over het geschrevene. Van de onbekendheid, van het kritiekloze scheppen. Hij streelde zijn kopij met sierlijke beginletters, hij tekende een krans van lover en bloemen rond elke bladzij van het kalligrafisch verzorgde proza. En *Vlaamsch en Vrij* verscheen

haast geregeld met bijdragen getekend *Stijn Streuvels.* Het scheen hem toe alsof dit een toestand van bestendigheid aan het worden was. De ontroering van het gedrukte papier verminderde, het werd gewoonte.

'Ik voelde mij daar voortaan niet meer in een eerste rangs-gezelschap en dit brak ineens mijn illusie; want ik redeneerde zó bij mezelf: aangezien er daar minderwaardig werk in opgenomen wordt van anderen, dan kan het mijne evengoed minderwaardig zijn. Mijn vertrouwen was gebroken en mijn moed zonk evengauw. Ik voelde geen vaste voet onder de voeten, ik twijfelde en mijn schone lust was voorbij'.

Toen viel hem het prospektus in de hand van de tweede reeks van *Van Nu en Straks.* Een nieuwe wereld vol onvermoede vrijheden van de geest. Het werpen met bommen van verintellektualizeerde anarchie naast de smartelijke hartstocht van Prosper van Langendonck naar het verlorene Paradijs van het Christendom. *Vlaamsch en Vrij* met zijn braaf, tam uiterlijk en zijn bijdragen *style maison* had afgedaan in Streuvels' achting. Daar volgde de eerste aflevering van *Van Nu en Straks* op het prospektus. *De Kritiek der Vlaamse Beweging* van Vermeylen liet er het geluid horen van zijn felle persoonlijkheid en Van de Woestijne dichtte er zijn verrukking:

> Woud, macht van vuur, o majesteit van vuur!...

Streuvels had *Van Nu en Straks* ontdekt. En bijna terzelfder tijd ontdekte *Van Nu en Straks* Stijn Streuvels.

Daar hadden ze reeds Gezelle binnengehaald als de vorst van onze dichtkunst. Van Langendonck had in een oude *Vlaamsche Vlagge* Hugo Verriest gevonden met het enige goede gedicht dat hij geschreven heeft: *Avondstilte.* En Emmanuel De Bom had in *Vlaamsch en Vrij* de schets gelezen van de twee koeiertjes in het duivenhok. Zo was dat zwijgzame in zich levende West-Vlaanderen ontdekt in zijn sterkste persoonlijkheden.

Op een goeie morgen kwam te Avelgem een brief toe van

Karel Van de Woestijne die Streuvels tot kennismaking naar Gent uitnodigde. ‘Ik trok naar Gent met een kloppend hart. Karel Van de Woestijne wachtte mij aan 't station en wij samen wachtten er Emmanuel De Bom die uit Antwerpen komen moest. Ik weet niet of die twee, zo goed als ik, onthouden hebben: die warme zondagnamiddag, of ze nog weten de stemming en het uitzicht der straten die wij bewandelden; of er in hunne herinnering nog iets overblijft van 't geen we al bespraken? Mij staat alles nog voor de geest alsof het gister gebeurd ware; maar bijzonderlijk heb ik onthouden en zie ik nog hun verbaasd gezicht, toen ze mij 's avonds naar de trein brachten en De Bom mij vroeg: wat ik eigenlijk uitrichtte op mijn dorp? en ik hem op 't laatste ogenblik, als de trein al in beweging was, al door het raampje antwoordde: “Ik ben bakker, mijnheer!”’

En nu begon, op een voor Streuvels hoger plan, wat kort tevoren met *Vlaamsch en Vrij* was gebeurd. De eerste kopij die hij leverde voor *Van Nu en Straks* was *Een Ongeluk.* Hij deed zijn uiterste best, ge kunt het nog zien in het opstel. Het gaat in de toon van fel gespannen, te fel gespannen dramatiek. De zorg om goed te doen en de zo aangeziene kunstrechters te behagen had dwingend gewerkt.

De volgende bijdrage was *Het Einde.* Was Streuvels gerustgesteld door het goed onthaal dat zijn eerste bijdrage was te beurt gevallen? Voelde hij zich zekerder, meer bewust in zijn kunnen nadat zijn naam gestaan had samen met de namen van de besten uit de levende Vlaamse literatuur? Een feit is het dat het stuk met vastheid is afgewerkt en dat de zekerheid van het detail en de suggestieve kracht van enkele bladzijden hem voorgoed rangschikten onder de meest hoogstaanden die in Zuid- of Noord-Nederland de pen hanteerden.

Voor het eerst werd hij kritiek waardig geacht en ze viel mee. Pol de Mont voorzegde hem een schitterende toekomst; Frans

Netscher vond Streuvels' eerste bijdrage 'een aardige schets; in een grappig Nederlands'.

En zo, van schets tot schets, kwam het tot een eerste boek. Een boek! het blijvende, helemaal van één man alleen. Dat was het eindpunt van tijdschriftenijver en het begin van een schrijversloopbaan.

Door Van de Woestijne werd hij in betrekking gesteld met Julius De Praetere die in het bezit was gekomen van een oude handpers en deze zocht te gebruiken. Een luxe-editie zou het zijn. En een luxe-editie op die pers duurde lang. De Praetere was echter één van die artiesten-naturen die slechts werken 'als 't past bi appetite'. En zo werkte de oude handpers traag en voornaam aan Streuvels' eerste boek. Het duurde zolang dat men besloot, in afwachting van het kunstwerk, een volks-uitgave te laten drukken in de 'Duimpjesuitgave' van Victor Delille.

En alsof dit de ijver van de artistieke pers had aangewakkerd, verscheen op dezelfde dag, op 21 maart van het jaar 1899, Streuvels' eerste boek tegelijk in twee verschillende uitgaven.

Dit boek heette: *Lenteleven.*

Het werk van Stijn Streuvels

Als een natuurlijk geweld was Streuvels verschenen in het Vlaanderen van *Van Nu en Straks.* Hij had niet meegekampt in de strijd naar een eigen literaire ziel en de vlaag van persoonlijkheidsdrift was niet over hem heengegaan. Terwijl Vermeylen zijn schitterend agnosticisme op schitterende wijze uitschreef en Van Langendonck in schoongelijnde verzen vol eerlijke hartstocht zijn onbevredigde verlangen naar geloof en schoonheid uitzong, had hij aan de onberedeneerde drang gevolg gegeven die hem direkt van zon en regen en aarde naar het vol te schrijven papier had gejaagd.

Dit *Lenteleven* van hem was, voor een eersteling, een zeer verscheiden boek. Gij vindt daarin vrijwel al de elementen die aan de grond liggen van zijn werk in de eerste periode. Van de dertien schetsen welke de bundel bevat zijn er slechts drie tot iets zelfstandigs, ik zal zeggen, iets organisch gegroeid. En in deze drie - *Lente, Wit Leven* en *Het Einde* - staan bladzijden die Streuvels van meet af aan onder de groten plaatsen.

De jacht naar het geheimzinnige die hem geplaagd had toen de leeswoede over hem kwam, heeft hier duidelijk haar recht gekregen in een paar dromen en de hekserij van een oud wijf. De folklore als raam voor het handelen van zijn mensen die heersen blijft tot in *De Vlaschaard,* wordt reeds het voorwendsel tot een verhaal dat *Kerstavond* wordt betiteld. En de tirannie van de aarde, van de levende dwingende kracht die grond heet,

en die men in Streuvels' werk fatalisme heeft geheten, besluit de eerste grote novelle, *Lente.*

Bij het begin van zijn literair bestaan dat zo vruchtbaar is geweest valt al dadelijk op, hoe rasecht en, voor een beginneling, hoe persoonlijk Streuvels' aanvangsmotieven waren en hoe lang en onverzwakt zij in zijn werk hebben voortgeleefd.

Het allereerste dat van hem gedrukt werd, onder de titel *November-Idylle* en dat naderhand in *Lenteleven* werd opgenomen als *In de Voorwinter,* is veel zuiverder en persoonlijker dan zijn eerste bijdrage in *Van Nu en Straks.* Het doet onwillekeurig denken van Teirlinck, eerste periode; aan de Teirlinck van *'t Water komt* en van de fantazie op de rukwind. Er is nog niets in van de beheerste kunst over het detail die naderhand één van zijn hoofdhoedanigheden worden zal:

‘Zij hielden stille. De hond zette zich op zijn zet, te kijken, 't ventje wierp zijn schoereband af, trok zijn klakke wat dieper, en tastte, onder 't rost orgelkleed achter de wrange. Het keek wel eens naar de huizen die vóór hem stonden, het neep zijn ingevallen mond toe, vaagde met de zoom van zijn mouwe over zijn aangezicht, en draaide. Halfverdoofde klanken kwamen van onder 't orgelkleed in de kille strate gevallen: een treurig, weleer danswekkend liedje misschien, dat nu, vervalst, vertraagd en heel verwrongen, geleek aan een onduidelijk gewemel van deureen gedraaide klanken; de ene kwamen te vroeg, de andere te late, gelijk in nen lastigen droom, en daartussen een gezucht en een gekriep, dat van heel diepe kwam, alle drie, vier keren draaien, en dat seffens weer doodgedaan in die altijd weerkerende grove orgelklanken, of meegesleept en verdoofd wierd in een zotte rondedans’.

Zijn intrede in de gevestigde literaire wereld heeft op zijn anders zo rustige en sterke zenuwen gewerkt. Hij versierde zijn bijdrage met een motto uit Montalembert: ‘Il y a des malheurs qui arrivent d'un pas si lent et si sûr qu'ils paraissent faire partie

de la vie journalière'. Het is alsof hij zijn intellektuele handschoenen aantrekt om zijn intrede te doen in het bewonderde en een beetje gevreesde gezelschap der *Van Nu en Straksers.* De schets is gehouden in een toon van gespannen romantiek. Hij heeft klaarblijkend gezocht buiten de kring die hem natuurlijk en vertrouwd was: bij de fabrieksarbeiders, in de stad. De gedwongenheid weegt op die bladzijden zodat hij er zijn gesmijdige taal bij verliest en zich laat verleiden tot krantentaal: ''t En duurde niet lang, de mannen van de publieke rust - die flegmatieke paalstaken waartegen alle uitbarsting van overdreven menselijk gevoel komen aanstoten - hielden het vrouwke tegen'.

Deze twee stukken, twee aanvangspunten in de literaire loopbaan van Streuvels, gaan niet verder dan het stelselmatige, het opstelachtige. Dit geldt voor de overgrote meerderheid van de stukken uit *Lenteleven.* Een paar ervan zijn daarbij onzuiver door vreemde inspiratie. Men moet denken aan het brutaal gebaar van bij voorbeeld een *Biezenstekker* van Buysse als men *Kerstavond* leest en vooral *Op den Dool.* In dit laatste is er een zeer merkwaardige versmelting van vergedreven realistische bezorgdheid en van mysterieuze spookachtigheid. De zatte wijven brengen de Shakespeariaanse heksen van Macbeth voor de geest waar deze met de vreemde en akelige bestanddelen van mens en dier hun heksensop brouwen.

'- 't Zal gaan, zei Treze en zij ontstak een sulfer en hield hem voorzichtig boven de warme genever. Een lichte flap! en een blauw vlammeke zweefde, danste boven 't vocht. Dat ging zo leutig, zo aardig - dat brandend water en die kriemelende, lekkende, blauwendige kronkels; ze legden, riepen, rechtten en keerden zo blijde, zo zachtjes, lijk een schoon, schoon feestvuurken. De wijven bezagen malkaar en *haar bleke, geluwe spookwezens,* zo akelig geklaard in *die groenachtige weerschijn.* De zwarte rimpels in hun vel, rokken uit in duivelse grijnstrekken en hun lippen spleten wijduit boven een tandeloze mond, zwart lijk een

oven. *Z'hadden er plezier in zo lelijk te zijn* en schreeuwden en zongen, grepen malkaar in de lenden en sprongen overhoop rond de tafel. Hun benen gingen boven hun hoofd, *hun ogen laaiden diep in de zwarte kassen van hun doodskopswezens* en hunne handen deden onnoemelijke dingen'.

Dit en het gevecht van zatte Pruime en zijn nog zatter wijf zijn bladzijden die afgezonderd staan in het werk van Streuvels. Dit wegen op details die fantastisch worden in hun abnormale realisme is geen bestanddeel van Streuvels' kunst. Het kort begrip van heel zijn kunnen en pogen, zijn voelen en zijn zien, ligt in die zo verscheiden eerste bundel. De zatte wijven en Pruime zijn niet in zijn latere werk weer te vinden.

Een van Streuvels' best gekende stukken uit zijn eerste werk is voorzeker de schets die in *Lenteleven* werd opgenomen onder de titel *'s Zondags.* Het was de tweede schets die Streuvels geschreven had voor *Vlaamsch en Vrij.* Weinigen van hen die de vooroorlogse vogue van Streuvels hebben bijgewoond zullen met dit stukje onbekend zijn: de twee koeiertjes die hun zondagnamiddag in ademloze bewondering doorbrengen in het duivenhok. De zekerheid van het detail en de persoonlijke uitgesproken visie troffen meer in die tijd dan nu. En het mag wel aangestipt worden dat Streuvels, toen hij dit schreef, nooit een duivenhok had gezien.

Van de drie meer afgewerkte stukken uit *Lenteleven* is *Wit Leven* een voorloper van *'t Begijntje Symforosa.* Het is, tegenover de andere en kleinere schetsen, een streven naar het innerlijke. Het kwezelke in haar wit, gebeurtenisloze leven en haar verlangen naar gezelschap en gepraat in de persoon van de magere smid is een van Streuvels' best geslaagde typeringen uit zijn eerste werk. De atmosfeer die in *Een Ongeluk* pijnlijk en van buiten af werd geschapen, komt hier spontaan en in de onbewuste kracht van het scheppen tot stand. Maar de Streuvels van *Lente-*

leven kan de idylle niet zien buiten de greep van de werkelijkheid die bij hem niet opwekkend is. En het kwezelke wordt door de onhandige liefde van de dronken smid in afkeer voor het mensdom - ‘een bende brimstige zwijnen’ - in haar zuivere huisje terug gelaten.

Twee glanspunten, niet alleen in deze eerste bundel, maar ook in gans het werk van Streuvels, zijn *Lente* en *Het Einde.* Wie vergeet het begin van het eerstgenoemde stuk: ‘Moeder stond, lijk een bloeiende klokhen te midden haar bleuzende jongens’. Bij al de hoogtepunten van zijn werk dat zo rijk is aan sterke bladzijden, leeft *Lente* en *Het Einde* voort. Horieneke komt weer in de zuiverste ogenblikken als zijn kunst inniger wordt en teder. Het opent de reeks van zijn vele kinderfiguren en groeit later uit in de vergeestelijkte figuur van Alma.

In dit eerste boek vol van miserie en rampspoed met zijn proefstukken van kunst uit het leven van de nederigen, met zijn herinneringen aan neerdrukkend naturalisme, rijst Horieneke als een zuivere ontroering. Het zware proza van Streuvels verheft zich voor het eerst tot een lichtheid van bewegen en ontroering die hem onbewust in 't geluid brengt van de geniale oom Guido Gezelle. Want de Gezelliaanse nachtegaal slaat hier in Streuvels' proza: ‘In dat plechtig zwijgen ging de nachtegaal op. Drie klare slagen klonken uit het holle bosselken; 't was lijk een orgelstem in een wijde kerk. 't Helmde over 't veld en 't verstierf in een rustig weglekend fluiten; en dapperder nu, kort afgekapt, lijk rollen van draaiende stalen trappen, hoge en leêge slagen, beurtelings, en van langs om sneller, lopen, ruisen en stoeien, met langgerokken fluitentrekken heel zoet, een geweld dat opkwam in een storm van rinkelende bellen, klaar lijk water met een macht, geweld en juistheid erger dan honderdduizend dronken beiaarden in de zwijgende nacht. En nu, weer lijzig wevend, zo wegslepend stil, inwendig zoete, mijmerend voorzichtig spe-

lend als met glazen boontjes... En weer luider en verflauwend, weggedragen op stille wind, neuzelen lijk engels die bidden.’

Totaal zuiver is dit nog niet. Hij die het schreef heeft veel gelezen en heeft zijn herinneringen nog niet kwijt gespeeld. Maar het is een persoonlijkheid die zich openbaart en zich tot eigen kunst verheft. En het is ook de kunstenaar die voorgoed het meesterschap van de aarde heeft erkend. Geen werk van die eerste periode of de aarde beveelt erin aan de mensen.

Want Streuvels heeft die literaire eerlijkheid à la Balzac die de schepselen van zijn kunst liefheeft en ze kan laten ten verderve komen. Horieneke, het zuivere kind met de gouden krans van haarkrollen, het reine gezichtje is één van Streuvels' liefste kinderen die hij later, in de weemoed van een tienjarige terugblik, met ontroering terugziet.

De dag na de Eerste Kommunie moet Horieneke gaan werken bij de boer waar geen meisje veilig is, - en vader zegt: ‘Bah, ze kan dat elders ook betrappen en ze zal toch heel haar leven aan moeders rok niet hangen... als ge in iemands huis woont en zijn brood eet moet ge ervoor werken en zijn goeste doen - baas is baas’.

En de baas hier is de aarde die de mensen regeert en ze neerslaat of zegent volgens de gril van zon of regen. ‘Op de hoek van 't veld stond de boer, zijn groot lijf gesteund op een stok en zijn donkere ogen keken naar zijn volk.

Daar midden in was Horieneke, gebogen ook lijk d'anderen...’

Voorgoed wordt de tirannie van de grond erkend in de laatste novelle *Het Einde.* Zij is niet alleen opmerkenswaard om de vastheid van stijl en de zekerheid van tekening maar ook omdat zij een korte samenvatting is van heel veel van Streuvels' later werk.

Arme mensen en de aarde; de aarde die ongenadig is voor de arme mensen, ongenadig tot in de dood; de arme mensen die de heerschappij aanvaarden en ze ondergaan zonder morren.

De oude, afgesloofde Zeen is doodziek van het land naar huis gesukkeld. In zijn laatste uren is zijn bezorgdheid bij het land. - ‘Is 't al afgepikt?’ vraagt hij. En als hij gestorven is onder de belangstelling van gebuurwijven en van Warten de Brilleman, denkt de oude, alleen gelatene Zalia dat zij nu alleen is om de oogst in te halen.

In *Het Einde* is nog veel te vinden van wat in *Op den Dool* aandoet als onzuiver naturalisme. Het is immers verwant met Streuvels' kunst. Ik denk wel dat zonder de voorlopers van de literatuur der nederigen Streuvels het standpunt zou hebben ingenomen dat hij thans had. Maar het is een samentreffen, dat hij die de aarde als aanleiding en spiegel van zijn kunst erkende, rond de tijd van zijn beginwerk de naturalistische literatuur las, die ook de ellendigen van de aarde tot ontleedmateriaal had gekozen. Een hele tijd heeft die literatuur in Streuvels nageklonken. Maar, zelfs met die bestanddelen, die zijn kunst niet oneigen waren maar ze forceerden, is dit laatste stuk van *Lenteleven* een brok realistisch proza, waar de mensen in 't jaar 1900 naar luisterden als naar een nieuw en eigen geluid.

Hoe zwaar hebben die sombere jaren van Avelgem op Streuvels' eerste werk gewogen.

In dit grote, banale dorp voelde hij zich in vijandelijke vereenzaming te midden van nieuwsgierige en onbegrijpende mensen. Men had er geen begrip van wat het eigenlijk was ‘boeken schrijven’; algemeen werd gedacht dat de jonge bakker kalligraaf was; men vertelde als het nieuws van de week dat hij een eerste prijs in schoonschrijven had behaald.

Geen vreemdeling kwam tot bij Streuvels of van huis tot huis werd het bezoek gekomenteerd. Wat kwam dit vreemde volk daar eigenlijk wel doen? En zo ontstond uit louter nieuwsgierigheid een onophoudende spionage.

Streuvels leefde trouwens niet naar de traditie van het dorp. Het was een verdachte manier van doen dat hij 's morgens te vijf

uur het veld introk met zijn hond en zich opsloot in zijn kamer terwijl iedereen zijn hart ophaalde aan het luidruchtige plezier van het kaartspel.

En dan kwam er nog iets anders van meer ernstig vervelende aard: de onderpastoor had vernomen dat er in *Lenteleven* ‘slechte dingen’ stonden en kwam dadelijk afgestoken bij moeder Lateur om ze te waarschuwen dat haar zoon aan 't mislopen was. Ook bij Guido Gezelle ging de brave man aankloppen, bezorgd als hij was om de reputatie van deze achtbare familie. Zodat Streuvels in zijn eigen huis tranen zag storten over zijn zielezaligheid en zich meer dan ooit vervreemd voelde van alles wat hem omringde.

In die eenzaamheid hielden Ibsen, Gorki, Dostojewski hem gezelschap. Een vreemde wereld vol angstige, waanzinnige schoonheid. En dit alles klonk weer in Streuvels' werk uit die sombere jaren.

Streuvels' eerste boek was de wereld ingegaan. Het werd opgemerkt, ook vanwege niet sympatizerende zijde. In *Het Belfort* had iemand opgeteld dat *Lenteleven* twintig plaatsen had die aanstoot gaven. Ik geloof niet dat Streuvels gevoelig was voor dit verwijt, zich te begeven ‘op het pad der ondeugd en des verderfs’. Dit pad immers is niet zo ruw als dit welk door Streuvels' sjofele stumperds werd bewandeld.

Hij werkte voort in de vertrouwde atmosfeer van zijn kamerke. Een Lieve-Vrouwke, gebeiteld door zijn broer Karel Lateur en het zware hoofd van zijn oom Guido Gezelle zagen op hem neer. Bezoek kwam er, meer dan hem lief was. Een minister wilde hem voorstellen voor de Nobelprijs, omdat hij, zelf oudbakker, deze verwantschap als een voldoende reden beschouwde.

Een van de meest onverwachte bezoeken was dit van Maeterlinck. Deze viel bij Streuvels binnen op een zaterdagnamiddag in gezelschap van Cyriel Buysse die toen in de volle furie van

zijn anti-flamingantisme was. Beide barons *in spe* bleven staan voor de Gezellekop en Maeterlinck vroeg aan Buysse wie dit was en of die man werkelijk iets fatsoenlijks had gedicht. Waarna hij zijn hooghartige onwetendheid verder droeg.

Streuvels was voor goed ingeburgerd in *Van Nu en Straks.* Hij wist dat hij behoorde bij hen die de geestelijke waarden zijn en de geestelijke waarden van anderen bepalen. Nog voor zijn eerste werk in boekvorm verscheen had hij de stukken geschreven die de inhoud zouden uitmaken van zijn latere bundel. Zo verschenen o.m. *In 't Water* en *De Oogst* die kort daarna in zijn derde boek zouden opgenomen worden en *De Kalfkoe* dat in zijn zesde boek plaats zou vinden.

In een kronologisch behandelen van Streuvels' werk is, in het begin tenminste, de kronologie van het schrijven niet altijd de kronologie van het publiceren in boekvorm. Bij het volgen van de lijn die doorheen zijn werk loopt zullen wij de groeite en evolutie nagaan zoals wij die in zijn werk vinden. En feitelijk is dit een even zuivere weergave als het nagaan van stuk per stuk zoals het in de tijdschriften verscheen. Evolutie immers is niet het gaan en keren en nogmaals gaan, volgens de momentele stemming. Maar het is het wisselen, voortschrijden of achteruitgaan van de elementen waaruit zijn kunst en zijn kunstopvatting bestaan. En hiervoor zijn Streuvels' boeken een zeer duidelijke aanwijzing.

In 1900, een jaar dus na *Lenteleven,* verschenen opeenvolgend *Zomerland* en *Zonnetij.* Het is werk uit eenzelfde tijd en de datums van de produktie lopen dooreen. Maar bij het bundelen ervan heeft Streuvels het karakter van beide bundels uiteengehouden.

Zomerland is een boek dat een aparte plaats verdient in de lange rij van Streuvels' boeken. Niet omdat, m.i., het hoger moet worden geplaatst dan het werk waardoor het onmiddellijk wordt omringd.

Van de vier hoofdstukken vormen de eerste drie een geheel. En het hele verhaal dient tot voorwendsel voor een dionysische beschrijving van het boerenbedrijf. Het zet in zoals al zijn werken waarin de aarde haar greep over de mens bevestigt. Slaven in armoede en strijd tegen de grond. En terloops profiteert de schrijver ervan om zijn hart op te halen aan een dorpskermis en zijn kracht te beproeven aan de studie van de buitenjongens.

Dit begin dat verloopt in een atmosfeer van werkelijkheid zonder meer, slaat meteen tot een breed epische fantazie over. Een vete eindigt met doodslag. En daarna komt er een vreemd mengsel van werkelijkheid en fabel, een hevig kontrast tussen midden en handeling.

Zeven zonen tegen zeven zonen. Het is alsof deze twee gezinnen de hele wereld vullen en hun schaduwen over onmetelijke velden slaan. Pallieter wordt hier vooruitgelopen: ‘De oude Knudden rolden zich op de buik van de pret, ze loechen met open mond zo breed dat heel hun lijf ervan schokte... Ze loechen dat 't daverde en aten alsaan balgstabij. Na het ontzettende maal, legden zij de volgebraste buik in 't gras te koelen onder de stroien euzing van de schuur en schepten daar een verademinge. Ze veegden 't vet van hunne kaken, wroetelden met de tong tussen de opeenschede tanden, strekten de leden en puften hun overvoldaanheid uit’.

In die atmosfeer van onwerkelijkheid waardoor het reële tot fantazie wordt omdat het in het reusachtige wordt overgezet, is misschien het meeste vreemde invloed van al wat Streuvels geschreven heeft. Vreemde invloed bij hem betekent niet dat hij beheerst wordt door bestanddelen die vreemd zijn aan zijn kunst, maar dat sommige van zijn neigingen, zoals de zucht naar het geheimzinnige, ver buiten hun normale verhouding worden gedreven.

En hier schuift het gewilde fantastische over Streuvels' schone

en gezonde natuurvisie. Het dooreenlopen van beide doet onwerkelijk aan: 'Baziel was in doening met Naïs; Gnaas deelde zijn vogeleiers met Maja; Mon zat te vertellen heel zoetjes met Maja, Tijn met Lodie; Faas bracht al wat hij vond aan Eula en Lander gevoelde dat hij Ria liever zag dan zijne eigene zuster'.

Dit samenlopen van de twee elementen die hier zo vreemd gehuwd zijn en bij het koppelen van die namen zo duidelijk wordt geïllustreerd doet onzuiver aan. Soms rijst het natuurlijke geweld boven dit vooropgezette: als de boeren strijden tegen de elementen die zon heten of water of vuur.

Het is de eerste proeve van grotere kompositie door Streuvels ondernomen. En als dusdanig is het boek een mislukking. Geen ander van zijn boeken is zo onvast en los, en die gebreken zijn niet goed te maken door proeven in woordgeweld: ''t Zijn allemaal blinde veemollen, riepen zij, rotte berleuren, uppeloze tuiters, rammelzakken, schuitigaards, tanezoppers en pellebijters, zemelzekers. Hun buik en hun leden schokten van 't danig geweld, het speeksel liep hen uit de mond, ze rolden op de rug, schopten en klepelden de benen op als Frerik en Tone en Tine met hun droge ernst een goede scheldnaam uitvonden, - en voorts gingen ze overhands aan 't roepen. Baloorde muils, moospeerden, loborige honden, pieskadotters, verkokerde kinkkankhoorns, zandruiters, messingzuipers, perliffelopers, roste koekuiten, velleploters, lamme kooiespringers, verhongerde toppers, rotte krulledraaiers, schele schavuiten, verkriepelde krasselaars, krotekappers, manke bavianen, sullebollige sprinkhanen, zinkelaars, assenvijsters, dove notenkrakers, wanraakte scheuvels, biezentrekkers...'.

Na het eerste deel van werkelijke mensen op een werkelijke aarde *(Groeikracht),* en een tweede deel van overdadige fantazie in het kader van het zomergeweld *(Zomerland)* komt het derde deel *(Meimorgen)* met superstitie en hekserij. Tot een geheel is het niet geworden.

Tot dit complex behoort het vierde hoofdstuk, een op zichzelf staande schets: *Het Woud.* Als syntetische kenschetsing zou men kunnen aangeven dat de vrouw van een bezembinder een paar strofen van Hadewych zingt. Hier wordt, op kleinere schaal, toegepast die zonderlinge fantazie die aansluiting zoekt met een mystieke betrachting. Een wulpse vrouw tracht een wonderbaar gesnitseld kruisbeeld af te troggelen van een rondreizende leurder door het zingen van een mystiek gedicht van Hadewych. Heeft Streuvels hier niet de mystische formule willen benaderen die het zinnelijke met het familiaire-in-de-Gods-aanschouwing huwt? Dit hete lokspel waarvan de buit een Kristusbeeld is.

'De vent zat verslagen; hij voelde zich vastgebonden, versteend, vernageld aan de stoel en zijne ogen en kreeg hij niet weg van het vreselijk schoon lijf dier zwarte vrouw. Dat wulps wellustig spel van die lippen zoog hij in met die dromende of uitgillende klankwoorden...

Nu is de Christus mijn, monkelde zij en haar luie blik liet zij blinken onder haar lange zwarte wimpers'.

Het doet buitengewoon vreemd aan in die herberg aan het woud de klare stemme van Hadewych te horen. Als dokument over Streuvels' ontwikkeling is het voorzeker van betekenis. Die zelfstuderende en rijk belezen man had Hadewych dus ontdekt, want in 1900 was die nog op te diepen. En de uitzonderlijke schoonheid van de aangehaalde teksten geven een eerbiedige dunk voor zijn literaire fijngevoeligheid.

Een veel zekerder afbakening van Streuvels' kunst en groeite is het in hetzelfde jaar verschenen *Zonnetij.* Het is het boek der rampspoedigheden, het luttele gebeuren rondom de dood.

De vier verhalen die verzameld zijn onder de titel *Zonnetij* eindigen op een geweldige dood.

Het grootste en belangrijkste van de vier is *De Oogst.*

Met dit verhaal heeft Streuvels voorzeker zijn naam definitief gevestigd. Het is immers een boek met zo'n geweldige natuurlijke oerkracht dat men in onze literatuur er vergeefs de weerga van zou zoeken.. En als men terugblikt over heel het omvangrijke werk van de Westvlaamse meester is *De Oogst* zeker een van zijn glanspunten.

Veel zuiverder en sterker dan tot nog toe was geschied, leeft hier het hoofdpersonage van Streuvels' ‘dramatis personæ’, de aarde met haar verwante, de zon. Voor de eerste maal is de stijl, bladzijden en bladzijden naeen, de adem, de ziel, de beweging van het onderwerp zelf. Als proeve daarvan leze men de bladzijden waar de opmars van de pikkers wordt beschreven en vooral die machtige brok zonnegeweld waaruit vuur opspettert.

Zó af dat het haast niet ‘geschreven’ lijkt.

De Oogst opent voorgoed de rij van een hele literatuur waar het meesterschap van de grond over de mens in het tragische verloopt. Vanaf dit werk tot *De Vlaschaard* is het een haast ononderbroken strijd tussen de twee. En de eeuwig herwordende aarde vernietigt de mens met haar traag, onverbiddelijk geweld.

‘- Nu zal het eerst lustig worden, riep Meier. Ik ken de zon! Man voor man, t' avond zien we wie er wint en prijs heeft, laat ze maar steken, we kappen te harder!’

Dit ras van sterke mannen, slaven van de grond, ondergaat zijn lot in de gelatenheid van het onafwendbare. De kameraad is gevallen, gedood door de zon, maar de arbeid gaat voort. Zeen, in *Het Einde,* valt neer onder 't werk, maar zijn vrouw zet het werk voort. De aarde dwingt: 't koorn moet af. Daar wordt niet over getwist en geredeneerd. Dat is een macht die erkend wordt en ondergaan.

Ik geloof niet dat ergens dit tema met zo'n absoluutheid werd behandeld als bij Streuvels. Niet alleen door de uitvoerigheid en de veelvuldigheid, maar door de volmaakte aanvoeling.

Niet van buiten af is die strijd gezien: Streuvels geeft hem op dezelfde wijze als de landmensen hem ondergaan. Met de erkenning van het hogere geweld, met de aanvaarding ervan, met de bijna volledige afzijdigheid van het persoonlijke gevoel.

In dit donkere worstelen zonder rustpoos zijn de halten zeer zeldzaam. Soms de vreugde van het gewas of de vreugde van de arbeid, de trots van de spierkracht die de uitgestrekte vruchtbaarheid overwint: ‘- Ik de eerste, zei Boele, en zijn pikke velde een armvol koornstalen’.

Door heel het verhaal dreunt de mars van de wroeters en het slaan van hun geweldige armen en boven dit alles het hoorbare laaien van de zon. Het schuchtere liefdetema, nauwelijks aangestipt, is het begin en het wegsterven van die geweldige brok werkelijkheid; met de zekerheid van de kunstenaarshand loopt het ineen met het hoofdtema.

En de thuisgekomen pikkers zetten heel 't dorp vol lawaai en ‘drinken tot dat 't op is’.

Niettegenstaande de strak gehouden realistische toon heeft de *Oogst* niet gebroken met het romantische dat in Streuvels' diepste bewustzijn ligt: een oude, suffe man die op de zolder zit kaart te spelen met een feeachtig dochtertje dat hem haar spaarcentjes laat afwinnen. Slachtoffers van het land.

Met *In 't Water* komt Streuvels op een nieuw terrein dat hij eerst veel later zal terugvinden in *De Teleurgang van de Waterhoek.* Die vreemde, wondere, wilde Scheldekant rond Avelgem waar 't volk een ruwe republiek uitmaakte onder 't gezag van deken Broeke.

Zoals over heel het boek weegt de lucht zwaar over die schets. ‘De vreemde dwang van al die mensen waarin hij leefde, de dingen waarin hij vergroeid was, en met geen macht uit te trekken, dat kwam met al het dreigend geweld recht vóór hem staan, gebood hem voort te doen en de lijn te volgen die hem voorgetrokken stond’. Deze woorden die de lotsbestemming

motiveren van de droeve held van *In 't Water* zouden mogen als motto staan boven die talrijke boeken waarin Streuvels de onfeilbare ondergang van de mens tot onderwerp van zijn kunst heeft gekozen.

Hier is die ‘vreemde dwang’ de traditionele machten van de waterhoek die hem tot een weerzinwekkend huwelijk brengen. En de bruiloftavond trekt hem, met zijn weinig appetijtelijke bruid ‘in 't water’.

Streuvels heeft altijd een open oog gehad voor de folklore van zijn streek. Hele boeken van hem zijn een voorwendsel om zich te vermeien in die eigenaardige geplogenheden en landelijke feesten. Als van dit alles niets meer zal overgebleven zijn dan de naam - en lang duurt dit niet meer - dan zal Streuvels' werk een bron zijn voor studie van de Westvlaamse landelijke folklore. Ook hier zoekt hij zijn beste bladzijden in de geweldige bruiloftsgebruiken.

Nog een moord brengt ons de *Zomerzondag.* En een vreemde moord: een moord van obsessie, in de atmosfeer van het geheimzinnige... met een lange beschrijving van kinderspel met het liedje ‘van flin-fon korne-lia-don’.

Tot het vreemde in Streuvels' kunst behoort het motiveren van gruwelijke dingen door een niet te achterhalen, plotse gemoedsverstoring. Naklank van die wondere, voor ons onnaspeurlijke zielen ‘à la Raskolnikoff.?’ In ieder geval schijnt het mij een forceren toe van de neiging van de jongere Streuvels tot het mysterieuze.

De echte Streuvels eist hier zijn meesterschap op in de atmosfeer van de landelijke zondag. Die oneindige ledigheid van het arbeidsledige land in de hitte waarin de dorre verkwezelde zuster van boer Kasteele opneuzelt uit haar gebedenboek de ouderwetse wijsheid: ‘- Want ghij den arbeydt uwer handen sult eten’. - ‘In de straten, ghelyck kaneel ende welriekende

balseme heb ik reuk gegeven; gelyck uyt-gekooren myrrhe heb ik soetigheyt des reuks gegeven'.

In de atmosfeer van onwerkelijkheid en met de prikkel in zich van een gezonde meidengezicht 'bruiste door zijn bloed ene gejaagdheid en ene verlangende drift om nu eens al de kwade drommels die hij zolang weerhouden had los te laten'. En boer Kasteele 'neep haar (zijn kwezel van een zuster) onder de kin bij de keel en stond gezapig te zien hoe 't zou eindigen'.

Na de twee moorden, een dood buiten de traditie die vraagt dat men in zijn bed sterft. *Avondrust* sluit aan bij *Het Einde* dat een van Streuvels' beste stukken was uit zijn eerste bundel.

Het harde werk van de grond is voor versleten vrouwen te zwaar. De oude Zalia slaaft nu voor haar geit. Dat is de heerschappij van het land in het klein. In plaats van groeien, rijpen en oogsten van de veldvrucht, breken van de aarde, vruchtbaarheid van het land, is het hier kweek en groeite van de geit, troost van de armste mensen van het land. Na een laatste daad van willigheid aan het groeiende leven - zij heeft Mietje de geit gebracht bij de bok Karel 'met zijn lange baard, lijk een zwarte aartsvader' - valt Zalia neer en 'voelde haar laatste leven uitruttelen en aflopen, brobbelend lijk het water uit ene ton'.

De tijd van het fantastische was voor Streuvels niet voorbij met *Zomerland.*. Het leeft voort in zijn volgende boek dat *Dodendans* heette naar de heftige muziek van Saint Saens. Dit element en het nare, haast vieze dat hier en daar in *Lenteleven* was opgedoken is de inslag van dit boek dat in 1901 verscheen.

Over het groeien ervan heeft hij zelf gezegd: 'Later ging ik mij vermeien in fantastieke dingen, altijd maar mijn vrije ingeving volgend en toegevend aan 't geen zich voordeed, volgens aard en omstandigheden van het toeval. Alzo ontstond *Dodendans*'.

Maar het ware tema dat in de twee novellen doorklinkt waar-

aan het boek zijn naam ontleende is slechts een deel van het werk; het gewilde, niet helemaal eigene dat zal verdwijnen in Streuvels' werk naarmate de uit zichzelf scheppende kracht van de schrijver zal toenemen.

Kindertijd, Een Speeldag, In de Weide zijn schetsen waar Streuvels' klaarder wordende meesterschap in het behandelen van de kinderziel zich bevestigt. *Een Speeldag* vooral, een schets van een zestigtal bladzijden is een meesterstuk van het klein gebeuren. Het zou een vruchtbare taak wezen dit eens te vergelijken met de beruchte *Witte* van Ernest Claes. Hoeveel grondiger en, laten wij zeggen, ernstiger, hoe syntetischer omdat vrijer van het anekdotische, heeft Streuvels de landelijke rakker in de school en daarbuiten behandeld.

De atmosfeer van *Een Ongeluk,* te strak gespannen in de schets van die naam, hangt niet meer over dit verhaal. En nochtans eindigt het al even vreselijk. Het verongelukken van de veldkapoen, die uit een boom valt en op een egge gespijkerd ligt, wordt overheerst door de grote, blijde stemming van het spel der knapen.

De inleving, die noodzakelijk is om echt werk te leveren heeft hier Streuvels' rampspoedige neiging beheerst en de schets gered van de toon van fataliteit die soms onecht aandoet in veel van zijn eerste werk.

In de Weide is werk uit dezelfde geut. Alleen weegt het uitwerken van het folkloristisch element vertragend op de gang van de schets.

Rondom dit kinderleven, nu in de grote kracht van zijn werkelijkheid weergegeven, komt het sombere fantastische van *Dodendans.* Nergens, in heel Streuvels' werk, is het morbiede zo uitgesproken als hier. *Dodendans I* zet in met het legendarisch onwezenlijke van *Zomerland,* om te eindigen met een tafereel waar de zienlijk aangedikte fantazie de gruwel van een dubbele oudermoord vermindert en waar ‘het doodsspook’,

de oude heks ‘met zijn beenderige vinger winkt’ en zegt: - 't Is uw tijd nu, kom mee.

Dodendans II brengt een van Streuvels' geliefkoosde figuren uit zijn eerste periode: het oude wijf. Het rustige leven, in de stilte van hun huis en land, waar alleen het morren van de kater wat leven brengt. En in de stilte van een meimorgen peuzelt de kater aan zijn oude meesteres en deelt zijn beetjes met de bandhond.

Die schets sluit voorgoed een geestesstemming van Streuvels af. Volgens mij een naleven in hem van vreemde of naturalistische lezing waarvoor zijn temperament biezonder ontvankelijk was. Dit verwijlen bij het morbiede en onappetijtelijke maakt geen deel uit van Streuvels' eigen kunstgevoel en scheppend genie. En het uitheemse van het werk heeft er misschien toe bijgedragen om, in zijn tijd de waarde van Streuvels' kunnen en werk bij velen onder een verkeerde waardebepaling te plaatsen.

In hetzelfde verband moet ook *Honden* worden gebracht. Als een bewijs van Streuvels' epische kracht is het voorzeker kenschetsend maar ik kan er niet de bewondering voor gevoelen waarmee het destijds werd begroet. Dit hondengevecht dat tot reusachtige proporties groeit verraadt nog te veel de invloed waaraan *Op den Dool* en *Dodendans* te wijten zijn. ‘Hij schoorde tegen de andere zijn lijf, trok de kop achteruit, herpakte en wond alzo lange drendels darmlinten uit, tot hij heel 't ingewand mede had en de schaper nu losliet van bijten, en stil neerzakte, overdood’.

En om het gemis van eenheid van de bundel volledig te maken, is er nog een impressie ingegeven door Grieg en die doet denken tevens aan Gezelle en aan Verriest. De kleur zoekende, naar het woord van de kleur zoekende Gezelle: ‘De hemel staat in vier, gekabbeld en geklonterd met brokken goud; doorboord van lange spietsen, roodgestriemde en uitgerekte, halfvergane schreven’. En de Verriest die zo graag zijn eigen stem-

geluid hoorde wegsterven in een impressievolle zinnetje: ‘De zon is dood. Daar ze wegzonk en versmoorde, in 't water, bleust nog een rode blos. - De zon is dood, ze is stille. Stille dood’.

Zo is dit vierde boek van Streuvels als een halte in zijn kunst waar het wezenlijke, oereigen van zijn genie zich nog niet heeft losgewrongen uit de greep van machtige schrijvers die aan zijn neiging naar het geheimzinnige, gekoesterd in eenzaamheid van leven en lezen, moeder van het fantastische, zich hadden opgedrongen.

Een groter pogen naar het meesterschap zal zijn volgende boek zijn. In een lezing, die Streuvels in 1910 te Antwerpen hield, heeft hij zelf zeer juist de lijn getrokken van dit boek dat in 1902 verscheen en *Langs de Wegen* heette.

Hij wilde ‘een kerel verbeelden met heel zijn omgeving en de lucht die erover hangt’. ‘Dat leven wilde ik verhalen van de vent die niets ontmoet tenzij gewone dingen, waarrond niets gebeurt; die door het toeval van een brief zijn standplaats verlaat waar hij gerust leefde en wrocht en er nu op uit gaat, waar het toeval hem roept, te wankelen begint omdat hij zich onvast voelt en zonder steun of hulp, missend de omgeving die hem tot nu toe had rechtgehouden. Die voortsukkelt terwijl hij voor de wereld is en blijft: de gewone man in zijn gewone omgeving... tot hij afgebeuld, en tenden geleefd, er eindelijk aan denkt, blindelings de oude standplaats weer op te zoeken, die hij nooit had mogen verlaten’.

Van dit boek hield hij toen meest en het is wel te begrijpen: het is zijn eerste groot opgezet werk en voor de Streuvels van die eerste periode het meest karakteristieke.

Men heeft soms de naam van onze meester van de landelijke literatuur in verband gebracht met die van Knut Hamsun. Geen werk van Streuvels dat gelijker is van genie en aanleg met b.v. *Hoe het groeide* als zijn *Langs de Wegen.*

Het kleine gebeuren verloopt er zo zeker en vast langs de lijn

van de onverbiddelijke onafwendbaarheid, het drama van de schamele mens gekluisterd aan de aarde waarover hij zijn leven lang werkt, wordt met zo'n kleine middelen op zo'n grootse wijze weergegeven dat geen enkel van zijn latere boeken dit kan evenaren.

Men heeft naturalisme geheten dit gedeelte van Streuvels' kunst waar het ruwe en zelfs afstotelijke wordt behandeld in een atmosfeer van geheimzinnigheid en wonder: de heksenpartij van de dronken wijven, de *Dodendans,* de *Honden.* Dit is het uiterlijke de plaats geven die aan het innerlijke bestanddeel, de kern van het werk toekomt. Dat is het opflakkeren van door vreemde invloed gewekte bestanddelen verwarren met de hoedanigheid van Streuvels' bloedeigen genie.

In *Langs de Wegen* spreekt zonder onzuiverheden van detail, de naturalistische kracht van Streuvels zich voor het eerst uit in zijn eerste werk dat waarlijk gekonstrueerd is. En die ingeving steunt niet op een systematisch, erbij geredeneerde levensbeschouwing; het is de aangevoelde kracht van de aarde in haar betrekkingen tot de mens van het land, de onafwendbare wet waarnaar het leven van de landman groeit in trage, onvermijdelijke voortgang.

Fatum? Een woord zoals een ander. Maar wie over Streuvels schreef en ‘fatum’ zei, gaf hiermede de bijgedachte aan een gewilde, door de schrijver vooropgezette wet over eigen werk. Het is hier de wet van de aarde, de ongeschreven wet van seizoenen, regen en wind, van kinderen die hun ouders zijn ontgroeid als ze de ellende van het ouderhuis zijn ontgroeid.

Uit de paardeknecht Jan die leeft in het vreugdeloze en verdrietloze leven van hen die werken zonder verantwoordelijkheid, groeit het slavende boerke dat alleen in een vervallen kot woont om wille van het lapke land dat het zijne is.

Jan en Vina trouwen, een stukske land komt bij een ander stukske land. Zij werken in de week en 's zondags is hun vreugde

de groeite van het land te bezien. Het slaat tegen, de kinderen komen, de ziekte komt, de vrouw sterft, Jan zit in de ellende, gelukkig als hij met een ezel mag sjouwen, dat herinnert hem aan zijn kommerloze leven van paardeknecht; de kinderen trekken eruit en als zij terugkomen en de ezel plagen is het vloeken en verwensen. En de suffe oude man sukkelt terug naar de grote hoeve, ver weg, waar hij als een landloper op het stro wordt ondergebracht.

Tussen *Lenteleven* en *De Vlaschaard* is *Langs de Wegen* een mijlpaal in Streuvels' ontwikkelingsgang. Het is zijn eerste groot opgezette en streng gehouden kompositie, het eerste boek waar eenheid van kunst en uitwerking wordt bereikt, het eerste zuivere vastleggen van zijn visie op de tragiek van het landleven. Met dit boek heeft Streuvels de breed-uitgezette motivering begonnen die later soms tot traagheid der uitwerking zal worden. *Langs de Wegen* geeft voor het eerst die grote eenheid mens-aarde als een kosmisch geheel, die Streuvels een enige plaats geeft in onze literatuur. Het dekoratieve is weggevallen; men licht er geen bladzijden extra-natuurbeschrijving uit. Het is groot werk.

Alvorens zijn tweede meer uitgewerkte boek in de wereld te zenden liet hij in 1903 een zeer ongelijke bundel verschijnen waarvan een groot deel bij zijn allereerste werk aansluit en naar de psychologie en de vorm vóór *Langs de Wegen* moet worden gedateerd. Enerzijds het folkloristische gegeven - een volkslied - als middenpunt van de beschrijving *(Sint-Jan);* anderzijds het motief van de rampspoed en het oude wijf: Doka die vuur vat aan de overkokende koeketel: ‘Ze kreet een laatste asem uit, geweldig om hulp en dan zakte zij door hare benen en viel op de grond en lag er nog wat zoetjes te kermen en haar droog uitgemergeld lijf en heur kleren, 't brandde daar stillekens uit lijk een wassen keersken’.

Vrede, de beste schets uit deze bundel, staat veel meer in het

thans bereikte stadium van Streuvels' kunst. Het kleine bedrijf van de boerse veten te midden van het schone, rustige zomerland behoort tot het echt Streuvelse werk. Van deze bundel - *Dagen* - zegt de schrijver: ‘Een bundel kleinere stukken waar ik al meer inzicht kreeg in het samenstellen en bij de zuivere buitenkant der zaken ook de zedelijke elementen samenbracht’.

Dit kan alleen waar zijn voor het hiereven aangehaalde *Vrede* voor wat het werkelijke van de observatie betreft en misschien voor de schets *Verovering,* wat aangaat het intentionele van de schrijver. Maar van het boek, als een geheel, zou ik Streuvels' eigen getuigenis niet kunnen onderschrijven.

Wel is dit zoeken naar, wat hij noemt de ‘zedelijke elementen’, in zijn mensen werkelijkheid geworden in zijn volgende boek *Minnehandel* dat in 1904 verscheen. En dit nagaan van de innerlijke roerselen geschiedt hier als voortzetting van het psychologische motief dat in *Vrede* werd behandeld.

In november 1903 ging Streuvels over tot de eerste officiële daad van zijn leven: hij kocht een stuk land te Ingooigem.

Toen moeder Lateur hoorde dat hij een ‘Klijtberg’ had gekocht schudde zij haar hoofd: ‘'t gaat daar niet groeien’ zei ze. En de eigenaar van dit als onvruchtbaar misprezen heuveltje zette een voornaam gezicht toen de jonge kooplustige afkwam en verklaarde dat hij het stuk land niet losliet tenzij tegen ‘groot geld’. Dit groot geld was negentig centiemen de vierkante meter.

Daar, op de lichte heuveling aan de weg, zou het Lijsternest komen, die heldere plek in de streek en in het leven van Streuvels.

Een begintijd van zijn letterkundige leven was besloten. Hij was hem begonnen in de somberheid van zijn eigen bestaan, in die pijnlijke onzekerheid van de kunstenaar die de doffe intuïtie heeft van zijn kracht en gebukt gaat onder het onvolbrachte van zijn kunst.

Die streek van Avelgem moet ge doorlopen in herfsttijd om de atmosfeer te hebben van Streuvels' eerste werk. De huizekes vereenzaamd onder de zware lucht, gaan meer naar de grond dan zij erboven rijzen; de weiden, groot en dood, de Schelde met haar neerdrukkende vaalheid onder de slierten van de mist.

En in de eenzaamheid van de jonge man, afgezonderd en opgesloten in eigen gedachten en betrachtingen, hadden de aangrijpende Russen en Skandinaviërs gesproken; lektuur en nog lektuur had hem overvoed. Hij begon te schrijven. Een beeld van neergedruktheid, klanken van grote vreemden: zware lucht over ongelukkige mensen, oude wijven, dood en ongeluk, onevenwichtigheid in de scheppende kracht.

Al schrijvende is het oneigene eruit gesleten. Een boek dat een schepping is heeft die eerste jaren bekroond.

Ingooigem wenkt. De eenzaamheid van de mens is voorbij; de rust van het gezin en het geluk met de kinderen is aanstaande. De grote sterke eenzaamheid van de kunstenaar begint; eenzaamheid die geluk is in het scheppende werk van denken en zien en genieten.

De tijd van het volle, grote werk is daar.

Tot dusver is in Streuvels' werk nog geen konflikt van mens tegen mens voorgekomen. Al wat hij schreef werd beheerst door de vernietigende kracht van de aarde met soms de schuchtere weerstand van de mens. Dit altijd weerkerende, somber en soms grootse tafereel, velerlei in uitzicht, één in zijn oorsprong, wordt ons geboden in *Horieneke, Het Einde, De Oogst,* en zeer uitvoerig in *Langs de Wegen.* Ook *Minnehandel* wordt helemaal door dezelfde tragiek beheerst, want de strijd van de mens zou te nietig zijn tegen de altijd voortschrijdende, zichzelf vernieuwende overmacht van de aarde die het leven en de dood in zich bevat. Maar het absoluut statische dat voortkomt uit de volkomen

lijdzaamheid van de landman houdt hier op: want in *Minnehandel* keert de mens zich tegen de mens.

Het harmonisch kader van dit boek, het leven van de boer op ritme van de seizoenen, zal later in *De Vlaschaard* met meer sobere vastheid en diepere aanslag worden hervat. De indeling van het boek geeft op zichzelf reeds het karakter aan. Tijd en leven worden bepaald en afgerond door het wisselen van de getijden en, waar de aarde oorzaak en drijfveer is van doen en laten, zal het wisselende leven van de aarde in de werkelijke symboliek van de seizoenen dit doen en laten omlijnen.

Met brede folkloristische inzet - *Joel,* het kerstvermaak op het platteland - wordt het boek ingeleid. Hier, zoals trouwens heel het boek door, wordt de handeling overheerst door een breed uitgewerkt fresko. Het oorzakelijke in dit boek, het oorzakelijke in een groot deel van Streuvels' kunst, de dominerende getijden in het boerenleven, worden in het kader gebracht van hoofdmomenten in het leven van de dorpsjeugd: *Joel, Kerstmis, Bruiloftsvermaak.*

Streuvels beproeft zich hier ook aan massabeweging in *Minnehandel,* in afwijking met wat hij tot nog toe heeft voortgebracht. De neventitel luidt: ‘het abele verloop der vrije jongenschap met al de landelijke leute van 't lustige jonge leven’. Vanaf *Lenteleven* heeft hij in strenge geslotenheid zijn personages laten bewegen als een silhouet op de reusachtige achtergrond van hemel en aarde; in *De Oogst* is er bij plaatsen iets van een massale leven. In *Minnehandel* tracht Streuvels door het gezamenlijke en veelvuldige optreden van mensen aan zijn boek een meer algemeen uitzicht te geven. Hij zelf heeft dit geformuleerd: ‘Het leven der dorpsjeugd met al de kronkelpaden der wederzijdse genegenheden en 't zoete spel der liefde, die op 't einde door de ouders tot een stand in 't werkelijk leven wordt omgezet’.

Ik meen dat de tijd voor Streuvels nog niet aangebroken is

om het uiteenlopende van een gezamenlijk handelen en bewegen zó te beheersen dat het een één en gesloten geheel wordt. *Minnehandel* geeft meer de indruk van een naast elkaar plaatsen dan van een dooreenlopen van mensen en bedrijvigheden. Spijts de veelvuldigheid van de personages heeft het de allures van een novelle behouden. Daar is geen voldoende samen-opgaan van dit uiterlijk levensgevoel en de diepere ‘minnehandel’, van het beredeneerde geniepige toedoen van de ouderen en het gevoels-ontwikkelen van de jongeren.

Voor de eerste maal plaatst Streuvels vóór ons mensen tegenover elkaar. En hoger zegden wij dat hier de mens zich tegen de mens keert.

De ene boer keert zich tegen de andere om hem zijn hoeve te ontfutselen; meisjes konkelen om de veel begeerde minnaar. Maar eigenlijk strijd is er niet: de onderkropen boer wenst gedwee ‘proficiat’ aan de onderkruiper, en het verachte meisje gaat naar de bruiloft van het oude lief.

Die lijdzaamheid van de mens bij het ondergaan van de wet van de grond staat hier breder uitgewerkt dan tevoren. De hoogmoed over de aarde doet een boer een andere uit zijn hofstee zetten om er zijn zoon op te brengen die een veel te hoge pacht zal moeten opbrengen. De dwang van de aarde beschikt over liefde en huwelijk: Anneke heeft Max lief, maar haar vader is een krotter van een boer; Max heeft Claarke lief, maar hij moet trouwen met Claarkes oudste zuster omdat zo de wet is van het land. Zo staat heel die minnehandel onder het teken van de aarde die alles regelt en beslist, mensen koppelt en mensen uit elkaar houdt.

Niet alleen dit vruchteloze liefdebedrijf van de boerenjeugd heeft Streuvels willen verbeelden maar het geniepige van de ouderen, hun hoogmoed, hun bedrog. En te midden dit ijdel gepraal en die jaloerse jacht naar grond staan de moeders in vruchteloos geklaag en eindeloos geduld.

Een reusachtig tafereel is die *Minnehandel,* met schitterende lichtplekken, met breed episodisch werk. Als kompositie en innerlijke stuwkracht slechts een voorloper van *De Vlaschaard;* de strijd om de aarde wordt er slechts in aangestipt, niet uitgestreden.

In de evolutie van Streuvels' kunst betekent dat boek waarin de scheppende liefde van de kunstenaar op vele plaatsen herkenbaar is, een pogen om boven het fragmentarische weg te komen, om te naderen tot een meer in de diepte werkende kunst, om niet een mens maar het hele complex te behandelen. Dit alles is grotendeels bij een poging gebleven, als een voorbereiding tot de grootse *Vlaschaard.*

Zes jaar dus volgde boek op boek met schone regelmaat.

De bakker van Avelgem was een literaire grootheid geworden in Vlaanderen. Zijn kunst werkte aanstekelijk op de jongeren die liefhebberden met pen en papier en zowat overal werd er gestreuveld. Sedert de nacht waarop hij zijn eerste schets had neergepend was een hele weg doorlopen.

De jonge man die in de opgeslotenheid van zijn kamertje alles las wat hem onder de handen kwam, catalogussen met tedere eerbied bekeek en de meesters van de pen hoog boven zich vermoedde, had plaats gemaakt voor de schrijver die in Noord en Zuid om zijn wondere persoonlijkheid werd geëerd. Hij had zijn plaats ingenomen onder de levende meesters van het Nederlandse woord; gezaghebbende tijdschriften vroegen hem om zijn medewerking.

In zijn dorp leefde hij even teruggetrokken als voorheen. Voor de Avelgemnaars was hij dit vreemde personage dat boeken schrijft en over de zaken anders denkt dan de standaard-opinie van het dorp voorhoudt. Zij wisten niet of het met de man wel helemaal in orde was als hij in de allervroegste morgen door de velden liep en 's zondags in plaats van luidruchtig kaart te

spelen en bier te plassen over de herbergtafel, zich in zijn kamer opsloot.

Een opgeruimde periode was dit voor Streuvels niet geweest.

Hij had zichzelf gevormd. Ordeloos, mateloos en zonder leiding had hij gelezen. Het zware mysterie van de Russen en het naar de grond drukkende naturalisme had om zijn gemoed een sombere atmosfeer getrokken die moest inwerken op iemand zoals hij, in dit zware land met de vracht van de Zuidvlaanderse hemel over dit stille dorp waar zijn eenzaamheid absoluut was.

Het werk dat te Avelgem ontstond draagt dit geboortemerk. Over al die boeken hangt dezelfde atmosfeer waarin zij ontstonden. Vreugdeloos zijn de mensen erin; talrijk de oude wijven die als het ware het menselijke ontgroeid zijn en van het leven alleen het gebaar van het wroeten hebben overgehouden, en van de kinderen die bloeien onder die lage hemel staat het zuiverste van al, Horieneke, met de schaduw van het onheil over haar nog onbezonnen jeugd en de flinkste ravotter werd gespiesd op de tanden van een eg.

De dominerende invloeden van zijn lezing kleurden nog donkerder de stemming van zijn sombere eenzaamheid. Hij verkeerde in die tijd van vorming en groei waarop de kleine Johannes kennis maakte met Hein, de Dood. En de dood wandelt doorheen z'n werk. De dood en de lijdzaamheid onder het onafwendbare juk van de aarde.

Vóór dat zijn leermeester Boek hem zijn sombere levensleer had onderwezen, alvorens de jonge man zich had teruggetrokken uit het gezelschap waaruit hij zich ontgroeid wist, had het kwajongensleven dat hij in volle ongebondenheid had genoten, hem blijvende herinneringen gegeven. De vreugde van het vrije hollen door lente en zomer, van de feesten die gebonden zijn aan oogst van koorn en vlas, aan Kerstmis en kermis, leeft in dit werk voort als het helderste element van zijn kunst.

Zoals die vrucht van zesjarige arbeid nu vóór ons ligt, van *Lenteleven* tot *Minnehandel,* zijn er vrijwel al de bestanddelen in bevat waarop Streuvels' kunst gedragen wordt. Zijn romantische neiging, opgedreven tot het fantastische, zijn naturalistische beschouwing, neergedrukt tot de gewoonte van de katastrofe.

Maar hij zou niet langer gebonden liggen onder de vracht van zijn teruggetrokkenheid in dit dorp met de zovele troosteloze uitzichten. Ingooigem zingt reeds in zijn werk en de grote vreugdige rust van hem die zijn eigen haard sticht.

En dit vruchtbare jaar 1904 dat *Minnehandel* zag verschijnen, werd ook verrijkt met twee bundels schetsen, die onder de titel van *Dorpsgeheimen* werden uitgegeven.

Wij staan hier voor een zeer karakteristiek werk in de evolutie van Streuvels. Daar ligt een veel lichtere stemming over dit boek en de humor doet hier zijn intrede in Streuvels' werk. Vooral het eerste deel heeft een rijke inhoud. Hoe zonderling het ook moge schijnen, de breed-epische aanleg van de schrijver heeft zich hier geleend tot zuivere miniatuurkunst. Veel vollediger dan in *Minnehandel* waarvan de bedoeling werd overwonnen door het uiteenlopen van het pogen, staat hier het kleine dorpsleven met buitengewone afgetekendheid voor ons. Elementen die hij tot nog toe vruchteloos had proberen samen te brengen, zoals in *Zomerland,* waar 't fantastische en het realisme niet tot eenheid kunnen geraken, smelten hier nu volmaakt ineen.

De Lawine is in dit opzicht een kostelijk stuk: de gebeurtenis van een sneeuwval die heel het dorpsleven uit de haak brengt. Hier zoals in de twee volgende schetsen van de eerste bundel van *Dorpsgeheimen* is er een buitengewoon sterke atmosfeer. De inspanning die op meer dan één bladzijde van zijn vroegere werk te lezen valt, is hier zoek; uit heel het boek spreekt een blijde, moeiteloze scheppingskracht. Waar hij het af en toe geprobeerd had met het naspeuren van de diepere roerselen in zijn mensen

zonder ertoe te geraken een zuiver zielebeeld te geven, schenkt hij ons nu in die zo verscheidene en toch zo op elkaar gelijkende typen van dorpsmensen, prachtig psychologisch werk. De boer-op-lappen, krakelende oude wijven, ambachtlieden zonder werklust, en die onvergetelijke kordewagen van Speleers voor de ‘Halve Maan’ uit *Een beroerde Maandag.*

Het meeste wat Streuvels tot hiertoe schreef, op een paar schetsen na, werd gelezen met een zekere inspanning. Dit zich als grote kunst aanmeldende proza bevatte een koele, strak gehoudene ontevredenheid. *Dorpsgeheimen* leest men met dezelfde vreugde waarmee het geschreven werd. Waar men vroeger stilhield bij brokken groot, maar zwaar en soms hard bewerkt proza, leest men thans door zonder eraan te denken de brokken van afgewerkte woord- of beschrijfkunst na te gaan. Alles is hier meegegroeid ‘met al de bestaande dingen, in dat nauw omhein van huizen, waar alles wat bestond, bij elkaar behoorde, gelijk de onderdelen tot een groot geheel’.

Aan het grootste verhaal van *Dorpsgeheimen* is een voor Streuvels onverkwikkelijke geschiedenis verbonden. De geschiedenis van Jantje Verdure is niet ontstaan, zoals de schets *'s Zondags,* uit zijn eerste werk, uit een koppeling van beschrijvende herinneringen met beschrijvende verbeeldingskracht. Jantje Verdure staat in vlees en bloed vóór Streuvels - en Jantje Verdure is zodanig uit het werkelijke genomen dat hij zelfs zijn naam onveranderd heeft bewaard. En de familie vond dat wel een beetje vervelend voor haar en wilde op haar beurt Streuvels vervelen.

Het is wel kenschetsend voor het wezen van de kunstenaar Streuvels, dat hij het type niet kon afscheiden van zijn naam. Objekt en behandeling zijn tot volledige eenheid, tot vereenzelving geworden. En zo staat Jantje Verdure, in dit uitzonderlijk frisse en gave boek, als één van de beste scheppingen uit Streuvels' werk.

Zoals in beide voorgaande schetsen is de atmosfeer vanaf de eerste regels van onverbeterlijke, sobere vastheid. De man in de bakkerij, de bakkerij in het dorp zijn met een haast tastbare helderheid afgelijnd. Jeugdherinnering, vreugde van de arbeid in de zoete en zuiver riekende lucht van het verse brood.

Haast in elk boek van Streuvels ligt zijn grote, forse liefde voor de aarde. Hier wordt met tedere zorg het bedrijf van Streuvels' eigen leven behandeld. Meesterlijk van stemming en meesterlijk van uitbeelding van Jantjes wondere, grillige ziel; ingehouden furie, haat die opvlamt na maanden en jaren suffe duldzaamheid. In Jantje Verdure heeft Streuvels een van zijn meest volmaakte scheppingen bereikt.

De eenheid van toon en stemming die de drie schetsen van *Dorpsgeheimen I* werkelijk tot één boek maakt, ontbreekt in het tweede deel dat onder dezelfde titel verscheen. De drie schetsen zijn van zeer uiteenlopende aard en waarde. In *Kinderzieltje* vindt men de wondere innigheid, de teerheid van Streuvels als hij over kinderen schrijft. In *Martje Maertens* duikt het wondere weer op: hallucinatie die eindigt met zelfmoord. En het beste deel van het verhaal is de obsessie van het ventje. In *Op het Kasteel* behandelt Streuvels een onderwerp dat buiten het kader valt van zijn ander werk: de kasteelheer die het middeleeuws atavisme van zijn geslacht loslaat over de dorpelingen. Dit werk staat buiten Streuvels' temperament; nochtans moet het in de ontwikkelingsgang van Streuvels' werk, al ware 't maar lichtjes, worden aangestipt. Het proletarische element, de proletarische geneigdheid waaruit Streuvels' sterkste werk gegroeid is, is hier veel direkter voelbaar dan in *Langs de Wegen.* Want hier is het niet de tiran Aarde of de tiran Leven, maar de tiran Mens die in rechtstreeks kontrast staat met de sukkelaars van te lande.

Bij het nagaan van de lijn die loopt doorheen het werk van Streuvels, vooral in die eerste periode van *Lenteleven* tot *De Vlaschaard,* wordt men telkens, laat mij zeggen geërgerd door het weerkeren van dingen die men waande voorbij te zijn en, na een boek dat van vernieuwing getuigt, u weerom brengt naar het begin. Een bewijs daarvan is het in 1905 verschenen *Openlucht.*

Moest men Streuvels' boeken zó maar lezen zonder de datum van verschijnen in aanmerking te nemen, dan zou men dit boek rangschikken in de onmiddellijke buurt van *Dagen.* Dezelfde zware lucht van rampspoedigheid, van het ongeluk dat de weerlozen treft, dezelfde atmosfeer van miserie, ligt over de eerste twee schetsen van het boek, *Zonder Dak* en *Grootmoeder.* Is het een steeds weerkerende liefde van Streuvels voor de nederigen? In elk geval behoort het tot het mindere werk. En om de zaken dan helemaal overhoop te zetten, staan de twee volgende schetsen uit hetzelfde boek, *Het Hoedje* en het zeer bekende *Duivelstuig* in rechtstreekse aansluiting met het heldere, humorvolle eerste deel van *Dorpsgeheimen.* Men zou zeggen dat Streuvels werk van verschillende perioden in zijn bundels heeft dooreengesmeten.

Vooral de grootste schets, *Het Duivelstuig,* staat in het teken van de verheldering die in het wezen van Streuvels is gekomen. Het zou, samen met het eerste deel van *Dorpsgeheimen,* een van Streuvels' beste boeken hebben uitgemaakt. Vlotte kunst, zonder hapering. Het ietwat omslachtige dat Streuvels' werkwijze kenschetst verliest zijn zwaarheid in het vlekkeloze, kunstvolle typeren van het koeboertje Van de Velde. In dit zeer ongelijke boek heeft Streuvels de versterking aangekondigd van zijn nieuw bestaan dat te Ingooigem een aanvang zou nemen.

In augustus 1904 werden de grondwerken begonnen van het Lijsternest, en midden 1905 vertrok Streuvels naar Ingooigem: hij zou er alleen wonen, in die gelukkige eenzaamheid van de volle zomer in het nieuw ontdekte land, in de verwachting van

het geluk dat voor hem heten zou: het gezin. Ditzelfde jaar immers bracht hij zijn jonge vrouw in de stilte van de invallende herfst op het Lijsternest. Haast terzelfder tijd volgde de eerste officiële erkenning van zijn meesterschap: de vijfjaarlijkse prijs voor zijn gezamenlijk werk.

Deze nieuwe tijd staat in volle helderheid midden Streuvels' kunst. De somberheid is er vertederd tot schone weemoed, zijn sterke aanvoelingskracht van de natuur zal er verinnigd en verdiept worden. En in ditzelfde boek klinkt tevens na het onrustige en ontevredene dat hij in die zware Avelgemse atmosfeer heeft gedragen. Het definitieve en schone begin van die levensvernieuwing, verfrissing en verdieping van zijn kunst zal hij geven in *Stille Avonden.*

‘Alzo mag het bundeltje bespiegelingen uit *Stille Avonden* aangezien worden als een stille, ingetogen afscheid aan mijn oude omgeving, aan het leven van het grote dorp, aan het ouderlijk huis en aan mijn kleine kamer, waar mijn eerste schetsjes geboren werden... Die *Stille Avonden* zijn het afscheid, het vaarwel, de innige groet aan alles wat me daar omringd heeft... toen ik schrijver werd.’

Het meest rustige boek van Stijn Streuvels; een jubileumboek van zijn eerste periode van literaire werkzaamheid. Van op de lichte hoogte van Ingooigem ziet hij de wereld: het land strekt zich uit onder zijn venster en heuvelt en daalt; de rust is over hem gekomen en rustig beziet hij de mensen en schouwt in zichzelf. En het boek dat als een dankzegging is bedoeld voor de genade die over hem is gekomen, betekent een rustpunt in Streuvels' scheppend werk.

Geen verhaal, geen schets. Genieten, innig zijn, met die lichte weemoed die op zichzelf geluk is, overpeinzen, in zichzelf schouwen en dan de hymne uitjubelen die getiteld is *Ingoyghem* en het sterkst optillende proza bevat dat kan geschreven worden.

Stille Avonden is een boek van geluk. Het is ontvangen en

geboren in de bewust-geworden genieting van Streuvels' innerlijke herleving te Ingooigem. Het is zuiver kontemplatief en zuiver beschrijvend. Vreugde van het witte papier onder de zuivere klaarheid van de lamp, vreugde in de arbeid, genot van rijke scheppingskracht, het is een hymne aan de kleur van lucht en aarde en zee.

Ik herinner mij dit boek gelezen te hebben jaren en jaren geleden, in die tijd als een schrijver voor u staat als de onbereikbaar hoge. En nu, na zo lange tijd, na zoveel herziening van jeugdentoesiasme, na het wegwerpen van zoveel, wat als loutere vormkunst, de schoonheidsbehoefte van de jongeling streelt, heb ik die bladzijden met eenzelfde vreugde herlezen.

In *Stille Avonden* openbaart Streuvels met een zekerheid zoals nooit tevoren, haast zonder enige hapering, zijn meesterschap over het proza. Dit meesterschap zal nog vollediger blijken in het *Uitzicht der Dingen* dat in 1906 verscheen.

Dit boek moet, in de evolutiegang van Streuvels' kunst, beschouwd worden als een nieuw stadium in zijn scheppend werk. Buiten de schetsen of novellen van grotere uitwerking zoals *De Oogst,* of zijn werk van meer konstruktief opzet, zoals *Langs de Wegen* of *Minnehandel,* had hij in zijn kleinere schetsen of novellen, het kleine gebeuren van een mens uitgebeeld. Als een nieuw element hadden wij in *Stille Avonden* het zuiver kontemplatieve, egocentrische van zijn kunst kunnen aanmerken. Thans geeft hij in het *Uitzicht der Dingen* milieuschildering onafhankelijk van persoonlijke typering.

De drie schetsen *De kwade Dagen, De Veeprijskamp, De Ommegang,* staan als louter proza, als zuiver stijlwerk, enig in Streuvels' werk. De eerste nauw aansluitend met het vorig boek, een virtuozenstuk van stemming en natuurschildering; veertien bladzijden oneindigheid van mist, regen, zware hemels en eenzaamheid van de aarde. *De Veeprijskamp* hervat een tema uit *Minnehandel:* de geniepigheid van het boerenvolk met hun hoogmoed

en haat groeiende uit hun bedrijf. Maar met heel wat vaster hand geborsteld, een schets die geworden is een prachtige brok van landelijke psychologie. Uit die massa, enkele typen waar de kleur op rust. Maar de meest uitgewerkte en grootste schets, vol absolute onpersoonlijke milieuschildering is *Ommegang*.

Het is de inzet van het meest grootse uit Streuvels' werk waar, onafhankelijk van welbepaalde gebeuren, de aarde en de hemel op zichzelf worden behandeld als kosmische persoonlijkheid. Het is omslachtig werk, vooral de inleidende bladzijden. De schone aandoening van *De Vlaschaard,* de ogenweelde van het vlas, ‘de voorname tederheid en rijkdom van de vlaschaard’ wordt hier reeds aangekondigd. Als proeve van beschrijvende kunst, zuiver beschrijvende kunst, waar de mens verdwijnt in de massa en de massa in haar handeling tot eenheid wordt, is het in Streuvels' werk en misschien in onze Vlaamse literatuur ongeëvenaard.

Beschrijvende kunst, maar beschrijvende kunst op zijn Streuvels. Wij hebben, naar gelang van temperament of leeftijd, een voorkeur of een afkeer voor wat men het ‘beschrijvende element’ noemt. Wij kennen literatuur die haar roem haalt uit het absoluut dynamische in het verhaal, en waar het dynamische is praatkunst in het superlatieve, kommeerderij tot kunst opgedreven. Maar of men voor of tegen is wat men ‘beschrijvende kunst’ noemt, men zal moeten erkennen dat Streuvels' beschrijvende kunst valt buiten de algemeen erkende inhoud van dit begrip.

In de absolute zin van het woord genomen is *De Ommegang* een stuk beschrijving van honderd en twintig bladzijden. Maar wie er zich met het woordje beschrijving meent van af te maken begaat een onrechtvaardigheid. De natuur, de seizoenen, de dagen, hemel en lucht, zoals zij in *Het Uitzicht der Dingen* voortreden zijn geen kader. Het is leven, personage; het uit zichzelf statische wordt dynamisch in deze bladzijden.

Hier gaat de kracht, het leven, de handeling niet uit van de mensen; de aarde regeert, zij regelt het leven van de mens. Tot zelfs de heilige Antonius staat hier in funktie tot het bedrijf van de grond.

Nooit meer zal Streuvels dergelijke macht in het behandelen van het kosmische bereiken. Doorheen heel zijn werk nochtans voelt men de buitengewoon sterke aanvoeling van de kunstenaar met het leven van land en lucht. Maar zo volledig, zo onbegrensd machtig, zo volkomen zuiver zal hij het niet meer kunnen.

En in vaste aansluiting hiermee komen wij aan een ander hoogtepunt in Streuvels' kunst met *De Vlaschaard,* die verscheen in 1907.

Hier staat, als levensregelaar en heersende kracht, het vlas, in zijn vorig boek reeds begroet als de ‘voorname, tedere en rijke’ wasdom. En het leven van het vlas, van geboorte tot dood, is de band die de vier hoofdstukken samensnoert tot vier perioden die het viervoudige ‘uitzicht der dingen’ van de vlasaard omvatten.

Maar terzelfder tijd met het gebeuren van de vlasteelt, freskogewijs, langs breed getrokken folkloristische lijnen, gaat ook het innerlijke bedrijf van de mensen op.

Altijd maar weer keert in Streuvels' werk terug: de aarde als uitgangspunt van de handeling van zijn mensen. Last en zorg, hoogmoed, haat, liefde en huwelijk zijn gekonditioneerd door de grond. *Minnehandel* was een proeve, om, midden in 't gebeuren van het land het meer innerlijke leven van het landvolk uit te tekenen. Niet alleen strijd tegen het noodlot van de grond, maar strijd tegen mensen, gegrepen in dezelfde ban. Maar deemoedig was dit, de strijd bleef bij een gebaar, de geslagene kroop weg en de overwinnaar beredeneerde zichzelf.

Hier gaat steeds de strijd door om het land. Maar op een hoger plan. Niet het geniepige gekonkel om het bezit van een stukske grond, maar de strijd om de heerschappij in het bered-

deren van de taak op het land, samengetrokken op de trots en de zorg van de boer, de vlasaard.

Te midden van het boek ligt de vlasakker; om hem en rondom hem gebeurt alles. In het veelvuldig bedrijf van de boerendoening is hij het edelste. In dit boek is het de moeite waard bij voorbeeld het zaaien van de haver te vergelijken met het zaaien van het vlas; het eerste, 'de belangloze, gemakkelijke bezigheid waarmede hij verleden jaar zijn proeftijd begonnen was'. Het tweede, de gewijde plechtigheid, de hoogste daad van de levenwekkende landman. 'Dan deed Louis als een priester die de misse gaat lezen: hij stroopte zijn lang witlinnen zaaikleed aan en sloeg een kruis over de borst'.

Daar ligt wijding over elke bladzij waarin over de vlasaard wordt gesproken. Een hoge eerbied die heel het boek een eigen en groot karakter geeft.

Zoals het omstreden land het edelste is waarover en waarvoor kan gestreden worden, is de strijd zelf tot het pijnlijkste opgevoerd omdat hier de vader zich tegen de zoon keert. En meer de vader tegen de zoon dan de zoon tegen de vader. Het jonge leven dat rijst naast zijn begevende kracht, de jaloersheid op de komende meester die beslissen zal over plaats en tijd van zaaien en bewerken. De liefde tot het land is sterker dan de liefde tot het kind: 'Als een schrokkige vrek die zijn schatten wil opslikken om er niemand anders de gunst van te laten, voelde hij de wroeging; hij voorzag hoe zijn eigen macht geleidelijk en later heel en gans zou inkrimpen voor die andere macht die uit hem gegroeid was. Maar het stond hem vast in de kop dat hij geen duimbreed begeven zou, zolang de benen hem dragen wilden'.

De boer ziet zijn zoon het vlas zaaien: daaruit komt de bewustwording van zijn wrok. Het vlas, symbool van de schoonheid en de rijkdom van het boerenbedrijf. En zoals in *Minnehandel* het huwelijk gebeurt onder de dwang van de aarde, zo

wil boer Vermeulen zijn zoon uithuwelijken om wille van de vlasaard. En om wille van de vlasaard slaat ten slotte de gramme boer zijn mispelaar in de nek van zijn zoon.

En bij het bed van de machteloos geslagene wordt de liefde tot het kind almachtig sterker dan de wrok om het land.

In *De Vlaschaard* heeft Streuvels al de elementen die tot nog toe zijn kunst uitmaakten in een schoon boek samengebracht. Krachten rijzende uit de grond, de aarde heerseres over het leven van het landvolk; kunst die zuiver is van het vreemde dat zijn eerste werk oneigen maakte.

Het innerlijke handelen dat uitkomt op de tragedie van het slot van het boek is prachtig psychologisch werk. Al het buitenwaartse wordt bepaald door de arbeid op het land en de traagheid van het landelijk gebeuren weegt dan ook op de zuiver materiële handeling. Aan uitwendig gebaar is het werk van Streuvels doorgaans altijd zeer sober. Maar het zielegebeuren is hier in zijn diepte en breedte uitgewerkt.

Door dit alles, door de strijd tegen de aarde en de strijd onder de mensen, loopt het schuchtere van een eerste tederheid en eerste verlangen dat niet tot uitgesproken liefde kan komen.

Dit element zal sterker worden in Streuvels' latere werk. Nu heerst de aarde nog oppermachtig.

'*De Vlaschaard* is eigenlijk het eerste werk, dat van ginder uit de ruimte is opgevat, afgekeken en samengesteld' schrijft Streuvels in zijn lezing *Hoe men Schrijver wordt.*

'Ginder' dat was het Lijsternest dat zo luchtig en zuiver boven de streek rijst.

Voor een kunstenaar als Streuvels die bezeten was door het land met zijn groeite en dood en mensen die erop bewegen zoals het tijdelijke zijn schaduw even legt over het eeuwige, was dit de ideale uitkijkpost. Nu kon hij, van uit het venster van zijn werkkamer het jaar met zijn seizoenen, het land met zijn kleuren en

de mensen met hun werk zien in éénzelfde aanschouwelijkheid. Eenheid in visie is een kenmerk van het eerste werk dat in die schone omstandigheden werd geschreven. De tijd was uit waarop de overspannen fantazie ongeluksmensen liet verschijnen tegen de wand van het kamerke bij het lamplicht dat brandde ver weg van het leven.

Dit is de nieuwe kracht die in Streuvels was gerezen. Reeds schijnt een nieuw licht over de rechtstreekse voorlopers van *De Vlaschaard.* De sombere tijd komt niet meer weer.

En zo hebben wij, met *De Vlaschaard,* in de evolutiegang van Streuvels' literaire arbeid, een mijlpaal bereikt die duidelijk moet worden aangetoond. Wij hebben getracht, zo kort en bondig als het ons mogelijk was, het ontwikkelen of achteruitgaan van de elementen van Streuvels' kunst, weer te geven, het wegvallen van onpersoonlijke toevoegsels aan te merken, de kracht van zijn persoonlijkheid vast te stellen.

Maar een studie van de evolutie van dit werk is, zoals wij reeds hebben opgemerkt, niet steeds een dankbare taak. Slechts over een geruime tijdspanne, over een groot aantal werken kan de afstand worden gemeten van ontkiemen tot groei. Zoals in de lente de winter nog bij pozen weerkomt ziet men in Streuvels' werk minderwaardigheden terugkeren die men, steunend op vroeger werk, reeds weggezuiverd dacht.

Nu echter, sedert de Vlaschaard-periode, staan wij op een haast onveranderbaar terrein, op vast geworden kunstenaarstemperament.

Streuvels is een professioneel van de literatuur geworden. In 1907 is hij briefwisselend lid geworden van de Vlaamse Akademie; hij zal er echter niet akademischer om worden. Het leven dat hij ziet in mens of boom, ziet hij met het oog van hem die het materiaal van zijn kunst overschouwt en ordent. *Openlucht* reeds is kunst van de beroepsschrijver, de man die zijn stof kiest, schift en schikt.

En geeft de blik naar buiten niet de nodige aandrift tot uit eigen ziel gegrepen werk, dan blijft de verpozing en de gewoonte-in-het-werk door omwerking en vertaling. Het eerste daarvan, een populaire *Reinaert De Vos,* verscheen in hetzelfde jaar als *De Vlaschaard.*

Twee jaar nadien, in 1909 verscheen *Najaar.* Deze bundel van ongelijke waarde is de laatste waarin Streuvels werk van uiteenlopende aard samenbrengt. Het pleit voor zijn inzicht dat hij naderhand kleiner werk afzonderlijk in de wereld zendt liever dan bijeen te voegen wat niet bijeen past.

In het beste deel van zijn inhoud trekt die bundel de lijn voort van *Stille Avonden* en *Het Uitzicht der Dingen.* Het opstel dat zijn naam aan de bundel heeft gegeven is een nagalm van *De kwade Dagen* uit het laatstgenoemde boek. Maar met minder kosmische kracht, met meer persoonlijke beschouwing. Dit persoonlijk element, dat wij hier voor het eerst aanstippen zal meer en meer uitgroeien in Streuvels' later werk en overheersend zijn in enkele van zijn boeken. Van dezelfde grote essentie is echter het bekende stuk *Bomen.* Doorheen dit opstel jaagt dezelfde vlaag van eeuwigheid en ruimte die van het *Uitzicht der Dingen* een énig boek maakt in onze literatuur.

Het bewustzijn van de schrijver die voortaan het schrijven als de taak van zijn leven heeft aangenomen stoort hier echter dikwijls de epische vlucht van zijn stijl. En de ongemengde bewondering waarmee dit stuk werd begroet kan ik moeilijk delen.

In de verdieping van zijn kunst zoekt Streuvels meer en meer het innerlijke, zelfs waar het een louter uitzicht der dingen geldt. Dit is natuurlijk onafscheidbaar van de essentie zelf van Streuvels' kunst: de grond en wat er mee samenhangt van hemel tot vrucht te voelen als het eeuwig levende, hoger en echter dan het dekoratieve. Naturalistisch temperament, kosmische kracht.

En bij het ontleden van die levende werkelijkheid in *De Bomen* valt Streuvels wel eens in het redenerende dat de epiek van deze

zo schone bladzijden stopzet. 'Die bouw is ook ene volkomenheid van orde en evenredige verhouding in alle onderdelen tot het geheel - orde die gevormd is uit schijnbare wanorde, uit ene wederwerking van toeval en schikking, die altijd vrij voor andere wijziging, die los en grillig schijnt in de geleiding, maar volgens ene doelmatige wet gegroeid tot een volmaakt gestel van ontzaglijk grootse schoonheid, als geen enkel praalgebouw ooit groots was of ooit schoon'.

Soms ook wel is het alsof de Verriest van *Op Wandel,* die woonde in het grote witte huis te Ingooigem, even zijn stem laat horen in die hymne aan de twaalf ruisaards.

Deze twee opstellen die samen nauwelijks een dertigtal bladzijden beslaan zijn gevolgd door twee langere schetsen. De eerste, *Jacht,* is een tamelijk onbenullig geschiedenisje dat uit het allereerste werk van Streuvels hier versukkeld schijnt, maar reeds duidelijker dan in *Het Kasteel* een ondertoon heeft van proletarische opstandigheid.

Streuvels hervat in de tweede schets een van zijn best geslaagde onderwerpen: de kwajongens. Het is een stuk dorpsleven, een moment uit het bestaan dat de schrijver uit eigen herinnering moet geput hebben: de dorpsmensen in de toneelzaal. Dit tamelijk breed uitgewerkte gegeven bevat de beste bladzijden van de schets en moet als motivering dienen voor het naäpen van de kwajongens. *De Aanslag* waar het hier over gaat, wordt door de kwajongens beraamd tegen een boer die hen uit zijn schaapstal heeft geranseld waar zij de opvoering van een roversspel aan 't herhalen waren.

De kwajongen van de buiten is één van Streuvels' meest geliefde typen. Ook hier laat hij zijn meesterschap gelden; de psychologie van de rakkersziel is een van zijn sterkste kanten. Als geheel echter sluit deze schets veeleer aan bij het tussensoortwerk van vóór *De Vlaschaard.*

De blijde Dag verscheen als tweede deel van *Najaar.* Het is

nieuw werk in deze zin dat Streuvels voor de eerste maal buiten zijn gewone milieu grijpt. Het is voorzeker een poging om de inhoud van zijn werk te vernieuwen en door afwisseling van het tema nieuwe elementen in zijn werk te brengen.

En inderdaad, een nieuw element is duidelijk in zijn kunst waar te nemen, een voor Streuvels tamelijk bevreemdend iets: tendens moogt ge 't niet noemen, maar toch hoort ge duidelijk zijn mening over de toestanden die hij behandelt.

Tot nog toe was de afzijdigheid van Streuvels tegenover zijn mensen opmerkenswaard. Het haast absoluut passieve ondergaan van het lot der aarde gaf hij weer met zeer sterke objektiviteit. Het maakte deel uit van de naturalistische kracht van *Langs de Wegen,* en in *De Oogst* was er slechts een zeer kort ogenblik van lichte vertedering.

Hier echter is het positie kiezen van de schrijver niet te loochenen. Het neerdrukkende en van het leven vervreemdende opvoedingsstelsel in het klooster valt duidelijk op. Streuvels' eigen ervaring uit zijn bittere pensionaattijd is voorzeker niet zonder invloed geweest bij het behandelen van dit onderwerp. In *Herinneringen uit het Verleden* geeft hij, als eindresultaat van het regime dat er heerste: ‘Het gevolg daarvan was: een solidair gevoel van vijandschap onder de leerlingen tegenover het onderwijzend personeel, en dat gevoel was hierin gewettigd, dat wij meenden bij de leraren als “de vijanden” aangeschreven te zijn’.

Deze atmosfeer heerst in het klooster waar de weesjes worden opgebracht. Een rustige, vroomzware atmosfeer waar jeugd ondenkbaar is. En de manier waarop Streuvels het weergeeft wordt zeer juist omschreven door wat hij, in het hoger aangehaalde boek, zegt over zijn indrukken uit zijn pensionaatleven: ‘Dit geldt hier niet als een aanklacht, het is het vaststellen van een feit om de atmosfeer te verklaren waarin wij leefden’.

Hij verklaart hier zeer duidelijk de atmosfeer die het wegvluchten van het weesmeisje uit het klooster noodzakelijk maakt.

De blijde Dag, dat is een dag van ontspanning door een weeskind doorgebracht, in gezelschap van haar rijke familie, op de Kluisberg. De herinnering aan de blijde dag, het kontrast tussen het leven en de lucht van daarbuiten met de atmosfeer van het klooster krijgen hun beslag in het weglopen van het meisje.

De hoofdbrok in het boek is de beschrijving van de heerlijkheden van de Kluisberg waar de blijde dag doorgebracht wordt. Dit beslaat trouwens bijna het derde deel van het boek zodat de feitelijke inhoud van de eerste helft zeer dun is en de evenwichtigheid van het werk eronder lijdt. Enkele ogenblikken van werkelijke spanning kunnen niet verhinderen dat dit boek een indruk van halfslachtigheid en ledigheid maakt.

Wat moeten die eerste jaren van Stijn Streuvels te Ingooigem rustige, schone jaren van genieting en ontplooiing zijn geweest. In de kalmte van zijn huis op de heuvel zag hij het leven groeien in zijn gezin en met de weelde van het vaderschap bloeit in hem open de liefdevolle waarneming van het kind.

Een sympatieke waarnemer van kinderen was hij altijd geweest. De kwajongen bij voorbeeld neemt een ruime plaats in onder zijn eerste werk. Maar zoals hij, in zijn eerste periode tegenover mens en aarde stond in soms starre objektivering, was ook het kind in de kwajongen steeds in de atmosfeer van dit werk.

Wij willen hiermee geenszins bedoelen dat Streuvels in zijn werk van die volstrekte ongevoeligheid heeft getuigd die het naturalisme plaatst tegenover de mens als de geleerde tegenover een proefkonijn. Noch in woord, noch in toon klinkt een direkt-waameembaar medegevoel voor zijn dolaards van het leven. En toch voelden wij hoe, bij voorbeeld in *Langs de Wegen,* zijn medelijden de verstoteling omvat.

Maar in stugge terughoudendheid had hij zijn hart het zwij-

gen opgelegd en de objektiverende kunstenaar steeds geplaatst vóór de mens.

Daarin is een heel grote verandering gekomen. In het jaar 1911 verscheen het eerste verhaal van Streuvels waar het kind staat in warme liefde, waar medelijden en medegevoel in spreekt. Streuvels' kunst is vermenselijkt. Voortaan zal de mens niet alleen meer zijn een belangrijk voorwerp van kunst en observatie, maar het schepsel van schrijvers sympatie.

In 1910 had hij de omwerking gegeven van Brentano's *Gokkel en Hinkel* en de vervlaamsing van een roman uit het Waalse boerenleven *De Mourlons* van F. Bouché. En het volgende jaar geeft hij ons zijn overschone verhaal *Het Kerstekind.*

Reeds lang tevoren had het kerstfeest in Streuvels' werk een zekere plaats ingenomen. Wij herinneren aan de schets uit *Lenteleven* en de uitvoerige kerstjoel van *Minnehandel.* Maar bij deze twee gelegenheden had de folklore de kunstenaar te pakken, zodat verhaal bijkomstigheid bleek. Nu echter, in *Het Kerstekind* is de folklore, de onmisbare stemming van de geplogenheden, tot een werkelijk bestanddeel van het verhaal teruggebracht.

Een nieuwe Streuvels is hier aan 't schrijven gegaan. De vader Streuvels heeft de kunstenaar de zekere aanpassing doen vinden met de taal van de kinderziel en de vertrouwdheid met het kindergebaar. En tussendoor de bladzijden van visionair genot in sneeuw en winterse stilte klinkt de zuiver-traditionele toon van het kinderverhaal: ‘De lucht en roerde geen windeke en de sneeuw bleef liggen, tot groot verdriet van de arme vogeltjes, maar tot grote vreugde van al de kinders, arme en rijke’.

Zijn eerste werk, schitterend tafereel van de uitwendigheid der aarde met de uitwendigheid van de mensen daarin, had weinig plaats geruimd aan het geestelijke. Hier en daar een poging tot verdieping, hier en daar, zoals in *Horieneke,* een grootse innigheid en een jubel van de ziel.

Buiten dit laatste is *Het Kerstekind* het eerste werkelijk zuivere

aanvoelen van dit zeer moeilijk bepaalbare, dikwijls 'mystisch' element gehetene, waar het bovennatuurlijke bestanddeel van het leven deelachtig wordt aan de daden van het alledaagse gebeuren. Met een grote en kiese tederheid heeft Streuvels dit hier behandeld. Door de ellende van het arme werkersgezin dat op kerstdag een nieuw boorlingske krijgt straalt het licht van het kerststalleke; het zachte kleine meisje Veva ziet in het wiegske het kerstkindeke liggen en de ontroering van haar hartje steekt ook de groten en skeptici aan.

Dit eenvoudige kerstverhaal, het eerste doorgeestelijkte proza van Stijn Streuvels, is de inleiding tot een vernieuwing in zijn kunstwezen.

Waar Streuvels vroeger wachtte met uitgeven tot hij verschillend - en soms zeer ongelijk - werk bundelen kon, geeft hij nu afzonderlijk zijn opstellen uit. Hij mag het aan afzonderlijk twee zeer korte opstellen op de boekenmarkt te brengen: zijn naam op het titelblad volstaat. Trouwens de tijd van de bundels is onwederroepelijk voorbij. De schetsen, uiteenlopend en toch gelijk van inslag, die de inhoud gaven aan bijna al zijn eerste boeken, behoren tot een voorgoed afgesloten periode. Het arbeidsterrein, zo gemakkelijk te bevruchten, van aarde en groeite met de mens daarbij in het naturalistische complex heeft plaats geruimd voor het trager groeiende werk waar het diepere, de ziel, het veld van de werkzaamheid bepaalt.

Nadat in 1911 een voordracht verscheen door de schrijver einde 1910 te Antwerpen gegeven en waarin hij o.a. zijn voorkeur uitspreekt voor *Langs de Wegen,* zullen het volgende jaar twee korte opstellen van hem verschijnen: *Het glorierijke Licht* en *Morgenstond.*

Het eerste geschreven 'in blijde herinnering aan de heerlijkste aller zomers die ooit over de wereld praalde, de zomer van het jaar O. H. negentien honderd en elf' is als een tegenhanger van *De kwade Dagen* uit het *Uitzicht der Dingen.* Een schitterende

hymne in proza waarin het onverzwakte kosmische instinkt van de kunstenaar gediend wordt door een taal die, verfijnd en gelouterd, tot de aristokratie van ons Nederlands behoort.

In de visionaire kracht van het ‘glorierijke wonder’ dat de zomerzon is, stapt als een Breugelse tragische verschijning de blinde. Zoals in *De kwade Dagen* als enig vatbaar punt het karretje doolde in de chaos, doortrekt hier de blinde tastend de eindeloosheid van het zonnegeweld. Maar het kontrast blijft hier niet alleen in de hopeloosheid van de mens tegenover het geschapene, zoals in het bovengenoemde opstel. De nieuwe Streuvels heeft er ook de twee kinderen gezien ‘alsof ze voor 't licht geschapen waren, enkel om te genieten van de zon’. En is dit niet tekenend voor de nieuwe, mildere kunst van de Westvlaamse meester?

Dit licht- en zonnefestijn wordt voortgezet in *Morgenstond:* De zon in de kinderkamer. Vol doorzichtige en heldere schoonheid. Het is zeer kenschetsend voor Streuvels' artistieke fijngevoeligheid, dat deze twee schetsen, ingegeven door het spel en de schoonheid van de zon, toch zo verscheiden zijn van toon en stijl. Het zou moeilijk zijn iets zo harmonisch te vinden als dit tot eenheid geworden poëem van zijn vertederende bewondering voor die twee kinderen en zijn vertrouwde liefde met de zon. En de grote kosmische kracht die van Streuvels' werk iets alleenstaande maakt in onze literatuur is hier verfijnd en verlicht door de aanwezigheid van het kind in zijn hart en zijn kunst.

Streuvels is op dit ogenblik vrijwel de onbetwiste meester in de Vlaamse literatuur. Met onverdroten regelmaat verschijnt zijn werk zonder de minste sporen van verzwakking of lusteloosheid. En de officiële erkenning houdt steeds gelijke tred. In 1907 was hij tot ridder benoemd in de Leopoldsorde. In 1911 werd hij tot werkend lid van de Vlaamse Akademie uitgeroepen en in hetzelfde jaar viel hem een dubbele, meer waardevolle erkenning

te beurt: de Nieuwe-Gidsprijs en voor de tweede maal de vijfjaarlijkse Prijs voor Letterkunde.

Die laatste bekroning toont aan hoe, gedurende een tijdspanne van meer dan tien jaar, Streuvels de hele literatuur in het Zuiden overheerst. Was de eerste vijfjaarlijkse prijs de erkenning geweest voor zijn gezamenlijk, verscheiden werk, dit nu was de bekroning van het landelijke epos *De Vlaschaard.* Het zou trouwens moeilijk zijn geweest een gelijkwaardig werk ter bekroning te ontdekken.

De bewerking van Björnsons *Het Bruidslied* sloot voor hem het jaar 1912 af. Een werk van heel andere aard was de inzet van het volgende. In *De landse Woning in Vlaanderen* tracht Streuvels stelselmatig te geven wat hij steeds in zijn kunst had willen toepassen: als het ware het uitzicht van de dingen en het inwendige bedrijf van de mensen op éénzelfde plan brengen. Wij komen terug op dit werk dat in 1923, vervolledigd en uitgebreid, verscheen als *Land en Leven in Vlaanderen.* Hier weze nochtans aangestipt hoezeer de bekommernis om door te dringen in het gemoed van het landvolk en die studie te verbinden met de uitwendigheden van het landleven, voor Streuvels als een dwingende behoefte is geworden.

Het verhaal dat in hetzelfde jaar verscheen en *De Werkman* heet, is dubbel merkwaardig voor het nagaan van de lijn door Streuvels' werk. Eerst en vooral omdat het, naar de aard van het werk, een aanknoping is over een afstand van vele jaren, met *Langs de Wegen;* en ten tweede omdat bij het behandelen van een onderwerp dat hem moest terugvoeren naar het strakke naturalisme van het begin van zijn loopbaan, hij duidelijk de afstand meet die hem van dit tijdperk scheidt.

Geen schrijver is, zoals hij, de vertolker geweest van het landelijke proletariaat in Vlaanderen. En, indien Vermeylens uitspraak onbetwistbaar is, dat ‘in de kunst het religieuze sterker is naarmate het minder geformuleerd wordt’, zo is ook

de brutale weergave van de miserie van de Vlaamse landman, ontdaan van bijbeschouwing en geformuleer, vol aangrijpende kracht in Streuvels' werk.

Het absolute buiten-afse van de behandeling is typisch voor het naturalisme van Streuvels' eerste boeken. Maar sedert Avelgem verlaten is en de klare rust van Ingooigem zijn leven en zijn kunst vult, spreekt de mens mee, openlijk, in zijn werk.

Als opvatting en uitwerking neemt *De Werkman* onmiddellijk plaats naast *Langs de Wegen,* hoe nauw ook het tema verwant weze met *De Oogst.* Ook hier is de ellende de normale toestand, ook hier wordt de ontgoocheling aanvaard met makheid, als een regel van de landelijke levenswet. En nochtans is er een groot verschil in de grond zelf van de behandeling.

Meer nog dan de mannen zijn de vrouwen de grote duiders. Door heel zijn werk heen ondergaat de vrouw de wet van het land en van het huis. Ook hier. Het is als een vanzelfsprekend feit dat geen kommentaar verdient. Tot zelfs in *De Vlaschaard* waar alles wijkt voor de hoofdfiguren van vader en zoon te midden van het vlasland, staat de moeder met de onuitgesproken klacht van haar leven.

In *De Werkman* wijst Streuvels de ellende aan. Hij is dichter gekomen tot dit proletariaat van de grond. Hij wil u opmerkzaam maken, hij kommenteert: ‘Niemand had enige aandacht voor de werkers uit de vreemde weergekeerd; noch trommel noch muziek om de taaie kampers welke ginder in het verre Zuiden de eer van het Vlaamse werkersras hadden hoog gehouden, te verwelkomen of in te halen. De burgemeester met zijn schepenen was er niet om hen te begroeten en ere te bewijzen; noch gilden noch vanen in de stoet - de pikkers deden hun intocht zonder praal of plechtigheid’. Het zoeken naar het inwendige, naar de drijfveer van de handeling, heeft hem soberder gemaakt in het noteren van de details der uitwendigheden.

Zijn volgende werk zou daar een klaar bewijs van leveren.

In 1914 verscheen het eerste deel van *Dorpslucht,* waarvan het tweede deel eerst in 1915 verschijnen zou. Een kort bericht echter maakt er ons opmerkzaam op, dat ‘belangrijke wijzigingen op de laatste proeven niet zijn kunnen uitgevoerd worden uit oorzaak der tijdsomstandigheden, Sept. 1914’. *Dorpslucht* sluit dus het vooroorlogs werk van Stijn Streuvels af.

Zeer lang heeft Streuvels met dit werk in zich gelopen. In 1907 reeds schreef André De Ridder: ‘Zijn volgend werk zal *Dorpsdoening* heten en verbeelden: de mensen in hunne dorpsbedrijvigheid onder invloed van Conscience’. En hij wist er bij te voegen dat dit plan reeds tien jaar ‘aan 't gisten’ was in Streuvels' hoofd en dat het de studie zou voortzetten van de psychologie van een dorp waarvan *Dorpsgeheimen* een eerste proeve was.

Zonder enige twijfel is hier *Dorpslucht* mee bedoeld. Maar het verschil in de titel alleen duidt reeds aan hoezeer in de loop van de jaren dit werk in Streuvels' scheppend gemoed gewijzigd werd. Van *dorpsdoening* tot *dorpslucht* is meer dan een nuance. Het is gegaan van het uitwendige van het bedrijf naar de atmosfeer die de lucht is van het innerlijke leven.

In het begin van zijn werk had hij reeds getracht de dorpsdoening, het gezamenlijk handelen en bewegen van het landvolk uit te beelden. Naar hij zelf zegde, had hij getracht in *Minnehandel* ‘het leven der dorpsjeugd met al de kronkelpaden der wederzijdse genegenheden en 't zotte spel der liefde’ weer te geven. Wij hebben trachten aan te tonen bij het situeren van het boek, in hoever hij hierin was geslaagd.

In *Dorpslucht* wil Streuvels meer: hij wil een verruiming van inhoud. Het dorp bestaat voortaan niet meer uit de boeren en de kleine ambachtslieden zoals tot nog toe in al zijn werken het geval was. Een heel nieuwe reeks van personages komen het stofferen: pastoor en onderpastoor, een dokter, een rentenier en het canaille.

Voor het eerst sedert *Een blijde Dag* verlegt Streuvels zijn milieu. In het dorp, waarvan hij uitvoerig de atmosfeer, de lucht, tracht weer te geven, is het landelijk bedrijf bijzaak. Zeer terloops wordt het vermeld. En samen met dit verplaatsen van zijn milieu heeft hij ook, en dit voor de eerste maal, een overwegend aandeel willen geven aan het zuiver inwendige bedrijf van zijn mensen. Een voortzetting dus van dit nieuwe element dat wij in *De Werkman* hebben vastgesteld, maar zo absoluut dominerend dat wij hier werkelijk mogen zeggen voor een nieuw aanschijn van Streuvels' kunst te staan.

Streuvels heeft, in een reusachtig tafereel, heel het innerlijke leven van het dorp willen schilderen, heel het geestelijke bedrijf en hij heeft zulks willen doen op zo volledige wijze als hij 't maar kon: het ontstaan en groeien van driften en overtuigingen.

En zo behandelt hij hier voor het eerst een hele reeks nieuwe problemen die erop wijzen dat hij voorgoed met de vroegere inhoud van zijn kunst heeft afgedaan. Voor het eerst treedt het vraagstuk van het seksuele hier op de voorgrond. Men had het hem reeds genoeg aangewreven dat hij, in wie de Zolaïsten de enige Vlaamse naturalist erkenden, het seksuele bedrijf helemaal uit zijn werk had weggelaten. Bij het bespreken van *Minnehandel* had C. Buyse het ontbreken van het seksuele een ‘wanklank’ genoemd. Was het kiesheid? Beschroomdheid? Ik geloof het niet. Streuvels' kunst is te kerngezond, Streuvels is een te gezond, te geestelijk evenwichtig mens om uit vooropgezette schroomvalligheid dit element van het leven terzijde te laten. Mij dunkt integendeel dat, in zijn eerste werk, zelfs in *Minnehandel,* wat Quérido en anderen ook zeggen, het seksuele niet in de aard lag van Streuvels' kunst op dit ogenblik. In hetzelfde artikel heet *Minnehandel:* ‘een parodie op *La Terre* van Zola’.

Want in heel dit werk was toch hoofdzaak de verhouding van aarde tot mens, veel meer dan van mens tot mens. Het is voor Streuvels een illuzie geweest dat, in *Minnehandel,* het leven

van de dorpsjeugd in al zijn uitingen voorwerp was van zijn kunst. Ook hier was het de mens die vruchteloos tracht te ontsnappen aan de tirannie van de aarde en die, zelfs in de keuze van zijn liefde en zijn huwelijk, aan de wet van de grond gebonden is.

Zolang bij Streuvels van geen innerlijke verdieping, van geen verbreiding kon sprake zijn, was het seksuele als vanzelfsprekend uitgelast. En die verdieping was dat de mens geplaatst werd tegenover de mens, niet in funktie tot de grond, en als dusdanig werd nagespeurd, en die verbreding was dat ook buiten het landarbeidende volk werd gegrepen en zodoende naar andere wetgevende faktoren werd gezocht dan de onverbiddelijke heerschappij van de seizoenen over de aarde en van de aarde over de mens.

Het onderscheid tussen dorpsdoening en dorpslucht.

En mag hetzelfde niet worden gezegd van zovele andere problemen van meer intieme aard? Van godsdienstigheid, bij voorbeeld? Is de bijna totale afwezigheid daarvan in Streuvels' vroeger werk niet aan dezelfde oorzaak te wijten? Hebben wij niet gezien hoe, in *Ommegang,* de devotie aan Sint-Antonius in funktie is tot het kosmische geweld dat heel dit meesterstuk van aanvoeling der levende natuur beheerst.

Om dezelfde reden neemt dit element in dit nieuwe boek een voorname plaats in.

Het is zelfs het voornaamste tema in *Dorpslucht.* Godsdienstzin in zijn verschillende schakeringen. Kwezelspraktijken en het zuiverder belijden, het traditionele geloof dat aan geen invloed van buiten werd getoetst en praktijk losmaakt van de leer, de bedienaars van de instelling; de oude pastoor die in stilte denkt ‘'t zal wel op zijn effen komen’, en de jonge onderpastoor die het kwade omver wil stormen.

En die reeks tegenstellingen, die menigvuldige onderzoekingen naar groei en ontstaan van geloofspraktijken en geloofsonzeker-

heid geven aan dit werk een karakter dat tot dusver aan heel Streuvels' ander werk vreemd was. Bijna heel het lijvige tweede deel van *Dorpslucht,* zowat 550 bladzijden, is evenzeer betogend, als uitrafelend. En dit is des te zwaarder daar Streuvels zich niet bij dit enkele tema: geloof op de buiten, houdt. Op zichzelf is dit reeds ingewikkeld genoeg, aangezien 'buiten' hier niet wil zeggen 'boerenmensen', maar de landelijke elite. Maar daar wordt, misschien om dit nieuwe milieu in zijn veelzijdigheid uit te beelden, veel, te veel geredeneerd. Zo onder andere vindt men er een uiteenzetting over de geschiedenis van de geneeskunde.

Veel studie moet dit werk van Streuvels hebben gevergd. En het is voelbaar in het totaal onpersoonlijke van de redenerende dialoog. Als disserterend werk hierin som ik lukraak op: over de roeping der priesters, over de geest in de kloosters, over de misvorming van de jeugd in de kolleges. De grote kracht die in zijn werk lag en die, bij voorbeeld, van *Langs de Wegen* een enig sterk boek maakte, is hierbij teloorgegaan.

Ik heb trouwens de indruk dat de afstand tussen het eerste en tweede deel zeer groot is. Tijdsafstand, kwestie opvatting of kompositie? Ik denk van ja. Maar afstand van inhoudswaarde heel zeker. 'Streuvels had aan zijn uitgever een boek beloofd van ruim 300 bladzijden, maar toen hij eenmaal aan de gang was, kreeg hij er zoveel schik in dat het circa 900 blz. werden', schreef een Hollandse recensent.

Het eerste deel is, afgezien van zekere omslachtigheden, een prachtig ingezet werk. Het is een heerlijk gestemd boek met een van de beste van Streuvels' toch zo talrijke milieuschilderingen. Het canaille van de gemeente met de schitterend uitgetekende figuur van de reus Sissen Busschere. De verwording van de landman die in het 'gangske' terechtkomt met zijn gezin en er alles kwijtraakt wat zo een mens bezitten kan.

Het tweede deel echter is geen verdere uitbreiding van de in het eerste getrokken lijnen. Of liever het is een van meet af aan

uitwerken van wat in deel I slechts aangestipt was... Het zwaartepunt van het werk is verlegd. De stof van verschillende romans is hier tot eenheid willen verwerkt worden; en het uiteenlopende kon hier niet voldoende worden bijeengehouden.

Met het tweede deel van *Dorpslucht* is over Streuvels een haast wetenschappelijke angst gekomen om het minste over en over te motiveren. Zo bij voorbeeld wordt een reis naar Lourdes zeer uitvoerig beschreven om de veranderde gemoedstoestand van een jong meisje tot in het detail na te gaan. Het is een boek op zichzelf: honderd bladzijden. En het hoeft geen lang betoog dat uitweidingen als deze, hoe schitterend ook op zichzelf, aan dit boek een onthutsend karakter geven.

Ik geloof niet dat in een enkel boek van Streuvels de taal op zovele bladzijden, zo konventioneel is als hier; onzuiverheden als: ‘en, pardaf! daar viel onverwachts die steen uit de lucht en heel het schone droompaleis stortte in gruislamenten’ werken storend; oneigenheden die aan de goede en toch zo oneigene Conscience herinneren: de spotvogel die van binnen in 't geweten zit, antwoordt zoals de ekster in Baas Ganzendonck, terwijl zinnen als: ‘Als zo 'n bloem in de stad was, liep ze geen twee straten ver zonder gekaapt te worden’, vreemd doen opkijken.

Daar is te veel onstreuvelse opzettelijkheid in dit werk, - en misschien is het de moeite waard geweest het tamelijk uitvoerig te behandelen in dit noodgedwongen beknopt overzicht van Streuvels' groeite en ontwikkelingsgang. Dit bevreemdend boek, dit als bouw en schrijfwerk in het tweede deel, niet zeer hoogstaande boek is de aankondiging van Streuvels' nieuw arbeidsveld en nieuwe werkmetode op het gebied van de roman. Hij zoekt naar het innerlijke; de mens op het land als dusdanig heeft voor hem uitgedaan. Hij wil de zielenuances opspeuren. Zoals hij het kiemen en wassen van de vruchten, het worden en groeien van de vlasaard heeft nagegaan, wil hij het rijpen van deugden, het woekeren van onkruid navolgen in de ziel van de mensen.

En daarvoor biedt hem de eenvoudige boer geen arbeidsveld dat ruim genoeg is.

In die eerste, uitvoerige proeve heeft het spontane van vroegere scheppingswerk plaats gemaakt voor dokumenteringsarbeid.

Zo stond het met Streuvels' werk en met Streuvels' kunst toen de oorlog van 1914-1918 uitbrak.

De 'Umwertung aller Werte' die de mensen oorlog heten vond Streuvels, kalm arbeidend in het stille Ingooigem waar de rustende pastoor Hugo Verriest, glimlachende en minnelijke verschijning, rondwandelde.

Sedert dit eerste beloftevolle *Lenteleven* was Streuvels het amateurschap sedert lang ontgroeid; hij was de bezonkene schrijver die, wars van gerucht, zijn leven bouwt in eenzame sterkte en zijn behagen vindt in 't nagaan van de mensen.

In dit verloren hoekje van West-Vlaanderen drong spoedig de ebbe en vloed van de legermachten door. Streuvels heeft nota gehouden van die eerste oorlogsmaanden, en, op aanvraag van zijn uitgever Veen die gastvrijheid had aangeboden en verschaft aan Streuvels' gezin, publiceerde hij deze nota's onder de titel *In Oorlogstijd,* uit het dagboek van Stijn Streuvels. Dit dagboek loopt over de maanden augustus tot en met december 1914.

Dit oorlogsdagboek, een monument van oprechtheid die soms wel een beetje brutaal kan aandoen, is een enig dokument voor iemand die nooit over zichzelf spreekt of schrijft en liefst heeft dat een ander ook niet met hem bezig is.

Als men dat nu herleest, in de kalmte die gekomen is na de afwisseling van oorlogskoorts en ontmoediging vol scherpe kritiek, staat men verbluft over de onwankelbare evenwichtigheid die Streuvels heeft bewaard in een tijd waarop niemand ver moest zoeken om een ekskuus te vinden voor geestelijke of psychische neurose.

Er was moed toe nodig en zelfbeheersing om te doen wat hij deed. Hem was de koorts van de hurras niet naar het hoofd gestegen. Ver van de slagvelden, levend in een dorp waar alleen een voorbijmarcherend regiment of een opeising van vee het uitzicht van de oorlog gaven, had hij niet die geweldige indrukken die de dood van zovele jonge mensen en van eerbiedwaardige steden op het gemoed maken. Hij zag alleen de weerslag van de tijd in de dolle gebeurtenissen van een vliegende maandag toen één enkel woord de mannen van twee provincies op de vlucht deed slaan, hij zag alleen de overmoed van grootsprekers die in benepenheid overging, hij zag hoe de mensen rondom hem het uitzicht leverden van de ongewone tijd die doorsparteld werd.

Meer heeft hij niet gedaan. Meer moest hij niet doen. En meer kon hij waarschijnlijk niet doen.

De eerste officieren van het overweldigend leger die bij hem aan huis kwamen waren geen menseneters; Streuvels zei het - en het was een misdaad. Zijn onverstoorbaarheid ergerde mensen die in Holland veiliger zaten dan hijzelf en dus veel heldhaftiger en mondgeweldiger waren dan hij.

Almeteens en wellicht zonder dat hij het zelf vermoed had, werd Streuvels, de literair onomstreden grootmeester van Zuid-Nederland, de meest omstreden mens in die eerste oorlogsmaanden.

Over geen enkel werk van Streuvels werd zoveel inkt vermorst. Er zijn immers zeer veel mensen voor wie bewonderen en waarderen een lastige taak is en die pas in hun volle geweld schieten als er te azen valt. Streuvels' nuchtere aanschouwing van mensen en feiten werkte storend op het gemoed van al degenen die in het gevaarloze oorlogsvermaak van kaarten-met-vlaggetjes aan zichzelf de illuzie geven van heldenmoed en zielegrootheid.

In *De Kunst* vroeg iemand of Streuvels nog niet met het IJzeren Kruis ‘versierd’ was en dezelfde artiest voorspelde in een proza dat evenmin uitstaans had met kunst als de schrijver

met heldenmoed: ‘Moreel vernietigd gaat Streuvels met het Kaïnsmerk van verraad door het leven’.

Wat niet belette dat in 1915 de verkoop van het dagboek door de Duitsers in het etappengebied verboden werd.

Fabricius nam de misselijke August Monet onder de arm, om te insinueren dat hij zich liever had laten doodschieten dan de weg naar Vichte te wijzen. Hij heeft jammer genoeg, die gelegenheid tot zelfverheffing niet verder gezocht.

In het ‘Nieuws van de Dag’ was men van mening dat ‘Streuvels verraad pleegde tegen zijn eigen vaderland’, terwijl de ‘Bredase Courant’ het oorlogsdagboek ‘verheffende lectuur’ noemde en de ‘Nieuwe Arnhemse Courant’ objektief en juist oordeelde: ‘Het wil ons voorkomen dat er grote zedelijke moed voor nodig is om eerlijk te zijn als Streuvels het is’.

Ook de muze werd in het gezelschap van de dronken Mars gesleurd. René De Clercq smeet naar Streuvels' hoofd zijn beste Belgische gedicht:

Heten de beulen broeders,
Wordt er een zwaard betrouwd,
Eer nog de tranen der moeders,
Eer nog de lijken koud?
Geen vriendschap, geen vriendschap,
Geen vriendschap onder de helm!
Wie met hen hand in hand kan staan,
Is in zijn hart een schelm.

Waarop Herman Robbers voortzong:

Blijven niet mensen broeders,
Al brak een staat zijn trouw?
Wonen niet overal moeders,
Is ergens een hart zonder rouw?

Geen kleinheid, geen kleinheid,
Geen kleinheid in woord of daad,
Strijdt moedig voor uw geboortegrond
Maar hoedt u voor de haat.

Frans Bastiaanse ging zich te buiten aan karamelverzen en pater Linnebank bracht er Maerlant bij te pas met een strofe van *Der Kerken Claghe.*

Dit alles liet Streuvels ongestoord.

Nu is de verontwaardiging reeds lang van de lucht en ik geloof wel dat de verontwaardigde mensen uit die tijd liefst hebben dat men over hun deugdzaamheid ‘ad usum temporis’ niet te veel woorden verliest. En al zal dit oorlogsdagboek dan ook maar de okkasionele waarde blijven behouden die steeds dergelijk werk eigen is, toch is het een enige bron van kennis voor de kunstenaar zoals hij zich voelde in die tijd.

Wij zegden reeds hoger dat Streuvels het liefst heeft dat men hem ongemoeid laat. Hij behoort niet tot de gilde van de kunstbroeders die de wederzijdse *Te Deum's* aanheffen in hun kapel. Hij is van mening dat het geen mens aangaat wat zijn strikt persoonlijk leven en bezigheid is. Hij heeft de kiesheid van de kunstenaar die niet wil dat men, onder voorwendsel van biografie, met zijn hart ten toon staat op de hoek van de markt. En men zegt zelfs dat hij, bij een aanzoek om zich te laten huldigen, kort vóór de oorlog zou geweigerd hebben met de lapidaire uitspraak: ‘Ik ben geen paasos’.

In dit oorlogsdagboek geeft hij veel van zichzelf. Geschreven voor eigen herinnering, zoals hij sedert jaren gewoon was elke gebeurtenis aan te tekenen, heeft hij slechts op aandringen van zijn uitgever en uit erkentelijkheid voor wat deze tijdens die eerste verwarde oorlogsmaanden voor zijn gezin had gedaan, ertoe besloten het te laten drukken. Men heeft dan natuurlijk,

van deugdzame zijde, uitgerekend hoeveel kwartjes hem elke aflevering had opgebracht.

Eén enkele passus uit heel dit lijvig boek doet aan literair opzet denken: prachtige bladzijden die herinneren aan het zuiverste werk uit *De Vlaschaard.* Maar afgezien daarvan is het een eenvoudig relaas van het uitzicht der mensen in het dorp onder de oorlogslucht en het napiekeren over eigen gewaarwordingen in zijn kluizenaarstijd.

Streuvels toont zich in zijn aantekeningen als de eenzame in zelfstandigheid. Over gebeurtenissen en mensen spreekt hij zoals hij erover denkt. En in die tijd van zijn leven waarop hij zich, ook in zijn literair werk, vooral toelegt op de studie van het innerlijke, heeft hij in de vele ledige uren van zijn allenigheid zichzelf beluisterd en de zonderlinge psychologie weergegeven van een mens in zijn omstandigheden. Het zoeken naar de levensinhoud, het ontdekken van de grote plaats die kleine dingen innemen in ons leven.. Ook dit heeft men hem kwalijk genomen. Hij dacht, te midden van de verbijstering der eerste oorlogsgebeurtenissen, aan zijn schone editie van Flaubert die nog onopengesneden was. De deugdzaamheid in Holland was verontwaardigd: aan Flaubert denken als 't vaderland in nood is! Dat hij eerlijk en oprecht was en zijn eigen scherp-waargenomen zielegebeuren weergaf werd hem kwalijk genomen. Want heldenzangen publiceren op kommando en oorlogswaarheid uitvinden behoren niet tot Streuvels' hoedanigheden.

Wat men ook geschreven heeft: een bewijs van Streuvels' gevoelloosheid is dit oorlogsdagboek niet. Medegevoel spreekt uit vele bladzijden voor allen die in de waanzin zijn meegesleurd en eronder lijden. En de familiemens spreekt met ontroering over zijn gezin. Maar Streuvels heeft niet de gemakkelijke geste van de tranen. Hij laat niet in zijn gemoed kijken. Hij heeft niet de aandoening van het ‘playing to the gallery’ en de geestdrift

op kommando die van de verfoeilijkste dingen zijn in de journalistiek.

Wie nu, met kalm gemoed, deze oorlogsaantekeningen van Streuvels overleest, eerbiedigt het karakter van hem die ze schreef.

En daar sleepte nu de oorlog aan.

Hoog en afgezonderd op zijn Lijsternest, te midden van de vele kleinheid die als een natuurlijke aanwas is van de oorlog, afgesneden van alles wat de scheppingskracht prikkelt, vervult hij een wens die hij reeds lang in zich had gedragen: hij wilde immers een volksboek maken over de schone legende van Genoveva van Brabant zoals hij de plezierige historie van Reinaert de Vos, in mals proza aan het Vlaamse volk had naverteld.

Vooraf echter bewerkte hij de *Vlaamse Vertelsels* van Charles De Coster.

In 1919 en 1920 verschenen de twee delen van *Genoveva van Brabant,* vrucht van vereenzaamde arbeid gedurende de oorlogsjaren. Gedagtekend: Ingoygem, September 1918, ging de volgende nota vooraf: ‘Het eerste opzet van jaren her was, de legende van Genoveva tot een volksboekje te beschrijven. Toen kwamen de ijselijke wereldgebeurtenissen als een verschroeiende wervelwind, over onze streken heenwaaien en de gewone gevoels- en gedachtengang uit zijn verband rukken; daarop volgde een lange tijd van volkomen geestelijke afzondering waarin men op zichzelf aangewezen werd, ene grote moedeloosheid die alle denkkracht verlamde en een drang om de gruwelijke lelijkheid van het hele mensdom te ontvlieden en te vergeten. De inkering bracht een stilstand teweeg in het levenswerk... men kreeg andere inzichten.

Alzo werd de eenvoudige Genoveva-legende “con amore” uitgediept tot een breedvoerig levensverhaal’.

‘Pour qu'une chose soit intéressante, il suffit de la regarder longtemps’.

En lang, zeer lang heeft Streuvels zijn Genoveva-verhaal bekeken.

De zucht naar dokumentatiewerk waarin hij de verdieping van scheppende kracht was gaan zoeken en die reeds in *Dorpslucht* zo onbarmhartig overheerste, leeft hier onverminderd voort.

Op een andere wijze nochtans.

Als motto, schreef Streuvels de woorden uit Goethes Faust:

> ...es ist ein grosz Ergötzen.
> sich in den Geist der Zeiten zu versetzen.

Inderdaad: in Genoveva heeft Streuvels gehoorzaamd aan het instinkt dat af en toe de sprookjes, de historische roman of de schone legende in bloei doet komen omdat op geregelde tijden de mensen er hun toevlucht toe nemen als de werkelijkheid van de tijd te lelijk is.

En de werkelijkheid was lelijk voor Streuvels.

In het korte voorbericht van *Genoveva* spreekt hij over ‘een grote moedeloosheid en een drang om de gruwelijke lelijkheid van het hele mensdom te ontvlieden’. De oorlog had in hem een walg nagelaten, een afkeer waarvoor hij geen woorden vond. Al het edele dat wij in mensen menen te ontdekken was een enorme illuzie gebleken. Oprechtheid en waarheid waren verpletterd onder huilerige leugens die men heldenmoed en vaderlandsliefde doopte.

Hijzelf was het mikpunt geweest van onwaardige aanvallen om de rechtzinnigheid van zijn oorlogsdagboek, - en de lange jaren van grote rustige stilte, die haast niet werd gestoord door het kleine bedrijf dat vóór de oorlog de inhoud van het leven uitmaakte had zijn leven gevuld. Jaren aan een stuk hoorde hij slechts door die stilte de grote stem van de vernieling die het

werk was van de mensen. En op het einde sloeg het geweld neer op zijn eigen huis.

Hoe diep dit in zijn gemoed had ingewreten, blijkt uit het antwoord dat hij gaf aan Em. De Bom toen deze hem vroeg opnieuw lid te worden van de 'Vereniging van Vlaamse letterkundigen': 'Ik blijf bij mijn besluit van onder en na de oorlog: ik laat me niet meer verenigen'. En, in een ander schrijven, voegde hij hieraan toe: 'Ik heb het geloof, de hoop en de liefde in de mensheid verloren en met zulke gesteldheid is het best dat men zich uit alle groepering weghoudt'.

In *Genoveva* heeft Streuvels de 'gruwelijke lelijkheid' van het mensdom trachten te ontvlieden, in het herscheppen van een andere wereld waar een zuivere, begenadigde ziel het middenpunt was.

De oasis van het verleden dat schoon voorkomt omdat wij het niet hebben gekend en waarin de geest zijn wispelturigheid niet stoot aan de wetten getrokken door de bekende werkelijkheid, biedt een verpozing voor de kunstenaar zoals voor de lezer.

Ziedaar dan ook waarom *Genoveva van Brabant* geen volksboek is geworden.

Bij het lezen van die twee boekdelen is mij vanzelf de herinnering te binnen gekomen aan de Leyszaal van het Antwerps stadhuis. Daar is een vreugde van klederen en een weidsheid van groepering. Het oog wordt vastgehouden door de klederdracht meer dan door de mensen. En bij het bestuderen van tijden en gebruiken, bij het zich volledige wegleven uit de oorlog en zich inleven in die tijden waarop de heldengebaren tegen de lucht stonden afgetekend, heeft Streuvels een zeer omvangrijk studiewerk ondernomen. En dit studiewerk heeft het voorgenomen volksboek onweerstaanbaar verbannen.

In het gezamenlijk werk van Streuvels betekent dit lijvige boek dan ook een afzondering. Uiterlijk sluit het bij niets aan wat vóór- of nakomt. Innerlijk zou men kunnen zeggen dat het de

logische voortzetting is van de literatuur steunend op studie die in *Dorpslucht* tot uiting kwam. En dan nog is men naast de waarheid.

Het dokumentatie- en studiewerk uit dit hoger besproken boek was vooral gericht op, als we 't zo mogen noemen, de autopsie van de ziel. In *Genoveva* gaat het vooral naar het kleurige leven dat bestemd is voor het oog en het klankrijke dat moet helpen om de visie over tijd en land zo volledig mogelijk te maken.

Zo is het eerste deel van *Genoveva* een zeer gedetailleerd tafereel van het leven aan de ‘havezate’ van de graaf van Brabant en een overzicht van gebruiken en geplogendheden van volk en edelen. En, in zijn instinkt van aanpassing, heeft Streuvels hier een taal geschreven die op zichzelf reeds een idiotikon is en heel afgezonderd staat in de rest van zijn werk. Oom Guido Gezelle zou er zijn deugd aan gehad hebben bij 't lezen van die Germaans klinkende woorden van Germaans fabrikaat. Dat klinkt soms als het Siegfriedepos, verrijkt met de weids-klinkende epiteta van de Beowulf.

Rekonstruktie van tijd, in eerste instantie ‘sich ergötzen an den Geist der Zeiten’, is dit boek. En het hoeft haast niet gezegd dat die veelvuldigheid van dokumentatiewerk het verhaal in de weg staat. De eenheid van konstruktie was hier moeilijk te ontkomen omdat het gegeven op zichzelf zo schoon geïsoleerd staat. Maar het beeld van de tijd staat aanhoudend te veel op zichzelf. Het éénworden van de mens met wat buiten hem staat, kracht van Streuvels' beste werk, is hier niet bereikt.

De menigvuldige bladzijden natuurbeschrijvingen zijn van zeer hoge schoonheid. De lijn is nog vaster geworden, de visie uitgedrukt met onfeilbare scherpte, de gang van de zin vol edele beweging.

Ja, de tijd van de vlugge, korte scheppingen is voorbij. De diepzinniger geworden man schouwt naar het innerlijke; en de

vader Streuvels heeft nu het wondere leven bekeken, het onnaspeurlijke en toch zo aanlokkende dat een kinderziel is.

Twee jaar verlopen en daar verschijnt *Prutske.*

Dit boek is een verrassing geweest.

Het *Glorierijke Licht* en vooral *Morgenstond* hadden weliswaar die huiselijke kant van Streuvels' kunst in 't licht gebracht. Maar zo'n boek met als observatiemateriaal alleen een klein meisje dat uit het boek verdwijnt en waarmee het boek verdwijnt als het zes jaar oud is, neen, dat had niemand verwacht.

En nochtans sluit dit boek psychologisch sterk aan bij *Genoveva.*

De kunstenaar die afkerig was geworden van de mensen en de lelijkheid van het leven was ontvlucht, in een andere wereld, in de wereld waarin *Genoveva* leefde, ontvlucht nu die wereld in de binnenhuiskunst die *Prutske* heet.

Meer en meer wordt bevestigd dat de Streuvels van *Lenteleven* tot *Najaar* tot het verleden behoort. De stoffelijke inhoud van zijn kunst is vernieuwd, de geestelijke eveneens. Men had hem zo dikwijls zijn eenzijdigheid verweten alsof een kunstenaar niet het recht heeft aan alle zijden te bezien wat zijn gemoed vervult. Dat Streuvels als antwoord daarop wijd-uiteenlopend materiaal heeft gezocht kan ik moeilijk aannemen. Daarom is hij te zelfstandig en te hardnekkig. Maar het vorderen in jaren, het nieuwe midden waarin hij kwam en de andere geest die in tijd en kunst gekomen zijn, hebben hem natuurlijk ander werk in de pen gegeven.

Hoevele jongere en ook oudere bewonderaars meenden niet dat de Vlaamse literatuur met Streuvels had afgerekend? Was het niet een vooropgezet oordeel dat Streuvels en boerenkunst één en hetzelfde was en dat, van het ogenblik dat de boerenkunst tot het verleden behoorde, ook Streuvels de geschiedenis was ingegaan? Eens dat zó een opinie vaststaat acht men het niet meer nodig het verder werk van een kunstenaar te volgen. En

volgens die metode is Streuvels verongelijkt geweest vanwege mensen die meer verschuldigd zijn aan hun ernst. Quérido velde een oordeel over Streuvels' gezamenlijk werk zonder *Werkmensen* en *De Teleurgang* te hebben gelezen, en Prof. Prinsen schreef in 1926: ‘de grote scheppende kracht van Stijn Streuvels lijkt uitgedoofd te zijn. In de laatste jaren gaf hij enkel dagboeken, topografie, enz.’.

Zoals wij hebben gezien had Streuvels de nieuwe stroming niet afgewacht om de inhoud van zijn kunst te vernieuwen en te verruimen. En wie werkelijk de Westvlaamse meester doorheen zijn werk heeft gevolgd moet in geweten ontkennen dat Stijn Streuvels' kunst met de oorlog eindigde.

In het uitstekende syntetisch overzicht dat Vermeylen geeft in zijn *Van Gezelle tot Timmermans,* karakterizeert hij als volgt het vernieuwde uitzicht van de literatuur: ‘Het kleine realisme dat belang stelde in afzonderlijke bijzonderheid, heeft veelal afgedaan... In de eigenlijke roman zegeviert de geest, het psychologische, boven het uiterlijke feit. En evenals de geest het bindende zoekt, niet blijft stilstaan bij het verschijnsel op zichzelf, zo wil hij dan ook uit een verengend individualisme loswinden en samenklank vinden met een bredere massa’.

Bij Streuvels was het klein realisme reeds lang dood. En reeds lang heerste in zijn werk de zucht naar verinnerlijking en naar verruiming. Te midden van het geprobeer en geformuleer van de eerste naoorlogse jaren werkte hij door, rustig en evenwichtig, zijn kunst latende uitgroeien volgens eigen aandrang.

Zo kwam *Prutske.*

Het is een wonder boek.

Wij waren, in Vlaanderen, niet rijk aan kinderboeken. Niet alleen aan boeken voor kinderen maar ook aan boeken over het kind. De eerste soort is vaak onleesbaar voor iemand die de veertien te boven is, en als men dan vraagt of dit nu weer ‘niet

een juweeltje is in de schat van onze kinderliteratuur' dan moet ge verwijzen naar het lezend publiek. Want, wie buiten hen die het interesseert, zal zeggen of het goed of slecht is?

En dan die valse kinderliteratuur met de gewilde naïefheid van verkleinwoorden en het artificieel onschuldige. Misschien is het onbeleefd, maar voor mijn part verkies ik een Amerikaanse honderoman.

Daarom juist is dat *Prutske* zo waardevol, daar het 't hele kinderliteratuurtuig op een eigen en zeer hoog plan voert. Ik geloof nu niet dat kinderen dit boek graag lezen, - en dit is ook niet nodig. Maar wat een kostelijk kinderboek is het.

In deze periode van innerlijk napluizen is *Prutske* op zijn tijd gekomen. Ik geloof niet dat Streuvels ooit zo'n algehele inleving in zijn werk heeft gekend als bij dit boek, ik zou haast zeggen dat Streuvels een Prutske geworden is, een helemaal superlatief Prutske, om te kunnen denken en voelen en fantazeren. Streuvels, de afkerige van de mensen met hun gemeenheid heeft ze vergeten in die droomwereld van het kind. *Prutske,* net zoals *Genoveva,* is bij Streuvels een ontvluchten uit de werkelijkheid. Daar is een opzettelijkheid van geluk, een volledige wegleven van het kleinste verdriet. Deze nieuwe en haast onnaspeurbare wereld van de kinderziel wordt met een voorname tederheid en fijnheid van toets te voorschijn getoverd. En het geeft u weleens de indruk dat Streuvels dit zo ongekende wereldje bijwerkt en tot hogere schoonheid schept met een uit zichzelf nieuw aangekweekte fantazie. Daarom is het m.i. dat het kostelijkste van al de hoofdstukken dat is over de poppenfamilie. Daar is de juistheid van kijk, de fijnheid van ontleding totaal gaaf gebleven. In een overzicht van het uitzicht van Streuvels' kunst moet dit hoofdstuk op een ereplaats staan.

En als een naglans van die schone innerlijke zonneschijn, van dit zachtere *Glorierijke Licht,* volgt een vertelselboek voor Prutske als 't lezen kan: *Vertelsels van 't Jaar Nul.*

Met *Land en Leven in Vlaanderen,* dat in 1923 verscheen, hervat Streuvels een tema dat hij reeds tien jaar vroeger had aangevat in *De landse Woning in Vlaanderen,* als uitwerking van de bijdrage die hem in 1912 werd gevraagd voor *Vlaanderen door de Eeuwen heen.* Die studie is hier als hoofdstuk ingelast in het weids tafereel dat heel het uitzicht van Vlaanderen omvat. Het draagt niet alleen het kenmerk van Streuvels' buitengewone visie maar ook dit van de Streuvels der latere jaren: de liefde voor het behandelde onderwerp. Alles wat hij, in zijn rijke arbeid over het land en de mensen aan kennis van buiten en binnen had opgedaan, heeft hij hier stelselmatig behandeld. Hij heeft willen geven de spiegel van het landse Vlaanderen, het Vlaanderen zoals het zich ontvouwt over akker en weide, met hoeve en werk, met hut en herenwoning, en het Vlaanderen zoals het aanknoopt met hen die verdwenen in gebruiken en ras-eigenschappen.

Land en Leven in Vlaanderen staat midden in de periode van het brede en rustige proza van Streuvels. Het is niet gebonden door vereisten van verhaal en kompositie en loopt dus ongehinderd door, in een ononderbroken ontplooiing van de weidse schoonheid van het woord. Het is als een rustige weerblik van op een hoge plan van die wereld van te lande waarin Streuvels zijn eerste scheppende kracht ontdekte en ontwikkelde en dat hij trachtte in zijn volledigheid uit te beelden. Tekst en buitengewoon rijke keus van illustraties maken van dit boek als een epische encyclopedie van de Vlaamse buiten.

Het moet zijn dat de gedachte aan volksliteratuur hem sedert lang in het hoofd zat want na het in dokumentaire studie verlopene *Genoveva,* gaf hij in 1924 een bewerking van de schone historie van here *Tristan en de schone Isolde* van Ierland.

Volkslektuur is een beetje familie van kinderlektuur - en veelal is, wat men volksliteratuur noemt, zelfs geen verwijderde familie van literatuur.

Nu, Streuvels heeft een eerlijke poging gewaagd. En met zijn geest van aanpassing aan het onderwerp heeft hij de verhaaltrant van de oude legende in zijn taal zeer gaaf opgenomen, en tevens de typisch-populaire toon juist weten te treffen. Hoor maar: ‘Ribalin gerocht welhaast verliefd en begon haar te beminnen; en zij hem van 's gelijke, doch in 't geheim en buiten elkanders wete... Daar de heren zulke zijne manhaftigheid en ernst hoorden en zagen, wierden zij verheugd’.

Dit jaar 1924 is een herdenkingsjaar voor Streuvels. De 21 maart van dit jaar herdenkt hij, in het lichte heldere Lijsternest te Ingooigem, de vijfentwintigste verjaardag van het verschijnen van zijn eerste boek *Lenteleven.*

Herinneringen uit het Verleden is een terugblik. Het bevat proza van 1910 en proza van 1924. En als ge dat eerste stuk en het laatste achtereen leest valt het onstuimige van het eerste en het rustig gedragene van het tweede u op.

Voor de kennis van Streuvels is het een boek dat niet mag worden terzij gelaten. Daar is zowat van alles in. Proza à la Verriest: ‘Vlaanderen, Vlanderen, vlaam, vlamende land, vla'en, vlade, vlak, laag land dat effen en blakende, vliem, vliemende, vlamende geworden is...’, een studie over volkslektuur, zijnde over vrouwe Courtmans. Door dit van 1923 gedateerde stuk, klinkt ontgoocheling: ‘Die goede, gemoedelijke tijd (toen de schrijver volksverteller was) is vervlogen. Nu staat de schrijver er anders voor. - Hij is niet meer de verteller die goochelen mag met zijn phantasie, zonder controle, heel naar eigen inzicht en goeddunken; aan zijn publiek of medemensen, aan zijn lezers hoeft hij niet meer te denken, - alleen nog zuivere kunst voort te brengen, om het vak op de top te drijven, om in taalverfijning, in woordkunst, in samenstelling, in bouw en techniek uit te munten, zijn concurrenten te overvleugelen, en na elk nieuw werk, met iets anders en beters voor de dag te komen, wil hij op de eerste rang blijven. Vertellen komt hier niet meer te pas, is

van ondergeschikt belang, - er bestaat alleen nog de kunst-van-schrijven die in aanmerking komt. Het lijkt ernaar alsof literaire kunst alleen nog voortgebracht wordt en dienen moet voor de literaire critiek, en omgekeerd; - het lezend publiek is uitgeschakeld'.

Ook interessante biezonderheden over zichzelf - in zover die biezonderheden van zeer algemene aard zijn: over zijn loopbaan als dorpsakteur en zijn lastige schooljaren. Eveneens een flinke brok van wat reeds verscheen in zijn oorlogsdagboek.

Daar is een tijd van rust gekomen, van stilstand in eigen scheppend werk. In 1925 verschijnen twee bewerkingen. *Een vrolijke Knaap* van Björnson en *Waarom ik Vlaanderen liefheb,* een hymne aan Frans-Vlaanderen van Blachon. Het enige eigen werk dat van hem in dit jaar verschijnt is *Op de Vlaamse Binnenwateren,* een titel die veel te ruim is voor de inhoud. Het is reislektuur, klein formaat, met te veel uitstalling van kunstteorieën: de schrijver is immers met drie schilders op uitstap in het Brugse. Het boek neemt weinig plaats in een overzicht van Streuvels' werk.

Intussen gaat automatisch de officiële vereringsmachine voort: in 1925 werd Streuvels benoemd tot officier in de Leopoldsorde. Nog eens, als de stem uit het graf, klonk de echo van het geluid dat enkele mondhelden tijdens de oorlog hadden aangeheven. Een kamerlid, Buyl geheten, die jarenlang de pompierswelsprekendheid in de Wetstraat vertegenwoordigde, protesteerde uit naam van het Vaderland. Waarop de toenmalige minister van Kunsten en Wetenschappen, Camille Huysmans, snedig antwoordde: 'Het belieft de heer Buyl Streuvels te doen voorkomen, zoals hij niet is. Op lichtzinnige wijze herhaalt hij beschuldigingen die reeds hebben gediend en hij herbegint een zaak, die door haar belachelijkheid in het niet is gezonken. Hij rukt zinnen uit hun verband en aarzelt niet teksten in te lassen... Het staat de heer Buyl vrij de voorkeur te geven aan zulk een methode van

historische kritiek. Het is deze niet die onderwezen wordt aan onze hogescholen en het ligt niet in mijn bedoeling haar aan te bevelen'.

Zeer belangrijk is het jaar 1926 bij het overschouwen van die lange reeks werken. Want toen verscheen de bundel *Werkmensen.* De eerste van de drie bijdragen, *De Werkman,* verscheen reeds afzonderlijk in 1913 en, hoe wonder ook, sluit haast evengoed aan bij *Langs de Wegen* van het jaar 1902 als bij *Het Leven en de Dood in de Ast* dat van 1926 gedagtekend is. 'Toen ik *De Werkman* schreef (aldus Wies Moens in *De Tijd),* verklaarde de auteur aan iemand die hem vroeg om uitleg over de samenstelling van het boek *(Werkmensen),* was het met de gedachte er later nog een paar stukken aan toe te voegen om aldus te komen tot het tryptiek waarboven ik als titel zou schrijven: *Werkmensen.* Veertien jaar heeft het geduurd eer ik mijn plan heb kunnen verwezenlijken'.

Alvorens hierop nader in te gaan, moeten wij de andere bijdrage van dit laatst vernoemde boek even vermelden. Het is een kerstverhaal, een van die kerstverhalen waar Streuvels zo'n eigenaardige Streuvelse kleur weet over te leggen: het mystische realisme dat bijna overal latent in zijn werk te vinden is en vooral in zijn vier kerstverhalen opvalt. *Kerstnacht in Niemandsland* heet het. Voor het eerst wordt in Streuvels' werk het type van de ruwe werkslaaf, met het religieus emotieve, het religieus sentimentele, in het brutale van het alledaagse samengebracht. Maar wat hier vooral staat in het teken van Streuvels' hoogste kunst en de eenheid sterkt die deze drie bijdragen bindt is de onvergetelijke, obsederende kracht waarmee het heen en weer slavende proletariaat, de frontwerkers uit die dagen, is uitgebeeld. Telkens dit, 't proletarische motief, weerkeert zien wij een stijging in Streuvels' kunst. En die bereikt stellig haar hoogtepunt in de laatste bijdrage van dit boek: *Leven en Dood in de Ast.*

Ik geloof wel dat Streuvels hier een hoogte heeft bereikt waar-

toe een schrijver zich geen tweemaal verheft. En ik geloof dat wij, na dit overzicht, zo bondig mogelijk gehouden over zo uitgestrekt een arbeid, het hoogtepunt van Streuvels' kunst mogen leggen in dit deel van zijn werk waarin zijn naturalistische kracht tot haar volledige uiting komt.

Als wij schouwen van *Langs de Wegen* over *De Oogst* en *De Werkman* heen tot *Leven en Dood in de Ast* dan wordt die grote scheppende kracht, die bindende en dwingende eenheid in Streuvels' schrijversnatuur ons duidelijk. Van de miserie van de dompelaar van de aarde naar de tot gewoonte verkeerde slavernij van de arbeider, werk dat gegroeid is in omvang en diepte.

Leven en Dood in de Ast is, spijts het altijd weerkerend proletarische tema, iets enigs en nieuws in Streuvels' werk en in onze literatuur. Een van de hoofdelementen van Streuvels' prozakunst is de statische kracht waarmee hij zijn taferelen traag en volledig openvouwt. Hier, in deze vertraagde film van de arbeiders in de ast, is een dynamische sterkte bereikt die Streuvels in geen enkel ander werk zal weervinden.

Wij hebben reeds gezien hoe, vanaf *Dorpslucht,* de zelfanalyse van zijn personages in Streuvels' werk gekomen was. Maar tot eenheid met het omringende werk was het niet gegroeid. Het was ook niet tot een syntetisch gaaf geheel gekomen met de personages zelf; observatie van buitenaf en het zelfonderzoek hadden elkaar niet volledig opgenomen.

In *Leven en Dood in de Ast* is dit alles tot een onscheidbaar-sterke kompositie gestegen. Die enige kosmische kracht die van het *Uitzicht der Dingen* zo'n grote, in Vlaanderen niet geëvenaarde kunst maakt, is hier omgezet in een aanvoeling en weergave van atmosfeer en gebeuren die weinige kunstenaars in Vlaanderen benaderen. De hoge verwantschap met het hierboven genoemde element is duidelijk. Honderd twintig bladzijden houden met onfeilbare scherpte een avond en een nacht in zich gesloten. Een avond en een nacht in de schuur met de

droogzolder van de suikerij, enkele arbeiders met daarrond het heelal van landse wind en regennacht. Nooit heeft een werk zo onweerstaanbaar de visionaire kracht van Rembrandt met spel van rode gloed en duisternis naar voren gebracht dan dit boek van donkerte en gloed van ovenvuur, met de wisseling van schemer en licht der zelfanalyse.

De stijl van Streuvels heeft hier trouwens die nooit falende zekerheid van aanpassing die alleen grote schrijvers kenmerkt. Waar hij vroeger steeds met haast burgerlijke nauwgezetheid zijn zinnen bouwt naar eis van traditie, wentelt de zin hier in wat men zou kunnen noemen het schemeren en lichten van de stijl, - voorthollend, onderbroken, gave weerbeeld van de machtigste evocatie uit het proletariërsleven, die in Vlaanderen ooit werd aangedurfd en verwezenlijkt. Hoger hebben wij gezien hoe de vernieuwing en verruiming van de inhoud van Streuvels' kunst gelijke tred had gehouden met de algemene vernieuwing van de inhoud van onze literatuur. Hier is ook een buitengewone, verrassende vernieuwing naar de vorm.

Men heeft Streuvels na de oorlog van 1914-1918 - en zelfs daarvoor - wel eens laten horen dat zijn kunst gebonden lag aan het schetsmatige van *Lenteleven.* Men heeft gelijk in zoverre dat het essentiële van zijn kunst in dit eerste werk besloten ligt zoals de eik in zijn onuitgegroeide wezenlijkheid reeds vastzit in de eikel. Maar men heeft ongelijk indien men gemeend heeft dat het uitzicht van Streuvels' kunst, dat zijn groeien en verdiepen, van de eerste dag in dit eerste werk lagen besloten.

Neem *Langs de Wegen.* Een sterk boek met zo'n gaafheid van lijn als hij in geen ander van zijn latere omvangrijke werken heeft bereikt. Proletarische kunst van het zuiverste gehalte, naturalistische kunst waarin het stelselmatige niet voelbaar is. Een zware lucht, één onschuldig en willoos dragen van het lot dat aarde heet. Neem dan de *Werkman,* gaver dan *De Oogst* en ook rijper. Vaster van stijl, volmaakter van uitbeelding dan

Langs de Wegen. En stijg dan langs dezelfde lijn op naar *Leven en Dood in de Ast,* dan hebt ge het volledige uitzicht van de kunstenaar van het Vlaamse proletariaat van de grond die Streuvels heet. Maar dan hebt ge ook in het laatst genoemde een hoogte bereikt die ge maar eens in zijn werk zult terug verkennen. ‘Streuvels is ein Revolutionär wider Willen. Niemals schrieb er einen Satz über die Revolte, aber sein ganzes Werk trägt einen ausgeprägten Klassencharakter und wirkt deshalb revolutionär’. Is dit oordeel van Duits-sociaal-revolutionaire zijde niet juist en treffend?

Is het lang gerijpt in hem? Hij zelf heeft tenminste gezegd dat de reuk van de suikerijbonen hem obsedeerde en dat hij gevoelde dat hij er eens moest over schrijven. ‘Het is mijn gewoonte, vóór het slapen gaan, een luchtje te scheppen aan de voordeur, om de nacht te zien over de streek en de sterren. Naargelang de wind zit, komt de fijne, zoete geur van suikerijbonen uit een of andere ast, naar mij toegewaaid, heerlijk-welriekende lucht om op te snuiven! Als van zelf roept die geur telkens in mijn verbeelding het leven en het bedrijf der mannen die ginder de nacht door aan 't waken en aan 't werken zijn, en dat geeft mij een lust om erbij te wezen... jaren lang is het bij die indruk gebleven - het ding lag te kiemen en te keesten - ik wist dat het vroeg of laat zou bovenkomen, vorm krijgen en gestalte...’.

Maar uit een geut is het toch want niets van wat hij ooit schreef heeft die ongenadige geslotenheid van de eerste zin tot de laatste. Droom en werkelijkheid, fantazie en leven, realisme en fantazie zijn hier tot één groot en wonder geheel geworden.

Veel van zijn werk is traag in hem gerijpt, *Dorpslucht* bij voorbeeld, en geeft de schijn zijn omvorming te hebben gekregen onder het schrijven. Dit is ook het geval met *De Teleurgang van de Waterhoek* dat in 1927 verscheen. Reeds in 1907 kondigde André De Ridder van hem aan: ‘*De Teleurgang van de Water-*

hoek, de studie van de ondergang ener dorpswijk'. Inderdaad, het voornemen kwam bij Streuvels vast op in september 1906 toen de brug over de Schelde te Avelgem werd ingehuldigd. En twintig jaar nadien verscheen *De Teleurgang van de Waterhoek.*

Het lijkt mij wel dat net zoals in *Dorpslucht,* hetwelk Streuvels ook zo lang in zich heeft gedragen, er onder het schrijven ernstige afwijking gebeurd is van het oorspronkelijk opgevatte werk.

De Waterhoek is een volkswijk, een hoek aan de Westvlaamse Schelde, - één van die wijken die een wereldje zijn op zichzelf. Het personage dat heel zeker oorspronkelijk was bedoeld als hoofdpersonage, deken Broeke, komt reeds voor in een schets van *Zonnetij.*

Men kan nooit met zekerheid zeggen van iets dat niet tot het bestaan is gekomen: 'zo zou 't geweest zijn'. Maar toch meen ik dat, bij het afwijken van dit oorspronkelijke tema, Streuvels ons een meesterlijk-harmonisch werk heeft kwijtgespeeld.

Als bouw en afwijking van bouw is *De Teleurgang* zeer nauw verwant met *Dorpslucht.* Naast een tema van meer eenvoudig gebeuren, van minder ingewerkte psychologie in minder gekompliceerde mensen, een tweede tema waar het moeilijker uitrafelbare psychische element te veel op zichzelf en buiten het aanvankelijke gebeuren staat.

Wie *Dorpslucht* gelezen heeft zal onweerstaanbaar denken aan Sissen Busschere als hij de lotgevallen van deken Broeke te lezen krijgt, net zoals de verwantschap van het 'gangske' en zijn ruwe bende met de Waterhoek en zijn weinig zachte volkje onloochenbaar is.

En zoals het uitbeelden van Sissen Busschere met zijn ploeg uit het 'gangske', zo staat ook deken Broeke met zijn Waterhoek-kerels dichter bij de aard van Streuvels' kunst dan het

gedokumenteerde ontcijferen van zieleraadsels in het eerste boek en het tamelijk onwezenlijke figuurtje van de jonge ingenieur in *De Teleurgang.*

Hoe schitterend opent dit boek, met een nieuwe adem over Streuvels' reeds zo ruim-doorwaaide natuur: de Schelde. Niet die brede, naar de eeuwigheid-rukkende van Dendermonde naar de zee, maar dit kronkelende, wispelturige slijk rollende water onder de lage troosteloze misthemel van het zuiderse Vlaanderen in herfst en winter.

Een brede, levendige, menselijke inzet: de strijd van die wijk tegen de machten die hun Schelde willen overbruggen en ze alzo wegrukken uit republikeinse afgezonderdheid. Prachtige, levende figuren, getekend met die scherpe, vaste lijnen die Streuvels altijd trekt als het volkstypen geldt. Maar in de loop van het werk, uit de bekommernis om fijnere zielsontleding te geven, een verhaal dat wel in het algemene kader van het boek thuis kon horen, maar door opzet en uitwerking afzijdig staat, zodat, net gelijk in *Dorpslucht,* de machtige centrale figuur van Broeke op de achtergrond geraakt.

Heel het boek door is die tweeledigheid voelbaar. De volle, episch-krachtige stijl van Streuvels vaart over dit gedeelte waar Schelde en Scheldevolk de inspiratie geven. ‘Beslijkt en besmeurd, tot onder 't vel verbrand door de zon, afgejakkerd en versleten, beladen met hun zwaar gereedschap, deden zij hun intrek, gelijk reuzen die ergens 't uitzicht ener streek veranderd hebben. Zij kwamen in bende, de grond dreunde onder hun zware stap waar zij voorbijgingen, en *hun grote gestalten, die boven de woningen uitkeken,* vulden de nauwe wegen’. Dat is meer dan gewone epiek, dat grenst aan het wiking-achtige evenals: ‘Vriezeganzen, reigers en wilde eenden voeren voorbij, en *de mannen sprongen in hun snekken* op jacht naar waterwild’.

Op vele plaatsen daarentegen van het tweede tema van het boek: de minnehandel van de ingenieur met de wulpse Mira

heeft de stijl iets onpersoonlijks, krachteloos, vaak slordig. 'Mira's blik schoot gensters en kondigde op een afstand hare verschijning aan'.

Afgezien van het onevenwichtige dat dit gedeelte van het boek in het geheel brengt, is het type van Mira een zeer sterke en, voor Streuvels, ongewone schepping.

Reeds in *Dorpslucht* had hij een proeve gewaagd op het terrein van het sub-consciëntiële. En in verband hiermede was het seksuele element in zijn werk gekomen. Want zij die het Streuvels hebben verweten dat hij, in zijn boerennovellen, b.v., dit element terzij liet, hebben het wezen zelf van Streuvels' kunst miskend. Het behoort tot het meer gekompliceerde, tot het zielscomplex van mensen, die buiten de psyche staan van de landman-tegenover-de-aarde.

In *De Teleurgang* nu is het seksuele onvermijdelijk samengaande met het personage dat Mira heet. Die Mira staat enig in Streuvels' werk en in het nagaan van de evolutielijn die door dit werk loopt moet zulks met nadruk worden gezegd. Ook in *Dorpslucht* had Streuvels getracht zeer gekompliceerde naturen te scheppen. Maar de overdreven zorg om ze te motiveren ontnam hun die menselijkheid, dit levende, dat boven het ontleedwerk staat en door te veel ontleedwerk bedorven wordt.

In Mira hebben we een schepping die door geen overmotivering werd ontkracht. In zoveel kritiek van heden verwijt men aan schrijvers dat zij de handelingen van hun personages op onvoldoende motieven bouwen. Waarom? Is het niet essentieel in iets werkelijk levends dat het diepste van zijn drijfveren tot het onnaspeurlijke behoort? En is het niet voor ons het meest treffende in zoveel Russisch werk, in Dostojewski bij voorbeeld, dat, spijts een tot het uiterste gedreven zelfonderzoek van de personages, het onuitlegbare van het wezen zelf als het eeuwige vraagstuk van de menselijke natuur voor ons staat?

Bij het meisje Mira staat geen kommentator, geen literaire

Baedeker, tussen u en die bevreemdende natuur. Zij beweegt voor ons in haar onuitlegbare grilligheid, onder de dwang van vermoede, niet nader omschreven atavismen, in de volle onverbloemde perversheid van haar instinkt.

Deze schepping van een schrijver die, vanwege hen die sedert *Minnehandel* of *De Vlaschaard* hem hadden beoordeeld zonder hem te lezen, doorging voor een kunstenaar die tot geen vernieuwing, uitbreding of verdieping bekwaam was, wijst op de veelzijdige en grotendeels nog onvermoede scheppingsmogelijkheden van Streuvels.

Drie Koningen aan de Kust is een kerstverhaal dat eveneens verscheen in 1927. Maar het *Kerstekind* dat zestien jaar ouder is stelt dit verhaal in de schaduw. Van groter belang is *Kerstwake,* een novelle die het volgende jaar, samen met een paar bewerkingen, het licht zag.

Dit zonderling verhaal staat in dezelfde evocatieve atmosfeer van *Leven en Dood in de Ast.* Het herinnert sterk aan sommige moderne toneelwerken waar herinneringen en zieletoestanden worden uitgebeeld door het voorbijtrekken van de stoet des levens, oude formule die in *Elckerlyc* reeds haar toepassing vond.

De oude boer die in samenspraak met zijn verleden de kerstavond doorbrengt herinnert aan de onvergetelijke boer-op-zijn-sterfbed van Van de Woestijne. ‘Ieder mens, zegt Streuvels, heeft binnen hem een schurk zitten, die nu en dan eens zijn keten lossnokt, een noodlot, ene ziekte waaraan we onderhevig zijn, die onze wil lamlegt en ons inzicht vertroebelt’. En op die Shakespeariaanse formule heeft hij *Kerstwake* geschreven. Het is als een naglans van het grote visionaire werk uit *Leven en Dood in de Ast,* met die grote innerlijke kracht die, van een privaat gevalletje, een gebeurtenis maakt van universele betekenis. En van belang is het hierbij aan te merken hoezeer het geweten, het goed en kwaad, ten opzichte van het leven een plaats inneemt

in Streuvels' werk - en hoe dit zijn bekroning vinden zal in *Alma.*

Ver beneden *Kerstwake* staat het in 1929 verschenen *Kerstvertelsel,* een uitvlucht om de wondere kerstgebeurtenis opnieuw te vertellen.

Eens te meer nu moeten wij eraan herinneren hoe *Dorpslucht,* niet zozeer misschien als werk op zichzelf maar als aanduiding voor Streuvels' latere kunst van belang is. Men zou zeggen dat hij in dit boek heeft willen samenvatten, bestuderen, beproeven het vele dat hij naderhand zuiverder zal uitwerken. Het geweten in zijn veelvuldige gestalte, met zijn al te omslachtige navorsing, neemt in *Dorpslucht* een grote plaats in. Later wordt het minder algemeen en dus menselijker en artistiek-hoger ontwikkeld, o.a. in *Kerstwake* en *Alma.* En tevens is *Dorpslucht* het eerste boek waar Streuvels met de hardnekkigheid, die hem eigen is, het onderscheid wil aanduiden tussen wat Hugo Verriest noemde: ‘Een vormken van godsdienst en de dienst van God’.

Wars van huichelarij en onoprechtheid, gekwetst door zoveel valsheid onder zo schone woorden als de oorlogstijd geboden had, wil Streuvels, vanaf *Dorpslucht* het valse vormelijke, het huichelachtige scheiden van de kern van de zuivere godsvrucht. Het is alsof hij, in hoger genoemde boek, geen woorden genoeg vindt om dit onderscheid aan te tonen. In de *Teleurgang* wil hij, bij het uitbeelden van de jonge ingenieur, een produkt tonen van de ondoelmatige godsdienstige vorming van onze onderwijsinstellingen, - en in *Alma* was het er hem ook om te doen eens te zeggen wat er in die wereld rondom de verkorene ziel gebeurt: het gebrek aan weerstandsvermogen, het formalisme in de godsdienst, het vertoon, de huichelarij, de godsvrucht uit winstbejag, het afkopen van stoffelijke welvaart door zogezegde goede werken en opgelegde braafheid.

Velen hebben verwonderd opgekeken bij het verschijnen van *Alma.* Natuurlijk als men het principe aanneemt dat alles in

alles is dan kan men in *Alma* de uitgroei vinden van Horieneke. Maar dat is werkelijk al te simplistisch.

Wij hadden reeds in het latere werk van Streuvels, bij het bezonkener worden van zijn kunst, de nadruk gelegd op twee of liever op drie vertakkingen van zijn werk die van die verdieping getuigden. De boer, de man-tegenover-de-aarde was uitgegroeid tot het meer omvattende algemene proletarische type van de arbeider; het zinnen over meer gekompliceerde bestaan en zieleleven dan de verhouding mens-tot-aarde biedt, had enerzijds het seksuele, anderzijds het mystische, het godsdienstige element in zijn werk gebracht. En van dit laatste is *Alma* de hoogste uiting.

En samen hiermee moet worden vermeld hoe, sedert die vernieuwing in Streuvels' kunst geschiedde, de vrouwenfiguren een steeds ruimere plaats in zijn werk hebben gekregen: Elvire in *Dorpslucht,* Mira in *De Teleurgang* en ten slotte *Alma* die een heel boek voor zich in aanspraak neemt.

Over dit laatste boek dat in 1931 verscheen, spreekt men zich uit met een zekere schuchterheid. Wij zijn te weinig gewoon aan dit allerinnigste, aan dit essentieel-innerlijke, aan de aanwezigheid van God-zelf als personage in een boek om er ons zo maar onbevangen over uit te spreken. Het is een vernieuwing die zodanig algeheel op zichzelf staat in het werk van een kunstenaar die reeds meer dan dertig jaar zijn plaats had in de literatuur en voor veel mensen alleen het aanzicht had bewaard van zijn eerste werk, dat wel velen voor het onwaarschijnlijke zullen gestaan hebben.

En daar zal bij het bespreken van Streuvels' werk, noodzakelijkerwijze meer dan een beweegreden hebben gegolden die afwijkt van de gewoon-literaire beschouwingen.

Boeken zoals dit kunnen onmogelijk helemaal behoren tot wat door iedereen begrepen wordt onder het woord literatuur. Het is een katoliek boek, in de zuivere zin van dit woord. En wie

buiten deze geloofsbeschouwing staat kan niet de volledige aanvoeling hebben, de volledige schatting die van inhoud en vorm, van bouw en bezieling, een geheel maken. Is dit trouwens niet het geval met elke kunst die het domein betreedt waar, naast de menselijke hartstocht, de verdeeldheid van de menselijke opinie wordt aangeraakt?

Zoals wie niet gelooft moeilijk kan oordelen over de innerlijke schoonheid van een gebed, kan iemand die buiten de katolieke levensbeschouwing staat zich slechts gedeeltelijk over dat boek van Streuvels uitspreken. En voor de anderen, die deel uitmaken van de katolieke gemeenschap is er zo weinig in hun levensbehoefte dat van dit boek, ook voor hen, een grage lektuur zou maken.

Dit weet Streuvels heel zeker. Maar met zijn koppige kunstenaars-integriteit heeft hij toch dit boek geschreven omdat het de logische uitkomst is van een deel van dit veelvuldige werk dat op zijn naam staat.

Een uitverkoren ziel, dit kind, dat geboren is en leeft op het land, in de moderne landelijke gemeente waar de fabrieksschouw haar rook zendt over de velden en waar de fabriekslonen het volk wegroepen van de akker. Haar leven is los van uitwendigheid, het is een leven in de grote aanwezigheid van God, met beproevingen en ellende, die alleen verband houden met de ziel. In hoever nu de uitbeelding en het uitvoerige motiveren van die groeiende familiariteit met God in overeenstemming zijn met de gegevens van de teologie kan ik niet uitmaken. In elk geval wordt hier getuigd van een buitengewoon instuderen, van een grote ernst in het overpeinzen die een leek, vanwege een leek, met bewondering slaat. Weliswaar, dit ontaardt soms in al te uitvoerig motiveren van het innerlijke gebeuren, zodat in het verloop van de handeling wel eens vertraging komt.

Alma is een buitenmeisje dat weggroeit in de godsverrukking, en sterft door de heldhaftige daad van de martelaren. Heel het

boek wordt beheerst door haar zielegrootheid waarnaast men de schaduw van het goddelijke ziet. Alle uiterlijke gebeuren wordt er door opgenomen; en wie eens vergelijken wil de kermis in *Alma,* met de kermis in *Zomerland, Minnehandel* of het *Uitzicht der Dingen,* zal dadelijk opmerken welke verdieping er in Streuvels' kunst gaandeweg is gekomen van dit eerste werk tot het groots werk van katolieke belijdenis dat *Alma* heet.

Ook hier, zoals in *Dorpslucht,* is de dokumentatie- en studie-arbeid zeer voelbaar in taal en dialoog. Heel dikwijls heerst het onpersoonlijke van een op hoger plan gebrachte konventionele taal.

In Alma heeft Streuvels heel zeker het sterkste katolieke werk geschonken dat Vlaanderen sedert enthoeveel jaren heeft gekend en een tema aangedurfd en uitgewerkt dat de meeste kunstenaars met eerbiedige schroom terughoudt. En in zijn eigen werk heeft hij, door Alma, dit gedeelte van zijn werk bekroond naar hetwelk hij herhaaldelijk had getast.

En wat de inhoud van *Alma* betreft, hier geldt het woord van Quérido: ‘Hier beslist alleen: innerlijke verwantschap’.

Na Alma heeft Streuvels slechts één kreatief werk van belang in het licht gezonden, *Levensbloesem.*

Meer dan één element uit zijn vroeger werk werd hier hervat en uitgediept. Het onderwijsprobleem dat in *De blijde Dag* werd behandeld en het krotjesvolk van *Dorpslucht.*

De kern van *Levensbloesem* is de ontleding van een jonge meisjesziel. Een zeer uitvoerige ontleding, zelfs een zeer uitvoerige zelfontleding van het meisje, Lieveke Glabeke.

Streuvels heeft hier, in een zeer grondig uitgewerkte milieu-schildering verschillende levensproblemen met grote kompositorische vaardigheid behandeld. Eerst en vooral het probleem van het arme meisje dat dank haar grote begaafdheid studeren mag en het tot regentes brengt. Het gaat hier niet om de ellende van de gediplomeerde werkloosheid. Haar afkomst en, daarbij ko-

mend, de schande die haar broer over het gezin brengt, maken haar verblijf in het onderwijs - kloosteronderwijs - onmogelijk. De vriendschap met de zoon van de notaris waartoe haar ontwikkeling aanleiding had gegeven, wordt een ontgoocheling: zij komt terug tot haar stand en tot haar midden.

Rond deze kernproblemen, of liever te midden ervan, heeft Streuvels eens te meer de vrouw als de grote duldster van het leven geplaatst. Het ontwikkelde meisje, wordt teruggedrongen in het slameur van het kleine boerderijtje en trouwt met een halvegare die een hazelip heeft.

Levensbloesem is een bitter boek vol zielsellende en ontgoocheling; het is ook een groot verwijt tegen de schijnheilige en verdorven bourgeoisie. Een dorp zoals hier wordt afgebeeld heeft niets van de landelijke idylle in zijn mensen bewaard. De ongesluierde ontucht van het kleine volk, de bedekte verdorvenheid van de meer begoede stand waar geen dienstmeisje veilig is: ‘Goeie posten, zucht Tekla Verschuere, er zijn geen goeie posten. Als een pastoor er zich mede bemoeit, zijn ze zeker van kwalijk te varen’. Want de pastoor weet niet hoe 't gesteld is met de mannen die een flambeeuw dragen in de processie.

Maar bij deze aanklacht die soms aangrijpend is in haar begrijpende oprechtheid blijft toch steeds, bij de gelovige kunstenaar, het besef van het kwaad, van de zonde en de onrust van het geweten.

Uit deze grote tegenstellingen is het boek gemaakt. Als schildering van dit bijzonder milieu is het kleurig en levendig; als ontwikkeling voor het gebeuren langzaam. Het is een werk van bezinning, van terugblikken, soms van een misprijzend neerkijken op een stuk wereld waaruit hij zich in hooghartige vereenzaming heeft teruggetrokken.

En hiermede heeft Streuvels zijn laatste roman geschreven. Wel verschijnt nog in 1948 *Beroering over het Dorp,* wat echter een gewijzigde uitgave is van *Dorpslucht.*

Voortaan leeft Streuvels met het verleden. *De Maanden* is een teruggrijpen naar de tijd van 'Het Uitzicht der Dingen'. Het is alsof de kinderjaren met nieuwe helderheid en nieuwe aantrekkelijkheid voor hem opstaan. Er is edelmoedigheid en genegenheid in het bekijken van mensen en dingen: Heule, Avelgem, Ingooigem: beelden van dorp en dorpsleven.

De kunst van Stijn Streuvels

Een onrecht dat een kunstenaar zeer pijnlijk moet vallen is dat één deel van zijn werk, een klein deel van zijn werk, de veelzijdigheid van zijn kunst doet vergeten. Dat moet Gezelle vroeger diep hebben gevoeld als men in hem de dichter van het *Ranke Riet* en van de *Pachthofschilderinge* roemde, - zoals het voor de glorie van Sully Prudhomme wel spijtig is dat de pensionaat-juffers van hem weten dat hij de dichter is van *Le vase brisé.*

Het is een beetje het lot van wie, met de eerste slag, zijn naam vestigt, - en het is zelden goed en waar. Want niet elkeen heeft de kans van Timmermans die kan schuil gaan met de rest van zijn werk onder de genadige schaduw van Pallieter.

In elk geval werd aan Streuvels dit onrecht aangedaan: dat men van hem alleen onthouden heeft de boerenliteratuur en dat men hem definitief heeft geklasseerd na de eerste helft van zijn werk.

Grotendeels is zulks hieraan te wijten dat Streuvels vanaf zijn allereerste werk, zo opvallend alleen, zo sterk persoonlijk, zo helemaal apart stond. In die nieuw geschapen ruimte van *Van Nu en Straks* waarin het meest uiteenlopende, het meest tegenstrijdige toch nog een geestelijke eenheid uitmaakte was hij gekomen als het ontbrekende element in de kollektie veelzijdigheden.

Het oer-natuurlijke van land en weer, de samenhang van het menselijke met het leven van land en weer: dat was nieuw in een land waar de aarde nog onontgonnen lag in de literatuur. En de

manier waarop zij door Streuvels ontgonnen werd volstond om hem dadelijk de plaats te geven die hij toen innam... en die hij, voor de meeste mensen, *ne varietur,* onafgebroken heeft ingenomen.

En voorzeker, het essentiële van Streuvels' kunst ligt daarin.

Realisme en naturalisme, zoals elk etiket uit de kunsttechniek, zijn begrippen die in eerste instantie door de persoonlijkheid van de kunstenaar zelf worden bepaald. En het specifiek realistische en naturalistische van Streuvels ligt nu juist niet in die bladzijden waar het woord de mensen soms heeft onthutst. Want dat juist, zoals bij de zatte wijven of dodendans of de elkaar doodbijtende honden, behoort tot het oneigene, 'k zou haast zeggen, het romantische in Streuvels' kunst, zozeer ligt het op een afstand van de Streuvelse werkelijkheid. Maar de grote naturalistische kracht van de Westvlaamse meester ligt in dit op één plan zich onverbiddelijk afspelende *Langs de Wegen,* zoals *Leven en Dood in de Ast,* niettegenstaande het droom-element, een werk is van verheven realisme.

Dit is de basis van heel Streuvels' werk. En hoe zou het ook anders kunnen?

Is het inleven, het in zich volledig opnemen van zijn stof niet hoofdzaak voor een kunstenaar met realistische aanleg? Voorzeker, kunst die tot een harmonische vorm wil komen moet steeds voldragen zijn, maar het werk van de geest, de voldragenheid in het gemoed, de tot werkelijkheid gekomen fantazie is onvoldoende voor een arbeid zoals Streuvels heeft verricht.

Zijn handen hebben met liefde de zware grond opgetild en zijn vingers hebben de malsheid van de glanzende kluiten betast; reuk van stervende en groeiende aarde is hem toevertrouwd. Zijn voeten hebben gestampt op de spade die de vruchtbaarheid van de grond openwoelt. Die kunstenaar heeft de aarde benaderd zoals geen onder ons, - en bij hem is de aarde en wat in grote verza-

ming leeft met de aarde: zon, regen en wind, - weggegroeid boven het dekoratieve.

Dit is het persoonlijke van Streuvels' naturalisme.

Het werkt bevreemdend als men sommige van de eerste vonnissen herleest die over Streuvels werden geveld en waar men, als hoofdverdienste en karakteristiek van Streuvels' werk het dekoratieve van de natuur in zijn boeken roemt.

Is dit geen duidelijk bewijs, dat voor de meeste mensen Streuvels' artistieke reputatie is blijven hangen bij zijn allereerste werk? En bewijst het niet met evenveel kracht hoe onrechtvaardig dit oordeel is over onze grootste kunstenaar met kosmische betekenis?

Het dekoratieve in Streuvels' natuur is er af met *Langs de Wegen,* drie jaar na het verschijnen van *Lenteleven.* Van dan af staat mens en land en hemel tot een groots geheel verwerkt. Vanaf dit ogenblik is Streuvels een groot kunstenaar, - maar dan de ziener van details, meer dan de woordvirtuoos: de man die schept en zijn wereld uit zichzelf laat geboren worden.

Hij zelf heeft, aan André De Ridder, eens de verhouding van deze beide elementen trachten duidelijk te maken: ‘Als ge hier voor zo'n ruimte zit, dan is de mens maar een stipje, een mier. De mens staat maar op 't achterplan. De natuur is 't essentiële’.

En dan denkt ge natuurlijk aan het in onze literatuur enige *Kwade Dagen,* - maar dan hebt ge toch nog maar de helft van Streuvels' werkelijkheid.

Zeer typisch voor het absoluut één gewordene van de kunstenaar met zijn onderwerp, die *Kwade Dagen;* zoals heel dit *Uitzicht der Dingen* van ongeëvenaard kosmisch absolutisme, het leven van het niet organische als een organisch geheel. Maar daarnaast is heel wat werk waar de mens niet op het achterplan staat maar in het kosmisch geheel als element wordt opgenomen.

In die uitspraak over de faktors van zijn kunst is Streuvels uitsluitend uitgegaan van de optische indruk die hij opdoet als

hij aan zijn brede venster zit vóór zijn werktafel. Daar, vóór hem, strekt de eindeloosheid van land en hemel en de mensen die tussen die twee oneindigheden bewegen, staan met nietig gebaar getekend tussen dit dubbele plan. Maar Streuvels is ver van een louter-visueel artiest te zijn. Getuige daarvan het lang gedragene van zijn werken. Hij schept de wereld naar zijn innerlijke visie, meet zijn hemel en aarde en de mensen daarop naar eigen proporties.

Moesten Streuvels' eigene, hierboven aangehaalde woorden een syntese geven van zijn kunst, hoe zou hij dan kunnen zijn de haast enige kunstenaar van het proletariaat die sedert een eeuw literatuur in Vlaanderen is opgestaan? Want dit is een tweede zijde van Streuvels' kunst, nauw in verband met de voorgaande.

Neen, ‘een stipje in de ruimte’ is de mens niet, noch in *Oogst*, noch in *Langs de Wegen,* noch in *Werkmensen.* Tenminste niet in de visuele zin van het woord, in de zin zoals hij begrepen wordt door hen die het dekoratieve van Streuvels' natuur als zijn hoogste eigenschap hebben geprezen.

In hierboven vermelde werken en in menig werk van geringere omvang is de mens-op-het-land het hoofdelement in dit grote gebeuren van het heelal. En die mens-op-het-land vertegenwoordigt dit stille, duldzame, taaie proletariaat van de Vlaamse aarde.

Hoe schoon een geheel vormt die kunst van Streuvels met zijn beheersing van het kosmische?

Want dit is weer het zeer persoonlijke van Streuvels in deze zijde van de kunst, dat deze proletarische literatuur helemaal los staat van het propagandistische, meer nog, dat de strijd er niet gaat van klas tegen klas, zelfs niet van mens tegen mens, maar van de mens tegen de onregeerbare machten van het heelal.

Het is een van de vele tekortkomingen geweest van de Vlaamse kritiek ten opzichte van Streuvels, dat deze zijde van zijn kunst haast onbesproken is gebleven.

Nochtans is zij zó duidelijk, en zelfs overheersend in een deel van Streuvels' allerbeste werk. Ja, het hoogtepunt van zijn kunst,

het meest verrassende en vernieuwende van deze kunst, ligt in *Leven en Dood in de Ast,* en dat ligt op een afstand van dertig jaar van de eerste bijdrage die hij leverde in *Van Nu en Straks.*

De grote, verpletterende kracht van een boek als *Langs de Wegen* is die strakke objektivering van alle krachten van de kunstenaar. Soms, in zijn kleiner werk, zoals in het tafereel van de boeren bij de kasteelheer of van het boertje, dat een haas brengt bij de burgemeester is de toon van opstand rechtstreekser van de schrijver - maar in zijn grote, krachtige werk ligt het ongenadige zelf dat wij zien in de heerschappij van het heelal over de mens.

Daarom is *Langs de Wegen* het meest karakteristieke van Streuvels' proletarische werk - hoezeer ook *Werkmensen* erboven staat door de brandende, verbijsterende macht van evocatie en de chaotieke schoonheid van de stijl.

In *Monde* schreef Magdeleine Paz als volgt het oordeel over van een arbeider die *L'Ouvrier* (vertaling van *De Werkman,* verscheen in 1932 bij Valois, Paris) gelezen had: ‘Ça, c'est un livre... Qu'on représente ma misère, ma fatigue, l'injustice que je subis à chaque instant de ma journée, ou qu'on se livre à la critique de la société ennemie, qu'on m'accompagne dans ma lutte ou qu'on rende sensible mes aspirations étouffées... à partir de l'instant où l'écrivain a totalement compris le rôle et l'avenir du prolétariat, le sens du monde enfin, dans l'instant même où il enchaîne les effets à la cause et la partie au tout, il me donne ma nourriture.

Je n'ai pas besoin pour cela qu'on m'expose une thèse, qu'on interpose des discours, qu'on ait recours à la doctrine. La propagande pure, c'est notre affaire à nous, les militants. Voyez Streuvels, il ne parle, à aucun moment, de mouvement organisé, mais parce qu'il m'a montré l'identité criante entre Ivo et moi-même, il a mis debout, vivante, sous mes yeux, et toute entière, l'idée de la Révolution’.

‘Le sens du monde enfin’. En die betekenis van de wereld van het landelijk proletariaat in Vlaanderen staat met onovertrefbare kracht en klaarheid in Streuvels' hoger vermelde werk.

Die grondtoon ligt in veel van Streuvels' werk dat niet rechtstreeks tot dit soort van zijn kunst behoort. Denk o.m. maar hoe de landeigenaars staan te midden de ellende van hun pachtertjes en hoe het onverzettelijke element ‘pacht’ de vernieling van een kwade oogst of tegenslag in de stal komt voltooien.

Nooit is het proletarische motief bij Streuvels totaal onafhankelijk geworden van de aarde. Want geen mens kent hij zo goed, geen zijn zo diep in zijn ziel gedrongen als die schamele, weerloze slaven van de grond. Zijn proletariaat blijft het proletariaat van de Vlaamse buiten. Hij ziet de arbeider maar in zijn geheelheid als de arbeid van de grond of als de lucht van het land er om is.

Nochtans, in het rijpen en uitgroeien van zijn kunst is de direkte tirannie van de grond verminderd; zijn proletarisch type is niet langer alleen de mens die tegen de aarde en de seizoenen worstelt om uit hun vruchtbaarheid zijn nooddruft te halen; van de boer-proletariër is hij gekomen tot de arbeider op de buiten. Dit is één van de grondige verschillen die bestaan tussen *Langs de Wegen* en *Werkmensen.* En de kracht van de geweldige natuurschepper is er niet door verminderd. In *Kerstdag in Niemandsland* en *Leven en Dood in de Ast* bereikt hij een vastheid, een onuiteenrukbare geslotenheid van atmosfeer en handeling die niet onderdoet voor het beste wat hij vroeger schreef.

En als volmaking van dit complex, dat één van de uitzichten is van Streuvels' kunst, komt het tragische element van het noodlottige.

Ja, dit ‘fatum’ in Streuvels' werk! Welk verwarrend element tot sukses is het niet geweest en hoe heeft men hier het oneigene overhoop gesmeten met wat behoort tot het essentiële van Streuvels' kunst.

Ik geloof dat het Verwey is die dit fatum heeft omschreven

als ‘het gevoel van de overmacht die het leven heeft over de levenden’ - en dat hij daarmee het noodlot in Streuvels' werk heeft omvat.

In dit opzicht moeten twee zaken wel worden uiteengehouden: het rampspoedige, griezelige, pessimistische dat in vele van Streuvels' kleiner werk van de aanvangsperiode ligt: *Een Ongeluk*, *In 't Water*, *De Kalfkoe*, enz. Daar blijft het rampspoedige incidenteel of, indien ge 't liever hebt, accidenteel. Maar ‘le sens de la vie’ is het niet. Het is een uitdrukking van Streuvels' somberheid, van het pessimisme uit zijn zwarte periode, maar de grond van zijn kunst raakt het niet. Ook zien wij het verdwijnen naarmate de vreemde invloed verzwakt en hij helemaal zichzelf wordt.

Ik meen dat uitdrukkingen als fatum en noodlot tot verkeerd begrijpen aanleiding hebben gegeven. Het verwekt de indruk van iets erbij gesleurds, van een *deus ex machina,* van een bovennatuurlijke kracht die buiten het verband van het dagelijkse gebeuren ingrijpt.

Neen, dat ‘gevoel van de overmacht die het leven heeft over de levenden’ is onafscheidbaar van het dagelijkse gebeuren in Streuvels' kunst, het is de ‘levenstragiek’ van de proletariër van de grond. ‘Noodlot’ is geen ongeluk, geen rampspoedige gebeurtenis: het is de uitkomst van het leven zelf van de Vlaamse landarbeider. Zó is er meer noodlottigs in dit eindeloze kringlopen van de arbeiders uit de *Ast* dan in *Een Ongeluk.*

Het noodlot in Streuvels' werk is een deel van het landleven, het is een eigenschap van de aarde, het behoort tot het kosmische complex met regen en wind, zon en sneeuw. En hier wederom heerst het op zijn zuiverst in *Langs de Wegen.* Dit hele leven van werk zonder beloning, die honger naar het stukje land, de tragedie van twee mensen die gebroken worden in hun strijd tegen de grond en waarvan de kinderen elders gaan werken en bij hun

terugkomst de suf geleden vader sarren en bespotten, dat is de tragiek van het land - en dat heeft men noodlot genoemd.

Dat Jan in 't water gaat met de vrouw waaraan men hem tegen wil en dank gekoppeld heeft, dat is geen fatum in Streuvelse zin, dat het oude wijf uit *De Kalfkoe* vuur vat aan de haard en opbrandt ‘lijk een wassen keersken’, dat de schoolknaap uit een boom stort en op een egge wordt gespiesd, dat alles behoort niet tot ‘le sens de la vie’ in de wereld van Streuvels.

Maar dat Max, in *Minnehandel,* trouwt buiten zijn liefde omdat de wet van de aarde het zo wil, dat in *De Vlaschaard* de vader zijn stok in de nek van zijn zoon slaat omdat het beschikken over werk en bezit van de aarde tussen hen staat, dat in de *Werkman* de pas thuisgekomen Ivo zonder verpozing terug de baan opmoet en dat zijn vrouw alleen blijft zitten met al het schone dat zij hem als welkom had gereedgemaakt, dat is tragiek in het leven van Streuvels' arbeider. ‘Le sens de la vie’.

Onafscheidbaar van de wereld die zijn kunst heeft geschapen is dit tragische element. En het werkt des te krachtiger daar Streuvels met die schone onverbiddelijkheid van grote kunstenaars zelf die levenswet van zijn wereld zonder gebaar van opstand ondergaat. Weliswaar heeft de naturalistische strakheid, die volstrekt objektieve onbewogenheid van *Langs de Wegen* later plaats gemaakt voor een herhaald subjektief ingrijpen, zoals in *Werkmensen,* maar met de tucht van de scheppende kunstenaar laat Streuvels de levenswet regeren in de wereld van zijn kunst.

Daarom heeft men hem wel eens verweten dat hij harteloos was, - wat hierop neerkomt dat men hem verwijt dat de mens niet staat tussen de kunstenaar en ons. Streuvels bezit dit grote direkte medelijden dat men vindt bij Gorki en Dostojewski; hij roept de barmhartigheid in u wakker: *Ecce Homo!* Zoals het uitbeelden van zijn proletarische wereld des te sterker inwerkt doordat het van alle propagandistische bijbedoeling is ontdaan en opgedrongen wordt met de kracht van het waarachtig levende,

zo is dit werk een grote kreet van medelijden voor een ras van mensen dat onder de dwang van de aarde zijn vreugdeloos bestaan slijt zonder klacht of opstandigheid.

Ziedaar één uitzicht van Streuvels' kunst.

Is het werkelijk hierom dat men Streuvels heeft genoemd een 'meesterlijke schrijver van boerennovellen'? Het is haast niet aan te nemen. Het is net alsof men werk van Wagner zou oordelen naar een stukje van *Tannhäuser,* afgerammeld op een straatorgel. Ik denk veeleer dat dit oordeel gesteund is op het allereerste werk van Streuvels, van *Lenteleven* tot *Dodendans,* dat de schitterende bladzijden die erin voorkomen zijn faam zó hebben gevestigd dat de kritiek gemeend heeft definitief te mogen besluiten na deze eerste werken.

Heette het niet dat Streuvels' kunst alleen was: het beschrijven van het kleine, dagelijkse gebeuren op de buiten? Hij deed het meesterlijk, voorzeker, maar hij deed ook niets dan dat - en als hij schreef was het anders niets dan dat.

En zeer lang na het verschijnen van *Langs de Wegen* leefde die oppervlakkigheid nog voort met al de taaiheid die aan de oppervlakkigheden eigen is. Voor velen is Streuvels gebleven de 'meesterlijke schrijver van boerennovellen', hij die in een groots organisch geheel de Vlaamse proletariër van de grond plaatste in het leven van het heelal en uit die door hem geschapen wereld een levenstragiek deed ontstaan die van hem de grootste proletarische kunstenaar maakt die Vlaanderen bezit en hem rang doet nemen onder de grootsten die in de literatuur de mens-in-slavernij tot het voorwerp van kunst hebben gekozen.

Heel in den beginne van Streuvels' letterkundig bestaan en onder de indruk van het pas verschenen *Lenteleven,* vestigde Alfred Hegenscheidt de aandacht op wat hij noemde 'Streuvels' kenschetsend uitgangspunt, namelijk zijn liefde voor het bijzondere' om te besluiten: 'Voor Streuvels is van den beginne af

en vooral in den beginne, het kunstige zich zelve ten doel geweest. Juist die liefde voor het bijzondere dreef hem tot kunstschepping'.

En Hegenscheidt had gelijk, na het verschijnen van *Lenteleven.* Maar hoevelen die over Streuvels spraken, tientallen jaren nadien, waren niet verder gekomen dan dit eerste voorlopige oordeel over een kunstenaar die pas zijn eerste proeven had geleverd?

Het is wel enigszins te begrijpen dat de overweldigende indruk die Streuvels' eerste werk heeft gemaakt, in zijn ongewijzigde vorm is bijgebleven, maar het is toch treurig om na te gaan hoezeer een kunstenaar zoals Streuvels het slachtoffer is geworden van zijn eigen eerste roem.

Want zijn het niet vooral de uitwendigheden van zijn eerste schetsen en het abnormale en grotendeels oneigene van werken als *Dodendans* die Streuvels' beeld getekend hebben in de herinnering? Dit schoon begin van een toch veel schoner werk, in zijn aanduidingen van wat later worden zou is op zichzelf bekoorlijk. En bij het omslachtige van Streuvels' kunst heeft men vooral het korte en schetsmatige gelezen. In veel van het kleinere werk blijft de indruk bij welke door Hegenscheidt werd uitgesproken na het lezen van *Lenteleven.* Is het overwegende aandeel dat het folkloristische gekleurde in zijn eerste werk inneemt in dit opzicht niet treffend?

En juist daarom zegde men - want de kritiek over Streuvels bestaat veel meer in het gesprokene dan het geschrevene - dat Streuvels' kunst in essentie tot de novellistiek behoorde maar dat men van hem geen roman moest vragen.

Hij had nochtans *Langs de Wegen* onder zijn eerste werk. Dat was een roman - een Streuvelse roman, waarin alles op hetzelfde plan bleef, - en de poging die *Minnehandel* heette en één of meer grote novellen bevatte of, als ge wilt, een roman die was als een uiteengezette novelle.

Daarom juist verwekte *De Vlaschaard* zo'n geweldige nieuws-

gierigheid en staat dit werk, in de traditionele reputatie van Streuvels, als zijn meesterwerk bekend.

In het eerste en voornaamste uitzicht van Streuvels' kunst zoals wij het hoger hebben trachten te syntetizeren, is *De Vlaschaard* een slotpunt. In die zin dat dit werk de laatste en beste vertegenwoordiger is van die literatuur waar aarde en mens worden behandeld binnen het motief: de heerschappij van de grond over de levensdaad van de mens.

De haast bijbelse visie van dit werk plaatst *De Vlaschaard* apart in het werk van Streuvels. En ook brengt het in dit deel van zijn werk, dat in de kosmische kunstopvatting staat, het individuele element. De mens als persoonlijkheid tegenover een andere mens.

Maar ook hier wordt alles opgenomen in die geweldige kracht van de Streuvelse atmosfeer. En wat is dit anders dan de kracht die uitgaat van het behandelde op de kunstenaar, in dit geval van de kracht van inwerking die de aarde heeft op Streuvels zelf? Overal waar die te kort schiet stelt Streuvels zich beneden zijn eigen peil zoals in schetsen als: *Op het Kasteel* en gedeeltelijk in *De blijde Dag* en *Dorpslucht.*

En dit juist, dit complex van visie en natuurgevoel, van familiariteit met de aarde en de lucht, dit oersterke instinkt dat kleur en reuk en vorm vindt in de woorden, is Streuvels' hoogste kracht. Tot het begrip atmosfeer behoort in Streuvels' werk die kunst om twee zaken tot een grote eenheid te brengen: mens en aarde, droom en werkelijkheid, fantazie en realisme, en hij is maar werkelijk groot wanneer dit in zijn werk plaatsvindt.

Wij zijn thans reeds heel wat gegroeid uit de enge koncepties die de Franse vormliteratuur ons had opgelegd. Het koncept ‘roman’ dat men in die tijd Streuvels wilde aanpassen is thans uit ons gedachtenleven vrijwel verdwenen. Maar in de tijd kon moeilijk een werk waar alles tot één plan samengegroeid was en

waar één mens altijd op ditzelfde plan bewoog, moeilijk anders dan als novelle worden geschat.

Heeft zulks nu voor gevolg gehad dat Streuvels zelf naar de vernieuwing uitzag van de inhoud van zijn kunst? Wie zal uitmaken het aandeel dat de aansporing van buiten en de innerlijke groei in de kunst van een schrijver hebben gehad?

Wij geloven nu niet dat het verlangen van sommigen om Streuvels zijn kunst op een ander werkgebied te zien verleggen, heel veel invloed op deze sterke-door-eenzaamheid heeft gehad. Want zelfs onder hen die kritiek schrijven worden er mensen gevonden die menen dat een kunstenaar zo maar vrij te kiezen heeft wat betreft de inhoud van zijn kunst. In de *Javabode* vroeg een recensent, en dit nog wel bij de bespreking van *Jantje Verdure,* een van Streuvels' sterkste novellen, of Streuvels 'geen andere stof ter bewerking van zijn kunst kon stellen'. Voor dit soort van mensen is de schrijver een soort literaire meubelmaker die werkt in alle stijlen en prijzen naar keuze van de klant.

Reeds voordat men over hem zegde dat zijn kunst eenzijdig was, had Streuvels naar verdieping, d.i. naar verinnerlijking van zijn werk gezocht. En om die vernieuwing vollediger te hebben, om ze werkelijk een vernieuwd uitzicht te geven, verlegde hij het gebied van zijn kunst. Als een revanche van de natuur zien we dan, vele jaren nadien, hoe de verdieping van die kunst alleen in volledige schoonheid kon geschieden met de primitieve inhoud ervan: *Leven en Dood in de Ast.*

Het complex mens-heelal dat zijn kracht had uitgemaakt werd verlaten. En dit verrassende maar meesterlijke psychologische werk, dat bestaan had uit een wisselwerking tussen die beide, moest de plaats ruimen voor het spel van menselijke driften in de mens en in de mensen ondereen.

De oorlogstijd en de daaraan verbonden vernieuwing van onze geestelijke wereld had hieraan geen schuld. Want het lang

gedragen werk, dat *Dorpslucht* moest heten, leefde reeds lang voordat het verscheen en dit gebeurde in 1914.

En nu is het wel opmerkenswaard dat de drie werken waarin Streuvels romans heeft willen geven volgens de nieuwe zijde van zijn kunst, bij de uitvoering een zeer belangrijke omvorming hebben ondergaan: *Dorpslucht, Genoveva, De Teleurgang van de Waterhoek.*

Het tweede staat wel afzonderlijk: de afwijking, die uit een volksboek liet groeien een zeer dokumentair aangelegd tafereel, is een wonderbaar voorbeeld van twee ingevingen die Streuvels niet tot eenheid kan brengen: de wens om een volksboek te maken en het studiewerk dat hij, met het oog op een gave beeld van de tijd, had ondernomen. Door de aard zelf van het onderwerp is *Genoveva* buiten het kader van Streuvels' werk geplaatst.

Beide andere werken vinden hun oorsprong in het natuurlijke werkgebied van Streuvels: dorpsgebeuren en schildering van een biezonder plattelands midden, de Waterhoek. Het eerste was de voortzetting, in meer bepaalde en bewuste vorm van *Dorpsgeheimen,* het tweede ontstond reeds in Streuvels in 1906 toen de brug over de Schelde te Avelgem werd gelegd. Dus toen Streuvels in de volle kracht was van de kunst die op hetzelfde tijdstip *De Vlaschaard* voortbracht.

En nu hebben beide werken de volgende afwijking van Streuvels' gevestigde kunstnorm ondergaan. De zucht om nieuwer en, naar zijn mening, dieper werk te leveren heeft hem gedreven naar het verleggen van zijn arbeidsveld. In *Dorpslucht* verlaat hij de milieu-schildering waarvan deel I voortreffelijke bladzijden bevat, o.m. het sterke kontrast van de bende van het ‘gangsken’ met de ‘plaatsenaars’ en het konflikt voor kleine erepostjes, om ons te brengen in de doolhof van het onderzoek der consciëntie; in *De Teleurgang* wordt de prachtige, buitengewoon sterke atmosfeer (Waterhoek tegen de rest van de wereld) verlaten voor het ont-

leedwerk van de verleiding van een tamelijk snullige ingenieur door een atavistisch verdorven meisje.

De grond waarin beide werken ontstonden is de moederbodem van Streuvels' kunst: het volk van het dorp. Niet meer de mensen in hun enig en uitsluitend verband met de aarde, maar toch de landelijke mens in het landelijk midden. En waar hij, bij voorbeeld bij de aanvang van beide werken, zich op deze vertrouwde bodem beweegt, is zijn kunst in de sterke lijn van zijn vorig werk. Zij is zelfs leniger geworden, de strakheid die vaak als iets hards aandeed in zijn werk, is verdwenen. Er zijn in onze literatuur weinig boeken die een zo schoon openvouwen en stemmingsvol begin hebben als deze twee.

Heeft Streuvels gewild dat, in dit kader, alleen een zeer ver gevoerde psychologische ontleedwerk, een uitrafelen van de kleinste zielsnuances aan zijn werk een meer algemeen menselijk karakter zou geven? Dit ontleedwerk, dit zoeken naar de subtiele verholenheden van de ziel, heeft hij trachten te vinden buiten de atmosfeer waarin zijn kunst zich tot dusver had ontwikkeld. Priesters, juffertjes uit de bourgeoisie, een ingenieur, een zeer perverse deerne moeten hem nu het materiaal leveren.

En dit legt uit waarom die boeken de sterke greep missen die het werk van Streuvels karakterizeert. De stemmingskunst in de hoogste zin van het woord waardoor al de elementen van een werk tot een groot geheel werden omgevormd ontbreekt hier. De eenheid van atmosfeer, inslag van Streuvels' kunst, was hier onmogelijk te bereiken.

Deze fragmentarisch schone - *De Teleurgang* behoort zelfs voor een groot deel tot het allersterkste van Streuvels' werk - maar als proefneming van kunstvernieuwing mislukte romans bewijzen dat het zwaartepunt van Streuvels' kunst ligt, waar wij het in de vorige bladzijden hebben trachten te situeren: in die wereld die hij schept onder het teken van het kosmische, met de

proletariër van de aarde, met het leven van aarde en mens in één groots verband.

Op vele bladzijden van *Dorpslucht* staat de moeitevolle poging te lezen om van het psychologische bedrijf, om van het uitschilderen van de fijnste zieleschakeringen iets heel aparts te maken. Daar is een overdaad van motivering en een overdaad van studiewerk.

En alleen daarom zou, in het overschouwen van het wezen van Streuvels' kunst, dit boek een plaats op zichzelf verdienen omdat vanaf dit boek Streuvels' gewijzigde inzicht of liever, Streuvels' anders gegroeide opvatting is blijven voortbestaan.

In die verinnerlijking van zijn kunst, bewust en gewild, is *Dorpslucht* het onzuivere maar zeer kentekenend eerste proberen. De drang om zielestudies te ondernemen, los van zijn oude middelen, heeft sedertdien in zijn werk overheerst. Wij hebben in het eerste deel van deze studie trachten aan te tonen hoe dit samenhangt met omstandigheden van tijds- en levensvoorwaarden.

Voortaan zal de mens in Streuvels' werk los staan van het kosmische komplex dat het karakter van zijn kunst was geweest. En de eenvoudige problemen van de landelijke ziel welke door die verhouding werden gekonditioneerd, ruimen plaats voor meer ingewikkelde zielstoestanden.

En bij die inhoudsvernieuwing nu komen in Streuvels' werk, als een natuurlijk en logisch gevolg, bestanddelen waarvan men hem het ontbreken jarenlang had verweten. Enerzijds het zinnelijke en anderzijds het godsdienstige bestanddeel in zijn werk.

Dit bestanddeel van het leven doet zijn intrede in de inhoud van zijn kunst als dit leven ingewikkelder wordt, als de mens niet meer zuiveruit beschouwd wordt in het kosmische organisme, als hij op zichzelf voorwerp wordt van studie. Want bij Streuvels behoort het zinnelijke tot het meer ingewikkelde zieleleven.

Het is niet toevallig dat, tegelijkertijd met het zinnelijke element,

ook het godsdienstig element zijn plaats verovert in Streuvels' werk. Het is de logiek van Streuvels' levensbeschouwing, die bij een eerlijk kunstenaar als hij, de grond is van zijn kunst. In het onderzoek van het geweten dat hij verlegt van minder eenvoudige naturen dan zijn boeren, is de geloofsvorm en de dienst van dit geloof samen met de machten de natuurlijke hoofdinhoud van zijn werk.

En evenmin is het een toeval dat het aandeel van de vrouw in Streuvels' werk eerst voorgoed begint met *Dorpslucht* om nog te worden versterkt in *De Teleurgang* en ten slotte te overheersen in *Alma.*

Waar het gewetensonderzoek in het werk van Streuvels begint, komt ook het seksuele in zijn werk. In de wereld van Streuvels' kunst, in die aanneembare wereld van de Streuvelse werkelijkheid, daar, in het geweten, is de enig-mogelijke plaats van dit levenselement.

Geweten, onderzoek van geweten; ziel in verband met het hogere: dat is het nieuwe uitzicht van Streuvels' kunst die in *Dorpslucht* het afwijken van het oorspronkelijke, het tweeslachtige in de inhoud had teweeggebracht.

Het is de inslag van al het grotere werk dat nadien verschijnen zal en waarvan het voornaamste is: *Werkmensen, De Teleurgang, Kerstwake* en *Alma.*

In elk van die werken spreekt het geweten luidop, het is een personage, het heeft een stem: In *Dorpslucht* is Koornaert lang in gesprek met die inwendige stem; in *De Teleurgang* spreekt ‘de stem van degene die hij zelf eens geweest was, tegen de mens van nu’; in *Kerstwake* schrikt Domien op voor ‘de stem uit de donkere hoek, een akelig geluid’, en in *Alma* is het de engel zelf die spreekt tot de uitverkoren ziel.

Wie even wil nagaan hoe overmachtig het nieuwe complex zonde-geweten in Streuvels' werk sedert *Dorpslucht* is gekomen zal wellicht het antwoord vinden op de vraag over het ontbreken

van het seksuele in zijn eerste werk. De zedelijke elementen, in zijn vroegere werk bevat, het dagelijkse kwaad van achterklap en onderkruiperij is niet voldoende om de gewetensvraag te doen oprijzen. In *Dorpslucht* staat het heel duidelijk: waar Koornaert en zijn zuster een grove onrechtvaardigheid begaan uit eerzucht en jaloersheid, verontrust zulks hun geweten niet: ‘Aan kwaad of aan zonde dacht geen van beiden’.

Het differentiëren van die gewetensvraag houdt dan ook verband met de graad van ontwikkeling in Streuvels' personages. Doodslag is voor de ontwikkelde hereboer Koornaert een marteling van het geweten, een kwelling die hem sidderend naar de biechtstoel drijft, niets van dat alles merkt men op bij Lander, in *De Teleurgang,* die een landmeter heeft doodgestampt. Voor Thyssen, de sterke wroeter in de aarde, is seksuele buitensporigheid niet van aard om zijn grove, gezonde humeur aan 't wankelen te brengen. En wat brengt hetzelfde teweeg in de jonge ingenieur Maurice: ‘Schrik bevangt hem, niet zozeer omdat hij door de zonde God heeft vergramd, maar omdat het woord “doodzonde” hem als een gruwel, een vervloeking in de ziel staat geprent, - omdat hij met die doodzonde op 't geweten, gelijk komt te staan met misdadigers, diepgevallen ellendigen, waarvoor hij niets dan afkeer kan voelen’.

En dan is het ook duidelijk dat Streuvels, vanaf het ogenblik dat hij zijn kunst verinnerlijken en verdiepen wilde, het eenvoudige en niet ingewikkelde midden van het boerenleven verliet waarin hij geen gelegenheid zag tot fijner zielsschakeringen.

En nochtans zal hij de opperste uiting van dit tweede deel van zijn werk vinden in het landelijke, eenvoudige meisje *Alma.*

Zoals hij, uitgaande van de boer, het toppunt van zijn kunst bereikte bij het uitbeelden van de werkman op de buiten, heeft hij bij zijn speuren in de geheimenissen van ziel en geweten, zijn uitgangspunt gevonden in het volksmeisje van de landelijke gemeente.

Stijn Streuvels is Westvlaming. En de Westvlamingen hebben ons, tientallen van jaren aan één stuk, gewoon gemaakt aan hun partikularistische koppigheid. Heeft men er niet trachten te bewijzen dat juist dit partikularisme een kenteken van katoliciteit was?

Voor de Hollanders schrijft Streuvels Westvlaams, - ook voor vele Vlamingen. Voor Hugo Verriest, die een Westvlaming was, schrijft hij Zuid-Oostvlaams. En de beminnelijke pastor, in zijn zoeken naar beelden die hij met een sierlijk handgebaar kon uittekenen, noemde Streuvels' taal: ‘een hoge waterzonnebloeme’.

Veel minder dichterlijk sprak zich Cyriel Buysse uit: ‘Het is een gemengd samenraapsel van officiële woordenboek-Vlaams, van gewoon goed Nederlands en van gewestspraak. Eenheid, echtheid bezit ze niet. Het is een door Streuvels zelf uitgedacht compromis van alles wat door elkaar... De taal van Streuvels is geen homogene taal en door geen mens wordt ze in Vlaanderen gesproken’.

Stijn Streuvels heeft in zijn taal de natuurlijke processus gevolgd van de kunstenaar die, uitgegaan van het folkloristische en landelijke, tot het meer algemene is gekomen. Zijn taal heeft de groeite meegemaakt van zijn kunst. Woorden als ‘talmerk’, ‘tog’ en ‘wagenaars’ die gij in *Lenteleven* aantreft zult gij tevergeefs zoeken in *Prutske* waar gij woorden vindt als ‘pantalon’, ‘geklede jas’ en ‘incarneren’ die in het eerste werk bevreemdend zouden aangedaan hebben.

Een paar uittreksels zullen die taal-evolutie bij Streuvels duidelijk maken.

Eerst enige regels uit *Zonnetij,* één van zijn allereerste werken:

‘Te midden het vierkantig omhein der boerderij lag de mestput - het zwarte, lobberig watervlak, zwaar glimmig lijk een inktevijver waar het zon-oog in vuurde - te brobbelen, te brutselen vol waterbellen van rotte gisting. Beneden de steendam in

de mulde zandaarde, lagen de kiekens geflokt in mokken; zij sliepen, enkele luisden hun vlerken. De koeien op stal stonden stil lijk vermoord. Niets dat waagde in de keuken; tafels en stoelen en gerief van 't noenmaal, 't stond al verketteld nog, overende gelaten lijk er de gasten van gescheiden waren'.

En lees, onmiddellijk daarna, enkele regels uit *Prutske* dat ruim twintig jaar later verscheen en de evolutie is onmiskenbaar:

'Om de minste reden, door gevallen die niemand heeft voorzien, komt de deurwaarder, wordt een gezin op straat gezet en moet men opnieuw naar ene andere woning uitzien. Als ieder weer gehuisvest is, begint een eindeloze reeks bezoeken, met uitnodigingsbrieven door de bode in de persoon van Prutske zelf gebracht en door de Fieten voorgelezen. Daartoe wordt een soldatenransel, van 't Engels leger afkomstig, met riem over de schouder, gebruikt. De gezellige bijeenkomsten, eetmalen, koffiebal, theevisite, geschieden meest in de achternoen, omdat Prutske bij ondervinding weet dat ze alsdan ongestoord over 't groot deel der keuken vrij beschikken kan om er de vergadering te doen plaats grijpen'.

Het is opmerkenswaard bij een zo zuiver en scherp visueel kunstenaar dat zijn stijl zich boven het impressionistische weg heeft gevormd. Zijn proza is allerminst fragmentair. Het in zich opgenomene, in zich herschapene uitzicht en leven van natuur en mens wordt weergegeven in een beeld waarvan het syntetische zich onweerstaanbaar opdringt door de gang van de zin, het ritme van het proza, de stijl.

Het detail: een eenzaam karretje in wind en regen, in *De kwade Dagen,* wordt opgenomen in een visie die een oneindigheid tracht te omspannen:

'Onbekommerd, onverschillig aan al 't andere, met kalm zelfvertrouwen, vordert het getrek op gelijke draf; altijd voort en zonder uitkomen of belanden of rusten, kruipt het over die eentonige, eindeloze bane; als een nietig gevalletje, sukkelt het de

deining neer door 't dal en de helling weer op, zichtbaar doet het zijn trakelgang als een dompelende bedevaart en brengt zijne boodschappen en voert zijne koopwaar van 't ene eind van de wereld naar 't andere'.

Dat weergaloos sterke aanvoelen en niet minder krachtige herscheppen, die vast-geslotene eenheid tussen het geziene en gevoelde en het gezegde, het ritme van de zin die is als ademtocht en bewegen zelf van de dingen; dat is atmosfeer, dat is stijl.

In veel van het zo luidruchtig geprezen *Lenteleven* ontbreekt dit. Het beheersen van zijn kunst heeft Streuvels niet bereikt in zijn eerste proeven. Ik citeer lukraak een zin uit bovenvermeld boek:

'Hij drentelde rond op de verdrietig verlaten werf. De noenzonne beet de blote stenen en 't scheen alles dood, weggescholen en benauwd van dat gloeiend zonnevuur. De wagenaars zaten en druilden op de bokken van hunne rijtuigen; de peerden stonden op drie poten, hun kop nerewaards scheef tussen de tramen, en ze stampten nu en dan een korte stamp, om de vliegen te weren die geweldig dul waren. Een bende lagen elk op zijn buik in de schaduwe te slapen. Er reed een traag gerid voorbij, dat verdween achter de hoek. Een hond kwam lamlendig aangestapt en ging, bij 't baanhuis, onder de zonnebloemen liggen pinkogen'.

De innerlijke, vaste greep die het detail opneemt in ritme van het geheel ontbreekt hier nog. Vergelijk hiermee het meer uit innerlijke kracht gewassen, lijdzaam geritmeerde proza uit *Langs de Wegen:*

'Terwijl hare jongens bleuzende groeiden en bollekaken kweekten, werd Vina stilaan de gedaagde, lijdzame moeder, altijd vol zorge en sleurend aan 't gedurig weerkerend werk, zonder te denken dat het te veel was of te lastig, voldaan als er maar geen ziekten overvielen en 't wel bleef gaan te velde; dat er buiten dat ruste of voldoening of genot in heur leven kon komen, en wist ze niet. Ze was tevreden en vroeg aan Ons-Here om bevrijd te

blijven van alle ongevallen. Met Jan ging het even strange binst die lange dagen; zijn kop en rugge waren gebogen naar 't werk en zijn mager wezen was zwart verbrand door de buitenlucht. Zijne leden waren afgeteerd, droog en hoekig in zijn swanselende kleren. Hij slokte haastig zijn eten binnen en zo gauw was hij weer buiten, blij van alles te kunnen bijhouden daar hij wist hoe zijne handen bij 't werk te kort kwamen'.

En sterker steeds geritmeerd, bewegend op de maat van het aanzwellen en verglijden, geregeld als het gaan en komen van seizoen na seizoen, van dag na nacht, in *Stille Avonden:*

'De dag die geboren wordt, de dag die eindigt; de stage levensgang, elke dag is een andere grote gebeurtenis, een stuk van de gelijkige, gezapige stroming waarover hun bestaan heenschuift. Niets dat hen afleiden of verstrooien komt, altijd de eenzelvige gang door de vier jaargetijden, met het kerende werk dat zomer en winter onveranderd aanheeft. Als ze hun geheugen nagaan en 't geen er al verbeeld staat in de ondervinding van het leven hier, in de ernst van hun kalm hoofd - zijn het enige simpele feitjes: een enkele, gewone daad van hun gebuur of een luttele beweging van hen zelf - dingen licht en verklaarbaar als de damp uit een pijpe, waar de nietigheid van al hun doen staat in ene omgeving vóór een achtergrond van oneindigheid en zo blijft de herinnering van hun gewoon bedrijf verbonden aan gelijk welke heerlijke dageraad, aan de kalmte van een effene zomerdag in stilte, of in de stemming van een heilige avond, de gouden uitgang van een grootse dag, in 't opene van het grote wereldvlak'.

Gelezen na het proza van *Lenteleven* valt de bezonkenheid, de verdieping door verinnerlijking duidelijk op in de gang van dit rustige, sterke, zuiver geritmeerde proza. En zie nu ook, in enkele regelen uit dezelfde *Stille Avonden,* hoe het detail uitgebreid wordt tot zijn kosmische betekenis en zijn waarde krijgt in Streuvels' proza:

‘Een os trekt gezapig zijne kar over de zandstraat en de boer gaat er zelf genoeglijk nevens, zonder opzien, vast stappend vooruit... zo klein, zo nietig, maar zo scherp en net getekend staat heel 't getrekje in zijne omgeving en 't vordert zo traagslepend voort over het lange eind van de weg die zelf als een strate lichts, door de groene velden, de hemel oploopt. - Waar moet hij heen, die boer met zijn getrek? Waar zal hij haven ginder bachten de heuvelkimme? Waar varen de wolkjes zo hoog aan de hemel?’

Boekjes als *Morgenstond* en *Het glorierijke Licht* zijn te subtiel om te ontleden. Indien men van ‘zuiver en uitsluitend stijlwerk’ mag spreken is het hier. In het feilloze aanpassen van woord en ritme van het woord ligt het kenmerk van de kunstenaar van het proza. En zie hoe het van licht doortintelde woord van Streuvels het onderwerp weet te omvatten:

‘In de ruimte, tussen de vier wanden was het licht als een tastelijk stuk doorzichtig vloeisel, dat binnendrong met geweld door de twee grote ramen - twee hevig glanzende vakken in de schaduwwand, die er als twee schitterspiegels tegen ophingen. Het neteldoek, dat er voorgespannen was, brak het geweld, waardoor de klaarte als door een teems getemperd en gelijkvloeiend in de kamer openspreidde’.

Het assimileren van het woord aan het gedachte en geziene, het enige homogene dat van een kunstenaar wordt gevraagd, is met nooit falende getrouwigheid door heel Streuvels' werk waar te nemen. En waar wij, door het angstvallige in het motiveren, door het wijd verlopende van zijn analyse der gewetens-schakeringen de kunstenaar Streuvels op zijn minst hebben, volgt het proza de gang van het werk.

In *Dorpslucht* is Streuvels volop aan de arbeid der analyse. Zó zelfs dat hij zich in de techniek van de geneeskunde heeft trachten in te leven. Zie hoe dit alles ongunstig op zijn stijl

heeft ingewerkt: De levensopvatting van de oude geneesheer wordt geplaatst naast die van zijn zoon en opvolger:

'De eerste dagen bij zijne terugkomst hadden die dingen hem aangedaan als ene nieuwe aantrekkelijkheid - het herleven van iets wat hem eens zo dierbaar was; maar algauw echter had hij het zinledige en de begoocheling dier gewaarwordingen ingezien. Een fata morgana - dat alles was dood en vergaan; hij wilde zich niet laten doorknagen door iets dat dood is - ons organisme moet zich immer vernieuwen, andere cellen aankweken, zo ook onze geest; - we leven van het tegenwoordige, al wat voorbij is vormt de asse, de afval, die we wegwerpen om er ons niet mede te infecteren'.

En nu laten wij enige regelen volgen uit het meest technisch doorwroete boek van Streuvels, *Genoveva.* Zie maar hoe het hem te pakken heeft:

'Die plechtigheid en eentonige opvolging van edelen scheen in het lange te slepen doch Genoveva merkte het niet: zij luisterde aanhoudend naar Frigitil, die, omdat zij in hare jeugd aan 't hof verkeerd had, goed vertrouwd bleek met die dingen, en Genoveva trachtte te onderrichten. Zij noemde al de waardigheidsdragers naarmate zij zich gingen opstellen om de eed af te leggen of hunne ereplaats in te nemen: de antrustionen wist zij te onderscheiden aan de verkenningstekenen hunner klederdracht of aan de sieraden: de notarii, scriptores, cancellarii, camerarii, thesaurarii, pincernae, cubicularii, senescalci, marescalci, - de laticlavii kenbaar aan hunne purperbestikte rokken en verder heel de ministeria of officia palatina. De bisschoppen kon zij in hunne verschillende waardigheid onderscheiden aan de versierselen op hun bigerra of amphinnalum en aan de vorm hunner krosse. Reovais, de archiater des konings, die zijne wetenschap uit Constantinopel had meegebracht, herkende zij aan de witte talaar die heel zijne hoge gestalte overmantelde; de cantor regii palatii aan zijn rode chlamys in Tyrische zijde; de verschillende

abten, aartskapelanen en reliquiewaarders aan mijter en koonstaf...'

In *Leven en Dood in de Ast* heeft de kracht van de vernieuwing zich ook laten gelden in de vorm. Het visionaire, grillige dooreenwerken van droom en werkelijkheid vindt een schitterende weergave in de stijl: De mannen in de Ast horen de klop van paardehoeven over de steenweg; het is de jonge boer die op zijn plezier uitrijdt:

'Fliepo woelt in 't onduidelijke, volgt 't gerucht op de richting af van het peerd, om te raden: waar 't vanavond te doen is? Wie er aan de beurt komt? Wetens en willens zondigt hij met gedachten en begeerten tegen 't negende gebod, en daarom houdt hij schijnheilig zijn wezen in 't donker. Met behagen blijft hij haperen in de bijzonderheden die hij over de boerenzoon heeft horen vertellen. Die jonge kerel groeit in zijne verbeelding tot een Woen die op een gevleugeld ros door de lucht rijdt. Bij die reus vergeleken steekt zijn eigen schamel figuur af als een worm tegenover God-de-Vader.

'Blomme's gedachten verbuigen al de keerzijden van de boerin haar schraapzucht. (Is de duivel gieriger dan zal 't zijn omdat hij ouder is). Al heur centen heeft zij met zorgen en slaven bijeen gescharreld, en die vergooit haar zoon aan schuiferluiten en gemeen vrouwvolk - de twee dochters krijgen het zoveel te meer te verduren. Maar de draf van de wilde hengst op de steenweg voert zijne gedachten op een tweede spoor, brengt hem ene andere gebeurtenis voor zijn geest, zodat hij het uitspreken moet.

Alzo heb ik een boer slaggelings van zijn peerd zien vallen, op de Fiertel te Ronse: een fikse oude boer van rond de zestig, op een dikke, grijze merrie - hij was aan 't eretoeren rond de kerk, ontwaart een kennis, snapt het hoofd om, het peerd sliert uit en de boer met de kop tegen de stenen... stokkedood'.

En nu enkele regelen van het proza dat typisch is voor *Alma;*

het geestelijk-verheven cerebrale onderwerp heeft aan de taal haar gewestelijke kleur ontnomen:

‘Op de stond voelde zij dat haar hart de tempel geworden was van de Heilige Drievuldigheid: de Heilige Geest verenigd met de Vader en de Zoon was er in nedergedaald, had er bezit van genomen en begon er Zijne bovennatuurlijke werking; - met de heiligmakende gratie bracht Hij er Zijne Zeven Gaven.

Door de wijsheid kreeg Alma in hare ziel de getuigenis kind van God te zijn, deelachtig in de liefde en de heiligheid van de Geest, die hare natuur vergoddelijkte, haar bekwaam miek tot bovennatuurlijke handeling, haar de krachten schonk die de vermogens harer ziel ontwikkelden en opvoerden tot goddelijke verhevenheid, in 't bezit stelde der bovennatuurlijke deugden - geloof, hoop en liefde - samen met de zedelijke deugden die haar helpen moesten alle hinderpalen te overwinnen welke het goddelijk leven belemmeren, haar opdrijven zouden tot de bovennatuurlijke volmaaktheid, - haar geleiden en wijzen om in geestelijke zaken te handelen volgens het juiste inzicht, dat is met de geestelijke smaak in alles wat van God komt en naar God gaat’.

Streuvels' taal en stijl zijn medegegroeid met zijn kunst; elk boek van hem draagt in zijn taal het merkteken van de onverbeterlijke eenheid die alleen kunstenaars bij hun scheppende werk voelen.

Nooit heeft hij met hardnekkigheid aan Westvlaamse dialektwoede meegedaan. Waar hij het kleurige woord vond gebruikt hij het.

Het proza van Streuvels laat zich niet snijden in zinnetjes met woorden die opzettelijk om uw bewondering roepen. Het proza van Streuvels bestaat niet in zinnen: het omslachtige van zijn werk, karakter van het onophoudende uit zichzelf scheppen van zijn zichtbare wereld, is grotendeels te wijten aan de geslo-

tenheid van ritme die bladzijden na bladzijden, zonder ophouden of onderbreken, laat voortwentelen in één machtige beweging. Brokken natuurproza als het begin van *Land en Leven in Vlaanderen* of *Het Uitzicht der Dingen* hebben op zichzelf, in de beweging van hun proza, een ritme waarvan de grootse kracht doet denken aan zee en eeuwigheid.

In Gezelle voelt men dikwijls het rusteloze zoeken naar de kleur; in Streuvels ziet men het gespannen staan van zijn hele wezen, van al zijn scheppende krachten, om de volledigheid van zijn wereld uit te beelden. Het onzegbare dat van een werk iets levends maakt, dat de ontroerbaarheid bezit van het leven, dat in een grootse eenheid samenbrengt de kunstenaar en zijn werk, is het kenmerk van Streuvels' proza. Het doorvoelen van alles wat de wereld van zijn kunst uitmaakt als een groot geheel, als een wereld die hij ondergaat en tevens schept, geeft aan veel van zijn werk die ontzaglijkheid die men de Streuvelse epiek zou mogen noemen.

Streuvels heeft steeds angstvallig vermeden door gezochte eigenaardigheden de lust van het publiek te prikkelen. Streuvels schrijft niet voor de mode, hij tracht de regels van de taal te eerbiedigen die hij in zijn jonge jaren heeft geleerd. Zelfs doen, in onze tijd van taalloosheid, zijn zorgelijk onderhouden uitgangen van lidwoord en adjektief, soms stijf aan.

Streuvels heeft bij de kritiek steeds een goed onthaal gevonden. Vanaf zijn allereerste werk werd hem die aandacht gegund welke op zichzelf reeds lof is. En nochtans voelt men een ongelooflijke ledigheid als men die stapels recensies doorbladert die gedurende jaren aan het werk van Streuvels werden gewijd.

Van zoveel recensies en studie-artikelen zijn er weinige die een poging verraden om het wezen van Streuvels' kunst te benaderen. Vermeylen staat vrijwel alleen in dit opzicht.

Een recensie in een Nederlands blad begint aldus:

‘Men zal het wel niet wijten aan te grote bescheidenheid als

wij ons onbevoegd verklaren literaire producten oordeelkundig te bespreken'.

Zwart op wit staat het er.

En dan ziet men ook zo zonneklaar dat, op het vestigen van Streuvels' reputatie door zijn eerste werk, de kritiek zich vergenoegd heeft de rest te enregistreren zonder meer. Daar maakt men zich van af met een zinnetje dat definitief wil klinken: 'En is al de kritiek eens over hem uitgepraat, omdat zij niets meer te constateren heeft, - zij is, voor hem, ook overbodig geworden'.

Dit bij het verschijnen van *De Vlaschaard,* als besluit van een twintigtal regels would-be lyrische onzin in een tijdschrift met naam. Bij het verschijnen van *De Vlaschaard* had de kritiek 'niets meer te constateren'.

Het moet worden gezegd: in het Noorden heeft men veelal in de Vlaamse kunst waarvan Streuvels de drager was alleen het folkloristische element en 'het grappig Nederlands' gezien zoals Netscher schreef bij het verschijnen van *Een Ongeluk.*

Als deken Broeke, de afgezette veerman van de Waterhoek, met zijn Schelde spreekt en haar toegromt: 'Schelde, houd u goed, gij oude rosse!' dan is er iemand om het aandoenlijk te vinden dat de geknakte reus vaarwel zegt 'aan de oude rosse Schelde'.

Een vakblad, uitsluitend gewijd aan wat op de boekenmarkt verschijnt, bespreekt *Een Aanslag* waarvan een herdruk tijdens de oorlog van 1914-1918 verscheen; en het acht dit werkje, een van Streuvels' beste schilderingen van de knapenziel, het volgende stukje waard:

'De Vlamingen zijn moeilijk te begrijpen. Sedert ruim drie jaar zucht hun land onder de ijzeren hiel van de overwinnaar en toch blijven zij gemoedelijk en onvermoeid schrijven.

Stijn Streuvels vertelt ons van een aanslag "op zijn geliefd België, zijn dierbaar volk" gedaan? Wel neen...'. En om volle-

dig te zijn voegt de man van het vak hieraan toe: De aanslag schijnt geen herdruk te zijn'.

Zeventien jaren tevoren was *De Aanslag* verschenen die men in een ander tijdschrift van literaire vakmannen een product van de rustige arbeid van het oorlogswerk' noemde.

Bij de onbegrijpenden scharen zich dan in een zeer natuurlijk verband de engen van geest. Een werk van zo zuivere inspiratie als *Genoveva* wordt voorbehouden lektuur genoemd omdat hij (Streuvels) nu eenmaal niet anders dan zinnelijk-realistisch uitbeelden kan'.

En naast dat oordeel leggen wij volgende stichtende woorden: Zijn zucht naar realisme brengt Stijn Streuvels enkele malen tot al te plastische beschrijvingen van lichamelijke vormenschoonheid en onstuimige liefdedrang'. - Dit als vonnis over *De Vlaschaard.* En uit dezelfde pen deze syntese van Streuvels' kunst: Streuvels is te vatbaar voor indrukken, hij staat te onbeheerst open voor zijn omgeving om grote diepten te hebben, om die diepte te hebben die van hem een christelijk kunstenaar zou kunnen maken'.

Een kunstenaar die, meer dan een halve eeuw geleden, een nieuwe tijd in onze literatuur hielp scheppen en, buiten elke literaire mode, in stugge eenzaamheid en eerlijkheid, een schepper is gebleven van levende werk, kan het oordeel van de tijd afwachten. Het grillige en oneigene zal worden vergeten met de kritiek die er zich aan vergaapte. Het werk dat gegroeid is uit de kracht van de raskunstenaar, de wereld op zichzelf die de syntesis is van zijn kunst, het monumentale werk van Stijn Streuvels staat als een mijlpaal in de geschiedenis van het Vlaamse proza.

1932

Bibliografie

Oorspronkelijke Werken

1899 Lenteleven.
1900 Zomerland.
1900 Zonnetij. (Hierin werd opgenomen De Oogst.)
1901 Dodendans.
1902 Langs de Wegen.
1903 Dagen.
1904 Minnehandel.
1904 Dorpsgeheimen I en II. (Hierin werd opgenomen Jantje Verdure.)
1905 Openlucht.
1905 Duimpjesbundel.
1905 Stille Avonden.
1906 Het Uitzicht der Dingen.
1907 De Vlaschaard.
1908 Tieghem, het Vlaamse Lustoord.
1909 De blijde Dag.
1909 Najaar. (Hierin werd opgenomen De Bomen.)
1911 Hoe men Schrijver wordt.
1911 Mijn Rijwiel.
1912 Het glorierijke Licht.
1912 Morgenstond.
1913 De landse Woning in Vlaanderen.
1913 De Werkman.
1914 Dorpslucht.
1914-'16 In Oorlogstijd.
1919 Genoveva van Brabant I.
1920 Genoveva van Brabant II.
1922 Prutske.
1923 Land en Leven in Vlaanderen.
1923 Vertelsels van 't Jaar Nul.
1924 Herinneringen uit het Verleden.
1925 Op de Vlaamse Binnenwateren.
1926 Werkmensen. (Hierin werd opgenomen Het Leven en de Dood in de Ast.)
1927 De Teleurgang van de Waterhoek.

1928 De Drie Koningen aan de Kust.
1928 Kerstwake.
1930 Kerstvertelsel.
1931 Alma met de vlassen Haren.
1934 Zeelieden en Zeevisserij.
1935 Prutske's Vertelselboek.
1938 Levensbloesem.
1938 De vreemde Verteller.
1939 Kerstvertellingen.
1940 De Maanden
1941 Heule.
1946 Avelghem.
1948 Beroering over het Dorp.
1951 Ingoyghem I.
1957 Ingoyghem II.

Vertalingen en Bewerkingen

1907 Reinaert de Vos.
1910 De Mourlons (uit het Frans naar F. Bouché).
1912 Vertelsels van Gokkel en Hinkel (uit het Duits naar CL. Brentano).
1912 Het Bruidslied (naar Björnson).
1917 Vlaamse Vertelsels (uit het Frans naar Ch. De Coster).
1924 Tristan en Isolde.
1925 Vertellingen (naar L. Tolstoï).
1926 Waarom ik Vlaanderen liefheb (uit het Frans naar G. Blachon).
1926 Een vrolijke Knaap (naar Björnson).
1927 Geluk in 't Huishouden (naar L. Tolstoï).
1927 De Tijd der Kollebloemen (uit het Frans naar d'Orbaix).
1928 Levenswijsheid uit China.
1928 Vader en Dochter (naar L. Tolstoï).
1931 De Oude Wiking.
1933 De rampzalige Kaproen (uit het Duits naar Werner dem Gärtner).
1933 Drie Russische Novellen (naar L. Tolstoï).
1933 IJslandse Godensagen.
1934 Sagen uit het Hoge Noorden.
1934 Vijf Kerstvertellingen (uit het Frans naar C. Melloy).

Essays over Streuvels

Stijn Streuvels, zijn Leven en zijn Werk, door André De Ridder, 1907.
Stijn Streuvels, door R. De Graeve, 1932.
Stijn Streuvels en zijn Werk, door Filip De Pillecyn, 1932.
Stijn Streuvels' 70ste Verjaring (Mededelingen van de kon. Vl. Akad. voor Taal- en Letterkunde. Bijdragen van Em. De Bom, Felix Timmermans, Jozef Muls, Herman Teirlinck, J. van Mierlo en Stijn Streuvels) Oct. 1941.
Stijn Streuvels, door L. Sourie, 1946.
Stijn Streuvels en zijn Vlaschaard, door Em. Janssen S.J. 1946.
Stijn Streuvels-Nummer van Dietsche Warande en Belfort'. (Bijdragen van Stijn Streuvels, Anton van Duinkerken, Antoon Coolen, Pierre Berteloot, C. M. Van den Heever, Ernest van der Hallen, André Demedts) sept.-okt. 1946.
Stijn Streuvels 80. (Vereniging van Vlaamse Letterk. Bijdragen van: Jan Vercammen, Jan Boon, Herman Teirlinck, Albert Westerlinck, Jozef Muls, Anton van Duinkerken) 1951.
Stijn Streuvels, door A. Demedts, 1955.
Het oeuvre van Streuvels, sociaal document, door Raf Van de Linde, 1957.